

Fv 324

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XXV. ÉVFOLYAM

1971

1-4. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HILLER ISTVÁN *titkár, technikai szerkesztő*, HORVÁTH JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC *olvasó szerkesztő*, PINTÉR FERENC, PRÖHLE JENŐ, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:

MOLLAY KÁROLY

Tartalomjegyzék:

	Oldal
Berecz Dezső: Jászai Mari látogatásai Nagycenken és Rábatamásiban	118
Bogsch László: Vendel Miklós 75 éves	289
Fogarassy László A nyugat-magyarországi kérdés katonai története I. rész	291
Hiller István: Kellner Sándor és a soproni küldöttek a Tanácsok Országos Gyűlésén (1919 június)	52
Horváth Zoltán: Sopron város új címere	131
Hünner László: Fűrész Gyula tevékenysége a soproni Szociáldemokrata Pártban	124
Kocsis József: Tárczy-Hornoch Antal 70 éves	1
Kovács József László: Emblematika, hieroglifika, manierizmus	3, 97
Merényi Oszkár: Berzsényi soproni tankönyveiről és első soproni olvasmányairól	227, 302
Mihály Péter: Régészeti kutatások a nyugati Hanságban	17, 109
Mikó Sándor: Rábaközi kép a kuruc-labanc háború idejéből	29
Mollay Károly: Gyulay Zoltán 70 éves	193
Nagy Alpár: Kodály Zoltán és Sopron	41
Rózsa György: Lackner Kristóf, a rézmetsző	194, 312
Tompos Ernő: Lackner-címerek és domborművek	208
Tóth István: A fertőrákosi Mithraeum	214, 322

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI:

<i>Fogarassy László</i> : Bevezetés a burgenlandi kérdés forrásaiba és irodalmába	138
<i>Fogarassy László</i> : A soproni népszavazás	335
Horváth József : Életem útja	239
<i>Környei Attila</i> : A helytörténész Csatkai Endre	59
<i>Környei Attila</i> : Csatkai Endre irodalmi munkássága	66, 145

KISEBB KÖZLEMÉNYEK:

<i>Alkonyi István</i> : Sopron város térképei az Országos Széchényi Könyvtár térképtárában	165
Csatkai Endre : Sebestyén Gábor soproni anagramma-szerző	351
<i>Faragó Sándor</i> : Buti László beledi paraszt feljegyzései 1838—1875-ig	78
<i>Fried István</i> : A csepregi pünkösdi királyok	262
<i>Fried István</i> : Egy elfelejtett Gellert-levél	267
<i>Hetyéssy István</i> : Sopron vármegye 1646. évi tisztújító közgyűlésének előzményei és Nádasdy Ferenc	269
<i>Hiller István</i> : Egy Sopron megyei tanító Napóleonnál	356
<i>Horváth Zoltán</i> : Lackner Kristóf árvaalapítványa	249
<i>Komlós Géza</i> : A XVII—XVIII. századi erdei legeltetések a röjtöki Nagyerdő mai területén	176
<i>Lóránt Ödön</i> : Napsugaras kapuk Sopronban	170
<i>Lóránt Ödön</i> : Blériot Sopronban	259
<i>Lovas Gyula</i> : A soproni bérkocsis céh válsága (1845—1847)	252
<i>Nyéki Károly</i> : Egy elfelejtett költő egy elfelejtett költőről	354
<i>Pusztai László</i> : Köpp Farkas kismartoni festő képe a solymári r. k. templomban	264
<i>Szita Szabolcs</i> : Városi kitüntetések alapított Sopron	76
<i>R. Várkonyi Ágnes</i> : Sopron vármegyének szóló patens a fegyverre kelt jobbágyok felszabadításáról 1704 elején	346

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

<i>Domonkos Ottó</i> : „A helytörténeti kutatás 25 éve Sopronban” című kiállítás	81
<i>Domonkos Ottó—Vendel Miklós</i> : Jelentés a Központi Bányászati Múzeum 1969. évi munkájáról	84
<i>Domonkos Ottó—Vendel Miklós</i> : Jelentés a Központi Bányászati Múzeum 1970. évi munkájáról	85
<i>Entz Géza</i> : Szakál Ernő visegrádi kiállítása	362
<i>Gunda Mihály</i> : A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESz) Sopron Városi Szervezetének működéséről	184
<i>Hárs József</i> : Néhány szó az 1971. évi Soproni Ünnepi Hetekről	372
<i>Horváth Zoltán</i> : A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár (Sopron) 1970. évi munkájáról	182
<i>Horváth Zoltán</i> : „Dr. Lackner Kristóf és kora” című kiállítás a Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltárban (Sopron)	273
<i>Kovács József László</i> : A közép-európai humanizmus kérdései	272
<i>Környei Attila</i> : Liszt Ferenc emlékkiállítás a Múzeumban	361
<i>Metzl János</i> : Dr. Király Jenő munkásságáról	369

MEGEMLÉKEZÉSEK:

Bán János 1887—1971 (<i>Mollay Károly</i>)	188
Bors András 1899—1970 (<i>Környei Attila</i>)	87
Dorosmay János 1886—1966 (<i>Becht Rezső</i>)	282
Traeger Ernő 1887—1971 (<i>Fogarassy László</i>)	377

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Breu, Josef: Die Kroatensiedlung im Burgenland und den anschliessenden Gebieten (<i>Mollay Károly</i>)	287
Felhő Ibolya (szerk.): Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában, Dunántúl (<i>Horváth Zoltán</i>)	285
Földes Mihály: A tűztorony új fiai (<i>Papp István</i>)	379
Hiller István: Az Erdészeti és Faipari Egyetem (<i>Mollay Károly</i>)	190
Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába I. kötet (<i>Mollay Károly</i>)	189
Lechner, Karl (szerk.): Donauländer und Burgenland (<i>Mollay Károly</i>)	96
Mollay, Karl: Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin 1439—1440 (<i>Kovács József László</i>)	381
Országos Levéltár: A tárnoki hatóság és a tárnoki szék 1526—1849 (<i>Kőhegyi Mihály</i>)	192
Pflagner, Margit (szerk.): Begegnung mit dem Burgenland (<i>Mollay Károly</i>)	383
Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó Oklevéltár XIII. kötet 1296—1760 (<i>Mollay Károly</i>)	380
Schlag, Gerald: Die Kämpfe um das Burgenland 1921 (<i>Fogarassy László</i>)	190
Sopron bibliográfiája az 1970. évre (<i>Hiller István</i>)	88
Szakács Sándor: Állami gazdaságaink helyzetének alakulása 1945—1948 (<i>Buza János</i>)	94
Levélszekrény	384

A KÉPEK JEGYZÉKE:

1. Arcképek

Bors András	87	Horváth József	241
Csatkai Endre	61, 63, 65	Lackner Kristóf	194, 195
Dorosmay János	282	Traeger Ernő	378
Fűrész Gyula	124		

2. Történeti források

Aistleitner Antal naplója	359	Losontzi István: Hármaskis Tükör	231
Bécsben készült magyarellenes röplap	336	Németellenes röplap	344
A bécsi zsidó hitközség elnökségének felhívása a soproni zsidósághoz	331	Faur Iván cikke	219
Grubacsevics Ferenc levelei	31, 34	Wietoris Jonathán tanmenete	237
		Windisch K. Gottlieb: Geschichte der Ungarn	233
		Zakkariásnak Levelei	304

3. Térképek, látképek

A fertőrákosi Mithraeum alaprajza	214	Röjtök és határa	179
Mithras- emlékek Észak-nyugat Pannoniában	323	Sopron külterülete	166
Régészeti lelőhelyek a nyugati Hanságban	18	Sopron városzabályozási terve	167
		Sopron látképe	169

4. Címerek

Lackner Ádám	208	Sopron város	132, 133, 136/a
Lackner Kristóf	209, 210, 314	Szabó Alajos címertervei	135, 136

5. Események

Antantkatonák díszmenete a soproni Várkerületen a Tá- bornoki Bizottság előtt (1922. jan. 1.)	345	Elériot Sopronban (1910) A Múzeum Liszt Ferenc emlék- kiállítása	260, 261 362
--	-----	--	-----------------

6. Tárgyak

Bérmocsi lámpása	255
Régészeti leletek a nyugati Hanságból	20—26, 111, 113, 115, 117, 218
Soproni kapudisz	

7. Soproni városrészletek

Kapuk	171—175	MTESz-székház	185
-------	---------	---------------	-----

8. Képzőművészeti alkotások

Csúcs Ferenc: Lackner Kristóf	274	Renner Kálmán: Lackner-érem	212
Sz. Egyed Emma: Pro Urbe érem	76, 77	Sterbenz Károly: A kisboldog- asszonyi kántorlak	356
Ferenczy János emléktáblája	57	Szakál Ernő: Lackner-relief	211
A fertőrákosi Mithraeum emlékei	215—217, 325—329	Szakál Ernő: A visegrádi Anjou- kori kútház	363—5
Horváth József: Szamaritánus	243	Szakál Ernő: Az ún. Oroszlános kút Visegradon	366
Horváth József: Fürdő leányka	245	Szakál Ernő: A siklósi vár gótikus erkélye	367
Köpp Farkas: Nep. Szt. János megdicsőülése	265	Szöke Ernő: Lackner-érem	211
Lackner Kristóf: rajzok, metszetek	3—15, 98—107, 195—204, 314—318		
Id. Palásti Kálmán: A kisboldog- asszonyi kántorlak	357		

FV 324

21

SOPRONI SZEMLE

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat
Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTO, ERDELY SÁNDOR, FABJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FRIEDRICH KAROLY, GAL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS *technikai szerkesztő*, HARACSI LAJOS, HILLER ISTVÁN *titkár*, HORVÁTH JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELENYI FERENC *olvasó szerkesztő*, PINTÉR FERENC, PRÖHLE JENŐ, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:
MOLLAY KÁROLY

Tartalomjegyzék:

	Oldal
<i>Kocsis József</i> : Tárczy-Hornoch Antal 70 éves	1
<i>Kovács József László</i> : Emblematika, hieroglifika, manierizmus I.	3
<i>Mihály Péter</i> : Régészeti kutatások a nyugati Hanságban I.	17
<i>Mikó Sándor</i> : Rábaközi kép a kuruc-labanc háború idejéből	29
<i>Nagy Alpár</i> : Kodály Zoltán és Sopron	41
<i>Hiller István</i> : Kellner Sándor és a soproni küldöttek a Tanácsok Országos Gyűlésén (1919 június)	52
<i>Helytörténetírásunk időszerű kérdései:</i>	
<i>Környei Attila</i> : A helytörténész Csatkaí Endre	59
<i>Környei Attila</i> : Csatkaí Endre irodalmi munkássága I.	66
<i>Kisebb közlemények</i>	
<i>Szita Szabolcs</i> : Városi kitüntetést alapított Sopron	76
<i>Faragó Sándor</i> : Buti László beledi paraszt feljegyzései 1839—1875-ig	79
<i>Sopron kulturális élete</i>	
<i>Domonkos Ottó</i> : „A helytörténeti kutatás 25 éve Sopronban” című kiállítás	81
<i>Domonkos Ottó—Vendel Miklós</i> : Jelentés a Központi Bányászati Múzeum 1969. évi munkájáról	84
<i>Domonkos Ottó—Vendel Miklós</i> : Jelentés a Központi Bányászati Múzeum 1970. évi munkájáról	85
<i>Megemlékezések:</i>	
<i>Környei Attila</i> : Bors András (1899—1970)	87
<i>Soproni könyvespolc</i>	
<i>Hiller István</i> : Sopron bibliográfiája az 1970. évről	88
<i>Buza János</i> : Szakács Sándor: Állami gazdaságaink helyzetének alakulása 1945—1948. (Budapest, Akadémiai Kiadó 1969)	94
<i>Mollay Károly</i> : Lechner, Karl (szerk.): Donauländer und Burgenland (Handbuch der historischen Stätten: Österreich Bd. I). Stuttgart, Alfred Kröner Verlag 1970, 909 lap	96

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XXV. ÉVFOLYAM

1971

1. SZÁM

Tárczy-Hornoch Antal 70 éves

Tiszteletteljes kötelességünknek teszünk eleget, hogy 70. életévének betöltésekor köszöntjük a Soproni Szemle szerkesztő bizottságának régi tagját, Dr. h. c. mult. dr. Tárczy-Hornoch Antal akadémikust, hazánk és városunk büszkeségét. A geotudományok nemzetközi viszonylatban is oly nagyra becsült tudósának gratulálunk városunk minden lakója nevében.

70 év csodálatosan szép kor, főleg ha alkotás, kutatás, keresés és kiemelkedő tudományos teljesítmények töltik ki, s a nemzetközi tudományos világ részéről nagyra értékelésben, a haza részéről megtiszteltetésben, kitüntetésben, városa részéről Pro urbe kitüntetésben, nagy megbecsülésben, szeretetben telik el.

1900. október 13-án született Oroszvégen (Bereg vm.). Édesapja szintén földmérő volt. A munkácsi gimnáziumból 1919-ben a leobeni (Ausztria) Bányászati Főiskolán folytatja tanulmányait. 1923-ban bányamérnök, 1924-ben a bányamérnöki és a bányászati tudományok doktora lett. Már 1926-ban meghívták rendkívüli tanárnak a soproni Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola Geodéziai és Bányaméréstani Tanszékére, ahol 1931-ben rendes tanár lett. Munkaterülete 1949-ben földmérőmérnöki tagozattal és 1951-ben geofizikai tagozattal bővült. Amikor 1959-ben Budapestre helyezték a földmérőmérnökképzést és Miskolcra a geofizikusképzést, Tárczy-Hornoch Antal továbbra is Sopronban marad, és a Tudományos Akadémia által 1955-ben, az ő indítványozására felállított Geodéziai és Geofizikai Kutató Laboratóriumok igazgatójaként, a kutatómunkának szolgálatába állítja tudását, minden energiáját mind a mai napig.

Tudományos munkásságát nemcsak könyvei és 240 tudományos publikációja bizonyítják, hanem azok a fiatal tudósok is, akik az általa vezetett oktató- és kutatóintézmény eredményes munkáját fémjelzik. Ezeket a fiatal munkatársakat kiemelkedő példamutatással serkenti, nemzetközi összeköttetései révén lehetőséget és alkalmat teremt számukra, hogy tudásukat továbbfejlessék külföldi tanulmányútjaikon, s öregbítsék Magyarország jó hírnevét. 1947 óta a MTA rendes tagja. 1949-ben megkapta a Kossuth-díj arany fokozatát, majd 1952-ben a Magyar Népköztársaság Érdemérem IV. fokozatát. Három díszdoktorsága van: 1957 óta a Freiberg-i (NDK) Bergakademie tiszteletbeli doktora, 1965 júniusában a leobeni Montanistische Hochschule díszdoktora,

majd ugyanebben az évben, november hónapban a bécsi Technische Hochschule díszdoktorává avatták. 1966-ban a World Academy of Art and Sciences is taggá válasszotta, amely számára és hazánk számára is különös kitüntetést, megtiszteltetést jelentett. Ugyanebben az évben elnyerte az Állami-díj I. fokozatát. 1969-ben elnyerte az Eötvös Emlékérmét, 1970-ben a Bolgár Tudományos Akadémia javaslatára a Cirill és Method-rend I. osztályának kitüntetettje lett.

Olyan jelentős szakfolyóiratok szerkesztő bizottsági tagja, mint a Baselben megjelenő „Pure and Applied Geophysics”, a „Geoexploration” és a „Geolands Beiträge zur Geophysik”. A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő „Acta Geodaetica, Geophysica et Montanistica” című folyóiratnak pedig főszerkesztője.

Kívánjuk, hogy ezen a páratlanul szép és eredményes életúton még sok öröme és sikere legyen.

Kocsis József

Emblematika, hieroglifika, manierizmus

(Fejezet Lackner Kristóf művészi világából)

I. rész

1. A soproni helytörténeti irodalomban több mint ötven éve ismert Lackner Kristóf néhány metszete. Payr Sándor „A soproni evangélikus egyházközség története” című munkájában (Sopron, 1917) jelent meg először három: a város látképe, Lackner és a Tudós Társaság címere és az 1611-ben metszett önarckép. Csaknem háromszáz év után újra megjelent a hit, a szeretet és az igazság metszete az Emblematischer Tugend-Spiegelből, de forrás megjelölése nélkül. Először Payr sem lehetett biztos a szerző személyében, sem a metszetek eredeti megjelenési helyében, csak az arcképet nyomták az alábbi felirattal: „Lackner Kristóf arcképe. Valószínűleg saját rézmetszete.” A képjegyzékben még az is olvasható, hogy a lemezek az evangélikus egyház tulajdonában vannak. Payr Sándor Lackner-émlékbeszédében ugyanezek a képek jelentek meg (Sopron, 1931), de most már „Lackner önarcképe”, illetőleg „Lackner rézmetszete” meghatározással.

Itt olvassuk a Coroneae Hungariae-ról a következőket: „sebtében rajzolta le a magyar koronát” (ti. Pozsonyban), „mint volt ötvös ehhez is értett s azután egész kis könyvet írt »Corona (!) Hungariae« címen rézmetszetekkel” (17. l.). Szemléletében is jellemző idézet, mintha Lackner néhány rajzhoz írt volna könyvet, valójában a korona csak az emblematikus erények foglalata, tehát ürügye egy emblematikus királytükörnek.

Ugyanez a szemlélet fedezhető fel a Florilegus Aegyptiacusról írt sorokban. Payr nem olvasta, de az 1714. évi Fridelius-kötet egyik szónokának véleményét idézi.

1. kép. Fantáziacímer

NON IN UNA
SEDE MORATUR
MAIESTAS
ET AMOR

PAX BELLO IUSTO
PARATUR
ISTUM AUTEM
BELLUM EST NE-
CESSARIUM MA-
EXTREMA LUM.
SUNT
IN VITIO.

Handwritten Latin text, including a circular seal on the left side.

FIAT VOLUNTAS TUA
CONCORDIA PARVÆ RES CRESCIT

2. kép. Lackner Kristóf jelmondatai egy Sopronnak írt levélen (1610.)

„Egy külön levélen Lackner nemesi címere is mellékelve van. Az egyiptomiak titkos tudományából közöl ebben bölcs mondásokat és jelképeket magyarázza betűsorban. Dobner Egyed Ábrahám hasznos és kellemes olvasmányának mondja” (28). Az „Emblematischer Tugend-Spiegel”-t Payr érthetően csak kéziratnak ismeri, hiszen egyetlen fennmaradt példányát majd Apponyi Sándor Hungaricá-ja III. kötetében ismerteti. Említi, hogy Lackner „Ebben a különféle erényeket (Fides, Caritas, Justitia, Patientia etc.) és ezeknek általa rajzolt képeit és szimbolumait magyarázza...” (33), arra azonban nem gondol, hogy ugyanebből a műből mutat be ő három lemezt, a hitet, a szeretetet és az igazságot, jóllehet ezek rajza is látható a Payr által is használt kéziratban! Lackner emblematicus metszeteiről is található egy lényeges megállapítás az emlékbeszédben: „Az evang. konvent birtokában mintegy 25–30 rézlemez van Lackner által rávéssett képekkel. Ezek a magyar képzőművészet nagybecsű emlékei” (52).

Lackner címere, önarcképe és soproni látképe igazából Csatkai Endre munkássága nyomán vált ismertté. Megjelentette őket „Idegenek a régi Sopronról” (Sopron, 1938) és „A soproni exlibris története” (Sopron, 1938) című munkáiban, szerepel a soproni látkép „Sopron” című kismonográfiájában (Budapest 1954) és számos alkalommal a Soproni Szemle általa szerkesztett évfolyamaiban. A harmincas évek során mindhárom lemezről készültek újabb levonatok, ezek kerültek el a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe is, szerepeltek is az első magyar kisgrafikák sorozatában a múzeum egy kisgrafikai témájú kiállításán. Az így lassan ismertté váló lapokat az önarckép kivételével Pataky Dénes (A magyar rézmetszés története. Budapest, 1951) is felveszi jegyzékébe, bővítve a sort az itt idézett feltételezéssel: „2. Valószínűleg ő metszette az allegorikus címert saját, Majestatis Hung. Aquila (Keresztur, 1617, R. M. K. II. 373.) és az Insignia Christophoro Lackner I. V. D. 1604. feliratú metszetet Florilegus Aegypt (u. o. RMK II. 374) című könyveihez.” A Lacknerra vonatkozó irodalomban Payr Sándor füzetét nem említi, különben bizonyára felfigyelne az evangélikus konventnél őrzött, 25–30 rézlemezről szóló adatra!

Mindez feladatunkká teszi, hogy számba vegyük Lackner Kristóf rézmetszeteit, összeállítsuk az ilyen technikával létrehozott művészi alkotásait. Rendet kell teremteni a fogalom körül is, az eddigi szórványos említések esetenként allegorikus jelleget tulajdonítanak Lackner grafikáinak, az esetek nagy többségében pedig emblematicus alkotásokról van szó! Erre már utaltam a debreceni Studia Litteraria 1969. évi kötetében¹, a magyar koronáról írt mű és az erénytükrő címlapjára pedig maga Lackner vette fel az *emblematicus* kifejezést. Prózai, kommentáros emblematicákról van szó.

2. Az emblematica európai divatja Lackner írói működésének elején mintegy nyolcvan éves volt.² 1531-ben jelent meg Andrea Alciati *Emblemata* című műve, melyet a szerző Augsburg város jegyzőjének, Konrad Peutingernek aján-

¹ Egy magyar humanista írói portréjának kialakulása (Írások Lackner Kristófról 1631–1944). Studia Litteraria VII (1969) 55–73.

² Az emblematica alapvető kézikönyve Arthur Henkel és Albrecht Schöne kézikönyve: *Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts.* Stuttgart, 1967. Az emblematica kezdeteiről, a Hypnerotomachia Polyphilliről Volkmann: *Bilderschriften der Renaissance* c. munkájában olvashatunk. A hieroglifikus emblematica egyik fő műve Pierio Valeriano: *Hieroglyphica*-ja. Lackner főbb emblematicus munkái a *Florilegus Aegyptiacus* (Szabó: Régi Magyar Könyvtár II, 374), *Majestatis Hung. Aquila* (RMK II, 373), *Coronae Hungariae* (RMK III, 1156), *Galea Martis* (RMK III, 1389), *Emblematischer Tugend-Spiegel* (Apponyi: Hungarica III, 1992). Vö. még tölem: Lackner Kristóf Prágában. Irodalomtörténeti Közlemények 1970, 508–512.

lott. Az első kiadás Jörg Breu 98 kis képével jelent meg, ezekkel azonban darabos megfogalmazása miatt a szerző elégedetlen volt, a későbbi kiadásokban a más gondolatait jobban visszaadó rajzokat találunk. Alciati kezdetben bizonyára nem gondolt rá, hogy műve egy kétszáz évig ható európai irodalmi irányzat-
divat alapműve lesz. Mint Francesco Calvi könyvkereskedőnek írta, a történe-
lemből, a természet világából kívánt kisebb epizódokat kiemelni, kis történet-
kéket verselt meg, ezek aztán ötletet sugallhatnak festőknek, ötvösöknek. Már
az Alciati-mű az emblémás kötetek későbbi szerkezeti tagolását mutatja. Az
emblemátikus alkotás hármasság tagozású. Mint a versnek címe, az *emblémának*
is van mottója, felirata (*inscriptio*), mely már röviden utalni kíván a második
elemre, a *képre*, a *picturára*. A *pictura* bemutatathat épületet, épületbelső-
t, növényt, állatot vagy tárgyat, ábrázolhatja az emberi élet valamelyik folyamát.
Lehet továbbá történeti, mitológiai vagy bibliai jelenet vagy esemény. Szorosan
összefügg a felirattal és a képpel a hozzá tartozó vers vagy prózai szöveg, a
subscriptio. Ez a vers vagy prózai szöveg lehet esetenként különböző hosszú-
ságú. Ha vers követi a képet, úgy legtöbbször egy oldalra egy embléma kerül;
sok emblemátikus verseskötetet tematikai rendszer szerint rendeztek. A haj-
dan nagy hírű Joachim Camerarius nürnbergi orvos külön kötetbe foglalta emb-
lemátikus értelmezéssel a növényeket, külön kötetbe az állatvilágot, ismét más
emblemagyűjteménybe kerültek a rovarok és egy negyedik gyűjtemé-
nybe a szárnyasok és a vízi élő-
lények.

3. kép. A Bécs melletti Hernalsból menekült
ev. lelkész arcképe

Az *Emblematum liber* több mint 150 kiadást élt meg, de szinte áttekinthetetlen azoknak a szer-
zőknek a száma, akik Alciatiától
kaptak ösztönzést a műfaj műve-
lésére. *Mario Praz* könyvészete³
szerint több mint hatszáz szerző
állított össze emblémás gyűjtemé-
nyeket, ehhez járulnak az ugyan-
csak nagyszámú névtelenül meg-
jelent munkák.

Az emblemátika azonban
gyűjtőmedence is. Elemeiben szí-
nezi a reneszánsz egyiptomi ér-
deklődése is. 1419-ben bukkant
ugyanis elő egy egyiptomi – hel-
lenisztikus tárgyú kézirat, Hora-
pollo *Hieroglyphica*-ja. A szerzőt
történeti személlyel nem lehet
azonosítani, nevét alighanem Ho-
rus és Apollo istennevekből rak-
ták össze, egy ismét közelebről
nem ismert Philippus fordította
görögre. *Horapollo* már nem érti
az egyiptomi képirást, rejtélyes

³ *Studies in Seventeenth-Century Imagery*. Roma, 1964².

4. Bár az emblematikus erénytükör kéziratban már 1612-ben elkészült, a nyomtatásban megjelent művek sorát a már említett lauingeni kiadvány, a *Coronae Hungariae Emblematica Descriptio* nyitja meg 1615-ben, kéziratban azonban ez is 1613. évi alkotás. Művét Thurzó György nádornak, a humanista szellemiségű kortársnak ajánlotta, akiben a megpróbált becsületesség Lackner szerint a tehetséggel és tudománnyal párosul. Ez valóban több volt Thurzóra vonatkoztatva humanista bóknál, hiszen Thurzó György akarta Lőcsén az első evangélikus főiskolát megnyitni.

Lackner fő forrása Pierio Valeriano *Hieroglyphica*-ja, a hieroglifikus emblematika 1556-ban először megjelent testes korpusza. Valeriano is rejtett bölcsességet keresett a képírásban, úgy vélte, hogy abban a filozófusok, költők és az isteni bölcsesség tudománya rejtve van. Terjedelmes művét részben az állatok, részben a növények, részben az emberi testrészek magyarázatával töltötte meg, de helyet kaptak benne matematikai figurák, használati eszközök, csillagok, elemek hieroglifái is. Lackner gyakran hivatkozik Valerianora, mint cáfolhatatlan tekintélyre, egy kiadatlan könyvjegyzékből pedig tudjuk, hogy Faut Márk soproni humanista krónikáiról példányra már évek óta Lackner használatában volt.

A korona a legelőkelőbb erények jutalma, melyet büntetéssel és jutalmazzal lehet védeni, írja Lackner, majd Theophrastus Paracelsust, a XVI. századi reneszánsz orvost idézi, a védekezés gyógyszer, mely a mérget felfedi és a gyógymód lehetővé válik. Rotterdami Erasmusra hivatkozva figyelmezteti

szerzőnk a hercegek nevelőit, hogy a zsarnokság ellen már ifjú korban kell gyűlöletet kialakítani a jövődő uralkodóban. Mivel 1608-ban Lackner jelen volt II. Mátyás pozsonyi koronázásán, és ott a koronát megfigyelhette („observare potui”), elhatározta, hogy ábrázolni is fogja („in tantum eandem depinxi”).

A valóságos korona és Lackner ábrázolása egyezően 32 lemezből áll, Lackner azonban a magyar korona 32 lemezét emblémákkal helyettesíti, két nagy lemezen is ábrázolja előlről és hátsó nézetben, azonban a keresztpánton, az úgynevezett corona latinán képek helyett elől kardot, hátsó nézetén pedig bírói pálcát helyez el. Lackner harminkét emblematikus lemeze röviden a következőkben foglalható össze: Az első kő a hyacinthus, ezt napként ábrázolja, mivel miként a napé az elsőség, úgy illeti a fejedelmet is. Ezt követi az adamaskő (acél-kő), az állhatatosság, az erősség, a gyönyörűség jelképe. A smaragd

5. kép. Egy teológus kérelmén halak, kócsagok és nyúl rajza

a tisztaság és szemérmesség éke a hieroglifikus leírásokban, zöld színű, ennél egy szín sem vidámabb. Az ametiszt a mértékletesség és józanság hieroglifikus ábrázolása. A zafír a királyok jámborságának normája. A sas pálcával és karddal a király élő jelképe a földön. A daru az éber őrködés summája. A fáklya emblémája a fény terjesztésére buzdít. A gyertya arra int, hogy életünket állítsuk embertársaink szolgálatába. A tizedik helyen Magyarország címere áll, e jelben győzünk. A halál a mindenkire váró vég, erre int a koponya emblémája. A kard hegyén lebegő iustitia mérlege azt tanítja, hogy isten igazságos bíró. Az idő hieroglifája a hajnalcsillag, így tűnjön ki mindenek előtt a király. Az ék alakban húzó darvak a rendet, a fegyelmet, a könyvre helyezett pálca a királyok törvénytiszteletét és bölcsességét jelképezi, pálca és kard segít a tör-

6. kép. Szakállas fekete arc, virágok és betűk rajza

vényt betartani, a koronából kinövő palmaág igazolja, hogy az igazságosan küzdőnek babér jár. A hátsó szemléletben ábrázolt korona első köve oroszlánfej, ez a király szigorúsága. A türkizt nem sérti a reszelő – Lackner saját öt-
vösi tapasztalata ez – ez a figyelmesség emblémája, a király életének és tisztességének az őre. A turchesia-kő (Thraciae lapis) a szövetségi hűség jelképe, az achát az alkalmazkodásban segíti az uralkodót. A herkulesi kő, a mágnes bizonyítja, hogy az igazság vonz. Szárnyas homokóra szemlélteti a rohanó időt. Összezárt kezek babérral koszorúzott karja a szövetségesek egyetértését jelképezi. A király Janusként mindent lásson, a kézre csorduló víz a tiszta kezű király hieroglifája, a korona feletti kormánypálca az arany béke jelképe. Korona lebeg két horgony felett: a király mindig kész a kegyelemre és esetenként bölcs. A hangya a munka hieroglifája, a gazdagságé is, de ez állhatatos munkával érhető csak el. A gyepelő tanítja, hogy a király értsen a kormányzáshoz, mivel „Frenum quale, regnum tale.” A harmincadik emblémában füst száll az égre, akárcsak az Istennek tetsző könyörgés, ez tehát a pietas jelképe. A vázolt

emlémasorozatot a fönix embléma, az újjászületés jelképe folytatja, és a földet (illetve a köralakban saját farkába harapó kígyó benne egy koronás ház rajzával), a győztes királyt ábrázolva zárja.

Könyvünk tehát emblematikus-hieroglifikus királytükör. A metszetek eredete kétségtelen. Lackner munkáit látta a XVII. századi olvasó. Már az előszóban elmondja, hogy kéziratát látta Náprágy Demeter győri püspök és manierista ízlésű későreneszánsz humanista. A püspök, aki hivatala szerint vallási ügyekben szembenállt a soproni tanácsossal, teljesen azonos érdeklődésű volt Lacknerral irodalmi kérdésekben. Amikor visszaküldte a kéziratot fertőrákosi provizorával, akkor is kiadására buzdította a szerzőt, javasolta azonban, hogy díszítse is emblémákkal, mert szemeket és szíveket megvidámít, megújít így: „Insignis enim damni loco esse existimo, tam praeclarum opus in tenebris latere, quod suo partu multorum animos pariter et oculos recreare posset, etc.” (14).

7/a. kép. Manierista rajz egy városi iraton

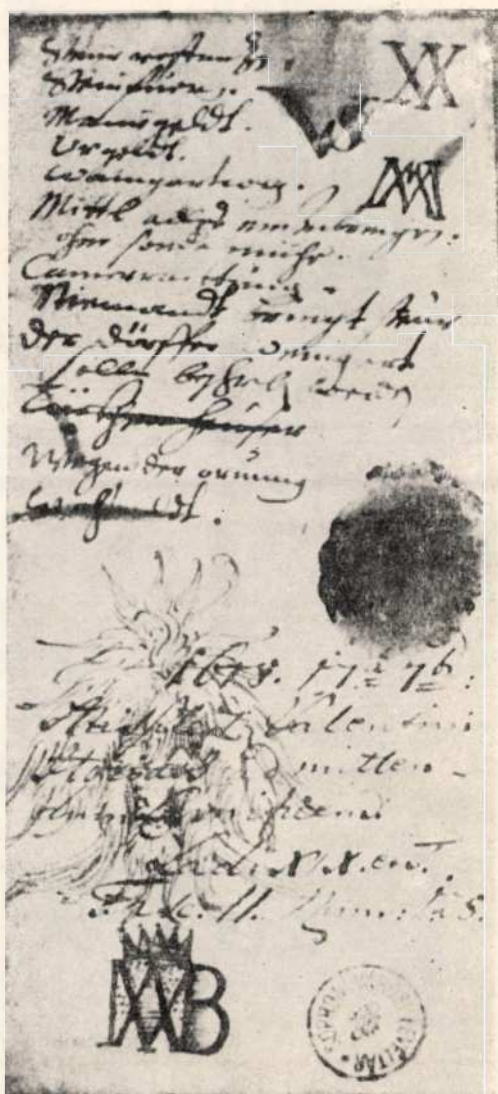
A hyacinthus-kő emblémájáról beszélve is azt írja, hogy több oka van annak, miért formálta napnak az emblémát, tehát mint saját rajzáról is beszél. Hasonló helyet a *Coronae Hungariae* más emblémáinál is összegyűjthetnénk. Két emblematikus munkája is jelent meg 1617-ben Farkas Imrénél, a szomszédos Németkeresztúron, a Nádasdy birtokon, a *Florilegus Aegyptiacus*, a könyvben Lackner nemesi címerével és a Tudós Társaság címerével. Az utóbbi alighanem pecsétgyűrű rajza, ilyen szövetségi gyűrűről (*Bundtring*) több társasági tag hagyatékjegyzékében is olvashatunk.

Már a címlapon utal a szerző arra, hogy a *Maiestatis Hungariae Aquila* sasát ő találta ki, és hieroglifáival, magyarázataival együtt az ő műve a leírás is. E Náprágy Demeternek ajánlott kis munkában két emblematikus címermagyarázat olvasható, a Náprágy-címeré és a *Maiestas* sasadararé. A sas a madarak királya, mely egyiptomi tudományával jelent meg Sopron fő kapuján, ahol egyszerre jelenti a király fényét és az alattvalók hódolatát. Justus Lipsius (1547–1606.) stoikus gondolkodó híveként jelenik meg előttünk Lackner, amikor azt bizonyítja, hogy *a jó ember egyszerre nemes is*. Náprágy címerében egy koronából szűz alakja emelkedik ki, erények díszé övezi, kezében csillagokkal ékes kard. A csillag, a kard és a többi címer rész jelentését egyenként is felsorolja, együtt azonban a püspök erényeit jelenti meg. A méltóság sasa földgömbön ül. Bal szárnyán jelmondat: *Maximum asyllum imperii est subditos tueri*

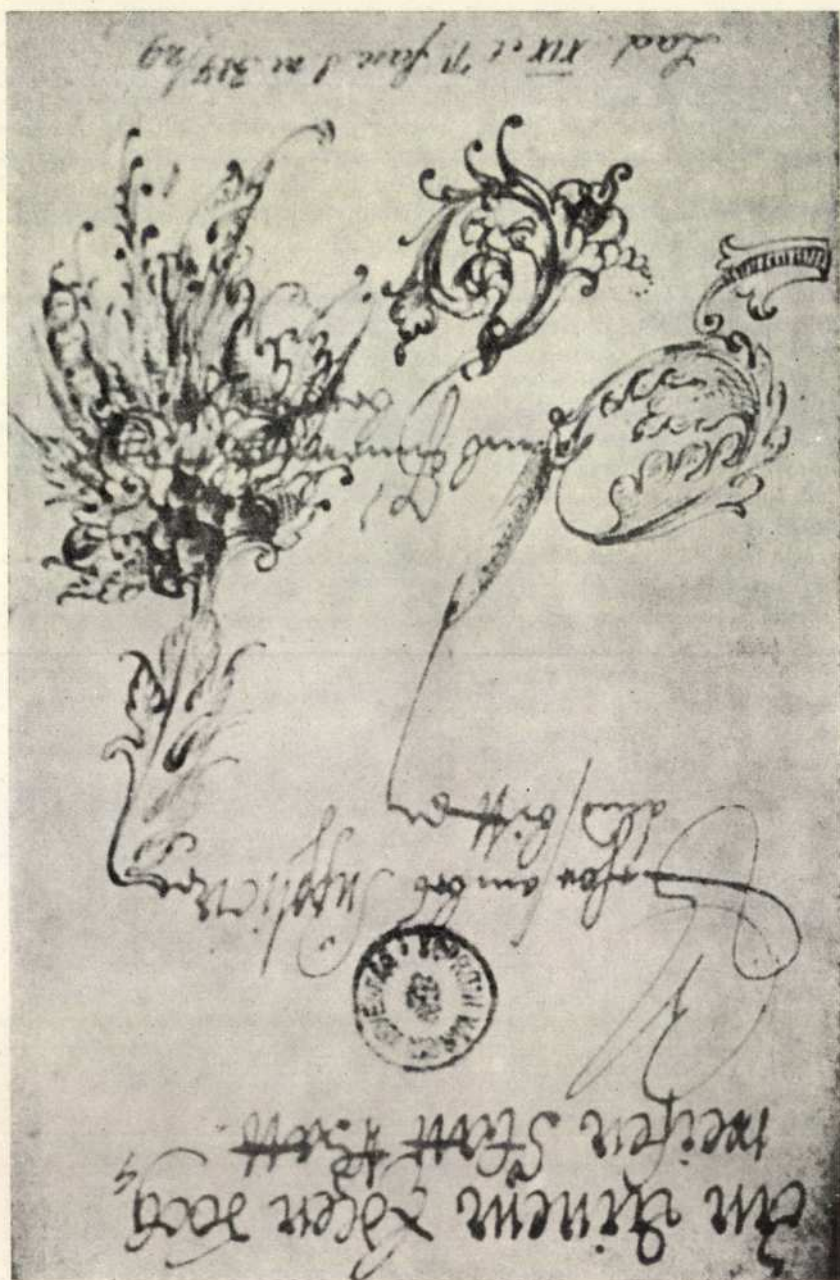
amarique sincere (a hatalom legnagyobb védelmét abban találja, ha alattvalói szeretik). A kezdőbetűk összeolvasva a *Matthias* nevet, II. Mátyás király nevét adják. A jobb szárnyon a szabad királyi városok nevét látjuk. A sas fejétől aransáv (*funiculus*) árad a földre, ez mutatja a kormányzat erejét, nagy erővel ragadja meg lábával a földet, minden veszélyt észrevesz és elhárít. A földgömb az országot mutatja be, rajta méhkas, ebbe igyekeznek a szorgalmas polgárok. A méhkas a minden csel, álnokság ellenére fennálló város jelképe. A méhkas felett látható bírói pálca a nagytanács hatalmának jelképe. A méhkason még Sopron címere is látható, a három bástya közül a két szélső alacsonyabb, felettük a város jó hírének csillaga ragyog. Így ragyogjon Sopron is régiségével, tiszta egével, gazdag erdeivel, bő rétéivel, urai kiválóságával, jó adminisztrációjával, falai erősségével, szőlőskertjeivel, szőlői nagyszerűségével, olvashatjuk a városát szerető szerző lírai betoldását címermagyarozatában. A magasabb tornyon nyitott kaput látunk, folytatja Lackner. Ezen áramlanak ki méhekként a város kötelességtudó polgárai. Úgy érzi, hogy a város címerének felirataként ezt a mondást választhatjuk a leghelyesebben: *Turris et fortitudo mea Deus*. A falak és az Isten védelme mentették meg a várost először is a Bocskai-felkelés idején, így örök érdemmel és ezekkel a szent szimbólumokkal áll fenn Sopron városa.

Az utolsó mondatokkal zárul Lackner emblematikus beszéde, melyből nem szabad holmi magyarellenességet kiolvasni, legfeljebb annyit, hogy a XVII. század polgárának elsősorban városa jelentette hazáját.

Megírása után nyolc évvel sor került az emblematikus erénytükör megjelenésére is. A Batthyány Ferencné Poppel Évának ajánlott emblematikus munka a hét sarkalatos erényt mutatja be (hit, remény, szeretet, bölcsesség, igazság, mértékletesség, erősség), azonban az utolsó kettő közé iktatja szerzőnk

7/b. kép. Manierista rajz egy városi iraton

8. kép. Virágcsokor- és levéltanulmány

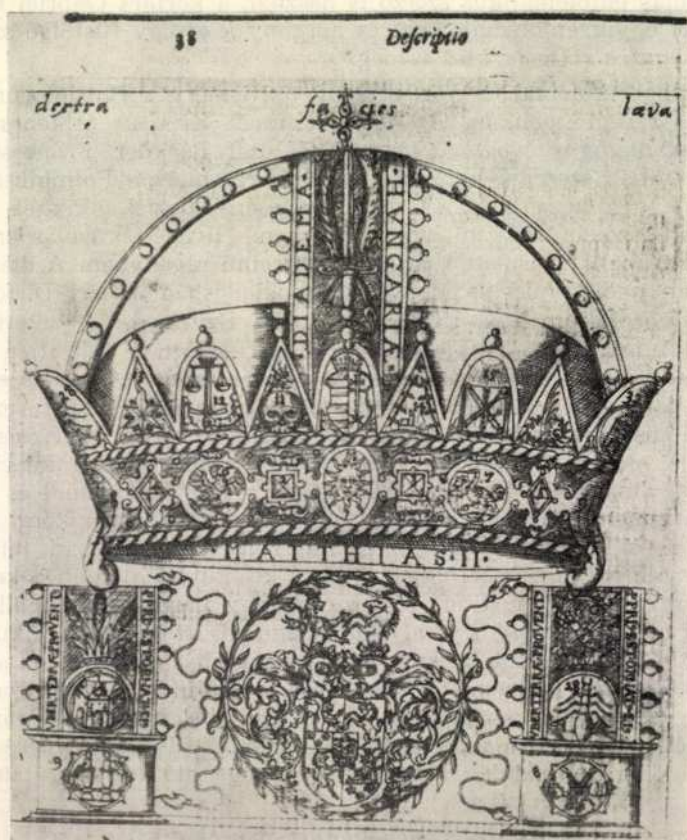
a türelem polgári erényét is. Az előszóban hivatkozik Lackner arra, hogy ezek a metszetek is az ő munkái. „Az intő példákat vagy epitaphiákat, miként ezt az erények tükrét is, melyet összeállítottam, ... rézbe metszettem és egyúttal nyomattam is.” Az egyes emblémákat latin és azt nem pontosan fordító német *inscriptio* vezet be, azonban a prózai *subscriptio* minden emblémánál a kép előtt olvasható. A hit jelképe a keresztre feszített Jézus, azonban a nyilakkal átlőtt szárnyas szív már hieroglifikus, hasonlókat Pierio Valerianónál láthatott szerzőnk. (Ezt az emblémalemezt, illetve a *charitas* és *iustitia* ábrázolását használja illusztrálásra Payr Sándor egyháztörténetében és emlékbeszédében.) Szívet persze más emblematisztikus szerző is használ, a kortárs Gabriel Rollenhagen (1583–1619?) egyik emblémája nyíl és horgony közt egy füstölő szív, *inscriptio*-ja: „Remény és rettegés közt remeg.”

A *charitas* emblémája a középkor óta jól ismert, a *Physiologus* gyűjteményekben is szereplő pelikán. Azonban nemcsak Krisztus jelképes ábrázolása került az embléma szövegébe, hanem pl. utal Lackner Francesco Colonna Poliphilo álombeli szerelmi harcának, a *Hypnerotomachia Poliphili*-nek ismeretére is, amikor a haza hőseinek megbecsüléséről beszél, akiknek szolgálatait oszlopra volt szokás felvéssni vagy kifaragni. Ilyen ábrázolásokat láthatott Lackner a korában jól ismert reneszánsz szerelmi regényben. A diadalmenettel kapcsolatosan pedig Valerius Maximus sok kiadásban ismert *Dictorum factorumque memorabilium libri IX*-re hivatkozik. Egyszerű, jól sikerült művészi ábrázolás a remény emblémája, a kör felső részében a felirat, a képen egy süllyedő hajóból már csak a parancsnoki híd, az árboc látható és egy faragott hajóorr. A katasztrófa közelében csak egy deszkán nyugodtan evező gyermek látható. Számos emblémánál külön is utal Lackner a saját szerzőségére, így az Igazságnál is. „Hogy azonban ez is szépen legyen ábrázolva, mint előzőleg más erények, ezt, amennyire lehetett, ábrázoltam, rézbe metszettem és kiadtam” (124). Magát az emblémát így írja le: „Látunk egy szobrot és képet, csak bekötött szemmel és leütött kezekkel, mely mérleget tart szájában, mindkét mérlegcsészében kígyó van, és az egyikben egy kis kutya, a fején a kedves napot látjuk sugaraival, ez a *iustitia*, és a szobor egy háromszögben áll, ebből két palma vagy olajágacska nő ki, bal oldalt bagoly.” Itt is hieroglifikus ábrázolás áll előttünk. Azért állította Lackner egyenlőszárú háromszögbe az alakot, mert az Valeriano szerint az isteni természet jelképe. Minden elemre van Lacknernek néhány magyarázata, a kutya őrt, hízelgőt és hálást egyaránt jelent, a kígyó a világegyetemet, a kígyó kör alakban a király győzelmére utal (vö. a *Coronae Hungariae* címlapjával!), az olajág az egyenlő mértékű ítélet, a bagoly az elővigyázatosság példaképe.

Művészileg különösen szépen megoldott a mértékletesség ábrázolása: a *temperantia* alakja elefánton ül, és kannából folyadékot önt egy csészébe, az elefánt előtt nagy gyümölcsösszaru fekszik. Az elfogott elefánt provinciát jelent, a disznóval ábrázolt királyt, aki menekül a hízelgők elől. Jelzi a féltékenységet is, mert fél a tükörképétől, de rajzolja kis báránnyal is, mert azoknak sem árt. A király jelképe is, mert lábát nem hajtja térdelésre, a gyümölcsösszaru pedig a bőség jele, mellyel nem szabad visszaélni. A kanna és a csésze jelzi, hogy evésben, ivásban legyünk mérsékletesek.

Igazán hieroglifikus embléma a bölcsesség zsúfolt képe. Összetettségét rövid leírása is bizonyítja. A kör alakú embléma háttere tenger hajóval. A két szélén szikla, arról szárnyas ló ugrik, a sziklán egy-egy hangya mászik felfelé. *Spectrum*on két koronás kígyót látunk, alul egy négyzetben baglyot.

Ez az emblematicus mű Lacknerra emberileg is jellemző. Az egyes emblémák megalapozottságát az építő, városépítő Lackner példája indokolja: „Egy művészileg képzett és bölcs építkező biztos szabálynak érzi azt, hogy minden építkezésének igaz, biztos jó alapot fektessen” (Bevezető rész). Az Isten ígéjének hallgatását is a szőlőtermelő soproni példája vezeti be: „Hogyan pusztulhatna el az a szőlőtő, mely gyökerébe táplálékot, nedveket szív, hogyan pusztulna el az a keresztény, aki Isten szava nedveit szívja magába, hogy fennmaradása gyümölcset és a szüreti időkre gyümölcset elnyerje...” (55).

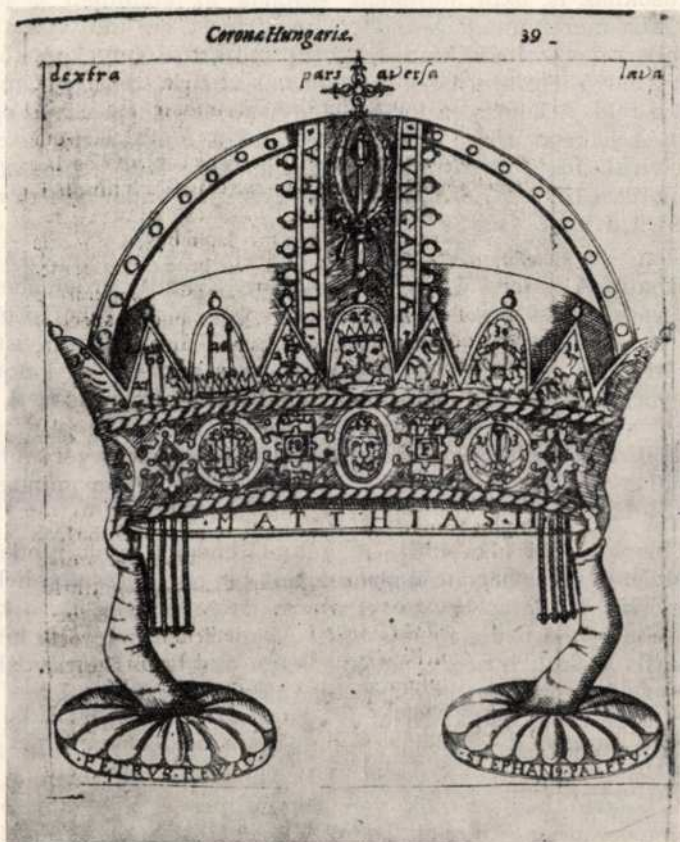

9. kép. Lackner Kristóf emblematicus rajza a magyar királyi koronáról. (Előlnézet)

Kortörténetileg érezzük jellemzőnek, hogy a mértékletesség emblémánál külön felsorolást találunk arról, hogy kiért, mikor és mennyit lehet inni. Lackner személyes sorsa is beleszövődik a Tugend–Spiegel lapjaiba akkor, amikor panaszodik, hogy az asszonyszemély úgy születik, hogy csak uralna, ha tethetné, némelyik még az Isten szavával sem törődne, csak Simon bíróként tudjon bírászkodni. Ugyanezt a hangot halljuk a XVI. századi magyar Adhortatio mulierum-ban:

„Ha mikor követők házunkhoz jönnek,
Te meg ne felelj az követőknek;
Ifjak, kik látják, csak megcsufolnak,
Tégedet mondnak az Simon birónak.”

A rossz asszonyra (*In malam mulierem*) írt verse pedig feltehetőleg saját zsémbes, öreg feleségéről szól.

10. kép. Lackner Kristóf emblemikus rajza a magyar királyi koronáról. (Hátulnézet)

A Galea Martis, ez az 1625-ben Tübingában megjelent hadtudományi témájú emblematika sem más, mint nyolc embléma, hozzá nyolc osztályba gyűjtött idézetek. Mivel a kor divatja szerint az utószóban a Muzsafi–Pierides és az Ocsárló–Zoilus vitatkoznak, megtudjuk mindazokat a forrásokat, melyeket Zoilus a szerző fejére olvas. A munka idézetanyaga nagyobb részben ókori eredetű (Cicero, Caesar, Gellius, Livius, Plutarchos, Quintus Curtius, Suetonius, Sallustius, Polybius), részben humanistákra hivatkozik Lackner, így Alciatira, Beccadellire, (más néven) Panormitára, végül Erasmusra.

A Galea Martis nyolc emblémája: *scientia* (katonai tudomány), *pietas* (kegyesség), *authoritas* (tekintély), *ordo* (rend), *tutamen* (oltalombavétel), *stratagemata* (hadicsel), *immortalitas* (halhatatlanság), végül *gloria* (dicsőség).

A tudományt sok katona nagyon is civil és városi dolognak tartja. Már az is hieroglifikus ábrázolás – folytatja Lackner –, hogy az emblémát kör alakba helyezte el, mert a kör jelenti az év lefutását, a világmindenséget, melynek nincs kezdete és vége. Nyitott könyv hever a földön: bár keserű a tanulás gyökere, édes a gyümölcse. De nemcsak ifjaknak szól a könyv, hanem a hercegeknek, politikusoknak is, akik normákat szabnak az államban a jogtudóknak. Ezek egyik lába már mindig veremben van, mert az idő visszahozhatatlan. Olyan az emberi élet, mint a kard, forogtatni kell szép fénnel. A könyvet középpüzt földből kinövő dárda, a béke jelképe választja ketté, úgy támasztja, mint gyümölcsfát a föld. A lándzsa a férfi fő fegyvere a rómaiaknál, az egyiptomiaknál az istenség jelképe. Azért fonja be gyümölcs, szőlő, mert az csak a szent béke idején virul. Jobbról-balról két kard támasztja meg a lándzsát, mert háborúban születik a béke. A jó magistratus egyszerre gondol békére és háborúra. Lackner szerint a jámborság is katonai erény.

Ahol jelen van a halál, ott jámborul kell élni. Az emblémában a győzelem keresztje látható. A katona a kereszt erejéhez, Krisztus érdeméhez igazodjék. A keresztet vaskesztyűs kéz – a tiszták jelképe – fogja. Füstölő látható a kereszt alján, itt a könyörgés, az ima hieroglifája. Tuba, kürt és üstdob látható a kereszt hátterében. Az *authoritas* nagyon visszaesőben van katonáknál, polgároknál egyaránt, a vezetés sem erős, sem szilárd, sem rendezett, sem tartós. A táborban sátor volt a vezér menedéke, ez ábrázolja az *authoritást*. Kard tartja a sátrat, hegyén hajnalsillag, így legyen első a vezér a hadseregben. Ahogy a csillag vigyáz az éjszakában, úgy vigyáz a vezér mindenre, amikor a többi alszik. Horusnál (= Horapollo) az istenség jelképe.

Abból, hogy valaki nem tudja magát alárendelni, csak rendetlenség születik. Az embléma ezért három tárgyat mutat be: egy keresztbe helyezett pástorbotot, lándzsát és alatta egy ekevasat. A paraszt dolgozzék, a katona védje meg az államot, a pap pedig imádkozzék. Akkor tesznek jól, ha készek a morgás és lázongás nélküli hűségre, melyre Isten őket kiválasztotta. Ezért nyúlik ki az égből egy kéz, minden irányba sugarakkal, amit tehát Isten felosztott és elkülönített, azt ember ne keverje el. A védelem-oltalombavétel emblémája összetett. Békésen élni és mélyen aludni csak békekedvelő magistrátus alatt lehet. Győzelem is csak olyan vezér alatt keletkezik, aki bírja a hatalmat, a törvényeket betartó hadvezérnek van engedelmes és fegyelmeztet katonája. A vezér jelképe a pajzs. Ezen összegömbölyödött sün látható, amely a védekezés jelképe. A vezér pedig ravasz legyen, mint a róka, harcias, mint a farkas. A katona is mindig úgy védekezzék, mint a sün. A pajzs mögött katonai jelvények vannak keresztbe téve, a pajzshoz pedig egy ágaskodó kutya támaszkodik, morgásával, ugatásával okoz kárt az ellenség között, jelképe a prédára éhes katonáknak. Jelképe azonban a vigyázásnak, az őrködésnek, a serénységnek és a hűségnek is. A *stratagemata* emblémája egy forgó kerék, a hadicsel a rajta fekvő róka is jelzi, mely a hieroglifák közt a fortélyos ember, mindenféle csalás jelképe. Jelzi a vár elleni ravasz támadást is. A halhatatlanság emblémájának középpontjában egy füstölő áll. Felette összekulcsolt kezek: az őszinteség, a szövetség jelképe. A szövetségeket szentül, sérthetetlenül meg kell tartani, férfinak egy a szava és egy a tette. Szívet tartanak az összekulcsot kezek, nyílt kebelben lakjon a szív. Ez az élet székhelye, az egyiptomiak szerint az égő szó tiszta

szívből tör elő. Így a régiek a szívet füstölővel ábrázolták. A könyv utolsó emblémája a dicsőségé.

Egy felhőből kinyúló kéz lobogó fáklyát tart, azt korona veszi körül és pálmaágak. A korona az erények jutalma, erről *Coronae Hungariae* könyvemben írtam — szúrja közbe Lackner — emlékeztetve előző munkájára az emblematika magyarországi olvasóit. A koronában levő két pálmaág a győzelem jelképe, a pálma nagy súly alatt is nő, halljuk az Alciati *reminiscenciát*. A fáklya a jóra vezet, ez biztatja a tudatlanokat, a tudás fényére kell törekednünk, nem az üres glóriára, mivel semmi színlelt nem tartós. A háttérben ört álló katonák, ágyú, sátrak, hegycsúcson vár áll, a soproni Lackner talán Fraknót rajzolta emlékezetből. Zoilus és Pierides vetélkedésével még nem ér véget a mű. I. Frigyes különböző hadi szabályait olvassuk a *Galea Martis* utolsó oldalain.

(Folytatjuk)

Mihály Péter:

Régészeti kutatások a Hanságban

I. rész

1966–67-ben terepbejárásokat végeztem a Fertőd és Sarród községek közgazgatási határába tartozó Tőzeggyármajor, Feketebokormajor és Nyárosmajor környékén. A felkutatott terület fehér folt volt eddig régészeti szempontból, kivéve a Tőzeggyármajor-kavicsbányái „avar” temető¹, mely sajnos nem hiteles. A terepbejárások során a mezőgazdasági munkákkal felszínre került leletanyag alapján több, különböző korú telepnyomot találtam. Ezek minden esetben dombokon, ún. gorondokon voltak, alkalmazkodva a Hanság régi földrajzi viszonyaihoz. A korhatározó leletanyag többsége kerámia, de néhány használati eszköz és az állatcsontok betekintést adnak a gazdasági életbe is. Temetőt a felszíni nyomokból nem lehetett meghatározni, de az is lehetséges, hogy a mélyszántások még nem érték el a sírok szintjét. A lelőhelyek helymeghatározásánál a helyi dűlőneveket, vagy a népi elnevezéseket vettem figyelembe; ott ahol név nem szerepelt, a legközelebbi mai településhez vagy úthoz viszonyítottam. Pontos történeti és kronológiai képet ásatásokkal lehetne kapni, melyek szükségességét az is indokolja, hogy a lelőhelyeket az évenkénti mélyszántások előbb vagy utóbb teljesen elpusztítják. A kutatás célja a Győr-Sopron megyei leletkataszter kibővítése és a Hanság peremvidékének ismert lelőhelyeivel való kapcsolat tisztázása volt.

1. Fertőd—Tőzeggyármajor: vallai rész (Tó-rétek)

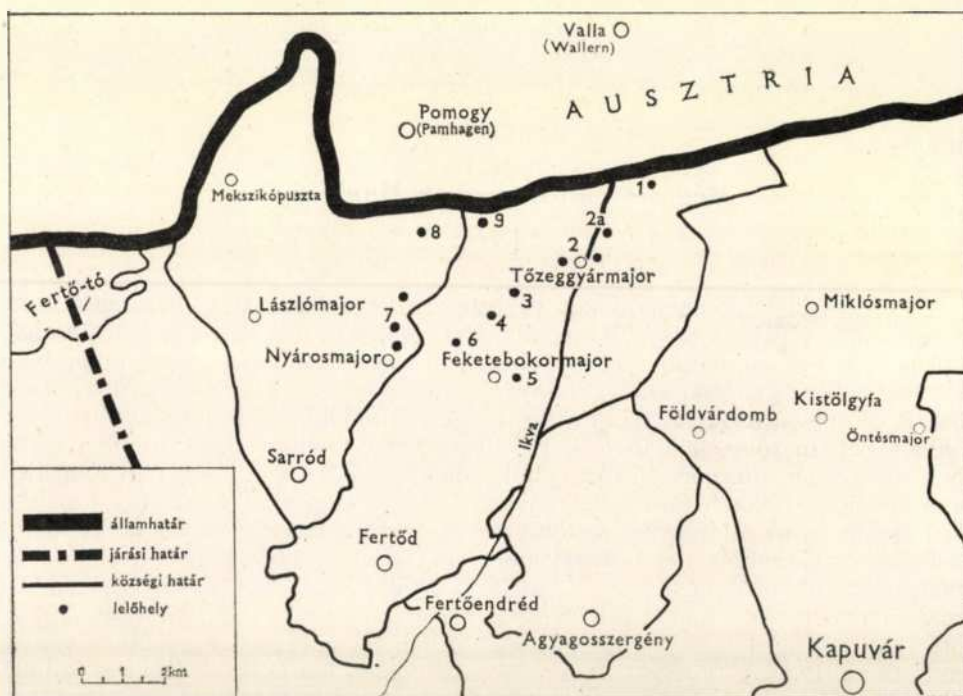
Az Ikva torkolatától K-re kb. 1,3 km-re, a régi Loblói tó lecsapolt medre mellett kb. 600 m hosszú, 250–300 széles, 1–1,5 m magas domb húzódik az államhatár közelében K—NY-i irányban. É-i része átnyúlik a burgenlandi Valla (Wallern) határára, ezt a Hanság csatornával átvágták, de az akkor esetleg előkerült leletekre nem figyeltek. A domb jelenleg szántóföld.

¹ Kővér Fidél József: A Hanság földrajza. Szeged 1930, 38.

Oskori szörványok. A domb területén ritkán elszóródva találtam a felszínen őskori kerámiatöredékeket, melyek a korai bronzkorra datálhatók (I. tábla 1. kép; III. t. 2).

Kelta telep. A domb É-i és K-i oldalán sűrűn hever a felszínen a kelta leletanyag. Többsége grafitos fazék, tál és csöbör töredéke, gyakran függőleges fésűs vordíszítéssel tagolva. A szürke színű, finoman iszapolt agyagú, jól korongolt edénytípusok is megtalálhatók. Néhány edénytöredéken a foltozás nyoma látható. A leletanyag a La Tène „D”, néhány erősen grafitos töredék esetleg a „C” korszakra datálható (IV. t. 6; VI. t. 1,4–5).

Római kori szörványok. A dombon igen csekély római kori nyomokat találtam. Valószínű, hogy az i. sz. II. században kisebb telep lehetett a domb É-i részén. A kerámia elszóródása a domb burgenlandi felére mutat.

Késő népvándorláskori telep. A felszíni kerámialeletek az agyagösszetétel és készítményi technika alapján két csoportra oszthatók:

A) Érdes felületű, apró kavicsdarabokkal soványított anyagú, jó égetésű, erős megtartású, kézikorongon készült kerámia. Legjellemzőbb díszítőeleme a fésűs hullámvonalas bekarcolás és vízszintes fésűs vonalköteg (X. t. 1, 3, 4, 6; XI. t. 1, 3–4, 7).

B) Zsíros tapintású, kavicsdarabokkal vagy pelyvával soványított, tőzeges és agyagos talaj keverékéből készített kerámia. Díszítőeleme az ujjbenyomással vagy bevagdallással tagolt perem, valamint ritkábban a fésűs hullámvonalas bekarcolás és vízszintes fésűs vonalköteg. Kézikorongon és szabadkézzel készültek. Mindkét csoport általános edényformája a fazék és bögre (XII. t. 1, 3–6; XIII. t. 1, 3–4, 6).

Az első csoport döntően a domb É-i, ritkábban a D-i és NY-i részén, míg a második csoport leletanyaga viszonylag egyforma sűrűségben található a fent említett részekben. A kerámiatöredékeken kívül néhány orsógomb, orsókarika, hálónéhezék,

örülködő és kovaköszilánk került elő. Mivel a talált állatcsontok nem rétegből kerültek elő, csak fajmeghatározást tettek lehetővé. Leggyakoribb háziállat a tehén, ritkábban a ló, juh és kecske volt.

Árpád-kori telep. A domb É-i részén találtam néhány kerámiatöredéket, melyek a XIII—XIV. századra datálhatók. A telep központja a domb Burgenlandba eső részén lehetett. 1945 előtt tőzégbányászás közben két malomkövet és földbeásott putri agyagtapasztását találták meg, 80 cm mélységben.² A telep azonos az oklevelekben említett Lobló nevű faluval, melynek nevét a múlt század végéig a hasonló nevű tó, lecsapolása után pedig a Tórétek dülönév őrizte meg³ (XIV. t. 2).

2. Fertőd-Tőzeggyármajor: Nyerfő domb és Langschwein

Tőzeggyármajor a Nyerfő dombra épült. 1910 körül az Ikvát a Hanság csatornába vezették és a mesterséges mederrel kettévágták a dombot. Így a domb K-i oldala a Langschwein nevű dűlőbe esik, melynek egy része gyümölcsös, másik a falu új része. A domb Ny-i oldala (legmagasabb pontja) továbbra is Nyerfő néven szerepel, a falu régebbi részével. A két helynévre csak az idősebb helyi lakosok emlékeznek s a Nyerfő dombhoz a magyar—francia háború (1809) idejéből származó hagyományt fűznek. A domb beépített részein lehetetlen volt a kutatás, csak a művelés alatt álló részekben és kertekben nyílt erre lehetőség. A domb területe egységes lelőhely, csupán a leletek helyszíni előfordulásának pontos rögzítése végett tárgyalom külön a két oldalt. (2., 2/a).

Óskori telep. A Langschwein dombjának NY-i és D-i részén rézkori és korai bronzkori edénytöredékek kerültek elő. A Nyerfő dombon a korai bronzkori anyag uralkodik. A leletanyagot szalagfüles töredékek, lábas tál töredéke, ujjbenyomással tagolt peremek, vállon húzódó bevagdalt bordás töredékek és csillámpala fenőkö képezik. Pontos datálást a lelőhely állandó szemmel tartásával vagy ásatással lehetne kapni (I. t. 2—6).

Kelta telep. A Langschwein dombjának NY-i és É-i részén fordul elő a legsűrűbben, viszonylag homogéne a kelta leletanyag. A Nyerfő dombon csak ritkán elszórva találtam. Nagyobb telep lehetett, s valószínű, hogy fazekasműhelye is volt. A leletanyag többségét szépen korongolt, finoman iszapolt agyagú, szürke színű kerámia alkotja. Feltűnően sok a grafitos kerámia, mely azonban gyengébb grafitozású, mint a vallai részen talált anyagé. Edényformák: alávágott peremű fazekak, tálak töredékei, a grafitos edényeknél a csöbör és fazék. Több edény foltozva volt, különösen a grafitosak. A telep korát a La Tène „D” korszakára lehet datálni (IV. t. 1—5; V. t. 1—3; VI. t. 2—3).

Római kori szórványok. A Langschwein dombján ritkán elszórva, a Nyerfő dombon valamivel sűrűbben találtam római kori leletanyagot. Valószínű, hogy teleppel kell számolnunk, mely a kerámiatöredékek alapján az i. sz. II. századra tehető. A leletanyagot a szemcsés összetételű házikerámia alkotja fazekak, tálak, bögrék és hombárok töredékeiben (VII. t. 4).

Késő népvándorláskori telep. A Langschwein dombjának ÉNY-i és középső részén sűrűn, a Nyerfő dombon ritkán elszórva találtam IX—X. századi kerámiát. Összetétele alapján hasonlóan két csoportra osztható, mint a vallai részen. Jellegzetes edényforma a fazék és bögre. Diszítőeleme leggyakrabban a fésűs hullámvonal és vízszintes fésűs vonalköteg. Az edényperemek néha ujjbenyomással és bevagdallással tagoltak. Kézikorongon készültek (X. t. 2; XI. t. 2, 5—6; XIII. t. 2, 7).

Árpád-kori szórványok. A Langschwein dombjának D-i részén szórványosan fordul elő az Árpád-kori leletanyag. Bogrács-töredékek és vízszintes benyomott vonallal tagolt edényfaltöredékek a XII—XIII. századra datálhatók. Kisebb telep lehetett, nevére és helyére az oklevelek nem utalnak³ (XIV. t. 5).

2 Füzsi Mihály tőzeggyármajori lakos közlése.

3 Csánki Dezső: Magyarország tört. földr. a Hunyadiak korában. Bp., 1887, III, 618.

1

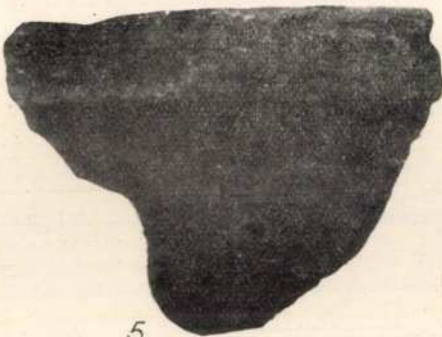
2

3

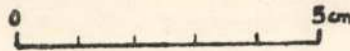
4

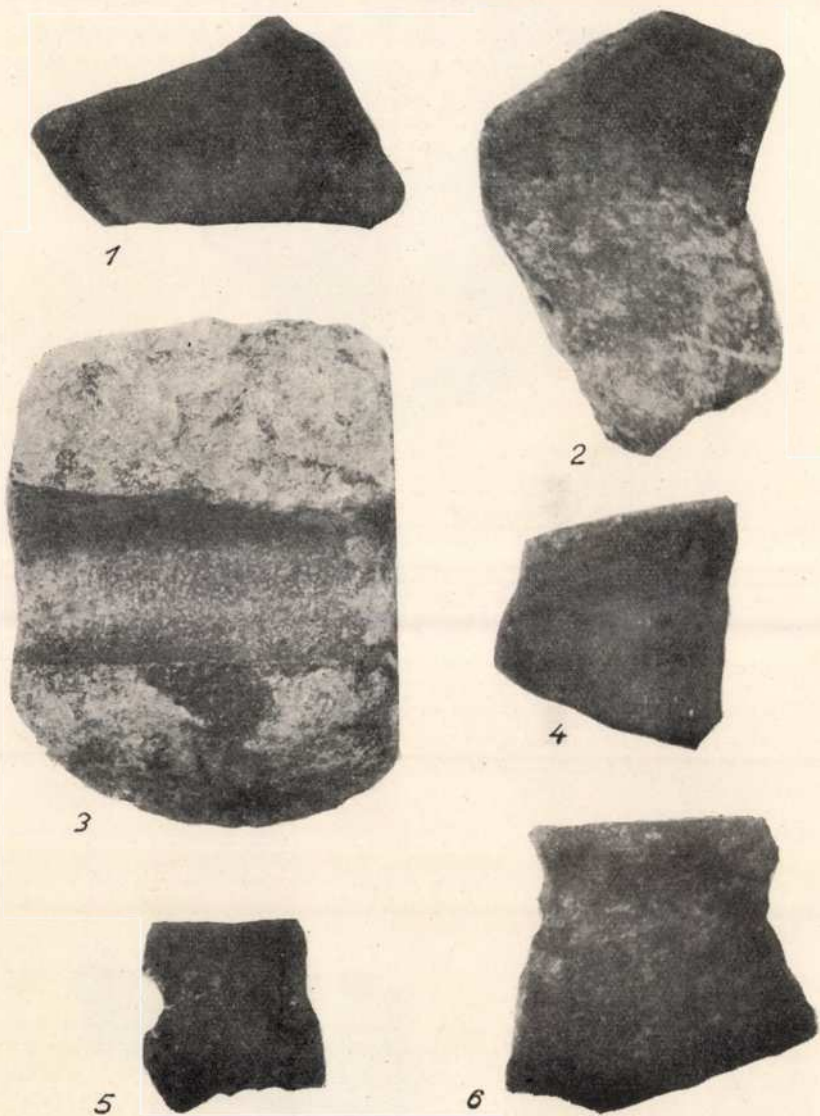
5

6

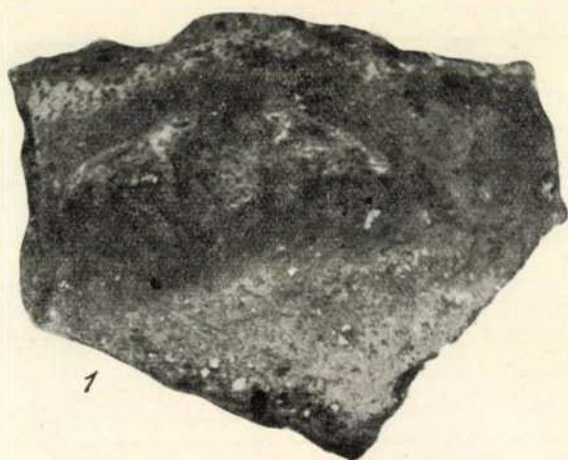

I. tábla. Óskori leletek

0 5cm

II. tábla. Óskori leletek

1

2

3

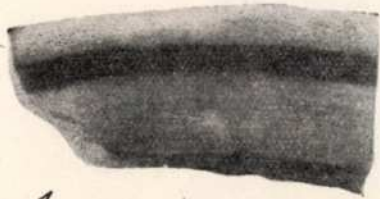
4

5

III. tábla. Őskori leletek

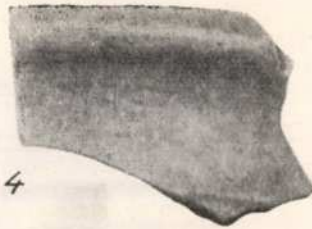
1

2

3

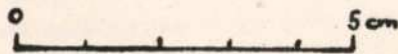
4

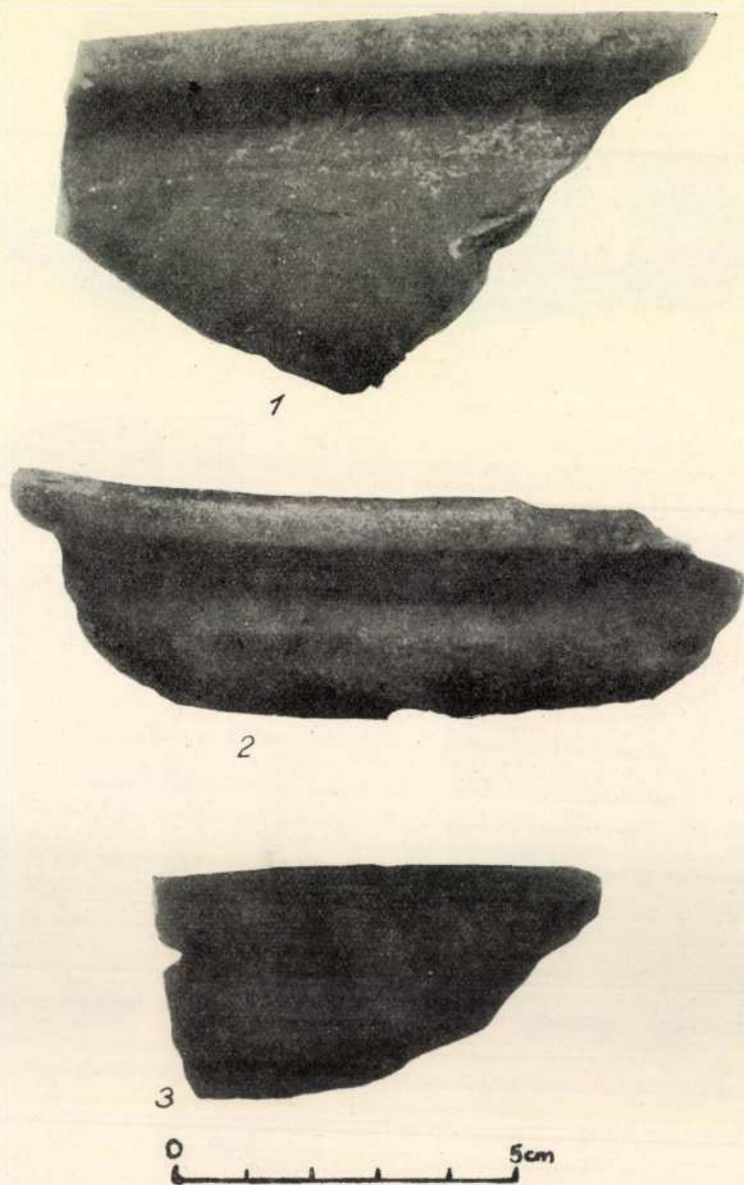
5

6

IV. tábla. La Tène „D” kori „szürke kerámia”

V. tábla. La Tène „D” kori „szürke kerámia”

1

2

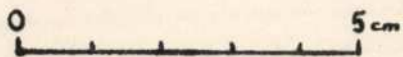
3

4

5

VI. tábla. La Tène „D” kori grafitos kerámia

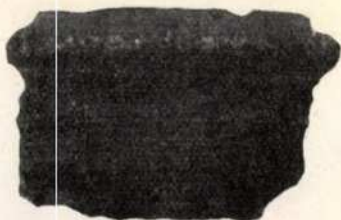
1

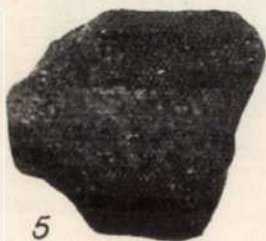
2

3

4

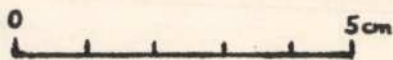
5

6

7

VII. tábla. Római kori leletek

2/a. Fertőd-Tőzeggyármajor: Langschwein-Kavicsbánya

Az Ikva jobb partja mellett, a falu É-i szélétől kb. 100 m-re húzódik a kavicsbánya gödre ÉK—DNY-i irányban. A század elején a bányászat megkezdése előtt 2—3 m magas, 40—50 m széles és 300 m hosszú domb volt a helyén, mely a Nyerfő domb tömbjéből indult ki keskeny nyelvben. 1914-ben kezdték a dombot megbontani és nem sokkal később a DNY-i részen sírokra bukkantak. 1935-ig a rendszeres kavicsbányászás közben számos sír elpusztult. Még ma is innen hordanak kavicsot, de sírok már nem kerülnek elő. A temetőt először Kövér Fidél József említi⁴ és hunavarnak tartja. Élő Dezső is átveszi ezt az adatot⁵ és avar jelleget vél felfedezni azokon a koponyákon, melyek Tőzeggyármajorban, Eszterházán és Mosonszentjánoson kerültek elő. Csallány Dezső szintén átveszi az adatot és a helyet avar telepként rögzíti.⁶ Radnóti Aladár Csallány könyvének kritikájában ezt nem tartja hiteles adatnak.⁷ Nováki Gyula jelentésében nem említi leleteket, csak annyit mond, hogy az I. világháború után Kovacsics G. hercegi gazdatiszt gyűjtötte be őket.⁸ Más írásos adat nem maradt fenn a temetőről, így utolsó lehetőségként az idősebb szemtanú helyi lakosokat kérdeztem ki. Füzi Mihály 86 éves tőzeggyármajori lakos: „1921-ben láttam 5—6 sírt. A sírgödör nyoma meglátszott a kavicsos-homokos talajban. Kb. 1,5 m mélyen voltak a sírok, bennük a csontvázak nyújtva a hátukon feküdtek. Mellettük 1,5—2 l úrtartalmú fekete színű edény és kard volt. 1930-ban a kavicsbánya melletti laposban lovassírt találtak. Teljes ló és embercsontváz, lószerszám, kengyel sőt nyereg is volt, melyek kiszedéskor épek voltak, de utána a farészek szétestek.” Gál József 62 éves tőzeggyármajori lakos: „A legtöbb adatot édesapámtól (id. Gál József: 1963-ban halt meg) hallottam, aki az első tőzeggyári lakosok közé tartozott. Ő jelentette be a temetőt Eszterházán. A pesti múzeumtól jöttek ki és több sír anyagát elvittek. 1923-ban magam is láttam néhány sírt. Addig kb. 15—20-at bányásztak ki. A csontvázak fejjel kb. ÉNY-ra a hátukon feküdtek. Mellettük edény és kard volt. Közvetlen egymás mellett három sír is volt.”

A temetőre vonatkozó adatok nagyon hiányosak, mégis valószínűnek tartom, hogy a *Langschwein dombján lévő IX—X. századi telep temetője* lehetett. A laposban talált lovassír nagyon hasonlít egy avar sirra, de ugyanígy lehetett egy jóval későbbi véletlen szerencsétlenség áldozata is, pl. lovastól együtt elsüllyedt a lágban, mely még ma is vizenyős terület.

3. Fertőd-Tőzeggyármajor: Sertéstelep

A Nyerfő domb kb. 500 m hosszú keskeny földnyelvben húzódik át a Sertéstelep dombjába. A legmagasabb részen az 1918-ban épült gazdasági épületek és gyümölcsös terület el, melyek kiestek a kutatásból. A domb D-i, NY-i és É-i része szántóföld, ahol lehetőség nyílt a felszíni leletek gyűjtésére.

Oskori szórványok. A földnyelven és a domb NY-i részén került elő néhány jellegtelen, korai bronzkorra datálható kerámiatöredék.

Római kori telep. A domb NY-i és D-i részén sűrűn, a többi helyen szórványosan került elő a római kori kerámia. A szántásban téglá, terméskódarabok hevernek, valószínű, hogy épület elszántott alapjaiból származnak. A leletanyagot a szemcsés házikerámia és a finoman iszapolt festett kerámia alkotja: hombárok, kancsók, korsók, tálak, fazekak és bögrék töredékei. A leletanyag alapján az i. sz. II. századra datálható a lelőhely (IX. t. 2).

Késő népvándorláskori telep. A domb egész területén megtalálható a késő népvándorláskori kerámia. Az agyag összetétele alapján az előbbi lelőhelyekhez hasonlóan két csoportra osztható. Többségben a második csoportra jellemző zsíros tapintású kerámia fordul elő. Leggyakoribb díszítőeleme a fésűs hullámvonal és vízszintes

4 Kövér i. m. 38.

5 Élő Dezső: Sarród monográfiája. Bp., 1937, 6.

6 Csallány Dezső: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Bp., 1956, 210.

7 Radnóti Aladár: Arch. Ért. 1956, 239.

8 Nováki Gyula: MNM. a. sz.: 401 K. IV. 1952.

fésűs vonalköteg. A peremek néha ujbbenomással, bevagdálással vagy fésűs hullámvonallal tagoltak (X. t. 5; XII. t. 2; XIII. t. 5).

Árpád-kori szórványok. A domb D-i részén és a Sertésteleptől DNY-ra lévő lelőhelyhez vezető földnyúlványon szórványosan került elő XII—XIII. századra tehető kerámiatöredék.

4. Fertőd-Tőzeggyármajor: a Sertésteleptől DNY-ra

A Sertéstelep dombja D-en elkeskenyedő, kb. 500 m hosszú nyelvben húzódik DNY felé, majd kisebb dombbá szélesül. A dűlőnek nincs elnevezése, jelenleg szántóföld. Végeredményben a Nyerfő dombtól kiinduló, több mint 3 km hosszú földnyelvekkel összekötött gerondok DNY-i végét képezi. A nyelveknek útvonal szerepe lehetett, így szorosabb kapcsolat állhatott fenn a telepek között.

Őskori telep (?). A domb területén az őskori kerámiaanyag uralkodik. A leletanyagot kihajló, egyenes vagy behúzott szájrperemű, legtöbbször hengeres nyakú, kettős vagy fordított csónakakúp alakú alsórészi edénytöredékek alkotják. Gyakori a peremen vagy vállon körbefutó ujj- vagy körömbenyomásos díszítés. Több szalagfüles, hármas ujbbenomással tagolt bütyökfüles töredék, átfúrt csiszolt kőbalta és őrlőkötőredék került elő. A leletanyag kisebb része rézkori típusú, nagyobbik része korai bronzkorra utal. Biztos sztratigráfiát és kultúrához való viszonyítást ásatással lehetne kapni. (II. t. 2—4, 6; III. t. 3—5).

Római kori szórványok. A domb területén szórványosan néhány, az i. sz. II. századra datálható kerámiatöredék került elő. Véleményem szerint ez a hely szoros kapcsolatban állhatott a sertéstelepi lelőhellyel.

Késő népvándorláskori szórványok. Viszonylag kevés késő népvándorláskori kerámiatöredéket találtam; összetétele alapján az előző telepekhez hasonló két csoportra választható szét. Valószínű, hogy a domb része volt a sertéstelepi IX—X. századi telepnek, amit az összekötő földnyelv tett lehetővé.

Árpád-kori szórvány. Egyetlen fogas díszítésű edényfaltöredék került elő a dombon, mely párhuzamba hozható a sertéstelepi Árpád-kori szórványokkal.

5. Fertőd: Feketebokormajor és Borbély-domb.

Feketebokormajornál K—NY-i irányú domb húzódik. Nyugati oldala a major belterülete, ahol a beépítés miatt nem tudtam kutatni. Keleti oldala szántóterület, mely két éven át lucernával volt bevetve, ezért a leletgyűjtés nehézségekre ütközött. A dombot NY felé ma már alig látható keskeny földnyelv kötötte össze a hodályi dombbal.

Őskori szórványok. A domb K-i részén néhány jellegtelen őskori edényfaltöredéket találtam, melyek hasonlóságot mutatnak a Sertésteleptől DNY-ra lévő lelőhely korai bronzkori anyagával.

Római kori szórványok. A domb K-i oldalán NY felé sűrűsödve, egészen a gazdasági épületek széléig kimutatható a római kori kerámia elszóródása. A leletanyag szemcsés összetételű házikerámiából és finoman iszapolt festett edénytöredékből áll, melyek az i. sz. II. századra datálhatók (IX. t. 6).

Árpád-kori szórványok. A domb K-i részén kevés Árpád-kori kerámiát (bogrács-, fazék-, faltöredékek) találtam a felszínen. Valószínű hogy a XIII. századtól kisebb telep volt a dombon, melyhez közel esett a jakabszigeti románkori templom és Urkony falu.

Borbély-domb. A feketebokori domb K-i végétől D felé kb. 100 m-re téglalap alakú, K—NY-i irányú, kb. 45 m hosszú, 24 m széles és 1,5 m magas mesterséges halom terül el. Nevét a helyiek szerint egy Borbély János nevű hanyórtól kapta, akinek állítólag háza volt a dombon. Jelenleg sűrű bozóttal van benőve, így kutatni csak közvetlen környékén lehetett, mely szántóterületbe esik. A domb K-i aljában néhány jellegtelen őskori és i. sz. II. századi római kerámiatöredéket találtam. Valószínű, hogy halomsír, melynek korát ásatás tisztázná. Esős időben szinte lehetetlen eljutni ide, mert a körülötte lévő szántóföld süllyedős, lapos terület, s talán ezért használják dögtemetőnek a dombot.

(Folytatjuk)

Rábaközi kép a kuruc-labancc háború idejéből

A vesztes dolhai csata (1703 június) után Esze Tamás szétvert paraszthadai élére a Lengyelországból hazatért II. Rákóczi Ferenc állt, és ez a maradék csapat alig egy esztendő alatt 70–80 ezer főnyi nagy kuruchadsereggé növekedett. 1704 januárjában már Sopron vármegyében is feltűntek a kuruc lovasok és főkapitányuk, Ocskay László a következő levelet adta a Fejedelemnek behódolt helységeeknek:

Mi aláb Subscribálandó méltóságos Fejedelem Fölső Vadászj Ragozj Ferenc, kegyelmes Urunk, Ő Nagysága, edgyik mezzei Lovas Regimentnek fő kapitánnya. Adgyuk s parancsollyuk kegyelmes Urunk Ő Nagysága hadaiban lévő Tatár, Svéd, Magyar és Német Nemzetből álo Hadainak, mivel hogy Nemes Soprony Vármegyében lévő N.N. nevezet falu Keg(ye)l(m)es Urunk Ő Nagyságának meg hodult, és Ő Nagyságához meg kötelezte magát. Azért sem tiszt, sem köz katona, sem semiféle Vitézlő Rend, sem személyében, sem seminümő- Jozságokban ne háborítsák, sem se haborgattnyi meg ne engedgyék máskint ezen levelünknek Ereivel, szabadság adatik, Városi, Falusi, Biráknak és Lakosoknak, hogy ha valaki, valami Háboruságot tészzen, fogják meg és hozzák kezünkhez, ha pedig meg nem foghattyk, bérván vellek ölyk meg, vagy-is kitanulván, ki ezereiből, vagy Zaszlója alá valok legyenek. Kegyelmes Urunk Ő Nagysága kemény Edictumja szerint életek elvész. Ha az Katona Passussal jár Tiszteességgel, Étellel, Abrakkal tarcsák meg. Datum.

Ladislaus Ocskay¹

Ennek ellensúlyozására I. Lipót császár májusi leiratában tudatta „a Sopron megyei Karok- és Rendekkel hogy, miután az utolsó amnestialis parancsra is ideiglen megtértek, meg még a zendülőkhöz csatlakoztak volna, az ilyenek ellen a legszigorubb eljárás leend fogatosítva, e végből Heister Sibert Campi Mareschallus, és gróf Lamberg supremus vigiliarum praefectus et plenipotentarius lévén megbizva.”² Augusztusban pedig Heister generális tett közzé „amnestialis hirdetmény”-t győrói táborából, amelyet a vármegye alispánja, aki akkor Damonyán tartózkodott, közölt a Rendekkel: „a hűt le tételre vagy Sárvarrá föllieib titulalt Generalis Uramhoz, vagy Sopronban Commendans Uramhoz, a hol eő Nagysagát lenni halla, siessen el menni, hogy valami kár ne kövesse kegyelmeteket.”³ Az összetűzések Rákóczi hívei és a császáriak között egyre sűrűbbé váltak, amelyekről bőven olvashatunk a történeti munkákban. A már tárgyaltaat nincs szándékunkban említeni, hanem bemutatjuk a vármegyét, közelebről a Rábaközt az 1705–1707 években azon jelentések alapján, amelyeket Grubacsevics Ferenc, a kapuvári uradalom tartozékainak tisztartója juttatott el Kismartonba az ország nádorának, Esterházi Pálnak és a hercegi uradalmak prefektusának, Sándor Gáspárnak. Bár egy-két esemény leírása már ismeretes az irodalomból,⁴ de az ő tudósításai — egyoldalúan ugyan — közvetlenebb és teljesebb képet festenek a kuruc-labanckori Rábaközről.

Csapatátvonulások, ezeknek kb. száma, seregtoborzások, ütközetek, meglepetésszerű betörések, kóborlók garázdálkodásai, adó és dézsma behajtása mindkét részről, a tisztartók sanyarú helyzete, továbbá gazdasági jelentések az uradalmakkal kapcsolatban (terméshozam felmérése, állatok elhelyezése), a hercegi ház konyhaszükségletére szánt élelmiszerek elszállítása vagy elmaradásának tisztázása, jobbágyok és urasági alkalmazottak visszaélései stb. sok új adatot szolgáltatnak a vármegye történetéhez és forrásanyagot nyújtanak egyes

helységek topográfiájához is. Előfordulnak bennük olyan eseményekről szóló tájékoztatások is, amelyek Sopron megyén kívül történtek (Kiliti stb.). A leírt gondolatok néhány helyen hezsen érthetők és érződik rajtuk, hogy nem írójuk elbeszéléseit tartalmazza.

A leveleket eredetiben az Országos Levéltárban találtuk, az Esterházi család hercegi ágának gyűjteményében (P 150 : 1143, csomó 1705—1707. év). Betűhíven közöljük őket, de a felesleges nagybetűket elhagytuk, a rövidítéseket pedig minden esetben kiegészítettük, pótoltuk a nyilván tollhibából kimaradt betűket is. A levélíró *a* helyett következetesen *á*-t, *á* helyett pedig *a*-t ír: ezt az értelemzavaró egyéni tulajdonságot kénytelenek voltunk megváltoztatni.

1.

1705. február 11.

Címzése: Perillustris ac G(e)n(ero)so D(omi)no Casparo Sandor, Suae Serenitatis Palatinalis Unversor(um) Bonor(um) Praefecto et D(omi)no mihi Semper Colendissimo Kismartonij.⁵ A levél: Perillustris ac G(e)n(ero)se D(omi)ne mihi Colendissime! Salutem et Servitior(um) meor(um) oblig(atissi)mam Com(m)endationem.⁶ Nagy bőceseőlettel vettem K(e)g(yelme)d levelit, melyben írja K(e)g(yelme)d hogy ezen Dominium⁷ hellet az liztet bé szolgáltatytta K(e)g(yelme)d Posonban. Elleikben attam az dolgot, azt mondották mivel készen vagyom, magok bé vészik az elmúlt csöteörteken már utban voltak de vissza tértek, az abrakról is kj irtam minden portiora⁸ 2 keőbel, hogy csak vigyk ha kárt nem akarnak cselekszikj vagy sem ezen alkalmatlanságokra nézve, csak postát sem tud az ember el küldenyé a hová akarna, Kruczok mast itsakán Rápécán Kapinál által mentek, mind az rabakal együtt kik között csornaj Ispán Uram is volt szekerivel lovajval itsakán el leptik maj napon is oda vagyom nem kitlem kereszturj Tisztartó Uram megh irta K(egyelmedne)k, ugy ertem hogy Sziget keőzben megh szorultak volna az Eőregh Duna megh fuitota az jeget, miegh mostis medgyen maradikja Rábakeőzen által, de itten Rábakeőzben egy sem állot mellejek, más kárt ugy értem itben nem tettek abrakon etellen s- itallon kívül, hanem eő H(ercegsé)ghe két hordó borát megh itták Szillot korcsmán pénz nélkül, mostis itten csak talpon vagyunk nem tudom tovább mind maradhattunk, csornay, pordányé marha és két seregh juh ide szorult. Mind széna mind szalma el keőlt pénzen keől táplálnom, ha csőndessédninek az herék Pordánban volna miegh szalmánk, de nem merem ki haitatnyé miegh nem láttom az alkalmatoságot. Vadat nem kaphattam mivel nemis lehetet vadásznyé, se halásznyé, az büté hal bélj provisorúr⁹ nem assecurálhattom K(e)g(yelme)d et ha csak mássunt nem keressunk, minemőt itten fognak approlik, magok keőzött ebid halban veszik ugy praestállják¹⁰ eő II(ercegsé)ghinek minden héten, ezen Kuruczságnak bé jüvetelle ellútt téz legint egy hétigh execution¹¹ tartottam 84 pénz véget, de egy pénzt sem hoztak bé vagyom actu hat rendbélj imoszta¹² s- executio itten Rábakeőzben, eő Feőlsége számára, továbis K(e)g(yelme)d dispositioitúl várok mindenekrűl. Kivánnom I(ste)n eltesse s- tarcsa K(e)g(yelme)d et szeren- cseszen számos esztendeigh. Datum Kapuvar Die 11 Februarii 1705.

Praetitulatae D(omi)na(tion)is¹³
V(est)rae

Servus¹⁴ oblig(atissi)mus
Fran(ciscus) Grubacsevics mp.

2.

1705. április 5.

Perillustris ac G(e)n(ero)se D(omi)ne mihi Colendissime! Salutem et Servitior(um) meor(um) obligatissimam Com(m)endationem, irhattom K(egyelmedne)k hogy Károly Sandor¹⁵ Kemenes allyárul el keőltzetet népével együtt Balatonyon alúl Sió vézen Fok felj, Killitj névő faluban megh szálván G(e)n(erá)l(is) Haister Uram 30 martij

etsakán efélkor megh ütette, az falut feől juitotta, ugy ment az Kruczság kj hogy az dragonyos és vas derekas Német keözött keöllöt kj vágnyé magokat, szekerek pagalliajok¹⁶ németh kézben maratt itten Rába keözben, s- Rábán felől csak vagyon korbóló Krucz kik miatt secre¹⁷ nem járhatnyé, polgárt ollyé kát nem bántják, ebúl az okbúl ellenek faluk feől ne támadgyannak. Itten edigh nem más kép, hanem talpon, s- nyughatatlanságal voltunk, a mind mostis vagyünk elmúlt szerdán 3 Krucz be

2

Excellencijae Sive Dne
 mihi Stendissime
 Salutem & servitior meor obligatissimam
 commendationem, irhattom **St.**
 Karoly Sandor Kemenes aljarsólé kőveler
 keövel együtt Salutationem aht. **St.**
 Weßler Gye felj, kőveler nevő salu
 ban megh halvan, Sal. Haister kőram
 Zu Martij Estákon & Lőkör megh
 kőveler, is Salut felj juitotta, ugy
 mentis Kruczság ki hogy is, Drága
 nyol és Vá! Dereka! Német keözött
 ki keöveler vagyos magokat, szekerek
 pagalliajok¹⁶ németh kézben maratt
 itten Rába keözben, s- Rábán felől
 csak vagyon korbóló Krucz kik miatt
 secre¹⁷ nem járhatnyé, polgárt ollyé kát
 nem bántják, ebúl az okbúl ellenek faluk
 feől ne támadgyannak. Itten edigh nem
 más kép, hanem talpon, s- nyughatatlanságal
 voltunk, a mind mostis vagyünk elmúlt
 szerdán 3 Krucz be

Részlet az 1705. évi ápr. 5-i levélből

nyargalván, s- az istrazához¹⁸ hidnál az vár előtt hozzá lőtt, csak el ment bé kével de ugyan nem találta, ezen Német akár volna akár se eő H(ercegsé)ghe a hoz ne bizik hogy valamie az eő costodiája¹⁹ alatt megh maradna. Coram plura.²⁰ In reliquo²¹ I(ste)n eltesse s- tarcsa K(e)g(yelme)det szerencsésen számos esztendeigh. Raptim²² Kapuvar Die 5 Aprilis 1705.

Praetitulatae D(omi)na(tion)is
V(est)rae

Servus oblig(atissi)mus
Grubacsevics Ferenc mp.

3.

1705. július 25.

Perillustris ac G(e)n(ero)se D(omi)ne mihi Colendissime! Salutem et Servitior(um) meor(um) oblig(atissi)mam Com(m)endationem, K(e)g(yelme)d 24 July datált levelit nagy böcseöllettel vettem, a my az arratást illetj igen alkalmatlan idő szolgál hozzája, de az szénára valamenyére job, de az árvizek igen hatalmossok itten igen el üntettik az rétséget, erte vagyunk mind az arratásért mind széna takarásért, de az embereket ellül nem vehetnyé, ellig nagy akságál (így) a kj dolgot tétet az ember vélek. Hogy Tallián Sándor Uram detineálya²³ eő H(ercegsé)ghe ezekben az revolutiokban el tévelődöt marháit, ugy az eő H(ercegsé)ghe szolgálínakis méltó urgeálnyé az parancsollatot pro rehabilitatione²⁴, Vice Ispán Acsády Pál Uramra, a mi Török István Uram jóságát illetj pro hic et nunc annak conscriptiojára kj nem mehettem,²⁵ hanem Egyeden most merevin pusztá, az többin laknak Sob(o)ron Szent Andrászon, hány portábül állannak in inclussis²⁶ megh küldtettem K(e)g(yelme)dnek. Az hegykeői dészno pász-tort méltó továbbis vasson tartanyé, mert elligh kárt tett az uraságnak ezen háborora nézve, a kit el kerülhetet volna, polgárságnak naponkint elleget szépség szerint fenegette elleikben adom az uraság szolgálottyát és adóját, de keveset gondolnak azzal, mind tavallj, mind az idej adónak nagyob része hátra vagon nállok, semit sem vehettek raitok, miegh job csöndeséget nem ad I(ste)n mostan, szillj jobádgy Kecskés Gergely protekcionálissát az U(rna)k recom(m)endáalom továbbis,²⁷ szintin hogy ezen levelemet vegzem, jütt Óvárul itt valo Commendánt U(rna)k levelé, hogy az Babocsay Ferencz²⁸ Uram katonáj mind Kruczhoz állottak volna Kesztei táján volnának együtt ezerigh ugy írja, seörtés marhát kerestettem, mostan itten nem igen akarják adnyé, biznak makhoz, annyé árron tartya keöveren keöl azon megh vennyé, hanem a kj makra bé akarja fizetesre haitatnyé uraság erdeire, a kj eladó szándékja lészen, az uraság megh tartya a midún dezmat akor adhattya az árrat. Továbbis K(e)g(yelme)d dispositiojtül mindenekben várok. Az Ur I(ste)n eltesse K(e)g(yelme)det szerencsésen számos esztendeigh. Datum Kapuvar Die 25 Julij 1705.

Praetitulatae D(omi)na(tion)is
V(est)rae

Servus oblig(atissi)mus
Fran(ciscus) Grubacsevics mp.

4.

1705. augusztus 20.

Perillustris ac G(e)n(ero)se D(omi)ne mihi Colendissime! Salutem et Servitior(um) meor(um) oblig(atissi)mam Com(m)endationem. Nagy böcseöllettel vettem K(e)g(yelme)d levelit, kapuvarj Varga Márton instantiáját²⁹ mi illeti, mind eő H(ercegsé)ghe, s- mind K(e)g(yelme)d sinistre³⁰ informáltatot dolgában, Kondor János halálával, Kondor István ides fia hidászi adozó praediumban egy egisz helben succedált,³¹ kijs absolute birván, azon praediumot megh adván, az censust³² rulla, megh eörögedvin Kondor István ides leányának felit azon praediumnak 24 talliron attá, kinekis ingyen valo successioja³³ lévén attya halála után, ez ellen feöl támodván két huga Kondor Istvánnak, hogy jobban illetve eöket azon fel sessionak³⁴ vássárlássá hogy sem az ides lányát. Tiszt házban júvin, ugy találtatot hogy az leánya keözölleb atyafi

hogy sem hugaj melyen meghis nyugottak, kapuvárj s- töb féle biro teőb hassonlokai hozája, azt talállják, s- törvinyessen deliberállják³⁵ hamisson hogy a vey idegen, s- hugai pedig vér szerint valo atya fia de mentiot³⁶ leányárúl nem tesznek, csak az veyrúl. Kivántam azon hamis tett törvint hozák bé, kit semi utal nem csellekettik, egy pár eőkrit Varga Mártonnak nyakaságáért el hozattam, hamis practicával³⁷ majorbúl el vitte, ki értis magát arrestomban hozattam, mellyben mostis vagyon, kapuvárj Tanács jo büntetést erdemel Tiszt háznak ellenire való törvin szolgáltatássáért, mert teőb absurdumok esnek ha ez megh engettetik, ugyis az Tiszt itten köztok most, mind ha tőrokek keőzött laknék, egy mér feöldnyére levélel el nem tudom kuldenyé, olyan tőkilletlenek. Akj Kruczság Rábakeőzben volt két zászló allya tegnap ellőtt kjmentek, Vépé, Vassart Lesnyé, s- a táján bőcseőlletes embereket hurcolnyé, Szekeres István³⁸ 4 zászlóval mongyák hogy Sz(ent) Gotthord felj ment volna. Eő H(ercegsé)ghe marhái miegh megh vannak, hanem az krucz tisztok untalanul izengetnek, hogy kormazin³⁹ csizmákat küldgyek, hol ott nem feől verik az majort. Nékem nincsen, mi tevő légyek Kegyelmed dispositiojatúl mindenekrúl aláztatossan várok. Szena hordásson és gabona hordásson most vagyunk. Mégh az arratást idben el nem végesztik, oka hogy igen gázossok az gabonák. Adig dezamára kj nem mehettunk, az mak héség miatt igen sűl, és gubacsá fordúl. Agyagossi ember megh atta az 3 f(orint) 50 den(árt), kitis az haidutúl feől küldtettem. Ennyé hány dényit küldtettem feől, kit más honand, kit az uraság kertyéből edighis küldtettem volna, de ha nem volt ez ellőtt száz két százotis eccere küldtettem az idő hordozá, volna denyé de iretlen. Kecskés Gergely protekcionálissa éránt vettem Galiya Uram levelit, írja eő K(e)g(yel)me, hogy pénzt kulgyek bellicumtúl⁴⁰ kj szerzé eő K(e)g(yel)me, csak K(e)g(yel)me)d kezizhe kíványa eő K(e)g(yel)me, a mind ezen haidutúl 16 f(orintot) küldtettem. Az Ur I(ste)n eltesse K(e)g(yel)medet számos esztendeigh szerencsésen. Datum Kapuvar Die 20 augusti 1705.

Praetitulatae D(omi)na(tion)is
V(est)rae

Servus oblig(atissi)mus
Fran(ciscus) Grubacsevics mp.

5.

1705. november 10.

Perillustris ac G(e)n(ero)se D(omi)ne mihi Colendissime! Salutem et Servitior(um) meor(um) obsequentissimam⁴¹ Com(m)endationem. Nem kitlém megh ertette K(e)g(yel)me)d a sok Kruczok(na)k alkalmatlanságokat, kj miatt az ebid hal sem mehetet el mult héten feől. Mostis három seregel vannak Rábakeőzben. Az uraság seőrtés marhátis el kapták, megh keőlletet válatanom 83 f(orinton). Uyanon meghint eőtvennigh el haitották harmad napiára, melyek mostis oda vannak. Utánok küldtettem, nem tudom már vissza adgyákj vagy sem, Sopronyé utrúl éppen az Kruczok csak el nem szakadnak, fosztogatnak, a kivel birnak. Kapuvárj Varga Mártonné uyanon eő H(ercegsé)ghit molesztálta, s- Kapuj város olyan sinistra supplicátiot⁴² nyuitot bé, hogy hozám küldettik volna Toth Pál névő eskütyeket Varga Mártonné dolgában, s- arrestomban tettem noha nem én hozám volt keövet, hanem az N(emes) Várme gyére el mult gyülliskor, azon ros azsonnyal együtt K(e)g(yel)me)d jellen léteben instantioját bé atta az Táblánál inscio ordinario magistrátu,⁴³ más magistrátusnál instantioját kívánván promoteálnyé,⁴⁴ mely csellekedetéért K(e)g(yel)me)d megh parancsolta hogy azon vén embert vasra veressem mihent haza megyek, de egy hétigh sem kaphattam buikállodot, ugy arrestomban tettem, hirem nélkül csak feől mentek eő H(erceg)é)ghe héz azon sinistra informátiojokal, eő H(ercegsé)ghe kegyelmesen megh parancsolta, hogy kj boczássam, amind nagy aláztatossan eő H(ercegsé)ghe parancsollattyának elleget tettem ez éránt. Az itt valo Kondor István feől küldtettem, kijs possessora⁴⁵ azon hidászi praediumnak egy egisz helnek, tudom genuj ne⁴⁶ maga ad elligséges informátiot ezéránt ha csak megh nem zablásztatnak, ezen kapuvárj lakossok, töb olyan absurdum jún kj ez ellőtt 25 esztendővelis ugy csellekettek ezek, hogy félre tevin ordinarius m(a)g(ist)rátussát, s- Nemes Posonyé Kamarára vétték

77 Heliosagos Heresagh
 me Kam Anny Nymas
 Nagy a lazarossin itam Högnek, Nagy az Meny
 halat el kül det em Ballarin onid Doldorogh
 A honon Fuzarsu ur. Kisonartom le. Kül det e
 votan, de Balluok etate meny Regattik egy
 utalatti le Leveler le halat el nem Vity nek
 eote nem tartoznak, egiz keveligul etak etogoh
 tik magok Kötöt, a mind gras ban valogoz
 attak, mar ket in bln. levit ditik az halat
 meny Vitya Kötlet koronye, lok hure futoda
 ban anny ed Rötze el döglet, mar el Kötlet idnom
 madak kül Heresagn, Jertu mellet eppen semit
 sem kül deonye levit utallannul az Kötletok
 letik is utokat. Dertoty revu Dares Kasirano
 Hegd mezo varottak; Kethellen Kucharyh mellek
 Memerok meny utatik utakän el etok Nagy ek
 Vitya fel: Lovakos Inyertik a Kiet Ballad,
 daros Galogy. Lovon Kevis. Az ur in etate
 L-tareti Hinder Herensitten Gams-Edten,
 deign. Datum Lipsuwa die 17. Dec. 1706

Homiek mit Anny Nymas
 Vitya

Regis melat lon alkaron
 Kötöjain
 Eubacteries Taron

az instanciájokat, mely dologh ért vasra veretet eő H(ercegsé)ghe benne ennyéhányot kik keőzűlis ezen Corifeus Tot Pál volt akkor is vasson. Az vetesnek vege vagyon már. Annectált extractusbúl⁴⁷ kj teczik. Továbis mindenekrűl alázatossan várok K(e)g(yelme)d parancsollattjátűl. Az Ur I(ste)n eltesse s- tarcsa K(e)g(yelme)d et szerencsessen számos esztendeigh. Datum Kapuvar Die 10 9bris 1705.

Praetitulatae D(omi)na(tion)is
V(est)rae

Servus obseq(uentissi)mus
Fran(ciscus) Grubacsevics mp.

6.

1705. szeptember 30.

Perillustris ac G(e)n(ero)se D(omi)ne mihi Colendissime! Salutem et Servitior(um) meor(um) obsequentissimam Com(m)endationem. Alázatossan vettem K(e)g(yelme)d levelit, mit írjon az marha véget, már azon pordányé gullya Boldogh Aszonban vagyon, nem tudom parancsolté K(e)g(yelme)d intertentiojokrűl⁴⁸ az két gullásnak és ebeinnek, mert szillel nem elhetnek, inend pedigh az vételle alkalmatlan bár kenyéren kívül mindenéknek napiában csak egy egy funt tehin hust parancsoltatna K(e)g(yelme)d az gullássok(na)k napjában, s- böté napokra lisztbűl valamit, ugys nehezen vettük reá hogy által mentek, mert ez a magyar csellid nem űrömöst lakik Németek között. Seőrtesseket, mihent lehet vagy lábom vagy szekéren feől küldem de más uton nem lehet hanem Sopronyé uton mert ez igen vad marha, téllen nyáron erdőt jár, az koborlok mostis itten az falukon Rábán felűl, az elleje eőt hat mér feőldre rablálya az falukat hegyek felj. A mind nem kitlem jobban constál⁴⁹ K(e)g(yelme)d nek Kabold táján mit csináltak s- a táján. Eő Feőlsége armadája hallattik lenyé Hatvan táján Mottor (így !) vize mellett. Az eőkrők miegh itten marattak, az vetest űrömöst el végeztetném ha el nem kapiák, Rába keőzbűl alkalmassint kj takarottak, medigh el maradnak nem tudom ezen Kruczok, mert oránkint csak itt teremnek, I(ste)n láttya ezen N(emes) Vármegye olyan keveses népnek nem felelhet, se Vas se Szalla Vármegye, hanem pusztitattyák magokat in gremio.⁵⁰ Fráncsics Szolga Biro Uram most lábadoz de magam roszűl dicsekedhettem egiségemel. Com(m)endánt Uram ajánlya keőttelles szolgálottját K(egy)elmedne)k, kedvessen vette K(e)g(yelme)d affectioját,⁵¹ miegh ékoráigh semi akadált nem tett, csőndessen véssellj magát ha továbis ugy fogya visselné magát jo volna. Az ebid halat most sem küldhettem feől, mert Sopronyé uton continuo⁵² vannak koborlók, csak hűtre veszik az embereket, s- feől adgyák, s-magokis untalanűl nyargaloznak uttokon. Az tett károkűl várbán az specificatioját⁵³ K(egy)elmedne)k megh küldettem. I(ste)n egy kis egiséget adván magam is feől medgyek. Várván továb alázatossan K(e)g(yelme)d dispositiojátűl. Az Ur I(ste)n eltesse s- tarcsa K(e)g(yelme)d et szerencsessen. Datum Kapuvar Die 30 7bris 1705.

Praetitulatae D(omi)na(tion)is
V(est)rae

Servus obsequent(issi)mus
Fran(ciscus) Grubacsevics mp.

7.

1705. november 14.

Perillustris ac G(e)n(ero)se D(omi)ne mihi Colendissime! Salutem et Servitior(um) meor(um) obsequentissimam Com(m)endationem. Nagy bőcseőllettel vettem K(e)g(yelme)d két rendbelj levelit, egyikit ellés veszet, mássikat quarnizonnak⁵⁴ feől vetet gabona éránt, itten nagyobb része megh atta az ittvaió dominium béljek kezűl hanem, az kik megh nem atták is a hellet az uraság gabonájában már eőlletet, teőbetis hogy sem az termé, itten azt nem keől már az millitiánnak exeguálnyé hanem az uraságnak tartoznak bonificálnyé.⁵⁵ Tallán 3 helség tartozzik velle, a kj remote⁵⁶ vagyon inid, máskint az lisztet is alkalmassint bé hozták, de az Kruczság annyéra el szaporodót, hogy akár vizen akár mezőn akár erdőn embernek kevis maradása vagyon

mert már minden bíres pásztor csak feől eöll s- praedurá el hordozá, Hanságonis csak tudgyák a járást, mert olyanok állottak kezökben mostanában mind seörtéssit, mind eökreit eö H(ercegsé)g(éne)k el kapták három iszben kiváltván az eökröket seörtés marhákat együtt 314 f(orinton), most itten vannak mind eökrök mind az marháik, tisztit megh találtam erte, csak oda vagyon, az a felelet, ha egyik nem bántya mássik el haitya volna ugy protekcionális ha haitaná az keöz katona reá, hogy az ellést feől nem küldtettem el gondolhatta K(e)g(yelme)d mind légyen dolgünk csak levélel posta sem mehetet, akár vizen akár szározon. Magunkat tiszteket mindenütt lesnek se itszaka se napal securitássa⁵⁷ az embernek, ha pedigh várban veszük magunkat, annyival inkább dűhesznek s- eö H(ercegsé)ghinek mind teöb károkat teninek, mert az polgárság mindeneket feől ad, kirül most az embernek halgatnyé keöl miegh job időre nem fakad, tegnap Volcsey névö faluban az Horvátság megh ütette Kruczokat, minden rabjait el nyertik kiket Föllesnél nyertek, s- magokis derekasson megh szallatok gyóroj Kellóigh úszte, nem tudom menyé veszet benne, hanem hat zászlóval bé mentek Rábakeözben, Horvátság mere vette uttyát nem tudom. Majorságra vagyon gandom, csak lehessen Rábán valo utazás igen alkalmatlan mert derékas hájóval nem járhatnyé sok hellen csak jallogh huzzák az hajot jo darabik, lékay és kereszturj Dominium hellet, megh attam az gabonát csak fizessik megh K(egyelmedne)k, ott feön a mind quietantiákat⁵⁸ is feől küldtettem K(egyelmedne)k hogy az executiot evítalhassak,⁵⁹ en az mi nyomorúságunkat nem describálhattom proverbium szerint qui vult servire duobus deficit ambobus,⁶⁰ mind Nemeth mind Krucznak csak adnyé keöl, gazdaságot pedigh éppen nem úszhetnyé, polgárság szoot nem fogad száz tallir büntetéssel egy szekeret az uraság dolgában parancsollok, nem jün hanem azt felelji hogy tegyem lovajnak vagy marháinak az árrokat, ha Krucz elviszi adót egy pénzt sem adnak, nemis gondolkodná felülle. I(ste)n láttya ha másra nem fordül tiszt sem lakhatik már keöztek. Vagyok pedigh elleget erte, mindenütt kedvet keressek, de sok rosز vagyon keöztek csak jobban indul az polgár szován mind másin. Továbis várván K(e)g(yelme)d parancsolattyátul mindenekben. Az Ur I(ste)n eltesse s- tarcsa K(e)g(yelme)det szerencsésen számos esztendeigh. Datum Kapuvar Die 14 9^{bris} 1705.

Praetitulatae D(omi)na(tion)is
V(est)rae

Servus obsequ(enti)ssimus
Fran(ciscus) Grubacsevics mp.

8.

1706. november 16.

Ajánlom N(agysá)g(od)nak mint Nagy jo U(ramna)k Alázatos Szolgálatomat. I(ste)n sok jokkal áldgya megh N(agysá)g(o)dat. Minemö nyomoróságban vagyunk Francsics Uramal el gondolhattya N(agysá)g(o)d. Minden I(ste)n áldot nap a sok munkás a vár fortificatioján⁶¹ ugy szekerek, s-sok temerdeky tiszt kijs mindent ingyen veszen szükségekre valot annyira vagyunk itten már az jóságbéliekel, hogy semi munkájokat vagyis adojokat vehettyuk kit már ez elöttis declaráltam alázatos mind N(agysá)g(od)nak mint Nemes Vármegye substitus⁶² Vice Ispán U(ramna)k, annyira máris jütt Rábakeöz amind megh irtam hogy megh futamodik mert nem gyöjz más honand nincsen segítsége. Ez ellött is már törtint ez exhauriátatot,⁶³ Vármegyére ment ennek is terhe egiszlen. Krucz ideiben eö H(ercegsé)ghe faluj várossi az nagyobik terhet visseltik mostis csak azon vagyon, ha csak továbbis így lészen az dologh rosز progressust oechonomiban⁶⁴ várhattunk. Francsics Ur(am) N(agysá)g(o)d levelit keözlölte vellem, kit Com(m)endánt Uram mellett irt N(agysá)g(o)d. Nekem semim sincs Francsics U(rna)k hasonlóképpen nincsen kivel kedveskedhetnink. Impositákat nem tehattunk Nemes Vármegye hére nélkül, ha teninkis kevesset ad hat az szeginség. Notárius Uram expresse írja leveliben eö K(e)g(yel)me hogy minden tiszt maga külöségén légyen. Engemet már az Kruczok ebben az háboruban harmadszor mindénben feől rablaltak, annyira csak egy köbel gabonám sem marat nem hogy egyéb marat volna. Tegnap M(éltóságos) G(e)n(erá)lis Pállfy Ur(am) eö Excell(entiá)ja⁶⁵ egisz armadával által ment Kúszeög felj az itszaka Csap(od)on hált, itten feles tiszt vagyon,

már több el nem fér a menyé musquaturus vagyon várban. Pordányé majorból semi gabonát miegh bé nem hozathattunk, az hadak miatt mert koberló csak nem távozik, harmincz negyven eöszve verj magát. Ezen Rábakeöz, nemcsak kapuvárj quar-nizon huza, hanem az egisz armadánnak contribuálnyé⁶⁶ keöl. Továbis várván alá-zotosson N(agysá)g(od) dispositiojátúl. Az Ur I(ste)n eltesse s- tarcsa N(agysá)g(od)at szerencsésen. Datum Kapuvár Die 16 9bris 1706.

N(agysá)g(od)nak mint Nagy Jo U(rna)k
alázatos szolgáláia

Grubacsevics Ferencz mp.

9.

1706. december 20.

Címzése: Méltóságos Herczegh Magyar Országgi Palatinus Fraknóy Eszterás Pál, és Királyé locum tenens, Nagy K(e)g(yel)mes Uramnak alázatossan Kismartonj.

Méltóságos Herczegh nekem Nagy K(e)g(yel)mes Ur(am)! Nagy alázatossan ir-tam H(ercegsé)g(ed)nek, hogy az menyhalat el küldtettem Ballára onid Boldogh Aszonra. Tisztartó Ur(am) Kismartonban küldette volna, de ballaiok csak megh keöftették egyáltalában se levelet se halat el nem visznek eök nem tartosznak, egisz keösségül csak elvegesztik magok keözött, a mind írásban válosztis attak, már két izben feöl vittik az halat megh vissza keöllet hoznyé, sok hurczulkodásban nagyobb része el döglött, már el keöllet adnom mást keöl szereznem, Fertő mellett éppen semit sem küldhetnyé feöl untallanúl az koberlok lessik az utokat. Bertotty⁶⁷ névő ezeres kapitánt He(rce)g(sége)d mező várossában Kethellen Kúszeögh mellett Neme-tek megh ütették, itszakán ez előtt negyed napal negyed lovakat elnyertik a kj el szal-ladhatot jalogh lovon kevis. Az Ur Isten eltesse s- tarcsa H(ercegsé)g(e)det szeren-csésen számos esztendeigh. Datum Kapuvar Die 20 Xbris 1706.

H(ercegsé)g(ed)nek mint Nagy K(e)g(yel)mes U(ram)nak
szegin meltatlan alázatos szolgáláia

Grubacsevics Ferenc mp.

10.

1707. január 3.

Mint Nagy Jo U(ram)nak ajánlom N(agysá)g(od)nak Alázatos Szolgálatomat. I(ste)n szerencsés sok jokkal áldgya megh N(agysá)g(od)at az Uy Esztendőben. N(agysá)g(od) Kismartonból keölt levelit 31 Xbris ma vettem. Ami Tisztartó Handlein Uram bor-bélj restantiát illetj, így informálhattom N(agysá)g(od)at, hogy eö K(e)g(yel)me jobád-gyoktól foglalt borokat eö H(ercegsé)ghe parancsolattyából itt való korcsmákra bort adott, 492 3/4 fraknaj csöbör bort, azoknak az árrát parancsolta eö H(ercegsé)ghe hogy a menyé ért Tisztartó Uram el foglalta jobádglyoktól azon szerint adgyam megh az árrát s- az nyereséget pedigh szokás szerint korcsmák lucrumában⁶⁸ számlályam, és ilyen formán annyira nem ment az árra a mind eö K(e)g(yel)me feöl teszi azon borok árrában vett kezihez emlitet Tisztartó Uram 140 cub(ulos)⁶⁹ buzát, rosot 927 cub(ulos), zabot 108 cub(ulos). Iten Tisztartó Uram com(m)issiojára attam 114 f(orientot). Francsics Gyeörgy Szolga Biro U(rna)k ha eö K(e)g(yel)me az specificatioját megh küldj hány forinton foglalta csöbřit nem sok restantia⁷⁰ jün kj. Uy hérül irhattom N(agysá)g(od)nak, hogy 28 Xbris Dorn Statt eö H(ercegsé)ghe regimentibül egy Laidinamb com(m)endirozot kapitán Festetics Uram Rábakeözben 50 loval ellésnek be haitássára, és passusok vizsgálássára Árpás feli vivin uttyát hét zászló allya Kruczság csak el-leibén jütt Árpásrül, vétez modon vissele Laidinamb Uram magát hogy nagyób ré-szit által verte eöket az hidon sok Rábában dült a hidrül lovastül, úgy annyira, hogy az hidrül téz palot le és vetetet az hidrül vízben, s- huz ló nyereséssel visza tért,

megint Csorna felj, az mely Kruczok félre szállattak malom felj mind egy száz loval azok Laidinambt Uramat aval az 50 lovastis csak agrediálták,⁷¹ s- egy mér feőldnyére mind lődezkettek Csornáigh, egy Raiter⁷² és egy ló veszteséggel bé vette Laidinamb Uram magát csornaj castélban harmad napigh kerül vette 20 zaszló allya Krucz, az után láрма eszet keöztek, hogy Ovarúl, és Gyűrúl succurrus⁷³ jún, itszakán csak el mentek Árpásnak kj megh tudván Laidinamb Uram, 49 loval kj nyomakodot szerencsésen Kapuvára bé jűtt. Uyonan Krucz dragonyosokat com(m)endirostak oda de már ott nem találták, melyek kezűl két dragonyos az itszaka ide szőket Kapuvára paripás fegyverestűl M(éltóságos) Groff Eszterás Antal Uram eő N(agysá)gha reg(i)m)entibűl mellyek refferályák hogy Vak Bottyán bizonyosan Pápán vagyon circiter 3500 loval.⁷⁴ Más olyast nem irhattok N(agysá)g(od)nak hanem mostis az vár munkáján az szeginség teőltj az időtt, gallibánk elligh vagyon quarnizonál. Koborlok miatt csak hid elleibe sem mehettunk inéd. Továbis N(agysá)g(o)d dispositiojatűl mindenekrűl várok. I(ste)n eltesse s- tarcsa N(agysá)g(o)dat szerencsésen. Datum Kapuvar Die 3 Januarii 1707.

N(agyságodna)k mint Nagy jo U(rna)k

Alázatos szolgália
Grubacsevics Ferenc mp.

II.

1707. szeptember 4.

Mint Nagy jo U(rna)k N(agysá)g(od)nak alázatos Szolgálatomat ajánlom. I(ste)n szerencsés sok jokkal áldgva megh N(agysá)g(o)dat. Alázatosan vettem N(agysá)god levelit, a mi az gabona takarássát illetj itten nehezen essik takarássá, az Kruczok miatt, mindegy 400 X: valot bé szedettem az dez mában Kapuvára bé is hordattam, bogyoszlaj, bodonhellit és belledj kin marad mert az Kruczok birják, s nem engedigh por-dányé majornál miegh hét hodra arratatlan gabona vagyon, oka jobádgyság szőot nem fogad hanem az Kruczok executioval reá haittyák, egy szóval semiben szőot nem fogadnak, oka ugyan, hogy két felj szekerezisben és adozásban huzzák eőket, mind Németh, mind Krucz, a ketteő között az uraság vala kárát, mihent hogy bé takarják azon majorságbélj gabonát, azonnal az extractussát el küldem N(agysá)g(od)nak, vetés éránt is nem tudom micsoda modot találhattok, itten Rábaközben az Kruczok falurol falura szűntellenűl járnak, nagy impedimentumra⁷⁵ minden dolgok-(na)k. Com(m)endánt Uram csak ellőbenyé szokot uttyán el jár szedi mostis az taxát szekerektűl minden embertűl személy válogatás nélkül, nékem legh nagyobb vezőt ségem vagyon vélle, ha csak N(emes) Vármegye máskint nem gondolkodik dolga véget en itten hagyom, mert nem győzem, vala mind más ember itten látá. Várban az urj szobákbűl tyuk házokat csináltatot, kápolnában (kit eő H(ercegsé)ghe feől szenteltet, hogy minden héten I(ste)nni szolgálót véghez vétetőgyik) holmi valot, és bődés hust tart bene, miutta itten vagyon, Páter egy méssit sem mondhatot benne, vagyon az várban derik 4 pincze, a kikben lehetne ennyihány ezer akó bort tartanyé. Egyikben két ló ál, mássikában ennyihány báránya, harmadikban valami tűzre való fát tart, negyedikben Sidok bort árruolnak. Ugy láttam N(agysá)gos Uram, hogy az panaszló utokat minden ember reám adgva, en nékem legh kevesseb, csak az Uraság, és a Nemes Vármegye el szenvedhesse, itten ezen quarnizon mellj ha Nemes Vármegye embert nem rendel susque deque⁷⁶ lészen az dologh, miutta Francsis Szolga Biro Ur(am) el ment magamnak kőllet bajmollodnom véllek én bizony tovább nem vesződem vellek. Továbis mindenekrűl N(agysá)god dispositiojatűl alázatosan várok. Az Ur I(ste)n eltesse s- tarcsa N(agysá)g(o)dat szerencsésen. Datum Kapuvar Die 4 7bris 1707.

N(agysá)g(od)nak mint Nagy jo
Ur(amna)k alázatos szolgália
Grubacsevics Ferenc mp.

P. S. Csudálkozom hogy Franciscs Ur(am) mind ezekről s- teőbekrűl relatiot⁷⁷ nem tett, s- nem téssen, velem rutűl vagyon ezen Commendans Uram haragszik nem tettek rulla. Bottyán János Uram I hujus Bűben megh mustrálván⁷⁸ feőld népet, Csepreghhez fogh szalanyé, tőbit nem tudom mely felj vannak. E napokban is portájok⁷⁹ ment Mossinigh, nem tudom megh tertekj vagy sem: (Ennyihány denyét küldtettem N(agysá)g(od)nak).

12.

1707. november 23.

Méltóságos Hercegh nékem Nagy K(e)g(yel)mes Ur(am)! Nagy alázatossan irhatom H(ercegsé)g(ed)nek, hogy e napokban Török István Ur(am) katonáj, és Szalla Vármegeye haiduj bé jűttek két Rába kozott, s- Vétnyéd felj mind két Rábában az hidakat tővibűl le vagdolták fáit el egettik, annak utána bé jűttek városra, vár ellőtt lévő házoktűl bé puskásztak egy darabik, ugyan egy haidujuk el és eszet, annak utána el mentek. Török István H(ercegsé)g(ed) s- Gyűri Pőspők Ur(am) jővedelmit szedj, Karlora ország gyűllisire készűl hihető kűltsegnek viszi magának azon jűvedelmet. Rába keőzbűl semi ellést nem praestálnak, ezen quarnizon számára, már csak Kapuvár és Gartának el keől (tar)tanyé. Kenyére gabonája elligh vagyon várbán. Hanem hussűl pénzűl ezeken veszi, itten annyira vagyunk, csak házokbűl sem mér az ember menyé, haidóság s- katonaság quártilloz Rába közben pro velle⁸⁰ K(e)g(yel)mes Ur(am). Gabona ki volt Pordánban, Csornán, Kruczság csépletj, s- malmokban hordgyák. Kűldtettem fél mássa halat, felire meny hal, ezer rákot, s- kertbélj veteminybűl petersilmit, retket, tormát és salátát egy szekér terhet Bala felj, Soprony felj eppen senkj nem mehet, hanem Kruczok(na)k Belled nél Czírák felj hidgyok vagyon. Vághnál és Árpásnális hidok vagyon. Bottyán Uram Pápán van maga némely hadával. Jűvő hitenis ha csak valami alkalmatlanság nem érkezzik kűldek halat H(ercegsé)g(ed)nek itten más semi nincs. Mindenekrűl H(ercegsé)g(ed) K(e)g(yel)mes parancsolattyátűl, nagy alázatossan várok. Az Ur Isten eltesse s- tarcsa H(ercegsé)g(ed)et szerencsésen számos esztendeigh. Datum Kapuvar Die 23 9bris 1707

H(ercegsé)g(ed)nek mind Nagy K(e)g(yel)mes U(ram)na)k
szegin méltatlan alázatos szolgália
Grubacsevics Ferenc mp.

**Mikó, Alexander: Lagebericht aus der Rabau zur Zeit der Kurutzenkriege
(1705—1707)**

Verf. veröffentlicht aus dem Familienarchiv der Fürsten Esterházi (Ung. Staatsarchiv) 12 Berichte des fürstlichen Provisors in Kapuvár (Kom. Ödenburg) an den Fürsten Paul Esterházi, bzw. an dessen Präfekten Kaspar Sándor in Eisenstadt. Die Berichte — durchwegs in ungarischer Sprache — enthalten manche neue Angabe zur Geschichte des Komitats, bzw. zur Topographie einzelner Ortschaften. Ausserdem erfährt man vom Durchzug kaiserlicher Truppen, von Überfällen und Schlachten, von Steuer- und Zehnterhebung, vom Lebensmittelbedarf des fürstlichen Hofes, von den Missbräuchen der Leibeigenen und der fürstlichen Beamten usw.

1 Hanns Tschány's Ungrische Chronik vom Jahre 1670 bis 1704. Közl Páur Iván. Magyar történelmi tár V. k. 1858, 180.— *edictum 'törvényerejű rendelet'*.

2 Tschányi i. m. 224.— *campi marschallus 'tábornagy'; plenipotentarius commissarius 'teljhatalmú hadbiztos'*.

3 Tschányi i. m. 229.

4 Esze Tamás: Kuruc vitézek folyamodványai 1703–1710. Budapest, 1955; uő.: Rákóczi dunántúli hadjáratának terve 1705-ben. Hadtörténelmi Közlemények. Új folyam I (1954) 176–212. – Faragó Sándor: A kapui vár. Arrabona 4. (1962). 85–95. – Markó Árpád: A koronói csata 1704 június 13-án. Magyar Katonai Szemle 1932, 4. szám; uő.: A Dunántúl szerepe II. Rákóczi Ferenc háborújában. Győri Szemle 1942. 1. sz.; – Sárközi Zoltán: II. Rákóczi Ferenc kora Győr és Moson megyében. A Győr-Sopron Megyei Népművelés Kiskönyvtára 3. füzet. – Thaly Kálmán: Dunántúli hadjárat 1707-ben. Budapest, 1880; uő.: Bottyán János II. Rákóczi Ferenc fejedelem vezénylő tábornoka. Pest, 1865. – Várkonyi Ágnes: A Dunántúl felszabadítása 1705-ben. Századok, 1952, 397–436; uő.: Vak Bottyán. Budapest, 1951.

5 A továbbiakban a Sándor Gáspárnak küldött levelek címzését mellőzzük. Ugyancsak egyszer közöljük Esterházi Pál címét is. – *perillustris* 'igen tekintélyes'; *generosus* 'kegyelmes'; *dominus* 'úr'; *serenitas* 'fenség'; *praefectus* 'jóságigazgató'; *colendissimus* 'nagyon tisztelt'

6 *salus* 'üdvözet'; *servitiorum meorum commendationem* 'alázatos szolgálatomat ajánlom'; *obligatus* 'elkötelezett'

7 *dominium* 'uradalom' – 8. *portio* 'katonai élelmezési egység' – 9. *provisio* 'gondoskodás'; *assecural* 'biztosít' – 10. *praestál* 'teljesít, szolgál' – 11. *executio* 'végrehajtás, adóbehajtás', – 12. *actu* 'jelenleg'; *imposita* 'kivetett adó' – 13. *praetitulatus* 'címzett'; *dominatio* 'uraság' – 14. *servus* 'szolga'

15 Károlyi Sándor (1669–1743) szatmári főispán, kuruc tábornagy. 1703. okt. 9-én csatlakozott Rákóczihoz. 16. *pagellus* 'falvacská' – 17. *secure* 'gondtalanul' – 18. *istráza* 'őrség' – 19. *custodia* 'őrizet' – 20. *coram plura* 'nyilvánosság előtt, többek előtt' – 21. *in reliquo* 'a továbbiakban, egyébként' – 22. *raptim* 'röptében, sebtében' – 23. *detineal* 'feltartóztat' – 24. *urgeal* 'sűrget'; *rehabitio* 'visszakapás'.

25 Török István ezeres kapitány (ezredes), akinek lovasai őrködtek Győr, Magyaróvár és Kapuvár térségében. – *pro hic et nunc* 'csak mostanra'; *conscriptio* 'összeírás'

26 *inclusa* 'melléklet' – 27. *protectionalis* 'oltalomlevél'; *recomendal* 'ajánl'

28 Babocsay Ferenc keszthelyi, utóbb veszprémi várkapitány volt.

29 *instantia* 'folyamodvány' – 30. *sinistre* 'helytelenül' – 31. *praedium* 'puszta; majorság'; *succedal* 'örököl' – 32. *census* 'pénzadó' – 33 *successio* 'eredmény' – 34. *sessio* 'telek' – 35. *deliberal* 'meggondol, határoz' – 36. *mentio* 'említés' – 37. *practica* 'csalafintáság' –

38 Szekeres István ezeres kapitány, 1706-ban a győri praesidium lovasságának vicehadnagya.

39 karmazsin bőr – 40. *bellicum* 'haditanács' – 41. *obsequens* 'engedelmes' – 42. *supplicatio* 'folyamodvány' – 43. *inscius* 'ismeretlen'; *ordinatus magistratus* 'rendes hatóság' – 44. *promoveal* 'elősegít' – 45. *possessor* 'birtokos' – 46. *genuine* 'őszintén' – 47. *extractus* 'kivonat' – 48. *intencio* 'élelmezés' – 49. *constal* 'bizonyosan tudja' – 50. *gremium* 'testület' – 51. *affectio* 'kegy' – 52. *continue* 'állandóan' – 53. *specificatio* 'részletezés' – 54. *quarnizon* 'helyőrség' – 55. *millitia* 'katonaság'; *bonifical* 'kipótol, kártalanít, helyrehoz' – 56. *remote* 'távol' – 57. *securitas* 'nyugalom' – 58. *quietantia* 'nyugta' – 59. *evital* 'elkerül' – 60. *describal* 'leír'; *proverbium* 'közmondás'; *qui vult servire duobus deficit amobus* 'két úrnak nem lehet szolgálni' – 61. *fortificatio* 'erődítés' – 62. *substitus* 'helyettes' – 63. *exhaurial* 'végrehajt' – 64. *oconomia* 'gazdálkodás' – *progressus* 'továbbfejlődés'

65 Pálffy János horvát bán, a császári hadak parancsnoka.

66 *contribual* 'adó'

67 Bertoty Ferenc tábornok, a lőcsei kommandáns testvérbátyja.

68 *lucrum* 'nyereség' – 69 *cubulus* 'kőből' – 70 *restantia* 'hátralék' – 71 *aggredial* 'megtámad' – 72 *Reiter* 'lovás' – 73 *succurrus* 'segítség'

74 Esterházy Antal 1703 elején Komárom vármegye főispánja és egy huszárezred tulajdonosa. 1704-ben lépett Rákóczi szolgálatába. – *referal* 'előad'; *circiter* 'körülbelül'

75 *impedimentum* 'akadály' – 76. *susque deque* 'fel s alá' – 77. *relatio* 'jelentés' – 78. *mustra* 'hadiszemle' – 79. *porta* 'járőr' – 80. *pro velle* 'kénye kedve szerint'.

Kodály Zoltán és Sopron

Kodály Zoltán nevét, munkásságát az első negyedszázadban alig ismerték Sopronban. Azt pedig most is kevesen tudják, hogy szoros kapcsolatban volt a várossal. Harmincegy esztendővel ezelőtt (1940) jött ide először, de páratlan művészete, valamint Sopronra vonatkozó gondolatai jóval megelőzték. Az első adat 1924-ből való. A Liszt Ferenc Zeneegyesület női kara az egyesület november 17-i hangversenyén egyéb zenekari, énekkari számok mellett a „Hegyi éjszakák”-at énekelte. A nyomtatott magyar és német nyelvű műsorfüzet (lásd a Soproni Állami Levéltár zenei anyagában) mutatja be először Kodály Zoltánt a soproniaknak:

„...a legjelentősebb magyar zeneszerzők egyike, Kecskeméten született 1882-ben. Eleinte Brahms modorában írt, majd mindinkább a Debussy—Bartók-féle modern irányzathoz csatlakozott, amelynek ő egyik legértékesebb képviselője kivált a magyar muzsika terén is. Mint neves folklorista Bartók Bélával együtt több ízben beutazta Erdélyt és Bukovinát, ahol a székelyek és csángómagyarok közt számtalan szebbnél-szebb ősmagyar eredetű nótát és népdalt gyűjtött. Nagyrésztük nyomtatásban is megjelent. Eredeti ritmizálásuk és modern harmónizálásuk meglepő s érdekes. Kodály jelenleg a magyar királyi zeneművészeti főiskolán a zeneszerzés tanára. Szorgalmasan komponál. Legjelentősebbek kamarazenei művei (2 kvartett, szonáta cselőra és zongorára, szerenád 2 hegedűre és brácsára, szonáta szőlőcellóra), továbbá zongoraművei, dalai és kórusai.”

Ez az ismertető szöveg írójának tájékozatlanságáról tanúskodik a Psalmus Hungaricus minden ellenállást elsöprő 1923. évi bemutatója után. Híven tükrözi Sopronnak elszigeteltségét a budapesti s általában a hazai új zenei törekvésektől. Bár édeskevéss ez a bemutatás, mégis elegendő ahhoz, hogy itt is felfigyeljenek a Kodály névre, a szerzőre, törekvéseire. A műsorfüzet a Hegyi éjszakákat „igen érdekes, modern, hangulatot festő” kompozíciónak nevezi. Az akkori soproni újságok lelkesen írtak az először hallott Kodály-műről. Lássunk néhány idézetet:

„...a műsornak oly kimagasló számai is vannak, melyek fölött hosszabb időt kell eltöltenünk. Kodály Zoltánnak, a modern klasszicizmus megteremtőjének zenéje az, amellyel foglalkoznunk kell. Maga Kodály Zoltán bámulatos erejű teremtő erő. Merész utakon biztosan haladó genie, aki úgy kifejezés, mint forma szempontjából valóságos zenei forradalmár Bartók Bélával együtt. Az előadásra kerülő női kar a magyar őserőnek karakterisztikus megnyilatkozása. Képzeldünk el a Balaton partján egy kellemes éjszakát, amikor a csobogó víznek sajátyszerű sötét hullám csillogását a felhők mögül kikandikáló hold bágyadtan megvilágítja s valahol a messzeségben imádkozó tündérek angyali hangjai egymásután lágyan és finoman megszólalnak. Valami ilyenféle Kodály Zoltánnak a muzsikája. Van benne a fény milliányi csillogásából, báj, pajzánság és fenség, a sötét és bizar színek köntöskének ezer változatában. Ez a muzsika az élet elhagyott mélységeiből szólal fel...”¹ „Külön csak Kodály Zoltánnak hypermodern női karáról, a magyar muzsika ezen geniális termékéről emlékezünk meg, melyet a közönség várakozásunk ellenére nagy megértéssel fogadott. Nemcsak a leheletszerű piánók tetszettek, hanem az egymásra tornyosuló disszonanciákból kiemelkedő témák sajátossága is annyira megragadta a hallgató közönséget, hogy másodszer is szívesen meghallgatta volna.”²

1 Soproni Hírlap 1924. nov. 16.

2 Soproni Hírlap 1924. nov. 18.

Az Oedenburger Zeitung igen szófukar Kodályt illetően.³ A Sopronvármegye című napilap valamivel többet ír:

„A karénekek között egy csodálatosan megkapó szám szerepel: Kodály szöveg nélküli dala. Annyira különös, annyira újszerű, hogy először felfülel az ember: mi ez? De aztán már gondolkodni sem tud, nem is a fülével: a lelkével hallgatja e sejtelmes, titokzatos éjjeli dalt.”⁴

„A Kodály dal sikere remélhetőleg arra fogja készíteni a karnagyot, hogy a modern muzsikának még több helyet adjon műsoraiban.”⁵

Félesztendő elmúltával ugyancsak a Sopronvármegye közli május 9-i számának hírvonatában (1925):

„Ma este lesz a modern zeneciklus első hangversenye. Az illusztris művészek... Kodály és Hindemith csellóműveit, valamint Debussy, Skrjabin, Eisler, Simanovszky, Albeniz és de Falla zongoraszerzeményeit fogják bemutatni.”

A modern zeneciklus „I. Zongora- és csellóestély”-éről ekképpen számolt be a Soproni Hírlap:

„Igen szépek voltak a Debussy apróságok és Kodály Zoltán celló szonátája. Az ízig-vérig magyar tartalmú mű rendkívül gazdag, változatos szépségekben. Kifejezéseiben sajátosan egyéni és új, motívumaival és páratlanul sok harmóniájával annyira megragadta a közönséget, hogy tombolón ünnepelték érte az előadó cellistát. Nem csodáljuk, hogy a világ minden hangversenytermének gyakori látogatója Kodály szonátája. Amint magyar Kodály muzsikája, annyira nemzeti és spanyol Manuel de Falla két tánca. Úgy Kodály Zoltán, mint de Falla művei az impresszionista muzsika gyönyörű termékei...”⁶

Az újságból továbbá azt is megtudjuk, hogy a bécsi Opera (másutt a bécsi filharmonikusok) kiváló gordonkása, Frank Móric játszotta Kodály csellóra írott szóló-szonátáját a Kaszinó kistermében.

A Soproni Hírlap tehát nem fukarkodott a szép szavakkal. A Sopronvármegyében viszont Kolb Jenő egyetlen mondattal bírálta a Psalmus Hungaricus szerzőjét: „...Kodály különben nagyszabású szóló cselló szonátája éppott válik gyöngévé, ahol formálisan gyöngé és felépítés helyett szaggatott recitativokban merül el.”⁷

A cikkíró mentségére legyen, hogy ugyanitt általános vonatkozásokban ki mondja – talán Sopronban először! – azt, amit a haladó művészet Kodály Zoltán és Bartók Béla nagy igazságaként azóta bebizonyított ország-világ előtt: „...az a muzsikus, aki egész ember, aki őszinte és a természetből fakadót az új technika alapos tudásával tudja formába önteni, az maradandó értéket alkot. A kortársak füttyszava pedig sohasem tudta és sosem fogja tudni elnyomni a géniusz szózatát.”⁸

Érdeemes megemlíteni, hogy a modern zeneműveket bemutató sorozat négy előadásból állott, amelyeken tizenegy művész 24 szerző negyven alkotását mutatta be a soproni közönségnek; ezeken általában 300–300 érdeklődő jelent meg: „Minden lokálpatriotizmus nélkül is tény, hogy Sopron saját zenei működése összehasonlíthatatlanul komolyabb és céltudatosabb, mint bármely más vidéki városé, hiszen itt van a Zeneegyesület, mely saját erejéből és javarészt

3 Oedenburger Zeitung 19. Nov. 1924.

4 Sopronvármegye 1924. nov. 16.

5 Sopronvármegye 1924. nov. 18.

6 Soproni Hírlap 1925. máj. 10: „Modern zeneművek bemutató ciklusának első hangversenye.

7 I. h.

8 Sopronvármegye 1925. máj. 12: „Megkezdődött a soproni Modern Zeneművek Bemutató Ciklusa.”

saját muzsikusaival hónapról hónapra és évről évre annyi hangversenyt rendez, hogy egy fővárosi hangversenyvállalatnak is elég lenne.”⁹

Így nyilatkozott a Sopronvármegye 1925-ben. November 3-án a „magyar kamarazene királyai”¹⁰ szerepeltek Sopronban: a Waldbauer–Kerpely vonósnégyes. Műsoruk első száma Kodály I. vonósnégyese volt, az Op. 2. jelzésű. December 31-én a Soproni Katolikus Kör szilveszter-estélyén hangzott el az egyik legcsodálatosabb Kodály-dal, a Nausika.

1926. november 10-én a Zeneegyesület hangversenyén Horvátné Dessewffy Bella énekelt a „Haja, haja”, „Fáj a szívem” című dalokat, amelyeket Arany János és Móricz Zsigmond verseire komponált Kodály. 1926. dec. 8-án Budapestről keltezett levelében maga írta Csatkai Endrének, aki 1925-ben megjelent, „A soproni muzsika története” című füzetét küldte el neki:

Kedves Dr. úr!

Levele végén kezdem, mert ott csattan, mint az ostor. Vádol minket, hogy nem szeretjük a Civitas fidelissimát. Magam, bár csak képekről, könyvekből ismerem, gyöngyszemünknek tartom Sopront és türelemmel várom az időt, amely hiszem, el fog következni, hogy zeneileg is a mienk lesz.

Amde ez nem rajtunk múlik, hanem elsősorban és legfőbbképpen a soproniakon.

Hogy is írja Ön: „a magyarosodó áramlat ... nehezen mozgott előre.” Valóban ma már a magyarosodás nem elég, a teljes magyarrá válás akadályait jól ismerem és méltányolom.

Egyik a város német múltja, amely még sokáig meg fogja őrizni nyomait. Másik Bécs közelsége.

Egyik soproni vezető zenészember megmagyarázta nekem, mennyivel olcsóbban és könnyebben érik el a bécsi művészeket, mint a pestieket.

Amíg minden a pénz az úr, amíg a lelkiek ereje nem nő akkorára, hogy legyőzze ezeket az akadályokat, addig Sopron csak félig a mienk.

Egyébként szíves köszönet füzetéért. Kívánom, legyen ereje kidolgozni nagyobb formában, ahol aztán a dokumentumokat szószerint közölhetné. Kiváló minta erre Isoz Budapest zenetörténete.

Egyelőre az ilyen okmánytárak a legsürgősebbek. Ezek alapján lesz csak megírható az igazi zenetörténet, beleillesztve az általános európaiba. (De hogy is írhatta, hogy a németek a 15. században még nem ismerték a többszólamú zenét?)

Igaz nagyrabecsléssel köszönti

Kodály Zoltán¹¹

Eszteendővel később, 1927. november 9-én újabb Kodály-kompozíciók szóltak meg Telmányi Emil (hegedű) és Kósa György (zongora) közös estjén: Adagio, Valssette. 1929. október 6-án, az irodalmi kör első őszi rendezvényén Kreszné Sztojanovits Lily énekművésznő Händel operaáriákat, Liszt- és Kodály-dalokat énekelt. A zongorakíséretet Kósa György vállalta. A Sopronvármegye két számában is foglalkozik — igaz, röviden — az irodalmi estével, de egyik helyen sem szerepel Kodály Zoltán neve. (Lásd az 1929. október 6., október 10-i újságokat.)

9 Kolb Jenő: A modern muzsika és dal reprezentánsai Sopronban. Sopronvármegye 1925. jún. 9.

10 A műsor a Soproni Állami Levéltár zenei anyagában található. A világhírű vonósnégyes 1925. dec. 3-án szerepelt Sopronban másodszor (Sopronvármegye 1925. dec. 4).

11 A levél eredeti példánya dr. Csatkai Endre gyűjteményében. Az eredetiben a *magyarosodás* szó ros része kétszer aláhúzva!

Sopron arra törekszik, hogy lelkiekben szintén az országhoz tartozzék: 1929. október 21-én a száz éves Soproni Zeneegyesület vidéken elsőként bemutatta a Psalmus Hungaricus.¹²

A Sopronvármegye több mint egy héttel a 100. évforduló három napos zenei ünnepségei előtt már tájékoztatta olvasóit az egyes hangversenyek műsorszámairól a napi hírek között. Október 9-én olvashatjuk: „Ott van mindenek előtt Kodály Zoltán Psalmus Hungaricus. Az újságolvasók tudják, hogy ez a zenei darab Európa nagyvárosait a múlt szezónban valóságos extázisba hozta és a kritika nem fukarkodott a dicsérő jelzők szuperlatívusaival.¹³ Erről az akkor már Európa-szerte ismert hatalmas zenei vallomásról írta a Soproni Hírlap:

„Kodály Psalmus Hungaricus már próbára teszi az újságbetű kifejező erejét. Az elképzelhetetlenül megrázó zsoltár ... valami sokszorosan hatványozott mértékben az orosz Volga-dal égre verő panaszaira emlékeztet. A vegyeskar nagyszerű ének-telejesítménye a hangszerek megriadt tengerével egy oly polifon, nyugtalan, az idegekre menő zajlást rohantatott végig a lelkeken, amelyben valóban egy összetört nemzet rettenetes panaszai ostromolták az eget. Fenséges szabadság kórus volt ez a minden láncot széttépő fájdalomnak és bizalomnak.”¹⁴

A Mesternek nagyszabású elképzelése volt már ebben az időben az úgynevezett „három város” terve, ami szerint Sopron zenei tengelye lehetne a Győr-Sopron-Szombathely háromszögnek az ország nyugati szélén. 1929-ben így fogalmazta meg tömören elgondolását:

„Gloucester: kicsiny város Angolországban. Ötvenezer lakos, alig nagyobb Sopronnál, kisebb Pozsonynál. Mégis jóformán minden angol zenész megfordult már ott. Mert a város, meg két szomszédja, összetéve zenei és anyagi erejét, évente egy hétig tartó zenei ünnepeket tart. Ezek a zenei ünnepek azonban országos jelentőségűek ... miért ne lehetne valamikor Sopronból egy magyar Gloucester? Az alapkőve megvolna hozzá: százéves zeneegyesülete. Társnak meg ott van mellette Győr, Szombathely. A magyar zenének hatalmas erőssége lehetne ez a háromszög, itt a nyugati határ-szélén.”

Majd jövőbe látóan állapítja meg:

„Ha azt akarjuk, hogy Sopron ne csak térképen tartozzék hozzánk, hanem lelki-leg is, akkor ki kell terjeszteni a tarifapolitikát a zenére is. És még sok egyebet. Elsősorban a társadalom érdeklődését.”

Bírál, sürget, tanácsot ad. Befejezésül a zene fontosságát hangsúlyozza és sikra száll az azonnali cselekvés mellett:

„... azok közt a szálak közt, amelyek Sopron lelkét szorosabban fűzhetnék hozzánk, a legerősebbek egyike lehetne a zene. De a szálak szövését mind a két oldalról sürgősen meg kellene kezdeni.”¹⁵

Milyen választ adtak a városok? Győr készen állott a terv megvalósítására, Szombathely feleletre sem méltatta, Sopron elutasította. Miért? Talán gazdasági nehézségei miatt, talán szellemének volt új, szokatlan ez a gondolat. Ki tudja?

1930. december 6-án a Soproni Magyar Férfidalkör látta vendégül a Pozsonyi „Toldy” Irodalmi Kör 67 tagú férfikarát. Ennek a kórusnak számai között találjuk Kodály két remekbe szabott férfikari alkotását, a Bördalt és a Mulató gajdot. 1933. március 11-én a Wagner Richárd emlékére rendezett zeneegyesületi koncerten Wagner, Beethoven, Mozart, Dowland, Claude művei mel-

12 Eöszé László: Kodály élete és munkássága. Bp., 1956. 99. lap.

13 Sopronvármegye 1929. okt. 9.

14 Soproni Hírlap 1929. okt. 22.

15 Kodály Zoltán: Sopron. Zenei Szemle 1929, I, 1–2. lap; uő.: Visszatekintés. I. h. I, 36. lap; Eöszé I. m. 95.

lett Kodály-szám is szerepel az egyesület vegyeskarának műsorában; részletek hangzottak el a „Mátrai képek”-ből (Elmegyek, elmegyek; Madárka, madárka; Két tyúkom tavalyi). Ezt még egyszer énekelte az énekkar november 11-én. A következő évben, 1935-ben, a Kaszinó kistermében csendült fel újra az „Adagio” (február 17). Február 20-án Baranyai Gyula zongorázott a nagyteremben. Egyik darabja volt az „Il pleut dans la ville”. A Soproni Magyar Férfidalkör 60 éves jubileumi díszhangversenyén (1935. ápr. 21.) a nagymúltú Budai Dalárda is bemutatkozott a soproni Városi Színházban, Ádám Jenő vezetésével. A „Katonadal”-t énekeltek óriási sikerrel. Másnap délelőtt a Győri Ének- és Zeneegylet vegyeskara a teljes Mátrai képeket mutatta be. 1939. március 24: újabb Kodály-művet ismernek meg a soproni zenekedvelők, a Hány János szvitet (Bécsi harangjáték; Dal; Napóleon csatája; Toborzó). A Rádió nyilvános adásban közvetítette.¹⁶

Május 13-án este 8 órakor volt a Városi Színházban az első Éneklő Ifjúság hangverseny, ahol döntő többségben magyar szerzők műveit énekeltek. Kodály szerzeményei közül a Katalinka, Karácsonyi ének, a Hány János közzenéje hangzott el az ifjúság énekes seregszemlájén. A hangverseny előtt Bárdos Lajos tartott előadást a Collegium Musicum sorozatában. Nem sokkal ezután (okt. 21.) a budapesti Cecilia Kórust vezényelte ugyanott; az Esti dal, a teljes Mátrai képek volt befejező műsorszámuk. December 17-én „Nagykarácsony éccakája” elnevezéssel Nádasi Alfonz bencés tanár szervezésében a soproni iskolák tanulói karácsony táji népi szokásokat, népi énekeket, énekkari feldolgozásokat mutattak be. Ebben a műsorban Kodály Zoltán „Karácsonyi pásztortánc”-át adta elő a bencés gimnázium együttese.

1940. május 12-én Kodály Zoltánt a soproni Éneklő Ifjúság élén látjuk vezényelni.¹⁷ Harmincegy évvel ezelőtt tisztelte meg városunkat jelenlétével, s nálunk is – miként az egész országban! – az ifjúság vezetése volt legfőbb gondja. Azé a soproni ifjúságé, amelyik lelkes útmutatói segítségével már tizenegy művét dalolta. A helyi újságok napokkal hamarabb, őszinte szeretettel írtak Sopronba jövéséről:

„Hivatásszerű, nagy feladat az izléstelen, sajnós magyarnak csúfolt dallamáradatban nekifogni a kis magyar faluk mélyéről előkeresgélt évszázados, sőt évezredes dalocskák éneklésének. És ezeket a dalokat, zenekari számokat odaállítani a nagy nyugati kultúrnemzetek zenei termékei mellé és bebizonyítani, hogy semmivel sem vagyunk hátrább” — írta az Új Sopronvármegye.¹⁸

„Az évszázados álmából felébredt magyar népdalkultúra akkor hatja át a társadalom zenei ízlését, ha az iskolákban tárt kapura talál vezetők és diákok előtt egyaránt ... A soproni iskolák már hitvallásszerűen vallják, hogy magyar muzsikának csak azt fogadják el, mely a magyar lelket tükrözteti. Mi sem bizonyítja jobban ezt a nagy eredményt, mint az, hogy a magyar zenei néplélek apostola, Kodály Zoltán is itt lesz és vezényel. Az ezer énekes, a szülők, a muzsika rajongói olyan kitüntetésben részesülnek, mely nagyon ritkán adódik.”¹⁹

Csatkai Endre „Kodály Zoltán és Sopron” címmel az eddigi kapcsolatokat elemezte az Új Sopronvármegyében:

„Osztatlan örömet keltett városunk minden körében az a hír, hogy Kodály Zoltán, az új magyar zeneművészet egyik legnagyobb alakja, vasárnap nemcsak jelenlétével tiszteli meg az Éneklő Ifjúság hangversenyét, hanem személyesen is vezényel.

16 Gárdonyi Zoltán: Egy esztendő soproni muzsikája. SSz. 1939, 261–262. lap.

17 Eöszse I. m. 132; Keresztury Dezső: A magyar zenetörténet képeskönyve 318. lap. Csatkai Endre: A soproni daloskultúra múltja 17. lap.

18 Új Sopronvármegye 1940. máj. 9.

19 Soproni Hírlap 1940. máj. 9.

Évek óta készülõ meleg kapcsolatnak a kiépítése lesz ez a vasárnap ... Meg kell vallanunk, hogy korábban mindaz, ami Budapesten történt, nem nagyon érdekelte a soproni zenebarátokat. Amikor egy vasúti kocsit kitevõ társaság utazott havonta a bécsi filharmonikusok hangversenyeire, arról, hogy Budapesten lázas igyekezettel küzdi ki a népi zene igazát Bartók Béla és Kodály Zoltán, alig vettek itt tudomást. A földrajzi távolság jelentékeny mentõ körülmény. De a fõvárosban sem igen vettek tudomást Sopronról ... 15 évi munka után Sopron, mint magyar zeneváros fogadja a magyar zene egyik elõkeltségének látogatását.²⁰

A nevezetes napon, május 12-én, nagybetûs címekkel írtak a soproni lapok az Éneklõ Ifjúságról meg Kodály Zoltánról:

„A mai soproni zenei eseményre városunkba érkezett *Kodály Zoltán* ... Tegnap délelõtt a postapalotában ... fogadást tartott ... A szûkkörû társaságban kifejtette nézeteit, elgondolásait a zenevilág fejlesztése érdekében. Szeretném meghonosítani Magyarországon azt, ami Angliában annyira bevált. Tudniillik, hogy egymáshoz közel lévõ városok, így ezen a vidéken Sopron, Gyõr és Szombathely, zenei egységet alkotnának ...”²¹

Lám, újra fölillant a „három város” terve! Azonban most sem talált kedvezõ fogadtatásra. Miért? Válaszként idézem az Új Sopronvármegye egyik idevonatkozó részletét: „Kodály Zoltánt szemmeláthatólag gondolkodóba ejtették a mi problémáink. Ajánlotta, hogy három szomszédváros próbálja egyesíteni erejét. Sajnálattal kellett azonban az ellenérvekre megállapítania, hogy a kicsinyesség, apró féltékenységek gáncsolják el szép gondolatát.”²² Nem sokkal az ifjúság seregszemléje után az alábbi mondatok láttak napvilágot az itteni újságokban: „... a hangverseny a soproni éneklõ ifjúság õszinte diadala. A diadalt Kodály Zoltán személyes jelenléte tette teljessé. A közönség igaz elismeréssel ünnepelte ... Részt vett az utolsó próbákon is és sok jótanáccsal támogatva ifjú híveit.”²³ Csatkai Endre így emlékezett:

„A hangverseny a színház elõtt fejezõdött be, Kodály Zoltán adott felejthetetlen ajándékot Sopronnak: A magyarokhoz címû kánonjára maga tanította be a mintegy 1200 fõt számláló Éneklõ Ifjúságot és õ vezényelte el Isten szabad ege alatt. A közönség nagy tapsaira meg is ismételte. Az ifjúság maga is érezte, hogy az est hõse Kodály, 11 darabját mutatták be és az egész est felett az õ irányító keze lebegett. Méltán tört ki az est befejeztével az önkéntelen szavaló kórus ezernyi ajkon: Éljen Kodály!”²⁴

1940. május 25-én a Szt. Mihály templomban szólalt meg a Budavári Te Deum. December 14-én a Liszt Ferenc Zeneegyesület vegyeskara több Kodály-alkotást mutat be (Nagyszalontai köszöntõ, Katonadal; illetve a Mónár Anna, Elményék, elmények, Tücsöklakodalom címû Kodály feldolgozta dalokat). 1941. március 19-én ugyanezeket adták elõ. 1942. május 2-án a Kaszinó nagytermében Basilides Mária lépett föl önálló dalesten; zongorán Kósa György kísérté. Mûsorában — befejezõ számként — régi magyar népi énekeket dalolt Bartók, Kodály és Szabolcsi feldolgozásában. Május 14-én újra felsorakozott az Éneklõ Ifjúság. Kodály nyolc énekkari mûve szerepelt a kórusok mûsorán: Lengyel László; Túrót eszik a cigány; Katalinka; Harangszó; A juhász; 150. genfi zsol-tár; Huszt és A magyarokhoz. Az összkart Bárdos Lajos vezényelte.²⁵ Október 24.: a Magyar Mûvelõdés Házát (ma: Liszt Ferenc Mûvelõdési Központ) avatják a városban. Ezen az avató ünnepségen hangzik el a „Köszöntõ”. 1944. január

20 Új Sopronvármegye 1940. máj. 11: „Kodály Zoltán és Sopron.”

22 Új Sopronvármegye 1940. máj. 12.

23 Soproni Hírlap 1940. máj. 15.

24 Új Sopronvármegye, 1940. máj. 15.

25 Lásd a Soproni Állami Levéltár zenei anyagában, valamint a Zeneegyesület Emlékkönyvében.

15: a Magyar Művelődés Háza nagytermében Pataki Kálmán lépett föl; Kodály „Búsan csörög a lomb” című dalát is énekelte mély átéléssel.

Európa-szerte vér folyik, háború pusztít már esztendőök óta ... Csoda vagy határtalan lelkesedésből fakadó valóság, hogy Sopronban nem fagyott meg az ének, a muzsika? A második világháború után, 1947. október 4-én a „Soproni Kultúrhét” keretében a város ifjúsága „A magyarokhoz” című jól ismert, hatalmas Kodály-kánont énekl: „... Szabad nép tesz csuda dolgokat!” Az újra-éledő Liszt Ferenc Zeneegyesület október 12-én rendezi első hangversenyét a Szakszervezeti Székházban; elhangzik az „Esti dal”, és másodsor is előadják a Galántai táncok szerepelnek a Zeneegyesület műsorán. Érdekes műsorpolitika volt divatos ezekben az esztendőekben. Nem lehetett könnyű dolga az együtteseknek, az előadóművészeknek. Íme egy különös eset: 1951. július 10-én a Petőfi Színházban a Magyar Állami Operaház tagjaiból alakult „Hacsaturján” Hangverseny Művészbrigád Béke-hangversenyt adott „Operai zenekultúrával harcolunk a békéért” címszavakkal.²⁶ 1951. júl. 10-én a városi Állami Zeneiskola növendékhangversenyén hallhattuk ismételten a népszerű Nausikát.

A „három város” gondolata 1929-ben kútba esett. „Kicsinyesség, apró féltékenység gáncsolta el” 1940-ben is. De Kodály Zoltánt egész életében foglalkoztatta ez a zenei lehetőség. 1952. február 2-án Galyatetőn keltezett, Sopronba, Csatkai Endréhez küldött rövid levelezőlapja bizonyítja ezt:

Kedves igazgató Úr, szíves üdvözlő soraira csak most tudok felelni, mindnyájuknak köszönetem. Jól emlékszem Önre is, Sopronra is, csak azt sajnálom, hogy máig sem sikerült akkori ötletemet — a 3 város — megvalósítani. No, de talán megérjük?

Üdvözlettel Kodály Zoltán²⁸

Ekkor 70. életévét töltötte be. A város, amely annak idején elutasította a szép elképzelést, most már — mintha jóvá akarná tenni hibáját — rendszeresen szerepelteti alkotásait hangverseny-programjában. 1952. május 17-én a Hány János szvitet játssza a helyi szimfonikus zenekar. Ősszel (nov. 19.) a Petőfi Színházban a soproni Szövetkezeti Énekkar szervezett találkozót a Selyemipar táncsoportjával, a postás zenekarral, a Tanítóképző Intézet énekkarával. Kodály Zoltán művei közül a Hány János „Intermezzo”-ja, a „Magas kösziklának” és a „Vejnemőjnen muzsikál,” valamint az „Este” című vegyeskari darab hangzott el. Fasang Árpád vezényelt. Másnap szintén hallhattuk az Intermezzo-t az Államvédelmi Hatóság Központi Fúvószenekara előadásában. December 13-án a Galántai táncok hangzott el. A Liszt Ferenc Múzeumban Csatkai Endre rendezett összefoglaló kiállítást Kodály Zoltán életéről, tevékenységéről, művészetéről. December 14-én a „II. Országos Kultúrverseny” körzeti bemutatóján általános iskolások, középiskolások, felsőfokú intézetek hallgatói szerepeltek délutáni, illetve esti előadáson. Kodály Zoltánnak tizenhat énekkari alkotását adták elő.²⁷ 1953 májusának utolsó napján Ifjúsági Zenei Napot tartanak a Járási Kultúrházban. Itt tizennégy Kodály-mű hangzik el. December 12-én a Tanítóképző Intézet énekkara a Villót mutatta be. 1954 májusának végén ismét Ifjúsági Zenei Napot szerveztek, ahol Bartók művei mellett hét Kodály-alkotás is felcsendült. Csak néhány ezekből: Biciniák, Békedal, Isten kovácsa. Az utóbbit a Tanítóképző kórusa mutatta be; az együttes lelkes hirde-

26 Csatkai Endre: A soproni daloskultúra múltja 18. lap.

27 Lásd a Soproni Állami Levéltár zenei anyagában.

28 A mindmáig ismeretlen Kodály-levél Csatkai Endre ajándékaként tulajdonomban van.

29 A részletes ismertetés meg a hirdetési anyag a Soproni Állami Levéltárban található.

tője volt mindenkor Kodály Zoltán szerzeményeinek. A kórust Törzsök Béla vezette akkor. Június 5-én a Vasöntöde vegyeskara az Esti dalt, A szabadság himnuszát énekelte. Egy hét múlva újra a Hány-szvitet hallhattuk. Augusztus 17-én volt Botvay Margit (zongora) és Kiss Zoltán (ének) közös szereplése, amikor a „Kit kéne elvenni” (részlet a Székelyfonóból) tréfás szövegén, sziporkázó zenei megoldásain derültek a hallgatók. Október 7-én, a Soproni Ünnepi Hét idején, helyi énekkarak léptek dobogóra. A vasöntödei kórus újra elénekelte az Esti dalt. A találkozót befejezésül A magyarokhoz című kánont énekeltek. November 21-én a Petőfi Színházban a Városi Tanács Népművelési Osztálya rendezte estén prózai művek, operaáriák, zongoraszámok szerepeltek. Részletek hangzottak el a Hány Jánosból. 1955. február 13-án Zathureczky Ede játszotta az Adagio-t. Március 15-én Török Erzsébet nyolc Kodály-dalt énekel, 31-én a Galántai táncokat játszotta a Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar. Május 15-én a Vasöntöde énekkara lépett föl, számai között Kodály szerzeményei is szerepelnek.

1955. május 27–28–29. Nevezetes napok: „Ifjúsági Bartók–Kodály Hangverseny” jelzi, hogy Sopronban egyre inkább gyökeret ereszt az új, izig-vérig magyar kórusmuzsika. 22 Kodály- és 6 Bartók-művet találunk a műsorban, valamint Bárdos, Szőnyi, Gárdonyi, Farkas Ferenc, Vásárhelyi darabjait. Június 4-én, pedagógusnapkor, a Pünkösdőlő és a Székely keserves kerül előadásra. 17-én a Kisipari Szövetkezetek Központi Énekkarának önálló hangversenyén hallottunk Certon, Bach, Brahms, Kodály, Bárdos, Fasang szerzeményeiből. 1956. április 3-án délután a Petőfi Színházban Kodály három zongoradarabja hangzik el az Állami Zeneiskola évzáró ünnepségén: Gyemektáncok, Székely keserves, Esik a városban. Április 23-án a város zenei erőinek összefogásából születik a Psalmus Hungaricus harmadszori előadása. A május 5-i ifjúsági kórustalálkozón sok Bartók-, Kodály-művet daloltak a fiatalok. A Magyar Néphadsereg Művészegyüttesének Énekkara június 18-án hangversenyezett. A világhírű kórus számai között ott látjuk a Husztot és a Karádi nótákat. Öt nappal ezután a zeneiskola évzáró növendékhangvenyén újra műsoron volt a Székely keserves. Június 30-án a Kisipari Szövetkezetek Énekkara csehszlovákiai vendégszereplése előtt itthon dalolta el műsorát. Ebben található Kodály Zoltán két dala: A rossz feleség. Kitrákotty.³⁰ Két hét elteltével kétszer is szerepelt a Petőfi Színházban a budapesti Vasas Szakszervezetek Központi Művészegyüttese. Akkor hallottuk: El kéne indulni, Hány-közjáték, Görög Iona balladája, A rossz feleség című szerzeményeket. Augusztusban a Somogy megyei Népi Együttest láttuk: Jelige, Esti dal, Akik mindig elkésnek, Kállai kettős volt kiemelkedő produkciójuk. A Kállai kettőst a Belügyminisztérium együttese szintén előadta (1956. okt. 15).

A következő évben (1957. jún. 15) az Orsolya téri általános iskola kitűnő gyermekkórusától hallottuk a Sűket sógort. Egy héttel később a soproni Állami Zeneiskola nyilvános diákhangversenyén továbbképzős tanulók játszották Kodály két zongorára írott darabját, a Székely keservest és a Meditationt. A 400 éves fennállását ünneplő Berzsényi Gimnázium öregdiákjainak előadásán Botvay Henrik szólaltatta meg a jól ismert Adagiot. Három nap múltával a Magyar Állami Népi Együttes 60 tagú énekkara jött Sopronba. A budapesti MÁV Szimfonikusokkal együtt mutatták be az 1932-ben keletkezett Székelyfonót. A Petőfi Színház játékerén csodálatos világot keltett életre az egyfelvonásos Kodály-

³⁰ A műsorok a Soproni Állami Levéltár zenei anyagában találhatóak.

daljáték. 1957. december 11-én a 75 éves Kodály Zoltán tiszteletére rendezik az általános és középiskolai énekkarok első ilyen jellegű találkozóját, ahol fellépett a soproni Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar is.³¹ 13-án Turcsányi Emil tartott előadást „Kodály Zoltán munkássága” címmel a Liszt Ferenc Klubban. Másnap a Városi Tanács Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekara adott műsort a 75 esztendő, háromszoros Kossuth-díjas, kiváló művész tiszteletére, köszöntésére. A közreműködő Török Erzsébet Kodály műdalaiból (Levéltöredék barát-némhoz, A farsang búcsúszavai: Berzsényi, illetve Csokonai versére), népdalfeldolgozásából mutatott be egy csokorra valót (Árva madár, Ne búsuljon senki menyecskéje, Virágok vetélkedése, Kocsi szekér, kocsi szán, Csillagom révé szem). A hangverseny befejező száma a Galántai táncok volt. A zenekart Horváth József vezényelte. Az 1958. április 14-én fellépő Állami Férfikar (volt Honvéd Művészegyüttes) is énekelte Kodály-kórusokat. 1958-ban ismételt hallottuk a Galántai táncokat. Ebben az évben 10 esztendő fennállását ünnepelte a Szövetkezeti Énekkar. Ünnepi előadásán hallottuk az Esti dalt, a Hány János közzenéjét. 1958. szeptember 26-án a Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar az Öregeket és A szabadság himnuszát dalolta.³²

1959. május 31-én a fertődi dalostalálkozót tette ünnepélyesebbé, örökké emlékezetessé jelenlétével, vezényletével a magyar zeneművészet „Nagy Öreg”-je.³³ December 18-án, pénteken, a Soproni Textilüzemek Ady Endre Művelődési Háza irodalmi színpadának „Röpülj páva” estjén előadás hangzott el a magyar népköltészetéről (Lehelvári Vilmos), majd népballadákat, népdalokat hallhatott a közönség. Kodály Zoltán néhány alkotása is helyet kapott ezen az estén: a Három gömőri dal, Adagio, Marosszéki táncok. 1960 áprilisában Sopronban rendeztek Megyei Felszabadulási Dalostalálkozót, amelyen a debreceni Kodály-kórus adott önálló hangversenyt. Esti előadásuk előtt délutáni műsorban a soproni énekkarok szerepeltek a vendégkórusok tiszteletére. 1961-ben a soproni Felsőfokú Óvónőképző Intézet szervezett többféle összetételű zenei estet a Liszt Ferenc Művelődési Házban. Az Intézet kórusa Kodály-műveket is megszólaltatott. 1962. október 7-én megint elhangzik a rendkívül népszerű Galántai táncok. (Találkozunk még vele 1963. június 1-én, 1966. január 22-én.) 1964. áprilisában a Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar a Kállai kettőst adta elő a Budapesti Pedagógusok Központi Szimfonikus Zenekarával. A kórus külföldön is magas szinten tolmácsolta Kodály karműveit. November 21-én este a Petőfi Színházban a váci „Vox humana” énekkar lépett dobogóra, Maklári József vezetésével. Nagy sikerrel dalolták Kodály Zoltán „Ave Maria”, „Akik mindig elkésnek”, „Norvég lányok”, „Szép könyörgés” című alkotásait, amelyeknek többsége soproni bemutató volt. Az 1965. májusában zárókoncertjét adó soproni „Fallalla” kórus is megszólaltatott néhány Kodály-kóruskompozíciót.³⁴

1965. június 19-én a Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar az ausztriai Judenburgban szerepelt Kodály „Öregek” és „Békesség óhajta” című szerzeményével.³⁵ 1967. májusában Molnár Antal tartott előadást Kodály Zoltánról a Pedagógus Művelődési Otthonban. Közreműködött az Ady Endre Művelődési Ház Kamarakórusa, vezényelt: Törzsök Béla. Augusztinoviczné Mihálka Margit a „Sírfeliratok”-at és a „Székely keserves”-t játszotta zongorán. Sopron Oktatási

31 Nagy Alpár: Húszéves a soproni „Liszt Ferenc” pedagógus énekkar. SSz. 1970, 151–55.

32 Műsor, fali hirdetés a Soproni Állami Levéltár zenei anyagában található.

33 Kisalföld 1959. jún. 2.

34 Lásd a Soproni Állami Levéltár zenei anyagában.

35 Nagy i. h.

és Népművelési Állandó Bizottságának 1967. október 30-i ülésén Horváth József, a Népművelési Albizottság elnöke ismertette a zenei élettel kapcsolatos tennivalókat. A jelenlévők egyetértettek azzal a javaslatával, hogy az év elején elhunyt Kodály Zoltán emlékét meg kell örökíteni a városban.

Az Ady Endre Művelődési Ház néhány évig életképes kamarakórusa a Mester halála (1967. márc. 6.) után nevének fölvételét tervezte. 1968. március 15-én önálló, teljes estét betöltő műsorral áldozott Kodály Zoltán emlékének. Becht Rezső, soproni író, irodalmi értékű bevezetőjében a világhírű művész életútját, munkásságát tiszteletteljes emlékezéssel állította elének. ³⁶ Ezt megelőzően (február 10.) a zeneiskola kamaratermében szereplő Gesualdo-Kvintett repertoárjában hallottunk Kodály-műveket. Május 3-án, 4-én a soproni Éneklő Ifjúság adózott a halhatatlan művész-nevelőnek. Tíz általános iskola, négy gimnázium énekara találkozott, fellépett az Óvónőképző Intézet kórusa, a Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar. Hatvan Kodály-mű szerepelt az együttesek előadásában. ³⁷ A Kodály Zoltán emlékére rendezett ifjúsági énekari találkozót Kovács Sándor, a zeneiskola igazgatóhelyettese nyitotta meg. A legismertebb Kodály-kórusok mellett újakat is hallottunk. A Pedagógus Énekkar a „Székely keserves”-t, az Óvónőképző Intézet együttese a „Harangszó”-t mutatta be; a Martos Flóra Gimnázium a „Villó”-t, a Berzsenyi Dániel Gimnázium a „Jeligé”-t, a Széchenyi István Gimnázium az „Ének Szent István királyhoz” című kórusműveket tolmácsolta. A József Attila Gimnázium „Marenzio” Kórusa egy sor Kodály-darabbal emlékezett: Arany szabadság, Szálljon tisztán, Túrót eszik a cigány, Cigánysírató, Esti dal, Hegyi éjszakák I. Íme, néhány a gazdag anyagból! Méltó befejezése volt a kétnapos Éneklő Ifjúság hangversenynek „A magyarokhoz” című kánon, közös előadásban. Május 22-én az Ady Endre Művelődési Házban a soproni József Attila Gimnázium „Marenzio” Kórusa önálló hangversenyén újra énekelte a Hegyi éjszakákat (I.), amelyet előadott még 1967. május 22-én, 1968. május 3-án, illetve május 30-án. A veszprémi „Kisfaludy” Művelődési Ház Liszt Ferenc Vegyeskarától hallottuk az Esti dalt meg a Székely keservest. Műsorukban a zongorára írott Székely keserves is elhangzott. ³⁸

A „Szocialista Kultúráért” jelvénnel kitüntetett, miniszteri dicséretben részesített háromszoros aranykoszorús Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar rendszeresen dalolja Kodály Zoltán kórusműveit. Íme az eddigiekből: Jelige, Esti dal, A magyarokhoz, Békesség óhajtása, Öregek, A szabadság himnusza, Kállai kettős, Gömöri dal, Fölszállott a páva, Szép könyörgés, Székely keserves, Akik mindig elkésnek. 1969. január 17-én a Győri Filharmonikus Zenekar a jól ismert, de mindig új Galántai táncokkal fejezte be soproni koncertjét.

Az 1969. évi Soproni Ünnepi Heteken a „három város” elgondolást láttam kibontakozni: Győr, Sopron, Szombathely oratorikus együttesei az ünnepi hetek kimagasló zenei élményeit nyújtották. Két esztendővel a megálmódó halála után valóra vált a nagy terv? Testet öltött a látnoki erővel teremtett gondolat? Igenis: napjainkban megvannak ehhez a feltételek. Van erre lehetőség és a jövőben a magyar zenének hatalmas erőssége lehetne ez a háromszög, itt a nyugati határszélen. Az 1970. évi Ünnepi Hetek zenei programja is bizonyította mindezt. Október 30-án volt az Országos Filharmónia 2. bérleti előadása az Ady Endre Művelődési Házban, ahol a Budapesti MÁV Szimfonikusokat Németh

³⁶ Kisalföld 1968. márc. 20.

³⁷ Kisalföld 1968. máj. 7.

³⁸ A részletes műsort lásd a Soproni Állami Levéltár zenei anyagában.

Gyula vezényelte. Ekkor hangzott el először a „Fölszállott a páva” szimfonikus variáció. November 10–11-én rendezte meg a Soproni Óvónőképző Intézet az óvónőképző intézetek fennállásának 10 esztendő Jubileumi Intézeti Napjait, amelyeken három intézetet láttak vendégül. Énekkaraik 10-én találkoztak, sok Kodály-művet adtak elő (Süket sógor, Gergelyjárás, Villó, Mész, méz, méz, Jel-ige). November 16-án az evangélikus templomban a Győr-Sopron megyei Idegenforgalmi Hivatal rendezett díszhangversenyt a Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma és a bécsi magyar nagykövetség fogadása alkalmából. Egyéb orgonára írott kompozíciók mellett Kodály „Organoedia”-jából az Introitus és Kyrie tételt játszotta Pécsi Sebestyén.

A hazánk felszabadulásának 25. évfordulója tiszteletére meghirdetett IV. Országos Pedagógus Kórusfesztiválon (Debrecen, 1970. IV. 6.) adta át a Pedagógusok Szakszervezetének Központi Vezetősége a soproni Liszt Ferenc Pedagógus Énekkarnak a *Kodály Zoltán Emlékérmét*.³⁹ Az emlékérmét ebben az évben alapította és adományozta először a Központi Vezetőség. A soproni kórus országosan az elsők között kapta meg. 1970. május 10-én, Felszabadulási és Jubileumi Hangversenyén a Szép könyörögést énekelte az együttes. Az itt közreműködő Bencsik Erzsébet a „Kilenc zongoradarab” III., V. számát tolmácsolta bemutatóként.⁴⁰

Elgondolkodtató, hogy Kodály hangszeres alkotásait (van ilyen szép számmal) napjainkban alig-alig ismerik nálunk, és csak elvétve tűznek egyet-egyét műsorra Sopronban. Zeneiskolai tanulóink a magasabb, továbbképző osztályokban miért nem tanulnak Kodály-művet? Az alacsonyabb osztályokba járók is találnának technikájukhoz, korukhoz illő anyagot a „24 kis kánon fekete billentyűkön”, „Gyermektáncok” című füzetekben. Miért nem tanítanak ilyeneket nálunk? Sopronban szereplő vedégművészek miért nem mutatnak be többet hegedűre, csellóra, zongorára írt alkotásaiból? Miért? Miért? Szeptember 28-án a Liszt Ferenc Művelődési Központ nagytermében Czigliényi László adott orgonahangversenyt. Kodály teljes Csendes miséjét (Organoedia) mutatta be. A közreműködő Pataki István Ifjúsági Ház aranykoszorús leánykara szépen dalolta az Ave Mariat, a 150. genfi zsoltárt, a Négy olasz madrigál első darabját. Vezényelt: Kovács Sándor.

Városunk vidéki viszonylatban szinte páratlan zenei öröksége biztosíték arra, hogy az elődöktől kapott gazdag, szép hagyományt tovább ápoljuk, gondozzuk, hogy tovább él közöttünk a magunk emberségéből. Muzsikáló kedvünkben ne feledkezzünk Kodály Zoltánról sem!

Nagy, Alpár: Zoltán Kodály und Ödenburg

Verf. behandelt die Beziehungen des grössten ungarischen Komponisten und Musikerziehers unseres Jahrhunderts, bzw. seiner Werke zu der Stadt Ödenburg von 1924 bis in unsere Tage. Zeitungsartikel, Programme, Kodály's Artikel, Aussagen und bisher unbekannte Briefe werden bearbeitet. Aus den vielfachen Ergebnissen heben wir besonders hervor: die Bewegung der „Singenden Jugend”, im Zusammenhang damit Kodály's Besuch in Ödenburg im Mai 1940, den Plan „der drei Städte” (Raab-Ödenburg-Steinamanger) als musikalische Zentren, das erinnerungswerte Liederfestival in Fertőd (Eszterháza) 1959, in Ödenburg vorgetragene Kodály-Werke und die Notwendigkeit einer Kodály-Ehrung in unserer Stadt.

³⁹ Művelődésügyi Közlöny 1970. máj. 18; Kisalföld 1970. ápr. 12; Hajdú-Bihar megyei Napló 1970. ápr. 7; Pedagógusok Lapja 1970. ápr. 20; Parlando 1970, 7–8. sz.

⁴⁰ Kisalföld 1970. máj. 8, 21; Pedagógusok Lapja 1970. máj. 25.

Kellner Sándor és a soproni küldöttek a Tanácsok Országos Gyűlésén (1919 június)

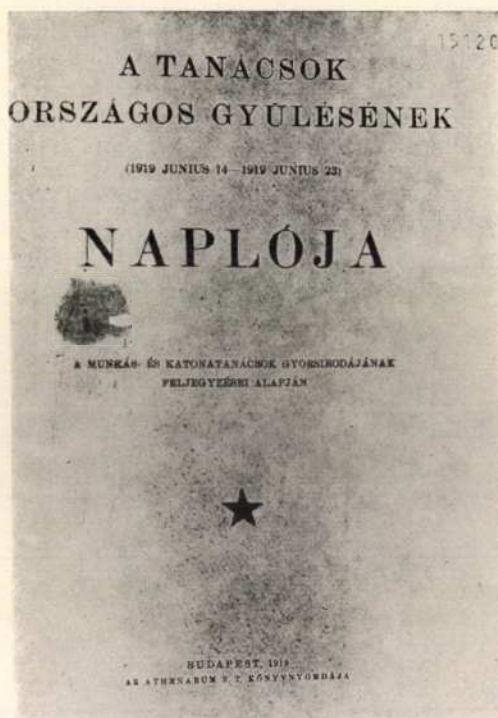
A Tanácsok Országos Gyűlése 1919. június 19-én tartotta 6. ülését a Magyar Tanácsköztársaság Házában (ma: a Parlament épülete. Lásd bővebben: A Magyar Tanácsköztársaság központi szervei és pecsétjeik. Bp., 1970, 27). Az elnöklő Bokányi Dezső 9 óra 30 perckor nyitotta meg az ülést és bejelentette, hogy az ügy fontosságára és sürgösségére való tekintettel az elnökség azt javasolja, szakítsák meg a gazdasági vitát és tűzzék napirendre a külpolitikai kérdések megtárgyalását. A javaslatot az ülés egyhangúlag elfogadta, majd Kun Béla emelkedett szólásra. Kifejtette, hogy az imperialista hatalmak kétségtelenül egységesek abban, hogy a bolsevizmust meg kell fojtani, a Tanácsköztársaságot le kell szűrni, életének végét kell vetni. Hosszú beszéde után 7 pontos határozati javaslatot terjesztett elő. A szünet után Brunner József jegyző négy táviratot olvasott fel, köztük a következő szövegűt:

„Sopron város munkás-, katoná- és földmivestanácsának mai napon megtartott közgyűlése meleg proletárüdvözlét küldi a felszabadult munkás Magyarország első igazi alkotmányozó országos gyűlésének. Vezesse tanácskozásait és irányítsa elhatározásait az a tudat, hogy miként az egész ország harcedzett munkássága, Sopron városa is tömött sorokban áll mögötte és szívós kitartással fogja végrehatani azt, amit kiválasztott vezetőinek gyűlése elhatároz. Knapp Gábor elnök.”

A kialakult heves vitában Kunfi Zsigmond arra az álláspontra helyezkedett, hogy a breszt-litovszkihoz hasonló békét kell kötni.

Kellner Sándor — aki mint a Forradalmi Kormányzótanács teljhatalmú soproni megbízottja vett részt a nagy jelentőségű kongresszuson — határozott fellépésével és következetes álláspontjával hívta fel magára a küldöttek figyelmét.¹

Kunfi elvtársnak az a baja, — kezdte felszólalását Kellner —, hogy nem volt Oroszországban és nem tudja, nem ismeri azokat a motívumokat, amelyek az orosz proletariátust a breszt-litovszki béke megkötésére kényszerítették.² Egy hang itt gúnyosan megszakította a felszólalást: Biztosan maga se tudja! — bekiáltással, amit derűltség fogadott. Kellner azonban bátran folytatta: Ha Kunfi május 2-án javasolta volna, hogy a magyar proletariátus

Szamuely Tibor: Ki a defaitistákkal! (Zaj.)

Böhm Vilmos népbiztos: Itt arról van szó, hogy mindnyájan elpusztulunk-e? Arról van szó, hogy amikor proletártestvéreink százai és ezrei vannak a fronton, akiknek életéért idejöttem könyörögni, hogy csináljunk valamit, akkor ezt nem lehet viceekkel elintézni, ezt véres komolysággal kell tárgyalni.

Egy hang: Kunfi vezeti az árulást! (Zaj.)

Schiff Rezső: Azt mondtam, hogy csak az entente második számú parancsáig tarthatjuk csak fenn! Ezt csak meg lehet érteni.

Kellner Sándor: Hol vannak a szakszervezetek vezetői?

Szakasics Árpád: Itt vannak!

Kellner Sándor: De akik nincsenek itt!

Böhm Vilmos népbiztos: Kellner elvtárs, ne izgassa magát. A szakszervezetek vezetői a vörös hadseregnek igen tekintélyes számú katonát szállítottak.

Kellner Sándor: A nyomdász-szakszervezet vezetőit gondolom.

Elnök (csenget): Kérem az elvtársakat, maradjanak csendben, Böhm elvtárs folytatja a beszédét.

breszti békét kössön, akkor ennek értelmét látta volna, mert az ország nyakán volt az ellenség és nem volt Vörös Hadsereg. Ha már azonban akkor vissza kellett utasítani a béke lehetőségét, akkor most, amikor a Vörös Hadsereg üldözi az ellenséget, lehetetlenség arról beszélni, hogy breszt-litovszki békét kössünk. Ez lelkiismeretlenséget és a proletariátus gigantikus harcával való visszaélést jelentene.

Egy hang ismét közbeszól: Hoffmann tábornok is ezt mondta.³ Ha Kunfi elvtárs Oroszországban lett volna a breszti béke megkötésénél — folytatta Kellner —, akkor tudná, hogy Oroszország a breszti békét akkor kötötte, amikor nem volt hadserege, amikor minden oldalról szorították a nyakcsigolyáját, amikor az orosz

proletariátus az előtt állt, hogy ha nem köt breszti békét, a porosz csapatok bevonulnak Moszkvába és Pétervárra. Akkor Kunfi elvtársnak nem jutna eszébe itten olyan kijelentéseket tenni, hogy kompromisszumokat kell engedni a burzsoáziának, a nemzetközi kapitalizmusnak akkor, amikor a magyar proletariátus egészen más helyzetben van ma, mint volt 1918-ban az orosz proletariátus, amikor őt a breszti béke megkötésére kényszerítették.

Kunfi elvtárs nacionalistáknak tartja azokat, akik azt akarják, hogy az országot az ő régi területeivel együtt visszahódítsuk. Úgy van, elvtársak, egyrészt nacionalista az illető, de talán elképzelik, akik ugyanoznak, hogy ebben van ma egy kis internacionalizmus is, mert ma, amikor mi a régi országhatárokat vissza akarjuk állítani, ez nem nacionalizmust, hanem nemzetköziséget jelent, mert ezzel óriási proletártömegeket szabadítunk fel és állítunk a szocializmus szolgálatába, ezzel növeljük a Vörös Hadsereg erejét, és az országhatárokon túl is igyekszünk a ma még kapitalista elnyomatás alatt élő idegen proletárokat felszabadítani. Éljenzés és taps fogadta ezeket a mondatokat.

Nem volt azonban egységes a fogadtatása Kellner Sándor következő fejtegetésének:

¹ Kellner Sándor működéséről lásd a következő tanulmányokat: Bors Andras: Kellner Sándor, az igaz bolshevik. SSz. XIV. (1960), 193–200; Szita Szabolcs: Kellner Sándor, az internationalista csapatok egyik szervezője. SSz. XXIV. (1970), 98–109.

² A breszt-litovszki békét 1918. március 3-án írták alá, az Összorosországi Szovjetkongresszus március 15-én ratifikálta. Ez a béke a súlyos feltételek ellenére a szovjet diplomácia nagy sikerei közé tartozik. Lehetővé vált ugyanis, hogy Szovjet-Oroszország kiválgják a háborúból, hogy megszerveze a szétzüllött hadsereg helyett a Vörös Hadsereget, és hogy hozzáfogjon a békés építómunkához. 1918. november 13-án a Központi Hatalmak veresége és a német forradalom kitörése után a szovjet kormány semmisnek nyilvánította a breszt-litovszki békét.

³ Max Hoffmann (1869–1927) a szélsőséges német militarista és imperialista körök képviselője. Jelentős szerepe volt a breszt-litovszki béktetárgyalások és békeszerződés feltételeinek megszabásában.

Azt kérdezte Kunfitól, hogy mit fog szólni Budapest proletariátusa ahhoz, ha mindenben teljesíteni fogják az entente-imperialisták kívánságait. Mivel fogja őket Kunfi a szocializmus magvának bevezetésére és a proletárdiktatúra megmentésére kényszeríteni, ha azt kell nekik mondani, hogy nincs ennivaló, nincs ruha, nincs szén, fa, sem nyersanyag, úgy hogy fel kell fordulnia a budapesti és környékbeli proletariátusnak. Vajon ez-e az a garancia, amit Kunfi nyújtani tud, hogy fenntartsa a proletárdiktatúrát? „Kunfi elvtársnak tudnia kell azt, hogy Pest és környéke egyedül nem maradhat meg a proletárdiktatúra alatt, mert a budapesti proletariátusnak, amely a legnagyobb áldozatot hozta ezért a forradalomért, el kell pusztulnia Clemenceau úr és — ha úgy tetszik — Kunfi elvtárs jóvoltából.”⁴

Kellner Sándor heves kifakadásai részben tetszést, részben nemtetszést váltottak ki, Miklós Móric küldött közbevetette, hogy „Ez Kun Béla javaslata.” Az elnök csengője vetett véget a zajnak, Kellner folytathatta.⁵

Rámutatott arra, hogy mit szólna mindehhez a testvéri szövetséget kötött szlovák proletariátus. Vajon mit szólnának Eperjesen, Kassán és a többi városokban, ahol a magyar Vörös Hadsereg egyesült a szlovák proletariátussal, ha a visszavonulás nyomán ismét a cseh imperialisták seregei vonulnának be? Vajon fokoznók ezzel a proletariátus öntudatát?

Kunfi erre közbevetette, hogy ott van a Szlovák Köztársaság. Éppen ezért nem szabad a szlovák proletariátust ismét önmagára utaltatni, hanem vele egyetemben kell megvédeni a proletárdiktatúrát — válaszolta Kellner.

Hosszan, szenvedélyesen védi igazát Kellner Sándor. Nem kell aláírni semmit — mondta —, az entente nem kötelezi magát semmire, de a magyar proletariátus kénytelen odaadni mindazt, amit a proletárdiktatúra magában rejt. Kénytelen odaadni, ha szót fogad és ezzel önkéntelenül feláldozza magának a proletariátusnak uralmát. Beszédét többször: Igaz!, úgy van! — felkiáltások és taps szakították félbe. Sopronban szerzett tapasztalatait így foglalta össze: „És én, aki ott élek a határon, aki közel három hónap óta az osztrák határ mellett szolgálom a proletariátus ügyét, látom és érzem, hogyha elfogadnánk is minden kikötés nélkül Clémanceau úr és társai kívánságát, ott a határon már előre fel vannak sorakoztatva, tiszták vezetése alatt, azok az ellenforradalmi bandák, amelyeket Clémanceau úr és társai minden továbbiak nélkül felhasználhatnak — hogy ha ők már nem akarnak cselekedni ennek a proletáralomnak megtörésére.” Igaz! Úgy van! — kiáltások jelezték a teremben az egyetértést.⁶

Kellner Sándor további fejtegetését ismét Miklós Móric szakította meg azal, hogy megkérdezte, miért nem vitatkozik Kellner Kun Bélával, hiszen az

4 Az idézet és minden további idézet is a következő kiadványból származik: A Tanácsok Országos Gyűlésének (1919. június 14–1919. június 23) Naplója. A Munkás- és Katonatanácsok gyórsirodájának feljegyzései alapján. Bp., 1919, Athenaeum. A mű egyúttal e cikk forrásanyaga is. Viszonylag kevés helyen található, ma már ritka kiadvány. Kunfi Zsigmond (1879–1929) politikus, publicista, tanár. A centrizmus legjelentősebb képviselője a magyar szociáldemokrata mozgalomban. A Tanácsköztársaság alatt közoktatásügyi népbiztos, a proletárdiktatúra felszámolását célzó szociáldemokrata szervezkedés egyik irányítója. A Kommunista Kiáltvány fordítója.

5 Miklós Móric (1875–1928) a magyar munkásmozgalom harcosa. A Tanácsköztársaság megdöntése után emigrált. A Brazíliai Magyar Köztársasági Kör elnöke. Az Új Világ c. szocialista hetilap megindítója. — Kun Béla (1886–1939) a Magyar Tanácsköztársaság külügyi népbiztosa, a Forradalmi Kormányzótanács tényleges vezetője. Békeszerződést akart biztosítani a Tanácsköztársaság számára. A világforradalom kitörésének reményében abban bízott, hogy a kedvezőtlen feltételeket módosítani lehet. Részben ezért is javasolta a Tanácsok Országos Gyűlésének is, hogy az észak felé támadó Vörös Hadsereget vonják vissza, és fogadják el Clemenceau jegyzékét.

6 V. ö. Bors Andrásnak az 1. számú jegyzetben említett tanulmányával.

ő javaslatáról van szó. A teremben ismét egyetértő zaj morajlott végig. Az egykori hiteles jegyzőkönyv szerint Kellner odavetette Miklósnak a következő mondatot: „Eltárs! Örüljön, hogy magával nem vitatkozom!” Kellnert nem zavarta meg az élénk derűtség, taps, felkiáltások és zaj. „Kunfinak tudnia kell – folytatta –, hogy az orosz proletariátus még ma is kénytelen Kolcsakékkal verekedni, a francia és angol imperialisták által szervezett és jól felfegyverzett ellenforradalmárokkal, és ha Kunfi azt képzei, hogy a Szemerék, a Károlyi Gyulák, és Szmracsányiak nem fognak Kolcsak szerepére vállalkozni, akkor téved; de éppen azért, mert nem téved, mert tudja, hogy igenis vállalkoznak erre, nem szabad még csak hangoztatni sem azt, hogy a Vörös Hadsereg vonuljon vissza. Ha mi ebbe belemegyünk, ez feladása a proletáralomnak, feladása mindama vívmányoknak, amelyeket már megszereztünk, mindennek önként, nyíltan való eldobása kezünkben.”

A küldöttek egyetértése zúgott végig a termen. Ezután a parasztsághoz fordult a szónok. „Nem szívesen harcolunk. Meguntuk a háborút. Ezzel tisztában vagyunk. De ha a proletariátus, az ipari proletariátus százazrei ott vannak a Vörös Hadseregben és védenek benneteket, szegény parasztok, akkor most már önöknek is, földműves elvtársaim, meg kell magyarázniok kinn a faluban a parasztságnak, hogy az ipari proletariátus mellé kell állni, hogy a parasztság is megtarthassa mindazt, amit neki az ipari proletariátus kivívott.”

Támogató és ellenvéleményt kifejező felkiáltások, zaj és halljuk! halljuk! kiáltások hangoztak a teremben. Kellner Sándor azonban nem folytathatta mindjárt, mert az elnök a következőket mondotta: „Kérem egy percre megállani. Meg kívánom az igazság érdekében jegyezni, hogy Kellner elvtársunk itt Nyugat-Magyarországon az ellenforradalom leverése körül nagyon nehéz szép és férfias munkát végzett.” Éljenzés és taps köszöntötte Kellner Sándort, aki a következőképpen hárfította el az elnöki megjegyzést: „Köszönöm Bokányi elvtárs megjegyzését. Én nem tartottam érdemesnek reflektálni olyan embereknek a megjegyzésére, akik nemcsak hogy ellenforradalmi akciók leverésénél, de ott, ahol baj van, nem állanak oda, sőt ott, ahol tehetik ellenünk és a Vörös Hadsereg ellen agitálnak.” Kellner Sándor a következő mondattal fejezte be hozzászólását: „Látjuk a nemzetközi proletariátus megnyilvánulását mellettünk nap-nap után, jönnie kell a nemzetközi forradalomnak s addig is, amíg jön, tűrjünk és szenvedjünk, mert most már tudjuk, a mi ügyünkért tűrünk és szenvedünk.”

A Kellner Sándor felszólalásában foglaltakat az idő sok mindenben hamarosan igazolta, a nemzetközi forradalom azonban, amiben oly nagyon bízott, késett. Bár minden nap várható volt Németország és Ausztria dolgozóinak forradalmi megmozdulása, ez nem következett be. A német munkásságot megalakító vezetősége letérítette a forradalmi útról, az antant államok munkásainak a szocialista államok iránti szimpátiáját kifejező sztrájkok sem fokozódtak forradalmi megmozdulásokká. Az ismert történelmi körülmények között a Kormányzótanács július 31-én lemondásra kényszerült.

Tevőlegesen részt vett Kellner Sándor az *alkotmánytervezet* vitájában is. Ma talán jelentéktelennek tűnik, hogy a vitában egy-egy kifejezés elvetését vagy meghagyását is részletesen elemezték, az akkori viszonyok között azonban a komoly tartalomra való törekvés kifejezője volt az ilyen szócsata is. A szegényparasztság fogalmának kifejezésére „földműveszegények”, „földművesmunkások” stb. kifejezéseket javasoltak a küldöttek. Kellner Sándor a „földműveszegények” meghatározás mellett tört lándzsát felszólalásában. Roppant

nagy veszedelmet rejt magában, ha ezen a szón, hogy „földművesszegények” változtatni fogunk — mondotta. Ha igaz is, hogy benne van az alkotmányban, kinek van és kinek nincs joga, ez a paragrafus agyonütné mindazokat, amelyek utána következnek, mert itt ki lenne tüntetve, hogy a „földművesek tanácsa”. Márpedig földművesnek vallják magukat a száz hold és még annál is nagyobb birtokosok tulajdonosai is. „Nem helyes! A szegény szó megszüntetendő” — felkiáltások szakították félbe a szónokot. A közbeszólások változatosak voltak, egyesek szerint nem szégyen ha valaki szegény, mások meg helyesnek vélték a „szegény” szó elvetését. Végül Rónai Zoltán népbiztos szövegajánlatát fogadták el: „munkások, katonák és földművesek tanácsai”. Egy másik vitapontnál Kellner Sándor javaslatára a „nemzetközi köztársaságát akarja” szövegrész helyett a kongresszus a „nemzetközi tanácsköztársaság” kifejezést fogadta el helyesnek.

Amikor Rónai Zoltán népbiztos a közművelődési ügyek legfőbb irányítását az országos szovjet hatáskörébe tartozónak vélte, Kellner Sándor figyelmeztetett, hogy a nemzeti szempontok figyelembe vételével kell odatartoznia.

Ugyancsak Rónai Zoltánnal vitatkozott Kellner Sándor a járási tanácsok kérdésében. Rónai azt fejtegette, hogy a járási tanács új szerv, amelyre rendkívül nagy szükség van, és amely a szolgabíró helyébe lép. Kellner Sándor felszólalásában azt mondta, hogy Rónai téved, a járási tanács nem új szerv, már minden vármegyében kiépítették őket. A zajra és a „nem mindenütt” felkiáltásokra Kellner azt válaszolta, hogy elég baj, ha nincsenek, a megjelent utasítás szerint már minden vármegyében működniök kellene. Rónai Zoltán félreértésnek minősítette Kellner álláspontját, megjegyezve, hogy az alkotmány szerint új szerv, amely már az ideiglenes alkotmányban is megvolt. Kellner erre csak ennyit válaszolt: „Úgy van, tehát megvan, nem új szerv.”

További hozzászólásában azt javasolta, hogy a falusi tanácsok ne adjanak ki szabályrendeleteket, hanem ez a járási tanácsoknak legyen kötelességük. Több ellenvetés ellenére is kitartott álláspontja mellett, amit nem szabad feltétlenül negatívnak minősítenünk. Azért nem, mert nem a falu önállóságát akarta korlátozni, hanem az erők elforgácsolódását akarta megakadályozni az akkori nehéz időben. Így érvelt: „Kérem az elvtársakat, változtassunk ezen a széleskörű autonómián, mert ha minden falu ki fog adni különféle szabályrendeleteket, a falvakban olyan nagy zavar fog beállani, hogy vármegyei központi tanácsnak, de a járásinak sem lesz egyéb dolga, mint felülbírálni ezeket a szabályrendeleteket és minden energiát erre kell pocsékolni.” A többség azonban más véleményen volt, a javaslatot nem fogadták el.

A hetedik ülésen 1919. június 20-án Hamburger Jenő népbiztos arról beszélt, hogy nem lehet Budapestet kellően élelmezni akkor, amikor pl. Sopronban kiviteli engedélyeket adnak zöldségfélékre, pedig szigorú határzár van elrendelve. Nagy zaj támadt, majd Kellner Sándor közbevetette: „Sopron nem!” „De igen, Sopron!” — folytatta Hamburger. — Meg is mondhatom Nezsiderről van szó. Melyik megyében van? — Hiszen Nezsider Mosonmegyében van! — válaszolta Kellner. Hamburger erre bocsánatot kért, de hozzátette, hogy Sopron középpontja Nyugat-Magyarország alakulásának, ahol az emberek nem tudnak belenyugodni abba, hogy a háború alatti igen zsíros csempészhaszon, amely eddig az ottani termelőknek osztályrészül jutott, megszűnik. Megszűnik azzal, hogy szigorú határzár rendelnek el. Ha egyszerűen kiviteli engedélyeket állítanak ki vagonrakományokra és kiviszik a zöldségárut, ez nehezíti a helyzetet.

Az ügyet később Erdélyi Mór népbiztos ismét előhozta, azt állítva, hogy Kellnernek nincs igaza.⁷ Ugyanis Sopronból igenis kivittek marhát és mindenféle mást, helyébe pedig iparcikkeket hoztak be. Ezt nem ellenzi, de a Sopronból kivitt marháért – amiben ott nagy bőség van – a kapott iparcikkeket nemcsak Sopron, hanem az egész ország érdekében kell felhasználni.

A június 21-i nyolcadik ülésen Böhm Vilmos⁸ népbiztos beszédét a teremben sokszor megszakították. Kellner Sándor is. Az egyik vitapontonál Kellner közbeszólt, megkérdezte, hogy hol vannak a szakszervezetek vezetői?! Szakasits Árpád jelentkezett, hogy itt vannak! „De akik nincsenek itt!” – vitatkozott Kellner tovább. – A nyomdász szakszervezet vezetőit gondolom. Böhm azt válaszolta Kellnernek, hogy ne izgassa magát, a szakszervezetek vezetői a Vörös Hadseregnek igen tekintélyes számú katonát szállítottak. A heves vitának az elnök csengője vetett véget.

Kellner Sándor sokoldalúsága egyre inkább kibontakozik a kényszerűen eltemetett évtizedek homályából. E néhány, általánosságban nem ismert, részletesen ki nem fejtett adat, esemény e kibontakozáshoz szeretne hozzájárulni.

Kellner Sándoron kívül Sopronból mások is részt vettek e jelentős kongresszuson: *Bardócz Béla*, *Ferenczi János*,⁹ *Fischl László*,¹⁰ *Horváth Ödön*, *Leser Lajos*, *Steiner Keresztély* és *Titz Károly*.¹¹

7 Erdélyi Mór (1877–1929) jobboldali szociáldemokrata politikus, nyomdász, a szociáldemokrata szövetségi mozgalom egyik megalapítója. A Tanácsköztársaság idején közellátási népbiztos.

8 Böhm Vilmos (1800–1949) szociáldemokrata vezető, műszerész. A Tanácsköztársaság alatt szocializáló, majd hadügyi népbiztos, a Vörös Hadsereg főparancsnoka. Az SZDP centrumához tartozott. 1919-ben Bécsben a Tanácsköztársaság megbuktatásáról tárgyalt. Bécsben maradt emigrációban. 1945-ben hazatért és az SZDP jobbszárnyához csatlakozott. 1946-tól Magyarország stockholmi követe. Allomáshelyéről nem tért haza.

9 Ferenczi János (1879–1944). A munkásmozgalom kiemelkedő soproni harcosa. A Soproni Állami Levéltárban őrzött „A soproni direktorium ügybeosztása” c. ügyíraton 6. szám alatt a következő szerepel: „Megyei földbirtok biztos Ferenczy (így!) János betegsegélyző pénztár tisztviselő pártvezetőségi tag.” 1944-ben Németországban koncentrációs táborban halt mártírhálált. Emléktábláját az 1969. évi Országos Diáknapi rendezvényei során leplezték le az Újteleki utcában.

10 Fischl László a soproni direktorium tagja (Lásd: Sopronvármegye 1919. március 22. Rendkívüli kiadás.). Az előző lábjegyzetben említett ügyíraton 5. pont alatt a következő szerepel: „Népjóléti biztos Fischl László betegsegélyző pénztári titkár szocialista pártelnök.”

11 Más adatok szerint a felsoroltakon kívül a következők is küldöttek voltak: Berczeller Adolf, Entzbruder Dezső, Szekeres Márton és Bors László. Lásd: Gerald Schlag: Die Sozialdemokratische Partei des Burgenlandes und der Anschluss des Burgenlandes an Österreich 1918–1921. Burgenländische Forschungen. Sonderheft II. 1969. 151. p. Vö. Környei Attila: Sopron és környéke a Tanácsköztársaságban. A forradalmi évek tüzeiben. Győr 1970. MSZMP. Győr-Sopron megyei Bizottsága, 185. p.

Horváth Ödönt a gyűlés június 15-i ülésén jegyzővé választották meg. Titz Károlyról, illetve szerepléséről csak annyit tudunk meg, hogy a június 16-i harmadik ülésén felkérték, vegyen részt egy értekezlet munkájában. Ferenczi János viszont többször felszólalt, igen tevőlegesen vett részt a gyűlés vitáiban. A június 17-i negyedik ülésen Ferenczit a földművelésügyi bizottság tagjai sorába ajánlják. Az ajánlás után azonnal fel is szólal és azt a kívánságát terjeszti elő, hogy a földművelésügyi tanácsban a tanács tagok közül minden megyéből egy képviselő foglaljon helyet, akik a legjobban tudják, mire van szükség. Ha azt budapestiekből állítanák össze, megtörténhetnék, hogy az országos tanácsgyűlésnek órák hosszat kellene vitatkoznia olyan dolgokon, amelyeket már a bizottságban meg lehetne oldani. Az ügy igen heves jeleneteket váltott ki, az elnöknek Ferenczi János felszólalása után kérnie kellett a küldötteket, hogy üljenek le, és csak akkor szólaljanak fel, ha szándékukat írásban bejelentették.

A szegényparasztság fogalmának kifejezésére kialakult és már korábban említett vitában azon a véleményen volt, hogy használják a „földművesek” kifejezést. Hogy azután kik jönnek be a százholdasokból és azon alul, erre vonatkozóan a korlátozó intézkedéseknél teljesen meg lehet vonni a határt. Ha itt határozottan a „szegény” elnevezést használjuk — mondotta — a földműves dolgozók azt hiszik, hogy az állam őket állandóan szegényeknek akarja tartani.

Egy másik vitánál arról panaszkodik, hogy tapasztalata szerint a tömegeket nem igen tudják meggyőzni jóakaraturkról. Budapest utcáin még mindig vakok koldulnak. Egyszer s mindenkorra meg kell szüntetni ezt a szegényfoltot. Akik tényleg munkaképtelenek, részesüljenek társadalmi támogatásban.

Módosítást kér a forradalmi alkotmánytervezet következő mondatánál: „Minden proletárnak jogában áll, hogy szabadon gyülekezhessek és felvonulásokat rendezhessen”. Ezzel kapcsolatban korlátozó intézkedéseket kíván tenni, mert ha minden munkásnak jogában van felvonulásokat rendezni, akkor az ellenforradalom egyszerűen felvonultatja a munkásokat, mint ahogyan ez Sopronban történt. Akkor ehhez jogot formálnának, mert szakegyleti tagok és ezzel a többi munkás között egyenlenséget szítanának. Felszólalásának hatására itt is törlik a „földművesszegények” kifejezést.

Módosítani kívánja az alkotmány 10. §-át oly módon, hogy így hangozzék: „Ezért a dolgozók számára ingyenes és legmesszebbmenő tanítást biztosítja.” Így megoldódnék a többféle kifejezés használata (földműves proletár, munkások, dolgozók), mert az utóbbi kifejezésben benne vannak a földművesek, földmunkások, ipari munkások, bányászok és szellemi munkások is.

Leser Lajos felszólalásában a német szövetség nevében arra az álláspontra helyezkedett, hogy a választásoknál nem tartották szem előtt az alkotmány szabályait. Az alkotmány a német proletariátusnak számarányához képest biztosít képviselőket az intézőbizottságban. Eszerint a német proletariátusnak minimum 20 tagra volna joga az intézőbizottságban. Ezzel a joggal azért nem tudtak élni, mert a szovjet-választás olyan volt, hogy annak következményeképpen csak ötven vagy hatvan vannak itt német proletárok. Most a jelölésnél 20 jelölt helyett csak négyet ajánlottak, ezek közül is egyet lemondásra bírtak azon a címen, hogy Sopron városa küldöttének kell a hely. Felszólítja a gyűlést, tartsák be az elfogadott és megalkotott alkotmányt, és juttassák a német proletárságot mindazokhoz a jogokhoz, amelyek ennek alapján megilletik őket.

Az egész felszólalás alatt nagy zaj volt a teremben, felkiáltások és egymásnak ellentmondó vélemények hangzottak el.

Leser végül is kérte, hogy Steiner Keresztélyt — aki korábban Fischl László javára lemondott — fogadják el a német proletariátus nevében, Fischlt pedig Sopron városának képviselőjében.

Később a Tanácsok Országos Gyűlése által választott jelölőbizottság a központi intézőbizottságba a következő soproniakat ajánlotta: Bardócz Bélát, Fischl Lászlót, Kellner Sándort (érdekes módon Budapest képviselőjében) és Leser Lajost.

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Környei Attila:

A helytörténész Csatkai Endre

Gyermekként is csodáltam alakját, munkáját és felnőttként is gyermeki csodálkozással csüngtem tanításain. Tulajdonképpen apám volt, mint a többi készülő és kész soproni patrióta történésznek is. A gyermek, a tanítvány nem vállalkozhat a szó kritikusai értelmében az atya megítélésére, de fájdalmasan kedves kötelessége az életmű felmérése, összegyűjtése és mint ahhoz közel állónak a mester által létrehozott hatalmas szellemi érték közvetítése másoknak. Így e dolgozat célja az életmű feltárása, felelevenítése az azzal ismerősök és bemutatása az idegenek — ha vannak ilyenek — előtt.

Csatkai Endre munkássága a társadalomtudományok minden ágára kiterjed, de művei között találunk természettudományit is. Közös vonása az életműnek, hogy soproni és történeti. Minden soproni és Sopron vármegyei témával foglalkozott, nincs az anyagi és szellemi kultúra körének olyan területe, amelynek soproni történetén ne dolgozott volna. Ugyanígy minden munkájában ott van a közeli vagy távolabbi cél: a Sopron-ismeret szélesítése-gyarapítása és ezzel elmélyítése, magasabb szintre emelése. Az életmű: helytörténet; Csatkai Endre élete: soproni élet, helytörténész élet.

A helytörténész Csatkai Endre irodalmi munkássága szinte felmérhetetlenül gazdag: mintegy 40 önálló könyvet, 500 tudományos dolgozatot és 1200 újságcikket (1400 közlemény) foglal magában.¹ Ezt a gazdagságot az író alapvető szándékának köszönhetjük: a megismert dolgok azonnali közlése, az ismeretek átadása a társadalom minden rétege számára. Csatkai Endrének életcélja volt a helytörténeti ismeretterjesztés a legszélesebb területen (I. első cikkét). Az általános jellegű megismerésnek és ismeretetésnek azonban jól átgondolt elvei, pontosan már a kezdeten kijelölt vezérfonalai voltak. Ez az életmű tartalmi vonatkozásait vizsgálva azonnal szembetűnik.

A fiatal Csatkai pontosan ismerte, helyesen értékelte az elődök és az idősebb kortársak munkáját, támaszkodott az addigi eredményekre, és így jól ismerte a rá háruló feladatokat. „A soproni történetírás hat évszázada” című, a Soproni Hírlap 1932. febr. 14-i számában megjelent cikkében készítette el a soproni helytörténetírásnak azt a vázlatát, amelyet most közel fél évszázad távlatából Csatkai és kortársai és a következő generáció munkáinak ismeretében is ugyanúgy igaznak látunk. Szerinte az elődök munkája úttörő, alapvető munkaként értékelendő. Tulajdonképpen érdeme, hogy feltárta a helytörténetírás alapvető forrásait. A krónikairók és Oertl Károly, Gamauf Keresztély, Paúr Iván, Poda Endre, Nagy Imre munkája és forráskiadványai a soproni helytörténetírás első nagy lépését tették meg, a források feltárását, rendezését, hozzáférhetővé tételét kezdték meg, lehetővé tették a terület történetének áttekintését, a feladatok felmérését. Az első korábbi összefoglaló történetírói kísérletek (Töpler Károly, Vidák Öse, Müllner Mátyás, Pollák Miksa munkái)

¹ Vö. Környei Attila: Csatkai Endre munkásságának bibliográfiája. SSz. XXV. (1971) 1–2. sz.

után voltaképpen Csatkai fiatal korára érkezett meg a soproni helytörténetírás számára a tulajdonképpeni munka teljesítésének és a feldolgozásnak lehetősége. A közvetlen elődök és idősebb kortársak közül Nagy Imre, Kugler Alajos, Payr Sándor, Winkler Elemér, Mihályi Ernő munkájára támaszkodhatott az induló Csatkai Endre.

A fiatal kutató az addigi eredmények birtokában világosan tűzte ki célját és hangyaszorgalommal látott neki következetes megvalósításához. Az életműből kitűnően a cél tartalmi vonatkozásban kettős volt: egyrészt kiterjeszteni a források feltárását, a levéltári kutatást és egyéb adatgyűjtő munkát az addig elhanyagolt területekre, tulajdonképpen a társadalmi élet kérdéseinek egészére, másrészt ennek a munkának alapján az egyes területek feldolgozó munkáját elvégezni, szintéziseket létrehozni. Csatkai Endre képzettségét és hajlamait tekintve művészettörténész volt, de e munka során általános történész vált belőle. Munkájának gerincét a művészettörténet adja², alapvető célja azonban, amint ezt első cikkében kitűzte: a város művészeti szépségeinek megismertetése volt. E munka során a történész Csatkai Endre munkája kiterjedt a város és társadalmi történetének minden vonására és minden korszakára. A művészettörténésznek szüksége volt azon erők ismeretére, amelyek az ő tudománya tárgyát, a műemlékeket, a művészeti tárgyakat létrehozták, annak a közegnek az ismeretére, amelyben a város és környékének művészeti értékei születtek, éltek, hatottak és hatnak. A művészettörténész következetes és alapos munkája feltárta ezeket a feladatokat, területeket, s így vált a rendkívül sokoldalú, széles látókörű fiatal kutatóból történész, kultúrtörténész.

Első cikkei zömmel a művészettörténet köréből valók. Majd a kutatás elvitte a történetírás területére, elsősorban a képzőművészettel rokon területek kultúrhistoriái feltárását végezte el. Igazi történész nézőpontja azonban ráirányította figyelmét az alapok, a társadalom gazdasági és politikai történetének feltárására. Így, ezen a kiszélesedett kutatási területen született meg az a történetírói életmű, amely egy ember munkájához képest hihetetlenül teljes, és amely városunk és környékének történetét állítja elénk.

A gazdasági alapok történetének, a város gazdasági viszonyainak és elsősorban az iparnak, az egyes iparágak történetének kutatásában úttörő és a soproni helytörténetírás történetében eddig a legteljesebb munkát végezte Csatkai Endre. Számos cikket írt a város történetének egyes korszakaiból a gazdasági viszonyok köréből, feltárta városunk ipari-kereskedelmi életének legfontosabb jelenségeit, a város fejlődését meghatározó gazdasági változások csomópontjait. Különösen széles és sokrétű kutatásokat végzett az egyes iparágak története körében, e területnek nemcsak eseménytörténetét tárta fel, hanem néprajzi megközelítéssel megismerte az emberi alkotó munka módozatait és annak történetét is. E sokrétű munkájának eredménye e téren több összefoglaló munkájának megszületése, amelyek a soproni gazdaságtörténeti kutatásoknak alapvető munkái maradnak. A gazdasági élet és a technikai tudományok területén dolgozott kiemelkedő soproni férfiak szinte teljes körének megismerése és megismertetése az iparág-történettel együtt Csatkainál nem szellemtörténeti módszer eredménye. Egyrészt ez az ő alapvetően humanista kiindulópontjából következik. Tartalmi értékeivel, a sok cikk és a nagyobb munkák egészének összevetéséből kitűnő alapkoncepciójával ez a szó mai értelmében vett igazi, széleskörű, alapos gazdaságtörténet. A város történetének legalapvetőbb meghatározóira világít rá; egészében e munka korszakokat rajzol, megadja nemcsak a várostörténet, hanem a Csatkai-életmű alapjait is.

Ezt a célt szolgálja az általános történettudomány körébe tartozó egyéb munkák sokasága is. Állandó levéltári kutatásai, adatgyűjtése során, e munkája módszeréből következett — ugyanis sohasem egyetlen témát kutatott, hanem szisztematikusan a források teljességét igyekezett átnézni és azokat minden vonatkozásban kicédulázní, hasznosítani —, hogy számos eseménytörténeti adatra és apró történeti érdekességre, momentumra figyelt fel. Ezekből nagyon sok kis eseménytörténeti közlés született,

2 Vö. Zádor Anna: Csatkai Endre művészettörténeti munkássága. SSz. XXIV. (1970), 194–200.

mert nem idegenkedett a kis kuriózumok tálalásától sem. Ebből a mozaikszerű munkából azonban értékes politikatörténet állt össze, a gazdaságtörténettel együtt az az alap, amelyből Csatkai Endre minden munkája kiindul. Ez a munka adta meg a történelmi közeget, azt a szerves egységet, amelyben egy-egy helytörténeti téma tárgyalása egységes és teljes lesz. Ez a több évtizedes aprólékos adatgyűjtés adja pl. a nagy

műemlék- topográfia történeti alapjait is. A történelemkutatási alpmunka azonban nemcsak „segédtudomány” volt a kultúrtörténész Csatkai Endre számára. Általános történeti-helytörténeti szintézisekre is törekedett, amelyekben a város társadalmi-politikai életének egy-egy szakaszát tárgyalja. Korábbi munkái alapján a háború után, az új Soproni Szemlében vált igazán sikeressé ez a munkássága, amellyel lerakta a legújabbkori helytörténet kutatásának és feldolgozásának alapjait is — módszerével és eredményeivel egyaránt. A soproni munkásmozgalom történetére vonatkozó kutatásai és az ezekből született közlések városunk története újkori szakaszának

s ebben az osztályharcok történetének legfontosabb korszakaira világítanak rá, a legjelentősebb eseményekre, mozzanatokra hívják fel a figyelmet.

Alapvető történetírói munkássága néprajzi kutatásaival együtt a város és környéke társadalmának egészére, Csatkai szempontjából a legfontosabb területre irányul: a népelet teljes megismerésére, minden egyéb történetírói részfeladat megalapozó ismereteire.

Csatkai Endre történetírói munkásságának — munkában és eredményekben — a zömét a kultúrtörténet teszi ki. E téren sok vonatkozásban nehéz elválasztani az anyagi és a szellemi műveltségre vonatkozó munkákat, nemcsak azért, mert a két-fajta munka egy-egy közleményben összefonódik, hanem mert a helytörténet szempontjából és Csatkai felfogásában is mindkettő egyenértékű, egyformán fontos. S ez a kultúrtörténet a helytörténeti ismeretek kibővítésében Csatkai Endre munkásságának nemcsak legértékesebb részét, hanem szinte teljes egészét alkotja. Egyformán képzett volt minden területen Csatkai Endre, egyformán teljes tudományossággal művelte a kultúrtörténet minden területét és e területeket egyformán a helytörténet megszervezésének részének tekintette.

Az indulás éveiben három témaköre alakult ki: az irodalomtörténet, a színház-történet és a zenei kultúra története.

Irodalomtörténeti vonatkozásban városunk és környékének története gazdag anyagot kínál mind a magyar, mind a német vagy akár a latin irodalom vonatkozásában. Az itt működött, az itt tanult és a tősgyökeres soproni írók munkásságának, életének és műveinek feltárása értékelése a város szellemi életének nagy értékeire mutat rá, egyik legfontosabb területét érinti. Csatkai foglalkozott irodalmunk, a soproni irodalom valamennyi jelentősebb alakjával: Berzsenyi, Kis János, Frankenburg, Gyóni Géza, Pap Károly, Pamer György, Kolbenheyer Mór stb. életével és irodalmi munkásságának értékelésével, a bennük rejlő szellemi értékek feltárásával és közvetítésével. E munka során nemcsak városunk szellemi életének értékeit derítette fel, nemcsak az irodalmi viszonyok történetét tisztázta, hanem elmélyítette a város közönségének önismeretét is. Külön érdeklődési területe volt a Sopronban megfordult írók soproni vonatkozásainak felderítése. „Idegenek a régi Sopronról” című kiadványa alapvető munka e téren.

Nagy zenei műveltsége Csatkai Endrét a soproni zenetörténet jeles ismerőjévé, művelőjévé avatja. Széleskörű zenetörténeti munkájának köszönhető, hogy a magyarországi viszonylatban egyedülálló gazdagságú soproni zene történetét ma jórészt ismerjük és megfelelően értékelni tudjuk. Liszt, Haydn, Goldmark és a soproni zenei élet egyéb kiválóságainak életműve, a soproni zenei élet szerveinek tevékenysége az ő munkája nyomán áll előttünk.

Színház-történeti munkássága ugyancsak a város egyik büszkeségére, a legrégebbi városi színházi kultúra kialakulására és fejlődésére mutat rá. Több évtizedes munkával megtanított bennünket büszkének lenni a soproni színházra és nem sokkal halála előtt derítette ki pl., hogy a soproni színházi élet kezdetei sokkal korábbi időben keresendők, mint azt eddig tudtuk.

A soproni szellemi élet minden egyéb területén úttörő munkát végzett és nagyot alkotott Csatkai Endre, így pl. a gyógyászat és az egészségi viszonyok történetének terén. Ez a munka azonban nem szellem-történet, ez kultúrtörténet a szó mai értelmében. Nemcsak a nagy írók soproni vonatkozásainak filológiáját készítette el, nemcsak a zenei és színházi kultúra kiemelkedő csúcsaira világított rá, hanem feltárta az irodalmi, zenei és színházi élet történetét, apró momentumával együtt, a soproni szellemi kultúra egészének történetét művelte. A nagy írók, zenészek, színészek és színigazgatók mellett foglalkozott az egyes területek legapróbb szereplőivel is. Írt az egyes kultúregyesületekről, írt a kultúra közönségéről; ha mai fiatal kutató tenné ezt, azt mondanánk, hogy kultúrszociológiát csinál. Elsősorban a kultúra tömegkapcsolatai érdekelték, az, hogyan hat egy-egy jelentős alkotás a közönségre, s elsősorban hogyan hat ez a kultúra Sopron város arculatára. Kultúrtörténeteszi munkájában is az eredetileg kitűzött cél lebegett szeme előtt: a város és környéke történetének teljességét, főleg minden értékét feltárni és bemutatni a legszélesebb közönségnek.

E helyen kell megjegyezni egy, Csatkai Endre emberi teljességére élénken rávilágító tényt, ti. hogy a szellemi kultúra, a művészetek történetével foglalkozó kutató maga is művelte a szépirodalmat, színdarabokat írt, amellet kitűnő előadóművész, zongorista is volt.

Ha végigtekintünk Csatkai Endre életművén, úgy érezzük, mintha költői alkotással állanánk szemben. Mint ahogyan a költő külön-külön is értékes verseinek összességéből mint egészből áll össze az alkotó mondanivalója, világképe, úgy bonta-

kozik ki a helytörténész Csatkai Endre résztanulmányaiból és apró, adatfeltáró közleményeiből Sopron város és környékének története s a kutató történelemszemlélete. Irodalmi példánál maradva: a tudós Csatkai Endrének megadatott a nagy époszok alkotásának lehetősége is, tanulmányait nagy szintézisekbe foglalhatta össze. Munkájának kiemelkedő értékét egyrészt a szintézisek elkészülte adja, másrészt az egész életmű szinte hiánytalan sokoldalúsága és az egészben végig egységes történelemszemlélet. S ez a szemlélet s a munkamódszer: realista, igazságot kereső, a marxizmushoz közelálló ember- és népi központú szemlélet. Az író élete végig lépést tartott a leghaladóbb szellemi mozgalmakkal, több ponton a marxista munkásmozgalommal is érintkezett, a marxi történelemfilozófiát már korán ismerte, annak módszertani elemeit használta és nagy műveiben ehhez méltó eredményeket tudott felmutatni.

A soproni helytörténetírás történetébe nagyon könnyű Csatkai Endre munkásságát beállítani. A kitűnő elődök, kortársak és tanítványok közül is kiemelkedik. Tulajdonképpen ő az első olyan soproni helytörténész, akinek egyetlen, egész életét betöltő célja és tevékenysége a helytörténeti kutatás; s e téren nemcsak rengeteget tett, hanem első munkája hatékonyságát tekintve is. S ő az első nagy publicitású, igazán sokrétű, európai látókörű helytörténész Sopronban.

Egész életében fáradhatatlanul munkálkodott e téren, figyelme kiterjedt a nagy feladatok mellett a legapróbb helytörténeti adatokra is. Rengeteg adatot tárt fel és minden adatot felhasználott saját és mások Sopron-ismerete kibővítésére, elmélyítésére. S ez sikerült is neki. Ma összehasonlíthatatlanul többet tudunk városunkról, annak múltjáról, kulturális értékeiről s ezekkel együtt jelenéről is, mint Csatkai Endre előtt. A többet-tudás egyben magasabb szintet, egységes városszemléletet is jelent. S hogy ebben mások munkája is benne van, az is részben az ő érdeme.

Néhány szóval meg kell említeni Csatkai Endre kutatói, történetírói munkamódszerét is. Az életmű ismerőjének, áttekintőjének szembetűnik az a hallatlanul szorgalmas és szerény kutatói, történetírói munka, ami az apró cikkek ezernél is nagyobb számából kitűnik. A történetíró életének voltak korszakai, amikor minden tevékenységét ezek a kis adatfeltárások és közlések tették ki. Nem azt jelenti ez, hogy Csatkai Endre csak közelre látott, beérte a könnyen elérhető célokkal is, még csak nem is életkörülményeinek kényszerítő hatására történt ez így. Előtte mindig ott állt a nagy cél: a soproni helytörténet minél teljesebb szolgálat. Tudta: a nagy összefoglaló munkák elengedhetetlen előzménye, s így velük egyenértékű a nem látványos, szerény, aprólékos munka is. Tudta, hogy a város történetének összképéhez szükségesek az olyan kis adatok is, amelyek talán sohasem kerülnek bele egy nagyobb tanulmányba. Életcélja s egyben tudományos célkitűzése nagyon korai és biztos ismeretében nyugodtan, szinte magabiztosan gyűjtötte az anyagot, terjesztette ki figyelmét a legapróbb dolgokra is, néha messzire is elkalandozott. Ez a magabiztosság egyben a szerénységet is megengedte a tudós kutatónak, nemegyszer tanítványaitól kért tanácsot egyik-másik dologban. S az apró tényekre való elkalandozás, az időnkénti kis dolgoknál való megállapodás nem az életkörülményekkel való megalkuvást jelentette, jóllehet kevés történész dolgozott olyan bizonytalan körülmények között, mint Csatkai Endre a háború előtti időszak egy-két évében. Az író tudta, hogy a szerény, szorgalmas munkának fog születni nagy eredménye is, és minél több a nem látványos előkészítő munka, annál szebb a végső eredmény. Az élet Csatkai Endrének adott igazat. Történelmi munkáin végigtekintve látjuk, hogy sok-sok résztanulmány, több évtizedes munka eredményeként született meg egy-egy összefoglaló munka. S az összefoglalásokat elolvastva látjuk: abban bennfoglaltatik a legkorábbi kutatási eredmény is, s mondhatjuk: az eredmény eléréséhez pontosan annyit kellett dolgozni, amennyit Csatkai Endre dolgozott és pontosan úgy, ahogyan ő tette. A történetírói életmű teljes: valamennyi témájából el tudta készíteni az összefoglalást — nagy részük megjelent s pár darab posztumusz munkaként fog megjelenni. A váratlan halál egyetlen történetírói munkáját hiúsította meg: a sehol meg nem jelent és meg nem jelenő adatok felhasználásával soproni helytörténeti lexikont akart készíteni. (Az A és B betűs rész vázlatát el is készítette.)

A helytörténész Csatkai Endre munkásságának csak kis része az irodalmi munka, de jelentős része. Nemcsak publikációinak magas száma mutatja ezt, hanem olyan tény is, hogy legrangosabb szakmai folyóirataink mindegyikében természetes helye volt az ő írásainak. Ugyanígy természetes helye volt az egyes szakmai munkaközösségeiben; a nyelvésztől a néprajzig, a művészettörténetől a zenéig, a régésztől a legújabbkori történetig valamennyi szakma számon tartotta őt. Több tudományos társaságnak tagja volt, sok szakma kongresszusain vett részt, ahol meghallgatták a véleményeit.

Fiatalkori célkitűzésében a helytörténeti munkát nem kizárólagosan, még csak nem is elsősorban irodalmi munkának fogta fel. Célja a helyismeret terjesztése volt minden eszközzel. Itt elsősorban azt a tevékenységét említjük meg, amely a legközelebb állt a történettudós kutató-irodalmi munkásságához. A soproni helytörténetírásra tett hatása nem merül ki abban, amit hatalmas és rangos életművének betűi

tesznek a helytörténettel foglalkozókra és az olvasóra. Egész életével — mint példadással — iskolát teremtett a soproni helytörténeti kutatásban, s erre tudatosan törekedett is. A soproni helytörténet mai fiatal művelői közt alig van valaki, aki ne tanult volna tőle személyesen vagy az írásaiból. Nemcsak tudását adta át szívesen másoknak, hanem szenvedélyesen toborozta a kutatókat és állította a soproni helytörténet szolgálatába. S nemcsak mint szerkesztő tette ezt. A kutató pályák elindításához sokszor szinte teljesen kész forrásanyagot adott át a fiataloknak s az idősebbeknek is engedett át témákat. Ha azoknak a kutatóknak, akiket ő indított el útjukon, csak egy tizede is hű lesz Csatkai Endre tanításához, ez nagy nyeresége lesz a soproni helytörténetírásnak — mint ahogyan máris nagyok pedagógiai munkájának eredményei.

„Pár szó Sopron szépségeiről” című legelső írásában (Sopronvármegye. 1917. IX. 11.) nemcsak életcélját határozta meg, hanem pontosan kijelölte módszerét is. A minden eszközzel való ismeretterjesztésnek egészen fiatalon megtalálta a legmegfelelőbb és leghatékonyabb módozatait. Kevesen tudják talán, hogy amit ma mi teszünk a kultúra terén, az idegenforgalom fejlesztéséért, a város történetének és értékeinek feltárásáért és terjesztéséért, azt előttünk már Csatkai Endre is megtette és az ő sikerén felbuzulva kapcsolódtak bele a munkába mások. E módszerek része volt a sokrétű írásos publikáció is, amit nála teljesebben és jobban azóta sem tett senki. Szorgalmazta a városnéző séták, a „művészeti séták” rendezését. Önkéntes alapon és ingyenesen rendezett ilyeneket soproniak és idegenek számára — ő volt a város első tudós idegenvezetője. Művészeti kirándulásokat vezetett vidékre is. A műemlékvédelem sürgősségét és idegenforgalmi-kulturális hasznát is ő ismerte fel századunkban a legvilágosabban és szorgalmazta ezt a munkát. Egészen fiatalon pontos elképzelése volt a múzeumi munka megreformálásáról, hatékonyabbá tételéről, s amikor erre lehetősége adódott, soha nem látott eredményeket ért el a soproni múzeumban.

Említett cikkében szorgalmazta először a magángyűjtemények közkinccsé tételét, ezért a célért publikációkkal, kiállításokkal nagyon sokat tett. Művészeti és történeti, egyezőval helytörténeti előadásokat, előadássorozatokat tartott sikeresen nagyszámú közönségnek akkor, amikor az iskolán kívüli ún. szabadművelés még nagyon gyerekcipőben járt hazánkban. Diaképeket vetített, a felvételeket ehhez is és munkáihoz is maga készítette, ő vitte be a szemléltető ismeretterjesztést az akkor legnagyobb publicitású helyre, a moziba. Sorolhatnánk a példákat, hogyan, hányféleképpen igyekezett szeretett városának ismeretét terjeszteni. Ismeretterjesztő munkájának két alapvető vonása van: minden eszközzel és mindenkinek. Ahogyan publikációiban is az olvasóközönség minden rétegéhez szólt, a közvetlen ismeretterjesztésben is megtalálta az utat a város társadalmának minden rétegéhez, a közösség minden sejtjéhez. Ez a munka, ez a sokrétűség mind-mind a helytörténész tevékenység része, legalább olyan mértékben segítettek közel Csatkai Endrét életcéljához, a Sopron-ismeret terjesztéséhez és magasabb szintű műveléséhez, mint a legalaposabb tudományos kutatásokon alapuló publikációk. Hiszen a legalacsonyabb szellemi szinten lévő közönségnek, a gyermekeknek tartott előadásai is ugyanazokon a tudományos kutatási eredményeken alapultak, mind a tanulmányok. Mindig az „igazat” írta és mondta, nemcsak a „valódit.”

A már többször idézett legelső cikkére emlékezik vissza Csatkai Endre a Kisalföld 1964. IV. 12-i számában (Így kezdtem mint író):

„Akkoriban, 1917-ben rossz háborús papírra nyomták az újságot, itt fekszik előttem a szakadozott, gyűrődött példány. A cikket — öt évtized távlatából magamnak is szabad megítélnem: jó cikk volt. Akkor nem tudtam, most visszatekintve látom: életprogram. Sürgettem, hogy a soproniak megismerjék a város művészeti szépségeit...”

Hozzáfűzhetjük: az életprogramot maradéktalanul teljesítette Csatkai Endre. Korai halála ellenére a sors különös kegye folytán megadatott neki, hogy lássa munkája gyümölcsét, életcélja teljesülését. Sopron város ismerete sokrétűbb és magasabb szintű, konkrétabb, mint valaha is volt — és ez közkinccs lett.

Helytörténeti munkássága jelentős eredményeket nyújtott az általános magyar történettudomány számára. Ennek megítélésére, az életmű tudományos-kritikai értékelésére nem vállalkoztam. Magunk számára az ő munkássága legnagyobb eredményének valóban azt tartom, hogy a Sopron-ismeret városunkban közkinccs lett, hogy mi, a munka folytatói, a továbbélők Csatkai Endre élete munkája eredményeként mindnyájan, törzssőkös és új soproniak, megismerve, kritikus szemlélettel tudjuk szeretni városunkat, és hogy valamennyiünkben erős a szándék Sopron szolgálatára Csatkai Endre szellemében. S ez nem kis eredmény.

Környei Attila:

Csatkai Endre irodalmi munkássága

Az itt közölt jegyzék tulajdonképpen nem bibliográfia, hanem életmű-jegyzék. A folyóirat keretei és a munka nagysága kötötték kezünket, hogy kész bibliográfiát adhassunk az olvasónak. Így az egyes cikkekről nem készülhetett pontos bibliográfiai címléírás, rövid cím után csak a megjelenés helyét közöljük, Reméljük, a jegyzék így is hasznos segítője lesz a soproni helytörténeti kutatásnak. Munkánk alapját a Csatkai Endre által készített jegyzék képezte. Ezt egészítettük ki a szakmai és kurrens bibliográfiák anyagával és egyes folyóiratok anyagával. Az itt adott jegyzék nem teljes, ki kell még egészíteni, elsősorban a kisebb, rövid életű lapok és alkalmi kiadványok, aprónyomatványok anyagával és a még megjelenő posztumusz munkákkal. A kiegészítéseket pótgjegyzékben kívánjuk majd közölni, aminek összeállításához az olvasók segítségét is kérjük.

Csatkai Endre a következő szíglákat és álneveket használta: Cs. E.; A. Cs.; László Ernő; Ernst László; L. E.; Soproni András; Csevegő András; Nyugdíjas Bálint; Andronius.

A jegyzékben a következő rövidítéseket használjuk: Arch. Ért. — Archeológiai Értesítő; Ethn. — Ethnographia; GySmH. — Győr-Sopron megyei Hírlap; It. — Irodalomtörténet; ITK. — Irodalomtörténeti Közlemények; M — Magyar; MNy. — Magyar Nyelv; MTA. II. OK — Magyar

Tudományos Akadémia II. Osztályának Közleményei; MM – Magyar Művészet; Műv. tört. Ért. – Művészettörténeti Ertesítő; Nyr. – Magyar Nyelvőr; OeZtg. – Oedenburger Zeitung; P – Pesti; PH – Pesti Hírlap; SH – Soproni Hírlap; SN – Soproni Napló; SÜ – Soproni Újság; SV – Soproni Világosság; Svm. – Sopronvármegye; SSz. – Soproni Szemle; US – Új Sopron.

A jegyzék összeállításában Csatkai Endréné, Dávid Ferenc, Domonkos Ottó és Kovács Sándor voltak segítségemre, akiknek itt mondok köszönetet.

I. Önállóan megjelent művek

- Szépítő törekvések Sopron múltjában. Sopron 1921, 15 p.
A soproni muzsika története. Sopron 1925, 44 p.
A soproni Zeneegyesület százéves történetének vázlata. Sopron 1929, 40 p.
A 19. század soproni festészetének és a Soproni Képzőművészeti Kör történetének vázlata. Sopron 1927. (Katalógus)
A Soproni Képzőművészeti Kör története. A Nemzeti Szalon kiállításának katalógusa. Bp., 1928.
A Soproni Városszépítő Egyesület története. Sopron 1929, 90 p.
Soproni ötvösök a XV–XIX. században. Sopron 1931, 39 p.
Sopron környékének műemlékei. Sopron 1932, 112 p.
Joseph Haydn. Katalog der Gedächtnisausstellung in Eisenstadt 1932. Mit einem Anhang von Ernst Fritz Schmid. Eisenstadt 1932, 16 p.
Die Denkmale des Politischen Bezirkes Eisenstadt und der Freien Städte Eisenstadt und Rust. Österreichische Kunsttopographie Band XXIV. Wien 1932, 354 p. (D. Freyjel)
Sopron vármegye műemlékei. II. sorozat. Sopron. 1933, 118 p.
Régi soproni házak, régi soproni családok. Sopron 1936, 94 p.
Franz Liszt. Katalog des Franz Liszt-Gedächtniszimmers der Sammlung Wolff in Eisenstadt 1936. Eisenstadt 1936, 8 p.
Sopron vármegye műemlékei III. sorozat. Sopron 1937, 223 p. + XXX t.
A 40 éves Soproni Képzőművészeti Kör története. Sopron 1937, 23 p.
A soproni exlibris története (Scarbantia 5. sz.) Sopron 1938, 32 p.
Idegenek a régi Sopronról. (Levél-töredékek, útinaplók 1487–1841). (Scarbantia 2. sz.) Sopron 1938, 46 p.
Idősebb és ifjabb Petz Dániel krónikája 1778–1839. (A SSz. kiadványai 82. sz.) Sopron 1940, 80 p.
A soproni harangöntés és tűzoltószerek gyártásának története. Sopron 1942, 26 p.
A soproni szappanosok és gyertyaöntők története. Sopron 1942, 16 p.
Zadjeli Slachta Etelka soproni naplója. Sopron 1943, 154 p.
Sopron 1848–49-ben. Sopron (1948) 40 p.
Petőfi Sopronban. Sopron 1948, 32 p.
A soproni ipar állása az 1847-es iparkiadállítás idején. A soproni ipar 100 éve. Sopron 1948, 42 p.
Rövid vezető a Soproni Liszt Ferenc Múzeumban. Bp. é. n. (1952), 18 p.: 1958², 47 p. (László Gyulával)
„Akiiktől a soproni barokk festők tanultak.” A Soproni Liszt Ferenc Múzeum XXXVII. különkiállításának katalógusa. Sopron 1953 (soksz.)
Sopron és környéke műemlékei. Magyarország Műemléki Topográfiája. II. kötet. (társszerzőkkel) Bp. 1953, 584 p.; 1956², 668 p.
Sopron. Bp. 1954, 46 p. + 136 kép; 1956²
A soproni mogyújtás története Bp. 1958, 24 p.
Horváth József festőművész kiállítása a Nemzeti Szalonban 1959. Bp. 1959 (katalógus)
A soproni színészet története 1841–1950 (A Soproni Szemle kiadványai új sorozat 2. sz.). Sopron 1960, 102 p.
A soproni képzőművészet és zenei művelődés története 1848–1948. (SSz. kiadványai 3–4. sz.) Sopron 1962, 72 p.
A soproni daloskultúra múltja. Országos centenárius dalos-találkozó Sopron 1863–1963. Sopron 1963.
Az első soproni képzőművészeti kiállítás 70. évfordulója alkalmából rendezett emlékkiállítás katalógusa. Sopron 1967.
Illustrierter Führer durch Sopron 1959, 139 p. (társszerzőkkel)
Soproni útkalauz. Sopron, 1956, 96 p. (Thier Lászlóval); 1959², 148 p. (társszerzőkkel); 1963³ (társszerzőkkel)

II. Tanulmányok, könyvismertetések, kisebb közlemények

- Sopron történetéből. Soproni Almanach 1922.
Történelmi naptár Sopronról. Soproni Almanach 1922.
Canova magyar maecenásai. MM. 1925. 3. sz.

- Az első magyaryelvű művészettörténeti könyv. MM 1925. 3. sz.
- Budapest művészeti viszonyai a múlt század 30-as éveiben. MM 1925. 4. sz.
- Újabb adatok Dorfmeisterről. MM 1925. 5. sz.
- Sopron múltjának vázlata. Magyar Dal. 1925. 11. sz.
- Az Erger-Berger bölcsője. Múlt és Jövő 1925. 8. sz.
- Rákosi Jenő életrajza. Rákosi emlékalbum. 1925.
- A Rákosi család. Rákosi emlékalbum. 1925.
- Aforizmák az Aeopusból. Rákosi emlékalbum. 1925.
- Sopron múltja. A „Sopronvármegye” kiállítási kalauza. 1925.
- A soproni ipar és kereskedelem múltja. A „Sopronvármegye” kiállítási kalauza. 1925.
- Sopron és Sopronvármegye múltja az 1925-ös esztendőben. A „Sopronvármegye” naptára 1926.
- Történeti naptár. A Pesti Tőzsde Compass-a 1926.
- Magyar festők művei a kismartoni művészettörténeti kiállításon. MM 1927. 5. sz.
- Bildstöcke im Burgenland. Burgenland. 1927. Heft. 3.
- Bildhauer und Steinmetze aus Alt-Eisenstadt. Mitteilungen des Burgenländischen Heimatschutzvereines 1927. Heft. 3.
- Geschichte der Malerei in und um Eisenstadt. Mitteilungen des Burgenländischen Heimatschutzvereines. 1927. Heft. 4.
- Sopron és Sopronvármegye az 1926-os esztendőben. A „Sopronvármegye” naptára 1927.
- Frankenburg Adolf. Soproni Helikon. Sopron 1927.
- Száz adat a soproni irodalmi élet múltjából. uo.
- A kismartoni Wolf múzeum. MM 1928. 2. sz.
- Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei. IV. k. MM. 1928. 6. sz.
- Mechlené, Grossmann Hedvig. MM 1928. 7. sz.
- A soproni szobrászat. MM 1928. 7. sz.
- A soproni piktúra történetének vázlata. MM 1928. 7. sz.
- Műpártolás, műgyűjtés Sopronban. MM 1928. 7. sz.
- Vanyó Aladár Tihamér: A katolikus restauráció Nyugatmagyarországon. MM 1928. 8. sz.
- Papp Viktor: Beethoven és a magyarok. MM 1928. 8. sz.
- Kazinczy Ferenc levelezése. MM 1928. 8. sz.
- Kazinczy és a kertművészet. MM 1928. 9. sz.
- Egy soproni építész naplójából. Tér és Forma. 1928. 8. sz.
- Beiträge zur Topographie von Alt-Eisenstadt. Mitteilungen des Bgl. Heimatschutzvereines. 1928. Heft. 2.
- Franz Bizonfy, ein Eisenstädter Gelehrter (1828–1912) uo. Heft. 3.
- Das Nördliche Burgenland und Wiens Belagerung durch die Türken im Jahre 1638, uo. Heft. 4.
- Sopron és Sopronvármegye az 1927-es esztendőben. A „Sopronvármegye” naptára. 1928.
- Magyar írók levelei. ItK. 1928. 1/2. sz.
- A magyar műkereskedelem gyermekkora. Képzőművészet. 1929. 20. sz.
- Néhány újabb adat a soproni művészet történetéhez. MM 1929. 4. sz.
- Deutsche Buchbindergesellen in Oedenburg. Deutsch-ungarische Heimatblätter. 1929. Heft. 3.
- Beiträge zu einer Eisenstädter Theatergeschichte. Mitteilungen des Bgl. Heimatschutzvereines. 1929. Heft. 2.
- Die Franzosen in St. Georgen bei Eisenstadt 1809, uo. Heft. 3.
- Eine interessante Grabschrift in St. Margatethen, uo. Heft. 3.
- Zwei schöne Schmiedeisenerarbeiten in Eisenstadt, uo. Heft. 3.
- Die Eisenstädter Uhrmacher und ihre Innung, uo. Heft. 4.
- Alte Grabsteine im Landesmuseum und die Friedhofkunst des Eisenstädter Bezirkes. Burgenland. 1929. Heft. 1/2.
- Sopron és Sopronvármegye 1928-ban. A „Sopronvármegye” naptára az 1929. évre.
- Das älteste Gesellenbuch der Buchbinder-Innung in Oedenburg (Sopron). Archiv für Sippenforschung. 1930. Heft. 3, 5.
- Raimund-Erinnerungen in Eisenstadt. Deutsch-ungarische Heimatblätter 1930. Heft. 1.
- Zwei unveröffentlichte Briefe des Geschichtsschreibers Fessler in der Sammlung Wolf, uo. Heft. 4.
- Kunstgeschichtliche Würdigung der Pfarrkirche. Mitteilungen des Bgl. Heimatschutzvereines. 1930. Heft. 1/3.
- Beiträge zu der Geschichte der Michaelerkapelle in Eisenstadt, uo. Heft. 1/3.
- Sopron és Sopronvármegye 1929-ben. A „Sopronvármegye” naptára az 1930. évre.
- Két nyugatmagyarországi óráscéh. Historia. 1931. 1/2. sz.
- Ludwig Kossuth und die Deutschen in Amerika. Deutsch-ungarische Heimatblätter. 1931. Heft. 2.
- Aus dem Briefwechsel Franz Bizonfys, uo. Heft. 4.
- Beiträge zur Eisenstädter Theatergeschichte. Mitteilungen des Bgl. Heimatschutzvereines. 1931. Heft. 1.
- Beiträge zur Geschichte der Musikkultur in Eisenstadt, uo. Heft. 2.

- Die Habsburger in Eisenstadt, uo. Heft. 3.
 Der Vater der Therese Krones in Eisenstadt, uo. Heft. 4.
 Die Cholerajahre 1831 und 1832 in Eisenstadt und dessen Umgebung, uo. Heft. 4.
 A soproni műpártolás múltja. Szépművészeti kiállítás a magyar mesterek műveiből. Katalógus. Sopron 1931.
 Beziehungen Werner Haydns und der fürstl. Musiker zur Eisenstädter Pfarrkirche. Burgenländische Heimatblätter. 1932. Heft 1.
 Aus dem Haydnzimmer der Wolfsammlung, uo. Heft. 1.
 Eisenstadts Goldschmiede im 17. bis 19. Jahrhundert, uo. Heft. 3.
 A régi Sopron megye mosolya. A „Sopronvármegye” nevető naptára az 1937. évre.
 Das Stammbuch des Oedenburger J. W. Deccard. Deutsch-ungarische Heimatblätter 1933. Heft. 1/2.
 Die Türken und Tataren in Oedenburg vor 250 Jahren. Deutscher Volkskalender für Westungarn 1933.
 Sopron és Sopronvármegye képzőművészete az 1914–34-es időszakban. Vö. Sopron és Sopronvármegye ismertetője. 1914–34. Sopron. 1934.
 Ein schöner spätbarocker Grabstein in Kroisbach bei Oedenburg. Deutscher Volkskalender für Westungarn. 1934. Sopron 1934.
 Vasmegyei régi órásokról. Vasi Szemle. 1934. 4. sz.
 Lisznyay Kálmán levele Sárosy Gyulához. ItK. 1935. 1. sz.
 Kiss József levele Gáspár Imréhez. ItK. 1935. 1. sz.
 Schaller István, győri származású barokk festő. Győri Szemle. 1935. 8–10. sz.
 Goethes Schüler als Theaterdirektor in Eisenstadt. Neue Heimatblätter 1935. Heft. 1.
 Das Stammbuch des deutsch-ungarischen Dichters Georg Ferdinand Pamer uo. Heft. 1.
 Háromszázéves középiskola Sopronban. Országút. 1936. 5. sz.
 Werner Zakariás Pinkafőn. Vasi Szemle. 1936. 5/6. sz.
 Hozzászólás a soproni könyvkötők céhkönyvéről írt tanulmányhoz. uo.
 Római sírboltfödél Sopronban. Arch. Ért. 1936. 1. sz.
 Egy ismeretlen Lenbach-rajz Liszt Ferencről és magyar társaságáról. MM 1936. 11. sz.
 Liszt Ferenc arcképei a művészettörténetben. MM 1936. 6. sz.
 Soproni iskolai színjátékok a 17–18. században. A Színpad. 1936. 5/6. sz.
 Liszt Ferenc és a karikatúra. Tükör. 1936. 5. sz.
 Die fürstlich Esterházsichen Druckereien in Eisenstadt. Burgenländische Heimatblätter. 1936. Heft. 1.
 Versuch einer Liszt-Ikonographie uo. Heft. 2.
 Liszt Ferenc és Sopron. Vö. Liszt a miénk. Bp. 1936.
 A régi soproni óntők. Történetírás. 1937. 1. sz.
 Adatok a ruszti zenekultúra múltjához, uo. 2. sz.
 Adalékok a sopronmegyei céhtörténethez, uo. 4. 5/6. sz.
 Magyar művészek leveleiből. MM 1937. 9. sz.
 Vasmegyei harangöntőkről. Vasi Szemle. 1937. 1/2. sz.
 A soproni utcanevek történetéhez. SSz. 1937. 1. sz.
 Sopronkeresztúr vára. SSz. 1938. 1–2. sz.
 Két soproni feltaláló. SSz. 1938. 1–2. sz.
 Régi soproni harangöntők relief-mintái. SSz. 1938. 1–2. sz.
 Nádasdy Ferenc gróf udvartartása. SSz. 1938. 1–2. sz.
 Soproni iparosok mint az elkobzott sopronkeresztúri Nádasdy kastély becsüsei. SSz. 1938. 1–2. sz.
 Schiller József vallásos tárgyú képe. SSz. 1938. 1–2. sz.
 Sedlmayer András soproni festő. SSz. 1938. 1–2. sz.
 Romhányi Károly: A magyar könyvkötés művészete a 18/19. században. SSz. 1938. 1–2. sz.
 Kőszeghy Elemér: Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1868-ig. SSz. 1938. 1–2. sz.
 Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban. SSz. 1938. 3. sz.
 A peresznyei gróf Brechtold-kastély. SSz. 1938. 3. sz.
 Lorettói óra a soproni orsolyita zárda iskolai múzeumában. SSz. 1938. 3. sz.
 Dobiaschofsky Ferenc bécsi festő művei Sopronban. SSz. 1938. 3. sz.
 Mikor épült az ágfalvi katolikus templom? SSz. 1938. 3. sz.
 A városi mosóhely (Waschstatt). SSz. 1938. 3. sz.
 A soproni színház ruhatára 1800-ban. SSz. 1938. 3. sz.
 Varga: Die Wandorfer Bergkirche. SSz. 1938. 3. sz.
 A gróf Szapáry-kastély Bükön. SSz. 1938. 4. sz.
 Németh Sára: Kolbenheyer Móric. SSz. 1938. 4. sz.
 H. Rapaics Judit: Ligeti Antal. SSz. 1938. 4. sz.
 Ehrlinger János soproni rajztanár. SSz. 1938. 5/6. sz.
 Soproni harangöntők művei a budapesti Rókus kápolnában. SSz. 1938. 5/6. sz.

- Művész szerzetesek és iparművészek a soproni kolostorokban a 17–18-ik században. SSz. 1938. 5/6. sz.
- Ferenc József első látogatása Vas megyében. Vasi Szemle. 1938. 6. sz.
- Ham Jakab kismartoni rokokó szobrász. MM 1938. 5. sz.
- Régi licisták albumai. Vö. A Soproni Ev. Liceumi Diákszövetség Emlékkönyve 1918–1938. Sopron 1938.
- A zsirai (gyülevizi) kastély. SSz. 1939. 1/2. sz.
- Frankenburg Adolf keresztszülei. SSz. 1939. 1/2. sz.
- Hol voltak Sopron vármegyében valaha szénbányák? SSz. 1939. 1–2. sz.
- Ismeretesek-e a soproni nyomdászat korábbi szakaszaiból naptárak? SSz. 1939. 1–2. sz.
- A simasági kastély. SSz. 1939. 3. sz.
- Klieber József szobrász és a soproni régi kaszinó homlokzata. SSz. 1939. 3. sz.
- Ismeretlen soproni kártyafestő a 19. század elején. SSz. 1939. 3. sz.
- Soproni zeneszerző a 17. században. SSz. 1939. 3. sz.
- Korai kísérlet Sopronban a gázvilágítás bevezetésére. SSz. 1939. 3. sz.
- A fertőrákosi püspöki kastély. SSz. 1939. 4. sz.
- Egykorú tudósítás Sopron 1705. évi ostromáról. SSz. 1939. 4. sz.
- Huszár Lajos: Soproni iskolai jutalomérmek a XVII. századból. SSz. 1939. 4. sz.
- Széchenyi műemlékek Nagycenken. SSz. 1939. 5/6. sz.
- Soproni apróságok Széchenyi naplóiban. SSz. 1939. 5/6. sz.
- Rudolf Agoston házjegye a Szeder utcában. SSz. 1939. 5/6. sz.
- Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. SSz. 1939. 5/6. sz.
- Régi soproni könyvgyűjtők, könyvesboltok és olvasó kabinétek. M. Könyvszemle 1939. 1. sz.
- Régi soproni éremgyűjtemények és leletek. Numizmatikai Közlöny 1939/40.
- A dénesfai gróf Cziráky-kastély. SSz. 1940. 1. sz.
- Régi soproni színlapok magántulajdonban. SSz. 1940. 1. sz.
- Ferenc József látogatása Nagycenken. SSz. 1940. 1. sz.
- A rőjtöki kastély. SSz. 1940. 2/3. sz.
- Egy soproni városplébános, mint „hazaáruló”. SSz. 1940. 2/3. sz.
- A nagylozsi báró Solymossy kastély. SSz. 1940. 4/5. sz.
- Langreiter hercegi mechanikus és Sopron városa. SSz. 1940. 4/5. sz.
- Bécsben lappangó Dorfmeister-festmények. SSz. 1940. 4/5. sz.
- Sopron irodalmi és művészeti élete 1939/40-ben. SSz. 1940. 6. sz.
- Sopronmegyei kastélyok. Bük: Felsőbükki Nagy Pál kúriája; Pinnye: Simon-kúria, Csáfordjánosfa: Simon-kastély; Mesterháza: Jekelfalussy-kúria. SSz. 1940. 6. sz.
- Batthyány Lajos miniszterelnök Sopronban. SSz. 1940. 6. sz.
- Dobiaschofsky Ferenc bécsi festő ismeretlen munkái Sopronban. SSz. 1940. 6. sz.
- Artner Teréz, Weigl József, Beethoven. SSz. 1940. 6. sz.
- Színházi meghívó 1819-ből. SSz. 1940. 6. sz.
- Le Versailles hongrois Eszterháza. Nouvelle Revue de Hongrie. 1940. 1. sz.
- Nyugatmagyarországi pellengérek. Ifjúság és Élet. 1940. 15. sz.
- Világjáró soproniak Mária Terézia korában. Ifjúság és Élet. 1940. 19. sz.
- Győri művészek és iparművészek alkotásai Sopron megyében. Győri Szemle. 1940. 3. sz.
- Győri művészek és iparművészek a csornai prépostság leltározásánál 1787-ben. Győri Szemle. 1940. 4. sz.
- Tengelyen, hajón, vasúton Győr és Sopron között. Győri Kalendárium. 1941.
- Sopronvármegyei várak, kastélyok: Iván (Gróf Széchenyi), Nagygeresd (Karcsey és Mesterházy). Sajtoskál (Losonczy). SSz. 1941. 1. sz.
- Az első magyar nyelvű szereplés a Liszt Ferenc Zeneegyesületben. SSz. 1941. 1. sz.
- Adatok a soproni műpártolás történetéhez. SSz. 1941. 1. sz.
- Egy zenei csodagyerek az 1840-es években. SSz. 1941. 1. sz.
- A Virtsológ Rupprecht-kastély Sajtoskálon. SSz. 1941. 2. sz.
- Az iváni „légkőésés” 1841-ben. SSz. 1941. 2. sz.
- Laudon tábornagy Sopronban. SSz. 1941. 2. sz.
- Adat Csorna zenei múltjához. SSz. 1941. 2. sz.
- Az első soproni (Rupprecht-féle) cukorgyár sorsa. SSz. 1941. 3. sz.
- Kinek a műve a soproni régi színház oromcsoportja? SSz. 1941. 4. sz.
- Szent László király ereklyéje Sopronban. SSz. 1941. 4. sz.
- Színháztörténeti adatok soproni anyakönyvekben. SSz. 1941. 4. sz.
- Sopronmegyei vonatkozású győri nyomtatvány. Győri Szemle 1941. 2. sz.
- Az első soproni magyar színelőadás (1792) szereplőinek levélváltásából. SSz. 1942. 1. sz.
- Festetich Ignác mint a soproni színház pártolója. SSz. 1942. 1. sz.
- Unterberger Ignác barokkfestő sopronmegyei vonatkozásai. SSz. 1942. 1. sz.
- Ihász Imre diákkori emlékkönyve. SSz. 1942. 1. sz.

- Heimler K.: Kunstdenkmäler der Stadt Sopron. SSz. 1942. 1. sz.
 Koch: Jelek könyve. SSz. 1942. 1. sz.
 Szántó Irén: Császár község plébániatemploma. SSz. 1942. 1. sz.
 Három klasszicista építész (Neumayer Lőrinc, Ringer József, Handler Jakab). SSz. 1942. 2. sz.
 A Tűztorony régi falfestményei. SSz. 1942. 2. sz.
 A sárgarézöntő-céh Sopronban. SSz. 1942. 2. sz.
 Gyóni Géza tevékenysége a Soproni Kultúrában. SSz. 1942. 3. sz.
 Zenetörténeti adatok Sopron múltjából. SSz. 1942. 3. sz.
 Soproni vonatkozású kis szentképek. SSz. 1942. 4. sz.
 Adatok a soproni grafika történetéhez. SSz. 1942. 4. sz.
 Soproni séta (Beszélgetés Házi Jenővel és Csatkai Endrével) Magyar telefonhírmondó és rádió
 RT Soproni nap című közvetítése 1942. febr. 2-án. Sopron 1942.
 Csendélet a győri vásáron 1702-ben. Győri Szemle 1942. 2. sz.
 Szentmiklósi Hancély Antal győri festőről. Győri Szemle 1942. 4. sz.
 Egy Liezenmayer levél. Győri Szemle 1942. 4. sz.
 Literáti Nemes Sámuel rablőhadjáratai Szombathelyen és Kőszegen. Dunántúl. 1942. 1/2. sz.
 A kis ájtatossági kép. Kisgrafika. 1942. 3-4. sz.
 Benyovszky Mór gróf, a 18. század egyik legnagyobb kalandora. Ifjúság és Élet. 1942/43. 9. sz.
 Rákosi Jenő szerkesztői pályájának kezdetei Sopronban. SSz. 1943. 1. sz.
 Apró soproni adat Dukai Takács Juditról. SSz. 1943. 1. sz.
 Nagycenki zeneélet az 1850-es években. SSz. 1943. 2. sz.
 Markó Károly sopronmegyei vonatkozása. SSz. 1943. 3. sz.
 Gosztonyi Gyula: Pécs műemlékei. A pécsi ókeresztény temető. SSz. 1943. 3. sz.
 Zádor Anna és Rados Jenő: A klasszicizmus építészete Magyarországon. SSz. 1943. 4. sz.
 Máyer István a régi magyar kisgrafika szerény munkása. Kisgrafika. 1943. 4. sz.
 Adat a régi sopronmegyei háziipar múltjához. Néprajzi Múzeum Értesítője. 1943. 3-4. sz. (1947).
 A citrom a magyarországi népiéletben. Uo.
 Régebbi irodalmunk néprajzi vonatkozásai. Uo.
 Lőportorony a Szent Mihály templomnál. SSz. 1944. 1. sz.
 Erőss István: A ciráki körjegyzőség és plébánia története. SSz. 1944. 1. sz.
 Sopronmegyei példa a rostaforgatásra a XVIII. századból. Ethn. 1944. 3/4. sz. (1946).
 Conti Péter Antal, soproni stukkószobrász. Vö. Lyka Károly emlékkönyv, szerk. Petrovics E.
 Bp. 1944.
 A soproni szürszabók. Ethn. 1946. 1/4. sz.
 Néhány adat Dóczy Lajos soproni vonatkozásaihoz. It. 1946. 1/2. sz.
 Kugler Ferenc Pál éremművészetéhez. Numizmatikai Közlöny. 1946/47.
 Numizmatikai vonatkozású kisgrafikai lapok. Uo.
 Szólások és közmondások Széchenyi György leveleiben. Nyr. 1947. 1. sz.
 Széchenyi István széljegyzete egy Táncsics Mihály könyvben. It. 1947. 1/2. sz.
 Sopron a magyarság útján. Vö. Magyar Sopron, szerk.: Szőke L. Sopron. 1947.
 A magyarok szövete. Ethn. 1948. 1-4. sz.
 A márc. Egy eltűnt népi csemege. Ethn. 1948. 1-4. sz.
 Éremkérdés magyar újság 1852-es évfolyamában. Numizmatikai Közlöny 1948/49. 50. o.
 A népies üvegfestmény. Ethn. 1949. 1-4. sz.
 Van-e életkoruk a henyé szavaknak? Nyr. 1950. 1. sz.
 Mellkosár. Uo.
 Lőccsel megverni a papot. Uo.
 A doborjániak aludteteje. Uo.
 Pá! Nyr. 1950. 6. sz.
 Habuckol. MNy. 1950. 3. sz.
 Adatok a magyar iskolai érmek ismeretéhez. Numizmatikai Közlöny. 150/51.
 A Magyar Hírmondó, az első magyar újság és az érmészet. Uo.
 Közjóra világol, mint Márton Gramatikája. MNy. 1951. 1. sz.
 A halló Arany Jánosnál. Uo.
 A tokaji bor világhíre. Nyr. 1951. 2. sz.
 Száz éves-e a reszelővágó mesterség hazánkban? Uo.
 Kőpni. Uo.
 A tatárkorbács. Nyr. 1951. 4. sz.
 A nyugatmagyarországi barokk szobrászat problémái. MTA. II. OK. Muzeológiai sorozat/1951.
 1. sz.
 Nevet-röhög. Arc-pofa. Nyr. 1952. 1. sz.
 Sorba megy. Nyr. 1952. 4. sz.
 Menjen a sóhivatalba. Uo.
 Mondd már. Uo.

- Szóficamítás. Uo.
 Felemelé kádár szemeit az égre. Uo.
 Farsan farkán. Uo.
 Szabó József nyelvész levele Széchenyi Istvánhoz a magyar nyelv rokonsága ügyében. MNy. 1952. 1-4. sz.
 Divéky József. Szabad Művészet. 1952. 12. sz.
 Az Altomontek és Schaller István szerepe a soproni későbarokk festészetben. Művtört. Ért. 1952. 1. sz.
 Steinacker Károly, soproni biedermeier festő. Művtört. Ért. 1953. 1/2. sz.
 Igazítottatta a hírt. Nyr. 1954. 1-2. sz.
 A tegezés. Nyr. 1954. 3/4. sz.
 Soproni diákverselők a 17. század derekán. SSz. 1955. 1/2. sz.
 Beköszöntő. SSz. 1955. 1/2. sz.
 A soproni késgyártók. SSz. 1955. 1/2. sz.
 Juhász Gyula daljátéka a soproni színpadon 1912-ben. SSz. 1955. 1/2. sz.
 Virág Benedek soproni vonatkozásai. SSz. 1955. 1/2. sz.
 Ruhmann Jenő (1884-1950). SSz. 1955. 1/2. sz.
 Gantner Antal (1869-1945). SSz. 1955. 1/2. sz.
 Sopron népegészségügye és népművelése az 1919-es Tanácsköztársaság idején. SSz. 1955. 3/4. sz.
 Bartók Béla soproni szereplései. SSz. 1955. 3/4. sz.
 Vörösmarty Mihály soproni kapcsolata. SSz. 1955. 3/4. sz.
 A soproni Liszt Ferenc Múzeum 10 éve a felszabadulás után. 1. Általános történet. SSz. 1955. 3/4. sz.
 Pollák Miksa (1868-1944) SSz. 1956. 1. sz.
 Javaslatok a soproni helytörténeti kutatások megindítására. SSz. 1956. 1. sz.
 A sabbathalis végnapjaiból. SSz. 1956. 2. sz.
 Soproni Műszaki Szemle. 1956. SSz. 1956. 2. sz.
 A képmutogatók. SSz. 1956. 4. sz.
 Struglitz József (1892-1956) SSz. 1956. 4. sz.
 Győr és Sopron kulturális kapcsolatai a múltban. Jövendő. 1956. 1. sz.
 Az első soproni kávéházak. SSz. 1957. 1/2. sz.
 Az első operaelőadás nyomai Sopron környékén. SSz. 1957. 1/2. sz.
 Céhen kívüli mesterségek: 2. Szakácsok. SSz. 1957. 1/2. sz.
 Sümeghy Dezső (1882-1957). SSz. 1957. 1/2. sz.
 Soproni bonyodalmak egy gúnyirat körül 1847-ben. SSz. 1957. 3/4. sz.
 Ismeretlen adat Liszt Ferenc doborjáni kapcsolataihoz. SSz. 1957. 3/4. sz.
 Dobner Ferdinánd, a könyvbarát. SSz. 1957. 3/4. sz.
 Bruckner Anton levele a soproni Czeglédi Gyulához. SSz. 1957. 3/4. sz.
 Garas Klára: A magyarországi festészet a 17. században. SSz. 1957. 3/4. sz.
 Káldor Márton-Várnai Péter: Goldmark Károly élete és művészete. - Várnai Péter: Goldmark Károly élete képekben. SSz. 1957. 3/4. sz.
 Ki volt az Arany megénekelte Nagy Simon? It. 1957. 3. sz.
 Parasztházak leltárai a Széchenyiek uradalmaiból. Néprajzi Közlemények. 1957. 1/2. sz.
 Kísérletek Sopronban könyvmó intézet felállítására. Magyar Könyvszemle. 1957. 4. sz.
 Adatok a soproni 1847-es tudósgyűlés emlékérmének történetéhez. Numizmatikai Közöny. 1957/58.
 Debreceni könyvkötő segédek Sopronban. Vö. A Debreceni Déli Múzeum Évkönyve. 1848-1956. Debrecen 1957.
 A győri ferencesek hajdani betegosztályának leltára 1786-ban. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményel. 1957. 6/7. sz.
 Haydn Teremtés című oratóriumának első soproni előadása 1804-ben. SSz. 1958. 2. sz.
 Angeli Henrik soproni gyermekkoráról. SSz. 1958. 3. sz.
 A soproni Liszt Ferenc Múzeum az 1957. esztendőben. SSz. 1958. 3. sz.
 Thirring Gusztávné, Waisbecker Irén (1868-1957). SSz. 1958. 3. sz.
 Scheiber Ferenc (1873-1957). SSz. 1958. 3. sz.
 Jáki Gyula (1898-1958). SSz. 1958. 3. sz.
 XVII-XVIII. századi soproni írók. SSz. 1958. 3. sz.
 Terem-e még a soproni erdőkben festőfű? SSz. 1958. 3. sz.
 Újabb adatok a soproni kártyafestők működéséhez. SSz. 1958. 4. sz.
 Vörösmarty és Toldy Ferenc körlevele Sopron Tanácsa előtt 1836-ban. SSz. 1958. 4. sz.
 Eötvös József soproni kapcsolatai. SSz. 1958. 4. sz.
 Hoffer Ottó. SSz. 1958. 4. sz.
 Rózsa György: A Birckenstein-féle metszetes könyv. SSz. 1958. 4. sz.
 Ulreich Tibor (1928-1954). Vasi Szemle. 1958. 2. sz.

- Eine Zeichnung zu einem Oedenburger Goldschmiede-Meisterstück aus dem Jahre 1588. Acta. Hist. Art. 1958. 1-2. sz.
- Bevezető sorok az 1959. évfolyam első számához. SSz. 1959. 1. sz.
- Adalékok az első soproni vasút történetéhez. SSz. 1959. 1. sz.
- A soproni szabólegények sztrájkja 1872-ben. SSz. 1959. 1. sz.
- Sopron képzőművészeti élete a Tanácsköztársaság idején. SSz. 1959. 1. sz.
- Allítólagos Petőfi forradalmi vers soproni diákok verses gyűjteményében. SSz. 1959. 2. sz.
- Haydn Teremtés című oratóriumának kismartoni vonatkozásai. SSz. 1959. 2. sz.
- A soproni múzeum működése 1958-ban. SSz. 1959. 2. sz.
- Schiller és Sopron. SSz. 1959. 4. sz.
- Soproni leány magyar szón. SSz. 1959. 4. sz.
- Móra Ferenc téves elbeszélése Haydn koponyájának sorsáról. SSz. 1959. 4. sz.
- Kazinczy Ferenc könyvtárából származó kolligátum. Magyar Könyvszemle. 4. sz.
- Kísérletek Sopronban újság és folyóirat alapítására 1850-ig. Uo. 1. sz.
- Pásztorlevél a Bach-korszakból. Néprajzi Közlemények. 1959. 4. sz.
- Magyar írók levelei egy vidéki zeneszerzőhöz. It. 1959. 3/4. sz.
- Huber József mesterműve a budai vízivárosi temetőben. Műv. tört. Ért. 1959. 2-3. sz.
- Korai újsághírek Liszt Ferencről 1840 előtt. SSz. 1960. 1. sz.
- Kolb Jenő 1898-1959. SSz. 1960. 1. sz.
- Török rabváltás Pórládonyban (1661). SSz. 1960. 1. sz.
- Horányi Mátyás: Eszterházi vigasságok. SSz. 1960. 1. sz.
- Brahms, a soproni Zeneegyesület dísztagja. SSz. 1960. 2. sz.
- Bródy Sándor és Sopron. SSz. 1960. 3. sz.
- Az első magyar színelőadás Kismartonban. SSz. 1960. 3. sz.
- Bertha Sándor zeneszerző levele a Sopron című lap szerkesztőjéhez. SSz. 1960. 3. sz.
- A soproni Liszt Ferenc Múzeum működése 1959-ben. SSz. 1960. 3. sz.
- Erkel Ferenc soproni vonatkozásai. SSz. 1960. 4. sz.
- Thier László 1898-1960. SSz. 1960. 4. sz.
- Haydnra és zenekarára vonatkozó adatok a süttői anyakönyvekből. Zenetudományi Tanulmányok VIII. 1960.
- 150 éves hirdetések inas-szegődtetéséről. Magyar Könyvszemle. 1960. 1. sz.
- Erkel Ferenc és Liszt soproni tanítványa. A gyulai Erkel Ferenc Múzeum jubileumi évkönyve 1960.
- Dorfmeister István festő fia. Műv. tört. Ért. 1960. 1. sz.
- A magyar művészettörténeti helyrajz történetéhez. Uo.
- Adalékok a debreceni vásárokhöz. A debreceni Déry Múzeum Évkönyve 1960.
- Adalék a győri városfalak pusztulásának történetéhez. Arrabona. 1960.
- A soproni nyomdászat a 18. század első felében. SSz. 1961. 1. sz.
- Rennauer Fülöp soproni nyomdájának munkái. SSz. 1961. 1. sz. (Borsa Gedeonnal)
- Egy soproni matematika könyv 1810-ből. SSz. 1961. 2. sz.
- Liszt Ferenc és Sopron. SSz. 1961. 3. sz.
- Lehetne-e nagyobb mértékben értékesíteni a fertői piócat? SSz. 1961. 3. sz.
- Néhány vasútellenes vélemény. SSz. 1961. 3. sz.
- Arany János soproni kapcsolatai. SSz. 1961. 4. sz.
- Frankenburg három soproni keltezésű levele. SSz. 1961. 4. sz.
- Hitzerberger Antal győri óras fuvolaórái. Arrabona 1961.
- Revczky Gyula ismeretlen verse a könyvterjesztésről. M. Könyvszemle. 1961. 2. sz.
- Egy ismeretlen autográf-gyűjtő a XIX. század első harmadában. It. 1961. 2. sz.
- Soproni színházterv 1919-ből. SSz. 1962. 1. sz.
- Revczky Gyula és Sopron. SSz. 1962. 1. sz.
- Különös hang Ferenc József első soproni látogatásával kapcsolatban. SSz. 1962. 1. sz.
- Az 1834/35-ös soproni országgyűlésről. SSz. 1962. 1. sz.
- Soproni útirajz 1820 körül. SSz. 1962. 1. sz.
- Bartha-Somfai: Haydn als Opernkappelmeister. SSz. 1962. 1. sz.
- Ehrlinger János festő. SSz. 1962. 2. sz.
- Botanizáló és népdalgyűjtő soproni diákság. SSz. 1962. 2. sz.
- Krudy Kálmán körözése a soproni rendőrségi lapban. SSz. 1962. 2. sz.
- A Liszt Ferenc Múzeum működése az 1960. esztendőben. SSz. 1962. 2. sz.
- Korai Schubert-előadások Sopronban. SSz. 1962. 2. sz.
- A „norimbergi” áru és annak soproni múltja. SSz. 1962. 2. sz.
- Liszt Ferenc állítólagos felfedeztetése Lakompakon. SSz. 1962. 3. sz.
- Adalékok a régi Sopron megye színészetének történetéhez (1900-ig). SSz. 1962. 4. sz.
- Egy somfalvi parasztgazda feljegyzései az 1809-es francia megszállásról. SSz. 1962. 4. sz.
- A soproni Liszt Ferenc Múzeum 1961-ben. SSz. 1962. 4. sz.

- Magyarok és a Risorgimento. SSz. 1962. 4. sz.
- Pap Károlyné: Bűnbánat. SSz. 1962. 4. sz.
- Szemző Piroska: Heckenast Gusztáv, a zenei kiadó. SSz. 1962. 4. sz.
- Alkalmazott költészet és egy ismeretlen Vörösmarty-sor. ItK. 1962. 1. sz.
- Adatok a győri könyv történetéhez. Arrabona, 1962.
- Sterio Károly, elfeledett festő tevékenysége a Jászkunságban. Jászkunság. 1962. IX.
- Sopron Széchenyi szobra. Vö. Kisalföldi Fórum. A Győr-Sopron megyei írók antológiája. Győr 1962.
- Volt-e Sopronban Götjen nevű nyomdász? SSz. 1963. 1. sz.
- Újabb adalékok a soproni természetrajzi gyűjtés történetéhez. SSz. 1963. 1. sz.
- Aggházy Mária: Barokk szobrászat Magyarországon. SSz. 1963. 1. sz.
- A pesti árvíz 1838-ban és Sopron városa. SSz. 1963. 2. sz.
- Soproni gyógymód a marhavész ellen (1839). SSz. 1963. 2. sz.
- A gyermek Liszt Ferenc kérdéses aradi hangversenye. SSz. 1963. 2. sz.
- Egy soproni születésű természetrajzos a 19. század első felében. SSz. 1963. 2. sz.
- A Liszt Ferenc Múzeum működése 1962-ben. SSz. 1963. 2. sz.
- Divéky József 1887–1951. SSz. 1963. 2. sz.
- Marsigli soproni szereplése. SSz. 1963. 2. sz.
- Hogyan folyt az 1553-as soproni országgyűlés? SSz. 1963. 2. sz.
- Kétszázéves közkert Sopronban. SSz. 1963. 3. sz.
- Vándorkereskedők és vándoriparosok a régi Sopronban és a megyében. SSz. 1963. 4. sz.
- A magyar zene térfoglalása Sopronban 1863 folyamán. SSz. 1963. 4. sz.
- Csornai színházi élet 1860-ban. SSz. 1963. 4. sz.
- Wagner, Verdi és Mascagni művei a soproni hangversenyteremben és színpadon. SSz. 1963. 4. sz.
- Szabolcsi Bence: A választút és egyéb tanulmányok. SSz. 1963. 4. sz.
- Pozsonyi képzőművészek és iparművészek 1750 és 1850 között. Műv. tört. Ért. 1963. 1. sz.
- Erdekességek a győri Xantus János Múzeum színlapgyűjteményében. Arrabona. 1963.
- Korai éremaukcio Kolozsvárott. Numizmatikai Közlöny. 1963/4.
- Háború és béke Szeged és Sopron között. Vö. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. Szeged 1963.
- Csipkés Kálmán (1891–1963). SSz. 1964. 1. sz.
- Mende Gusztáv (1899–1963). SSz. 1964. 1. sz.
- Réthly Antal: Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig. SSz. 1964. 1. sz.
- Felsőbüki Nagy Pál értékelése a Századokban. SSz. 1964. 2. sz.
- Adalék a horvátok 1848-as átvonulásához. SSz. 1964. 3. sz.
- Egy soproni táblabíró lakása 1834-ben. SSz. 1964. 3. sz.
- Ismeretlen soproni epizód Bajcsy-Zsilinszky Endre életéből. SSz. 1964. 4. sz.
- Görögkeleti vallású diákok Sopronban. SSz. 1964. 4. sz.
- Még egy kommentár az 1873-as széplaki iskolaügyhöz. SSz. 1964. 4. sz.
- Ismeretlen soproni vonatkozású Petőfi-anekdota. SSz. 1964. 4. sz.
- Képek a dzsentri-világból. SSz. 1964. 4. sz.
- Magyar műemlékvédelem 1959–1960. SSz. 1964. 4. sz.
- A szerkesztő végzava a felszabadulás utáni ciklus első tíz évének befejeztekor. SSz. 1964. 4. sz.
- Az 1786-ban feloszlott győri ferences kolostor és templom leltára. Arrabona 1964.
- Hazánk felszabadulásának huszadik évfordulójára. SSz. 1965. 1. sz.
- Egy gyermekgyilkos leány kivégzése 1777-ben és az esemény visszhangja. SSz. 1965. 1. sz.
- Seregélyveszedelem a XVIII. században. SSz. 1965. 2. sz.
- Nováki Gy.: Zur Frage der sogenannten „Brandwalle“ in Ungarn. SSz. 1965. 3. sz.
- A salétromfőzés soproni múltjából. SSz. 1965. 3. sz.
- A soproni Övönöképző Intézet értesítője. 1959–1965. SSz. 1965. 3. sz.
- A koronázási emlékérmek körül. Numizmatikai Közlöny 1965/6.
- A magyar Quodlibet. Arrabona 1965.
- Néhány adat a győri muzsika történetéből. Arrabona 1965.
- Sopron városa teljesen labanc volt-e? SSz. 1966. 1. sz.
- Bencze József: Nedliczi Váli Mihály. SSz. 1966. 1. sz.
- Krajevsky Gizella–Takács Miklós: Vas megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1777–1963. SSz. 1966. 1. sz.
- Perczeller: Die sieben Leben des Doktor B. Odyssee eines Arztes. SSz. 1966. 1. sz.
- Az évszázados soproni tűzoltás. SSz. 1966. 2. sz.
- Barokk rajzok kiállítása a Liszt Ferenc Múzeumban. SSz. 1966. 3. sz.
- „Győr város kultúrképe”. Az 1903-as képiállítás. Arrabona. 1966.
- Die Sammelstätigkeiten in Eisenstadt bis 1838. Vö. Festschrift für Alfons A. Barb. Eisenstadt. 1966.
- Karcsay Lajos festőművész (1860–1932). SSz. 1967. 1. sz.
- Törekvések munkásegységek alapítására a 19. század utolsó harmadában. SSz. 1967. 1. sz.
- Ertelmiségi fiatalok névtelen irodalmi köre. SSz. 1967. 1. sz.

- Ki építette a soproni Liszt Ferenc művelődési házat? SSz. 1967. 1. sz.
- Magyarországi Óvónőképző Intézetek Tudományos Közleményei. 3. évf. 1965. SSz. 1967. 1. sz.
- A Magyarországi Óvónőképző Intézetek Neveléstudományi Közleményei. 4. évf. (1966). SSz. 1967. 1. sz.
- Franz Liszt: Briefe aus ungarischen Sammlungen 1833–1886 (Prahács Margit). SSz. 1967. 1. sz.
- Soproni vonatkozású cikkek a Folia Archeologica XVII. (1965) kötetében. SSz. 1967. 2. sz.
- Zichy György plébános halotti arcképe a Szent Mihály templom sekrestyéjében. SSz. 1967. 4. sz.
- Maubertsch nyomai Sopronban. SSz. 1967. 4. sz.
- Liszt Ferenc első soproni hangversenyéhez (1820). SSz. 1967. 4. sz.
- A Soproni Városi Tanács VB Kórházának I. évkönyve. 1960–1965. SSz. 1967. 4. sz.
- Páris Mihály soproni szobrász munkái a sítkel templomban. Vasi Szemle 1967. 1. sz.
- Ritka metszet a győri Xantus János Múzeumban a vimpáci feszületképről. Arrabona 1967.
- Numizmatikai adatok Sopronból. Numizmatikai Közlöny. 1967/68. 101 p.
- Sikertelen kísérlet emlékérem kiadására a Nemzeti Színház megnyitásakor 1836. Uo.
- Leopold Kupelweiser bécsi bolti cégére. Bulletin du Musée Hongrois der Beaux-Arts. 1967.
- Hozzászólás Mollay Károly „Helyrajzi neveink védelme” c. tanulmányához. SSz. 1968. 1. sz.
- Adalékok a soproni barokk festészetéhez. I. SSz. 1968. 1. sz.
- L'enseigne viennoise de Leopold Kupelweiser. Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts 1967.
- Békés István: Magyar ponyva Pitaval. SSz. 1968. 1. sz.
- Arrabona. VIII. SSz. 1968. 1. sz.
- Új adatok a soproni hivatásos színészet megindulásának történetéhez a 18. században. SSz. 1968. 2. sz.
- Ruhmann Jenőné Varga Margit (1889–1966). SSz. 1968. 2. sz.
- Steiner Antal (1898–1966). SSz. 1968. 2. sz.
- Adalékok a soproni barokk festészetéhez: II. Dorfmeister és kortársai. SSz. 1968. 3. sz.
- Fabricius Endre (1880–1968). SSz. 1968. 3. sz.
- A Magyar Óvónőképző Intézetek Neveléstudományi Közleményei. V. (1967). SSz. 1968. 3. sz.
- Szapudi András: Ősök és utódok. SSz. 1968. 3. sz.
- Fasiszta rabságban Szolnok környékén 1944. szeptember–október. Jászok. 1968. 4. sz.
- A soproni gyógyszertárak múltja a 18. század elejétől a 19. század közepéig. Vö. A soproni múzeum gyógyszerészeti gyűjteménye, szerk.: Domonkos Ottó. Sopron. 1968.
- Jonas Drenwett in Sopron (Oedenburg). Mitteilungen der Österreichischen Galerie. 1968. 5–7. sz.
- Pozsgay Géza, a forradalmár és író. SSz. 1969. 1. sz.
- Baditz Ottó festőművész 1849–1936. SSz. 1969. 2. sz.
- Adalékok a soproni barokk festészetéhez és a művészet egyéb ágaihoz. III. Az ifjabb Dorfmeister. Építészet, kőfaragás, szobrászat. SSz. 1969. 2. sz.
- Zwinz Károly (1884–1968). SSz. 1969. 2. sz.
- A soproni zenei művelődés történetének vázlata. SSz. 1969. 3. sz.
- Hol keletkezett az 1676-os óriási soproni tűzvész? SSz. 1969. 3. sz.
- Vay Miklós útinaplójának soproni részlete. SSz. 1969. 3. sz.
- Kis adalékok a „Somogyi-ház” múltjához. SSz. 1969. 3. sz.
- Egy újabb paszkvil feltűnése. SSz. 1969. 3. sz.
- Demián János soproni diák évkönyve 1737-ből. SSz. 1969. 3. sz.
- Soproni Város Tanács VB Kórházának II. Évkönyve. 1966–68. SSz. 1969. 3. sz.
- Somogyi Vilmos–Molnár Imre: Báthy Anna. SSz. 1969. 3. sz.
- Sopronban oltottak először Magyarországon himlő ellen. SSz. 1969. 4. sz.
- Új adatok a soproni magyar színészet múltjához. SSz. 1969. 4. sz.
- Hogyan folyt a disznókereskedelm a 18. század közepén? SSz. 1969. 4. sz.
- Sopron leírása 1858-ból. SSz. 1969. 4. sz.
- Beiträge zu den mit mitteleuropäischen Darstellungen des Todes des heiligen Franz Xaver im 17. und 18. Jahrhundert. Acta Hist. Art. 1969. 3–4. sz.
- Kozina Sándor, elfeledett magyar biedermeier festő 1808–1873. Műv. tört. Ért. 1970. 1. sz.
- Egy kisváros múzeumtörténetéből. Múzeumi Közlemények. 1970. 1. sz.

(Folytatjuk)

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Szita Szabolcs:

Városi kitüntetést alapított Sopron

A világméretű urbanizációs fejlődésben mind nagyobb figyelem fordul a városok átfogó fejlesztése felé. Városunk életünk foglalata. Sopron alakítása, átgondolt fejlesztése parancsoló igény: olyan követelmény, amely a legkisebb utcarészlet formálásától az egész városra kiterjedő rendezési tervig mind inkább előtérbe kerül. Ezt a városépítő munkát, a városszeretet méltányolását, a fejlesztésben elért eredmények országos elismerését jelzi az 1969-ben Sopronnak megítélt Hild János emlékérem is. (vö, Vigh István: SSz. XXIV, 1970, 35—38).

A felszabadulás 25. évfordulója megünneplésének előkészítése során a Városi Pártbizottság, a Hazafias Népfrent és a Városi Tanács javaslatára felmerült, hogy az

1970-es évben városi kitüntetéssel kell elismerni azok érdemeit, akik a város fejlődéséért és felvirágoztatásáért a legtöbbet tették. Így született meg a határozat, hogy Budapest és más városok sorában Sopron is városi kitüntetést, „Pro Urbe” emlékéremet alapít.

Az 1970. október 28-i tanácsülésen elfogadott 2/1970. számú tanácsrendelet:

Sopron város tanácsának rendelete a
„PRO URBE SOPRON”
emlékérem alapításáról és adományozásáról

1. §.

Hazán felszabadulása után a szocializmus építésének időszakában az egész nép érdekeit szolgáló közéleti és társadalmi tevékenységben mindinkább részt vesz a város lakossága s a város érdekében munkálkodó több más személy, közvetlen anyagi

ellenszolgáltatás nélkül, melyet a szocializmus építése és önmaguk szebb, jobb életének megteremtése érdekében végeznek.

Sopron Város Tanácsa a város érdekében a társadalmi munkában elért kiváló eredmények elismerése céljából „PRO URBE SOPRON” emlékérmét alapít.

2. §.

A „PRO URBE SOPRON” emlékérem annak a személynek adományozható:

aki a város gazdasági élete, a termelés, a városfejlesztés és városépítés, a tudomány, a kultúra és a művészet, valamint a társadalmi és politikai élet terén kimagasló tevékenységet fejtett ki.

3. §.

A „PRO URBE SOPRON” emlékérmét általában évente egy alkalommal adományozza a Városi Tanács; első ízben 1970. évben, a tanácsok megalakulásának 20. évfordulójára.

4. §.

A kitüntetett emlékérem adományozására javaslatot tehetnek a Városi Tanács VB. útján:

a társadalmi és politikai szervek városi bizottságai és saját kezdeményezés alapján Sopron Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága.

5. §.

a) A „PRO URBE SOPRON” emlékérem adományozása alkalmával a kitüntetett emlékérmét és az adományozásról szóló okiratot vesz át.

b) Az adományozásról szóló okiratot a vb. elnöke és titkára írja alá.

c) A Soproni Állami Levéltárban rendszeresített albumba a kitüntetett nevét, az adományozás indokaival és keltével együtt be kell jegyezni.

6. §.

A „PRO URBE SOPRON” emlékéremmel kitüntetett személy a városi ünnepekre (április 4., május 1., augusztus 20., november 7.), valamint egyéb hivatalos rendezvényekre meghívást kap.

7. §

Sopron Város Tanácsa a „PRO URBE SOPRON” emlékérmeket visszavonhatja és az albumból a kitüntetett nevét törölheti, ha a megítéző kitüntetésre érdemtelenné válik.

8. §.

Jelen tanácsrendelet kihirdetése napján lép hatályba.
Sopron, 1970. július 13-án.

Dr. Erdély Sándor s. k.
vb. elnök

Dr. Mészáros Gyula s. k.
vb. titkár

Az emlékérem Sz. Egyed Emma alkotása, egyik oldalán a civitas fidelissima új címere látható „Sopron városért végzett kiemelkedő munkáért” felirattal, másik oldalán soproni udvarrészlet.

A Városi Tanács október 28-i ülése a kitüntetést a következőknek ítélte oda: Kis-házi Ödön, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnökhelyettese; Zárai Károly, a MSZMP Sopron Városi Bizottságának első titkára; Dr. Dercsényi Dezső, Kossuth-díjas, az Országos Műemléki Felügyelőség igazgatóhelyettese; Dr. Friedrich Károly, a Győr-Sopron megyei Idegenforgalmi Hivatal főelőadója; Köböl József, az Országos Tervhivatal területi szociális, kulturális és kommunális főosztályának vezetője; Pálfi István, soproni nyugdíjas; Pék Elemér, soproni tanácsstag és Dr. mult. h. c. dr. Tárcazy-Hornoch Antal Állami- és Kossuth-díjas akadémikus, egyetemi tanár, a MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Laboratóriumának igazgatója.

Faragó Sándor:

Buti László beledi paraszt feljegyzései 1839—1875-ig

A Kapuvári Rábaközi Múzeum 61.101.1. leltári szám alatt őriz egy negyedret alakú, 7 folio terjedelmű, kézzel írott könyvecskét, mely Buti Lászlónak, egy, a múlt században élt beledi parasztembernek naplószerű feljegyzéseit tartalmazza.

A Buti-család Beled legrégebbi családjai közé tartozik. Egyik ága I. Lipóttól nyert nemességet.

A jobbágy Butiak 1518-tól szerepelnek Beled község történetében. Az arányosítási per kapcsán, 1772. szeptember 22-én, kimutatást készítettek a beledi házakról. A számlálás Esterházy gróf majorjánál kezdődik. Ebben az aktában a Buti név a következő helyeken szerepel: 16. sz. Buti Márton; 17. sz. Buti Mihály jobbágy; 24. sz. Buti János jobbágy; 32. sz. Buti-örökösök; 82. sz. Buti Mihály; 88. sz. Buti Ferenc zsellér; továbbá házászám nélkül a két Buti István.¹

A napló írója nyilván a jobbágyság leszármazottja, amint az a kezdő sorokból következtethető, másként nem hagyott volna oly mély nyomot írójában a robot megszűnése. Figyelemreméltó az írás azért is, mivel egyszerű jobbágymember kezeírása akkor, amikor Beleden a helység bírái is még csak keresztet rajzoltak aláírás helyett. A napló teljes szövege a következő:

„Buti István született 1839-dik Eszt. 24-ik Auguszt kos gyelbe. Buti Sándor szü-

¹ Soós Imre: Ősi sopronmegyei nemzetségek. Sopron, 1940, 109—116.

letett 1843-dik Eszten. 24 Decem Hal gyelbe. Mikor á róbot elmult 1848, Én Buti László Voltam 16 esztendős, Buti János 19 Esztendős. 1858-diki esztendőben nagy üstökös tsillag volt szeptember 12, amely állott egy hónapig!

1859-dikben elégett Beleden 123 ház Mártzius 15-dikán. 859-ben anyi sáska volt, hogy az egész mezzőt ellepte és az egész falu hajtotta.

865-dik évben Vizkereszt napján szívárvány volt. Az 1865-dik esztendőben Igen szük termés volt, Hogy egy mérő² őszi gabona után termett 2 vagy 3 kereszt.

Árpa kevés, sok helyen nem is kelt ki, bükkön semmi sem termet, kukoritza igen kevés, krumpli is tsekély, ugy hogy már mire atél bejött, keves vagy senki se volt, a ki nem vett volna. Marhának való takarmányt minden ember venni kellett, mert az egész faluban tsak annyi volt hogy...³ az egész faluban senkinek egy kazalt nem látott az ember kertjébe.

Árutzikkek 865

gabona ára	
1 mér ⁴ Buza	40 kr 70
Rozs	5 f 50
Árpa	4 f 20
Kukoritza	4 f
Zab	3 f 20.30 kr
1 mér ⁴ Krumpli	2 f 10.20 kr
866 Május Junius	
Buza	1 f 15.20.40..50 kr
Rozs	2 f 40 kr
Kukoritza	1 f

Az 865-dik évben igen száraz tél volt, ha egy kis hó esett is, tsak hamar el olvadt, eső is tsak kevés.

866 a tavasz korán bejött, ugy hogy már Februárban vetettem a tavasz kellemes nedves volt, szent györgy napkor (ápr. 24) a rozs a fejet hánta, de amult nyári sovány termés olly sanyaruvá tette a kellemes tavaszt, hogy tsak mindenbe a nagy szükség volt. A martzius s Áprillis igen kedvezően ment s a legjobb tavaszi napok mutatkoztak. Hanem a május igen sanyaru volt, mert tsak a száraz szeles hideg napok uralkodtak, különösen 23, 24-dik napján olyan dér volt, hogy minden elfagyott, a kukoritzákat már kapáltuk, és mind el kellett ujra ültetni. Junius igen száraz meleg volt anyira, hogy minden oll hertelen meg égett, hogy Junius 16 dikán immár arattunk, hanem bizony igen sován termés volt, kereszt⁵ szám ugyan meg volt, de nem jött egy kereszt után több egy $\frac{1}{4}$ mérő.⁴ De a kukoritzára igen rájött az idő, aratás után ugy meg ázott a föld, hogy a honnand lefolyt is a viz, mégis megázott ekejárásig, ez volt augusztus elején, a kukoritza között tótsa volt, igy hát kukoritza elég lett, krumpli is lett, hanem tsak apró és igen éretlen. Augusztus 17-dikén tűz ütött ki a horváth Udvarba és eléget 36 ház és 5 tsür. Az sok esők után ujra ollyan szárazság lett, hogy mire vetni kellett semmi nedvesség nem volt az földbe és sok mag nem kelletett ki, még a hó el nem lepte és minden reménség oka lett volna, de

2 1 pozsonyi mérő = 2 véka = 62,4984 liter. 1 pesti mérő = 3 véka = 93,7476 liter. Nálunk, a mi vidékünkön a pozsonyi mérő volt használatos.

3 Olvashatatlan sorvég.

4 $\frac{1}{4}$ mérő = 13,14 liter = 10,25 kg.

5 Egy keresztbe vidékünkön 18-20 kévét raknak. Egy ilyen keresztnek átlagos terméshozama búzából 45-50 kg.

a mult sanyaru esztendő vette minden ember például hogy mely nagy inségbe volt az ezen mi tájékunk is az Isten tsudálatos módon ki szabadította az embert a nagy inségből. De most talán mégis erősebb sarsunk van, mert az 865-ik esztendőben kiki még marhájából tsak tudott árulni valamit, de most már nints marha, tehát miből várjunk pénzt, semmiből nem várhatunk már, mert semit el nem adhatunk, inkább mindent vennükell, mert ami termett, az nem elég az élelmünkre és már három éven át ruhát nemvettünk, most rongyban kell járnunk, tehát kéntelenítettünk a magas kormányhoz folyamodni és attól kamatos pénzt fel venni es így az adót execucióval megfizetni, felvettünk pedig 14 f október 28, a másodsor November 20-dkán 6 f, ebből minden forint után 2 krajtzárt le huztak. November 30-dikán, Dec. 1-sőjén egy kis hó esett, hogy a földet ellepte, de egy hetire elolvadt. December utolja kemény zuzmarázós volt. azután többnyire tsak lágy idő volt.

864 Januárius 16-dikán egy kis eső esett délután és szivárvány volt. Februárban allandó Jó Idő volt a vetéshez. Jokor hozzáfogtunk és mire február elmúlt, Jobbára elvettettünk.

Február 20-dikán nevezettek ki a magyar mniszteriumok 867, ugymint Gróf András gyula Miniszterelnök, Gr. Festetits György Ö. Fels. oldala melletti min., Bá. Venheim Gyula belügy min., Horváth Boldzsár Igazságügy min.,Báró Eötvös Jozsef oktatás ügy min., Lónyai Menyhért pénzügy min., Gr. Mikó Imre közlekedési ügy min., Gorove István Kereskedelmi Miniszter.

Mártzius, Aprillis igen kellemes volt, mindazon által a gabona mindég sován volt egész áprillis 16-dikáig, hanem már 20-dikán örölni lehetett mindennek, el annyira, hogy aprllisba bőséget remélt az ember mindenkől, mert minden vetemény kövéren mutatkozott, és már ami ritkaság, 6-dik májusba rozs fej volt nálunk, de volt sz. györgy napkor (ápr. 24) előbb odább.

A Május igen szárazon mutatkozott, igen kevés eső volt benne, hanem 22., 23., 24-dikén mindíg az eső esett.

Junius 10-dikén koronázták meg ő Felségét a királt, első Fer. Józ. 867-dik évben, igen gazdag termés volt, sok ugyan egy mérő után nem termett, mert ritkán vetettünk, hanem fejre igen jó volt, ugy hogy 8 mérő búzát vetettünk el és termett 62 mérő rajta, a Buza ára volt 6 f 60 krajtzárig, rozs 4, Árpa 3 f 50, Mártius, Áprill holnapokban 5 forintig volt tsak a buza, rozs 3 f 50.60 krajtzár, árpa 2 f 60.70 krajtzár. A Költsön pénzből lefizettünk 868-dik évben 5 f 51 kr, irván öt forint ötvenegy kraj. 872-ben ollan idő járás volt, hogy minden ember vetésekre hajtotta marháját, különös jó időjárás volt, még decemberben is mezitláb jártok, a vetések annyira kövérek voltak hogy sok...³ sárgult, tsak december 7-dikén fagyott egy pitzint, a víz színén látzott, buza ára volt 6 f 80.90 k.

Nevezetes ezen időszak arról, hogy még október, November holnapban az ibolya virág nyillott s az eper érett, a mafa virágozott, karácsonykor is nyillott a virág a kis kertben.

873-dik Januárius 14-dik napján szivárvány volt két izben délben és estve felé is igen jó tavaszi idő volt. 21-dikén esett hó esővel anyi, hogya földet ellepte sz. pál napkor⁶ fagyott és lett egy kis fergeteg, február 10-dika körül megint jött hó fergeteg, tartott 4—5 napig, ekkor állott át a rába, 14-dikén hortak jeget szányon is, ganajoztunk, azután lettek árvizek a tziráki dénesfalvi⁷ mezzőn, majd két hétig folt a víz, nem lehetett Tzirákra menni, a földnek sok nedvessége volt, mégis Mártiusban kiszáradt az eke a földből.

Buza ára 8 f 20 árpa 4 f 20.

Május igen hős, hideg. szeles esők jártak, majd minden nap eső fergeteg, sok tserebogár.

1873-dik márti buza ára 8 f 40, árpa 4 f, rozs 4 f 50, Juniusban egér sok volt, kivált a hany meentén sok pusztításokat tettek. Akori termés buza fizetett 3 $\frac{1}{4}$, rozs $\frac{2}{4}$, árpa 2 mérő. Buza ára 7 f 80, rozs 6 f 40, árpa 4 f 40. Őszi vetéskor is sok egér volt,

6 Január 25.

7 Dénesfa

alig mert az ember vetni, egész télen mindig volt tavasszal még is lett jó termés, különösen a buza igen jó lett, a rozs nem igen. 1874 buza ára 4 f 30 kr, rozs 3 f, árpa 2 f.

1875-ben igen nagy tél volt, meg mártius elején is hóföregteteg, igen hideg idővált, 23-dikán vitte el a rába jegét, mártiusban nem lehetett szántani, áprillisi 2-dikán mentünk ki szántani, 21-dikén végeztünk a vetéssel, május igen száraz volt, soha sem volt eső, csak kis harmat esők voltak.”

A feljegyzések itt megszakadnak.⁸

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Domonkos Ottó:

„A helytörténeti kutatás 25 éve Sopronban” című kiállítás

A soproni múzeum kiállítása október 18-án, az 1970. évi Múzeumi Hónap keretében nyílt meg a Fabricius-ház nagytermében. Tíz vitrinben, hét tárlóban, kilenc tablón és két nagyobb várostérképen került bemutatásra a válogatott anyag. A cél az eddigi eredmények összegezése a város és környékének fontosabb kutatási témáiban. A fontosabb kérdések mozaikjai most egymás mellé kerültek és reméljük, hogy a látogatók előtt is meggyőzően bizonyítják a város területén néha huzamos ásatások, műemléki helyreállítások szükségességét, az aprólékos munka értelmét és jelentős eredményeit.

Korok szerint haladva az első tárlóban az *őskor* kutatása kapott helyet. Az elmúlt negyedszázad alatt Sopron környékén számos új lelőhelyet ismertünk meg: Sopron-Magashíd, Sopronkőhida, Fertőrákos, Balf, Fertőboz, Hegykő, Nagycenk, Fertőd, Fertőszentmiklós, Osló, Iván, Szakony, Répcevis. E korszak eredményeiből kiemelkedő jelentőségű a földvárak és a vaskohászat emlékeinek feltárása. Mindkettő Nováki Gyula régész nevéhez fűződik, aki eredményeivel olyan témákra hívta fel a szakma figyelmét, amelyek azóta éppen az ő munkássága révén országos jelentőséget kaptak a régészeti kutatásban.

Sopron egyik legrégebben kutatott és emlékekben gazdag korszaka a *római kor*. A korábban ismert temető, amphiteatrum, néhány épületmaradvány, a hatalmas istenszobrok azonban csak sejtetni engedték a város méreteit, fejlődésének szakaszait. A tervszerű feltárást 1950-től, a belváros műemléki helyreállításához kapcsolódva, van lehetőség, ill. biztosítottak az anyagi feltételek is. Az évek során felhalmozódott adatok alapján térképre került a római kori város belső utcarendszerének néhány fontos csomópontja. Napvilágra kerültek a III. század második felében, a barbár támadások kivédésére épített hatalmas városfalak, néha 5–6 méter magasságban, 100–150 méter hosszúságban. Az ellipszis alakú városfal két megerősített főkapujának részleges feltárása pedig kijelölte a város főtengelyének egykori helyét. A leletek a kereskedőváros gazdagságára, építészeti, használati eszközeinek változatosságára derítették fényt. Az előkerült kis vasolvasztó kemence, egy fazekas műhely hibás termékeinek nagy mennyiségű cserépanyaga, a domborműves „terra sigillata” edények negatív-forma töredéke a város ipari életének fontos bizonyítékaiként kerültek a múzeumba. Az Adriai-tenger és az Északi-tenger között kialakult ún. Borostyánút mellett fekvő város gazdagságának újabb tanúi az előkerült borostyánkő faragások: gyűrű, ruhadisz falevél-minta, gyöngysor stb. A középületek jelentős méretei, a vá-

⁸ Buti László feljegyzései értékes adalékokat szolgáltatnak Réthly Antal „Időjárásai események és elemi csapások Magyarországon” című munkájához (első kötete 1700-ig terjed: Bp., 1962, 450 lap; ismerteti Csátkai Endre: SSz. 1964. 94; 2. k.: Bp., 1970), nevezetesen ennek harmadik kötetéhez. Helytörténeti tanulságokon túl ez indokolja közlésüket (*Mollay Károly* megjegyzése).

ros központját alkotó capitoliumi templom bejáratának, egy nagyobb közfürdőnek a feltárása során voltak megállapíthatók. A tárlókban elhelyezett üveg-, kerámia-, vas-, bronz-, csont-, köeszközök, edények, faragványok történeti fontosságuk mellett szemre is gyönyörködtetőek, egy ezeröttszáz évvel ezelőtt letűnt kultúra hétköznapijaiba engednek bepillantást a látogatóknak.

A római birodalom bomlásának időszakában, Pannonia elvesztése után, nem szűnt meg az élet a fallal körülvevett városban. Az V—VII. századból származó leletek a folyamatos továbbélésre számos adatot szolgáltatnak. Részben tovább használják, javítják a régi épületeket, részben kisebb cölöpmerevítésű vert agyagfalakkal vagy agyagba rakott kőfalakkal emeltek újabb lakóépületeket. A város falai között előkerült leletek sok azonosságot mutatnak a környéket megszálló germán népesség emlékeivel (hegykői germán temető), ami azt bizonyítja, hogy ebben a korban a városi és a vidéki lakosság kultúrája nem sokban különbözött. A későbbi továbbélésre utaló nyomok ez idő szerint nincsenek. A tárlóban elhelyezett germán kardok, ékszerek, fém és csont használati tárgyak, a jellegzetes besimított hálódíszes kerámia mind a gyors változás, az új népesség megjelenését, illetve az agyonfoltozott bronz kancsók, a megfenekelt veder, a javított házak maradványai az egymás mellett élést, a város folyamatos lakottságát bizonyítják.

A IX. századi településnyomok, a honfoglalást közvetlenül megelőző időből, Sopronkőhidán, Sopron-Présháztelepen kerültek elő. Valószínűleg Sopron sem volt lakatlan ebben az időben. Ezt látszik bizonyítani az Előkapu és a Hátsókapu régészeti feltárása, ahol az ispáni vár korát megelőző rendszert sikerült megfigyelni. Felmerül a kérdés, hogy e maradványok kapcsolhatók-e a IX. századi frank uralomhoz.

A város távolabbi környékén előkerült leletek (Szakony, Veszvény) azt bizonyítják, hogy a *honfoglaló magyarság* a X. század folyamán a későbbi megye egy részét már megszállta. Ennek kiemelkedően szép és gazdag leletei egy lószerszám és egy nyeregfa, illetve bőrmaradványai ezüst veretekkel, aranyozott korongok, ruhadíszek, fülbevalók, rubinköves aranygyűrű stb.

A város középkori történetének egyik legvitatottabb kérdése, az *ispáni vár* keletkezése és kiterjedése tisztázódott az ún. *vörös sánc* ásataival. A sánc a lepusztult római városfalakra támaszkodott, belső favázis szerkezettel megerősítve. A leletek tanúsága szerint a sánc nem keletkezhetett a X—XI. század fordulója előtt, a megszervezettel kapcsolatban jött létre, az ispáni központ védelmét szolgálta. A Soproni Szemle hasábjain 1953—56 között folyt „Ödenburg-vita” az írott források alapján nem tudta egyértelműen tisztázni a kérdést. A vita résztvevői is a régészeti feltárásoktól várták a megoldást. Valamennyien várjuk a kérdést eldöntő ásátások eredményeinek részletes publikálását. A kiállításban a sánc gerenda-lenyomatós tömbje és a sáncból előkerült korhatározó kerámia darabjai láthatók.

A belváros államalapítás utáni települési viszonyaira csak a legutóbbi évek kutatásai nyomán kezd fény derülni (Új u. 18., Új u. 23—25.). Az eddig feltárt XI—XIII. századi épületmaradványok a szilárd építőanyagok (kő, tégl) hiányára, a faépítkezés elterjedtségére utalnak. A legkülönbözőbb faszervezeteket alkalmazták: sövény, deszkafal, boronaház. Kővet legfeljebb alapozáshoz használtak. E leletek jelentősége abban van, hogy bizonyítják a város lakottságát az Árpád-kor első két századában. A vitrinben sövényfonatos fal maradványa, fatányér, honfoglaláskori nyílhegy, a városkapu vaskarikája, XIII—XIV. századi edények, román kori oszlopfejező szemléltethető.

Külön tárló foglalja össze a *későközépkor* emlékeit. A vizsgált épületek több fontos építőműhely itt-létét bizonyítják, aminek eredményeként a XV. századi Sopron egyike az ország legfejlettebb városainak. Az ipar és kereskedelem megerősödése fontos jövedelemforrása a város lakóinak a szőlőművelés és borkereskedelem mellett. A lakások díszes berendezési tárgyainak egyik jellemző darabja volt a gazdag díszítésű cserépkályha. Több típusnak töredékei adnak ízelítőt ebből az anyagból, melynek részletesebb feldolgozására a következő évben kerül sor. A szobor- és kőfaragvány-töredékek a helyi műhelyek színvonalas munkájának bizonyítékai.

A műemléki feltárások, falkutatások és helyreállítások eredményei a belvárost ábrázoló térképen szemléltethetők. A színekkel jelzett korszakok nagyon jól mutatják, hogy a belváros kőépítkezésében az egyházi építmények az elsők, majd csak a XV. szá-

zadban épülnek kőből lakóházak is. A kérdésről Dávid Ferencnek jelent meg tanulmánya a „Műemlékvédelem 1967—1968” (Bp., 1970) évkönyvben. A falkutatások módszerét, szemmel látható eredményeit, majd pedig a helyreállítások utáni állapotot külön-külön tabló nagyméretű fényképei tárják a látogató elé.

A XVI—XVII. századi város életét bemutató vitrinben figurális kályhacsempék, könyvkötések, kották, edények, ruhamodell, építőáldozati edények kaptak helyet.

A város XVIII. századi történetére nézve különösen a művészettörténet és művelődéstörténet területén születtek jelentős eredmények. A műemléki topográfia kutatásai mellett az államosításokból, valamint Scholz János csellóművész ajándékozásából vált igen gazdaggá a múzeum képzőművészeti és zenei gyűjteménye. E téren Csatkai Endre gyűjtő és publikációs tevékenysége kiemelkedő. A kiállított ipari és képzőművészeti anyag csak sejteti a téma sokrétűségét és tárgyi anyagban is megmutatkozó eredményeit.

A XIX. század helytörténetét az elmúlt időszak kutatásai főleg a gazdaságtörténet területén gazdagították. A brennbergi bánya történetének feltárása Faller Jenő nevéhez fűződik elsősorban. Az 1848-as forradalom centenáriuma soproni eseményei közé számítanak Csatkai Endre dolgozatai, illetve a múzeum 1848-as könyvtári és muzeális gyűjteményének gyarapodása. A kapitalista gyáripar történetének vizsgálata, a városban működött társadalmi-politikai egyesületek emlékeinek gyűjtése és feldolgozása az utóbbi években vett nagyobb lendületet. A kort összefogó tárlóban 48-as emlékek, rabmunkák, a gazdasági élet írott emlékei tanulmányozhatók.

A XX. század történetéből a gazdaságtörténet és a vele szoros kapcsolatban fejlődő munkásmozgalom kutatása került előtérbe. Az 1919-es Tanácsköztársaság, majd antifasiszta emlékek, a felszabadulás dokumentumai, sopronkőhidai rabok emlékei, a brennbergi munkásmozgalom iratai sorakoznak egymás mellett. A felszabadulás óta állított emlékművek és emléktáblák fényképei, ill. felsorolásuk (összesen 33) mutatja, hogy a legújabb kor kutatása és értékelése milyen jelentős teret kapott a történeti kutatás egészében.

Két külön tabló foglalkozik a múzeum fejlődésével, fokozatos bővülésével, megrendezett kiállításaisal, melyek mind a város és környékének történetével, aktuális évfordulókkal kapcsolatosak.

Az utolsó vitrin a város és környékének *néprajzi* kutatásairól ad számot. A kiállított tárgyak mind egy-egy témát is jelképeznek. Így a népművészet, népviselet, a céhszokások, kisipar, a magyar-, német-, horvát lakta vidék népi kultúrájának vizsgálata képezte a múzeum néprajzi tevékenységét és ennek következményeként megkét-szereződött néprajzi gyűjteménye.

A terem közepén hat asztali tárlóban a helytörténeti kutatás irodalma, a helytörténetírás eredményei kerültek kiállításra. A felszabadulás utáni első tíz évben elsősorban jelentek meg kisebb cikkek a város történetének kérdéseiről. Egyedüli kiemelkedő mű ebben az időszakban „Sopron és környékének műemléki topográfiája”, amely összefoglalta az addigi kutatásokat. A sorozatot szerkesztő Dercsényi Dezső és a mű topografikus anyagát adó Csatkai Endre munkájukért 1954-ben Kossuth-díjban részesültek. Az 1955-ben újjáélelt Soproni Szemle nagy lendületet adott a kutatásnak, hiszen újra volt már helytörténeti folyóirat, amelyben viszonylag frissen megjelenhettek az újabb eredmények. A szerkesztést Csatkai Endre végezte egészen 1970-ben bekövetkezett haláláig. Rendkívül lelkes szervezője volt a munkának, a fiatal kutatókat különösen támogatta, igen széles írógárdát toborzott az évek során a Szemle köré. Ez nagyszerűen ki is tűnik a tárlókban elhelyezett Szemle-számokból. Az egymás mellé sorakozó cikkek a zenetörténettől a munkásmozgalomig fogják át a város helytörténetét, művelődéstörténetét. A helytörténeti kutatás szervezésébe 1956 elején a Soproni Levéltár is jelentős mértékben bekapcsolódott. A Városi Tanács anyagi támogatásával két nagyobb munkaközösséget hozott létre. Az egyik a háború előtti abbamaradt középkori oklevéltár folytatására, a kiadatlan középkori városi könyvek feldolgozására, közlésére vállalkozott. A másik a város utolsó 100 éves történetének feldolgozását tűzte célul. Ez egyben a város gazdaságtörténete, ill. legújabbkori története feltárásában ígérkezett jelentősnek. Igaz ugyan, mindkét vállalkozás megfelelő anyagi fedezet híján rövid ideig működött, de a megkezdett munka folytatódott, és a

Szemle különkiadványaiban, illetve cikkekben láttak napvilágot az eredmények. Így a soproni irodalom és képzőművészet, színház- és zenetörténet, a soproni szőlészeti története jelent meg külön-külön kötetben. A Baubank bukásáról, a város idegenforgalmának alakulásáról, a közlekedés soproni történetéről, a romantikus építészetről, munkásmozgalmi eseményekről a folyóirat lapjain olvashattuk a kutatások eredményeit. A városban folyó ásatásokról több kisebb-nagyobb cikk jelent meg: a legjelentősebb az volt, amely a város hármaskörének kialakulását tárgyalta. A város középkori gazdaság- és társadalomtörténetét Mollay Károly gazdag részlettanulmányai tárták fel. De helyet kapott a Szemlében a botanika és a biológia is. A kiállításban a Századok, Műemlékvédelem, Archeológiai Értesítő, Acta Archeologica, Ethnographia, Arrabona hasábjain megjelent soproni vonatkozású tanulmányok is láthatók. Természetesen itt szemlélhető a nagyrészt Házi Jenő oklevéltárára épült Szücs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon c. rendkívül jelentős mű, de a Műemlékvédelem évkönyvei is. A város egyetemének, kórházának, az óvónőképző intézetnek évkönyvei, az egyes üzemek történetét feltáró kisebb kiadványok, a múzeumok katalógusai, az idegenforgalmi céllal megjelent városismertető kalauzok, évfordulókhöz kapcsolódó munkásmozgalmi emlékeket tárgyaló kötetek stb. mind a városban folyt helytörténeti kutatás bizonyítékai, írásos tanúi. E rendkívül sokrétű munka és kutatás kiállításban való számbavétele természetesen nem terjedhet ki minden részletre, de így is lenyűgöző az a pezsgő helytörténeti kutatás, amely az elmúlt 25 évben folyt. A munkának az eredmények megjelenésének anyagi feltételeit elsősorban Sopron Város Tanácsa biztosította a Soproni Szemle jelentős áldozatokkal történő fenntartásával, másrészt a város intézményeinek állami támogatása, az üzemek multat tisztelő vállalkozásai mind hozzájárultak az eredmények eléréséhez. A kiállítás külön tablón emlékezett meg Csatka Endre helytörténetírói és szervező munkájáról, aki több mint 50 éve művelte a soproni helytörténetírást. Nagy tudásával, rendkívül termékeny publikációival, szervezőmunkájával elévülhetetlen érdemeket szerzett a soproni helytörténetírás kifejlesztésében, elért eredményeiben.

Domonkos Ottó—Vendel Miklós:

Jelentés a Központi Bányászati Múzeum 1969. évi munkájáról

1. Költségvetés

Az év során másodállású múzeológus látta el a múzeumi teendőket. Egész évben segítségére volt külső munkatársként egy nyugalmazott bányamérnök. A múzeum évi költségvetése 350 000 Ft volt, amiből 150 000 Ft-ot fordítottunk tárgyvásárlásra és a műszaki szemléltetés érdekében szükséges modellek készíttetésére. A múzeum propagálására 1000 Ft-ot biztosítottunk.

2. Gyűjtés

A múzeum tárgyi anyaga 31 db tárggyal, illetve modellel gyarapodott. Elkészítettük a Hell József-féle vízoszlopos szivattyú (XVIII. század) modelljét, egy hidraulikus páncélpajzs kismintáját. A várpalotai szakmunkásképző intézettől 8 db modellt és 1 db makettet vettünk át. Festmények, szobrok, viseleti darabok egészítik ki a gyűjtött anyagot.

A tervnek megfelelően gyarapítottuk fotógyűjteményünket, ahol 100 db negatív gyarapodásáról számolhatunk be. Továbbá 14 db keskeny-film kópiát vásároltunk a Nehézipari Minisztérium Filmszolgálatától, összesen 2 450 métert. Dokumentációs anyagunk 20 tételben, 267 db-bal gyarapodott. A gyűjtő munkára az év során 20 napot fordítottunk.

3. Nyilvántartás

Megkezdtük a múzeum tárgyi anyagának új rendszerű leltározását. Szétválasztottuk a KBM és a Nehézipari Műszaki Egyetem tulajdonát képező anyagot. A könyvtár anyagának gyarapodása 71 db könyv és 43 kötet folyóirat, illetve újság.

Az ajkai, rudabányai és salgótarjáni bányászati múzeum anyagának a központi nyilvántartásba való bevonására, a nehézipari miniszter bányászati múzeumokra vonatkozó utasítása alapján készítendő, új szervezeti szabályzat jóváhagyása után kerül sor.

4. Restaurálás

A modellek működtetését, javítását mellékállású technikus alkalmazásával biztosítottuk. A géptermekben szabadon elhelyezett tárgyak tisztítására, illetve olajozására, zsírozására a terv szerint került sor.

5. Népművelés, kiállítás

A múzeum anyagából „Bányász gyermekrajzok”, valamint „A Központi Bányászati Múzeum plakettgyűjteménye” címmel külön kiállításokat rendeztünk Komlón, a bányásznapi tiszteletére. A kiállítások október végéig voltak nyitva.

A Komlón rendezett tudományos ülészekon „Bányászati vonatkozású múzeumaink és a korszerű bányamúzeum” címmel Domonkos Ottó tartott előadást, diapozitív és mozgófilm illusztráció kíséretében.

A rudabányai múzeum számára kölcsönöztük a múzeumunkról készült diapozitív anyagunkat és két keskenyfilmet.

Anyagkölcsönzéssel támogattuk az Erdészeti- és Faipari Egyetem egyetem történeti kiállítását.

Kiállításainkban 371 alkalommal tartottunk tárlatvezetést. Múzeumunk propagálására éven át hirdetést jelentettünk meg a Soproni Műsorban.

6. Irodalmi munkásság

A komlói tudományos ülészek előadásai gyűjteményes kötetben jelennek meg, erre a célra elkészült a „Bányászati vonatkozású múzeumok és a korszerű bányamúzeum” című tanulmány.

Egyéb munka

A tervnek megfelelően Dr. Vendel Miklós és Dr. Domonkos Ottó meglátogatta az ajkai, salgótarjáni, rudabányai bányászati múzeumokat és a helyszínen megbeszélték a további tennivalókat. A bányászati múzeumokra vonatkozó miniszteri utasítás és a bányászati múzeumoknál szerzett tapasztalatok ismeretében értekezletet tartottunk az új ügyrend kidolgozása kérdéséről. Itt a NIM Műszaki Fejlesztési Főosztálya, a Bányászati Kutató Intézet igazgatósága, a Műszaki Múzeum vezetője, valamint az említett bányászati múzeumok vezetői, illetve képviselői vettek részt és határozták el a további munka tennivalóit.

Látogatottság

Allandó kiállításunkat 5 306, Komlón rendezett különkiállításunkat 9 501 fő látogatta meg.

Domonkos Ottó—Vendel Miklós:

Jelentés a Központi Bányászati Múzeum 1970. évi munkájáról

Az év során ismét csak másodállású muzeológus látta el a múzeum irányítását; munkáját segítette Székely Lajos ny. bányamérnök mint külső munkatárs.

1. *Gyűjtés.* A tervnek megfelelően elsőrendű feladatunknak tekintettük a felszabadulás utáni bányászat fejlődését tükröző dokumentáció gyűjtését. Valamennyi bányavidékről fényképes anyagot gyűjtöttünk a régi és új állapotra, a bányüzemek és bányatelek modern berendezéseire, a szociális létesítményekre vonatkozóan. A közel 500 db 18 × 24 cm-es fényképanyagot részben a bányüzemek ajándékozták a múzeumunknak, részben az MTI képszolgálatánál szereztük be.

A selmecbányai bányászch XVI—XVII. századi emlékeiről a Nemzeti Múzeum restaurátor műhelyével készítettünk másolatokat galvanoplasztikai eljárással. Elkészült öt darab bányászék, ill. bányászkalapács, egy darab behívótábla és egy darab ónedény másolata.

A Nehézipari Minisztérium Filmszolgálatától ez évben az „Ilyen a bányász élete” c. dokumentumfilmet vásároltuk meg 16 mm-es színes, hangos változatban.

Elkészült Hell József XVIII. századi, sűrített levegővel működő szivattyújának és járgányos aknaszállító-gépének egyesített modellje az Esztergom—Kenyérmezői Bányagépipari Technikum kivitelezésében.

Dokumentációs anyagunk 130 tétellel gyarapodott. Térképgyűjteményünket a pusztavámi bányüzem hat ajándékdarabbal növelte. A Dorogi Szénbányák Vállalat két szintet engedett át múzeumunknak. A pusztavámiak még egy kézi szellőztetőt, egy kézi vitlát és egy kerepes emelőt ajándékoztak gyűjteményünknek. Megvásároltuk Kukán Géza: Vörösvári bánya c. olajfestményét. Fentiekén kívül érmekkel, bányász-emléktárgyakkal gyarapodott múzeumunk anyaga.

Könyvtárunk 51 kötet folyóirattal és 477 kötet könyvvel gyarapodott. E nagymértékű növekedésből több mint 400 kötetet tesz ki a Műszaki és Dokumentációs Könyvtár régi anyagának megszerzése. A selejtezésre szánt könyvanyagból, a múzeum törzsállományának figyelembevételével, a válogatást Székely Lajos munkatársunk végezte az év elején.

2. *Nyilvántartás.* A beérkező anyagot gyarapodási naplóban jegyeztük fel a végleges leltározásig. Naprakész állapotban tartjuk a fotó- és filmanyag leltározását, mutatózását, a dokumentációs anyag jegyzékbe foglalását, valamint a könyvtár leltározását. Leltározásra került 528 kötet könyv, 130 tétel dokumentáció, 6 tétel térkép. Elkészült a fényképanyagról újabb 200—200 db földrajzi, ill. szakmutató karton, továbbá 200 db leírókarton. A könyvtári gyarapodás 528 kötete leltárba került, valamint elkészült ugyanennyi szerző, ill. szakkatalógus karton. Elmaradt a tárgyi anyag leírókartonjainak előkészítése, amit a tapasztalat szerint csak műszaki képzettségű muzeológus végezhet el.

3. *Restaurálás.* Biztosítottuk a működő modellek karbantartását mellékállású technikus alkalmazásával.

4. *Népművelés. Kiállítás.* „A magyar bányászat 25 éve képekben” c. kiállítást rendeztük meg az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület jubileumi választmányi ülése alkalmából a Művelődési Házban, ez év áprilisában. 28 tablón mutattuk be az egyes bányavidékek, illetve bányászati intézetek munkáját, fejlődését.

Kölcsönzött anyaggal segítettük a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem diákszokásokra vonatkozó, a pusztavámi bányüzem ötven éves fejlődését bemutató, a Borsodi Szénbányák 25 éves fejlődését bemutató kiállításokat.

Állandó kiállításunkat 7 646, a Művelődési Házban rendezett kiállításunkat kb. 2000 látogató tekintette meg. Magyar és német nyelvű szakvezetést biztosítottunk állandó kiállításunkon. Összesen 358 tárlatvezetést tartottunk. A Soproni Músor c. füzetben egész éven át hirdetést jelentettünk meg múzeumunkról.

A múzeum évi költségvetése összesen 350 000 Ft volt, amiből vásárlásra, illetve modell készíttetésére 98 000 Ft fordítottunk. Anyagi kereteink a múzeum zavartalan működését biztosították.

MEGEMLEKEZÉSEK

Bors András
(1899—1970)

Hirtelen távozott el közülünk az örökifjú, hetvenegy éves Bors András. Életének első fénykora a soproni ifjúsághoz kötötte sorsát, és ezt a küldetést vállalta haláláig, ezért tudott megrendülni egészséggel is mindig fiatal maradni.

1899. május 27-én született Budapesten a Sopron megyei Bors család harmadik, legkisebb fiaként. 1917-ben végezte a tanítóképzőt, és mint fiatal fővárosi helyettes-tanító azonnal bekapcsolódott a fővárosi értelmiségiek forradalmi-szocialista mozgalmába. Tagja volt az igen radikális VAOSz-nak (Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége) és kezdettől agilis alapító tagja a Magyarországi Tanítók Szakszervezetének (1918). A forrongó fővárosi társadalomban erős szocialista eszmei hatások érték a fiatal tanítót, ő azonban később forradalmárrá válását nem intellektuális eredetűnek tartja, hanem bizonyos mértékig sorsszerűséget lát benne: „Engem nem annyira a fiatal korban megismert szocialista irodalom, hanem elsősorban a megpróbáltatások tettek kommunistává” (Köznevelés 1969/5. sz.).

1918 végén budapesti állása megszűnt, munka nélkül maradt, illetve alkalmi munkákkal tartotta el magát. Eközben találkozott többször az akkor pártszervezés miatt sokat Pestre járó bátyjával, Lászlóval, akinek személyes hatása indította el őt is a forradalmi cselekedetek útján. 1919 tavaszán Sopronba jött, ahol tevőlegesen is bekapcsolódott a forradalmi mozgalmakba. Életének ez a szakasza eléggé ismert előttünk, hiszen a Tanácsköztársaságról szóló soproni írások mindegyikében szerepel Bors András neve. Tudjuk, hogy ő volt a soproni ifjúsági mozgalom egyik vezetője, hogy Telegdi Pál központi küldöttel együtt ők szervezték meg és vezették a KIMSZ soproni, majd nyugat-magyarországi csoportját. Többek között személyes érdeme, hogy az ifjúmunkáscsoport rövid idő alatt nagyszámú, igen jól szervezett és jól dolgozó szervezetté vált, ahogyan erről a kor számos dokumentuma vall. A csoportnak elnöke volt, akinek a kezébe a munka minden szála összefutott, annál is inkább, mert vezetőtársa, Telegdi Pál később elkerült Sopronból. Nemcsak egyik mukatársa volt a KIMSZ igen jelentős, egyetlen vidéki hetilapjának, a Nyugatmagyarországi Ifjú Proletárnak, mint eddig ő vallotta, hanem szerkesztője és legtermékenyebb munkatársa. Politikai felvilágosító írások mellett szépirodalmi munkákat is írt ide. A júniusi ellenforradalom leverésében személyesen, fegyveresen vett részt fiatal elvtársaival együtt.

A Kommün bukása után az üldözött forradalmárok sorsában osztozott. Szenvedésének színhelyei: Margit körút, soproni ügyészségi fogda, Sopronkőhida, Hajmáskér, Gyűjtőfogház, a fehérterror hirhedt börtönei. Sopronban két és fél évi fegyházra ítélték, s 1921 karácsonyán közkegyelemmel szabadult. Ezek a száraz tények, de ezek mögött kínzások, megaláztatások és fogcsikorgató bátor helytállás húzódnak. Itt kezdődnek azok a megpróbáltatások, amelyek igazi bátor és önzetlen kommunistává tették őt a Tanácsköztársaság bátorító emléke mellett. 1922 februárjában Ausztriába emigrált, ahol több soproni emigránssal (Soós fivérek) együtt bekapcsolódott az emigráns és az osztrák kommunista mozgalomba. Emlékezetes frauenbergi sztrájkjuk, amelyről Bors András tudósít a Rote Fahneban. Még ez év végén hazatér Budapestre a társadalmi kitisztottságot vállalva.

Hivatását nem űzhette, tanítói állást nem kaphatott. 1927-ben sikerült csak véglegesen elhelyezkednie egy kisebb faipari cégnél félnapos könyvelői állásban. E félnapi keresetéből éltek 1945-ig ketten, Pál bátyjával, aki az egész korszakon végig munkanélküli volt. Nyomorúságukban egyetlen éltetőjük volt a forradalomvárás s

egyetlen vigaszuk a kultúra, az irodalom. Filléres, antikvár példányokból állították fel kis könyvtárukat, amelyben igen szépen képviselt a korszak haladó irodalma.

A felszabadulást követően mint tanítót rehabilitálták, s Bors András a kényszerű tétlenség után a börtönben és a nyomorban megrokkant egészséggel, de fiatal erővel, hatalmas aktivitással vetette magát a munkába. Teljes odaadással tanított, úttörő-csapatot vezetett a Rottenbiller utcai iskolában, körzeti szakfelügyelő volt. Tankönyvkiadásokban vett részt, részben írta is azokat, több tucat könyvnek volt szakmai és mintegy másfél száznak nyelvi lektora (köztük a soproni főiskola tankönyveinek: Bányaművelés, Bányagéptan, Szénelőkészítés, Geofizika stb.). Behatóan foglalkozott az ifjúság szociális helyzetével; közvetlenül az ostrom után, hajléktalanul nem anynyira a saját megélhetésével, mint a lerongyolódott fővárosi társadalom gyermekeinek sorsával törődött, a szülői munkaközösségek és a gyermekvédelem megteremtésén fáradozott.

1957-ben kérte nyugdíjazását egészségi állapota és családi körülményei miatt. A nyugdíj azonban nála nem pihenést jelentett, hanem fokozottabb társadalmi, politikai munkát. A pártnak és a szakszervezetnek 1945 óta ismét nagyon tevékeny és fáradhatatlan munkása volt, és idős korában újra bekapcsolódott az ifjúsági mozgalmába. Előadásokkal, tanácsokkal, szervező munkával támogatta az ifjúság munkáját Budapesten és Sopronban. Élete céljának tekintette: forradalmi tapasztalatait továbbadni, elvtársainak, harcostársainak hősi emlékéit feleleveníteni és ápolni. Ennek a törekvésének köszönhető helytörténeti irodalmi munkássága a Soproni Szemle és más lapok hasábjain.

Az idős Bors András élete utolsó éveiben kapta meg a társadalomtól azt az elismerést, ami kitartó munkáját, hű életét illeti: magasabb nyugdíj, kitüntetések (tanácsköztársasági, szakszervezeti, KISZ, aranydiploma stb.). Az elismerés késett, ez azonban nem zavarta őt munkájában. Bors András fontosabb cikkei: Emlékeim a soproni kommünről. SSz. 1955/1, 33—48; Bors László, az ember, a költő és a forradalmár. SSz. 1959, 58—72; Entzbruder Dezső életregénye. SSz. 1960, 60—65; Kellner Sándor, az igazi bolsevik. SSz. 1960, 193—200; Harcunk nem volt hiábavaló. Ifjú Kommunista 1958/12. sz. 15—17; Művész és forradalmár. Entzbruder Dezső (1894—1919). Kioltott fáklyák. Emlékezések a fehér terror pedagógus áldozatairól. Bp., 1963, 77—85; Ifjúkommunista mozgalom. Sopron 1918—19. Kézirat a soproni Liszt Ferenc Múzeumban.

A soproni helytörténetírásnak hasznos munkása volt mint szerző mint a fiatalok segítője és mint forrás-, adatközlő is. Munkáit, mozgalmi munkájának írott és tárgyi dokumentumait a soproni múzeumra hagyta. Emléke köztünk fog maradni, nemcsak mint igaz, teljes emberé, hanem mint történetíróé is.

Környei Attila

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Hiller István:

Sopron bibliográfiája az 1970. évre

Csaknem egy évtized telt el azóta, hogy Sopron bibliográfiája helytörténeti folyóiratunk hasábjain utoljára megjelent (Sopron bibliográfiája 1958—1960. SSz. 1962, 95, 187, 384). Miután az utolsó gyűjtési év 1960 volt, közel egy évtized soproni irodalmi anyaga feltáratlan.

1971-től kezdődően rendszeresen össze kívánjuk gyűjteni a városunkra és környékére vonatkozó helytörténeti irodalmi anyagot. A későbbiekben a kiesett évtized mulasztását is pótolni szeretnénk. Bármilyen bibliográfiára érvényes a megállapítás: a bibliográfia soha nem teljes. Ezért kérjük az olvasó szíves észrevételeit. Igyekeztem a legegyszerűbb címléírást alkalmazni, hogy a keresett művet minél könnyebben lehessen megtalálni.

A gyűjtés és egyeztetés munkájában Csapody István, Mastalir Ernőné, Mollay Károly, Palásti Kálmán és Zakar János voltak segítségemre.

Alma Mater Sopron. (Az Erdészeti és Faipari Egyetem hagyományai.) Írták: *Hiller István, Tamás László, Herpay Imre, Cziráki József, Németh András, Pap István.* Sopron, 1970. Erdészeti és Faipari Egyetem. 113 p. + 51 kép. (Sokszorosított kiadvány.)

Bárdosi János: A fertői pontyfogó kürtő (Rohrkammer für den Karpenfang im Neusiedlersee.) Ethnographia, LXXXI, 1970, 491—505 p.

Bárdosi János: A hegykői és sarródi halászok szerződése a szovjet csapatokkal. SSz. XXIV, 1970, 179—182 p.

Bíró Gerd: Közös magyar—osztrák ügy a Fertő tónak és környékének fejlesztése. Élet és Tudomány XXV, 1970, 788—794 p.

Bodnár Éva: In memoriam dr. Csatkai Endre (1896—1970). Művészet XI, 1970, 22—23 p. (Fényképpel)

Bohus Gábor: A kalapogombákra (Agaricales-re) vonatkozó rendszertani és ökológiai vizsgálatok eredményei VI. (Xerocomus chrysotheron var. acidophilus n. var. előfordulása Sopronban.) — (Ergebnisse der auf die Hutpilze (Agaricales) bezüglichen systematischen und ökologischen Forschungen VI. Botanikai Közlemények LVII, 1970, 13—22 p.

Boronkai Pál: A Fertő-táj fejlesztésének távlatai és feltételei. Vö. A Fertő-táj fejlesztésének távlatai és feltételei c. tanulmánykötetet. Bp. 1970. VITUKI.

Boroviczény, Karl-Georg v.: Kommentierte Bibliographie der Kreuzherren- und Hospitalsorden, sowie deren Krankenhaus- und Bädergründungen in Ungarn in der Zeit der Arpaden (X. bis XIII. Jahrhundert). Als Manuskript vervielfältigt. Freiburg/Br. 1970, 58 p.

Breu Josef: Die Kroatensiedlung im Burgenland und in den anschliessenden Gebieten. Wien, 1970, Franz Deuticke. XII, 246 p. + 32 kép + 17 térkép.

Csapó György: Bécsi úti vendéglő Sopron. Műszaki Tervezés X, 1970, 21. p.

Csapody István—Szodfridt István: Természetes erdőtípusok védelme. (Több erdő-típus védetté nyilvánítási javaslata Sopronból.) Az Erdő 1970, 222—227 p.

Csatkai Endre: A sopronbánfalvi hegyi templom egykori főoltárképe. SSz. XXIV, 1970, 362—364 p.

Csatkai Endre: Kéry György csepregi festő a XVII. század végén. SSz. XXIV, 1970, 364—366 p.

Csatkai Endre: Mi lett a sorsa a soproni 1948-as fegyvereknek? SSz. XXIV, 1970, 263 p.

Csatkai Endre: Mihályi Ernő (1887—1969). (Nekrológ). SSz. XXIV, 1970, 278—280 p. (Fényképpel).

Csatkai Endre: Régi soproni kereskedő cégérek. SSz. XXIV, 1970, 201—209 p.

Csatkai Endre: Széchenyi István halotti emléke. SSz. XXIV, 1970, 264 p.

Cziráki József: Faipari mérnökképzés az Erdészeti és Faipari Egyetemen. Faipar XX, 1970, 53—58 p.

Dávid Ferenc: Gótikus lakóházak Sopronban. Vö. Dercsényi—Entz—Havassy—Merényi: Magyar műemlékvédelem 1967—1968, 95—123 p.

Dercsényi Dezső—Entz Géza—Havassy Pál—Merényi Ferenc: Magyar műemlékvédelem 1967—1968. Bp. 1970, Akadémiai K. 446 p. + 464 kép.

Domonkos Ottó: A kesztyűsök munkájáról. Arrabona, 1970.

Domonkos Ottó: Csatkai Endre (1896—1970). (Nekrológ). SSz. XXIV, 1970, 273—278 p. (Fényképpel).

Domonkos Ottó: Jelentés a soproni Liszt Ferenc Múzeum 1969. évi munkájáról. SSz. XXIV, 1970, 280—283 p.

Erdeős László—Varga László: ABC áruház és lakóépület Sopron. Műszaki Tervezés X, 1970, 3 p.

Erdi Bálint: Holdbéli elnevezések (Fényi Gyuláról). Élet és Tudomány 1970, 2206 p.

Fábján Lajos: Idegenforgalmi szálláshelyek a Fertő tó osztrák partján. Vö. A Fertő-táj fejlesztésének távlatai és feltételei c. tanulmánykötetet. Bp. 1970, VITUKI. 10—23 p.

- F(áb)ján Lajos*: Radó Ferenc (1913—1970). (Nekrológ). SSz. XXIV, 1970, 189—190 p.
- Federmajer István*: Földrajzinév-gyűjtés Győr-Sopron megyében. Vö. Kázmér—Végh: Névtudományi előadások 382—383 p.
- Fekete Ferenc*: A soproni textilipar 25 éve. SSz. XXIV, 1970, 325—339 p.
- Felhő Ibolya*: Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. Bp. 1970, Akadémiai K. (Sopron megye: 214—247 p.)
- Fogarassy László*: Gábor Sándorné: Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság. Bp. 1969, Akadémiai K. (Könyvismertetés). SSz. XXIV, 1970, 285—286 p.
- Földes Mihály*: A Tűztorony új fiai. (Bp.) 1970, Kossuth K. 286 p. (Regény)
- Fried István*: Csehországi híradások az egykori Sopron városról és megyéről. SSz. XXIV, 1970, 266—270 p.
- Gál János*: Ifjúságunk élete a felszabadulás után. Vö. Herpay Imre (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... 173—196 p.
- Garád Róbert*: A Fertő-táj fejlesztésének távlatai és feltételei. Vö. A Fertő-táj fejlesztésének távlatai és feltételei c. tanulmánykötetet. Bp. 1970, VITUKI. 23—40 p.
- Garád Róbert*: Boronkai Pál (1897—1970). (Nekrológ). SSz. XXIV, 1970, 191—192 p.
- Garád Róbert*: Soproni házak, gondok, felújítások. SSz. XXIV, 1970, 162—166 p.
- G(árdonyi) B(é)la*: Szakkönyv bárhonnán. (Az Erdészeti és Faipari Egyetem könyvtárának ismertetése.) Kisalföld 1970. aug. 13.
- Gáspárdy Sándor*: A soproni képzőművészeti élet alakulása 1968/1969-ben. SSz. XXIV, 1970, 185—186 p.
- Grünvald Fülöp*: Egy zsidó család a középkori Sopronban. Évkönyv 1970. Bp. 1970, Magyar Izraeliták Országos Képviselőte. 52—64 p.
- Gyulay Zoltán*: Az utolsó alkímista műhely és az első elemátalakítás Sopronban. SSz. XXIV, 1970, 156—161 p.
- Házi Jenő*: Haydn József hercegi karmester 1768. évi tűzkára és a kismartoni városi levéltár pusztulása. SSz. XXIV, 1970, 360—361 p.
- Hegedűs András*: Gondolatok a Fertő-vidéki fejlesztési program társadalmi fejezetéhez. Vö. A Fertő-táj fejlesztésének távlatai és feltételei c. tanulmánykötetet. Bp. 1970, VITUKI. 99—107 p.
- Hegyi György*: SZOT 600 ágyas gyógyüdülője Sopron. Műszaki Tervezés X, 1970, 35 p.
- Herendiné Lakatos Éva*: Csatkai Endre (1896—1970). (Nekrológ). Magyar Könyvszemle LXXXVI, 1970, 267 p.
- Herpay Imre* (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... Sopron 1919—1969. (Az Erdészeti és Faipari Egyetem jubileumi évkönyve). Bp. 1970, Mezőgazdasági Kiadó. 331 p. 137 kép.
- Hiller István*: Adatok a soproni egyetem utolsó negyedszázados történetéből. SSz. XXIV, 1970, 139—150 p.
- Hiller István*: Az önálló faipari mérnökképzés kialakulása. Vö. Herpay Imre (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... 25—48 p.
- Hiller István*: Egyetemünk és Sopron városa. Vö. Herpay Imre (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... 25—48 p.
- Hiller István*: Az Erdészeti és Faipari Egyetem. (Ismertető). Sopron, 1970, Győr-Sopronmegyei ny. 77. p. 34 kép.
- Hiller István*: Haladó egyetemi diákmozgalmak Sopronban a felszabadulás előtt (1933—1945). SSz. XXIV, 1970, 224—235, 317—325 p.
- Hiller István* (szerk.): Lenin centenáriumi Sopronban. Sopron, 1970. MSZMP Városi Bizottsága. 104 p. 10 kép.
- Hiller István*: Universität für Forstwesen und Holzindustrie. (Ismertető.) Sopron, 1970, 78 p. 34 kép.
- Horváth Anita*: Magánvasút Magyarországon. Életünk II, 1970, 50—54 p.
- Horváth Terézia*: „Rőfösárúk” a kapuvári népviseletben. (Schnittwaren, Meter und Kurzwaren in der Volkstracht in Kapuvár.) Ethnographia LXXXI, 1970, 506—515 p.
- Horváth Zoltán*: „Felszabadulásunk története” című kiállítás a Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltárban (Sopron). SSz. XXIV. 1970, 374—380 p.

Horváth Zoltán: Harc a soproni gyapjűvásártartási jog megszerzéséért (1843—1846). SSz. XXIV, 1970, 306—316 p.

Huszár Lajos: A pankart. (Részlet Sopron középkori pénztörténetéből.) SSz. XXIV, 1970, 256—259 p.

Igmándy Zoltán: Hiller István: Die Forstwissenschaft als die Wiege unseres holzwirtschaftlichen Hochschulwesens. (Erdészeti és Faipari Egyetem Kiadványai 1969. 1. szám.) Sopron, 1970, 107 p. (Könyvismertetés). SSz. XXIV, 1970, 383. p.

Igmándy Zoltán: 25 év krónikája. Vö. Herpay Imre (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... 93—112 p.

Jancsó Miklós: A soproni egészségügy a felszabaduláskor és 1970-ben. SSz. XXIV, 1970, 45—48 p.

Kárpáti Endre: Sopron és a megye egészségügyi viszonyai 1945-ben. SSz. XXIV, 1970, 39—44, 130—138 p.

Kárpáti Zoltán: Megemlékezés Kitaibel Pál halálának 150 éves évfordulójáról. Botanikai Közlemények LVII, 1970, 161—163 p.

Kaufmann, Jacques: Eine Studie über die Beziehungen der Habsburger zum Königreiche Ungarn in den Jahren 1278 bis 1366. (Burgenländische Forschungen Heft 59). Eisenstadt 1970, 124 p.

Kázmér Miklós—Végh József (szerk.): Névtudományi előadások. II. Névtudományi konferencia Budapest 1969. Budapest, 1970, Akadémiai K. 403 p., 4 térkép, 11 grafikon. (Nyelvtudományi Értekezések, 70. sz.)

Kertai Endre: Vélemény és javaslatok a Fertő-táj távlati fejlesztési tervére vonatkozó megbízások előkészítéséhez és a tervezet kidolgozásához. Vö. A Fertő-táj fejlesztésének távlati és feltételei c. tanulmánykötet. Bp. 1970. VITUKI. 63—69 p.

Kiss, István: Weineinkauf für den Wiener Hofhaushalt in Westungarn—Burgenland (16—17. Jh.). Burgenländische Heimatblätter XXXII, 1970, 64—73 p.

Kiss Jenő: A rábaközi Mihályi igeképzői. Bp. 1970. Akadémiai K. 71 p. (Nyelvtudományi Értekezések 69. sz.). Ism.: Mollay Károly: SSz. XXIV, 1970, 383. p.

Klier, Karl M.: Die Familien Heberlandt-Thirring und die burgenländische Heimat- und Volkskunde. Burgenländische Heimatblätter XXXII, 1970, 11—17 p.

Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. kötet: 1. Általános rész I—II. Bp. 1970, Tankönyvkiadó. 890 p.

Kovács Sándor: TV és mikrohullámú állomás Sopron. Műszaki Tervezés, X. 1970, 12. 18—19 p. 2 fénykép, 2 rajz.

Körmendi Dénes: A soproni gyermek- és ifjúságvédelmi intézmények munkája (1961—1969). SSz. XXIV, 1970, 339—352 p.

Környei Attila: A Megyei Könyvtár dokumentumkötetei az 1917/1919-es forradalmi időszak megyei sajtójából (Könyvismertetés). SSz. XXIV, 1970, 284—285 p.

Környei Attila: A soproni sport 25 éve (Kiállítás a Liszt Ferenc Múzeumban). SSz. XXIV, 1970, 4. 381 p.

Környei Attila: Brennbergbányai munkásmozgalmak a két világháború között. Arrabona 1970.

Környei Attila: Sopron és környéke a Tanácsköztársaságban. A forradalmi évek tüzeiben (1917—1919). Mosonmagyaróvár, Sopron, Győr, Kapuvár (Szemelvénygyűjtemény). Győr, 1970, Győr-Sopronmegyei ny. 245 p. (Illusztrációkkal).

Kubinszky Mihály: A soproni Liszt Ferenc Kultúrház felújítása. Magyar Építőművészet. 1970, 58. p.

Lángh Alfréd és Pettenkofer László: A soproni szőlőtermelés a felszabadulástól napjainkig. SSz. XXIV, 1970, 110—129 p.

Lechner, Karl (szerk.): Donauländer und Burgenland (Handbuch der historischen Stätten. Österreich: I. Band). Stuttgart, 1970, Alfred Kröner Verlag. 909 lap, 4 térkép, 15 városalaprész.

Lengyel Alfréd: Helyzetkép a felszabadulás előtti Sopron közállapotairól. SSz. XXIV, 1970, 242—245 p.

Lengyel Alfréd—Sáry István—Tirnitz József: Az élet meindulása a felszabadulás után Győr-Sopron megyében. 1945. (Dokumentumgyűjtemény). Győr, 1970, Győr-Sopronmegye Tanácsa, 486 p.

- Loránt Ödön*: Diebold Károly (1896—1969). (Nekrológ.). SSz. XXIV, 1970, 93—95 p. (Fényképpel)
- Lovas Gyula*: Autóbuszok Sopron utcáin. II. rész. SSz. XXIV, 1970, 167—178 p.
- Majer Antal*: A Főiskola az erdészeti kutatás bölcsője. Vö. Herpay Imre (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... 113—128 p.
- Mikó Sándor*: A Sopron megyei halászat múltjából. Halászat. XVI, 1970, 64. p.
- Mikó Sándor*: A tanító Sopron vármegyében a XVIII. század második felében. SSz. XXIV, 1970, 260—263 p.
- Mikó Sándor*: Adatok a Sopron vármegyei halászat történetéhez. SSz. XXIV, 1970, 366—374 p.
- Mikó Sándor*: "... ha továbbra is így Sanyargattunk még itt is Francia Ország Lészen." SSz. XXIV, 1970, 270—272 p.
- Mollay Károly*: A magyarországi németiség 1686 előtti névanyagának vizsgálata. Vö. Kázmér—Végh (szerk.): Névtudományi előadások. 285—289 p. — Die Erforschung des deutschen Namengutes in Ungarn aus der Zeit vor 1686. Acta Linguistica Acad. Scient. Hung. XX, 1970, 121—127 p.
- Mollay Károly*: Buzás, Josef: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. IV. Teil. (Burgenländische Forschungen Heft 55). Eisenstadt, 1969, 466 lap. (Könyvismertetés) SSz. XXIV, 1970, 288 p.
- Mollay Károly*: Festschrift für Heinrich Kunnert. (Burgenländische Forschungen. Sonderheft II.). Eisenstadt, 1969, Burgenländisches Landesarchiv. 207 p. (Könyvismertetés). SSz. XXIV, 1970, 286—287 p.
- Mollay Károly*: Földi Lőrinc (1913—1970). (Nekrológ.). SSz. XXIV, 1970, 382 p. (Fényképpel)
- Mollay Károly*: Helyneveink tipológiai vizsgálata (Hozzászólás Kázmér Miklós könyvéhez.) SSz. XXIV, 1970, 352—359 p.
- Mollay Károly*: Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó oklevéltár. XII. köt. 1414—1478. Bp. 1969, 548 p. 2 hasonmás. (Könyvismertetés) SSz. XXIV, 1970, 287—288 p.
- Mollay Károly*: Volk und Heimat. Monatszeitschrift für Kultur und Bildung. Hrsg. vom Volksbildungswerk für das Burgenland. Eisenstadt. Jg. 23 (1969—1970). (Könyvismertetés). SSz. XXIV, 1970, 384 p.
- Molnár József*: Városéletünk kulturális jellemzői a felszabadulás előtt. SSz. XXIV, 1970, 21—34 p.
- Mórotz László*: Későbarokk festmények feltárása az Új utca 18-as számú házban. SSz. XXIV, 1970, 80—92 p.
- Nagy Alpár*: Húszéves a soproni „Liszt Ferenc” pedagógus énekkar. A kórus vázlatos története. SSz. XXIV, 1970, 151—155 p.
- Nagy János*: Az 1945. évi földreform-rendelet végrehajtása Sopron megyében. SSz. XXIV, 1970, 246—255 p.
- Nemky Ernő*: A testnevelés és sportélet fejlődése az erdészeti felsőoktatásban. Vö. Herpay Imre (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... 197—232 p.
- Nemky Ernő—Vancsura Rudolf*: Az erdészeti felsőoktatás botanikus kertjének története. Vö. Herpay Imre (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... 261—284 p.
- Pankotai Gábor*: Az erdészeti felsőoktatás a két világháború között. Vö. Herpay Imre (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... 77—92 p.
- Papp István*: Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság és főiskolánk 1919-es történetéhez. Vö. Herpay Imre (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... 49—76 p.
- Papp István*: Magyarország felszabadulásának kronológiája helytörténeti adatokkal (1944—1945). SSz. XXIV, 1970, 3—16 p.
- Papp István*: Válogatott bibliográfia Sopron felszabadulásáról és negyedszázados fejlődéséről. SSz. XXIV, 1970, 17—20 p.
- Pénzes Antal*: Picea és Juniperus tanulmányok. (Picea und Juniperus Studien). (Picea abies adatok a Hidegvízvölgyből és Juniperus communis ssp. communis a Szárhalmi erdőből, Dr. Csapody I. gyűjtéséből. Botanikai Közlemények 1970, 45—50 p.

Perczel Károly: Szakvélemény a Fertő-táj távlati fejlesztési tervéről. Vö. A Fertő-táj fejlesztésének távlati és feltételei c. tanulmánykötet. Bp. 1970, VITUKI. 85—99 p.

Perehazy Károly: Ereklém: Sopron. (Naplórészletek). Az Orsolya-téri új épülettől. Művészet. 1970, 12—14 p. 2 fénykép.

Pichler János: Javaslat a Fertő-táj fejlesztési tervére vonatkozó megbízások előkészítéséhez és a tervek kidolgozásához. A Fertő-táj fejlesztésének távlati és feltételei c. tanulmánykötet. Bp. 1970, VITUKI, 69—85 p.

Pilt Rudolf: Nagycenki „Széchenyi” kastély helyreállítása. Műszaki Tervezés. X, 1970, 47 p.

Pongrácz Pál: A Fertő-táj fejlesztésének kidolgozását előkészítő tanulmányok összefoglalója. Vö. A Fertő-táj fejlesztésének távlati és feltételei c. tanulmánykötet. Bp. 1970, VITUKI. 107—114 p.

Priszter Szaniszló: Diagnoses plantarum nonnularum Hungariae III. (Campanula rotundifolia l. coerulescens, továbbá Cyclamen purpurascens új alakjai: f. ovatum, f. crispatum, f. subpeltatum és f. stenopetalum Priszter et I. Csapody f. nova leírásai a Soproni hegységéből.) Botanikai Közlemények. 1970, 217—219 p.

Réthly Antal: Időjárás események és elemi csapások Magyarországon. II. kötet. Budapest, 1970, Akadémiai Kiadó.

Schlag, Gerald: Zur Burgenlandfrage von Saint-Germain bis Venedig (10. Sept. 1919—11. Okt. 1921). Burgenländische Heimatblätter. XXXII, 1970, 97—125 p.

Schmid, Hanns: Regionaler Überblick der erdgeschichtlichen Entwicklung des Mattersburger Beckens. Burgenländische Heimatblätter. XXXII, 1970, 49—55 p.

Semmelweis, Karl: Burgenländisch-westungarische Städte und Märkte im Reiseskizzenbuch eines Schlesiens aus 1712. Burgenländische Heimatblätter. XXXII, 1970, 17—25 p.

Soó Rezső: Magyar Pál emlékezete (1895—1969). (Nekrológ teljes bibliográfiával). Botanikai Közlemények. LVII, 1970, 155—159 p. (Fényképpel).

Soproni József: Jacques F. Carabin belga festő olajfestménye. SSz. XXIV, 1970, 255 p.

(Sopron statisztikája) A megye társadalmi — gazdasági helyzete és fejlődésének főbb tendenciái. (Kiadja a Központi Statisztikai Hivatal, Győr-Sopron megyei Igazgatósága. Győr.), (Bp.) 1970, Statisztikai Kiadó. (Házi soksz.) 71 p.

S. Szabó Ferenc: Táj- és természetvédelmi jellegű irányelvek és javaslatok a Fertő-táj távlati fejlesztési tervének előkészítéséhez. Vö. A Fertő-táj fejlesztésének távlati és feltételei c. tanulmánykötet. Bp. 1970, VITUKI. 53—63 p.

Szabó István: Dr. Manninger Rezső (1890—1970). (Nekrológ). SSz. XXIV, 1970, 187—189 p. (Fényképpel).

Szabó Jenő: A soproni Fémtömegcikk Kisipari Szövetkezet története. (Az első két évtized). SSz. XXIV, 1970, 1. 65—77 p.

Szabó Kálmán: A soproni Városi Könyvtár története. SSz. XXIV, 1970, 236—241 p.

Szabó Lajos: A soproni „Kaszinó” és a Liszt Ferenc Művelődési Ház. SSz. XXIV, 1970, 78—84 p.

Z. Szabó László: Győri kiállítások. (Giczy Jánosról is). Életünk II, 1970, 545—549 p.

Szakáll István: Rábaközi néptáplálkozás. A csecsemők fejlődése az első életévben. Népegészségügy LI, 1970, 117—119 p.

A szakszervezeti társadalombiztosítás 20 éve Győr—Sopron megyében 1950—1969. (Győr), (1970) Szakszervezetek Megyei Tanácsa. (Sokszorosított) 52 p.

Szerecz Imre: Horváth József Munkácsy-díjas festőművész diákkorából. SSz. XXIV, 1970, 265—266 p.

Szita Szabolcs: Kellner Sándor, az internacionalista csapatok egyik szervezője. SSz. XXIV, 1970, 98—107 p.

Tamás László: Ifjúságunk élete a két világháború között. Vö. Herpay Imre (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... 143—172 p.

Tamás József: Javaslatok az 1030/1967. sz. és 2051/1967. sz. kormányhatározatok alapján készülő és a Fertő-táj fejlesztésére vonatkozó távlati elképzelések koncepciójának kialakításához. Vö. A Fertő-táj fejlesztésének távlati és feltételei c. tanulmánykötet. Bp. 1970, VITUKI. 3—10 p.

Timaffy László: A Győr-Sopron megyei földrajzinév-gyűjtés módszeréről. Vö. Kázmér—Végh: Névtudományi előadások. 392. p.

Tölgyesi, György—Csapody, István—Bencze, Lajos: On the ash — components of ligneous and herbaceous plants grown on acidid primary rocks and on Laita — lime base rock. Acta Agronomica Acad. Scient. Hung. XIX, 1970, 293—304 p.

Trazler, Gottfried: Floristische Neuigkeiten aus dem Burgenland (IV). Burgenländische Heimatblätter. XXXII, 1970, 1—11 p.

Váczy Péter: Karoling művészet Pannóniában: a Cunpald-kehely. SSz. XXIV, 1970, 210—224, 289—306 p. (Illusztrációkkal)

Varga Gábor: Development of spruce inflorescence. (15 fénykép a Picea virág- és tobozfejlődéséről.) Acta Agronomica Acad. Scient. Hung. XIX, 1970, 357—362 p.

Varga Imréné: Soproni hirdetésmények felszabadulásunk időszakából (1945. ápr.—nov.). SSz. XXIV, 1970, 49—56 p.

Varga László: Kőfaragó téri lakóépület, Sopron. Műszaki Tervezés. X, 1970. 1 p.

Vigh István: A megújult Sopron. SSz. XXIV, 1970, 35—38 p.

Winkler Oszkár: OTP járási fiók és lakóház, Sopron. Műszaki Tervezés. X, 1970, 2 p.

Winkler Oszkár: A Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem épületei. Vö. Herpay Imre (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... 233—260 p.

Zádor Anna: Csatkai Endre művészettörténeti munkássága. SSz. XXIV, 1970, 194—200.

Zakar János: A felszabadulási emlékmű Sopronban. SSz. XXIV, 1970, 182—183 p.

Buza János:

Szakács Sándor: Állami gazdaságaink helyzetének alakulása 1945—1948. (Budapest, Akadémiai Kiadó 1969)

A magyarországi agrártörténet felszabadulásunkat követő időszakának avatott ismerője és művelője, a kapuvári születésű Szakács Sándor vállalkozott arra, hogy átfogó képet rajzol az állami gazdaságok helyzetéről, fejlődésük problémáiról egy olyan időszakban, amely alapvető változásokat hozott népünk történetében.

1948-ra az állami mezőgazdasági birtokok területe közel 71 000 kataszteri holdat tett ki, vagyis összességében szinte azonos volt a földreformot megelőző állomány-nyal. Területi elhelyezkedés, jogfolytonosság szempontjából azonban csupán 3 gazdaság tekinthetett vissza előzményekre, 96 gazdaság a földreformot követően — vagy azzal egyidőben — jött létre; más szóval ez azt jelenti, hogy a helyenként elemi erővel felszínre törő földigények kielégítése során az állami birtokok felosztására is sor került, s az új állami birtok „a földreform melléktermékeként” jött létre.

Mezőgazdaságunk gyökeres átalakulásának eredményeként a kisüzemi gazdaságok túlsúlya lett a jellemző, s az állami gazdaságokra hárult volna több vonatkozásban a paraszti gazdaságok segítése. Hivatalosan is megfogalmazást nyert ez, miszerint az állami gazdaságok „... önálló termelő egységként, a korszerűség követelményeinek megfelelően, a mezőgazdaság összes ágazataiban olyan szaktevékenységet fejtsenek ki, amely mind minőség, mind a mennyiség tekintetében mintául szolgál a magán-gazdaságoknak. ... termelői tevékenységük révén általában elő kell segíteniük a nemzeti vagyon gyarapodását, illetőleg a gazdálkodás eredményességét szem előtt tartva biztosítaniuk kell legalább saját fenntartási költségeiket” (12. lap).

Szakács Sándor behatóan vizsgálja, hogy a túlnyomórészt újonnan alakult gazdaságok az adott keretek között megfeleltek-e — megfeleltek-e — a fenti célkitűzéseknek. A birtokok területi és üzemszervezési viszonyai, adott állapotuk, felszereltségük, a részükre folyósított juttatások, szervezeti felépítésük, irányításuk és vezetésük színvonala, termelési tevékenységük, munkaerőgazdálkodásuk mennyiben állt azon a szinten, amely lehetővé tette (volna) azt, hogy megfeleljenek az előttük álló — és tegyék

hozzá az idézet alapján nagyon is helyénvaló — feladatoknak. Végezetül pedig a gazdaságpolitika és az állami gazdaságok viszonyát vizsgálja a szerző.

Négy jószágigazgatóság — a budapesti, székesfehérvári, soproni, valamint a pécsi — levéltári forrásainak feldolgozása, illetve a vonatkozó statisztikai, sajtó és szakirodalmi anyag felhasználása alapján nyerhet az olvasó bepillantást állami gazdaságaink életébe az 1945—1948 közötti időszakban.

Ismertetésünk példaanyagát a Győr, Sopron, Vas és Zala megye működési körzetére kiterjedő Soproni Jóságigazgatóság területéről vesszük. E jószágigazgatósághoz tartozó gazdaságokra is jellemző volt az országos méretekben megfigyelhető erőteljesen egyenetlen birtoknagyság. Egy-egy gazdaságra átlagosan mintegy 390 kat. h. jutott a jószágigazgatóságban belül, a szélső értékek — Sopronipuszta 1300 kat. h., illetve Mosonszentjános és Mosonszentpéter 20—20 kat. h. — között meglehetősen változatos képet mutat a 14 gazdaság birtokállománya. Nyilvánvaló, hogy az egyenetlen, s egyes esetekben a paraszti gazdaságot alig meghaladó területű birtokokon — nem is beszélve arról, hogy több esetben nem is egy tagban feküdtek — az átlagnál nagyobb mértékben fordultak elő üzemszervezési nehézségek. Ugyancsak egyenetlen a szántóterületek részesedése az egyes gazdaságokon belül; az eszterházi, nagycenki, sopronhorpácsi üzemekben meghaladta a 90%-ot, ezzel szemben az iváni intézőség területének még negyedét sem tette ki a szántó.

Sok kívánni valót hagyott maga után az állami gazdaságok felszereltsége, vonatkozik ez mind a gépekre, munkaeszközökre, mind pedig a gazdasági épületekre. Néha nem is a felszerelések hiánya, leromlott állapota okozott gondot, hanem az, hogy a gazdaságok nem vehették használatba a juttatott épületeket, ez történt például Eszterházán is, ahol a községi földigénylő bizottság megtagadta a szükséges épületek kiadását.

Nem volt közömbös állami gazdaságaink fejlődése szempontjából az sem, milyen formában épült fel közvetlenül irányító, közép és felső szintű vezető testületük, anyagi lehetőségeik és személyi összetételük révén megfeleltek-e a velük szemben támasztott követelményeknek. A szerző nagyon helyesen — a tárgyi feltételek bemutatása után — csak az utóbbi kérdéskör finoman árnyalt elemzésének befejezéséként foglalkozik a rentabilitás kérdésével, s a kellő mértékű állami támogatás hiányától az állagmegőrzésben mutatkozó hanyagságokig megannyi tényezőjét vonultatja fel azoknak az okoknak, amelyek az állami gazdaságok *eladósodásához* vezettek.

Bár a tárgyalt időszakban még túlnyomórészt a vegyes gazdálkodás volt jellemző az üzemek termelőmunkájára, helyenként már — természetesen az előzményektől nem függetlenül — a szakosodás jelei is megfigyelhetők. Eltekintve a későbbiekben országos hírűvé váló sopronhorpácsi növénynevelő teleptől, mely dr. Sedlmayer Kurt bérleményét képezte, s mint ilyen sajátosnak tekinthető, Sopronipusztán jelentős mértékben foglalkoztak nemesített vetőmagvak szaporításával, Nagycenken őszi rozs, tavaszi árpa, zab, tengeri és vöröshere nemesítésével, illetve szaporításával. Ikerényben nem nagy kiterjedésű, de jól működő bolgárkertészetről nyerhetünk tudomást. Természetesen az említett gazdaságok sem voltak tiszta profilúak, Sopronipusztán az említésre méltó vetőmagtermesztésen túl a szarvasmarhatenyésztés fejlődésének kezdetei és a tejhozam emelkedése is megfigyelhető. Nem részletezve tovább a gazdaságok termelőmunkájáról írottakat, megemlíthetjük még, hogy a szemtermelés területén az állami gazdaságok termésátlagai általában — az 1946/47-es aszályos esztendőben is — meghaladták az országos átlagot.

A kötet szerves tartozékát képezik a szövegek közötti és a függelékben elhelyezett táblázatok, áttekinthetőek, jól szolgálják a szerző mondanivalójának alátámasztását. Mintegy 40 oldalas függelék alapján tekinthetünk bele a már fentebb említett négy jószágigazgatóság anyagába, amely nemcsak a gazdálkodás fő vonásaira — noha értelemszerűen ez az elsődleges —, hanem esetenként az egyes birtokok történetére is tartalmaz adatokat; közel 20 lap esik ebből a soproni jószágigazgatóságra. Hasznos lett volna a függelékhez térképvázlatot készíteni, ily módon a gazdaságok földrajzi elhelyezkedése is nyomon követhető lenne.

Lechner, Karl (szerk.): Donauländer und Burgenland (Handbuch der historischen Stätten: Österreich Bd. I.) Stuttgart, Alfred Kröner Verlag 1970, 909 lap.

A „Handbuch der historischen Stätten” ausztriai sorozatának első köteteként jelent meg Alsó- és Felső-Ausztria, Bécs és Burgenland történelmi nevezetességű helyeinek ismertetője. A sorozatnak az a célja, hogy az érdeklődőknek az első tájékozódást nyújtsa a történelmi nevezetességű helyek múltjáról az őskortól a legújabb korig, felhívja a figyelmet egy-egy hely történeti emlékeire, utaljon a további tájékozódást nyújtó irodalomra. A szerkesztő bevezetőjében a négy tartomány történetének összefüggéseit vázolja és kitér helytörténeti irodalmának kialakulására a XV—XVI. század fordulójától napjainkig. Az egyes tartományokról szóló fejezetek élén ugyancsak történeti összefoglalást találunk, ezt követi a tartomány történelmi nevezetességű helyeinek ismertetése. A kötetet különböző tájékoztató táblázatok (pl. a magyar királyok uralkodási éveiről, a győri püspökök működési idejéről stb.) és válogatott bibliográfia zárja.

Ezen a helyen természetesen elsősorban Burgenland érdekel bennünket, ennek is egykor Sopron vármegyéhez tartozott történelmi nevezetességű helyei. August Ernst, a burgenlandi tartományi levéltár vezetője a terület politikai történetét foglalja össze (694—711. lapok), az egyes történelmi helyeket burgenlandi szakemberek, August Ernst, Josef Karl Homma és Harald Prickler dolgozták ki. Az egykori Sopron vármegye területéről a következő helyek szerepelnek külön címszóval: Borsmonostor (Klostermarienberg), Csáva (Stoob), Darufalva (Drassburg), Dérföld (Dörfel), Doborján (Raiding), Feketeváros (Purbach), Felsőpulya (Oberpullendorf), Fertőfehéregyháza (Donnerskirchen), Fraknó (Forchtenstein), Kabold (Kobersdorf), Kismarton (Eisenstadt), Lajtakáta (Gattendorf), Lajtapordány (Leithaprodersdorf), Lakompak (Lackenbach), Lánzsér (Landsee), Léka (Lockenhaus), Ligvánd (Nebersdorf), Locsmánd (Lutzmannsburg), Lók (Unterfrauenhaid), Loretom (Loretto), Márc (Marz), Margitbánya (St. Margarethen), Nagymarton (Mattersburg), Németkeresztúr (Deutschkreutz), Oka (Oggau), Oszlop (Oslip), Pecsényéd (Pötsching), Récény (Ritzing), Répcekehely (Mannersdorf), Répcesarud (Frankenau), Ruszt (Rust), Savanyúkút (Sauerbrunn), Somfalva (Schattendorf), Sopronkertés (Baumgarten), Sopronnyék (Neckenmarkt), Sopronszentmárton (St. Martin), Szarvkő (Hornstein), Vámosderecske (Drassmarkt) és az elpusztult Újkastély (Tabor). Külön címszava van a Fertőnek. Kismartonnak történelmi alaprajzát is közli a kötet. A magyar vonatkozások kidolgozása általában kielégítőnek mondható. A bibliográfia magyar nyelvű műveket is említ, e tekintetben azonban volna pótolnivaló. A folyóiratok felsorolásánál hiányzik a Győri, a Soproni, a Vasi Szemle, a győri Arrabona évkönyv, Házi Jenő soproni okmánytárából nem 11, hanem 13 kötet jelent meg, sőt „XVI. századi magyar nyelvű levelek Sopron szab. kir. város levéltárából” (Sopron, 1928) című kötet is sok burgenlandi vonatkozást tartalmaz. A Magyar-zsidó oklevéltárból nem hat, hanem 12 kötet jelent meg 1969-ig, különben pedig azonos a külön műként felsorolt Monumenta Hungariae Judaica sorozattal. A vármegyétörténeteknél csak mászázadi magyar műveket említ, Sopronnál még ezt sem, pedig 1938-ban megjelent Belitzky János feldolgozása, 1957-ben e sorok írójaé. Pukánszky Bélának „A magyarországi német irodalom története” (Bp., 1926) című munkájának átdolgozott, német nyelvű kiadása is van (Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn. Münster i. W., 1931). Ezek és hasonló hiányosságok azt mutatják, hogy a magyarországi kutatások eredményeit még egy ilyen aránylag kis kutatási területen sem ismeri kellő mértékben a külföldi tudományos közvélemény.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Aus dem Inhalt:

- Kocsis, Josef*: Anton Tárcezy-Hornoch 70-jährig
Kovács, Josef Ladislaus: Emblematik, Hieroglyphik, Manierismus I.
Mihály, Peter: Archäologische Forschungen im westlichen Waasen I.
Mikó, Alexander: Die Rabau in der Zeit der Kurutzenkriege
Nagy, Alpár: Zoltán Kodály und Ödenburg
Hiller, Stefan: Alexander Kellner und die Delegierten aus Ödenburg an der Landestagung der Ungarischen Räterepublik (Juni 1919)

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

- Környei, Attila*: Der Lokalhistoriker André Csatkai
Környei, Attila: Bibliographie André Csatkai I. Teil

Kleine Beiträge

- Szita, Szabolcs*: Eine Auszeichnung für besondere Verdienste um die Stadt Ödenburg
Faragó, Alexander: Aufzeichnungen des Beleder Bauern Ladislaus Buti aus den Jahren 1839—1875

Kulturelles Leben in Ödenburg

- Domonkos, Otto*: Die Ausstellung „25 Jahre lokalhistorische Forschung in Ödenburg“ des Ödenburger Stadtmuseums
Domonkos, Otto — Vendel Mikolaus: Bericht über die Tätigkeit des Ödenburger Bergbau-Museums in den Jahren 1969 und 1970

Nekrolog

- Környei, Attila*: Andreas Bors (1899—1970)

Bücherschau

- Hiller, Stefan*: Ödenburg-Bibliographie des Jahres 1970
Buza, Johann: Szakács, Sándor: Állami gazdaságaink helyzetének alakulása 1945—1947
Mollay, Karl: Lechner, Karl (Redakt.): Donauländer und Burgenland (Handbuch der historischen Stätten: Österreich Bd. 1.)

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet félévenként szed be a posta a levélkézbesítők útján.

Előfizetési csekszámlaszám: egyéni 61.280, közületi 61.066 (vagy átutalás az MNB 8. sz. fióknál vezetett egyszámlára). Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a szerkesztőségnél rendelhetők.

Levél cím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Városi Tanács.
Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Felolós kiadó: Ugróczky Mihály, a Lapkiadó Vállalat igazgatója

Terjedelme 6 B,5 ív = 8 3/4 (A,5 ív) — Győr-Sopron megyei Nyomda V. Soproni üzeme 71.1016
Terjeszti: a Posta Központi Hírlap Iroda

INDEX: 25,915

№ 324

SOPRONI SZEMLE

XXV. ÉVFOLYAM 1971. 2. SZÁM

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat
Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:
CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTO, ERDELY SÁNDOR, FÁBJÁN LAJOS,
FEKETE FERENC, FRIEDRICH KAROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYU-
LAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS *technikai szerkesztő*, HARACSI LAJOS, HILLER
ISTVÁN *titkár*, HORVÁTH JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELENYI FERENC
olvasó szerkesztő, PINTÉR FERENC, PRÖHLE JENŐ, RETHLY ENDRE, SIMON
JÁNOS, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBENYI LÁSZLÓ,
WINKLER OSZKÁR, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:
MOLLAY KÁROLY

Tartalomjegyzék:

	Oldal
<i>Kovács József László</i> : Emblematika, hieroglifika, manierizmus II. rész	97
<i>Mihály Péter</i> : Régészeti kutatások a nyugati Hanságban II. rész	109
<i>Berecz Dezső</i> : Jászai Mari látogatásai Nagycenken és Rábatamásiban	118
<i>Hünner László</i> : Fűrész Gyula tevékenysége a soproni Szociáldemokrata Pártban	124
<i>Horváth Zoltán</i> : Sopron város új címere	131

Helytörténetírásunk időszerű kérdései:

<i>Fogarassy László</i> : Bevezetés a burgenlandi kérdés forrásaiba és irodalmába	138
<i>Környei Attila</i> : Csatkai Endre munkásságának bibliográfiája II. rész	145

Kisebb közlemények

<i>Alkonyi István</i> : Sopron város térképei az Országos Széchényi Könyvtár térképtárában	165
<i>Lóránt Ödön</i> : Napsugaras kapuk Sopronban	170
<i>Komlós Géza</i> : A XVII—XVIII. századi erdei legeltetések a röjtöki Nagyerdő mai területén	176

Sopron kulturális élete

<i>Horváth Zoltán</i> : A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár 1970. évi munkájáról	182
<i>Gunda Mihály</i> : A MTESZ Soproni Városi Szervezetének működéséről	184

Megemlékezések:

<i>Mollay Károly</i> : Bán János (1887—1971)	188
--	-----

Soproni könyvespolc

<i>Mollay Károly</i> : Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I/1. kötet. I.—II. rész	189
<i>Mollay Károly</i> : Hiller István: Az Erdészeti és Faipari Egyetem. Sopron, 1970, 78 lap + 34 kép	190
<i>Fogarassy László</i> : Gerald Schlag: Die Kämpfe um das Burgenland	190
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Veres Miklós: A tárnoki hatóság és a tárnoki szék (1526—1849)	192

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XXV. ÉVFOLYAM

1971

2. SZÁM

Kovács József László:

Emblematika, hieroglifika, manierizmus

(Fejezetek Lackner Kristóf művészi világából)

II. rész

5. Az emblematikus művek számbavétele nyomán és Lackner Kristóf megjegyzései alapján tehát a magyar művészettörténet immár nem három, hanem ötvenöt metszetről mondhatja el, hogy azok a későreneszánsz író saját alkotásai. Ezek eddig is tények voltak, Lacknert az eddigi irodalom is író volta mellett polihisztorként, ötvösként, rézmetszőként is emlegette, a hiteles metszetek „megszaporodása” – valójában csak a művek ismerete alapján történő számbavétele – mindenképpen jelentős művészettörténeti esemény is. Még jelentősebbnek érezzük Lackner Kristóf szokatlan lelőhelyről előkerülő, eddig teljesen ismeretlen rajzait. A rokonszenves egyéniség tollrajzaiból eddig egyetlen darabot sem ismertünk, bár kétségtelen volt, hogy jól rajzolt.

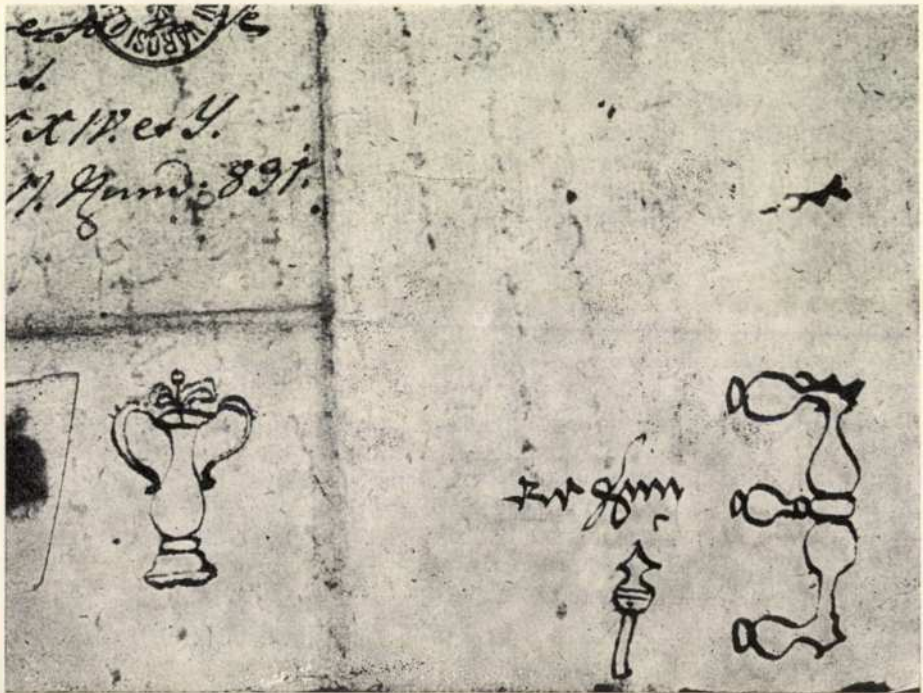
Még különösebb, hogy a most megkerült rajzok Lackner hivatali tevékenysége során keletkeztek. Azt a világfit, aki szenvedélyes jogi eruditióval – és talán még több macchiavellista ötlettel – verekedett és vesztegetett a prágai udvarban, a tárnokszéken, a kancellárián és a pozsonyi országgyűlésen, mérhetetlenül fárasztották a tiszteletre méltó tanács és a tiszteletre méltó nagytanács jellegében azonosan ismétlődő apró-cseprő, ügyes-bajos kívánságai.

Bármennyire is érdeklődő arccal bizonygatta, hogy figyel a belvárosi háziurak ereszcsergási pereire vagy áremelésért bevádolt céhmesterek mentegetőzésére, mégis kétfelé figyelt. Amíg látszólag jegyzeteket készített a peres ügyekről, valójában bájos tollrajzok bújtak elő tolla alól, és kerültek az előtte fekvő ügyiratokra. A rajzok forrásvidékét könnyen meghatározhatjuk. A kis manierista alkotások mestere csak olyan valaki lehetett, aki ismerte a kortárs vagy egy-két nemzedékkel előbb élt európai mestereket. Aki a soproni rajzokat készítette, annak ismernie kellett Leonardo da Vincit vagy karikatúráinak követőjét, Giuseppe Arcimboldot, az olasz születésű német művészt, kit II. Rudolf emelt művészetéért birodalmi gróffá. Látnia kellett azokat a növényekből, gyökerekből, gyümölcsökből összerakott tájképeket, fejekkel kombinált fantasztikus tájait, melyeket Rudolf úgy szeretett, s melyeket a szürrealisták századunkban újra felfedeztek. A soproni tollrajzok mesterétől nem volt messze Parmigianino manierista világa sem, a hosszú nyakú Madonnák, a konvex tükörben megjelenő, torzított kezű ifjú portréja követendő példa volt számára.

A rajzok mestere nem lehetett más mint Lackner Kristóf, aki mindezt, követőket és kortársakat is, láthatta németországi, olaszországi éveiben, sőt Prágában 1602-ben a kis sikerrel intézett, Pethe Márton győri püspök elleni perekből is neki volt legtöbb haszna: megismerkedett az európai manierizmus egyik

székvárosával, és nagyon valószínű, hogy a Rudolf-féle kincstár és képtár (Kunstkammer) műalkotásaival és ritkaságaival is.⁴

E stilisztikai érvekhez járul az is, hogy a rajzok csak Lackner hivatali ideje alatt keletkezett iratokon található, sem előbb, sem később. Az egyik okmányra jelmondataiból is felrajzolt egyet gondos kancelláriai irással: *Fiat voluntas tua* (idézet a Miatyánkból); Sallustius Iugurtha-jából való (10. fej.) a másik szállóige: *Concordia parvae res crescunt*. Nem tudjuk egyelőre az alábbi mondas forrását: *Non in una sede morantur maiestas et amor* (2. sz. rajz). A hold, egyben az emberi sors változékonyságára is utal két szállóige: *Crescit, decrescit*

9. kép. Reneszánsz kancsóterv

constans consistere nescit, illetőleg *Lusus fortunae variatur imaginis lunae* (11. sz. rajz): ezek eredete is ismeretlen. Az iratokon található többi jegy is a rajzok lackneri eredetét igazolja. A soproni ferencesek egyik kérelmükben a kolostorba beszállásolt császári katonák kihelyezését kérték. Írónk néhány emlékeztető szót vázolt fel erre az iratra tizedről, ágyúró, a vámból katonáknak járó 3 solidusról, de melléje könnyű kézzel fantáziacímert rajzolt, a címerpajzson egymásra bújó hattyúk vagy gémek állnak,ilyent akárhányat a közeli Fertő tavon is láthatott. A címert hat sorban élére állított négyszögből állította össze, a másodikban máltai kereszt, középpütt ötvösdísz (gombterv?).

Manierista jellegű a címert záró, virágot, gyümölcsöt egyesítő bokréta s abból a kinövő füzfaágszerű tolldísz. Ezekre a bokréta díszekre, azok rejtett értelmére különösen szükséges felfigyelni, mert azok egyben egy (nálunk más

művésznél ki nem alakult) manierista játékot is megőriztek, a díszekből a figyelmes szemlélő előtt Arcimboldo módjára egy-egy szörnyarc is kirajzolódik. Művésznünk hol virágból, levélből rajzolja, rakja ezeket össze, hol pedig tollak formálnak ki nagy haját, elágazó bajsztot és szakállt.

Rajzol más fantáziacímert is, ezek mellé saját nemesi címerét is megörökíti. Hullámszó vízből nő ki a címert felező nád, melyet balról rák, jobbról hattyú érint. Joachim Camerarius nürnbergi patrícius (1534–1598) emblematikájában vízen úszó hattyú a költőket és a költészetet dicséri, a nád a hajlékony szívósság jelképe („hajlunk, de nem törünk meg”, ez az embléma jelmondata), a rák ugyancsak Camerariusnál nem maradiságot, hanem a meggon-doit haladást, egy másik emblémában pedig a forgékonyságot jelenti. Lackner címere ezek szerint a tulajdonos írói voltának és jogi ismereteinek a jelképe, jelentése: író vagyok és jogtudós. Címermezőben szakállas férfiar-

10. kép. Lackner Kristóf címere

cot őrzött meg egy másik rajz, melynek manierista ihletése ugyan kétségtelen, de szinte arra az ismert későközépkori Szent János fejre emlékeztet, mely a tájói templom roncsaiból Divald Kornél buzgalma nyomán került a besztercebányai múzeumba⁹ (Divald Kornél: Magyarország csúcsíveskori szárnyasoltárai II. 6–7.1, Bp. 1911.).

Ilyen középkor-ismeret alakítja részben hitelessé, részben jelképpé egy Bécs közeléből, Hernalsból menekült evangélikus prédikátor arcképét, aki bizonyára segélyért supplikált a soproni polgármesternél.

A címerbe rajzolt fej mellett is találunk féllábon álló darut, az emblematikában ez az éberség jelképe. Hiteles megfigyelésből fakadnak azok az állatrajzok is, melyeken szájuknál felakasztott halakat, lábuknál felfüggesztett nyulakat örökít meg. Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ezek a tollrajzok Lackner személyes élményei, hisz elsőnek ő emelt Sopronban a középkori városfalakon kívül olvasóházat, így akár halászhatott a kis ház közelében folyó Ikva patakban, vagy vadászhatott a ház mögött domboruló Bécsi-dombon. De valóságos mókusok, nyulak ugráltak Lackner fantáziaágain is, melyek azt mutatják, hogy alkotójuktól nincs távol az a természetszeretet, mely Albrecht Dürert is a természet apró élőlényeit megörökítő megfigyelésekre indította. Kupolás, tornyos reneszánsz templom is akad a rajzok közt, jellege szerint leginkább az olaszországi évek késői emlékképének tartom.

Ezekre a rajzokra a XVII. század első harmadának abban a soproni levél-

tári anyagában találtam, melyet Lackner-monográfiámhoz feldolgoztam. E korszakból származó magyarországi rajzunk rendkívül ritka, szinte nincs is. Már ez is arra ösztönözheti a korszak művészettörténészeit, hogy további rajzok reményében a teljes soproni iratanyagot átnézzék Lackner működése időszakából, 1600 és 1631 között. Nagyon valószínű, hogy a felsorolt rajzok a bemutatottak mellett is szaporíthatók. Ez bizonyára még árnyaltabbá tenné Lackner Kristóf művészi arcképét, de gazdagítaná a korszak magyarországi művészettörténetét is (Vö. még e tanulmány „Függelék”-ét).

6. Végül egy apró adalék Lackner zenei érdeklődéséről. Egy hozzá intézett magyar nyelvű levélen három soros dallamtöredék található. Kérésemre Bán Imre, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem professzora Csomasz Tóth Kálmán zenekutatónak adta át meghatározásra. Bán professzor szívességéből közlöm a megfejtést: „A dallamtöredékről ennyit tudnék mondani: az első, elmázolódott sort a leíró lezárta, a második sorban a leírást újra kezdte. Az egész úgy fest, mint egy imitációs-kontrapunktikus többszólamú karének valamelyik felső szólamának (diszkánt, esetleg alt, mert szoprán kulccsal van ellátva) a kezdete. Ha az első sor vége felé álló ismétlőjel előtti pár hang nem f-zárlatra engedne következtetni, arra gondolnék, hogy Luther „Gott sei gelobet und gebenedeiet” kezdetű énekének egy előttem ismeretlen polifon feldolgozásából a kezdőrésszel van dolgunk, mert a motívum ezt a dallamot írja körül. Ismétlem: komoly nehézség, hogy az ismétlőjel előtt (sőt utána is) „f” hang van, mert az előbbi ének esetében ott „c”-zárlatnak, tehát c, e, vagy g hangnak kellene állnia. Két eset lehetséges: vagy az írás hibás, vagy a dallam mégis más éneknek a — mindenesetre — imitációs stílusú diszkántszólama”. A zenei töredék felett nem Lackner kézírásával a következő olvasható: „Eine erleuterung Zu Thuen in Judicio Ist iedweder Zue Thuen schuldig, da Herr Hanß sich niemand denselben aid zieh.”

Csomasz Tóth Kálmán megfejtése alapján arra gondolhatunk, hogy egy Luther-dal változatával lehet dolgunk. Az előtte álló néhány sor talán azt jelenti, hogy Herr Hanß lelkész (bizonyára a morvaországi Iglából Sopronba jött Hanß Hagius, aki 1632-ig volt másodlelkész) elégedetlen a dal variációs előadásával, és panaszt tett a kántor ellen?

Ha ez a következtetés helytáll, akkor mindegy, hogy a zeneértő polgármester jegyzi-e fel a panasz tárgyát, a hibás dallamot egy neki szóló levélre, vagy a városi jegyző végzi el ugyanezt a polgármester számára. Mindenképpen a város polgármesterére és humanista polgárságának zenei műveltségére vet fényt egy — így belső tanácsi ügyé alakuló — kifogásolt dallamvariáns...

FÜGGELÉK

I. Lackner Kristóf emblematikus metszeteinek jegyzéke

1. Sopron látképe 1610 körül. „A kép nagy részét a város címere és a *Turris et fortitudo mea Deus* felirat foglalja el. Az alsó részben a város képe. A belvárosban látni a zömök Tűztornyot, a mai bencés templomot, a magas házak közt megbújó Szent György templomot, a várfalon kívül a Szent Mihály templomot a rejtélyes toronydíszel és mellette az egyik temetőkápolnát. A városnak középkori jellege van” (Csatkai Endre: Soproni látképek [veduták] 1890-ig. Sopron és környéke műemlékei. Ep., 1956,² 157.).

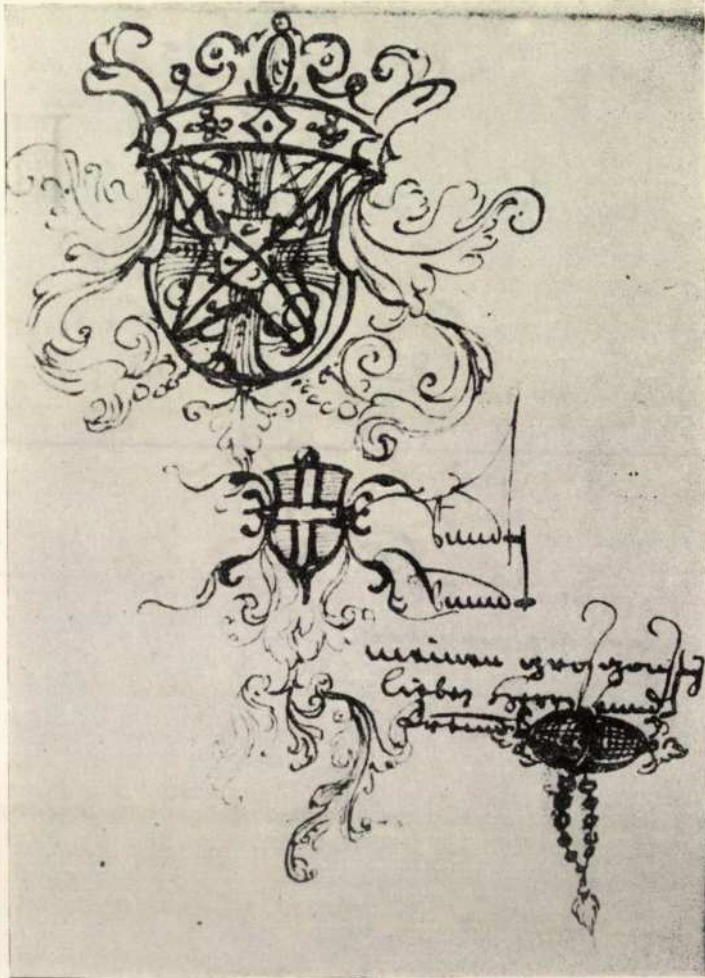
2. Lackner Kristóf önarcképe 1611-ből. Asztal mellett áll, kezében szalagos könyv, melynek tábláján *Ae(tate) S(ua) XL* olvasható. Az önarckép ábrázoltja feltétlenül fá-

11. kép. Emblematikus tollpróbák, harangtorony, fantáziaciemer, gyermekarc, bajszos arc

radtabb, gondterheltebb, mint az 1602-es prágai arcképen látható fiatal férfi. Ruhája nagy galléros, törökös szabású, végig gombos kabáttal. Alul balra a város, jobbra Lackner címere, középpütt: *Fiat voluntas tua M. DC. XI.*

3. Lackner nemesi címere, felette szalagon *Fiat voluntas tua*, a címert ovális alakban körülvevő leveles ághoz a Tudós Társaság jelvénye van hozzákötve. A hatszögű

12. kép. Fantáziacímer és ötvösmunka rajza

jelvényben felül: *S(ecretum) F(oederis) S(tudiosorum) N(obilium) S(empronienisium)*, középpütt két kéz összekulcsolva könyvet fog, alul évszám: 1604. A mezőnyt szalag zárja: *Insignia Christophori Lackner I. U. D.* szöveggel. Megjelent a *Florilegus Aegyptiacus*-ban 1617-ben.

4. A *Maiestas* sasa. Állókép. A felső csikban *Maiestas* felirat, alul szalagon *Meum a Domino Auxilium* felirat körben, a kör belsejében Náprágy Demeter mitrás, keresztet, pásztorbotos címere. A címer koronából kinövő háromnegyed alakos nőt ábrázol.

Középpütt a tanulmányban leírt módon ábrázolt sas, a bal szárnyán a szabad királyi városok nevei: *Cassovia, Pisonium, Thirnavia, Sempronium, Bartwa, Eperies, Salkolcza*.

A *Coronae Hungariae emblematica descriptio* (RMK. III, 221) metszetei:

5. Farkába harapó kigyó alkotja a címkép keretét, a címlap sarkain felirat: *Vicisti Famam virtutibus tuis*. Az ovális mezőnyben kétfejű sas, császári koronával, alatta három mezőnyös pajzs, benne összerakott betűkből *Matthias* olvasható ki. A cí-

13/a. kép. Címerpajzsba foglalt szakállas férfiarc

13/b. kép. Hosszú nyakú madár rajza

mertől a sas lábáig drapéria, rajta a könyv címe. A sas két fejének gloriolájában *Sum cuique* szöveg.

6. A korona elülső nézetben, emblemikus lemezekkel ékítve. A korona alatt II. Mátyás nagy címere.

7. Az emblemikus korona hátsó szemléletben. Két kéz tartja, a kezeken *Petrus Reway* és *Stephanus Palfy* koronaőrök neve.

8. Körmezőny, benne kelő nap, alatta tengeri táj. Az embléma inscriptiója: *Taliter salutis publicae invigilandum*.

9. Inscriptio: *Ubi fortitudo, ibi tutela*. A kép adamas, más néven acélkő.

10. Inscriptio: *Casta decent reges*. A smaragd képe van alatta.

11. Inscriptio: *Ubi sobrietas, inibi sapientia*; alatta az ametiszt képe.

12. *Ubi pietas, ibi et reliqua* felirat alatt a zafir képe.

13. *Ubi honos, ibi onus* felirat alatt kitárt szárnyú sas, háttérben udvarház, tó nádassal.

14. *Sic tuis invigiles* felirat alatt kör alakú mezőben fél lábon álló daru. Háttérben fa, hegyek, házak.

15. *Ubi clara incendia, ibi lumen* felirat, koronában két keresztbe dugott fáklya ég, háttérben falusi táj.

16. *Ubi lumen, transeant tenebrae* felirat, két égő gyertya, háttérben hegyes táj, fallal körülvelt templom.

17. *In hoc signo vinces* felirat (Nagy Konstantin császárnak Eusebius-készítette életrajzából), középpütt magyar címerpajzs, háttérben tábor, feltartott lándzsás huszárok.

18. *Hic finis omnium* felirat, két lábszárcsonton koponya, háttérben templom, esetleg a Szent Mihály templom. A 16., 17., 18. embléma újra megjelent Mollay Károly „Többnyelvűség a középkori Sopronban” című tanulmányában (SSz. 1968, 131, 133, 135).

19. *Discite justitiam moniti* felirat (Vergilius: Aeneas 6, 620), felhőből kinyúló kard élén táncoló koronás mérleget tart. Háttérben város.

20. *Virtute sic emineas* felirat, csillagkoszorúban nagy csillag ragyog, háttérben falusi táj.

21. *Ex inordinatio gignitur confusio* felirat, V alakban húzó madarak, háttérben több tornyos város.

22. *Legibus solutus lege vivat* felirat, a kör tetején sugárzó nap, nyitott könyvön *Suum cuique* felirat, (Corpus iuris civilis I/1, 10. §), keresztbe rakott kard, kormánypálca, országalma.

23. A kör közepén leveles ágából hajlított kisebb kör, közepén író toll. Felirat: *Iuste certanti laurea*.

24. *Si non clementia, potentia* felirat. Körmezőny felső részében saját farkába harapó kígyó képez kisebb kört, ebben oroszlánfej. Alatta falusi táj.

25. *Quae docent, non nocent* felirat alatt Turchesia-kő képe.

26. *Data fides servanda* felirat alatt Turchesia-kő képe.

27. *Varius propter varios* felirat alatt achátkő képe.

28. *Virtus omnia regit* felirat alatt mágneskő képe.

29. *Temporis honesta avaritia* alatt szárnyas homokóra, halálfejjel. Alatta két tornyú templom kerített temetővel.

30. *Concordia bello praeferenda* felirat alatt babér-díszítette kardon halálfej, a kardot két felhőből kinyúló kéz tartja. A képmezőny többi részében csatajelenet.

31. *Undique prospiciat* felirat alatt koronás Janus-fej, alatta romokkal benépesített hegyes táj.

32. *Castis subveniunt casta* felirat alatt felhőből kinyúló kéz kancsót fog, vizet önt két koronából kinövő, egymást mosó kézre.

33. *Sceptra gladio sunt praeferenda* felirat alatt koronából két kormánypálca nő ki. Háttérben pálmafa, hegyen szélmalom.

34. *Deus anchorae jactum secundet* felirat alatt két horgony, rajta korona, háttérben tenger.

35. *Sit calcar industriae* felirat alatt kedves falusi táj középpontjában a szorgalmat jelképező hangya.

36. *Frenum quale, regnum tale* felirat alatt a körmezőny közepén gyeplő függ, háttérben város.

37. *Pietas summum necessarium* felirat alatt füstőlóból felszálló füst fölé két kéz nyúlik felhőből. Háttérben táj.

38. *Pro vita moritur* felirat alatt máglyán tűzhalált választó és poraiból újjászülető fénix.

39. *Ubi victoria, ibi gloria* felirat alatt a körmezőben koralakban hajló kígyó, az így formált kisebb körben zászlós házacska.

14/a. kép. Reneszánsz olasz templom

Az *Emblematischer Tugend-Spiegel* metszetei:

40. Felirat a körmezőnyben: *Fides*. Krisztus a kereszten, a háttér hegyes táj, várossal; a kereszt előtt átszúrt szárnyas szív.

41. Felirat a körmezőnyben: *Charitas*. Gyermekét vérével etető pelikán, hullámzó kígyó a mezőny alsó részén. Háttérben hegyes táj, várossal.

42. *Spes* felirat a körmezőnyben. Süllyedő hajó, árboc parancsnoki híddal, hajóorr látható még. Egy deszkán evező gyerek.

43. *Justitia* felirat a körmezőnyben. Igazság kéz nélkül, bekötött szemmel, a mérleget a szájával tartja, feje felett nap, háromszögben áll, abból két gally nő ki, háttérben fiatal fa bagollyal.

44. *Patientia* felirat a körmezőnyben. Összekötözött lábú bárány, hatszirmú virág és liliom között. A fűben mászó kígyó.

45. *Prudentia* felirat a képmezőnyben. Szikláról szárnyas ló ugrik, hangya mászik a sziklára, sceptrumon két koronás kígyó, alul négyzetben bagoly. Háttérben tenger.

14/b. M betűbe rajzolt szakállas férfiarc

46. *Temperantia* felirat a képmezőnyben. Elefánt gyümölcsös szaruval. Elefánton lovagló alak vizet önt egy edénybe.

47. *Fortitudo* felirat a képmezőnyben. Oszlopon oroszlánfej, rajta kő, két felhőből kinyúló kéz üti, az oszlopról oroszlánbőr lóg le.

A Galea Martis emblémái:

48. Mind a nyolc embléma felirata a köralakú képmezőben. *Scientia*. Sisakkal díszített vezéri pálcá, háromszög alakban két karddal megtámasztva, a pálcát és a sisakot szőlő és gabona díszíti. Alul nyitott könyv, háttérben vár.

49. *Pietas*. Négy fáklya keresztalakban, páncélkesztyűs kéz tartja. Alul üstdob, kürtök, füstölő. Háttérben vár, házak.

50. *Authoritas*. Nyitott, lobogós vezéri sátor, oszlopa álló kard, csillaggal. Háttérben vár és fiatal fa.

51. *Ordo*. Felhőből kinyúló kézből sugarak indulnak ki pásztorbothoz, alabárdhoz és ekéhez. Háttérben vízi vár.

52. *Tutamen* Alabárd. és muskéta keresztben, köztük pajzs. A pajzson sündiszónó, a pajzshoz ágaskodó kutya támaszkodik. Az alabárd száránál sisak, háttérben dombok, udvarház.

53. *Stratagema*. Hat küllős keréken róka fekszik, a kereket kutya hajtja. A kerek alatt íj és bárd fekszik. A háttérben kupolás erődítmény, hegyvidék.

15. kép. Lackner Kristófnak címzett 1630. évi magyar levélen Luther Márton (?) egyik egyházi dalának kottájával

54. *Immortalitas*. Keresztbe fektetett zászló és kard felett füstölő. Összekulcsolt kézben szív, füst fogja körül. Háttérben faluvégi parasztház kerítéssel.

55. *Gloria*. Koronából fáklya nyúlik ki és két pálmaág. A háttérben hegyen vár áll, (Fraknó?) alatta sátor, őrt álló katona.

II. Lackner Kristóf rajzainak, vázlatainak jegyzéke

1. *Lad. I. et A, fasc. II. nr. 14.*

Az iraton Lackner fantáziacimere, hat mezős pajzson csokolózó madarak láthatók, mellette a városbíró katonai jegyzetei: „Stugg, Haggmaschy, Zehet...”

2. *Lad. V et E, fasc. II. nr. 70.*

Egy 1610-ben a soproni tanácsnak írt levélen Lackner jelmondatai, emblematis in-scriptiói található.

3. *Lad. XII et M, fasc. VIII. nr. 309/4.*

Az iraton a Bécs melletti Hernalsból menekült evangélikus lelkész arcképe látható.

4. *Lad. XII et M, fasc. VIII. nr. 309/9.*

Könyved manierista tollrajz. Az ágon ugró nyúl, a nyúl hátáról ágaskodó szarvas. Virág- és tolldíszes fantáziarajz, a szélén fél lábón álló daru, a szövevény közepén heraldikai pólyában fantáziacímer, pajzs.

5. *Lad. XII et M, fasc. VIII. nr. 309/18.*

Egy teológus kérelmén öt horogra felakasztott hal, három kócsag és egy nyúl toll-rajza látható.

6. *Lad. XIX et T, fasc. II. nr. 128.*

Az iraton szakállas fekete (néger?) arc, virág és betűpróbák.

7. *Lad. XIX et T, fasc. II. nr. 128.*

Arcimboldo- típusú manierista rajz, mely hosszabb megfigyelés után szakállas arcot, tolldísz vagy madarakat rajzol a szemlélő elé.

8. *Lad. XIX et T, fasc. VIII. nr. 831.*

Virágcsokor- és levéltanulmány.

9. *Lad. XXIV et Y, fasc. XII. nr. 831.*

Lackner kancsóterve és vázlatos feljegyzései.

10. *Lad. XXXV et KK, fasc. IV. nr. 10/12.*

Köszegi Szekér Mátyás soproni prédikátor-író levelére Lackner a címerét rajzolta.

11. *Lad. XXXV et KK, fasc. IV. nr. 12/40.*

Emblematis tollpróbák, harangtorony, fantáziacímer, pufók gyerekarc, pajzszerű díszítésbe komponált bajszos arc. Lackner asztrológiai jellegű szállóigéi is hitelesítik a rajzoló.

12. *Lad. XXXV et KK, fasc. IV. nr. 12/38.*

Két kereszt díszítésű fantáziacímer terve. Ötvösmunka rajza, Lackner jegyzeteivel.

13. *Lad. XXXV et KK, fasc. IV. nr. 12/44.*

Pajzsba foglalt, gótikus, szakállas férfiszoborra emlékeztető rajz. Álló, hosszú nyakú madár.

14. *Lad. XXXV et KK, fasc. IV. nr. 12/45.*

Lackner olaszországi úti emlékeit tükröző reneszánsz templom, melléépített kápolnával. Lackner szerzőségét hitelesíti az iratra díszesen kirajzolt *Fauth* és *Pauer* (kedvese: Pauer Márta?) név is. Található ezen az iraton egy díszes iniciálé, *M* betűbe rajzolt szakállas férfiarc (A krónikairó *Fauth Márk* keresztnevére utal?).

15. *Lad. XIX et T, fasc. VIII. nr. 387/25.*

Lackner Kristófhöz címzett, 1630-ban írt magyar nyelvű levélre feljegyzett három soros kottafogalmazvány, esetleg Luther: *Gott sei gelobet und gebenedeiet* dalának változata. A kottavariáns felett János (*Herr Hanss*) papra vonatkozó szöveg.

Mihály Péter:

Régészeti kutatások a nyugati Hanságban

II. rész

6. Fertőd—Tőzeggyármajor: Hodálytól É-ra és Kocka Remíz

Feketebokor és Nyárasmajor között elterülő lapos dombon fekszik a nyárosi Hodály nevű gazdasági major. A domb D-i része beépített, É-i és K-i oldala legelő. NY-on áthúzódik a Kocka Remíz nevű dűlőbe, mely szántóterület. Innen már korábban bevittek néhány őskori kerámiatöredéket a kapuvári Rábaközi Múzeumba.

Őskori szórványok. A domb É-i részén néhány jellegtelen őskori kerámiatöredék került elő, melyek korai bronzkori jellegűek. Nagy László a tőzeggyári gazdaság vezetője korábban átfúrt csiszolt kőbaltát talált.

Római kori szórványok. A domb É-i és K-i oldalán több szemcsés összetételű római kori házikerámia került elő, melyek az i. sz. II. sz.-ra datálhatók.

7. Sarród—Nyárasmajor: 25—24-es táblák és Gáncshalmi domb

A mai Nyárasmajor nagy kiterjedésű dombra épült. Belterületén a beépítés miatt lehetetlen volt a kutatás, de a kertekben szórványosan kimutatható a különböző korú leletanyag. A falu É-i szélétől az államhatár felé — a Pomogyi úttal párhuzamosan — fekvő 25-ös és 24-es táblában húzódik a nyárasmajori domb laposabb nyúlványa kb. 2 km hosszúságban. A két dűlőt, mely szántóterület, a Tízöles út választja el egymástól. A Gáncshalmi domb a 25-ös táblából emelkedik ki.

Őskori szórványok. A 24-es táblában igen ritkán, míg a 25-ös táblában a Gáncshalmi domb környékén sűrűbben fordul elő a korai bronzkori jellegű kerámia. Valószínű teleppel kell számolnunk, melynek központja Nyárasmajor belterületére esett (II, t. 5).

Római kori telep. A telep központi része Nyárasmajor belterületére eshetett, s innen húzódott át a 25-ös és 24-es táblákba. A kerámia legsűrűbben a Gáncshalmi domb és Tízöles út környékén fordul elő. A szemcsés házikerámián kívül igen sok festett, finoman iszapolt edénytöredék és két rheinzaberni készítésű terra sigillata töredék került elő. A leletanyag az i. sz. II. századra datálható. Szórványosan néhány szürke kelta kerámia töredék is előkerült. Valószínűnek tartom, hogy a lelőhely területén II. századi hamvasztásos temető is volt. A telep a Hanságot átszelő útvonal fontos pontja lehetett (VIII. t. 1, 5; IX. t. 8—10).

Árpád-kori telep. Az Árpád-kori leletanyag többsége a 25-ös táblában került elő. A kerámiaszóródás Nyárasmajor belterülete felé mutat. A felszíni leletanyagot bográcstöredékek, vízszintes benyomott vonallal, körömbenyomással vagy fogas díszítéssel tagolt edényfaltöredékek alkotják, melyek a XIII—XIV. századra datálhatók. A telep nevére és helyére két okleveles adat vehető számításba, a kérdés tisztázását azonban csak a későbbi kutatás döntheti el (XIV. t. 1, 4).

Gáncshalmi domb

A Gáncshalmi domb Nyárasmajor É-i végétől kb. 80—100 m-re fekszik a 25-ös táblában. Kerek, kb. 20 m sugarú, félig elszántott mesterséges halom. Magassága 2—2,8 m. Első név szerinti említése Wágner Mihály 1844-ben kiadott Sopron vármegyei térképén szerepel. A helyi lakosok török hagyományt fűznek a dombhoz. A dombon elsősorban római kori házikerámia került elő, őskori és Árpád-kori töredék közvetlen környékén található. Feltehető, hogy halomsír, melynek korát feltárás tisztázná.

8. Sarród—Nyárosmajor: a Pomogyi úttól DNY-ra (Szalmás út)

A Pomogyi út végétől (az államhatártól) DNY-ra, kb. 800 m-re lapos domb húzódik. A dombot átszelő kis fasort a helyiek Szalmás útnak nevezik, újabban mint Csatornán aluli dűlő szerepel. A domb É-i része keskeny nyelvben áthúzódik Burgenlandba. D-i végét kb. 150 m széles, lapos mederszerű mélyedés, ún. „repedés” választja el a nyárosmajori 24-es tábla É-i szélétől. Mivel a domb két éven át lucernával volt bevetve, meglehetősen rosszak voltak a kutatási körülmények.

Római kori szórványok. A domb É-i részén sűrűbben fordul elő a római kori festett és szemcsés házikerámia, mely az i. sz. II. századra datálható. A nyárosmajori telephez való közelség szorosabb kapcsolatot tételez fel.

Késő népvándorláskori telep

A domb D-i oldalán és általában a magasabb részeken sűrűn található a IX—X. sz-ra datálható kerámia, mely összetételre a „B” csoport zsíros tapintású kerámia-típusára mutat. Többsége díszítés nélküli, néhány töredék fésűs hullámvonallal tagolt. A talált patlicstöredék alapján valószínű, hogy teleppel számolhatunk, mely átnyúlhatott a nyárosmajori 24-es tábla É-i végére is; szórványosan onnan is került elő néhány kerámatöredék. Árpád-kori nyomokat nem találtam a dombon.

9. Fertőd—Tözeggyármajor: a Pomogyi úttól K-re

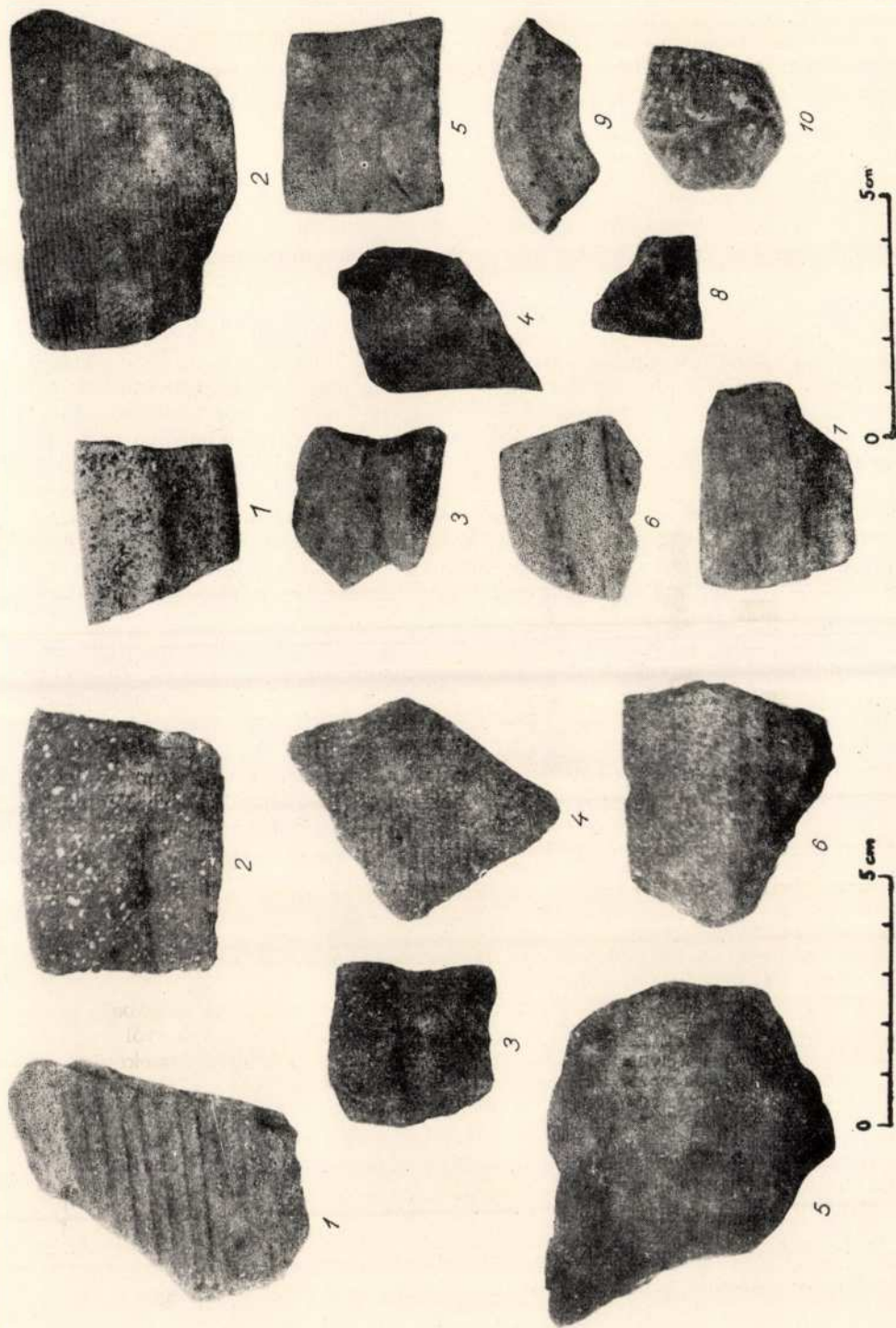
A Pomogyi út végétől K-re kb. 80 m-re K—NY-i irányú, 700 m hosszú, 100—150 m széles és 1—1,5 m magas domb húzódik közvetlenül az államhatár mellett. A domb szántóföld, kivételt képez legmagasabb részén egy 7 m átmérőjű bozótos rész, melynek helyén a század elején vadörkunyó volt. A Pomogyi út végénél a régi vámház romja csak részben érinti a domb NY-i végét. A lelőhely kb. 1 km-re van a burgenlandi Pamhagen (Pomogy) községtől.

Őskori szórványok. A domb NY-i oldalán sűrűbben, a többi részén szórványosan fordul elő az őskori kerámia. Többsége korai bronzkori jellegű, kisebb része a badeni (péceli) kultúra díszítőelemeit tartalmazza. Ez utóbbi a Nyerfő domb—Langschwein lelőhely rézkori anyagához hasonlít (II. t. 1; III. t. 1).

Római kori telep (?). A domb egész területén a római kori kerámia uralkodik. Valószínű, hogy teleppel kell számolnunk, melyet feltétlenül érintett a Pomogy felé vezető római kori útvonal. A leletanyag többsége szemcsés, meglehetősen durva készítésű házikerámia. Gyakoriak a vörös festésű, finoman iszapolt edénytípusok töredékei is. Ezek a kereskedelem útján juthattak a telepre. A kerámatöredékek az i. sz. II. sz-ra datálhatók (VII. t. 1—3, 5—7; VIII. t. 2—4, 6; IX. t. 1, 3—5, 7).

Árpád-kori telep (?). A dombon szórványosan fordul elő az Árpád-kori kerámia. Ennek anyaga a római kori házikerámia anyagával majdnem azonos, szemcsés összetételű. A felszíni leleteket bográcstöredékek és vízszintesen benyomott vonallal tagolt edényfáltöredékek alkotják, melyek a XIII—XIV. századra datálhatók. A telep okleveles adattal feltételezhetően azonosítható (XIV. t. 3).

A felkutatott terület a Hanság nyugati lápszűkületét foglalja magába. A lelőhelyek egymástól 0,7—1,5 km távolságra helyezkednek el. Az őskortól kezdve fontos útvonal vezethetett itt, mely a lápszűkületet kihasználva összekötötte a Hanság É-i és D-i peremét. A telepek életét és az útvonal használhatóságát mindenkor befolyásolta a Fertő tó és ezzel párhuzamosan a Hanság vízállásának változása. Egyben természetes védelmi biztonságot nyújtott a telepek lakóinak, de több esetben pusztulásukat is okozhatta. A lópvilág növény- és állatvilága biztosította a megélhetési lehetőségeket és kialakította a telepek gazdasági életét is. Az őskori lelőhelyek anyaga szerint a késő rézkortól a középső bronzkorig mutatható ki élet a területen. A rézkort feltehetően a badeni (péceli) kultúra képviseli, mivel a kerámatöredékeken jellegzetesebb díszítő elemeit észlelhetjük (háromszög alakban húzódó pontsor, ujjbenyomásos perem, függőleges hornyo-

VIII., IX. tábla. Római kori leletek

lással tagolt felület). A leletek hasonlóságot mutatnak a fertőrákosi telepanyag egyes töredékeivel.⁹ A korai bronzkori anyag többsége díszítés nélküli, így pontosan kultúrához jelenleg még nem lehet kötni, de feltételezhető, hogy a gátai kultúrát képviseli. Itt említem a Borbély- és Gáncshalmi dombokat, melyek valószínűleg halomsírok. Pontos kronológiai képet ásatással lehetne kapni. A közvetlen környék ismert őskori lelőhelyei: Sarród,¹⁰ Sarród—Mekszikópuszta,¹¹ Petőháza—Ikvamente¹² és Fertőszéplak.¹³

A késő vaskort a kelták képviselik a területen. Az i. e. I. században a bójok erős hatalma jött létre a Fertő tótól K-re eső területen.¹⁴ A Valla felé eső és a Nyerfő domb—Langschweini lelőhelyeken a kelta leletanyag homogén, így valószínű, hogy ezek a telepek már az i. e. I. században fennállhattak. Valószínű, hogy a dákok hadjárata nem érintette közvetlenül ezt a részt, s így a római hódítás után az i. sz. I., esetleg II. században tovább élt a telepek lakossága, romанизálódott („civitas Boiorum”). A talált római kori lelőhelyek többségén szórva nyosan megtalálható a kelta leletanyag, a két kelta telepre viszont rómaiak telepedhettek rá. A boiuis arisztokrácia a Flaviusok alatt polgárjogot kapott, de civitasuk nem alakulhatott városi körzetté.¹⁵ Legközelebbi ismert lelőhely Sarród¹⁶ és Fertőszentmiklós.¹⁷ A római kori lelőhelyek felszíni leletanyaga az i. sz. II. századra datálható. A telepek kialakulása az I. században elkezdődő, a II. század elejéig tartó veterántelepítések (deductio) eredménye lehetett, melyek a Hanság nyugati részét áthidaló, Carnuntum felé vezető útvonal mellé vagy közelébe estek.¹⁸ Ezen az úton juthatott el a telepekre az import kerámia is, így a nyárosmajori lelőhelyre a rheinzaberni terra sigillata. Carnuntum jelentős elosztóhely volt a sigillata továbbításában.¹⁹ A rheinzaberni műhely fő működési ideje i. sz. 160 és 230 közé tehető²⁰ s valószínű, hogy termékei ez idő tájt kerülhettek a nyárosmajori telepre. A festett kerámia is kereskedelem útján juthatott el a telepekre, mivel a helyi talajviszonyok nemigen alkalmasak finoman izzapolt kerámia készítésére. Helyi készítmény viszont a nagy mennyiségben található durva, kavics-szemcsés összetételű házikerámia. Az útvonal valószínű iránya: Fertőszentmiklós—Fertőd—Sarród—Nyárosmajor—Pamhagen—Wallern—St. Andrä, majd további ausztriai lelőhelyeken keresztül Carnuntum. A legközelebbi ismert lelőhelyek: St. Andrä (Mosonszentandrás)²¹, Wallern (Valla)²², Pamhagen (Pomogy)²³, Sarród—Keréktó²⁴, Sarród—Lászlómajor²⁵.

A római birodalom bukása után kétségtelenül több népfaj fordult meg a területen, de nyomukat a felszíni leletanyag nem mutatta ki. A telepek több-

9 Nováki Gyula: Őskori települések Fertőrákos mellett. Arrabona 1966, 55–56, 58.

10 Patay Pál: Sarródi bronzkori leletek. FA. 1941, 62–68.

11 Nováki Gyula: Rég. Füz. 1960. év kutatásai 8.

12 Nováki Gyula: Arch. Ért. 1956, 97.

13 Nováki Gyula: Arch. Ért. 1956, 96.

14 Jan Filip: A kelta civilizáció és öröksége. Bp., 1966, 87.

15 Mócsy András: Pannonia története. Bp., 1963, 48.

16 Nováki Gyula: Rég. Füz. 1961. év kutatásai 8.

17 Nováki Gyula: Arch. Ért. 1961, 227.

18 Mócsy i. m. 39.

19 Gabler Dénes: Az importált terra sigilláták forgalma Pannoniában. Arch. Ért. 1964, 106.

20 Gabler i. h. 102.

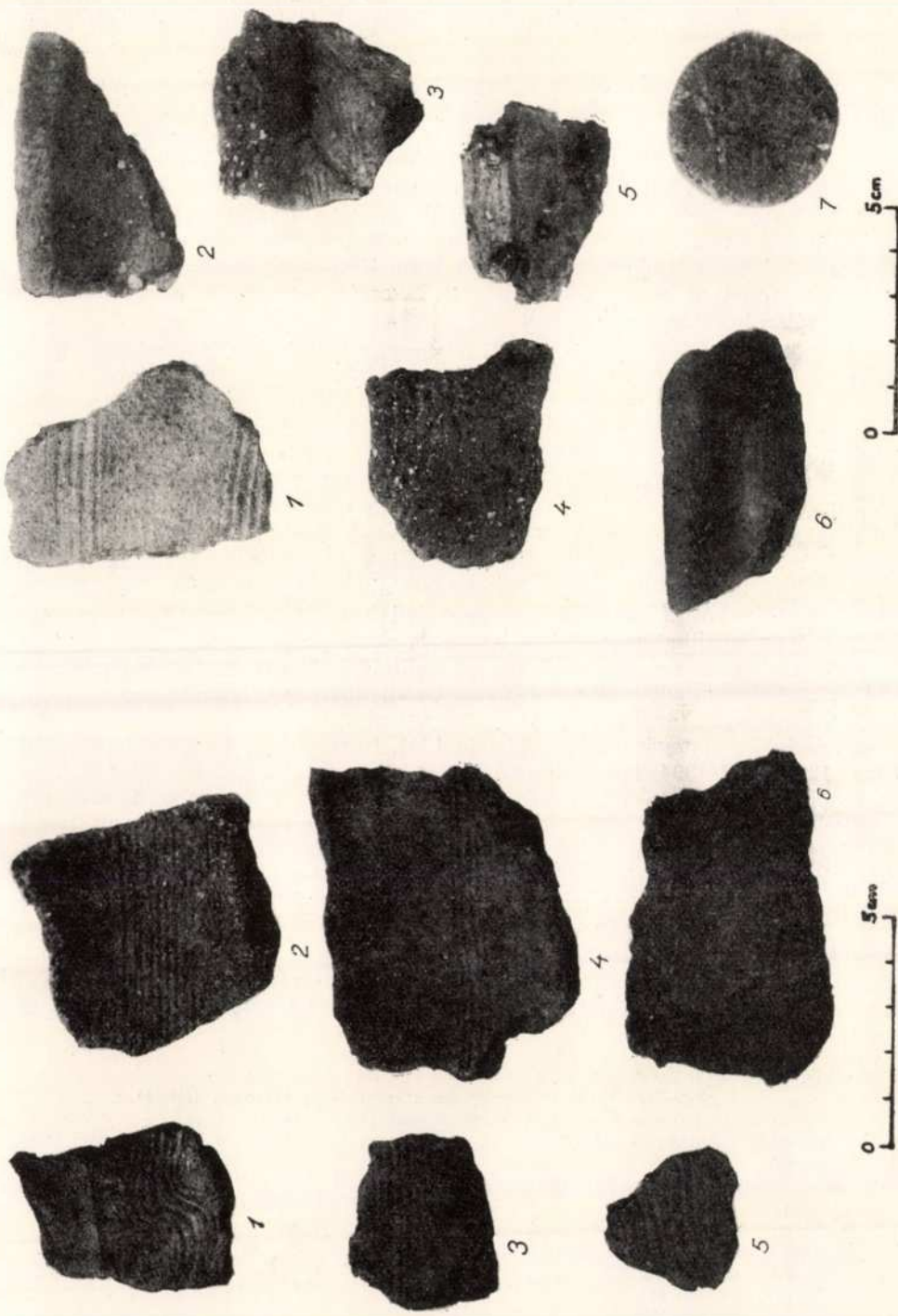
21 Gabler i. h. 108.

22 Gabler i. h. 108.

23 Kővér i. m. 36.

24 Nováki Gyula: MNM. a. sz.: 187. S. III. 1956.

25 Bella Lajos: Arch. Ért. 1893, 97–104.

X., XI. tábla. Késő népvándorláskori „A” típusú leletek

ségében nagy mennyiségű, IX–X. századi kerámia került elő. A kerámialeletek a helyi környezetből adódó, hansági agyagos-tőzeges-kavicsos összetételű, meglehetősen durva technikájú darabok. A fésűs hullámvonalas és vízszintes vonalköteges díszítésen kívül gyakori a bevagdallással, ujjbenyomással és hullámvonallal tagolt edényperem. Ez utóbbiakra a sopronkőhidai IX. századi temető kerámiaanyagában található hasonló példa.²⁶ Kétségtelen, hogy az Észak-Dunántúlon élő avar lakosságot nem érte katasztrofális pusztulás. Töredékeik alkalmas menedékhelyet találtak a Hanság mocsaraiban.²⁷ Fertődön²⁸ és Sarródon²⁹ avar szállások voltak, melyeket az előkerült sírok is bizonyítanak. Ezért tartom valószínűnek, hogy a Kövér F. József által említett tőzeggyármajori „hun-avar” temető is IX. századi lehetett. A telepek lakói jóval a honfoglalás utáni évtizedekben olvadhattak be a magyarságba. A lakosság pontos etnikai szétválasztását a további kutatás dönthetné el.

A lelőhelyeken a IX–X. századi leletanyag után XIII–XIV. századi anyag található. A honfoglalás után gyepüként szerepel a terület. Anonymus szerint Zsolt vezér besenyőket telepített le a Fertő tó K-i vidékére.³⁰ Ezek később, Salamon idejében határőrszolgálatot láttak el.³¹ XIII. századi oklevelek igazolják azt a besenyő csoportot, mely a Pozsony melletti Besenyőszigettől a Lajta mentén a Fertő tó K-i partvidékén telepedett le.³² Határvédelem szempontjából kétségtelenül a Fertő visszahúzóódási időszakai jelenthettek komolyabb feladatot, mivel magasabb vízállás esetén a Fertő természetes védelmi fal volt a Hansággal együtt. A XIII. századtól oklevelek jelzik faluk és birtokok kialakulását ezen a részen, ami feltétlenül a szárazabb időszak kihasználása lehetett. Az okleveles adatok alapján két „falut” lehet pontosan helyhez kötni és két adatot viszonylag pontosan körülhatárolni. A vallai részen lévő Árpád-kori nyomok minden kétséget kizáróan azonosak az 1277-ben említett, hat házhelyes Lobló faluval³³, melyet az Osl-nembeli családok (Viczi, Lozsi) bírtak. Nagyobbik része ma átnyúlik Burgenland területére; nevét a már kiszáradt Lobló-tó (Lobler) és a mai Tó-rétek dűlőnév megőrizte (Poss. *Loblu* 1291, Poss. *Lobl* 1349, Poss. *Lubd* 1358, *Lobol* 1360, *Lobl* 1394, *Lobloth* 1430).³⁴ A másik falu Urkony. Ez kutatási területéből sajnos kiesett, mégis megemlítendő, mert része lehetett az itt kialakult birtokoknak. Nevét ma a Fertőtől É-ra fekvő Urkony dűlő őrzi. Szent Jakab tiszteletére emelt egyházának romjai ugyanitt, a Jakabszigeti dűlőben vannak. Része lehetett a mai Feketebokor területe is, ahol Árpád-kori nyomokat találtak (*Eghazasurkun* 1241, *Eghasosurken* 1344 ?, Poss. *Vrkun* 1358, Poss. *Vrkun* iuxta fluv. Fertew 1360, *Urkund* 1370, *Predium* ... *Vrkun* iuxta Stagnum Fertew 1425, Poss. *Wrkunnd* 1429).³⁵ A nyárosmajori Árpád-kori nyomokkal kapcsolatban két név jöhet számításba. Vagy az 1361-ben említett *Balenteleke*³⁶, vagy Kira (*Kyra* 1353, Poss. *Kyra* circa guendam lacum Hetenolcha 1361, *Nobiles de*

26 Dr. Török Gyula szíves közlése.

27 Szőke Béla: Fejezetek Győr koraközépkori történetéből. Arrabona 1959, 89.

28 Tomka Péter leletmentése: Liszt Ferenc Múzeum Rég. Adattár 337. sz.

29 Sarród-Kacsá dűlő. Nováki Gyula: Rég. Füz. 1956. év kutatásai 34; Tomka Péter: MNM a. sz.: I/7 1966.

30 Hóman Bálint: Szt. László kori Gesta 74.

31 Szentpétery Imre (szerk.): *Scriptores Rerum Hungaricum*. Bp., 19, I, 395–6.

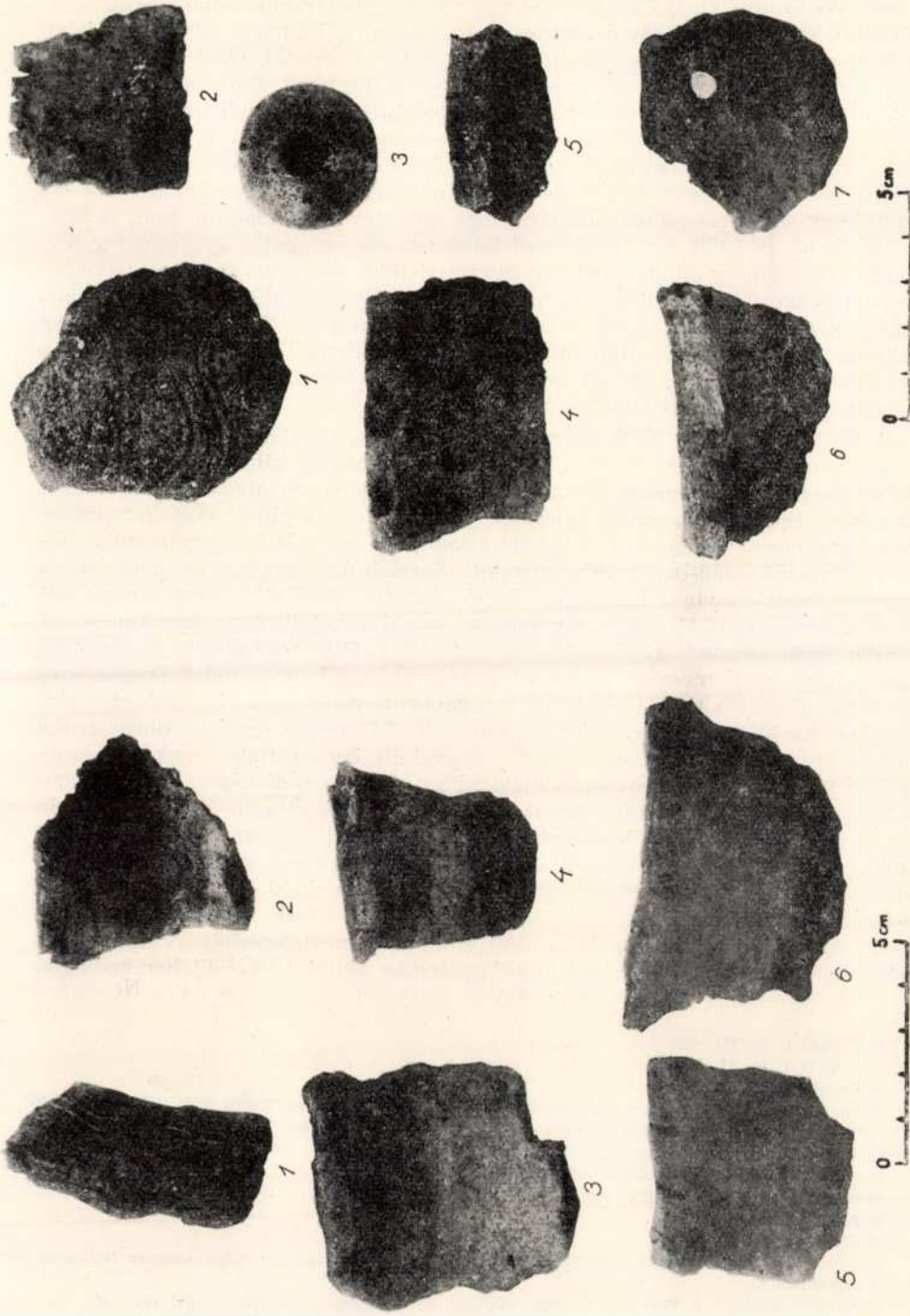
32 Györffy György: *Besenyők és magyarok*. Bp., 1940, 404–406.

33 Fejér: *Codex diplomaticus VII/2*, 57–58.

34 Csánki i. m. III, 618.

35 Csánki i. m. III, 634.

36 Csánki i. m. III, 599.

XII., XIII. tábla. Késő népvándorláskori „B” típusú leletek

Kyra 1362, 1363, 1369, 1429, *Kyray* 1427),³⁷ melyek Sarród és Pomogy között feküdtek. Pontosabb meghatározást Sarród nyugati határának bejárásával, esetleg újabb lelőhely találásával lehtne adni. Viszont a Pomogyi úttól K-re lévő Árpád-kori telep az 1361-ben említett *Posateluke* (*Posateleuk* 1362) birtokkal lehetett azonos.³⁸ Ez Pomogy D-i részével, Ny-on a Fertővel, É-on pedig a *Keych* nevű birtokkal (*Kejcs*, *Keych*, *Kécs* 1262, 1269, 1318, 1362)³⁹ volt határos. *Keych* ma a burgenlandi Götsch-tó környékén keresendő. Sarródtól Bősárkányig az Osl-nemzetség a birtokos; csak az 1280-as évektől veszi kezdetét a megyében a Kőszegiek térnyerése.⁴⁰ A „falunek” az okleveles adatok szerint az 1425–30 közötti években szerepelnek utoljára. Így pl. Urkony 1425-ben már pusztá, (*predium*), de az 1429. évi „*possessio*” jelölés is ezt támasztja alá, mivel a XV. században már nagy általánosságban pusztát jelöl.⁴¹ Nagyobb vízállásemelkedés, ezzel kapcsolatos betelepülés a Hanság peremén lévő falvakba, vagy a feudális adók és kizsákmányolás miatt néptelenedtek-e el ezek a falvak, erre jelenleg még nem tudunk választ adni. Mindenesetre Aventinus 1501-ben a Fertőt igen nagy kiterjedésűnek írja le.⁴² A telepek hasonlóak lehettek, mint a Kistölgyfakavicsbányai Árpád-kori falu.⁴³

A XVI. századtól a XIX. század 70-es évéig nem említenek települést ezen a részen, de kétségtelen, hogy a peremvidék lakossága kihasználta a Hanság adta gazdasági lehetőségeket és számon tartotta a Fertő vízállásának periódusos változásait. Erre vonatkozólag igen sok adattal rendelkezünk; ezek felsorolása külön tanulmányt érdemelne. A terület átkelőhely szerepét bizonyítja, hogy Nádasdy Tamásné 1568-ban töltést húzatott Sarródtól Pomogyig és azon vámot szedtetett. Ezzel elzárta a Hanság és Fertő vízgyűjtő területét, ezért a bécsi udvar rendeletet adott ki a gát elbontására, mivel a halállomány csökkenésének okozóját látta benne.⁴⁴ 1777–1779-ben Esterházy Pál megépíttette a Fertődöt (Eszterházát) és Pomogyot összekötő töltésutat, amelyen a helyi öregek szerint a század elején még 11 híd volt s ingadozott rőzsealapja, ha szekérral jártak rajta. Az út építésének emlékére emelték 1777-ben a nyárosmajori barokk emlékszobrot (népi elnevezése „ivászi”, mivel itt borozgattak évenként a magyar és német lakosok). Érdemes megemlíteni egy sarródi népszokást, a regőlést,⁴⁵ mely Sebestyén Gyula szerint a Dunántúl egykori avar szállásterületein jött létre és avar-székely emlékeket őriz.⁴⁶ 1870-től nagyszabású lecsapolási munkák kezdődtek, valamint a Hanság főcsatorna építése, az Ikva és a Répce szabályozása.⁴⁷ Ezzel egyidőben egymás után alakultak ki a majorok, melyek kevés kivétellel ma is fennállnak, sőt lassan faluvá nőnek. Minden egyes esetben ott jöttek létre, ahol egykor a múlt embere is megtelepedett. A Hanság további régészeti kutatásában érdemes figyelembe venni László Gábor geológiai

37 Csánki i. m. III, 682.

38 Csánki i. m. III, 625.

39 Csánki i. m. III, 613.

40 Pór Antal: Az Osl nemzetség története a XIII–XIV. században. Turul VIII, 153–200; Kristó Gyula: A Csákok és a Kőszegiek harca Sopron megyében. SSz. 1966, 335.

41 Szabó István: A falurendszer kialakulása Magyarországon. Bp., 1966, 185–186.

42 Sopron környéke útkalauz. Sopron 1957, 30.

43 Pusztai Rezső: Arch. Ért. 1965, 245; Tomka Péter: Arch. Ért. 1967, 228.

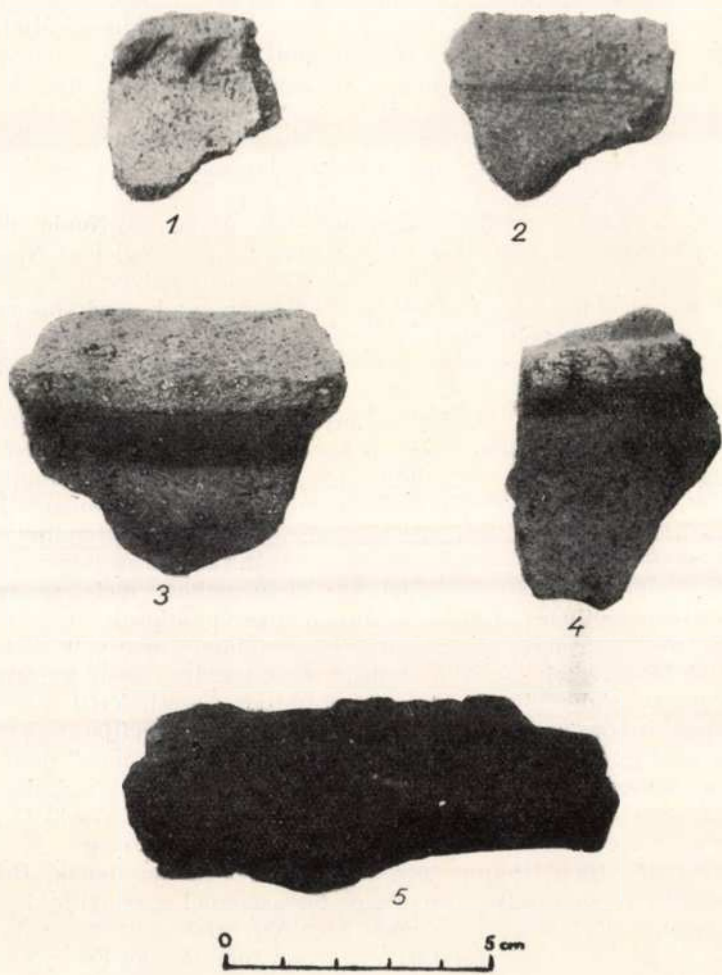
44 Élő i. m. 21, 228.

45 Élő i. m. 85.

46 Sebestyén Gyula: Regös énekek. Bp., 1902, 172. Az összefüggést mindenesetre kételkedéssel kell fogadnunk.

47 Károlyi Zoltán: A Fertő és Hanság vízügyi kérdéseinek mai állása. SSz. 1957, 36.

térképét, mely 52 lápszigetet tart számon (kutatásaim alapján többel kell számolnunk), mert kevés kivétellel régészeti lelőhelyként kezelhetők.⁴⁸ Ez úton mondok köszönetet azoknak a régészeknek, akik munkámban hasznos tanácsokkal szolgáltak.

XIV. tábla. Árpád-kori leletek

48 László Gábor: A Hanyáság láp medencéje. Geológiai felvétel 1924.

Jászai Mari látogatásai Nagycenken és Rábatamásiban

1. Nagy tragikánknak, Jászai Marinak (1850–1926) három eszményképe volt: a drámában Shakespeare, a költészetben Petőfi, a politikában Széchenyi István. Volt időszejek, amikor Shakespearet átmenetileg törölte ideáljai közül, s szobrát kitette a lakásából. Ez akkor történt, amikor híre terjedt, hogy a Shakespearenek tulajdonított darabokat nem ő, hanem kortársa, Francis Bacon filozófus írta. Petőfiért és Széchenyiért élete végéig rajongott. Évenként elzarándokolt Petőfi kiskőrösi szülőházához a december 31-i ünnepélyre, utólszor 1925-ben, a halála előtti esztendőben. Meg is fázott alaposan, de nem ez, hanem régi cukorbaja döntötte ágyba.

Másik zárandókhelye a nagycenki sírbolt volt. A Soproni Napló 1908. július 9-i számában olvassuk a hírt, hogy Jászai Mari ismét megjelent Nagycenken, mint nyolc év óta minden esztendőben, babérkoszorút helyezett Széchenyi sírjára és imádkozott. József öccse is vele volt. Végigmentek a hársfasoron és Jászai koszorút kötött hársfavirágából. A Nemzetőr 1910. márc. 16-i száma szintén említi Jászai nagycenki látogatásait s közli annak a levélnek szövegét, melyet Jászai az ápr. 8-i országos Széchenyi-ünnep rendező bizottságához intézett: „Ha ma váratlanul bejött volna hozzám, Arany János »Széchenyi emlékezteté«-vel a kezembem talált volna, melyet azonnal kivettem a könyvszekrényből, mihelyt a lapban olvastam, hogy ünnepet ülünk ápr. 8-án. Tehát máris tanulom, mert ha nem jutott volna eszükbe, hogy az ünnepen egy imádság elmondására szólítsanak, magam kértem volna —először életemben— azt a megtiszteltetést, hiszen nekem Széchenyi István áll az oltáromon, a képét viselem és minden esztendőben elzarándokolok a szentséges sírjához Nagycenken, mely az én lelkem Mekkája.” A levél nyilván a budapesti ünnepségre vonatkozik, mert bár ugyanakkor Nagycenken is rendeztek ünnepséget, azon Jászai nem volt jelen.

Jászai naplójegyzetei gyakran említik Széchenyit: „Nem szerettem soha senkit úgy, mint Széchenyit. Hát ezért nem tudtam igazán férfit szeretni”. Más helyen: „Napról napra jobban érzem, hogy ez a férfiak férfiája az enyém és én az övé vagyok. Úgy megértem őt, mint senki más. Senki másé nem annyira, mint az enyém.” Ezek a század elejéről származó bejegyzések¹ minden teatralitásuk mellett is jellemzők. 1904. jún. 26-án írja, hogy 30-án készül Cenkre Ábrányi Emilékkel² és Rábatamásiban Józsi öccsénél szállnak meg.

Jászai ezt követően írhatott levelet Széchenyi István fiának, Bélának (a dátum hiányzik) és engedélyt kért, hogy társaságával a nagycenki parkon és fason keresztül közlekedhessék, mert legutóbb csak a kert megkerülésével tudtak a sírokhöz eljutni. Így folytatja: „Jártam már Paczka Ferencékkel,³ Csillag Terézzel⁴ és lányával, kétszer Herczeg Ferenczel, Szávay Gyulával⁵ és családjával, Paulaynéval⁶ és lányával, legutóbb Ábrányiékkal. Évenként járok oda, hogy két órát imádkozzam”. — Jászai hagyatékában megmaradt Széchenyi Béla

1 „Jászai Mari írásai”. Bp. 1955. Jászai emlékiratait és naplójegyzeteit tartalmazza Debreczeni Ferenc válogatásával.

2 Ábrányi Emil (1850–1920) költő, műfordító; felesége Wein Margit operaénekesnő.

3 Paczka Ferenc (1856–1925) festő, felesége Wagner Kornélia szintén képzőművész.

4 Csillag Teréz (1862–1925) a Nemzeti Színház kiváló művésznője.

5 Szávay Gyula (1861–1935) győri író és költő, később Budapestre került. Sopronban gyakran szerepelt.

6 Paulay Edéné Adorján Berta (1864–1941) a Nemzeti Színház tagja.

válasza egy névjegyén: „E névjegy előmutatója társaságával megtekintheti a nagycentki kastélyt, járhat-kelhet a kertben, a hársfasorban és birtokom bármely részében és bármikor.”⁷

Lehel István⁸ írja „Az utolsó szerep” Anecdótica c. részében: „Jászai évenként járt Cenkre. A sírboltban letérdelt és elimádkozta Széchenyi emlékezetét. Azt mondta: Voltam imádkozni az istennél!” Arany költeménye volt az ő imádsága és egyik legtöbbet szavalt verse. Elmondása 19 percig tartott.

Péchy Blanka „Jászai Mari” c. könyvében (Bp. 1958.) közli Herczeg Ferenc nyilatkozatát, melyben többek között a következőket mondja: „Minden szept. 21-én Nagycenkre zarándékkolt, hogy virágot tegyen bálványának koporsójára. Néhányszor engemet is magával vitt. A napi programhoz hozzátartozott, hogy végigjártuk a végtelen hosszú, évszázados hársfasort, mely alkalmasint Európa legszebb hársfasora. A fasor egy dombhoz vezet, ott van az ifjan meghalt Széchenyi Béláné, a legnagyobb magyar menyének sírja ... a legpoétikusabb pihenőhely, melyet életemben láttam.” Jászai 1896-ban cikket írt „A centki sírboltban” címmel („A tükröm” c. kötetben Bp. 1909. is szerepel). Széchenyit méltatja, majd a kirándulásról így szól: „A Széchenyi István kastélyát (kedves barokk stíl) körülvevő, szépségben és pompában egészen a Margitszigethez hasonló parkból kilépve tündérmesébe illő látvány tárul elénk. Olyan széles út, mint a kerepesi, bevonva csillogó gyepszőnyeggel, zöld falai másfél százados hársfák. Az út végén az ifjú hölgy síremléke. Egy férfi szerelme, Olaszhon művészete és a természet együtt voltak csak képesek létrehozni ... Ezen túl még egy bájos erdőszéli ösvény, mely addig tart, míg a fülemüle egy dalát elcsattogja és előttünk fekszik a csudálatos Fertő tava ... Az allée mellett jobbra gyönyörű szedres, melyet még Ő ültetett, kedvenc célja — az ezer között — a selyemtenyésztés emelésére. Azután szántóföldek, csöndes mezők mind a két oldalon. Balról, távolabb a soproni hegyek kéklenek.”

Jámbor Pál,⁹ Jászai első kritikus 1867-ben Jászai első színpadi szerepléséről azt írta: „bátran nyújthatunk egy levelet annak a kisleánynak abból a koszorúból, amit majd egykor az ország fejére tesz.” Az ország 1897-ben, Jászait nemzeti színházi tagságának 25. évfordulóján aranykoszorúval ajándékozta meg. Jászai ezt a koszorút Széchenyi sírjára helyezte.

2. Jászai Marinak József nevű öccse (apja második feleségétől való) először Györszemerén tanítókodott, majd Rábatamásiba került, s ott igazgató-tanító lett. Öccsét és népes családját (10 gyereke volt) Jászai nagyon szerette, rendszeresen segélyezte. Gyakran ellátogatott Rábatamásiba. Györszemerén is járt, onnan írt 1882 júliusában levelet Prielle Kornéliának,¹⁰ hogy az aratásban segít. Rott Jakabnének, akihez 40 éves barátság fűzte (Péchy Blanka közlése), 1912 augusztusában, 1920 szeptemberében, 1922 augusztusában, 1924 júniusában és augusztusában ír Rábatamásiból levelet. Ezekből kitűnik, hogy nyaranta mindig 1–1 hónapot tölt öccsénél. Különösen érdekes az 1920. szept. 16-án kelt levél, melyben megírja, hogy egy hónapja van Tamásiban, egy fehér házacszkában la-

7 Lehel István közlése „Az utolsó szerep” c. könyvben (Bpest 1931).

8 Lehel István (1885–1935) irodalomtanár, Jászai baráti köréhez tartozott. Jászai emlékiratainak első kiadását is (Bp. 1926) ő rendezte sajtó alá, ennek anyagát a nagybeteg Jászaiával együtt válogatta.

9 Jámbor Pál (1821–1897) gimnáziumi igazgató, író. Az említett kritikát Híador néven jelzi. Jászainak Jósika Kálmán „Rákóczi Júlia” c. darabjában játszott egyszavas szerepére vonatkozik.

10 Prielle Kornélia (1826–1906) a Nemzeti Színház ünnepelt művésznője, Jászai barátnője.

kik, ezt öccse vette magának öregségére, aki egyébként a tanítóházban lakik. Ő odajár étkezésre, két unokahúgát tanítja angolra, a kisebbik 16 éves, tehetőségesen zongorázik, a zongoráját majd elküldi neki. (El is küldte.) Aztán így folytatódik a levél: „Szegény lelkem egyedüli otthonában, színházunknál nem vár rá semmi jó, csupán az ellenszenv. Pedig hiszen már elég rég befogom a számát. És legalább csak egy cseppet várna Ambrus¹¹ gazda, hiszen már nem sokáig leszek szálka a szemében... Szívem, micsoda gyötrelmem távol lennem az egyedüli helytől, melyen otthon vagyok, a színpadtól... A színpad ad nekem észet, biztonságot és csak ott vagyok otthon.”

A 70 éves színész nő írja ezeket a sorokat hanyatlásának és csalódásainak keserves időszakában. Jellemző helyzetére, hogy alig három hét múlva, okt. 5-én ír levelet Ambrus Zoltánnak, kéri vissza elvesztett szerepeit az „Árva László király”-ban (Szilágyi Erzsébet), az „Aranyember”-ben (Teréz mama), a „Csongor és Tündé”-ben (Mirigy).¹² Levelét „Mélyen tisztelt igazgató úr” megszólítással kezdi és mint „alázatos tisztelő színésze” írja alá.¹³

A rábatamási ház keskeny telken álló, szerény, tipikusan falusi épület. Az utcára néző két ablakos szoba volt Jászai Marié. Benne egyszerű bútordarabok, a nagy asztalon és a falon Jászai-émlékek. Legérdekesebb egy kolozsvári emlékkönyv s aranykeretben az az oklevél, mely szerint Jászai nemzeti színházi tagságának 50 éves jubileumán (1922) a színház tagjai „Jászai Mari segélyalapot” létesítettek elagott vagy inségbe került pályatársaik számára a színház minden tagjának eredeti aláírásával.

A falon fénykép, amely a 70-es években készülhetett. Jászai apját, Krippel József ácsmestert, ennek második feleségét és Anna lányukat ábrázolja. Ünneplőbe öltözött egyszerű emberek, az apa markáns, széparcú, szakállas, értelmet és tekintélyt sugárzó férfi. Az egyik ablak melletti állványon az apa fehér márványból faragott fejszobra életnagyságban. Lukácsy Lajos¹⁴ szobrászművész alkotása.

A ház utcai falán sötét márványból készült emléktábla. Betűi már alig olvashatók, felújításra szorul. Szövege: „Ebben a házban töltötte nyári vakációit Jászai Mari, a nagy tragika 50 éven át 1875–1925-ig. — Akkor beszélhetünk hazánkban igazi kultúráról, ha majd Rábatamásiban is hivatásos színművészek játszanak. (Emlékiratokból.) — Megemlékezésül emeltette 1954. augusztus 20-án a Győr-Sopron Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága.”

A kanapénak abban a csücskében ülök, amely Jászai Mari szokott helye volt. Velem szemben az asztal körül József három gyermeke, meghívóim és vendéglátóim, amatőr bűvárokodásaim szíves segítői. Köztük a legfiatalabb gyerek: László, aki édesapja örökében áll a katedrán Rábatamásiban. Jászai Mariról folyik a szó. Ebben a szobában lakott, korán kelt és a ház körül tevékenykedett, virágokkal, csirkékkel törődött. Teáját mindig maga főzte, egyébként étkezni átmént a tanítóházba, ahol öccse lakott. Sokat sétált, az egész határt bejárta, mindenkit megszólított, szerette a falusi embereket. Öccse gyerekeit maga köré gyűjtötte, de jöhettek más gyerekek is és oktatta őket. Unokahúgait sétálni vitte és angolra tanította őket. Bizony félték tőle, mert nagyon szigorú volt.

11 Ambrus Zoltán (1861–1932) író, 1917-től 1922-ig a Nemzeti Színház igazgatója.

12 Mirigy szerepét 1879 óta, Teréza mamát 1884 óta, Szilágyi Erzsébetet 1917 óta játszotta.

13 „Jászai Mari levelei.” Bp. 1944. Kozocsa Sándor rendezte sajtó alá.

14 Lukácsy Lajos Fadrusz-tanítvány, 1876-ban született Gartán, meghalt 1927-ben. Jászai József második feleségének rokona. Sopronban lévő alkotásai: a Gyóni-emléktábla, a Halász utcai Petőfi-emléktábla.

Megesett, hogy az iskolában verseket mondott a falusi közönségnek. Ezt előre kidobolták, ő pedig ugyanazt a fekete selyemruhát öltötte magára, amelyben Budapesten is szavalni szokott. Esténként pedig a nagy eperfa alatt gyűlt össze a család, Jászai egyik verset mondta a másik után és „csodálatos légkört teremtett maga körül”.

Itt tisztelgett nála egy alkalommal a soproni Frankenburg Irodalmi Kör vezetősége. 1922 nyarán a csornaiak meghívására részt vett a háborús halottak emlékműve javára rendezett népünnepélyen, s a kultúrprogram bevezetéseképpen elszavalta a Himnuszt. (Erről a Sopronvármegye is beszámolt. 1922. VIII. 6.)

Apja említett fényképe Jászai idejében is mai helyén volt, az apa szobra pedig farkasszemet nézett nagynevű lányával, aki az ő akarata ellenére lett színésznő. Most én nézek szembe a szoborral, a szemgödrök mögé próbálok hatolni, mellettem Krippel József három unokája, egy nagy család hajtásai, bennük és körülöttünk egy magyar zseni emlékezete.

Jászai Mari fiatalkori feljegyzéseit, naplóját, a hozzá intézett leveleket megsemmisítette. Túl volt az ötvenedik évén, amikor újra naplót írt, rendszertelenül, pepita füzeteit találomra cserélgetve. Rédey Mária (Kassainé ifjasszony Bp., 1935.) az emlékiratokban rapszodikus vélemények, nagy érzések, féktelen haragok, nagyszerű indulatok égiháborúját látja, amely végigseper a mindenségben. Az emlékiratok színháztörténeti adatait is, a gyermekkorra vonatkozó adatokat is nagy óvatossággal kell fogadnunk. Keletkezésükkor Jászai már túl van az igazi dicsőségen, elmúltak a naponta megismétlődő sikerek, feladatai fogyatkoznak, a mellőzés és az öregedés egyidőben szakad rá, színpadi stílusa is elavul, s az ő szavaival élve: már rügybe szökik az utána következő lomb. Gyermekkorára vonatkozóan csak a grand-guignoli elemek maradtak meg az emlékezetében, keveredve a fantázia elemeivel, nevekre, időpontokra, helyszínekre nem emlékszik, így sok minden homályba vész s az ellenőrzés is lehetetlen. Lám az a kép, amelyet Jászai „A tükröm” c. kötetében ír gyermekkoráról, gyönyörű emléket állítva édesanyjának, sokkal tisztább és enyhébb színezetű. Közvetlenül Jászai halála után Lehel István igyekezett tisztázni ezeket a kérdéseket, összeköttetésbe lépett a családtagokkal, bizonyára a még élő testvérekkel, de csak annyi tisztázódott, hogy az apa emlékiratokban sok a költői túlzás. Mindenesetre valószínű, hogy az apa túlzottan szigorú volt, bigott vallási fegyelmet követelt maga körül, családját nehezen tartotta el, Mariban pedig a színház iránti hajlandóságot igyekezett már csírájában letörni. Elhíhető, hogy amikor Mari 10 éves korában életében először színházban volt, s megnézte életének első színdarabját,¹⁵ az apa, aki a lányát inkább apácának szánta, felháborodásában majdnem agyonverte.

Megpróbálom összeállítani a mozaikot. Mari gyermekkorára bizony keserves lehetett. Négy éves volt, a család már Győrben lakott, amikor édesanyja a munkába belerokkanva, fiatalon meghalt. Hét gyermeke maradt. Az apa elvett egy özvegyasszonyt, aki egy leánygyereket vitt a házasságba és tovább szülte a Krippel-ivadékokat.¹⁶ Az apa ácsmesterségében dolgozott, de a családban egyre több lett az éhes száj, s ha volt is mit enni, jóllakni nem lehetett. A házimunka durvábbik része, a kert gondozása, a jeges járda takarítása, a csizmák tisztítása Mari dolga volt, s a mostoha szemében ő volt a szálka. Az apa nem tűrt fegyel-

¹⁵ Szigeti József „Széchy Mária” c. darabja volt.

¹⁶ A Krippel-gyerekek közül öt nevelődött fel: az első asszonytól (Keszey Julianna) származó Mihály községi jegyző, Mária, Ignác takarékpénztári tisztviselő, a második asszonytól (Vennesz Katalin) József rábatamási tanító és Anna tanítónő (Családi közlés).

metlenséget, kezében ütésre állt a bot meg az áztatott kötél. Mari menekülni akart, s minden vágya az volt, hogy szolgálni mehessen. A család örült, ha egy szájjal megfogyatkoznak. Marit kiscselédnek, gyerekpesztonkának adták. Egy ideig győri családoknál szolgált, aztán az apácák, akiknél az elemít kijárta, Bécsbe szereztek el olyan családhoz, amelynél a gyerekeket magyar szóra akarják taníttatni. Körülbelül egy évig volt ott, akkor egy pesti rokon vette magához, akinek kocsmája volt, s ott volt rá szükség.

Fel kellett sorolnom ezeket az ismert adatokat, hogy ennél a pontnál megállhassunk. Jászai emlékirataiban és nyilatkozataiban azzal vádolja apját, hogy távollétében nem törődött vele, s akár a szeméten pusztulhatott volna el. Így volt-e, nem tudhatjuk. Annyi azonban bizonyosra vehető, hogy a bécsi elszereződés az apa tudtával, sőt valószínű az apa kívánsága szerint történt. A pesti rokon se talált volna rá Marira, ha nincs összeköttetése a családdal. Lehetetlennek látszik, hogy valami kapcsolat ne lett volna az apa és lánya között, hiszen Győr se Béctől, se Pesttől nem esett távol száz esztendővel ezelőtt sem. Ellenben teljes homály fedi azt, hogy Mari mikor, miért, mily körülmények között került el a pesti rokonoktól. Ő maga nem emlékszik rá. Idegenekhez kerül, egy mutatványoshoz. Felvetődik a kérdés, vajon nem a szereplési vágy vitte-e Marit a mutatványos sátrába, ahol (az emlékiratok szerint) mint lábatlan hölgyet mutogatták. A komédiázási hajlam sok mindenre ráviszi az embert. A mutatványos ide-oda vándorolt, s el tudom képzelni, hogy Marinak a családjával való kapcsolata, ha egyáltalán volt ilyen kapcsolat, ekkor már valóban megszakadt. Az emlékiratokban olvassuk, hogy a mutatványos felesége hűtlenkedett, Mari ezt elkottyantotta a férjnek, erre elzavarták. A poroszok és osztrákok közt folyt a háború, s Marit egy magyar markotányos alkalmazta. Így sodródott a königrátrzi csatába, melyben az osztrák ármádiát szétverték, s Mari ott sebesülteket kötözött, ivóvizet hordott nekik. Obsitosként 300 pengőforint jutalmat kapott, azon Bécsben kiöltözött, s hazament Győrbe, az apai házba. Nem fogadták áztatott kötéllel, mert ha így lett volna, akkor ennek az emlékiratokban nyoma volna. 1866-ot írtak.

Három év múlva, amikor Jászai Mari mint a budai Népszínház kardalasnője jegyet vált Kassai Vidorral,¹⁷ a társulat „tragikus fejű” komikus színészeivel, ismét Győrbe utazik, s az apai házban tölti a hathetes jegyességet, a nádorvárosi plébánián tartják az esküvőt. Kassainak írt leveleiben gyakran emlegeti apját, „szegény édesapámnak” nevezi, leírja, hogyan készülnek az esküvőre, meszelnek, mosnak, sütnék-főznek. Figyelmezteti vőlegényét, hogy apja műveletlen ember, nehéz vele bánni, megkívánja, hogy aki érintkezésbe kerül vele, az az ő elveit vallja. Jobbpárti ember, s ha Kassai netán balpárti volna, el ne árulja neki. (A balpárt abban az időben a Kossuth-pártot és a 48-as polgári forradalom eszméit jelentette, a jobbpárt pedig Deák Ferencet.) Apját későbbi (1873) leveleiben is emlegeti, jaj, megfélekedezett a névnapjáról, hozzá mehetne pihenni, majd ágyneműt kapott tőle. Azt is tudjuk, hogy apját rendszeresen segélyezte (Pécsy Blanka), s meghívta, nézze meg őt a Nemzeti Színházban. Megnézte-e, nem tudjuk. Lehel István közli, hogy Jászait az apja először Kisbéren látta játszani, amikor az ászári iskola (Jászai szülőfaluja) javára műkedvelőkkel eljátszotta Elektrát. Az öregúr meg is jegyezte: bizony ez nehéz kenyér (1892).

¹⁷ Kassai Vidor (1840–1928) a kolozsvári színház, majd a pesti Népszínház tagja, Jászaiival kötött házassága rövid ideig tartott.

Öregségére az apa József fiához költözött Rábatamásiba.¹⁸ Jászai még apja életében is gyakran járt oda. Amikor apja 1897-ben meghalt, megjelent a temetésén, sírjára díszes márványkövet állíttatott. Ekkor írja Dirner Gusztávnak:¹⁹ „Végtelenül tiszteltem öreg édesapámat. Elvesztése jobban fáj, mint elképzeltem, hogy valaha fájhat” (Rédey Mária közlése). Jászai Mari a Nemzeti Színházi tagságának 50. évfordulóján (1922) kapott koszorúkat az apja sírjára küldte, ezek szalagjai a rábatamási szobában láthatók.

Ezek az adatok igazolják, hogy Jászai ragaszkodott az apjához, valamit elismert benne s talán bizonyos fokig – a maga módján – szerette is. Ha másért nem, azért, mivel – saját szavai szerint – tőle örökölte a komédiás hajlamot, a bámultatás vágyát, a kíváncsiságot, a gyakran érthetetlen megalázkodást, a munkabírást és a férfias vonásokat, mert – mint írja – apja szép ember volt. Ha volt, amit meg kellett bocsátania apjának, megbocsátotta. Senki másnak egész életében, csak az apjának. Tisztelte benne azokat az elveket, amelyeket apja igazságnak tartott, mint ahogy ő maga is tűzbe ment mindazért, ami szerte igazság volt. Azt írja az emlékiratokban: „A legcsudálatosabb lény volt ez a falusi ács mindazon teremtések között, akiket valaha ismertem. Színészi tehetségemet határozottan tőle örököltem.”

Az bizonyos, hogy Jászai a *Krippel* nevet halálosan gyűlölte. Olyannyira, hogy apja sírkövére se vésette rá. A felírás csak ennyi: „József 1814–1897.” Az unokák vésettek később a József név elé ezt a szót: Nagypánk. Vendéglátóimtól megkérdeztem, hogy a *Jászai* név honnan ered. Nem tudtak rá válaszolni, de megtudtam tőlük, hogy Krippel József gyermekei hivatalosan 1881-ben magyarosították a nevüket: a legidősebb, Mihály *Jászoly*-ra, a többiek *Jászai*-ra. Lehel István azt írja, hogy Jászai Mari a név eredetéről nem nyilatkozott, az erre vonatkozó kérdésekre egyszerűen nem válaszolt. Ezenkívül nem találtam olyan írást, amely a név eredetével foglalkozott volna. Ráskaj Ferenc (Áram a tengerben Bp. 1938.) közli Jászainak azt a nyilatkozatát, hogy jobb lett volna, ha az édesanyja nevével (*Keszey*) lép színpadra. Jászai egyik unokaöccse, Jászai András (József unokája), a soproni antiquár-könyvesbolt vezetője hívta fel a figyelmemet arra, hogy a német *Krippe* szó magyarul jászolt jelent. Ezzel a név rejtélye meg is oldódott. Nyilvánvaló, hogy a *Jászai*, illetve *Jászoly* név a *Krippel* név magyarosított változata. Elgondolható, hogy erről a családban már Mari gyerekkorában szó esett s így lett Mari az első, aki ezt a nevet felröpítette. 1867-ben mint Jászai Mari lépett színpadra. Nem akart tudni arról, hogy neve a gyűlölt és szégyellt *Krippel* névből ered, s az is érthető, hogy később a *Keszey* nevet tartotta volna megfelelőbbnek.

A nagycenki és rábatamási adatok feldolgozásával és a levont következtetésekkel igyekeztem kiegészíteni azt, amit Jászai Mari életútjáról tudunk.

18 A második feleség ugyanakkor Bogyoszlóra költözött Anna lányához. Az öregek e szét-költözése nyilván anyagi okokból, családi megegyezéssel történt (Családi közlés).

19 Dirner Gusztáv (1855–1912) neves nőgyógyász.

Hünner László:

Fűrész Gyula tevékenysége a soproni Szociáldemokrata Pártban

Szülei, Fűrész Gyula és Lukács Ágnes, Ostffyasszonyfáról (Vas megye) származtak Sopronba. Édesatyja a falusi sorból a városi proletár sorsára jut. Fűrész Gyula születésekor, 1884. január 3-án édesatyja a soproni Flandorffer borpincészet munkása, utóbb portása. A fiú elemi és gimnáziumi iskolai éveit 1896-ban „jegyzí el magát az olombetűk csodálatos világával.” A Rötttig

Fűrész Gyula (1884—1955)

nyomdába szegődik el inasnak. 1900. október 4-én szabadul fel és itt dolgozik, amíg nyugdíjba nem vonul.¹ Munkáját a nyomdában kiválóan végzi. 1904-ben, mikor a Rötttig Gusztáv tulajdonát képező nyomda 50 éves fennállását ünnepli, a kitüntetett öreg szakmunkások között őt is dicséret illeti.²

Már korai inas éveiben részt vesz a munkások több bért követelő sztrájkjaiban. Mikor a Rötttig nyomda munkásai sztrájkba lépnek, őt is a lelkes szer-

¹ Soproni Világosság 1947. febr. 14.

² A Rötttig Nyomda kiadványa, ismertetés berendezéséről, alkalmazottairól.

vezők között találjuk.³ Fialat segédéveiben lelkesen tevékenykedik a Nyomdászok Szakszervezetében, hamarosan elnöke is lesz a soproni nyomdászok körének, majd az 1905. július 16-án megalakuló Magyarországi Könyvnyomdászok és Betüöntők Szakegyletének. A nyomda szedőgépe melletti nehéz munka nem tőri meg, az erős ólmos levegő nem teszi beteggé, ideje van arra, hogy szociális munkát is végezzen. Tevékenykedik a Szociáldemokrata Pártban. Hittel, lelkesedéssel küzd a szebb szocialista jövőért. 1904. április 24-én a soproni Munkásotthon avatásánál ismerkedik meg Bokányi Dezsővel, aki ekkor a „Kőfaragó” című szakegyleti lap és a Népszava szerkesztője és akihez a későbbiek során is szoros barátság fűzi. Bokányi Dezső 1907-től a budapesti Munkásbiztosító Pénztár aligazgatója, az SZDP vezetőségi tagja.⁴

Fűrész részt vesz a politikai életben. A magyar ellenzéki pártok 1905-ben koalícióra lépnek, hogy megváltoztassák a politikát. Berecz Ábel Sopron város országgyűlési képviselője, a 48-as függetlenségi párt tagja, 1905. augusztus 20-ra képviselői beszámolót hirdet, melyen több koalíciós képviselő között gróf Apponyi Albert, a 48-as függetlenségi párt országos vezetőségi tagja is részt vesz. A munkások megmozdulnak. Pozsonyból Wittich Pál, Winkler Nándor, Csernák Pál érkezik Sopronba. Szombathelyről 22 szocialista vezér indulását közli a rendőrségi hír. Készül az ellentüntetés. Ennek során több sérülés történik, és sok rendőrségi előállítás, a naggyűlést csak nagy nehézségek közepette sikerült megtartani. Fűrész Gyulát is előállítják, de vádemelés nem történik.

Mikor Áchim András a békéscsabai népvezér érkezik Sopronba és radikális népgyűlést tartanak, 1907. szeptember 1-én, Fűrész Gyula a Szociáldemokrata Párt küldöttként üdvözli. Zsombor Géza ekkori radikális vezérrel együtt indulnak a soproni Munkásbiztosítóból, melynek választmányi tagjai.⁵ A munkások bizalma a Munkásbetegsegélyző Pénztár választmányi tagságába emeli. Élete legnagyobb, legtöbb munkáját itt végzi. A Munkásbiztosító ekkor tervezi tudószanatórium felállítását, külön bizottságot szerveznek az előmunkálatok elvégzésére, e bizottságban dolgozik, átérezve ezen idők legnagyobb réme, a tbc. leküzdésének fontosságát. A Szociáldemokrata Pártban is vezetőségi taggá választják, mivel Sopronban ő harcol legtöbbet a munkásság érdekeiért. A Szociáldemokrata Pártban, taggyűléseken, belső üléseken egyaránt küzd a munkásság ekkori nagy álma megvalósításáért, a teljes választójog kivívásáért. Munkásságát a pártban és a Munkásbiztosítóban egyaránt nagyra becsülik, és az 1907. október 20-i igazgatósági ülésen az Országos Központba pénztári küldöttnékké választják meg az egyszerű fizikai munkás gyermekét. Bekerül a soproni Munkásbiztosító Pénztár választmányának alelnöki székébe és dolgozik a Munkásbiztosító Pénztár méltóbb, új elhelyezéséért.

Az 1906–1909 között lezajlott soproni sztrájkok idején a Szociáldemokrata Párt békéltető bizottságában küzd a dolgozók érdekvédelméért, Wajdits Béla, Ferenczi János oldalán, akik szintén a Munkásbiztosító Pénztár választmányának, illetve hivatalgárdájának tagjai.⁶

³ Sopron, 1903. december 11; Kölkedi István: Soproni sztrájkok a századforduló körül. SSz. 1962, 97–105.

⁴ Bokányi Dezső a Munkásotthon avatásán beszél 1904. április 24-én a Korona vendéglőben. Sopron. 1904. április 3, 10, 22, május 28; Kölkedi István: Bokányi és Sopron. SSz. 1961, 332–341; Garai Lenke: Adatok a soproni szociáldemokraták tevékenységéhez az első világháború előtt. SSz. 1964, 54–57.

⁵ Soproni Napló 1907. szeptember 1. 3; Kölkedi István: Áchim András Sopronban. SSz. 1961, 151–157.

⁶ Kölkedi István: Soproni bérmozgalmak az 1905–1907-es orosz forradalmak idején. SSz. 1963, 289–299.

Garbai Sándor mint szónok több ízben jár Sopronban, vele is kapcsolatot tart fenn Fűrész Gyula. Különösen akkortól, hogy Garbai Sándor, az egykori munkás, a budapesti Kőműves Szakegylet vezetőségi tagja, a Munkás Betegsegélyző Pénztár elnöke lett. Együtt harcolnak 1909-ben a brennbergi munkások érdekében a tőkésék ellen.⁷ Mint a Romwalter nyomda alkalmazottja, Fűrész részt vesz az Arbeiter Zeitung szerkesztésében, mely eleinte hetenként, majd kétnaponta jelenik meg.⁸ Harcának eredménye, hogy a Munkásbiztosító Pénztár az egykori két szobából 1908. október 1-én új, szép helyen (Szt. György u. 16. szám) nyithatja meg kapuit. Az akkori államvezetés, a pártok értetlensége fékezte a társadalombiztosítás kifejlődését. *A soproni Munkásbiztosító megalakulásától kezdve helyet adott a munkáspártoknak és a haladó, radikális pártoknak.* Most a pártok részére gyűlésterem áll rendelkezésre a hivatal tanácskozó terme mellett.

Mivel a Munkásbiztosító Pénztár elnöke, Fürst Jakab az 1909. december 4-i ülésen leköszönt, Fűrész Gyulát a választmány nagy lelkesedéssel választja elnökévé. A munkáspénztári választásokat már Fűrész Gyula vezeti (1910. február 27.), amely választás szociáldemokrata győzelmet hoz. Fűrész Gyulát újból előállítják a rendőrségen, több társával együtt, mivel a pénztár székháza verekedések színhelye a polgári és munkáspártok között. 1910. június 2-án ő jelenti be a nyomdászok sztrájkját béremelésük érdekében. Igyekszik a város minden lakóját megnyerni ügyüknek, szakszervezeti, politikai vonalon egyaránt küzd a hosszúra nyúló nyomdász bérkövetelések mellett. A sztrájk 1910. június 14-ig tart, de végül is eredményes. Fűrész Gyulát ekkor ismét előállítják, de vádat ismét nem tudnak emelni ellene.

A belügyminiszteri rendeletek következtében a pénztár igazgatóságát át-szervezik, 1910. szeptember 11-én közfelkiáltással választják meg Zsombor Gézát elnöknek, helyettesévé pedig Fűrész Gyulát. Az 1910. november 28-i választmányi ülésen budapesti közgyűlési küldöttnek választják meg. A Munkásbiztosító Pénztár irányításában egyre inkább részt vesz, és mind gyakrabban halatja hangját. 1911. március 20-i első interpellációja bírálja a soproni kórház rossz elhelyezését. Drámai hangon ecseteli a városi tanács, a párt és a választmány előtt a kórházban ápoltak sanyarú helyzetét. Kifogásolja a melegvíz hiányát, a felekezeti türelmetlenséget, azt, hogy például hullahordók szolgálják fel az ebédet, hogy különféle betegségekben szenvedők vannak egy szobába zárva és sokszor ketten is egy ágyba kerülnek. A tisztí főorvos ugyan védelmébe veszi a kórházat, elismeri azonban a nehézségeket, melyekkel meg kell küzdeni. Megoldást azonban egyelőre a városi tanács nem talál. Csak új kórház építése oldhatná meg a nehézségeket, melyre már határozat született a millenium évében, 1896-ban.

Fűrész Gyula részt vesz a munkások kirándulásain kiskorától fogva, a május elsejéket mindig a szabadban, munkástársai között tölti, erősítve mindannyiukban az új eszméket. 1911. március 12-én megalakul a soproni munkásság turista egylete (TTE). Fűrész lelkes szervezője Ferenczi Jánossal és Linka Józseffel együtt.⁹ A kirándulásokra ekkor már feleségével együtt megy. Házasságot 1908. október 11-én kötött Eisenmayer Erzsébettel. A családi élet sem tartja

⁷ Garbai Sándor a Munkás Betegsegélyző Pénztár elnöke, 1919-ben a Forradalmi Kormányzótanács elnöke. Vö.: Garai Lenke: Garbai Sándor soproni szereplése. SSz. 1966. 236–238.

⁸ Népszava 1908. ápr. 8. Vö. Imre József: A soproni Arbeiter Zeitung 1907–1909. SSz. 1959. 42–55.

⁹ Vö. Hárs József: A soproni munkás turisták története. SSz. 1966. 1–14.

viszza, hogy egyre inkább ne áldozza minden percét a munkásmozgalomnak. Részt vesz a dalárda és a természetbarátok gyűlésein, szervezkedésén. Nincsen kirándulás, melyen ott ne lenne. Szervezi a fiatalokat. Gyula bácsi a legkedvesebb az összes vezető között. A fiatalokat tanítja a „röpcédulázásra”, mert a röpcédula egyre nagyobb mennyiségben érkezik nyugatról. Vezeti a szociáldemokrácia harcát a békegyűléseken is. A jelszó minden ajkon hallik: „magyar vér ne folyjon idegen érdekekért.” A szombathelyi 1912. november 10-i békegyűlésre küldöttként utazik, szervezik a soproni békegyűlést is 1912. november 17-ére.¹⁰

Nagy harc folyik 1913. április 20-án a Munkásbiztosító Pénztár választásai miatt. A rendőrség megszállja a Szt. György utcát és a közeli utcákat. Több száz előállítás történik. Nagy a harc a Keresztényszocialista és a Szociáldemokrata Párt között a jelölésekért. Mindkét párt oldalán győri, pozsonyi, budapesti küldöttek agitálnak. Egy-egy választmányi hely politikai beleszólást jelent a munkásság ügyeibe. Fűrész Gyula is a szavazatszedők között van. Csendes mosolya, kedvessége, nem utolsó sorban a minden gomblyukban virító illatos vörös szekfű és a „három nyolcas” jelvény járul hozzá az eredményhez. A Szociáldemokrata Párt 2/3-os többséget mondhat magáénak. Ettől kezdve minden estét a Szociáldemokrata Pártban tölti. Vannak a pártban akarnokok és vannak, akik hirdetik a végzettségűséget, ez időknél megfelelő politikai áramlat szerint. A két oldal között békét, de közvetítőként is fellép – mint a párt küldötte – az üzemi vitáknál. Kapcsolatai egyre erősödnek a nyugati szociáldemokrata pártokkal. Talán a legerősebb a pozsonyi, a lajtaszentmiklósi és a lajtaújfalusi szervezetekkel való kapcsolata, amely helyeken alakul meg legelőbb a Szociáldemokrata Párt. A háborús időkben, a nehéz körülmények között a párt és Fűrész Gyula munkásságát a titkár, Wajdits Béla lakására (Bécsi út 28. szám) teszi át.

A Munkásbiztosító Pénztárban folyamatosan ellátja a választmány alelnöki tisztét és 1913. december 2-án mint betűszedőt újból beválasztják az Országos Munkás Igazgatóságba. Az ő nevéhez fűződik az 1916. május 1-i városi nagy tüntetés, mely miatt Fűrész a rendőrség őrizetbe veszi. Több tüntetésen és gyűlésen tart beszédet a háború ellen, mely romlásba dönti a magyar nemzetet; rámutat, hogy e harc a gazdaságoknak kedvez, a szegényeknek még nagyobb nyomort hoz. Harcol a Munkásbiztosítóban tevékenykedő négy párt megalkuvó kispolgári áramlatai ellen. Egyesíteni kívánja őket az elkövetkezendő nagy harcra. Ha kell, békésen lép fel, megnyugtatóan, ha kell, eréllyel. Sajnos a négy párt nem vall azonos nézetet a világháború egyre kritikusabb időszakában. A rendőrség Fűrész lépteit figyelemmel kíséri és 1917. május elseje előtt mindennemű összejövetelt betilt. Fűrész Gyula csoportjait az erdőbe irányítja, itt gyűlnek össze, itt ülik meg a nagy ünnepet.

1918. június 24-én nyílik meg a Szociáldemokrata Párt népjóléti irodája, mely a szegénysorsú dolgozóknak kíván segítségére lenni, elsősorban azoknak, akik a párt iránt bizalommal vannak. Fűrész Gyula most itt tevékenykedik. Munkásságát elismerve, 1919 elején a Szociáldemokrata Párt szervező titkári tisztségébe kerül. A Károlyi-kormány idején nála, lakásán (Újteleki utca 8. szám) helyezik el a külföldről érkezett röplapokat, a Vörös Újság és a Forradalmi íráskorok számait. A soproni funkcionáriusok az ő lakásán jönnek össze, ahol

¹⁰ Merényi László: Háború ellenes mozgalom Győr-Sopron megyében 1912. őszén. SSz. 1961, 359–365.

ő ismerteti az eseményeket és a mozgalmi tartalmú cikkeket, melyket ő ismer a legjobban.¹¹

A Munkásbiztosító Pénztár működésében is tevékeny részt vesz. 1919. február 9-én Zsombor Géza lemond elnöki tisztségéről, helyébe Fűrész Fülöpöt választják meg. Bevásárolják a Sopron városi munkás-, katonai- és földművestanácsba is. A szavazatok 100%-át kapja meg, ez is mutatja nagy népszerűségét. A soproni munkás parlament alakuló gyűlését ő nyitja meg. A városi intézőbizottság tagja lesz. Május elseje ünnepének ő a fő szervezője Bráver Henrikkel együtt. 1919. május 10-én a városi tanács szűkebb intéző bizottságába választják be. A Máthé nyomdában dolgozik ekkor; mint minden társának, a szedőgép mellett ott van fegyvere is a Tanácsköztársaság védelmére. Ő intézi a Munkásbiztosítóban elhelyezett fegyverraktár ügyét. Amikor a Munkástanács megalakítja az egészségügyi bizottságot, annak elnökévé választják. Kimondják a kórház munkájának azonnali megindítását. A kórház megnyitására ünnepélyes külsőségek között 1919. június 23-án kerül sor. Tevékenyen működik közre 1919. június 29–július 1-e között az Országos Munkásbiztosító Pénztárak szakértekezletén, mely egyben a Tanácsköztársaság idején működő pénztári dolgozók seregszemléje.¹²

A Tanácsköztársaság bukása után elfogják, börtönbe vetik, de az ügyészség felmenti a vádak alól, melyek – megállapítása szerint – túlzottak. Kiemelik Fűrész Gyulának a munkásság és minden embertársa iránti nagy szeretét, segíteni akarását. A városi rendőrkapitányság ennek ellenére nyomoztat utána. Családját zaklatják, nincsen-e szökésben. Különösen akkor erősödik a zaklatás, amikor börtönéből szabadulva Bécsújhelyen dolgozik és az ottani Szociáldemokrata Pártban tevékenykedik. Bécsben a Vorwärts nyomdájában dolgozik mint szedő. Keze alól kerül ki a magyar nyelvű Jövő és a Bécsi Magyar Újság is. Rövidesen hazatér és újból megkezdí a soproni Szociáldemokrata Párt szervezését. Részt vesz mindazon mozgalmakban, melyek azt kívánják elérni, hogy Sopron magyar maradjon. A mozgalmak részére felfedi a még megmaradt fegyverraktárt is, és a párt ekkori harcát e cél szolgálatába állítja. Részt vesz a turisták összekovácsolásának munkájában, ismét Ferenci Jánossal és Linka Józseffel. A TTE soproni csoportja 1923. április 15-én újjáalakul. Az Istenszéke, a Fáber-rét újból a munkás turisták összejövetelének helye lesz.

Harca a Szociáldemokrata Párt életre keltéséért sikeres, de nagyon nehéz. Állandó rendőrségi felügyelet mellett végzi munkáját. Részt vesz a három menetű képviselőkiválasztáson, a harcnak eredménye, hogy dr. Hébelt Ede jogakadémiai tanár személyében szociáldemokrata képviselője van Sopronnak. Igaz, hogy a megválasztottnak sok öröme nincsen, annyira ki van téve a rendőrség zaklatásainak. Az is igaz, hogy dr. Hébelt Ede tartja a külföldi munkásszövetésekkel a kapcsolatot, forradalmi tartalmú könyveket, iratokat hoz.

Fűrész Gyula részvételével 1922. szeptember 24-én alakul újjá a Testvériség dalárda. Dalosestet rendeznek a Pannóniában, melynek haszna a dalárdáé.

Folytatják a harcot a tőkés ellen a nagyobb bérért. Újból indulnak a sztrájkok, elsőnek a nyomdász, a szabó és az asztalossegéd sztrájk mozgatja meg a város lakosságát, a munkásokat. A párt lapját, a Népszavát több ízben betilt-

11 Bors András: Emlékeim a soproni Kommunőről. SSz. 1955, 38. Az osztrák Szociáldemokrata Párt nyugat-magyarországi tevékenységére vö. Schlag, Gerald: Die Sozialdemokratische Partei des Burgenlandes und der Anschluss des Landes an Österreich (1918–1921). Burgenländische Forschungen. Sonderheft II. Eisenstadt 1969, 142–169.

12 Hünner László: A soproni Munkásbiztosító 1919-ben. SSz. 1969, 58–68.

ják. Betiltják akkor is, mikor 1923. július 13-án az országos nyomdász-sztrájk indul és a soproni munkások is sztrájkolnak.

Fűrész Gyula kapcsolatai erősek Béccsel, az ottani munkásmozgalommal. 1927. augusztus 26-án kihallgatják, mert bécsi összeesküvés magyar szálait lepezik le, melyek a soproni Munkásbiztosító Pénztárba vezetnek. A választmány tagjai különösen volt elnökük, illetve az igazgató, Berczeller Adolf révén tartják a kapcsolatot az osztrák szocialistákkal.

Fűrész Gyula a Munkásbiztosító Pénztárban továbbra is betölti választmányi tagsági helyét. A letartóztatás, az újabb zaklatások nem törik meg. Hittel küzd a munkások boldogabb jövőjéért. Harcol a Munkásbiztosító Pénztár dolgozóikért, akiknek létszámát a kormányzat csökkenteni kívánja. Nyomorenyhítő akciókat szervez a párton belül, a gazdasági válság egyre jobban érezteti hatását országszerte, így Sopronban is. Egyre több a munkanélküli, állástalan kistisztviselő is. Éheznek, nyomorognak az emberek. A kormányzat úgy irányítja a társadalombiztosítást, hogy a dolgozók bizalma megrendül annak hatékonyságában. Presztizskérdésnek tekinti Fűrész Gyula e kérdést, és minden alkalommal hangsúlyozza, mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a munkások elismerjék, a társadalombiztosítás legalább Sopronban a munkásság érdekéért harcol, a pénztárban, mely a munkásmozgalom fellegvára. Az 1931. augusztus 31-i választmányi ülésen tiltakozik, mert az OTI központi vezetősége a választmány megkérdése nélkül intézkedik. Felszólalásában sztrájkra szólít fel, a választmány nem ülésezik. A munkások, de a munkáltatók képviselői sem gyűlnek össze.

Részt vesz a további sztrájkokban, azokat szervezi, illetve az SZDP részéről a békéltető bizottságokban hallatja hangját. Mikor a szabómesterek 1932. március 30-án 15⁰/₀-kal csökkentik segédek bérét, sztrájkot hirdet. 1932. április 6-án országos nyomdász sztrájk kezdődik. A Népszavát ismét betiltják, április 8-án Fűrész részt vesz a Peyer Károly által vezetett küldöttségben is, melyet az akkori minisztrelnök nem fogad, ezért a sztrájk tovább tart. Harcot hirdet nemcsak a Munkásbiztosító alkalmazottainak elbocsátása, hanem az orvosok létszámának csökkentése ellen is. Rendőrségi előállítására egyre gyakoribbá válik. A Munkásbiztosító által nyújtottak bővítéséért is küzd. Szeretné kiharcolni, hogy az eredetileg tervezett munkásfürdőt valósíták meg, hogy új, szebb székház állhasson a munkásság rendelkezésére. A Szociáldemokrata Pártot Csornán az ő közreműködésével alakítják meg 1932. december 6-án. A Munkásbiztosítóban, az ekkori OTI-ban eléri, hogy a választmány hatáskörét felemelik, hogy megkezdik az új, modern székház és rendelő építését.

Szervezi a fiatalokat a párton belül a röpcédulázásra. Néhány kilométer a határ, de nehéz onnan behozni a külföldi anyagot. A fiatalok vállalják a közreműködést. A röpcédulaszórás oly méretű, hogy a rendőrség széleskörű nyomozást folytat. Nemcsak Sopronban szórják a röpcédulákat, hanem Bük, Lócs, Iván, Lövő, Sopronkövesd környékén, elsősorban mindenütt a határvidéken.¹³

Közreműködik Fűrész Gyula az egyre sűrűsödő sztrájkokban, a munkás-munkaadó vitákban. Részt vesz többek között a selyemipar, az öntöde, építőipar, a téglagyár megismétlődő sztrájkjaiban. A Szociáldemokrata Pártban szoros együttműködik Ferenczi Jánossal, majd ennek üldöztetése után Horváth

13 Vö. Koncsek László: Miért maradt el 1933-ban Gömbös Gyula soproni látogatása. SSz. 1961, 252–254.

Sándorral. (Ferenczi János párttitkár, a Munkásbiztosító volt alkalmazottja, Horváth Sándor szabó, a Munkásbiztosító Pénztár választmányi tagja.)¹⁴

Fűrész Gyula a szakszervezetben is mindvégig hallatja hangját, melynek 1900. október 24-től tagja, 1938-tól a nyomdászok választmányának elnöke.

A Röttig nyomda kibombázása következtében a Bécsi úti (Bécsi út 2. sz., jelenleg Bécsi utca 30. sz.) Gellis-féle házba költözik; itt még inkább módja van a nemzetközi kapcsolatok ápolására. Ez a terület a város nyugati vége, kevésbé van a rendőrség szeme előtt. Különösen ápolja a kapcsolatot az ekkor már betiltott osztrák Szociáldemokrata Párttal. Egyre erősödik a röpcédulázás is. Már nem csupán a rendőrség keresi, a közeli Gestapo székházból is keresik a nyomdában dolgozó három szociáldemokratát. A nyomda egyik tulajdonosa, Bayer Lipót lélekjelenlétének köszönhető, hogy Fűrész Gyula ekkor megmenekült.

A párt szervezkedik, hogy a közelgő felszabadító csapatokat köszönthesse. 1945. március 31-én a dalárda zeneszóval kívánja köszönteni a bevonulókat, de az utcákat végigpásztázó, géppuskázó repülőgépek meghiúsítják a tervet. A fehér zászlót Fábján Lajos polgármester intézkedésére kitűzik a városházára, ez meggátolja, hogy a város még nagyobb pusztítás áldozata legyen.

A felszabadulás után Fűrész Gyula a Szociáldemokrata Párt titkára, az OTI választmányának elnöke. 1947. február 14-én, ill. 16-án ünnepli a Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesülete soproni kerülete Fűrész Gyula 50 éves nyomdász-jubileumát a szakszervezeti székház első emeleti dísztermében.

A Soproni Világosság című napilap a következő glosszát írja: „Fűrész Gyula elvtárs a Soproni Világosság műszaki munkatársa 50 éves nyomdász jubileumát ünnepli. Kemény, dolgos, szocialista élet áll e mögött az 50 esztendő mögött... Emberi nagysága és igaz szocializmus nyilvánul meg nála... A felszabadulás után még fokozottabban küzd a szocialista eszméért, bizalommal tekint az elé a szebb jövő felé, melynek ő is egyik előharcosa volt... hit és lelkesedés van a szemében, az a hit, melynek csak a szocialista harcosok boldog birtokosai. Az ünnepi évforduló alkalmával szeretettel és barátsággal szorítunk vele kezét...”¹⁵

A sajtó az 1947. február 17-i ünnepséget ismerteti, melyen képviseltette magát a város minden hivatala, üzeme, a pártok, az OTI is, Kotsis Zoltán vezetésével. Ujjára húzhatta az 50 éves jubileumi arany pecsétgyűrűt. Március elsején kapja meg a köztársasági elnök kitüntetését, a Munka Érdemrend arany fokozatát.¹⁶

1949 végén a Goldschmied, illetve a Nyomda NV. munkásigazgatója lesz. 1950 elején a Könnyűipari Minisztériumban tesz esküt, hogy hittel, meggyőződéssel szolgálja szocialista hazáját. Ekkor már betegeskedik, 1952-ben nyugalomba vonul. Nem szűnik meg dolgozni a Szakszervezetben az OTI-ban, ahol már mint veteránt tisztelik. 1955. december 22-én hal meg. Temetése csendben zajlik le.

¹⁴ 1935. március 26-án sztrájkba lépnek a vöslai fésűsfonó soproni gyárának munkásai. A sztrájk 1935. április 2-ig tart. Vö. Tirnitz József: A Soproni Fésűsfonógyár munkásainak sztrájkja 1935-ben. SSz. 1961, 141–147; Hétfői Újság 1935. március 26; Tirnitz József: Adatok Sopron város munkásmozgalmának történetéből. SSz. 1961, 221–232.

¹⁵ Meghívó Fűrész Gyula 50 éves nyomdász jubileumára. 1997–1947.

¹⁶ Soproni Világosság 1947. február 14, 17.

Sopron város új címere

Az új címer háromszögű, pajzsalakú formája hasonló Sopron város 1277-től használt pecsétjéhez.¹ Ezzel szinte azonos az 1340. április 21-én Károly Róbert által a városnak adományozott pecsét, mely öt csúcsíves ablakkal és öt orommal (kőcsipkével) díszített várfalat ábrázol; ebből három torony emelkedik ki.² A középkorból több soproni pecsétet ismerünk.³ A pecsétképekben alapvető motívumként ott találjuk a várfalat, melyből három torony emelkedik ki. A középkorban ugyanis valamely településnek városi jelleget külsőleg a fallal, tornyokkal való megerősítés adott. A középkori pecsétjeink motívumaiból alakult ki a városi címer. Az 1622. évi címerképben az öt csúcsíves ablakot nyitott városkapu váltotta fel félig leeresztett zuhanóráccsal. Fölébe került a II. Ferdinánd által adományozott kétféjű sas címerképe, mely a német-római birodalom címerében is előfordul. A sas mellén látható két betű Ferdinánd király és Eleonóra királyné nevének kezdőbetűi⁴ (1–2. kép). A címerpajzs alá 1922-ben fehér szalagot helyeztek „Civitas Fidelissima” felírással⁵ (3. kép). Mindkét címer pajzsának mezeje vörös. Az 1622. évi címer kerete kék, a kapunyílás fekete. Az 1922. évi címer kerete fekete, a kapunyílás pedig vörös színű. A két oldalsó torony felett hatágú csillag lebeg, mely a város 1411-től használt ún. kisebb pecsétjében szerepel.⁶ Sopron város új címerében is megtalálható a város középkori pecsétjének legfőbb motívuma, a várfal, a három bástyatoronnyal. A vörös címerpárnán a címer klasszikus formája fehérben, fekete kőosztályrajzolatokkal látható. A városcímer három hosszú bástyából, tornyán három-három kőcsipkével rajzolódik. A két oldalsó bástyatorony egy-egy kőszorral rövidebb. Egy-egy nyílás a két oldalsó bástyán és kettő a középsőn.

A hét sor kőből rakott falban vörös, boltíves kapunyílás van nyitott kapuszárnyakkal, három függőleges és egy keresztirányú tartóból szerkesztett zuhanóráccsal. A vörös címerpárna jobb felső sarkában aranyszínű ötágú csillag,⁷ mely e címer új alkotó eleme. A vörös csillag a nemzetköziség kifejezője, az őt világrész dolgozóinak összefogását jelképezi.⁸

Az ötágú csillag színe azért arany, mert a vörös párnaalapra vörös motívum sem címertani, sem esztétikai szempontból nem illik. A régi címer vörös és fehér alapszínét ugyanis nem akarták megváltoztatni. A címer alsó harmadában a talp formáját követő fehér szalagon felírás: CIVITAS FIDELISSIMA, azaz a leghűségesebb város. E felírás a régi városi címerre az 1922. évi XXIX. törvény-cikk 3. §. alapján, az 1921. évi népszavazás emlékeként került. Félévszázaddal ezelőtt, 1921. december 14–16-án Sopron és környéke lakosságának népszavazás során kellett eldöntenie, hogy ezer év után hazát cserélve Ausztriához csatlako-

1 Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron. 1936. Ebben Házi Jenő: Sopron város címere 79–80 + 2 színes melléklet.

2 Vö. Varjú Elemér: Címeres könyvek a magyar nemzeti múzeum könyvtárában. Turul 1902, 83.

3 Vö. Mollay Károly: Sopron város 1530. évi pecsétje. SSz. 1943, 64.

4 Házi i. h.: Varjú i. h.

5 Magyar Törvénytár. 1922. évi törvények. Bp. 1923, 210.

6 Házi i. h.: A kisebb pecsét lenyomata.

7 Sopron Városi Tanács jegyzőkönyve. 1971. márc. 12. Melléklet: Tanácsrendelet-tervezet Sopron város címerének alkotása és használata rendjéről. 1. §.

8 Várkonyi Endre: A magyar címer útja. Bp., 1957, 55.

zik-e, vagy Magyarország határain belül marad.⁹ A 18 994 szavazásra jogosult soproni közül Magyarországra szavazott 12 327, mely a szavazatok 72,75%-ával volt egyenlő, Ausztriára 4 620 szavazat esett, 27,25%.¹⁰ A népszámlálási statisztikai kimutatásokban Sopron összes népességének anyanyelv szerinti százalékos megoszlása 1910-ben: magyar 44,2 és 1920-ban: 48,7%; német: 51,1, ill. 48,0%; a többi egyéb: horvát, szlovák stb. A német anyanyelvűek közül 1920-ban magyarul tudott 62,1%, csak németül beszült: 36,3%.¹¹

Az 1622. évi címer a királyi adománylevél első lapján

⁹ Horváth Zoltán: Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében. Sopron, 1964, 173. (Városi törv. hat. bizottság kgy. jkv. 1922. dec. 30).

¹⁰ Horváth László, Madarász Gyula és Zsadányi Oszkár: Sopron és Sopronvármegye ismertetője 1914–1934. Sopron, év. n. Ebben Missuray-Krúg Lajos: A leghívebb magyar város történetének aranylapjai.

¹¹ Magyar Statisztikai Közlemények. 76. kötet. Az 1920. évi népszámlálás VI. rész. Végeredmények összefoglalása. Bp., 1929, 39, 47.

Az új címer nem tartalmazza már a II. Ferdinánd által adományozott ún. „római szent birodalmi kétfejű sas”-t. Ezzel II. Ferdinánd az 1622. évi soproni országgyűlés, ill. feleségének koronázása alkalmával bővítette ki a város címérét. A király címere egyrésztének odaadományozása nagy kitüntetésnek számított. Egy évvel korábban, dr. Lackner Kristóf polgármesterrel az élen, a zömmel protestáns lakosú város még maradéktalan híve a Bethlen Gábor vezette, nemzeti függetlenséget visszaszerezni kívánó koncepciós politikának. Bethlen Gábor függetlenségi harcának eredménye, hogy Magyarország nem jutott Csehország sorsára, a bécsi udvar abszolutista törekvése egy időre kudarcott szenvedett.

Sopron város 1922. évi címere

A nikolsburgi béke időszakában meggyengült királyi hatalom és a Bécshez túl közel fekvő, kiváltságait féltő Sopron közt az ellentétek egy időre megszűntek. Ebben nagy szerepe volt Lackner Kristófnak, a város kiváló diplomatájának. A címerbővítés, a királyi kegy megnyilvánulása éppen úgy a város megnyerését szolgálta, mint Lackner Kristóf palotagróffá való kinevezése. A kétfejű sas volt hivatott, heraldikai értelemben is, Sopron város királyhűségének kifejezésére. A királyhűség idejét múlt jelképének az új címerbe való átvitelét nem tartották szükségesnek. Helyette az ötágú arany csillag fejezi ki azt a változást, mely városunkban bekövetkezett. A kétfejű sas egyébként sem volt heraldikai értelem-

ben szerves tartozéka a város címerének, csupán sisakdíszül szolgált.¹² II. Ferdinándnak Sopronban, 1622. augusztus 4-én keltezett díszes címerbővítő oklevele egyik legszebb kultúrtörténeti emlékünk, a levéltár várostörténeti kiállításainak érdekessége.

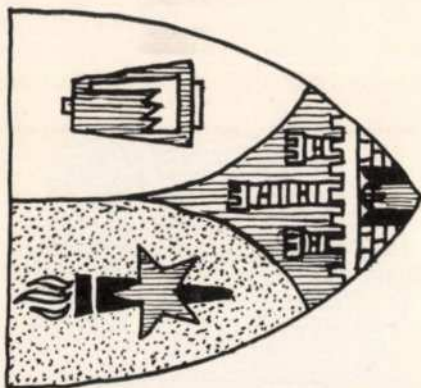
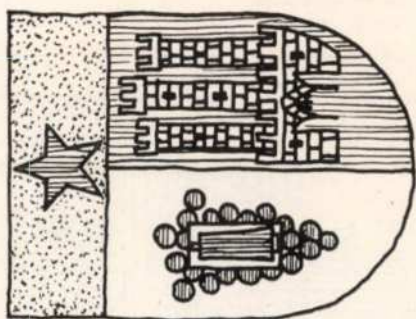
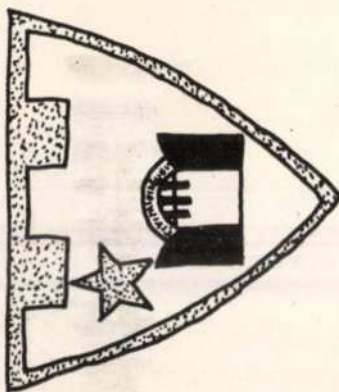
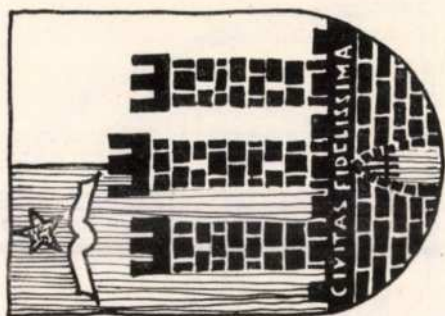
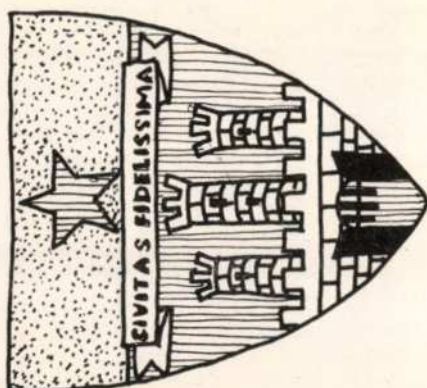
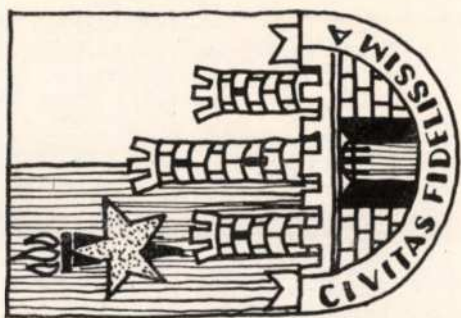
A belügyminiszter 1949. április 7-én 124 454. sz. rendeletével törölte el a törvényhatóságok, megyei városok és községek pecsétjein használt jelvényeket (címereket). A rendelet szerint a jelvényeknek rajzai sok esetben a régi feudális rendszert tükrözik, és így használatuk államhatalmunk jellegével nem egyeztethető össze.¹³ A polgármester megkísérelte jobb belátásra bírni a belügyminisztert. Felterjesztésében előadta, hogy a város kis címerét használják, mely az 1922. évi, sas nélküli címer része és Sopron várossá emelését szimbolizálja. A belügyminiszter azonban hajthatatlan: „A város mindkét címeres pecsétjének használatból való kivonását” szigorúan meghagyja.¹⁴ A közvélemény régi kívánságára a Sopron Városi Tanács Végrehajtóbizottsága 1969-ben határozatot hozott az új címer megalkotásáról. A címerkérdéssel az oktatási és népművelési állandó bizottság foglalkozott. Álláspontja az volt, hogy a régi címerből a haladó történelmi hagyományokat tükröző elemek az új címerbe is kerüljenek át. A címertervek elkészítésére Szabó Alajos soproni grafikus, a győri és pécsi címer készítője kapott megbízást. Szabó Alajos kb. harminc címertervet mutatott be, ezek egy részét a 4. számú táblázatban láthatjuk. A Végrehajtóbizottság a társadalmi szerv által javasolt címertervet 1969. július 25-én elfogadta. A Képző- és Iparművészeti Lektorátus 1970. január 6-án jóváhagyta. A jóváhagyással egy időben érkezett meg a Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya vezetőjének 40—1/1970. sz. utasítása a helyi címerek alkotásáról és használatáról. Az utasítás értelmében a lektorátus jóváhagyása után a címertervet a tanács ülése elé kellett terjeszteni és használatának körét tanácsrendeletben kellett szabályozni. A megalkotott tanácsrendelet-tervezet a Győr-Sopron megyei Tanács elnökének egyetértő nyilatkozata után ismét a városi tanács ülése elé került elfogadtatásra. Ez 1971. március 12-én megtörtént.¹⁵ A címer (5. kép) részletes leírását a tanácsrendelet 1. §-a tartalmazza, melyet fentebb már ismertettünk. A 2. §. a címerhasználat köréről szól. Ennek első pontja szerint a város címerét — az évszázados gyakorlattól eltérően — hatósági pecsétjén nem használhatja. A Magyar Népköztársaság címerének használata tárgyában hozott 4228/1949 (IX. 7.) M. T. számú rendelet 4. §-ában előírtak ugyanis érvényben maradnak. A tanácsrendelet 3. §-a a címer használatának módjáról intézkedik. A 4. és 5. §. a címer használatának engedélyezési módját tárgyalja. A 6. §. szerint a szabálysértő húsz forinttól ezer forintig terjedhető pénzbírsággal büntethető. Sopron város Tanácsa az 1954. évi X. számú törvény 8. §-ában biztosított jogköréből Sopron város címerének alkotásával és használatának rendjével kapcsolatos kérdéseket a következőképpen szabályozza:

12 Varjú i. h.

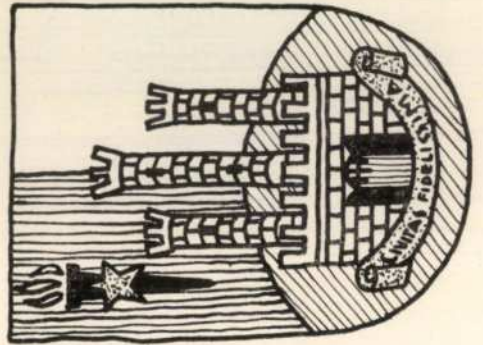
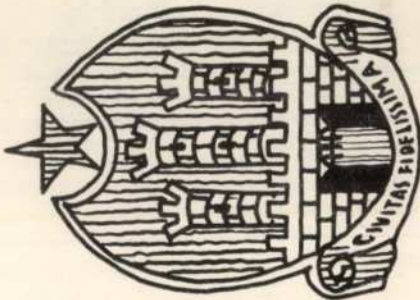
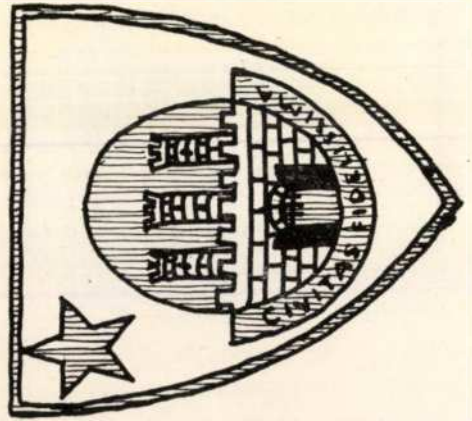
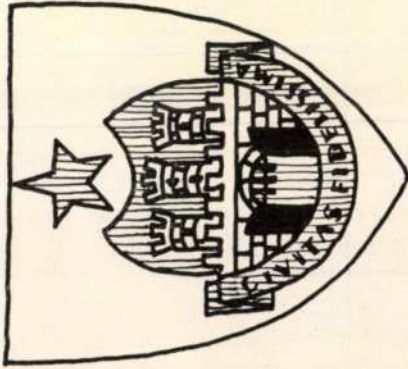
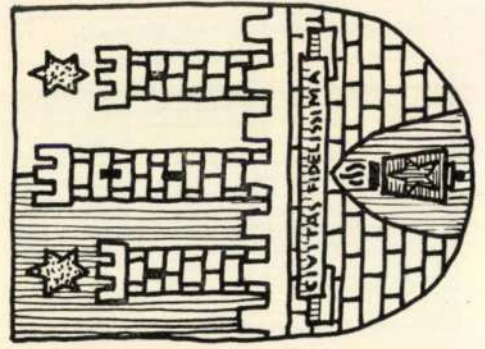
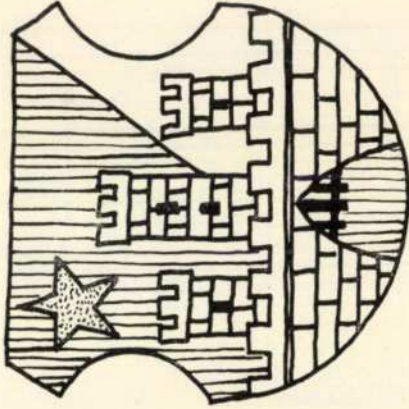
13 Győr-Sopron m. 2. sz. lt. Polgármesteri iratok: 1949. év. 5955. sz.

14 Uo. A polgármester felterjesztése: 1949. ápr. 12. A BM. válasza 1949. május 25 (129. 525. sz).

15 Sopron Városi Tanács VB. 1969. évi iratai 80. sz. A címer megalkotására javaslatot Kocsis József elnökhelyettes tett. Továbbá: 1971. évi iratok 149. sz.

Szabó Alajos cimentervei

Sopron város új címere

A város címerének leírása

1. §.

A városi címer használatának köre

2. §.

- (1) A város címerét kizárólag díszítő és utaló jelképként lehet felhasználni. A város címere hivatalos (hatósági) tevékenység, (eljárás) során nem alkalmazható.
- (2) A város címere díszítő és utaló jelképként alkalmazható:
- a városi tanács dísztermeiben,
 - a város fontosabb intézményeiben,
 - a várossal összefüggő kiállításokon,
 - a városi tanács és a végrehajtó bizottság által kiadott helytörténeti, ismeretterjesztő stb. kiadványokon,
 - a város fontosabb és hagyományokkal rendelkező intézményei által kiadott, a várossal és az intézménnyel kapcsolatos történeti, ismeretterjesztő kiadványokon,
 - a város által adományozott kitüntetések, plaketteken, díszokleveleken, emléklapokon stb.
 - a város fontosabb kulturális és sport intézménye által kiadott érmeiken, okleveleken, emléklapokon stb.
 - a tanács üzemeinek egyes jellegzetes termékein,
 - idegenforgalmi propaganda kiadványokon,
 - a városra utaló emlék- és ajándéktárgyakon,
 - jelvényként,
 - a város protokolláris rendezvényein, az állami címer jelentőségének kisebbitése nélkül,
 - a városi tanács végrehajtó bizottsága, elnöke, elnökhelyettese, titkára által használt protokolláris levélpapíron.
- (3) A városi címert védjegyként sem tanácsi, sem más szervek nem használhatják.

A városi címer használatának módja

3. §.

(1) A város címerét — mint díszítő és utaló jelképet — kizárólag hiteles alakban, az ábrázolás hűségének, a méretarányoknak, a színeknek betartása mellett szabad ábrázolni.

(2) Egyes esetekben megengedhető, hogy a városi címer kizárólag a tárgy anyagának színében (fém, bőr, fa stb.) jelentkezzen.

(3) A városi címert csak olyan mértékig szabad kicsinyíteni, hogy az ne sértse a hiteles ábrázolást.

Hatálybaléptetés

Jelen tanácsrendelet kihirdetése napján lép hatályba.

Dr. Erdély Sándor s. k.
vb. elnök

Dr. Mészáros Gyula s. k.
vb. titkár

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Fogarassy László:

Bevezetés a burgenlandi kérdés forrásaiba és irodalmába

I. Magyar eredetű források és feldolgozások

1. Ötven évvel ezelőtt Ausztriához csatolták Moson, Sopron és Vas megyék nyugati, túlnyomórészt német ajkú lakossággal bíró sávját. Ez az egyidőben Nyugat-Magyarország, illetve Német-Nyugatmagyarország (Deutschwestungarn) néven emlegett terület ma Burgenland néven az Osztrák Szövetségi Köztársaság egyik tartománya. Ebben a tanulmányban az átszólással kapcsolatos eseményeket érintő forrásokkal és irodalommal szándékozunk foglalkozni.

2. A negyedszázados ellenforradalmi időszak legismertebb magyar nyelvű forrása *Missuray-Krúg Lajos* „A nyugat-magyarországi felkelés” (Sopron, 1938¹, 330 lap) c. írása. *Missuray-Krúg Lajos* régi soproni családból származott, a felkelő harcokban maga is részt vett mint egyszerű szabadcsapatos. Hír szerint huszonöt éve Nürnbergben, bombatámadás következtében elpusztult. *Missuray-Krúg* a nyugat-magyarországi felkelésnek nem annyira történésze, mint inkább krónikása, aki nem tudományos jellegű munka írására, hanem inkább felkelő bajtársai emlékének megörökítésére törekedett. Saját élményein és iratanyagán kívül bőségesen merített az idevágó magyar és osztrák irodalomból. Könyve voltaképpen különböző cikkek a budapesti „Világ”-ból, sajnos, kivétel nélkül közelebbi adatok nélkül. Kivonatossan közöl több olyan felkelő-visszaemlékezést, amely másutt nyomtatásban meg nem jelent. Némi utánjárással sikerült megállapítani egyes forrásainak pontosabb adatait.² Amikor a könyvnek a harmadik kiadása jelent meg (1936-ban!), az osztrák kancellári hivatal egész Ausztria területéről kitiltotta. Ennek hatására írt dr. Björn Collinder, az uppsalai egyetem magyar tanzékiének tanára cikket a „Nya Dagligt Allehanda” svéd napilap 1936. jún. 3-i számába, amely *Podmaniczky Pál* fordításában „A leghívebb város” (Sopron, 1938, 11 lap) címmel a „Scarbantia” sorozat 3. számaként jelent meg.

Ugyancsak fenti szerzőtől való *ifj. Krúg Lajos* „Tüzek a végeken. Selmechtől Sopronig” (Sopron 1930, 216 l.), amely a selmechtányi bányászati és erdészeti főiskola és hallgatói történetét dolgozta fel. A főiskola 1918/1919-ben még Selmechtányán kezdte, majd Sopronban végezte a tanévet. Részt vettek a kapuvári ellenforradalom leverésében is, amelynek megírására a szerző nem vállalkozott, de részletesen foglalkozik a nyugat-magyarországi felkelő-harcokban, a második királypuccsban és a soproni népszavazásban való részvételükkel. Közzétette az osztrák és magyar népszavazási propagandaplakátok fakszimiléit is.³

1 Többek közt *gróf Sigray Antal* felszólalása a nyugat-magyarországi kérdésben a nemzetgyűlés 1922. január 19-i ülésén. (Az 1920 február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló XV. kötet, 292. ülés, 247–295. ll.); *Fuchs Endre*: Kőszegiek a nyugatmagyarországi felkelésben (Kőszeg és vidéke 1931. okt. 11., 18.); *Stelczner István*: Kik vívták meg az ágfalvi csatát? (Magyarország. 1929. szept. 19.); *Endre László*: Képek a nyugatmagyarországi felkelésből (A Cél 1928, 19–36). Használta még *Träger Ernő*, *Héjjas Jenő*, *Rausnitzot*, a „Die Gendarmérie” jubileumi különszámát is. Ezeknek a bibliográfiai adatait a szövegben közöljük. *Missuray munkatársa* volt még a következő, ma részben túlhaadott gyűjteményes munkáknak is: „Emlékezés 1921–1931” A m. kir. bányamérnöki és erdömérnöki főiskolai ifjúsági kör. (szerk. *Tóth Alajos*. Sopron 1932); „Sopronvármegye népszavazási emlékalbuma” (Sopron 1932).

2 A főiskola történetéhez újabb marxista feldolgozások: *Hiller István*: Sopron harca a hajdani selmechtányi főiskola idetelepítéséért 1919-ben. SSz. 1969, 97–106; *Papp István*: Az első magyar proletárhatalom és a Sopronba került Bányászati és Erdészeti Főiskola. SSz. 1969, 26–37.

Missuraynál sokkal gyengébb *Ádám T. István* „A nyugatmagyarországi felkelés története” (Budapest 1935, 134 l.). Előbbi szerzővel ellentétben elég közel áll Prónay Pálhoz és még inkább Héjjas Ivánhoz, ezért utóbbi szerepét meglehetősen túlbecsüli. Egykorú újsághíreket kellő ellenőrzés nélkül vesz át, ezért szigorú kritikával kezelendő. Viszont pontosabban megjelöli forrásait, közléseinek néhány, a levéltárakból részben már elkallódott okmányt és az egyedüli forrás a burgóhegyi szabadsapat történetéhez.

Héjjas Jenő „A nyugatmagyarországi felkelés. Kecskemétiak az 1921. évi nyugatmagyarországi harcokban” (Kecskemét 1929, 100 l.) csak azokat a gerillaharcokat írja le, amelyekben a Héjjas-különművelő tagjai vettek részt. Az egykorú sajtó és levéltári anyag alapján meg lehet állapítani, hogy az események dátumaiban egy-két napot majdnem mindig téved. A szerző mint középiskolás diák maga is részt vett a felkelésben, Héjjas Iván öccse. A könyv bírálói joggal rótták fel neki, hogy bátyja szereplését az akkori eseményekben túlzottan kiemeli. Az 1940-ben megjelent „A Rongyos Gárda harcai — 1919—1939” (Írta: egy Rongyos, Bp., é. n. 324 l.) ugyanazon szerző munkája, mivel annak II. része (76—213. l.) némileg kibővítve azonos a Héjjas Jenő-féle könyvvel. Az I. rész a Kecskemét környéki 1919. évi gerillaharcokat írja le a románok ellen, a III. rész pedig az 1938/1939. évi szabadsapat-akciókat.

Gagyí Jenő „A nyugatmagyarországi kérdés” (Bp., 1921, 18 l., 1 térkép) című, a TEVÉL kiadásában megjelent füzetek csak az 1921 augusztus előtti eseményekkel foglalkozik. *Gagyí Jenő* a „Magyarság”-ot tudósította a felkelő-harcokról, riportjai azonban könyv alakban nem jelentek meg.

Szárzajtai Incze Kálmán ny. ezredes „Háborúk a nagy háború után. A béke háborúi” (I. kötet, Bp. 1938, 424 l.) c. munkájának „Nyugatmagyarország” c. fejezete (100—109. l.) ma már elavult.

Ellenben jogtörténeti szempontból ma is igen jól használható *Nagy Iván* „Nyugatmagyarország Ausztriában” (Bp., 1937, 54 l.), elég részletes bibliográfiával. Az „Észak-Kelet-Dél és Nyugat” (Pécs, 1937, 116 l.) c. kiadvány része gyanánt is megjelent.

„Sopron, Civitas Fidelissima” (szerk.: *Thirring Gusztáv*, Sopron 1925, 124 l.) c. gyűjteményes munkában jelent meg *Träger Ernő* „A soproni népszavazás. A szomorúság, bizakodás és hűség napjaiból” (75—93 l., 5 képpel) c. tanulmánya, önálló füzet formájában, németül is.³

Villani Frigyes „Jelentés a soproni népszavazásról és a magyar-osztrák határ megállapításáról” (Sopron 1923, 87 l., 6 térkép) c. titkos kiadványból mindössze hűz (más verzió szerint harminc) példányt nyomtattak ki, csakis hivatalos, szigorúan bizalmas használatra. Összeállításában közreműködött *Träger Ernő*, *Makay Gyulával*, *Ullein Antallal* (azonos *Ullein-Reviczky*vel) és *Okolicsányi Károly* vezérkari századossal együtt. Ez a legmegbízhatóbb az összes kiadványok közül, amelyek idáig a soproni népszavazásról egyáltalán megjelentek.

A királykérdésre vonatkozó források és feldolgozások is számos nyugat-magyarországi vonatkozást tartalmaznak. Ide tartozik a „IV. Károly visszatérési kísérletei” (Bp. 1921, 224 l.), amelyet a Horthy—Bethlen kormány magatartásának igazolására adtak ki, valamint a tíz számozott példányban megjelent titkos kiadvány: *Folkusházy Lajos* vkt. ezredes — *Bengyel Sándor* vkt. alezredes: „Az 1921. évi októberi királylátogatás katonai műveleteinek leírása” (Bp., 1922, 189 l., 20 térképvázlat). Legitimista álláspontot képvisel *Somogyi István* „Hartensteintől Funchalig. Egy királydráma története hiteles adatok alapján” (Bp., 1936, 267 l.). *Paul Szemere—Erich Czech* „Die Memoiren des Grafen Tamás von Erdődy. Habsburgs Weg von Wilhelm zu Briand” (Zürich—Leipzig—Wien, 1931, 511 l.) c. könyv adatait főleg ott kell kritikával kezelni, ahol másodkézből származnak. Például utcai harcokról ír Sopron belvárosában az osztrák csendőrök és Héjjas-felkelők közt, habár az osztrákok nem jutottak tovább Ágfalvánál, Brennbergbányát pedig harc nélkül adták fel. Habár Erdődy Tamás Lajtabánság csendőrfőparancsnoka volt, elég szűkszavúan beszél ottani tevé-

³ *Träger, Ernst*: „Die Volksabstimmung in Sopron. 14—16. Dezember 1921” (Sopron 1921.).

kenységéről, hogy ne kelljen kitérnie a karlista és szabadkirályválasztó felkelők közti perpatvarokra.

Ezért nyilván érdemes lesz legalább a legutolsó két idevonatkozó két magyar kiadványt is megemlíteni: *Karsai Elek* „Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követségnek” (Bp., 1969, 526 l.) és *Hegedűs Sándor* „Az utolsó trónfosztás” (Bp., 1970, 216 l.). Az utóbbi főleg ismert dolgokat tartalmaz, a hivatkozásokból megállapítható, hogy az idevonatkozó irodalmat nem merítette ki teljesen.⁴

3. Ausztria 1938. évi német annexióját követően a burgenlandi kérdéstről két évtizedig nem jelent meg magyar nyelvű tanulmány. Csak egy-két röpirat látott napvilágot, mint pl. „Követeljük Burgenlandot...” (Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt, Budapest 1938) és *Pálosy I.* „Nem sértjük meg a magyar-német barátságot... Követeljük Burgenlandot a magyar haza szent testéhez” (Bp. 1939 körül). Az ellenforradalom bukása után *Gulyáné Soós Katalin* törte meg a jeget „Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság és az Osztrák Köztársaság kapcsolatainak történetéhez. A nyugat-magyarországi kérdés 1919 március–augusztus” (SSz. 1959, 289–304). Ezt az előtanulmányt követte az említett szerző „A nyugatmagyarországi kérdés (1918–1919)” (Bp. 1962, 67 l.) c. füzeté. Kutatásait a következő évek anyagában is folytatta, elkészítette kandidátusi értekezését, amelynek részleteiként tekinthetők a következő dolgozatok: „Die westungarische Frage nach dem ersten Weltkrieg. Das Burgenland und die Politik der ungarischen Regierungen 1918–1921 (Österreichische Osthefte 1966, 89–100); „Magyar–bajor–osztrák titkos tárgyalások és együttműködés 1920–1921” (Szeged 1967, Acta Historica, XXVII, 3–43) és „A Nyugat-Magyarországi Kormánybiztosság megszervezése” (Acta Historica XXXIII, 21–40, Szeged 1969).

Gábor Sándorné „A német–osztrák köztársaság és a magyar tanács hatalom államközi gazdasági kapcsolatairól” (Történelmi Szemle 1966, 325–367) című tanulmánya után kiadta „Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság” (Bp., 1969, 301 l.) c. könyvét, amely az 1918/1919 közti kapcsolatokról részletesebb, könyvészi és levéltári anyagon nyugvó feldolgozása. Ezt a munkát, amely a Tanácsköztársaság emlékére legutóbb kiírt történelmi pályázaton megosztott I. díjat nyert, méltattuk a SSz. 1970/3. számában. Figyelemre méltó adalék Gáborné tanulmányához *Szinai Miklós* „A Magyar Tanácsköztársaság és Ausztria kapcsolataihoz. Otto Bauer levele Kun Bélához” (Századok 1969, 449–470); *Gergely Ernő* „Az ukrán és német kérdés a Magyar Tanácsköztársaság nemzetiségi politikájában” (I. h. 425–448) c. dolgozatát megelőzően hasonló témájú jogtörténelmi tanulmányt is írt: „A proletárforradalom és a tanács hatalom Kárpátalján és Nyugat-Magyarországon” (Jogtudományi Közlöny 1963, 541–552); *Beller Béla* „Az ellenforradalmi rendszer első éveinek nemzetiségi politikája” (Századok 1963, 1279–1318) c. tanulmánya a nyugat-magyarországi németek problémáival is foglalkozik. Hasonló tárgya van kandidátusi értekezésének is, amely még nem jelent meg.

Fogarassy László „Nyugatmagyarországi bandaharcok 1921. augusztus 28–november 4” (Vasi Szemle 1961/I. kötet, 39–49) c. írása Burgenland megalakulásának 40. évfordulójára jelent meg mint annak egyedüli magyar nyelvű visszhangja. Nagyrészt ma is megfelel, bár néhány adatát későbbi kutatásai alapján helyesbíteni kell. E kutatások eredménye egy húsz íves tanulmány volt, amely nemhivatásos történészek részére kiírt pályázaton megosztott I. díjat kapott. Megjelent részlete „Lajtabánosság” (Legújabbkori Múzeumi Közlemények 1967, 66–77). Ugyanebből az anyaggyűjtésből készült ugyanazon szerző „Eisenstadt und Umgebung zur Zeit der Bandenkämpfe” (Burgenländische Heimatblätter 1968, 159–168) c. cikke és részben „Az augusztusi dráma” (1919) II. része (Irodalmi Szemle 1969, 721–729) c. tanulmánya,

⁴ Például nem használta ezt a munkát: *Gordon Brook-Shepherd*: „The Last Habsburg” (London 1968, 13, 358 l.), amely németül „Um Krone und Reich” (Wien–München–Zürich 1969, 400 l.) cím alatt jelent meg. Tartalmi ismertetés: „Meggzóial Zita, az utolsó királyné” (Magyar Hírlap 1968. nov. 22–dec. 5).

amennyiben kitér azokra az eseményekre is, amelyek 1919 augusztusában a magyar-osztrák határvidéken zajlottak le.⁵

A magyar szabadcsapatok fővezére, Prónay Pál alezredes megírta okmányszövegekkel és fényképekkel kiegészített emlékiratait, amelyeknek a II. és III. kötete megmaradt. A megjelent válogatás címe: „A határban a Halál kaszál...” Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. Szerkesztette és tanulmánnyal ellátta Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin (Budapest, 1963, 387 l.). A burgenlandi események után érdeklődő olvasó a 269. laptól kezdve talál adatokat, ámde a szemelvények a kéziratnak csak kis részét tartalmazzák. Ellenben a „Páter Zadravecz titkos naplója” (Szerkesztette és a bevezetőt írta Borsányi György. Bp., 1967, 309 l.) már majdnem teljes szöveggel jelent meg. Adatokat tartalmaz az Etelközi Szövetségről és annak vezetőiről is, ezért a nyugat-magyarországi és királykérdésre vonatkozólag igen fontos forrás. *Harrer Ferenc* „Egy magyar polgár élete” (Bp., 1968, I. kötet, 499 l.) cím alatt megjelent emlékiratai sem elhanyagolandók, mert ő volt az első bécsi magyar követ a monarchia megszűnése után (A nyugat-magyarországi kérdésről és a magyar-osztrák kapcsolatokról: 357—379. ll.)⁶

Meg kell említenünk az „Iratok az ellenforradalom történetéhez” c. okmánygyűjtemény II. kötetét (A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon 1921—1924, szerk. Nemes Dezső és Karsai Elek, Bp., 1956, 653 l.). A „Burgenland kiűritése és a bandaharcok” cím alatt (199—210. ll.) mindössze tíz okmányt találunk, amelyek közé iktatni kellett volna a velencei egyezmény szövegét is. (Még a *Halmosy Dénes* szerkesztésében megjelent nemzetközi szerződésgyűjteményből is érthetetlen módon kimaradt!) Részben elkallódott okmányok szövegét is tartalmazza az alábbi hivatalos kiadvány: „Pièces et documents relatifs aux rapports internationaux de la Hongrie. Papers and documents relating to the foreign relations of Hungary. Recuillis et présentés par François Deák et Dezső Újváry.” I. 1919—1920. Bp., 1939, XXII, 1126 l. Tom. II (1921 jan.—aug.). Bp., 1946, XXXII, 823 p. A III. kötet, amely a nyugat-magyarországi kérdésre vonatkozólag a legfontosabb lenne, szintén elkészült, de csak próbanyomata jelent meg, amelynek egyetlen, általam ismert példánya a Magyar Országos Levéltárban van.

Mai napig kéziratban maradtak az akkori magyar királyi külügyminiszter befejezetlen, illetve csak 1922 végéig terjedő emlékiratai (Bánffy Miklós „Huszonöt év”, 174 gépelt oldal, a budapesti Réday-Levéltárban). Bánffy gróf részt vett a velencei tárgyalásokon is. A nyugat-magyarországi eseményekben ugyancsak exponált *Lehár Antal* vezérőrnagy, aki Bécsben halt meg, szintén hagyott hátra emlékiratokat, amelyek még bírósági zárlat alatt vannak. Kutatók részére hozzáférhetők *Kozma Miklós*-nak az Országos Levéltárban őrzött feljegyzései: ezek közt van, hogy a második királypuccs letörése kedvezőtlen visszhangot keltett a népszavazási terület németajkú lakossága közt. Nyilvánvaló, hogy a császárpártiak jelentős része ennek következtében maradt távol a szavazástól, vagy pedig éppen Ausztriára szavazott. Ezt csak annak a bizonyítására említjük meg, hogy a királypuccsokra vonatkozó irodalom figyelemmel kísérése a burgenlandi kérdés tanulmányozása kapcsán feltétlenül szükséges.

4. Az „Allgemeine Bibliographie des Burgenlandes, IV. Teil: Geschichte” (szerkesztette *Gottfried Franz Litschauer*. Eisenstadt, 1959, 1020 l.) elsősorban az osztrák irodalmat, illetve a német nyelvűt szinte hiánytalanul felsorolja, de találni benne kellő számban magyar nyelvű kiadványokra vonatkozó adatokat is. A legújabbkori, tehát az 1918—1921-re is vonatkozó könyvcímeket, folyóiratcikkeket és újsághíreket a 357—426. lapokon sorolja fel. Hiánytalanul regisztrálja többek között *Alfred Walheim* Burgenlandra vonatkozó publicisztikai tevékenységét is. *Litschauer* munkájának a folytatása *Harald Prickler* „Schrifttum zur historischen Landeskunde des Bur-

⁵ Az I. rész (Irodalmi Szemle 1969/7. sz.) csak a románok budapesti bevonulásával kapcsolatos eseményeket tárgyalja.

⁶ Itt említjük meg, hogy *Gratz Gusztáv* „A forradalmak kora. Magyarország története 1918—1920” (Bp., 1935, 354 l.) szintén beszámol azon tárgyalásairól, amelyeket bécsi követ korában Renner kancellárral — eredménytelenül — folytatott.

genlandes 1952—1964" (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung LXXIII. kötet, 1965, 124—156). Ebben az 1918—1921. évi eseményekre vonatkozó irodalmat is felsorolja, a magyar nyelvű források tekintetében Litschauernél is tájékozottabb.

5. Mielőtt áttérnénk a jelentősebb osztrák források és feldolgozások ismertetésére, ki kell emelnünk a következő angol nyelvű munkát, amely az I. világháború utáni népszavazások történetével foglalkozik, a saarvidéki népszavazás kivételével: *Sarah Wambaugh: Plebiscites since the World War* (Washington, 1933, 603 + 614 l.). Az I. kötet VII. fejezetében (271—297. ll.) tárgyalja a soproni népszavazás történetét. Az idevonatkozó okmányokat lásd a II. kötet 231—268. lapjain.⁷ A velencei egyezmény hiteles szövege egyébként megtalálható „No. 254: Protocole et article additionnel relatifs au règlement de la question de la Hongrie occidentale, signés à Venise le 13 octobre 1921” cím alatt a következő műben: *Recueil des Traités et des Engagements internationaux enregistrés par le Secrétariat de la Société des Nations*, 1922, 9. k., 204. laptól.

II. Osztrák, olasz és csehszlovák források és feldolgozások

6. A legelső osztrák könyv, amely a soproni népszavazással és a vele összefüggő eseményekkel foglalkozott, *Victor Miltschinsky „Das Verbrechen von Ödenburg”* (Wien, 1922, 128 l.) c. propagandamunka. Miltschinsky neve ismeretes a karinthiai népszavazás történetéből is. Eredetileg a Kärntner Heimatdienst nevű népszavazási propagandaszerv funkcionáriusa volt, aki tapasztalatait a hasonló feladattal bíró Ödenburger Heimatdienstbe beépülve hasznosította. Sarah Wambaugh is felhasználta a szuggesztív erejű kiadványt, amelynek az ellentmondásait a helyi körülményekben járatos szakértők felismerik. Igen erős kritikával használható. Az osztrák haderő akkori szerepléséről számol be „Das Bundesheer im Grenzschutz und die Landnahme des Burgenlandes” (Das österreichische Bundesheer in Wort und Bild. Sonderheft des internationalen Donau-Lloyd, Wien 1924, 43—50. ll.). Ez a cikk részben elavult a *Siegmund Knaus*-féle (lásd ott) tanulmány megjelenésével. Az osztrák csendőröknek a magyar felkelőkkel folytatott harcairól szól *Alfred Rausnitz „Die Gendarmerie im Burgenlande”* (Die Gendarmerie in Österreich, szerk. Franz Neubauer, Wien 1925, 231—263. ll.) ma is igen jól használható tanulmánya, a dátumok pontossága tekintetében Knaust is megelőzi. Újabb adatok közzétételére került sor a „(Zehn) 10 Jahre österreichische Gendarmerie in Burgenland” (Das Gedenkheft der Zeitschrift „Die Gendarmerie”. Wien 1932, 35 l.) c. tanulmánygyűjteményben, amelynek társszerzői közt ott volt Karl Renner exkancellár, Friedrich Gamp, aki 1921-ben az osztrák csendőrségnek volt a főparancsnoka; a harcokról szóló beszámolók közül pedig ki kell emelni Richard Dimmel, Georg Müllner és Anton Petzl csendőrtisztek visszaemlékezéseit.⁸ A nyugat-magyarországi gerillaharcok legnagyobb szabású összecsapásáról Pörgölény-Kirchschlag tájékán még az amerikai újságok is írtak. Ennek a feldolgozásai közül ma is figyelmet érdemel *Rudolf Mlaker: „Das Gefecht von Kirchschlag, 5. September 1921”* (Burgenland IV, 1931, 218—224. ll.). A Vas megyei német lakosságú községek osztrákbarát mozgalmairól ír Heinrich Kunnert „Vor zehn Jahren” c. cikkében (Burgenland 1929, 127—131. ll.). A „Heimatkunde des Bezirkes Mattersburg” (Wien, 1931, XI, 185 l., szerk. Ernst Löger) c. gyűjteményes munka „Krieg, Nach-

⁷ Forrásait lásd I. kötet 582—583. ll. Ezek közül külön meg kell említeni: D. E.: „Le piébisce d'Ödenburg” (La vie des peuples, 1922, vol. 6, 700—707.); *Carlo Antonio Ferrario: Italia e Ungheria. Storia del regno d'Ungheria in relazione con la storia italiana.* (Milano 1926); *Antoine Ullein: Le protocole de Venise* (Monde nouveau 15. VI. 1928).

⁸ *Karl Renner: Wie es zur Befreiung des Burgenlandes kam*, 9—11. ll.; *Friedrich Gamp: Vor zehn Jahren*, 12—16; *Richard Dimmel: Zehn Jahre Burgenland-Gendarmerie*, 16—23; *Georg Müllner: Der Kampf bei Agendorf*, 31—32; *Anton Petzl: Erinnerungen an die Kämpfe im Burgenland* (33.). Utóbbi Missuraynál 123—126. lapokon. Richard Dimmel cikkét lásd még: *Gendarmerie-Zeitung*, 1931. szept. 20., 27., okt. 4., 11.).

kriegszeit und Anschluss" c. fejezete tárgyalja a nagymartoni járásban lezajlott eseményeket az I. világháborútól az Ausztriához való csatolásáig (170—185. l.).

Az adatok ma is jól használható lexikális összefoglalása megtalálható „Burgenland” című alatti a „Handwörterbuch des Grenz- und Auslands-Deutschtums” I. kötetében (Breslau, 1935) a 659—747. lapokon a témánkra vonatkozó részek a 716—733. lapokon.

Egy olasz szerző kiadványairól itt emlékezünk meg: *Rodolfo Mosca*: *L'Italia e la questione dell' Ungheria occidentale* (Budapest 1939, 43 l., különnyomat a *Corvina Rassegna Italo-Ungherese* 1939. évfolyamából; ismertette Mollay Károly: *SSz. III, 1939, 351—352. l.*); továbbá Rom—Budapest 1918—1921 (Berliner Monatshefte 17, 1939, 527. ll.), valamint „*Le relazioni del Regno d'Ungheria*” (Budapest 1943).

7. Amikor 1938-ban Ausztria Németországhoz való csatolása megtörtént, Mecsér András magyar országgyűlési képviselő nemhivatalos minőségben tapogatózott a német Külügyi Hivatalnál Burgenlandnak visszaadása ügyében, arra való hivatkozással, hogy Hitler kancellár még Gömbös Gyula miniszterelnököknek erre vonatkozólag konkrét ígéretet tett. Mecsér akciója nem járt eredménnyel, ami érthető, mert a német nemzeti szocializmus programjának ellentmondott volna egy német többségű területsáv történelmi jogon való visszajuttatása. (Ugyanekkor a Cseh-Morva Protektorátust a történelmi jogra való hivatkozással hozták létre, ui. az egykori cseh királyság a Német-Római Birodalom része volt). Azonban a Mecsér-akció és a magyar röpiratok polemikus írások megjelenését idézték elő (vö. „*Hände weg von der steirischen Ostgrenze!*” — *Blätter für Heimatkunde*, Graz, XVII, 1939, 88. ll.), sőt 1940 szeptemberében Hugo Jury, a Gau Niederdonau birodalmi helytartója 1250 négyzetkilométernyi további nyugat-magyarországi területnek 120 000 lakossal (ebből 70 000 német) Németországhoz csatolását javasolta (vö. *Wolfdieter Bihl*: *Zur nationalsozialistischen Ungarnpolitik 1940/41. Österreichische Osthefte* 1969, 21—26. ll.). Itt lényegében arról a területről volt szó, beleértve a soproni népszavazási körzetet is, amelyet Renner kancellár az 1919. évi béketárgyalásokon igényelt, de nem szerzett meg Ausztriának.

Siegmond Knaus „*Freiheitskämpfe in Deutschösterreich*” (Darstellungen aus den Nachkriegskämpfen deutscher Truppen und Freikorps, VII. és VIII. kötet. Berlin, 1942 XII + 158 l. térképekkel) az osztrák köztársasági hadsereg, illetve fegyveres erők hadműveleteinek története a soproni népszavazásig. A karinthiai és stájerországi harcok után következik a VIII. kötet, illetve 2. rész utolsó fejezete: „*Die Besitznahme des Burgenlandes*” (123—152. ll.). A szerző az osztrák Bundesheer nyugalmazott tábornoka volt, munkája azt a benyomást kelti, hogy még az osztrák hadügyminisztérium megbízásából vagy legalábbis támogatásával írhatta, elsősorban a Bécsben található aktákra támaszkodva, azonban csak Ausztria annexiója után látott nyomdapestéket. A német vezérkar annak idején folytatólagosan kiadta a német haderő és a szabadcsapatok harcainak történetét az I. világháború után. Miután mind a hat kötet megjelent, hetediknek és nyolcadiknak Knaus osztrák tábornok említett munkáját csatolta. Knaus tábornok munkáját nem vonta be az akkori kornak megfelelő mázzal, s az a tény, hogy a szociáldemokrata Arbeiterwehr (a Schutzbund elődje) burgenlandi határon működő szabadcsapataival nem foglalkozott, az a kiadványsorozat szerkesztőségének cenzúrájára is vallhat. Habár eddig a legjobb és legrészletesebb német nyelvű tanulmány, amely a karinthiai, stájerországi és burgenlandi harcokról megjelent, a magyar szabadcsapatok szervezéséről és az általuk megszállt területen lezajlott eseményekről nincsen kellően tájékozódva. Azzal mentegődzik, hogy nem sikerült idevonatkozó magyar hivatalos kiadványt szereznie. Ilyen azonban nem is létezett! Még Missuray-Krúg Lajos könyvébe sem tekintett bele.

8. A Litschauer- és Prickler-féle bibliográfiák tanúsága szerint Ausztria helyreállítása után ismét kezdtek foglalkozni Burgenland történetével. Néhány fontosabb forrást érdemes ezek közül kiemelni. Így a harmincéves évforduló alkalmával jelent meg „*Burgenland. Landeskunde*” (Wien 1951, 731 l.). A Bundesheer burgenlandi szereplésére kitér *Ludwig Jedlicka* „*Ein Heer im Schatten der Parteien. Die militärpolitische Lage Österreichs, 1919—1938*” (Graz—Köln, 1955, 200 l.).

Thomas Polz „Die Vorgeschichte zur Befreiung des Burgenlandes” (Südostdeutsche Vierteljahrsblätter. München, 1969, 90—95. ll.) a Josef Patry bécsi tanító által ösztönzött elszakadási mozgalom történetéhez nyújt újabb adalékot.

Oskar Helmer „40 Jahre Burgenland. Ein Land wählt die Freiheit” (Wien, 1961, 108 l.) szociáldemokrata politikus tipikusan ausztromarxista szellemben írt könyve, amelyben — sajnos röviden — az Arbeiterwehr által szervezett osztrák szabad-csapatokról is említést tesz.

Otto Guglia „Das Werden des Burgenlandes. Seine Angliederung an Österreich vor 40 Jahren im Lichte teilweise unbekanntem Materials” (Eisenstadt, 1961, 93 l. „Burgenländische Forschungen” 44. sz.). Mivel számos, eddig ismeretlen okmány szövegét közzétette, megérdemelné, hogy magyarra fordítsák; ezt a Budapesti őrözt, Nyugat-Magyarországra vonatkozó levéltári anyag alapos ismerőjének kellene magyarázó jegyzetekkel ellátnia. Fontos közlése: az osztrák kormány 1922. február 20-án a soproni népszavazás eredményét elismerte (66. l.).

A témakör legtermékenyebb osztrák specialistája *Walter Dujnovits*. Nem tud magyarul, neve után ítélve horvát származású. Eddig a következő tanulmányokat publikálta: „Der Beitrag der in Wien lebenden Burgenländer zur Angliederung ihrer Heimat zu Österreich” (Burgenländische Heimatblätter 1961, 108—117. ll.); „Die Haltung der westungarischen Bevölkerung zur Frage des Anschlusses des Burgenlandes an Österreich” (Ugyanott 1965, 57—68. ll.); „Die burgenländische Frage: Ein Beitrag zum Nationalitätsproblem Westungarns” (Österreichische Osthefte 1964, 289—301. ll.).

Burgenland fennállásának negyvenéves jubileuma nagy ösztönzést adott az osztrák történészeknek, amiről a „Burgenländische Heimatblätter”-ben megjelent alábbi hosszabb-rövidebb közlemények is tanúskodnak:

W. Goldinger: Die Burgenlandfrage als internationales Problem. 1961, 99—107. ll.; *Ludwig Jedlicka*: Die militärische Landnahme des Burgenlandes und deren innerpolitische Bedeutung (Uo. 117—123. ll.); *Fred Sinowatz*: Zur Geschichte des Landesnamens (Uo. 123—130. ll.); *Hans Steinacher*: Zur Frage der Ödenburger Volksabstimmung (Uo. 195—202), erősen nacionalista aláfestésű visszaemlékezésében többek közt megírja, hogyan készültek karinthiai szabadcsapatokkal a soproni népszavazási terület elfoglalására; *Victor Mitschinsky*: Der Ödenburger Heimatdienst (1962, 237—239. ll.), érdekes adalék az osztrák propagandaszervezet történetéhez, amelyben dr. nemes Széll Zoltán monyorókeréki (később nezsideri) körorvos is közreműködött; *Harald Prickler*: Der Anschluss Luisings (1963, 49—52. ll.); *Hans Paul*: Die Abstimmung in Oedenburg im Urteil der Angelsachsen (1966, 24—31.).

Az újabb irodalomból megemlítendő: *Wulf Schmidt-Wulfen*: „Das Burgenland und die deutsche Politik 1918—1921” (Österreichische Osthefte 1969, 270—287). A 99 l. b. jegyzettel ellátott tanulmány címen túlmenően, rengeteg új adattal világítja meg a legutolsó magyar—osztrák határviszályt. *Gerald Schlag*: „Zur Burgenlandfrage von Saint-Germain bis Venedig” (Burgenländische Heimatblätter 1970, 97—125): a szerző magyar forrásokat is használt; különösen érdekes a bonni Külügyi Hivatal levéltárából merített anyag. Ugyancsak az ő tollából jelent meg: Die Sozialdemokratische Partei des Burgenlandes und der Anschluss des Landes an Österreich (Festschrift für Heinrich Kunnert, Eisenstadt 1969, 142—169. ll. Burgenländische Forschungen II. különszám), valamint „Die Kämpfe um das Burgenland 1921” a bécsi Heeresgeschichtliches Museum kiadásában (Militärhistorische Schriftenreihe, 16. füzet, 34 lap, 2 térképmelléklet). Knaussal szemben újabb, részben levéltári adatokat is tartalmaz, a fontosabb magyar szerzőket is ismeri.

9. A Csehszlovákiában megjelent irodalomból feltétlenül úttörő jellegű *Věra Olivová* két tanulmánya, amelyekhez elsősorban a prágai külügyminisztérium levéltárából merített: „Československá zahraniční politika a pokus o restauraci Habsburku v roce 1921” (Az 1921. évi csehszlovák külpolitika és a Habsburg-restaurációs kísérlet). Československý časopis historický 1959, 675—698.; „K historii československo-rakouské smlouvy z roku 1921” (Az 1921. évi csehszlovák—osztrák szerződés történetéhez), uo. 1961, 198—219. ll. Ebből láthatjuk, hogy nemcsak a magyar jobboldali körök, hanem a csehszlovák politikai vezetők is igyekeztek kapcsolatokat teremteni osztrák

politikuskokkal, elsősorban azzal igyekezve megnyerni őket, hogy a korridorterv bukása után Ausztriát támogatták a burgenlandi kérdésben. Beneš taktikai okokból — a soproni népszavazás ügyében — azonban magyar érdekeket is tudott támogatni. Feltevélenül ki kellene adni magyarul is!

10. A soproni egyetem jubileumi kiadványa is tartalmaz témánkat érintő cikkeket, de a külföldi lakos szerzőhöz még nem jutott el, ezért a Soproni Szemlében külön fogunk vele foglalkozni.⁹

III. Szépirodalmi feldolgozások

11. A szépirodalmi feldolgozások közül háromról érdemes megemlékeznünk. Ezek közül legnagyobb sikere volt *Somogyváry Gyula* (Gyula diák) „És mégis élünk” (Budapest, é. n., 465 l.) c. regényének, amely a harmincas években és a negyvenes évek első felében több kiadást is megért. A két szerelmi történettel is bonyolított regény főszereplője a soproni ántáttábornoki misszióhoz összekötötisztként beosztott Dersy főhadnagy, akinek alakját Somogyváry részben Maderspach Viktor századosról mintázta. Somogyváry eredeti neve Freiszberger Gyula volt, aki a Burgenlandba került Sopron megyei Füles (Nikitsch) községben született. Habár egyik fivére a Prónay-zászlóalj tagja is volt és részt vett a felkelés szervezésében, Somogyváry 1944-ben német koncentrációs táborba került. További sorsát az Irodalmi Lexikonból ismerjük. Ugyancsak kitér a nyugat-magyarországi eseményekre *Berend Miklósné* „Boszorkánytánc 1918—1926” (Bp., 1932, 532 l.) című regénye. A folyóiratokban és újságokban megjelent tudományos és szépirodalom nagyrészt még feltárójára vár. Annyit tudunk, hogy *Maderspach Viktor* felkelő-vezér visszaemlékezéseit a „Magyarság”-ban, *Buda-váry László* cikkeit, *Ádám T. István* pedig felkelés-tárgyú novelláit a „Nemzeti Élet”-ben tette közzé; lajtabánsági témájú verseket *Dobos Gyula*, *Holicsy Gyula* és *Lendvay István* írtak. Az ellenforradalmi rendszer megszűnése után jelent meg *Kőszegi Imre* „Ágyúörgés Budaörsnél” (Bp., 1967, 376 l.) c. ifjúsági regénye, amely tárgyát az 1921. évi két királypuccsból és a nyugat-magyarországi eseményekből veszi, részben kulcsneveket használ.

12. Az ötvenéves évforduló nyilvánvalóan több kiadvány megjelenésére ad alkalmat, főleg Ausztriában.

Környei Attila:

Csatkai Endre irodalmi munkássága

II. rész

III. Napilapokban és hetilapokban megjelent cikkek

1917:

Pár szó Sopron szépségeiről. SvM. IX. 11.

1918:

Soproni és megyei származású festők. SvM. IX. 8. 15.

Nyomor és műtörténet. SH. I. 13.

Egy évforduló. Emlékezés Liszt Ferencre. SN. VI. 25.

Ünnep előtt. SN. VII. 11.

Pusztuló műemlékek. SN. VIII. 9.

Soproni színházi élet 1860-ban. SN. VIII. 14.

Múzeumi séták. SN. XII. 29.

⁹ Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián ... Sopron 1919—1969. (Az Erdészeti és Faipari Egyetem jubileumi évkönyve, szerk. Herpay Imre). Bp., 1969, 331 l., illusztrálva.

1919:

- Sopronmegyei képirókról. Svm. X. 1.
Múzeumi séták. SN. I. 1.
Színházi élet 1834-ben Sopronban. SN. I. 1.
Dériné Sopronban. SN. I. 25.
A bécsi múzeumok liquidálása. SN. I. 31., II. 1.
A hatvanesztendős Baditz Ottó SN. III. 12.
Tallózás régi újságok között. SN. III. 22.
Johann Karl Stark, ein Maler aus Oedenburg in der Zeit Napoleons. OeZtg. III. 23.

1920:

- Emlékezések Liszt Ferencre. Svm. III. 25. 28. 31. IV. 2.
Amit el akarnak venni tőlünk. I. Kismarton. Svm. V. 1.
Amit el akarnak venni tőlünk. II. Darufalva. Svm. V. 16.
A magyar ruha múltja és jövője. Svm. X. 10. 13.
Eisenstadt in der Geschichte der ungarischen Malerei. OeZtg. IV. 18. 20.
Oedenburger Theaterleben im Jahre 1848. OeZtg. IV. 24. 25.
Zwischen Ober- und Untermühlendorf. OeZtg. IV. 26.
Beiträge zur Geschichte des Oedenburger Theaters. OeZtg. V. 11.
Oedenburger Theaterzettel aus dem Jahre 1811. OeZtg. V. 25.
Apróságok a soproni színészet múltjából. Színházi újságok. Fecsegő X. 1.
Apróságok a soproni színészet múltjából. Az első soproni színház. Fecsegő X. 8.
Apróságok a soproni színészet múltjából. Erdekes soproni premerek. Fecsegő X. 15.
Apróságok a soproni színészet múltjából. Zeneszerző karmesterek. Fecsegő X. 23.
Apróságok a soproni színészet múltjából. Operaelőadások. Fecsegő X. 30.
Apróságok a soproni színészet múltjából. Modern külföldi darabok. Fecsegő XI. 7.
Egy öreg színházlátogató emlékeiből. I. II. Fecsegő XI. 9. 15.
Marci kocsisom színész-pályafutása. Fecsegő XI. 20.
A színház és a cenzúra a múltban I. II. Fecsegő XI. 27., XII. 4.
Alsóbagos és Felsőbagos között. Fecsegő XII. 18.
Frankenburg az első soproni színházról. Fecsegő XII. 25.
Színházi szabadlíceum hadimilliomosok számára. Fecsegő XII. 31.

1921:

- Az első soproni képkiallítás. Svm. VII. 23.
Liszt Ferenc halálának évfordulójára. Svm. VII. 31.
Szépfítő törekvések Sopron múltjában. Svm. VIII. 5-7., 9-11.
Bücsú a liceumtól. Svm. VIII. 25.
Soproni kultúrképek a 18. századból. Svm. X. 22, 23, 25-27.
A második soproni színház. Svm. XII. 25.
Ein Oedenburger Brief an Schiller. OeZtg. I. 1.
A liceumi Magyar Társaság színlapjai. Fecsegő I. 8.
Egy százesztendős operett. Fecsegő I. 11.
Színlapok műkedvelői előadásokról. Fecsegő I. 22.
Liebhardt-ereklyék a múzeumban. Fecsegő I. 29.
Liebhardt-ereklyék magántulajdonban. Fecsegő II. 5.
Csevegő úr a páholyban. Fecsegő II. 5.
Csevegő András nyilatkozik az üres színházról. Fecsegő II. 12.
Egy állítólagos Mozart-opera színlapja. Fecsegő II. 17.
Egy furcsa színigazgató a múltban. Fecsegő II. 17.
Magyar darabok németnyelvű előadásai. Fecsegő III. 3.
A hősszerelmes. Fecsegő III. 28.

1922:

- A soproni képrombolók. Svm. I. 1.
Vázlatok a soproni régészet gyermekkorából. Svm. I. 8. 12.
II. József Sopronban. Svm. I. 29.
Mikor a Nemzeti Színház először járt Sopronban. Svm. II. 5.
Az eszterházi színház. Svm. III. 25.
Ami az idén sem marad el. Svm. IV. 6.
Történelmi margójegyzetek soproni specialitásokhoz. Svm. IV. 12.
Saphir soproni szerelme. Svm. IV. 16.
Sopron és a magyar zene. Svm. V. 5.
Bartók Béla soproni vonatkozásai. Svm. V. 7.

- A kétszázéztendős soproni nyomdászat. Svm. V. 10.
 A bécsújhely-soproni vasútvonal 75 esztendős jubileuma. Svm. V. 17.
 Egy soproni származású bécsi festőművészről. Svm. VII. 15.
 Sopron a biedermeier korban. I. A történeti keret. Svm. VIII. 6.
 Sopron a biedermeier korban. II. Sopron a 48-as szabadságharcban. Svm. VIII. 9.
 Sopron a biedermeier korban. III. Az osztrák megszállás. Svm. VIII. 10.
 Sopron a biedermeier korban. IV. A magyar nyelv térfoglalása. Svm. VIII. 15.
 Sopron a biedermeier korban. V. A város fejlődése. Svm. VIII. 20.
 Sopron a biedermeier korban. VI. A lakosság foglalkozása. Svm. VIII. 24.
 Sopron a biedermeier korban. VII. A társadalmi élet. Svm. VIII. 26.
 Sopron a biedermeier korban. VIII. Irodalmi és tudományos élet. Svm. IX. 2.
 Sopron a biedermeier korban. IX. Képzőművészeti viszonyok. Svm. IX. 7.
 Sopron a biedermeier korban. X. Zenei élet. Svm. IX. 13.
 Sopron a biedermeier korban. XI. Színházi élet. Svm. IX. 20.
 Az első soproni kiállítás. Svm. IX. 27.
 Az első tudósgyűlés Sopronban. Svm. IV. 28.
 Feléled a klasszikus zene kultusza Sopronban. Svm. IX. 24.
 Saphir első soproni riportja. Svm. X. 6.
 Hogy jutottak el hajdanában a művészek Sopronba? Svm. X. 7.
 Hogy bálozott Sopron 1840-ben? Svm. X. 12.
 Soproni kőfaragók művei Kőszegen. Svm. X. 15.
 Régi soproni tudós orvosok. Svm. X. 26.
 Mikor Gárdonyi még élcapszerkesztő volt. Svm. XI. 4.
 A 80 esztendős Rákosi Jenő. Svm. XI. 12.
 Sopronmegyei kastélyok a 18. században. I. Eszterháza. Svm. XI. 16.
 Sopronmegyei kastélyok a 18. században. II. Kismarton. Svm. XI. 17.
 Sopronmegyei kastélyok a 18. században. III. Nagycenk. Svm. XI. 18.
 Százéztendős színpadot találtak a liceum könyvtárában. Svm. XI. 19.
 Az állítólagos Kossuth-dráma nyomai Sopronban. Svm. XII. 5.
 Luiza és Paulina valának a játék gyöngyei. Svm. XII. 5.
 Pár szó az állítólagos Kossuth-dráma kérdéséhez. Svm. XII. 6.
 Soproni emlékezések Petőfiről. I. Katonáskodása, pártfogói. Svm. XII. 14.
 Soproni emlékezések Petőfiről. II. Petőfi soproni örömei. Svm. XII. 17.
 Soproni emlékezések Petőfiről. III. Petőfi és az Orlay kompánia. Svm. XII. 20.
 Soproni emlékezések Petőfiről. IV. Diákpajtások. Svm. XII. 24.
 Soproni emlékezések Petőfiről. V. Petőfi körének Soproni vonatkozásai. Svm. XII. 30.
 Soproni kultúra a föld színe alatt. Svm. V. 1.
 Egy kirakat előtt. Svm. IV. 11.
 Riport a régi evangélikus temetőről. Svm. VII. 30.
 Meghalt a vurstli a Szénatéren. Svm. VIII. 13.
 Aki lefotografálta az egész világot. Svm. VIII. 30.
 Kőszeg és Sopron. Svm. IX. 3.
 A városé lett a múzeum. Svm. IX. 12.
 Miért csonka a képzőművészek kiállítása. Svm. X. 1.
 Hogyan restauráltassuk a soproni házakat? Svm. X. 20.
 Amiből kevés munkával is meg lehet gazdagodni. Svm. X. 31.
 Gárdonyi Géza színművei a soproni színpadon. Svm. XI. 1.
 Amikor a Bűvös vadász még „bübájós” volt. Svm. XII. 8.
 Csak a jövő nyáron nyílnak meg a soproni Múzeum. Svm. XII. 10.
 Veressen a város érmet a népszavazás emlékére! Svm. XII. 12.
 Wiener in Oedenburg. I. Ferdinand Raimund. OeZtg. IX. 28.
 Wiener in Oedenburg. II. Grillparzer. OeZtg. XI. 12.
 Wie die Operette „Eine Nacht in Venedig” entstand. Neues Wiener Journal VII. 4.
 A magyar és német kultúra harca Sopron múltjában. Röneszansz I. 16.
 W. Widmann: Theater und Revolution. Röneszansz III. 15.
 Széchenyi a nemzetgazdász és szobrászatunk. Röneszansz IV. 15.
 Magyarország legelső vasútai. Röneszansz VII. 1.
 Színházi szezon Bécsben. Röneszansz VIII. 15.
 Ötszáz év ipara, kereskedelme. Röneszansz XII. 15.

1923:

- Milyennek látta Vas Gereben Sopront? Svm. I. 14.
 Képek a soproni diákélet múltjából. Svm. II. 10.
 Soproni kölcsönkönyvtár 1794-ben. Svm. III. 29.

- Dorfmeister korabeli írások tükrében. Svm. IV. 1.
 Széchenyi István temetése. Svm. IV. 8.
 Újabb adatok Kerpel biedermeierkorai festőről. Svm. IV. 13.
 A soproni mézárós és a harkai bakter a színműirodalomban. Svm. 15.
 A soproni turisztika úttörői. Svm. IV. 18.
 Az „Eszterházi vigasságok”. Svm. V. 21.
 Beethoven darabok a soproni Zeneegyesület 27-iki hangversenyén. Svm. IV. 22.
 A bécsi nagy „krach” soproni következményei. Svm. V. 9.
 Sopronmegye parádéi 1790/91-ben. Svm. V. 10.
 Régi soproni könyvek és metszetek egy fővárosi könyvszalónban. Svm. V. 16.
 Miről álmodtak a 18. században a soproni városatyák? Svm. V. 31.
 Rakodczay Pál élete, halála és reménytelen szerelme. Svm. VI. 2.
 Soproni szemmel budapesti képek között. Svm. VI. 14.
 Kiveszett sopronmegyei népszokások. Svm. VI. 15.
 A soproni színház élete a 18. század végén. Svm. VI. 20.
 A Murányi Vénusz költője a soproni országgyűlésen 1681-ben. Svm. VI. 23.
 Ma lesz a Zeneegyesület 94 éves iskolájának vizsgálódása? Svm. VI. 24.
 Történelmi séta az Erzsébetkertben. Svm. VI. 26.
 Egy sopronmegyei építész tragédiája 1839-ben. Svm. VI. 27.
 Révai Miklós Sopronban. Svm. VII. 8.
 A soproni színház élete a napoleoni háborúk alatt. Svm. VII. 8.
 Egy soproni festő ünneplése Bécsben. Svm. VII. 11.
 Aki a soproni Magyar Társaságban nevelődött kritikussá. Svm. VII. 13.
 Barkóczy Borbála, a koldusok grófnője. Svm. VII. 20.
 Soproni körképek a napoleoni háborúk idejéből. Svm. VII. 21.
 Amikor Sopron még egészséges és olcsó város volt. Svm. VII. 22.
 Szalonélet a negyvenes években. Svm. VII. 27.
 Egy savanyúkúti sírnál. Svm. VII. 27.
 Két eltűnt soproni középület. Svm. VII. 29.
 Információs séta a megnyitásra váró soproni múzeumban. Svm. VII. 31.
 Találkozásom egy francia babával az Erzsébetkertben. Svm. VIII. 1.
 Vörös Ökör, Arany réce és társaik. Svm. VIII. 3.
 Apró pikantériák egy öreg soproni krónika lapjairól. Svm. VII. 5. 7.
 Ki fedezte fel a brennbergi szénbányát? Svm. VIII. 10.
 Tessék kopogtatni! Svm. VIII. 15.
 A régi soproni családi élet. Svm. VIII. 17.
 Amikor a várostorony kétfejű sasmadara a földre szállt. Svm. VIII. 18.
 Soproni lakás berendezése a 18. században. Svm. VIII. 19.
 Egy soproni regényhős a 18. században. Svm. VIII. 30.
 Amikor Sopron főhadiszállás volt. Svm. IX. 1.
 Amikor Sopron alatt megrendült a föld. Svm. IX. 4.
 A soproni múzeum legújabb gyarapodása. Svm. IX. 5.
 A régi soproni utca képe. Svm. IX. 6.
 Sopron az 1848/49-i szabadságharcban. Svm. IX. 8.
 Mikor Sopronban osztrák volt az úr. Svm. IX. 13.
 Soproni sorok Sípulusz halálára. Svm. IX. 19.
 Egy soproni krónikás halálának 200. évfordulójára. Svm. IX. 26.
 A soproni felsőtízezer a 18. század végén. Svm. IX. 22.
 A régi városháza a soproni múzeumban. Svm. IX. 27.
 Soproni barokkfestők és szobrászok. Svm. IX. 29.
 Az Eszterházy hercegek színpártolása. Svm. X. 11.
 A soproni színház élete a Bach korszakban I–II. Svm. X. 13, 23.
 Séta a soproni múzeum képtárában. Svm. X. 19.
 Nelson generális és Lady Hamilton Kismartonban. Svm. X. 25.
 Rákosi Jenő és Sopron. Svm. X. 27.
 Kis képek az Eszterházyak kismartoni udvarából. Svm. XI. 4.
 Egy ismeretlen krónika a Nemzeti Múzeum könyvtárában. Svm. XI. 11.
 Mikor Bécs és Sopron között csatornát akartak ásni. Svm. XI. 16.
 Soproni barokkművészek Győrött s Szombathelyen. Svm. XI. 24.
 Nagy János, szanyi plébános, a Rábaközi Nyújas Múzsa. Svm. XII. 4.
 Soproni könyvpiac 130 évvel ezelőtt. Svm. XII. 8.
 Egy jóvátételi bizottság 1790-ben. P. Tőzsde XII. 20.
 Az első magyar részvénytársaság. P. Tőzsde XII. 20.

1924:

- Kis János pihenni tér. Svm. I. 1.
Haydn József kismartoni temetése. Svm. I. 9.
Kazinczy soproni látogatása Kis Jánosnál. Svm. I. 19.
Kis János prédikátor évei. Svm. I. 24.
Evszázados mozaikok Sopron történetéből I, II, III. Svm. I. 27, 31, II. 10.
A soproni gyáripar gyermekkora. Svm. I. 29.
Soproni képek a Bach-korszakból. I. Ferenc József látogatása. Svm. I. 30.
Mikor Mária Terézia Sopronban járt. Svm. II. 1.
A régi Sopron különcei. Svm. II. 6.
Soproni képek a Bach-korszakból: Magyar maradt-e Sopron? Svm. II. 7.
Soproni képek a Bach-korszakból: Képzőművészeti viszonyok. Svm. II. 15.
Soproni iparművészek a 18. század 2. felében. Svm. II. 16.
Kis János vendégei a soproni papházban. Svm. II. 17.
„Bűnök és büntetések a régi Sopronban”. Svm. II. 22.
Rákosi Szidi. Svm. III. 1.
A vármegye új király-képének művésze. Svm. IV. 1.
Adatok a soproni zene történetéhez. Svm. IV. 6.
Széchenyi István és Sopron. Svm. IV. 8.
A harkai magánosság poétája. Svm. IV. 12.
Sopron és a régi sírkövek. Svm. IV. 24.
A balfi fürdő múltja. Svm. IV. 30.
Régi sopronmegyei kertek. Svm. V. 7.
Sopronmegyei háttér és Széchenyi kulisszák egy Kazinczy novellában. Svm. V. 14.
Sopron művészete a 16. században. Svm. V. 17.
Soproni képek a Bach-korszakból: IV. Lefrások. Svm. V. 22.
Soproni magyar színészet a negyvenes években. Svm. VI. 1.
Köpp Wolfgang, a kismartoni barokk festő. Svm. VI. 5.
Egy soproni úttjegyzetel más határvárosokról. Svm. VII. 2.
Megjelent a „Dunántúli Ev. Egyházkerület Története” I. kötete. Svm. VII. 4.
Kis kép a sopronmegyei kúriák életéből. Svm. VII. 5.
Mikor a papírpénz ércé vált Sopronban. Svm. VII. 6.
Sopron régi kapui. Svm. VII. 10.
Mikor Blaha Lujza a soproni színház tagja volt. Svm. VII. 12.
Francia színelőadások a soproni jezsuitáknál a 18. században. Svm. VII. 18.
Mikor Capistrán János és II. Lajos Sopronban járt. Svm. VII. 19.
Amikor Sopron lakodalmakba járt. Svm. VII. 25.
A régi soproni céllövők. Svm. VII. 31.
Amikor még Sopron vendéglátó volt. Svm. VIII. 1.
Soproni orvosok kezdték meg 1801-ben az országban a himlőoltást. Svm. VIII. 9.
Erdélyi mágnások soproni találkozója 1814-ben. Svm. VIII. 23.
A soproni krónikások és a város rejtelmel. Svm. IX. 4.
Mikor az aranyparitás visszatér. Soproni feljegyzések az 1822-es évről. Svm. X. 19.
A régi soproni utca élete. Svm. XI. 13.
A soproni sajtó történetéhez. Svm. XI. 29.
Történelmi séta az Új utcában. Svm. XII. 2.
Berzsenyi estéje Sopronban. Svm. XII. 24.
Magyar színelőadás Paduában 100 év előtt. Nemzeti Újság VI. 8.
Wie Strauss die Operette „Eine Nacht in Venedig” in Ungarn komponierte. Pester Lloyd XI. 24.
Az első cukorgyár Magyarországon. P. Tőzsde II. 7.
Az 1811-es nagy devalváció egykorú levelekben. P. Tőzsde II. 7.
Az első magyar lóversenyek a közigazdaság szolgálatában. P. Tőzsde II. 14.
A bécsi nagy krach 1873-ban. P. Tőzsde II. 28.
A régi pesti vásár. P. Tőzsde III. 6.
Rotschild pesti látogatása 1844-ben. P. Tőzsde III. 13.
Százestendősi üzleti írások. P. Tőzsde. III. 13.
Régi pesti üzletek. P. Tőzsde III. 20.
Útikaland az alföldön 1841-ben. P. Tőzsde III. 27.
Kis képek Budapest gazdasági életéből a negyvenes évek elején. P. T. III. 27.
Az első magyar vasút felépítése. P. Tőzsde IV. 2.
Flume harca az érvényesülésért. P. Tőzsde IV. 10.
A magyar fényűzés nagy napjaiból. P. Tőzsde IV. 10.
A Lánchíd megteremtése. P. Tőzsde IV. 17.
Budapest pénzügyi viszonyai a tőzsde megnyitásakor, 1864. P. Tőzsde IV. 24.

Egy német bankárcsalád Magyarországon a 16. században. P. Tőzsde VI. 27.
 A konjunktúra tetejét bukás követte 100 évvel ezelőtt is. P. Tőzsde X. 2.
 Pénzügyminiszterek, akiket becsuktak. P. Tőzsde X. 9.
 Mecénások a régi magyar kereskedők s pénzemberek között. P. Tőzsde X. 16.
 Híres régi bankvezérek a magánéletben. P. Tőzsde X. 23.
 Pénzhiány és hitelviszokor Magyarországon 100 év előtt. P. Tőzsde X. 30.
 Fáy András és az Első Hazai. P. Tőzsde XI. 6.
 A takarékoság régi prófétái. P. Tőzsde XI. 13.
 Amerika mindig, mindenből hasznot húz. P. Tőzsde XI. 20.
 Amikor a házasságok nem az égből köttetnek. P. Tőzsde XI. 27.
 Szent Miklós és a Merkuriusz népe. P. Tőzsde XII. 4.
 A magyar bankélet kezdetén. P. Tőzsde XII. 11.
 Történeti széljegyzetek mai közgazdasági problémákhoz. P. Tőzsde XII. 18.
 Pénzhamisítás a régi jó időkben. P. Tőzsde XII. 23.
 Zsidók a magyar műzene úttörői között. Egyenlőség IV. 12.

1925:

A leghíresebb soproni céh. Svm. I. 13.
 Dériné soproni szereplése. Svm. II. 1.
 Soproni festők a 17. században. Svm. II. 26.
 Török világ Sopronban. Svm. IV. 18.
 A soproni várostorony történelméből. Svm. IV. 23.
 Régi soproni tudósok lakhelye. Svm. IV. 26.
 Mikor Sopronban a fegyvertárból iskolát csináltak. Svm. V. 1.
 Kis soproni képek Mária Terézia korából. Svm. V. 6.
 Elpusztult soproni műemlékek. Svm. V. 16.
 Adatok a soproni könyv történetéhez. Svm. V. 30.
 A régi soproni órák. Svm. VI. 7.
 Dorfmeister soproni kortársai. Svm. VI. 11.
 Soproni ötvösök a 16. és 17. században. Svm. VII. 8.
 A soproni múzeum új gyarapodása. Svm. VII. 12.
 Utazás a Rastkreuz körül. Svm. VII. 28.
 A két szerelmes gárdista. Svm. VII. 31.
 Érdekes üzleti tervek egy 17. századbeli soproni ügyvéd levelesládájából. Svm. VIII. 1.
 A soproni színház felszerelése 150 év előtt. Svm. VIII. 5.
 A soproni diákok színelőadása a költő Zrínyiről. Svm. IX. 17.
 Amikor Egressy Gábor játszott Sopronban. Svm. IX. 23.
 Régi soproni emlékkönyvek. Svm. IX. 27.
 Kivesztett néprajzi emlékek a csepregi járásban. Svm. X. 1.
 Szabad színpad a régi Sopronban. Svm. X. 8. 9.
 Magyar Orfeusz Sopronban. Svm. X. 18.
 Ötletek, mik Sopronmegye faluiban születtek. Svm. X. 23.
 Apróságok Sopron biedermeier korából. Svm. X. 25.
 Eltűnt Soproni emlékek. Svm. X. 29.
 Mikor a soproni polgármester színdarabokat írt. Svm. XI. 1.
 Soproni idegenforgalom 300 év előtt. Svm. X. 10.
 Sopron nádort választ. Svm. XI. 21.
 Sopron királyt választ és koronáz. Svm. XI. 22.
 Soproni könyvek vándorlása. Svm. XII. 17.
 A százesztendő Akadémia soproni előkészítői. Svm. XII. 23.
 Magyar dokumentumok a Sasfőkről. Nemzeti Újság VI. 28.
 Ahová Magyarország dalosait várják. Nemzeti Újság. VII. 12.
 Ahol a XX. magyar dalos versenyt rendezik. Nemzeti Újság VII. 18.
 Az első kereskedelmi iskola Budapesten. P. Tőzsde II. 19.
 A bankok ősei – a régi zsidó pénzváltók. P. Tőzsde II. 19.
 Csődön kívüli bukások a régi időben. P. Tőzsde IV. 9.
 Az első dunai gőzhajó. P. Tőzsde V. 7.
 Ahonnan a legnagyobb pesti pénzintézetek elindultak. P. Tőzsde VI. 18.
 Mikor még nem voltak biztosító intézetek. P. Tőzsde VI. 18.
 Régi sikkasztók és bankcsalások. P. Tőzsde VII. 2.
 Ütlevél- és határmizériák a régi korban. P. Tőzsde VII. 2.
 A budapesti bankok és biztosítók régi palotái. P. Tőzsde VII. 9.
 A budapesti Állatkert – mint részvénytársaság. P. Tőzsde VII. 23.
 Aranycsinálók a régi korban. P. Tőzsde VII. 30.

Sopron közigazgatási életének múltja. P. Tőzsde VIII. 6.
 Kappel pesti bankár költőszállása. P. Tőzsde VIII. 28.
 A nagy európai pénzkrisis 600 év előtt. P. Tőzsde IX. 3.
 Az augsburgi Fugger házban. P. Tőzsde IX. 10.
 Az angol, olasz, zsidó, üzleti szellem történetéből. P. Tőzsde IX. 17.
 Egy olasz bankárcsalád regénye a 15. században. P. Tőzsde IX. 24.
 Als Joh. Strauss in Oedenburg Operette komponierte. OeZtg. X. 29.
 Die Oedenburger Jahre von Heinrich Angeli. OeZtg. XI. 3.
 Skizzen aus der Oedenburger Theatergeschichte. OeZtg. XI. 8. 1927. XII. 5.
 Das Alt-Oedenburger Familienleben. OeZtg. XI. 12.
 Pinsel und Feder. OeZtg. XI. 15.
 Ein ungedruckter deutscher Brief Kossuths im Oedenburger Museum. OeZtg. XII. 20.
 Das Kartenspiel in Alt-Oedenburg. OeZtg. XII. 20.
 Oedenburger Weihnachten in der Revolution 1848. OeZtg. XII. 25.
 Das alte Wahrzeichen von Oedenburg. OeZtg. XII. 31.

1926:

Deák Ferenc soproni reliquiái. Svm. II. 7.
 Fáy András a soproni kereskedelmi iskola patrónusa. Svm. II. 19.
 Hogy utaztak a Rábaközben, mikor még nem volt vasút? Svm. IV. 4.
 Mikor még laza volt Sopronban az idegenek ellenőrzése. Svm. VIII. 14.
 Fiume testvére Sopronnak a balsorsban. Svm. VI. 20.
 Hogyan lehetne Sopronnak idegenforgalmat csinálni? Svm. VI. 22.
 Velence civilben. Svm. VII. 7.
 Impressziók a visszaváltott olasz irredenta városokról. Svm. VII. 10.
 Ahol Lackner Kristóf, Sopron néhai polgármestere az univerzitást tanulta. Svm. VII. 11.
 A kiállítási helység hiánya katasztrófával fenyegeti a soproni képzőművészek idejéi? Svm. VIII. 25.
 Két ismeretlen soproni krónika a kismartoni Wolf múzeumban. Svm. XI. 24.
 Albach Szaniszló, a nagy kismartoni franciskánus. Svm. XII. 23.
 Ein berühmter Oedenburger Musiker im 17. Jahrhundert. OeZtg. I. 8.
 Die Vergangenheit des Neuhofparkes. OeZtg. I. 15.
 Raimunds Oedenburger Theaterdirektor. OeZtg. O. 17.
 Geldfälscher in Alt-Oedenburg. OeZtg. I. 20.
 Die Schützen in Alt-Oedenburg. OeZtg. I. 23.
 Drollige Grabschrift eines Hofmusikanten in Eisenstadt. OeZtg. I. 29.
 Das Nachtleben in Alt-Oedenburg. OeZtg. I. 31.
 Die Einrichtung der Bürgerhäuser in Alt-Oedenburg. OeZtg. II. 16. 26.
 Wie empfing man die Fremden in Alt Oedenburg. OeZtg. III. 4.
 Kaiser Joseph II. in Oedenburg. OeZtg. III. 5.
 Richtplätze in Alt-Oedenburg. OeZtg. III. 25.
 Das Wiener Burgtheater in Alt-Oedenburg. OeZtg. IV. 14.
 Gebräuche in Alt-Oedenburg. OeZtg. IV. 28.
 Historische Notizen zum Bicsérdyismus. OeZtg. V. 1.
 Haydn und die Musikliebhaber. OeZtg. V. 12.
 Ehemalige Gebräuche zu Pfingsten. OeZtg. V. 23.
 Die Vergangenheit des Wolfser Bades. OeZtg. V. 30.
 Die Bäder in Alt-Oedenburg. OeZtg. VI. 17.
 Nestroy und Oedenburg. OeZtg. V. 19.
 Ein berühmter Eisenstädter Baumeister. OeZtg. VI. 19.
 Aus Franz Liszts Jugendjahren. OeZtg. VII. 31.
 Der Kampf gegen den roten Hahn vor der Gründung der Feuerwehr. OeZtg. VIII. 18. 19. 20.
 Die Helden der Landstragödie bei Mohács in unserer Stadt. OeZtg. VIII. 29.
 Franz Liszt über seine Beziehungen zu Eisenstadt. OeZtg. X. 13.
 Lord Nelson und Lady Hamilton in Eisenstadt. OeZtg. X. 14.
 Der Ahne eines Schubertliedes im Donnerskirchner Friedhof. OeZtg. XII. 25.
 Weihnachten in Eisenstadt. 1848. OeZtg. XII. 25.
 Gárdonyi ismeretlen fiatalkori leveleiből. PH. I. 8.
 Magyar színházi kuriózumok. PH. VIII. 12.
 Mikor a papírpénzért lelkesedtek. P. Tőzsde I. 7.
 II. Rákóczi Ferenc pénzügyei. P. Tőzsde IV. 22.
 Egy bécsi bankárszalon Napoleon idejéből. P. Tőzsde IV. 22.
 A kincskutató varázsvessző. P. Tőzsde IV. 22.

1927:

Melyik volt Frankenburg soproni lakóháza? Svm. I. 1.

Séták a kismartoni temetőben: I. A Haydn-korszak utolsó mohikánjai. Svm. I. 21.
 Látogatóba jön a nagymama. (Kismartoni emlékezések Elssler Fannyról). Svm. II. 8.
 Soproni vonatkozású levelek egy kismartoni levelesládában. Svm. II. 16.
 Sopron földalatti világa. Svm. II. 27.
 Három levél – egy művésztragédia. Svm. III. 2.
 Kétszázéves föliás a táncművészetről a liceumi nagykönyvtárban. Svm. III. 31.
 Séta a kismartoni temetőben: II. Schopenhauer magyar barátja. Svm. X. 2.
 Séták a kismartoni temetőben: III. Régi muzsikuskok. Svm. X. 27.
 A régi soproni Bohémia. Svm. XII. 18.
 Sopron – újabb szenvedések. Svm. XII. 25.
 Theodor Alconiere, ein Mattersburger Maler in der Biedermeierzeit. OeZtg. I. 30.
 Die Oedenburger Laufbahn von Jenő Rákosi. OeZtg. II. 13.
 Vierhundert Jahre Presse in Oedenburg. OeZtg. III. 2.
 Fasching in Alt-Oedenburg. OeZtg. II. 20.
 Beethoven und Oedenburg. OeZtg. III. 25.
 Dreissig Jahre Kunstverein. OeZtg. IV. 14.
 „Oedenburg und neuer Jämmer“. OeZtg. IV. 24.
 Wegen Fluchens auf das Schafott. OeZtg. V. 8.
 Ein Theaterzettel aus dem Jahr 1748 im Oedenburger Stadtmuseum. OeZtg. V. 20.
 Das Leben der Gasse in Alt-Oedenburg. OeZtg. VI. 12.
 Frohnleichnamstag in Alt-Oedenburg. OeZtg. VI. 16.
 Die erste Oedenburger Bilderausstellung 1847. OeZtg. XII. 22.
 Traurige Weihnachten in der Vergangenheit Oedenburgs. OeZtg. XII. 25.
 Kossuth Lajos állítólagos színpadi munkássága. PH. XII. 8.
 Pengő, fillér és társaik. P. Tőzsde I. 13.
 Régi levelekből. P. Tőzsde IV. 7.
 A dohány karrierje a burnóton át a monopóliumig. P. Tőzsde V. 5.
 A régi Pest volt a háziurak Eldorádója. P. Tőzsde VI. 16.
 Aukciók a régi időben. P. Tőzsde XII. 22.
 Egy 18. századbéli kalandor. P. Tőzsde XII. 25.

1928:

A liceumi nagykönyvtár kincseiből. Svm. II. 5.
 Amit a régi soproni színház kövei mesélnek. Svm. II. 17.
 Néhány adat a sopronmegyei népszokásokhoz. Svm. III. 4.
 Amikor a vármegye először sietett Sopron város segítségére. Svm. III. 11.
 Új könyv Sopronmegye múltjáról. Svm. III. 18.
 Nagy hadvezérek a régi Sopron utcáin. Svm. IV. 15.
 Kocsislegények és vándormuzsikuskok régi szállása. Svm. VI. 28.
 Évszázados kőfaragó családok a soproni művészet szolgálatában. Svm. X. 16.
 A soproni utca magyarsága. Svm. X. 7.
 Regényalakok a régi Kismarton utcáin. Svm. X. 26.
 Világjáró soproniak Mária Terézia korában. Svm. XI. 21.
 Sopron fotóművészete. Svm. XII. 23.
 Lustige Inschriften auf Gläsern der Eisentäster Sammlung Wolf. OeZtg. I. 6.
 Max Pallenberg als Anfänger auf der Oedenburger Bühne. OeZtg. I. 28.
 Die Entwicklung des Beleuchtungswesens in Alt-Oedenburg. OeZtg. IV. 8.
 Die Anfänge der Oedenburger Naturliebe und Turistik. OeZtg. VII. 1.
 Unsere beiden Lehárs. OeZtg. XI. 18.
 Die Oedenburger Zeitung und die ungarische Literatur. OeZtg. XI. 18.
 Grillparzer- und Schubert-Erinnerungen einer Oedenburger Patrizierfamilie. OeZtg. XI. 18.
 Achtzig Jahre Photokunst in Oedenburg. OeZtg. XII. 16.
 Saphir magyar szerelme. PH. VIII. 29.

1929:

Negyven év Sopron magyar színészetének múltjából. Svm. II. 26. 27. 28. III. 1.
 Két levél – egy darab történelem. Svm. III. 13.
 Vándorlegények magyar versei egy soproni emlékkönyvben. Svm. III. 31.
 A soproni Hild építész család. Svm. VII. 28.
 Az első tudósgyűlés Sopronban. Svm. VIII. 29.
 A soproni városkép kialakulása két évezreden át. Svm. X. 20.
 Nagypapánk korszaka. I. II. Svm. XII. 15. 22.
 A kismartoni Elssler regény. Svm. XII. 25.
 Der Neujahrstag in Alt-Oedenburg. OeZtg. I. 1.

Oedenburger Randbemerkungen zu Lessings Zentenarfeier. OeZtg. I. 22.
Strenge Winter in der Vergangenheit Oedenburgs. OeZtg. II. 19.
Wie zerstreuten sich unsere Grossväter? OeZtg. VI. 9.
Jakob Hyrtl, ein berühmter Kupferstecher. OeZtg. VI. 16.
Haydns Enkelin in Elend und Not in Budapest. OeZtg. VIII. 11.
Das erste Oedenburger Spital. OeZtg. VIII. 28.
Kurze Geschichte des Oedenburger Musikvereines. OeZtg. X. 20.
Öt szó, száz pengő. PH. VI. 16.
Petőfi, Arany és Tompa a fotografálómasina előtt. PH. V. 26.
Hajdani vándorlegények versei. PH. VI. 23.
Magyar színelőadás Páduában száz év előtt. PH. IX. 8.
Százszentdős magyar zeneegyesület. PH. X. 16.
Fanny Elsslers Familienbeziehungen mit Kismarton. Pester Lloyd V. 26.

1930:

A Varázsfuvola Monostratos. Forum VII. 15.
Homajo ad Sopron. (Antwerpen) Ofical Buletino VII/VIII.
Skiruro di la pasinto di Sopron. Ofical Buletino nro. 11.
Nagyapánk korszaka. III. Svm. I. 1.
Dobner Ferdinánd soproni polgármester halálának 200. évfordulójára. Svm. II. 4.
A régi Sopron tudós orvosa. Svm. II. 16.
Soproni vonatkozású és eredetű emlékérmek. Svm. IX. 6.
Két régi soproni festő. SH. III. 9.
Alt-Eisenstädter Neujahrslied. OeZtg. I. 1.
Richard Wagners Oedenburger Aufführungen. OeZtg. I. 4.
Der Papagei der Kaiserin Elisabeth in Eisenstadt. OeZtg. I. 16.
Die Windmühlen auf dem Krutzenberg. OeZtg. V. 6.
Goldmark in Oedenburg. OeZtg. V. 16-18.
Das 300-jährige Gewerbe der Eisenstädter Binder. OeZtg. VIII. 27.
Von den Schattenseiten der guten, alten Zeiten. OeZtg. IX. 14.
Eremiten in und nächst Oedenburg. OeZtg. IX. 21.
Die alten Oedenburger Glockengiesser. OeZtg. IX. 28.
Türken in Oedenburg. OeZtg. X. 12.
Bischof und Poet Kis. OeZtg. X. 17.
Dorfmeisters Persönlichkeit. OeZtg. X. 25.
Ein Gedicht über die Weine in der Gegend von Oedenburg. OeZtg. X. 26.
Maria Theresia in Oedenburg. OeZtg. XI. 29.
Eine Winterreise von Wiener-Neustadt nach Oedenburg. OeZtg. XI. 30.
Saphir am Oedenburger Vortragstisch. OeZtg. XII. 7.
Százötvenéves a magyar újságírás. PH. I. 14.

1931:

Romlásnak indult a hajdan erős magyar nyelv. SH. II. 28.
A Zöld ház és régi lakói. SH. IV. 5.
Révai Miklós soproni hónapjai. SH. IV. 19.
Az örökifjú Storno mester ma lett 80 esztendő. SH. XI. 6.
Száz évvel ezelőtt a lövői plébános vetette fel a millennium eszméjét. SH. XII. 6.
Lackner Kristóf, Sopron legnagyobb polgármestere. SH. XII. 25.
Eine unbekannte Oedenburger Neujahrgratulation. OeZtg. I. 1.
Der Mozartkult in Oedenburg. OeZtg. I. 25.
Kriegsquartier in Oedenburg vor 125 Jahren. OeZtg. III. 15.
Alte Oedenburger Stammbücher. OeZtg. V. 31.
Das erste Auftreten der Cholera in Oedenburg vor 100 Jahren. OeZtg. VII. 19.
Die 300. Wiederkehr des Todes des grössten Oedenburger Bürgermeisters. OeZtg. XII. 30.

1932:

A kismartoni Wolf múzeum soproni vonatkozású tárgyai. Svm. XII. 25.
Soproni emlékkönyvek a 18. századból. SH. I. 26.
A soproni történetírás hat évszázada. SH. II. 14.
Melyik volt Sopronban a Palatinus tér? SH. III. 1.
Apró történetek papírselejteken. SH. III. 27.
Haydn és a magyarok. SH. IV. 3.
Művészettörténeti barangolások: I. Hidegség és Homok. SH. VI. 29.
Művészettörténeti barangolások: II. Balf. SH. VII. 5. 6.
Művészettörténeti barangolások: III. Fertőboz. SH. VII. 19.

Művészettörténeti barangolások: IV. Kópháza. SH. VII. 29., VIII. 5.
 Művészettörténeti barangolások: V. Széplak. SH. VIII. 7, 20, 25.
 Művészettörténeti barangolások: VI. Hegykő. SH. VIII. 28.
 Művészettörténeti barangolások: VII. Nagycenk. SH. IX. 6. 8.
 Művészettörténeti barangolások: VIII. Sopronbánfalva. SH. IX. 16.
 Művészettörténeti barangolások: IX. Fertőrákos. SH. IX. 23, 25.
 Művészettörténeti barangolások: X. Harka. SH. IX. 28.
 Művészettörténeti barangolások: XI. Ágfalva. SH. X. 15.
 Hogy tűnt el Sopron arculátjáról a városháza? SH. XII. 25.
 Grillparzer und Oedenburg. OeZtg. I. 17.
 Die Vergangenheit der Geschichtsforschung in Oedenburg. OeZtg. II. 14.
 Goethe und Oedenburg. OeZtg. III. 27.
 Haydn und Oedenburg. OeZtg. III. 27.
 Eine alte Gedenktafel in Oedenburg. OeZtg. VI. 17.
 Zur Geschichte des Hotels Pannonia. OeZtg. VI. 29.
 Inschriften auf alten Häusern. OeZtg. VII. 17.
 Ein Freiheitsgedicht des Oedenburger Pfarrers Kolbenheyer. OeZtg. VIII. 20.
 Oedenburgs Geschichte im Spiegel seines Städtebildes. OeZtg. IX. 4.

1933:

Csendes soproni évfordulók az 1933. esztendőben. Svm. I. 1.
 A találmányok útja Sopronban. Svm. II. 26.
 A kávé 200 esztendő jubileuma. Svm. V. 7.
 Az újév napja a régi Sopronban. SH. I. 1.
 Két soproni középület, melyre emléktábla kerül. SH. H. 19
 Milyen házak álltak hajdanában az orsolyiták zárdája helyén? SH. II. 26.
 Egy pár szó a tervezett kiállításról. SH. III. 4.
 Egy és más a céhzászlókról. SH. IV. 19.
 A vendéglátó Sopron. SH. IV. 30.
 A Templom utca régi Somogyi háza. SH. V. 23.
 A soproni Szentlélek templom. SH. VI. 4.
 Mióta laknak Sopronban és környékén cigányok? SH. VII. 9.
 Gróf Széchenyi István és Sopron városa. SH. IX. 17.
 Soproni céhemlékek a szombathelyi múzeumban. SH. X. 10.
 Száz éve, hogy meghalt Eszterházy Miklós herceg. SH. XI. 26.
 A Fehér rózsza múltja. SH. XII. 24.
 A kávé régi barátai és ellenségei. Közgazdasági és Közlekedési Tudósító 1933. VI. 13.
 Apróságok Kismarton múltjából. Hétfő I. 2, 9, 16, 23.
 Gróf Széchenyi István ismeretlen anekdotája Fraknó ostromáról. Hétfő I. 16.
 Aki a világ legnyugalmasabb muzsikáját írta, holta után sem talál nyugalomra, Hétfő I. 30.
 A 200 éves Arany sas regénye. Hétfő II. 6.
 Amikor Bécs és Sopron közt csatornát akartak ásni. Hétfő II. 27.
 Amikor Kossuth Lajos Pándorfon járt. Hétfő III. 13.
 Die Häuser der Familie Széchenyi in Alt-Oedenburg. OeZtg. IX. 17.
 Die 150 Jahr alte evang. Kirche in Oedenburg. OeZtg. XII. 24.
 Iflands Abenteuer im Pressburger Theater. Grenzboten IX. 22.

1934:

Övten éve, hogy meghalt Kolbenheyer Mór, Petőfi soproni barátja. SH. I. 6.
 Khun Gottlieb, Sopron legkiválóbb ötvöse. SH. I. 13.
 Főispánunk ősei és a soproni pátricius családok. SH. IV. 1.
 Műkincsek vándorlása a soproni környék és Svédország közt. SH. VI. 8.
 Egy soproni diák emlékkönyve a 18. század végéről. SH. VIII. 17.
 Sopronvármegye műemlékei: I. Süttör. SH. X. 14, 16, 17.
 Sopronvármegye műemlékei: II. Fertőendred. SH. X. 21.
 Sopronvármegye műemlékei: III. Agyagosszergény. SH. X. 26.
 Sopronvármegye műemlékei: IV. Sarród. SH. 25, 27.
 Sopronvármegye műemlékei: V. Kapuvár. SH. XII. 23.
 Sopronvármegye műemlékei: VI. Garta és Vitnyéd. SH. 30.
 Der Gang der alten Oedenburger nach „Emmaus“. OeZtg. IV. 1.
 Unsere Grosswäter als Schützen. OeZtg. V. 20.
 Der Lebenslauf Adolf Frankenburgs. OeZtg. VI. 24.
 Heimstätten der Musik in Oedenburg. OeZtg. VII. 1.
 Die erste Ausstellung unseres Kunstvereines. OeZtg. X. 24.

Friedhöfe in Oedenburg in drei Jahrtausenden. OeZtg. X. 31.
Schillers Oedenburger Beziehungen. OeZtg. XI. 18.
Ein 300-jähriges Oedenburger Musikstück. OeZtg. XII. 25.
A címnevektől a kirakványokig. Magyarság I. 27.
Fanny Elssler als Familienoberhaupt. Neues Wiener Tagblatt XII. 2.

1935:

Elssler Fanny elfeledett magyar vonatkozásai. Svm. I. 27.
Benedek Lajos, a soproni születésű hadvezér. Svm. XII. 25.
Sopronvármegye műemlékei: VI. Garta és Vitnyéd. SH. I. 1.
Sopronvármegye műemlékei: VII. Csapod. SH. I. 3.
Sopronvármegye műemlékei: VIII. Pusztacsalád. SH. I. 6.
Sopronvármegye műemlékei: IX. Fertőszentmiklós. SH. I. 13, 15, 27.
Sopronvármegye műemlékei: X. Petőháza. SH. II. 2.
Sopronvármegye műemlékei: XI. Nagylozs. SH. II. 8, 10.
Sopronvármegye műemlékei: XII. Ebergőc. SH. 12.
Sopronvármegye műemlékei: XIII. Pinnye. SH. II. 14, 17.
Sopronvármegye műemlékei: XIV. Pereszteg. SH. II. 19.
Sopronvármegye műemlékei: XV. Sopronszécsény. SH. II. 24.
Sopronvármegye műemlékei: XVI. Sopronkövesd. SH. II. 28, III. 1.
A Domonkos utca Somogyi házának régi gazdái. SH. III. 15, 21.
A soproni üvegkút. SH. IV. 11, 12.
Ötven évvel ezelőtt játszották először Sopronban az Ember tragédiáját. SH. IV. 26.
A Kőfaragó tér, a Zita otthon és a Kazinczy ucca. SH. V. 5.
Az első soproni gőzmalom. SH. V. 15.
A soproni dómtemplom néhány misészerének mestere. SH. VI. 11.
Sopron legrégebbi uszodája. SH. VI. 19.
A Szent Józsefes ház a Várkerületen. SH. VI. 29.
Sopron régi orgonái és orgonakészítői. SH. VII. 25.
Egy értékes ismeretlen római faragottkő. SH. VIII. 13.
Emlékezés Esterházy Pál nádorra. SH. IX. 8, 10, 14.
Hild Vencel, a soproni vármegyeház építőmestere. SH. XII. 25.
Kis képek a soproni Bach korszakból. SH. XII. 29.
Ismeretlen barokk festő értékes képét fedezték fel Sopronban. Hétfő VI. 9.
A híres osztrák csodatevő barát soproni vonatkozása. Hétfő VI. 23.
Egy kismartoni származású világhíru tudós születésének 100. évfordulójára. Hétfő VII. 14.
Jegyzetek Haydn kedvenc kismartoni orgonájáról. Hétfő VII. 25.
A kismartoni Hyrtl testvérek és Mozart koponyája. Hétfő VIII. 11.
Évszázados fürdőlevelek Tarcsáról. Hétfő VIII. 25. IX. 9, 16.
Egy elfelejtett kismartoni operaénekes. Hétfő XII. 2.
Emléksorok Kismarton Hyrtl-ünnepéhez. Hétfő XII. 9.
1848 karácsonya Eisenstadt-Kismartonban. Hétfő XII. 25.
Oedenburger Jubileen im Jahre 1935. OeZtg. I. 1.
Ein vergessenes Zentenarium. OeZtg. III. 10.
Graf Stefan Széchenyi von 75 Jahren gestorben. OeZtg. IV. 9.
Zur Geschichte des Postwesens in Oedenburg. OeZtg. IV. 28.
Oedenburg lieferte schon vor 120 Jahren Beleuchtungsmaterial für Wien. OeZtg. VIII. 25.
Palatin Paul Esterházy vor 300 Jahren geboren. OeZtg. IX. 8.
Die St. Michaeliskirche. OeZtg. XII. 25.
Elssler Fanny Kismartonban. Színházi Élet 5. sz.

1936:

Kadetzky gróf Sopronban. Svm. I. 4.
Soproni orvos, aki Magyarországon először oltott himlő ellen. Svm. III. 15.
A soproni Kugler Pál Ferenc szobrász. Svm. IV. 12.
A Herrnhutéhoz címzett kereskedés. Svm. V. 3.
A Roth ház a Várostorony tövében. Svm. V. 17.
Régi soproni harangöntők. Svm. V. 31.
Zoller Ferenc soproni órás. Svm. VI. 7.
Régi cégéres boltok hájdanta Sopronban. Svm. VI. 28.
Spurzheim órás háza a Tűztorony aljában. Svm. VII. 15.
Egy régi patikaház a Várkerületen. Svm. VIII. 5.
A Starhemberg ház a Kolostor utcában. Svm. VIII. 15.
Egy ismeretlen művészcsalád a 18. század derekán. Svm. VIII. 30.

- II. József soproni lakóhelye és egyéb Habsburg emlékhelyek. Svm. IX. 20.
 Liszt Ferenc a sopronmegyei Horpácson. Svm. X. 22.
 Soproni és környékbeli remetéik. Svm. X. 25.
 A soproni Tiefbrunnerek elődjei. Svm. X. 31.
 „Francia is lakik ezentúl hazámban...” Svm. XII. 25.
 Liszt Ferenc és a mi vidékünk. Hétfő I. 20, 27, II. 3, 24.; III. 2, 9; IV. 20.
 Külön szemlére állítottak ki egy rohonci vonatkozású üvegserleget. Hétfő II. 17.
 Habsburg látogatók Kismartonban. Hétfő XII. 21.
 Rég elmúlt hazai és külföldi mesterek találkozója a soproni óraikiállításán. Hétfői Újság VII. 23.
 Sporteredmények Sopronban, anno 1928. Hétfői Újság VIII. 17.
 Buda visszafoglalása 250 évvel ezelőtt és Sopron városa. SH. I. 5.
 Száz évvel ezelőtt született Horpácson a „Csak egy kislány” szerzője. SH. II. 20.
 A soproni Paprét. SH. V. 8. 9.
 Soproni tüzes hazafiak. SH. VII. 7.
 Nem találták alkalmasnak a vitézi pályán (Goldmark életéből). SH. VII. 19.
 A soproni részházak. Thirring Gusztáv dr. legújabb találmánya. SH. X. 13.
 Sopron vármegye műemlékei: Lövé. SH. X. 1-3.
 Sopron vármegye műemlékei: Nemeskér. SH. X. 3, 4, 6, 7.
 Sopron vármegye műemlékei: Újkér. SH. X. 8.
 Sopron vármegye műemlékei: Felszopor. SH. X. 9.
 Sopron vármegye műemlékei: Keresztény. SH. X. 10, 11.
 Sopron vármegye műemlékei: Egyházásfalu. SH. X. 11, 13, 14.
 Sopron vármegye műemlékei: Völcese. SH. X. 14, 15.
 Sopron vármegye műemlékei: Sopronhorpács. SH. X. 15-18, 20-22, 22.
 Sopron vármegye műemlékei: Und. SH. X. 22, 23.
 Sopron vármegye műemlékei: Bük. SH. X. 23-25, 27.
 Sopron vármegye műemlékei: Csepreg. SH. 27-31.
 Sopron vármegye műemlékei: Szakony. SH. X. 31; XI. 3, 4.
 Sopron vármegye műemlékei: Gyalóka. SH. XI. 4.
 Sopron vármegye műemlékei: Zsira (Gyülemez, Salamonfa). SH. XI. 5-7.
 Sopron vármegye műemlékei: Répcevis. SH. XI. 7, 8, 10.
 Sopron vármegye műemlékei: Peresznye. SH. XI. 10-12.
 Sopron vármegye műemlékei: Horvátzsidány. SH. XI. 12, 13.
 Sopron vármegye műemlékei: Olmód. SH. XI. 13.
 Sopron vármegye műemlékei: Bó. SH. XI. 13, 15.
 Sopron vármegye műemlékei: Chernelházadamonya. SH. XI. 15, 17.
 Sopron vármegye műemlékei: Répceszemere. SH. XI. 17-19.
 Sopron vármegye műemlékei: Répcecsáford. SH. XI. 19.
 Sopron vármegye műemlékei: Iván. SH. XI. 20, 21.
 Sopron vármegye műemlékei: Sajtóskál. SH. XI. 22, 24.
 Sopron vármegye műemlékei: Simaság. SH. XI. 25, 26.
 Sopron vármegye műemlékei: Lócs. SH. XI. 27.
 Sopron vármegye műemlékei: Nemesládony. SH. 27-29.
 Sopron vármegye műemlékei: Mesterháza. SH. XI. 29.
 Sopron vármegye műemlékei: Nagygeresd. SH. XI. 29; XII. 1, 2.
 Sopron vármegye műemlékei. II. sorozat. Összefoglalás. SH. XI. 2-4.
 A régi soproni Magyar Király fogadó. SH. XII. 25.
 Stille Ödenburger Jubiläen im Jahre 1936. OeZtg. I. 1.
 Liszts unheilbringender Säbel. Neues Wiener Abendblatt VI. 13.
 Franz Liszt, der Burgenländer. Neues Wiener Abendblatt VI. 16.
 Barokk paloták Sopronban. Tükör I. sz.
 Fényképező lencsével, fotografiával a régi híres pesti vásár nyomán. Ünnepek I. sz.
 Régi pellengérek. Ünnepek 3. sz.
 A cserépkályha művészetéről. Ünnepek 9. sz.
 Szív küldi szívnek szívesen. Amit a mézeskalács mesél. Ünnepek 24. sz.

1937:

- Sopronmegyei Haydn-emlékeink. Svm. IV. 1.
 Két levél – egy csomó adat a soproni zenekultúra múltjához. Svm. VIII. 8.
 Egy soproni patricius leány lakodalma a felvidéken 100 év előtt. Svm. IX. 19.
 A 250 esztendő Esterházi hercegi ág és Sopron városa. Svm. XII. 8.
 A 250 éves jubileumát ünneplő herceg Esterházy család története. Hétfő XII. 6, 13.
 A Nikitsch-fülesli kastély rejtelmes lakója. Hétfő XII. 27.
 Egy derék soproni ötvös a 17. században. SH. I. 3.

Az Asbóth-család. SH. II. 28; IV. 1, 2.
Az egyik község csúfolja a másikat. SH. VIII. 4.
A százesztendős Nemzeti Színház és Sopron. SH. IX. 17, 18.
Az Esterházy-palota a Templom utcában. SH. XII. 5.
A negyvenéves Soproni Képzőművészeti Kör története. SH. XII. 10–12, 14–17.
A Mária oszlop a soproni piacon. SH. XII. 25.
Ein berühmter Landschaftmaler als Porträtist in unserer Stadt. OeZtg. XII. 24.
Igy kívántak boldog újévet 200 évvel ezelőtt. Ünnepe 1. sz.
Szánkóspart 300 évvel ezelőtt. Ünnepe 7. sz.
Amikor Strauss János rangrejtve töltötte mézes heteit Sopronban. Ünnepe 9. sz.
Az Esterházy hercegi család 250 esztendős. Új Idők 47. sz.

1938:

Csendes soproni évfordulók az 1938-as esztendőben. Svm. I. 1.
Eszaki fény Sopron felett 100 évvel ezelőtt. Svm. I. 29.
Ferenc József első látogatása Sopronmegyében és Sopronban. Svm. II. 20.
Két ház a Szt. György utcában. Svm. IV. 17.
Apróságok a „Csak egy kislány” nóta sopronmegyei születésű szerzőjének életéből. Svm. XII. 25.
Schopenhauer Eisenstadt-kismartoni barátja. Hétfő II. 21.
Kis képek a soproni líceum múltjából. Nyugati Orszem 2. sz.
Szent István király kultusza Sopron és Sopronvármegye múltjában. SH. I. 1.
József nádor udvari festője Sopronban. SH. I. 6.
Andersen meseíró találkozása az óriással. Széchenyi halála évfordulóján. SH. IV. 8.
Apróságok a régi soproni kórház múltjából. SH. V. 26.
Régi soproni nyomdák. SH. VI. 1.
Régi soproni könyvesboltok. SH. VI. 2.
Novák János soproni festő, Széchenyi István vizsgáztatója. SH. VI. 5.
Az ócsai és enesei Torkos család soproni nevezetes tagjai. SH. IX. 29, 30.
Sopron és Pozsony összefonódott múltja. SH. X. 13, 14.
Íriszt Ferenc keresztszülei soproniak voltak. SH. X. 22.
Sopron és a Felvidék régi személyes kapcsolatai. SH. X. 23.
Komárom, a Soproni Magyar Társaság életrekeftője. SH. X. 29.
Nagyecskői kulisszák Csokonai Vitéz Mihálynál. SH. XI. 1.
Nagyecskői kulisszák egy Kazinczy novellában. SH. XI. 12.
Egy pár öreg soproni emléktábla. SH. XI. 17.
Földrengések a régi Sopronban. SH. XI. 20.
A régi Sopron csöndje. SH. XI. 23. 24.
Egy újító soproni polgár a 18. század utolsó negyedében. SH. XII. 25.
Egy „magas” vendég Nyugatmagyarországon 1828-ban. Új Idők 45. sz.
Andersen meseíró találkozása az óriásokkal. Új Idők 48. sz.
Fafaragó művészet a pincében. Tükör 4. sz.

1939:

Apróságok a sopronmegyei céhek egykori életéből. Svm. I. 1.
A kiscigánfai birtokok magyar nyelvtanának 400 esztendős jubileuma. Svm. I. 6.
Bárány Boldizsár, a soproni diák és regényes élete. Svm. 15.
A soproni idegenforgalom első teherpróbája. Svm. I. 22.
Soproni üveg. Svm. I. 29.
Mikor Sopron zenei ügyeit a várostoronyban intézték. Svm. II. 2.
A hóhéromantika alkonya a régi Sopronban. Svm. II. 5.
A régi Sopron élete egy helyi lap tükrében (1856). Svm. II. 12.
Táncmesterek bajai a régi Sopronban. Svm. II. 19.
A mi olaszaink. Svm. II. 26.
Színészbajok 150 évvel ezelőtt. Svm. III. 5.
Egy bíboros soproni belkutatása 1681-ben. Svm. III. 12.
Régi soproni öntők. Svm. III. 19.
Egy képfestő család viszontagságos élete a 17–18. században. Svm. III. 25.
A Festetich grófok soproni házai a Belvárosban. Svm. IV. 2.
A legnagyobb magyar és Sopron városa. Svm. IV. 7.
Séta a hajdani Széchenyi téren. Svm. IV. 9, 16.
Tallózás a 62 esztendős soproni szenzációk között. Svm. IV. 23.
Azok a bizonyos üstökösök. Svm. IV. 30.
A Szmogyi-ház múltja. Svm. V. 7.
A soproni Csáky-grófok. Svm. V. 14.

Nepomuki Szt. János tisztelete a régi Sopronban. Svm. V. 18.
 A régi soproni bábsütők. Svm. V. 21.
 A régi soproni fazekasok. Svm. V. 28; VI. 4.
 A magyar irodalom napjai Sopronban. Svm. VI. 3.
 Ūrnappa a régi Sopronban. Svm. VI. 8.
 Régi soproni orgonakészítők. Svm. VI. 11.
 Cégérháborúságok a régi Sopronban. Svm. VI. 18.
 Hogyan tűnt el Sopron arculatjáról a Hátsó kapu? Svm. VI. 25; VII. 2.
 A régi Sopron szabadfürdői. Svm. VII. 23.
 Két soproni építész, akiknek nem jutott utcánév. Svm. VII. 30.
 A Fűredi ház a Várkerületen. Svm. VIII. 6.
 A Virágvölgy múltjából. Svm. VIII. 13.
 A régi soproni piac. Svm. VIII. 20, 27.
 Száz éves-e Sopronban a hivatalos magyar nyelv? Svm. IX. 3.
 Két barokkház a Templom utcában. Svm. IX. 10.
 Régi soproni iparágak: IV. Mázolók és fényezők. Svm. IV. 17. 24.
 Egy régi soproni ház beszél ... Kolostor utca 1. Svm. X. 4.
 Mikor magyar hősoket németül játszottak a régi soproni színpadon. Új Svm. X. 8. 15.
 Séta a régi Kurucdombon. Új Svm. X. 22.
 Séták egy rég eltűnt soproni temetőben. Új Svm. X. 29, 31. XI. 5, 12.
 Csákány alá kerül Dorfmeister István egyik lakóháza. Új Svm. XI. 19.
 Az előkapui Szinay-ház mesél a múltjáról. Új Svm. XI. 26.
 Apró történetek papírszeletkéken. Új Svm. XII. 3.
 A régi soproniak természetszeretete. Új Svm. XII. 10.
 Tűnt zenék és muzsikások nyomában. Új Svm. XII. 24.
 Kánya Kálmán volt külügyminiszterünk családjának ősi fészke Sopronban. SH. II. 12.
 Egy magyar leányka levele Sopronból 1826-ban. SH. II. 26.
 Régi idők öröksége. SH. IV. 9.
 1849-es soproni vértanú. SH. VI. 23.
 Kazinczy Ferenc szerecseny barátja, akit állítólag kitömtek. Új Idők. 3. sz.
 Egy pesti bankár költő-szállása a Váci utcában. Új Idők 19. sz.
 Régi cégérek. Tükör 4. sz.
 Állatok póre és elítéltetése. Természet- és Állatvédelem 2. sz.

1940:

Goldmark Károly Sopronban. Új Svm. I. 6.
 Apró történetek papírszeletkéken. Új Svm. I. 14.
 Északiak Sopronban, soproniak északon. Új Svm. I. 21.
 A mi Lehárjaink. Új Svm. I. 28.
 Az egykori Arany réce. Új Svm. II. 4.
 Liszt Ferenc vezétes diszkardja. Új Svm. II. 8.
 Százötvenéves dörgedelmekek a kávé ellen. Új Svm. II. 11.
 Száz évvel ezelőtt Liszt Ferenc hangversenyezett Sopronban. Új Svm. II. 18.
 A régi Ikvahíd. Új Svm. III. 3.
 Mikor Sopronban egy finn hercegből Árpádházi királyt csináltak. Új Svm. III. 10.
 150 évvel ezelőtt tért haza bécsi rabságából a Szent Korona. Új Svm. III. 15.
 A Szent György utca 15-ös számú ház múltja. Új Svm. III. 17.
 Az Etelka íróa és a soproni mágna. Új Svm. III. 24.
 A Szent György utca 17-es számú ház múltja. Új Svm. III. 31.
 Szentháromságszobrunk. Új Svm. IV. 7.
 A sopronmegyei Mekka zarándokai. Új Svm. IV. 14.
 A 160 esztendő. soproni káptalan. Új Svm. IV. 21.
 Árvizek a régi Sopronban. Új Svm. V. 5.
 Kodály Zoltán és Sopron. Új Svm. V. 11.
 Enkló ifjú. századokkal ezelőtt. Új Svm. V. 12.
 A 150 esztendő. Fehér Rózsa múltja. Új Svm. V. 19.
 Az OTI háza a Szent György utcában. Új Svm. VI. 2.
 Mikor még hajtóvadászatot tartottak Sopronmegyében a cigányokra. Új Svm. VI. 9.
 Régi feliratos sírkövek Sopronmegye temetőiben. Új Svm. VI. 16.
 650 évvel ezelőtt halt meg Sopron város egyik legnagyobb jótévoje. Új Svm. VI. 23.
 Amikor még nyilvánosak voltak Sopronban a kivégzések. Új Svm. VI. 29.
 Erdekes házak a Kis-Várkerületen: A Siess ház. Új Svm. VII. 7.
 A Sosztarics ház. Új Svm. VII. 14.
 A Flandorffer ház. Új Svm. VII. 21.

Erdélyiek Sopronban. Új Sv. VII. 28.
 Lovardánk. Új Sv. VIII. 4.
 Mikor még szenzáció volt Sopronban a telefon. Új Sv. VIII. 11.
 Ötven éves az első soproni személyes emlékszóbor. Új Sv. VIII. 15.
 Hét esztendő Sopron múltjából 1800–1807. Új Sv. VIII. 18, 20, 25. IX. 1, 8, 15.
 A soproni Heckenastok. Új Sv. IX. 22.
 Erdekes házak a Kis-Várkerületen. Új Sv. IX. 29; X. 6, 27.
 Steinaecker Károly soproni biedermeyerkori festő. Új Sv. X. 13, 20.
 Mikes Kelemen törökországi leveleit először soproni kiadó nyomtatta ki. Új Sv. X. 30.
 Erdekes házak a Kis-Várkerületen: Az Arany Oroszlán patika. Új Sv. XI. 10.
 Erdekes házak a Kis-Várkerületen. Befejező közlemény. Új Sv. XI. 17.
 Ruha tette a régi iparost. Új Sv. XI. 24.
 Régi soproni vaskereskedők. Új Sv. XII. 1.
 Kuriózumok sopronmegyei falvakban. Új Sv. XII. 8.
 A Bach-korszak soproni magyarja az ítélőszék előtt. Új Sv. XII. 14, 15.
 A csornai premontrei prépostság soproni háza. Új Sv. XII. 22.
 A soproni bor évszázados harca a sör ellen. Új Sv. XII. 25, 28.
 Egy soproni biedermeyer festő a finnekről és oroszokról. SH. I. 4.
 A liceumi diákok színjelőadása a költő Zrínyiről. Nyugati Orszem 2. sz.
 Százötvenéves dörgedelme a kávé ellen. Új Idők 12. sz.
 A Sasfiók, ahogy magyar kortársai látták. Új Idők 22. sz.
 Szabad színpad a régi évszázadokban. Új Idők 26. sz.
 Régi magyar írók otthonukban. Új Idők 47. sz.

1941:

Csendes soproni jubileumok 1941-ben. Új Sv. I. 1.
 A bor harca a pálinka ellen. Új Sv. I. 5.
 Régi malmok és az első soproni gőzmalom. Új Sv. I. 12.
 Az első soproni iparkiállítás. Új Sv. I. 18, 25; II. 1, 8.
 Diákcsínyek a régi Sopronban. Új Sv. II. 15.
 Mikor még felkérték az embereket, hogy ne dohányozzanak! Új Sv. II. 22.
 Vándorpatikusok, vándorfogászok. Új Sv. III. 1.
 Legényszállások a régi Sopronban. Új Sv. III. 8.
 1848/49 és a soproni „Zöld ház” Új Sv. III. 15.
 Literáti Nemes Sámuel rablóhadjáratai Sopron ellen. Új Sv. III. 22.
 A soproni közvilágítás múltja. Új Sv. III. 29.
 Névnapi ünnep a Legnagyobb Magyaránál Nagycenken. Új Sv. IV. 6.
 A nagyhét a régi Sopronban. Új Sv. IV. 10.
 A régi soproniak emmausi útja. Új Sv. IV. 12.
 Régi soproni borbélyok. Új Sv. IV. 19.
 A régi kávéházak élete Sopronban. Új Sv. V. 3.
 Szerkesztőségünk házának múltja. Új Sv. V. 10.
 Az első soproni művészeti kiállítás. Új Sv. V. 25.
 A soproni cukor. Új Sv. VI. 1.
 II. Vilmos német császár Horpácson. Új Sv. VI. 7.
 Vendéglátás, amit 400 év után adtak vissza Sopronnak. Új Sv. VI. 11.
 Katyulócsinálók. Új Sv. VI. 15.
 Széchenyi István a festők és szobrászok előtt. Új Sv. VI. 22.
 Ev vége a régi soproni diákéletben. Új Sv. VI. 29.
 Évszázados harc a vörös kakas ellen Sopronban. Új Sv. VII. 5, 12, 19.
 „Királyi öröm és férfimulatság” (Adalékok a soproni lövészek történetéhez). Új Sv. VII. 26.
 Száz esztendő a soproni színház épülete. Új Sv. VIII. 2, 9, 16, 23, 30; IX. 13, 20, 28; X. 4, 11,
 18, 25, 31; XI. 1, 8, 15, 22, 29.
 A soproni színház gróf Széchenyi István idejében. SH. IX. 28.
 Mozart kultusza Sopronban. Új Sv. XII. 6.
 Mozart koponyája és a kismartoni Hyrtl fivérek. Új Sv. XII. 13.
 A régi soproni magyar gombkötő cég. Új Sv. XII. 20.
 Karácsonyest a régi Sopronban. Új Sv. XII. 24.
 Régi soproni gombkötők. Új Sv. XII. 27.
 A Legnagyobb Magyar és Sopron városa. SH. IX. 28.
 Egy elfeledett soproni szobrászművész. SH. XI. 1.
 Albach páter, Széchenyi István gyóntatója. SH. XII. 25.
 A magyar Sopron útja. Nyugati Orszem 1. sz.
 Miből tanultak illetet a régiek? Új Idők. 13. sz.

Magyar fürdővendégek külföldön, külföldi író magyar fürdőkben. Új Idők. 26. sz.
Fürdőlevelek három évszázadból. Új Idők. 27. sz.
Régi magyar írók a fényképezőgép előtt. Új Idők. 36. sz.

1942:

Soproni diákok és a légi hajózás. Új Svm. I. 10.
A Fehér ló fogadó a Várkerületen. Új Svm. I. 17.
Nemsokára eltűnik Gyóni Géza harmadik lakóháza. Új Svm. I. 24.
200 évvel ezelőtt született a „harkai magánosság” poétája. Új Svm. I. 31.
Egy kőszegi nemes fiatal leírása Sopronról 1831-ben. Új Svm. II. 7.
A régi újságírás és Sopron városa. Új Svm. II. 14.
Arany Kakas, Esterházy herceg, Hattyú. Új Svm. II. 21.
Földieink Keletáziában. Új Svm. II. 28.
A felsőszopori Tóth család. Új Svm. III. 7.
Százötven esztendő a magyar színészet Sopronban. Új Svm. III. 14.
Százötven évvel ezelőtt sopronmegyei díszruhában farsangolt Nápoly. Új Svm. III. 21.
Három magyar író és a soproni gróf. Új Svm. III. 28.
A két Tómalom. Új Svm. IV. 4.
Emlékezések Gyóni Gézára. Új Svm. IV. 11, 13.
A soproni jezsuiták nyomában. Új Svm. IV. 16, 20.
A régebbik Schwartz ház a Templom utcában. Új Svm. IV. 25.
Az újabb Schwartz ház a Templom utcában. Új Svm. V. 2.
Madagaszkár meghódítása a kezei könyvtár régi újságaiban. Új Svm. V. 16.
Néhány régebbi neves festőnkéről. Új Svm. V. 23.
Erdekes házak a Magyar utcában és az Ezüst utcában. Új Svm. V. 30.
A katolikus gimnázium első magyar tanárja. Új Svm. VI. 3.
A Palatinus-ág Sopronban. Új Svm. VI. 6.
A Neugebäude a városháza mögött. Új Svm. VI. 13.
A nagy napfogyatkozás 100 esztendő előtt. Új Svm. VI. 20.
Fürdőznek a régi soproniak. Új Svm. VI. 27; VII. 3, 11, 18, 25.
A fényképezés legkorábbi időszaka Sopronban. Új Svm. VII. 22.
Három költő, három korszak. Új Svm. VII. 31.
Az első soproni katonaiskola. Új Svm. VIII. 1.
Búcsúzik a színlaposztó. Új Svm. VII. 7.
Egy várkerületi ház és két végrendelet. Új Svm. VIII. 8.
A Szent Mihály templom hajdani értékeinek nyomában. Új Svm. VIII. 22.
A soproni ferencesek nyomában. Új Svm. VIII. 30; IX. 5.
A hajdani Szent Erzsébet templom Sopronban. Új Svm. IX. 12.
A nemzet két csalóánya Sopronban. Új Svm. IX. 19.
Egy soproni táblabíró halálának száz éves évfordulója. Új Svm. IX. 26.
A nagy szifnx Sopronban. Új Svm. X. 3.
A rábasebesi freskó. Új Svm. X. 10.
Sopron vármegye neves szülöttei. Új Svm. X. 16.
Három sopronmegyei Liszt-orgona. Új Svm. X. 22.
A Magyar Művelődés Házának története (1872–1942). Új Svm. X. 14, 30.
Ertl Antal biedermeierkorai festőnk. Új Svm. XI. 4.
Rákosi Jenő és Sopron. Új Svm. XI. 7.
Sopron nagy diákja ... a magyar írók fejedelme. Új Svm. XI. 14.
Találkozásaim Rákosi Jenővel és családjával. Új Svm. XI. 17.
Egy kis rézlemez ... egy darab művelődéstörténet. Új Svm. XI. 21.
Amiben a megyebeli falvak megelőzték Sopront. Új Svm. XI. 28.
A Fehér angyal patika múltja. Új Svm. XII. 5, 7.
40 évvel ezelőtt volt először hangos-mozi Sopronban. Új Svm. XII. 11.
És Vittnyédy István? Új Svm. XII. 17.
A „Vajda” és a „Tüzes barát”. Új Svm. XII. 19, 21.
Domonkos István emlékezetére. Új Svm. XII. 24.
Hofer Péter, a száz éves takarékpénztár alapítója és családja. Új Svm. XII. 31.
Száz évvel ezelőtt halt meg Zay grófné, a soproni társasélet feje. SH. V. 24.

1943:

Hofer Péter a száz éves takarékpénztár alapítója és családja. Új Svm. I. 2.
Csendes évfordulók 1943-ban. Új Svm. I. 5.
Falvaink csúfolódó kedve. Új Svm. I. 9.
A Déli vasúti pályaudvar múltja. Új Svm. I. 16.

A bencés gimnazisták lapot szerkesztenek. Új Svm. I. 22.
 Zrinyi Ilona és a régi soproniak. Új Svm. I. 30; II. 1.
 A Zöld torony. Új Svm. II. 6.
 A régi soproni körhinta. Új Svm. II. 13.
 Tűzijátékos látványosságok a régi Sopronban. Új Svm. II. 20.
 Aki megverselte Dorfmeister freskóit. Új Svm. II. 27.
 Halottkém-balesetek a régi Sopronban. Új Svm. III. 6.
 Egy soproni Ankerschmidt. Új Svm. III. 13.
 Régi kőkeresztjeink. Új Svm. III. 20.
 Adalékok a vallásos néprajzhoz városunkban és megyénkben. Új Svm. III. 27.
 A Pálos történetől a Lővérig. Új Svm. IV. 3.
 Haydn, a násznagy és koma. Új Svm. IV. 10.
 Egy 60 éves ház a Várkerületen. Új Svm. IV. 17.
 Ahol Lothringeni Károly készülődött Buda ostromára. Új Svm. IV. 24.
 A soproni passiójáték útja a templomtól a színházig. Új Svm. V. 1.
 A soproni vándorszínésztől a mozivászonig. Új Svm. V. 8.
 Egy Dorfmeister kép a Dómban. Új Svm. V. 15.
 Soproni állatvédelem évszázadokkal ezelőtt. Új Svm. V. 22.
 Irodalmi pör Sopron körül 50 évvel ezelőtt. Új Svm. V. 29; VI. 2.
 A régi soproni asztalos céh. Új Svm. VI. 5.
 Múzeumi séták. Új Svm. VI. 12.
 Múzeumi séták. „Ex voto”. Új Svm. VI. 19.
 Szent László tisztelete a régi Sopronban és megyében. Új Svm. VI. 26.
 Múzeumi séták: 3. Régi fénykép a Fertőről. Új Svm. VII. 3.
 Múzeumi séták: 4. Eletképek. Új Svm. VII. 10.
 A Legnagyobb Magyar halotti emléke. Új Svm. VII. 17.
 Soproni irodalom 300 évvel ezelőtt. Új Svm. VII. 19.
 Egy kevésbé ismert soproni rokokó műemlék. Új Svm. VII. 31.
 A Viczay grófok háza a Ferenc József téren. Új Svm. VII. 24.
 Egy látogatás és előadás Sopronban, egy leírás Sopronról. Új Svm. VIII. 7.
 Soproni tudósítás Nelson admirálisról. Új Svm. VIII. 21.
 Vas Gereben soproni és megyei adomái. Új Svm. VIII. 28.
 Három levél, egy darab történelem. Új Svm. IX. 25.
 Herczeg Ferenc művei a soproni színpadon. Új Svm. X. 2.
 Soproni moziélet 30 évvel ezelőtt. Új Svm. X. 9.
 Klarissza ház vagy Csáky ház? Új Svm. X. 16.
 A soproni muzik a tudomány szolgálatában. Új Svm. XI. 6.
 Schätzel Mihály, Petőfi soproni pártfogója. Új Svm. XI. 13.
 A megújított Káptalanház múltja. Új Svm. XI. 20.
 150 évvel ezelőtt született Déryné. Új Svm. XI. 27.
 Sopron és Svédország. Új Svm. XII. 4.
 A mai soproni vasipar kisipari elődei. Új Svm. XII. 18.
 Egy 150 esztendőes soproni levél. Új Svm. XII. 24.

1944:

Kisfaludy Sándor soproni hetei. Új Svm. I. 8.
 Három magyar költő és a Fertő. Új Svm. I. 15.
 A soproni Bach-korszak a közgazdasági mérlegen. Új Svm. I. 29.
 Emlékezések Jászaira Marira. Új Svm. II. 5, 12, 19.
 Dorfmeister freskók a Balaton partján? Új Svm. II. 26.
 A soproni Benzur-család. Új Svm. III. 4.
 Munkácsy Mihály és Sopron. Új Svm. III. 11.
 Kossuth Lajos életútja soproni emlékei nyomán. Új Svm. III. 13, 24.
 Mozart Requimje és a Szent Mihály templom egyházi zenéje. Új Svm. IV. 1.

1945:

Orosz vonatkozások Sopron múltjában. Új Sopron. VII. 1.
 Orosz kapcsolatok Sopron zenéjének és színházának múltjában. ŰS. VII. 15.
 Egy soproni szappanossegéd vándorútja. ŰS. VII. 15.
 A soproni könyvomat kettős jubileuma az 1945-ös évben. ŰS. VII. 29.
 Kuruc hősök ... soproni utcanévek. ŰS. VIII. 5.
 Milyennek látták az egykorú lapok az első soproni munkásfelvonulást? ŰS. VIII. 12.
 Száz évvel ezelőtt készült az első festmény a magyar munkásról. ŰS. VIII. 26.
 Bartók Béla és Sopron. ŰS. X. 10.
 Mészáros Sándor 75 esztendőes. ŰS. IX. 16.

1946:

- Inasok, segédek nevelése a régi Sopronban. ŪS. I. 1.
Magyar fény a német sötétségben. ŪS. 20.
Dóczy Lajos elmulasztott centennáriuma. Soproni Újság. III. 14.
Már a jó Csányi János is tudta. SŪ. III. 20.
Hegykőn írták az első ismert magyarnyelvű levelet. SŪ. III. 22.
Jegyzetek a soproni utcanevek korszerősítésének kérdéséhez. SŪ. III. 24.
A Marseillaise a „Neuhof”-ban. SŪ. IV. 3.
Fend János, a soproni gótikus oltárok visszaálmodója. SŪ. IV. 7.
Aranycsoda az 1681-es országgyűlésen. SŪ. IV. 26.
Lábas ház az Orsolya téren. SŪ. V. 19.
Kiről nevezték el a soproni lovassági kaszárnyát? SŪ. VI. 2.
Eltűnt várkerületi házak nyomában: A 115–117. sz. SŪ. VI. 9.
Eltűnt várkerületi házak nyomában: B. 111. sz. SŪ. VI. 14.
Századvégi történet Sopronban. SŪ. VI. 16.
Eltűnt várkerületi házak nyomában (109-es). SŪ. VI. 26.
Eltűnt várkerületi házak nyomában (107. a. és 107. b.) SŪ. VII. 2.
Eltűnt várkerületi házak nyomában (105. és 103.). SŪ. 11.
A régi soproni szűrszabók. SŪ. VII. 20.
A nándorfasori Raffensberger-házban. SŪ. VII. 21.
Eltűnt várkerületi házak nyomában (101-es). SŪ. VII. 25.
Eltűnt várkerületi házak nyomában (99-es). SŪ. VII. 27.
Eltűnt várkerületi házak nyomában (97-es). SŪ. VIII. 2.
Farsangi lakodalom Széplakon, anno 1718. SŪ. VIII. 31.
Eltűnt várkerületi házak nyomában (95-ös). SŪ. X. 3.
Egy viszontagságos soproni szűret. SŪ. X. 8.
Néhány adat a kávé soproni útjának elejéről. SŪ. X. 20.
Egy belvárosi ház, amely ontja az érdekeltségeket. SŪ. X. 22.
Az Orsolya tér víztartójának mondája. SŪ. XI. 9.
Megoldódott a soproni múzeum zsidó sirkövének rejtélye. SŪ. XI. 19.
„Egy ház a Kolostor utcában”. Gyóni Géza cikke Sopronról. SŪ. XI. 29.
Jelgék, távszózatok, zengicséletek egy száz éves soproni könyvben. SŪ. XII. 1.
Házcsoport a Várkerület torkolatában. SŪ. XII. 14, 19.
Gyóni Géza soproni lapot akart alapítani. SŪ. XII. 25.

1947:

- Érdekes évfordulók 1947-ben. SV. I. 1.
A gyermekvédő Sopron. SŪ. I. 5, 7.
Mikor a Fertő befagy. SŪ. I. 29.
Egy török Hári János Sopronról. SŪ. I. 24.
Egy póruljárt békekövetség Sopronban. SŪ. II. 21.
Régi kemény soproni telek. SŪ. III. 9.
150 esztendő a Gotterhalte. SŪ. III. 14.
Elpusztult belvárosi házak nyomán. SŪ. IV. 6.
A fertőbozi Apollónia szobortól a kuruzslókhig. SŪ. V. 8.
A félreismert Szent Gál. SŪ. VI. 29.
Elpusztult belvárosi házak nyomán. Új utca 25. SŪ. VII. 13.
Elpusztult belvárosi házak nyomán. Új utca 5. SŪ. VII. 20.
Elpusztult belvárosi házak nyomán. Új utca 23. SŪ. VII. 27.
150 éves művészeti pőr. SŪ. VIII. 7.
A soproni Színnyey Merse Pál. SŪ. XI. 16.
Egy szerencsény ... két szerencsény ... SŪ. XI. 23.
A Városi Múzeum építője 100 évvel ezelőtt született. SŪ. XI. 30.
A Szent György utca elpusztult házainak nyomán: 2. számú. SŪ. XII. 7.
A Szent György utca elpusztult házainak nyomán: 23. számú. SŪ. XII. 21.
A Pócsi utcában lakott Sopronban Berzsényi Dániel. SŪ. XII. 25.
Két magyar író, aki haragudott Sopronra: Barcsay Ábrahám és Jókai Mór. SV. IV. 4.
Két ismeretlen soproni vonatkozás Széchenyi életéből. SV. IV. 8.
Sáskajárás Sopronban a korábbi századok folyamán. SV. VI. 9.
Békedelegáció hajdanában-danában. Új Idők 6. sz.
A Gellérthegy 100 évvel ezelőtt. Új Idők 15. sz.
Csodálkozó magyarok. Új Idők 17. sz.
Júdás kötele, Attila pajzsa és társaik a múzeumban. Új Idők 30. sz.
Sopron, az élő múzeum. Vándortűz. IX.

Kétszáz éve tanítanak Sopronban az Orsolyiták. SV. V. 16.
Sopron leghosszabb lejáratú kölcsönét 50 esztendővel ezelőtt fizette ki. SV. V. 22.
Két óriási Dorfmeister oltárkép elpusztult Szombathelyen. SV. IX. 5.
A százesztendős „Déli vasút”. SV. IX. 19.
Göhring, a soproni kengyelfutó és egyéb érdekességek a város sporttörténetéből. SV. 1946; IX. 23.
Regi soproniak, akik megjárták Moszkvát. SV. 1947. X. 3.
A százesztendős „Déli vasút”. SV. X. 10.
Mit látni a soproni könyvkiállításon? SV. X. 17.
Karácsonyest a régi Sopronban. SV. XII. 24.

1948:

A régi soproni kalaposok tündöklése. SÜ. I. 11.
Mikor a soproniaknak egyszerre két napja volt. SÜ. I. 18.
A Szent György utca elpusztult házainak nyomán, 8-as. SÜ. I. 23.
A Szent György utca elpusztult házainak nyomán, 6-os. SÜ. II. 1.
Oroszlánok a régi Sopron utcáin. SÜ. III. 28.
A Szt. György utca elpusztult házainak nyomán, 17-es. SÜ. IV. 4.
Festőművész, akit Kőszegnek engedték át. SÜ. IV. 11.
100 évvel ezelőtt halt meg Donizetti. SÜ. IV. 18.
A magyar demokrácia három hőse, akinek utcanév járt Sopronban. SÜ. V. 1.
Ismeretlen Dorfmeister freskók megyénk szomszédságában. SÜ. V. 9.
Elpusztult belvárosi házaink nyomán, Templom u. 21. SÜ. V. 15.
Elpusztult belvárosi házaink nyomán, Káptalanház. SÜ. V. 23.
Amikor Kossuth – színdarabot írt. Új Idők 10. sz.

1954:

Az ál-Petőfi Győr megyében. GySmH. I. 1.
Ötven éve mutatták be először Gorkij Ejjeli menedékhelyét Sopronban. GySmH. I. 21.
Jókal regényalakok a soproni utcán. GySmH. V. 12.
125 éves a soproni Zeneiskola. GySmH. VI. 20.
A soproni munkásmozgalom legkorábbi időszakai, I. A céhek világa. GySmH. VII. 18.
A színpadtól a valóságig. GySmH. VIII. 25.
Az első május elseje. GySmH. IX. 26.
Egy lengyel szabadsághős Sopronban. GySmH. X. 24.
Régi választások Sopronban és környékén. GySmH. XI. 5.
Névtelen 1848/49-es hőseink. GySmH. XII. 12.

1955:

Ráth Mátyás. GySmH. I. 1.
Kópházán szabadultam fel. GySmH. II. 20–24.
Goldmark Károly világhírű zeneszerző Sopronban és Győrött. GySmH. V. 18.
Bartók Béla és Sopron. GySmH. IX. 18.
A soproni világítás és a brennbergi szén. Soproni Egyetem III.
A soproni erdők felfedezése. Soproni Egyetem V.
Hat évszázados színházi kultúra – Üres színház. Soproni Egyetem VI.

1956:

Egy elmulasztott centennárium. 100 évvel ezelőtt halt meg Bezerédj István. Kisalföld IX.. 2.

1957:

Két elmulasztott évforduló. Kisalföld II. 8.
A Hunyadiak és Sopron városa. Kisalföld II. 14.
Mibe került Sopronnak I. Ferenc halála? Kisalföld III. 21.
225 esztendeje született Haydn József. Kisalföld III. 31.
A Zöld ház a Hátsó kapunál. Kisalföld V. 23.
Térjünk vissza a soproni múlt legszebb hagyományához: a tiszta városképhez! Kisalföld VI. 4.
Műemlékeink. A Sas téri Fekete Sas ház. Kisalföld VI. 19.
A Geofizikai Intézet épülete a Szt. György utcában. Kisalföld VII. 3.
A régi soproni líceum (Berzsenyi gimnázium) környéke. Kisalföld X. 31.
Eltűnt egy régi ház a soproni Belvárosból. Kisalföld XII. 19.

1958:

I. Iliomfi. Kisalföld I. 19.
Sopron, Templom u. 19. Kisalföld VII. 13.
Kallódó Haydn-émlékek. Kisalföld XI. 22.

Kalappal vagy kalap nélkül. Kisalföld XII. 9.
Régi választások Sopronban és környékén. Soproni Egyetem.
Elményeimből. Képes Kisalföld.

1959:

Egykori újság tudósítása Kónyról 1823-ban. Kisalföld I. 7.
Haydn József Nyugat-magyarországon. Kisalföld V. 31.
Bárány Boldizsár, a soproni diákköltő regényes élete. Kisalföld IX. 20.
Üdvös volt-e a régi Győr megye a hosszú élet elérésére? Kisalföld X. 11.
Kazinczy és megyénk. Kisalföld X. 25, 27.
Ilyen volt a Kazinczy-centennárium. Kisalföld XI. 1.
Egy soproni katona köszönti Schillert. Kisalföld XI. 10.
Zsiráfok utazása két világrézsen és Sopronon át. Kisalföld XI. 22.

1960:

Tréfás kedvű régi újságírók. Kisalföld II. 3.
Régi győri feltalálók. Kisalföld II. 7.
A Fertő és a Hanság népének múltja. Kisalföld II. 9-13.
Teve, elefánt és más ragadozók a régi Sopronban. Kisalföld II. 28.
Hetven éves a telefon Sopronban. Kisalföld III. 20.
Széchenyi István és Sopron városa. Kisalföld IV. 7.
Húsvéti népszokások a régi Sopron megyében. Kisalföld IV. 17.
A soproni vendégforgalom múltja. Kisalföld VII. 3.
A soproni toronyzene múltja. Kisalföld VII. 5.
Kisfaludy Károly egyik darabjának szabadteri előadása Páduában 130 évvel ezelőtt. Kisalföld IX. 1.
Tizenöt éves a munkás színháztársaság. Kisalföld X. 6.
Győri talyigások. Kisalföld XI. 8.

1961:

Győri kavardás a köszönés körül. Kisalföld I. 4.
A „Feket ház”. Kisalföld II. 26.
„Fejmosás”. Kisalföld III. 10.
Régi március 15-i ünnepek Sopronban. Kisalföld III. 16
Hazatérés Sopronba, a romvárosba. Kisalföld IV. 2.
Embervásár a régi Győrött és Sopronban. Kisalföld IV. 15.
Légahajó megyénk felett. Kisalföld IX. 10.
Kiveszett népszokások a megyében. Kisalföld XI. 5.
A cigánykérdés múltjáról. Kisalföld XI. 26.

1962:

Hangversenyközvetítés Sopronból Győrbe 66 évvel ezelőtt. Kisalföld I. 14.
Czuczor tréfáiból. Kisalföld II. 4.
Egzotikus népek fiai körünkben egykor és most. Kisalföld III. 4.
Fogolyzandulás Nagycenken 1850-ben. Kisalföld IV. 1.
Sopron, a Szedres város. Kisalföld V. 6.
A soproni múzeum parkjába került a Pék-kereszt. Kisalföld VI. 28.
Zeneművészdinasztia. Kisalföld VIII. 12.
Törpék és vasgyűrők a színpadon. Kisalföld VIII. 24.
Széchenyi és a győri búzás hajók. Kisalföld XII. 30.

1963:

A „Parasztbecsület” útja Sopronban. Kisalföld II. 14.
Gáláns beszélytan, 200 évvel ezelőtt jelent meg az első magyar-francia nyelvkönyv. Kisalföld IV. 13.
Nevezetes évforduló megyénkben. Kisalföld V. 21.
Katona József drámája Hédervár ostromáról. Kisalföld II. 26.
Régi csfnytevések a francia királyi udvarban. Kisalföld V. 31.
Így kezdtem mint író. Kisalföld IV. 12.

1964:

Kis esetek az előadósztal mellett. Kisalföld V. 24.
Kis esetek az előadósztal mellett. Kisalföld V. 24.
Hogyan lettem felolvasóból előadó? Kisalföld VI. 21.
Zrínyi Miklós, a soproniak barátja. Kisalföld XI. 26.

1965:

Apróságok a régi magyar színház életéből. Kisalföld VI. 8.

Majdnem száz évet ért száz év alatt (Az ev. templomtorony órája). Kisalföld XI. 12.
A vár vérkezű rakói. Kisalföld XI. 26.
Mit képzelt rólunk a peleskei nótárius? Kisalföld XII. 1.
Tréfás utazások a Fertő taván. Kisalföld XII. 4.

1966:

Sopron megyei díszruháik a mohi csatában. Kisalföld I. 7.
Furcsaságok Győr múltjából. Kisalföld III. 5.
Újítások, felújítások. Kisalföld IV. 3.
Megújuló Jókai-szindarabok. Kisalföld IV. 15.
A „párizsi” és a másodrangú cigányzenészek. Kisalföld VI. 22.
Hóhérok egymás közt. Kisalföld X. 15.
Két emléktáblát érdemelne a soproni Hattyú fogadó. Kisalföld X. 26.
Tűzvédelmi epizódok. Kisalföld XII. 25.

1967:

A soproni magyar nyelv serdülő kora. Kisalföld I. 27.
A fertőhomoki nagyevő és elődei. Kisalföld II. 19.

1968:

Csendélet a soproni sörházban, avagy Kinizsi Pál tanítványa. Kisalföld II. 8.
Lakodalmi bonyodalmak. Kisalföld IV. 20.
Toborzás Sopronban anno 1780. Kisalföld V. 1.
Idill a balfi fürdőházban. Kisalföld V. 11.

1969:

200 évvel ezelőtt nyílt Sopron első körszínháza. Kisalföld X. 28.
Eszem-iszom krónika. Étkezési szokások, Magyarország X. 26.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Alkonyi István:

Sopron város térképei az Országos Széchényi Könyvtár térképtárában

A retrospektív térképbibliográfia hazánk legnagyobb térképgyűjteményének e tárgyú anyagát igyekszik ismertetni. Az egyes címléírások után — az annotáció előtt — találjuk a térkép jelzetét, amelyen kérhető (ill. megtalálható) a gyűjteményben (pl. Ta 2247, TM 316). A TNy jelzet kivételt alkot, ilyen jelzetű térkép a központi olvasóteremben kapható meg, a Fol. Germ. jelzetet a könyvtár kéziratárában adják ki.

A Kéziratok térképek — Nyomtatott térképek — Kataszteri térképek — Birtokvázlatok felosztáson belül második rendező elvnek az időrendet vettük.

Egyes rövidítések feloldása: É. n. = évszám nélkül; M. = méretarány; M.n. = méretarány nélkül; m. t. = melléktérkép; öh. = összehajtv.

I. KÉZIRATOS TÉRKÉPEK

1. K[öenigliche] Fray Stadt Oedenburg M. 400 Org. Wienn. — 210 mm. 2"—100°
[kb. 1 : 3610] 1770 körül. 53 × 44 cm. Ta 3157.

Sopron törvényjogú város külterületének (a falakon túli területnek) térképe. 1970: Sopron járás jogú város, Győr-Sopron megye. Várostérkép keret nélkül. Tájolás: dél-délkeleti. Domborzatrajz pillacsíkozással. Vízrajz: patak. Kapuk nevei és néhány teleknév: *Franciscaner Garten, Jesuiter Garten*. A falakon belüli városi belterület helye üresen hagyva. Falakon kívüli telkek színezve (hasznosítás szerint?). Épületek a falakon kívül alaprajzban. Szőlőskertek színezéssel és venyigékkel jelezve. Színes. Papír.

A hátlapon a *Potschi Thor* és a *Korneiss-Bau-Holtz* — *Depositorium* környékének részletes helyszíni vázlata.

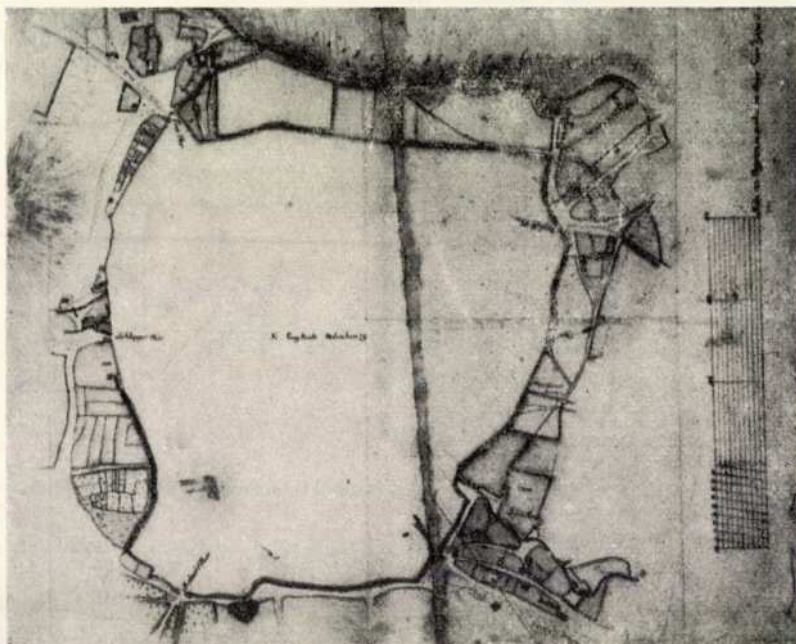
2. Oedenburg's Post und Commercial Strassen. [18. sz. vége.] M. n. [kb. 1 : 23 840] 64 × 195 cm. Ta 2247.

Sopron és környéke: Harka (Harkau) és Kelénpatak (Klingenbach, Klimpa) közötti út térképe, melyen csak az utak menti területsávok vannak kidolgozva. Sopronból 4 irányba vezetnek az utak: bécsi postaút, bécsújrhelyi elágazással; pozsonyi postaút, győri országút, kőszegi postaút. Színes.

3. Königliche Freistadt Oedenburg. M. [olvashatatlan]. É. n., 25 × 19,5 cm.

Ta Fol. Germ 1124—OSZK

SCHUSTER Károly soproni polgár följegyzései Sopron múltjából (1827—1866), 418 lev., kéziratos térképről készült fényképmásolat. Sopron város belterülete. Utcanevek és a jelmagyarázat elhalványult.

Sopron külterületének 1770 körül készült térképe

II. NYOMTATOTT TÉRKÉPEK

4. Oedenburg in Nieder Ungarn. Daniel SUTTINGER del. M. n. Sopron 1681, Ny. n. 52 × 33,5 cm. TM 385.

Sopron [örvény]j[ogú] v[áros] látképe. Metszet. Jelmagyarázat. Városcímer. „A Magyar Történelmi Társulat 1932. február hó 13-án megtartott soproni vándorgyűlésének emlékére” felajánlja ifjabb STORNO Ferenc.

5. Oedenburg und seine Umgebungen. Reschka ac. Triest. 1850 körül, Kunst Anst. d. Oestr Lloyd 9 látkép külön keretben. 25 × 16 cm. TM 1746.

Sopron, Balf, Bánfalva és Fertőboz látképei. Díszített keret. Rézmetszet után készült nyomtat.

6. WOLF Heinrich: Geologische Karte der Umgebung vor Ödenburg, entworfen i. J. 1869, Im Auftrage der Stadtgemeinde von Ödenburg. M. n. Wien 1870, Geol. Reichsansfalt, Köke ny. $31,5 \times 39$ cm. 2 keresztmetszet. TNY 217 217.

Sopron környékének geológiai térképe. Színes. Geológiai rétegek színezve. Szín- és jelmagyarázat. Wolf Heinrich: Die Stadt Oedenburg Sopron und ihre Umgebung (Wien 1870) című könyv melléklete.

7. GÖNCZY Pál: Sopron megye térképe. Rajz: KOGUTOWICZ Manó. M. 1 : 225 000 Bp. 1885, Posner ny. $45,5 \times 36,5$ cm. 1 mt. TM 3789.

Színes. Színmagyarázat. Jelmagyarázat. Járások nevei felsorolva. Megyecímer. 1. Sopron és környéke. M. 1 : 75 000.

8. Sopron szab[ad]kir[ályi] város szabályozási terve. Sopron, 1905. évi május hó 10-én. M. 100 m—13 mm. Sopron 1905, Ny. n. 64×52 cm. TM 316.

Színes. Jelmagyarázat színek szerint. Utcanév nélkül.

Wälder József 1905-ben készített városszabályozási terve

9. Szab[ad] kir[ályi] Sopron város térképe. Iskolai használatra. M. 1 : 11 500 Sopron [kb. 1910] Schwarz—Romwalter ny. 29×19 cm. TM 1865.

Színes. Belterület. Színmagyarázat. Jelmagyarázat. Utcák, terek nevei. Középületek számozva. Számok magyarázata kereten belül. Megyecímer.

10. PACSÉRI Károly—KOGUTOWICZ Károly: Sopron vármegye iskolai és közigazgatási falitérképe. A legújabb hivatalos adatok nyomán. Metszette: Magyar Földrajzi Intézet M. 1 : 75 000. Bp. 1910 körül $138,5 \times 87$ cm. 2 mt. TM 3116.

Színes. Nagyközségek és város alaprajz. Erdő és szőlő. 1. Sopron szab[ad] kir[ályi] város tervrajza. M. 1 : 75 000 — 2. Sopron vármegye néprajzi térképe.

11. Sopron szab[ad] kir[ályi] város térképe. Iskolai használatra. M. 1 : 11 500 Sopron 1918 előtt Schwarz—Romwalter ny. $29 \times 19,5$ cm. TM 10 000.

Színes. A város belterülete. Utcák, terek nevei feltüntetve. Jelmagyarázat. Középületek számjelek szerint felsorolva, alaprajzok kiemelve. Városcímer.

12. Sopron szab[ad] kir[ályi] város térképe. M. 1 : 15 000. Bp. 1920 körül Kellner 34 × 23 cm. TM 1875.

Színes. Belterület. Utcák, terek, középületek nevei számok alapján felsorolva kereten belül.

13. BARCZA L[ean]der: 1. Sopron térképe. [Kézirat] M. 1 : 15 000. 2. Sopron közvetlen környékének turista térképe 1—3 órányira. M. kb. 1 : 15 000 1 cm — 1 km. Sopron 1925, Röttig-Romwalter ny. 2 térk. egy lapon. 28 × 19,5—21,5 × 13,5 cm. — öh. 16 cm. TM 126.

Utcák nevei. Jelmagyarázat. Középületek felsorolva, borítékcím: Sopron városa közvetlen környékének térképe. BARCZA Leander kézírása.

14. Sopron szab[ad] kir[ályi] város átnézeti térképe. M. 1 : 15 000. Bp. 1928, Áll. Térképészeti ny. 112 × 82,5 cm. TM 449.

Színes. Utcák, terek nevei. Középületek névjegyzéke kereten belül. Városcímer.

15. Sopron. M. 1 : 15 000. Bp. [1930.] ifj. Kellner, 20 × 14 cm. TM 89.

Színes. Utcák, terek nevei. Középületek névjegyzéke kereten belül. Mell.: Lloyd Reisebücher.

16. Sopron. M. 1 : 15 000. Bp. [1930.] ifj. Kellner, 20 × 14,5 cm. TM 90.

Színes. Utcák, terek nevei. Középületek névjegyzéke angol nyelven, kereten belül. Mell.: Lloyd guide books.

17. FEKETE Zoltán: Sopron szab[ad] kir[ályi] thjf. város úthálózatának térképe. M. 1 : 200 000. Sopron. 1931. [1932] Városi Mérnöki Hiv[atal] M. Kir. Áll. Térképészeti ny. 111 × 74 cm. 1 mt. TM 401.

Színes. Jelmagyarázat. Utak. Városcímer. Melléktérk.: Sopron szab[ad] kir[ályi] város átnézeti térképe. M. 1 : 15 000.

18. MARIKOVSKY Zoltán: Sopron szab[ad] kir[ályi] város térképe. M. 1 : 12 500 Sopron 1936, Röttig-Romwalter ny. 47 × 32 cm. TM 102.

Színes. Erdőszínezés. Fokhálózat nélkül 1. Sopron vidéke. M. 1 : 100 000.

Sopron topográfiaja. (Sopron, 1936). Részletes belterület. Színes. Utcák nevei, középületek jelezve. Terek, épületek névmutatója a hátlapon. Városcímer.

19. Sopron járási jogú város. Készítette és közreadja az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Kartográfiai Vállalata. M. n. Bp. 1958, Offset ny. 45 × 31,5 cm. 1 mt. TM 1956.

Győr-Sopron m. Színes. Erdőszínezés. Utcák, terek, városrészek nevei feltüntetve. Középületek, műemlékek jelezve, neveik számmagyarázatban felsorolva. Autóbusz-vonalak. Utcanévjegyzék kereten belül. Melléktérkép: Belváros.

20. Sopron járási jogú város. Készítette és kiad. az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Kartográfiai Vállalata. M. n. 2. jav. kiad. Bp. 1961, Házi soksz. 45 × 31,5 cm. TM 10 509.

Győr-Sopron m. Színes. Utcák, terek nevei, középületek számjel. sz. felsorolva 1. Belváros. Utcanévjegyzék kereten belül.

21. Sopron járási jogú város. Készítette és kiad. az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Kartográfiai Vállalata. M. n. 3. jav. kiad. Bp. 1964, Házi soksz. 44,5 × 31,5 cm. 1 mt. TM 10 535.

Győr-Sopron m. Színes. Utcák, terek, városrészek nevei. Jelmagyarázat. Utcanévjegyzék kereten belül. 1. Belváros.

22. Sopron járási jogú város. Készítette és kiad. az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal, Kartográfiai Vállalata. M. n. 4. jav. kiad. Bp. 1965, Házi soksz. 44,5 × 31,5 cm. 1 mt. TM 10 566.

Győr-Sopron m. Színes. Utcák, terek, városrészek nevei. Utcanévjegyzék kereten belül. Melléktérkép: Belváros.

23. Sopron járási jogú város. Készítette és kiad. az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Kartográfiai Vállalata. M. n. 5. kiad. Bp. 1966, Házi soksz. 44,5 × 31,5 cm. 1 mt. TM 10 081.

Győr-Sopron m. Színes. Utcák, terek, városrészek nevei. Utcanévjegyzék kereten belül. Melléktérkép: Belváros.

Győr-Sopron m. Utcák, terek nevei és a telekkönyvi számok feltüntetve. 11., 12., 16., 17., 21—23., 31—34., 41—46., 51—53., 56., 60., 61., 67. szelvényszámok + címlap. Középületek névívással.

IV. BIRTOKVÁZLATOK

28. 1. Aufnams-Protokoll über die Ried = und Kulturenweise Vermessung der Gemeinde Oedenburg. 1853, 12 l., 38,5 cm.

29. 2. Berechnungsprotocoll der Gemeinde Oedenburg sammt den Enclaven Wandorf, Agendorf und Loipersbach. 1854, 32 l., 38,5 cm.

30. 3. Sopron szab[ad] kir[ályi] város. II. számú nyilvántartási jegyzék az 1886. év folyamán az I. sz[ámú] nyilvántartási jegyzék feltételeinek értelmében megosztott földrészelekekről. 1886—1887, 66 l., 34,5 cm., 2 db.

Lóránt Ödön:

Napsugaras kapuk Sopronban

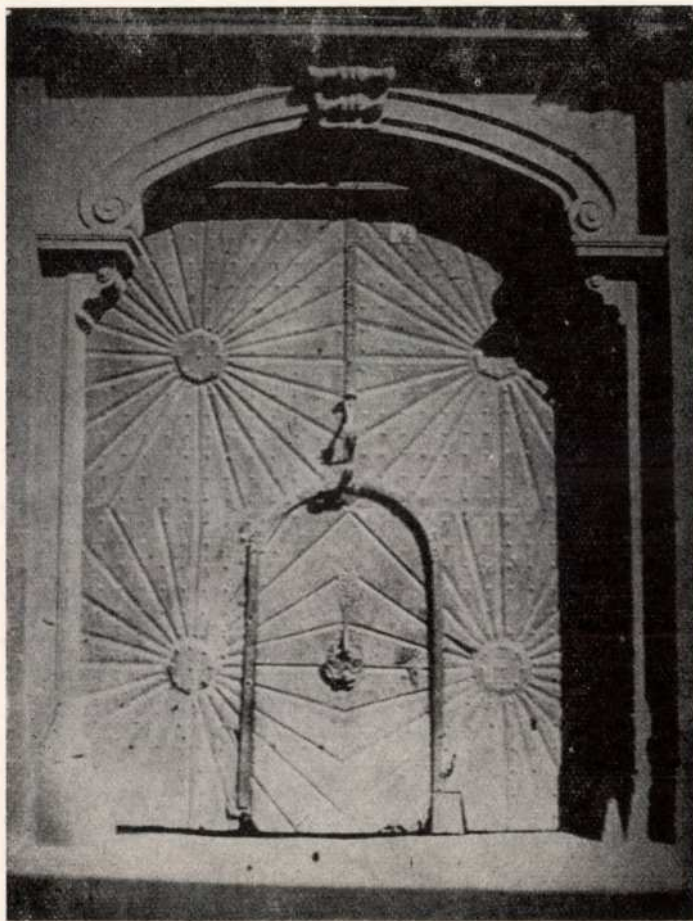
Sokan járják a soproni utcákat. Ha látó szemmel szemlélődnek, nem kerüli el figyelmüket a stilizált sugaras napkorongot ábrázoló, különböző megoldású kapuk sokasága sem. Ötven körül van a kaput csak részben beborító napsugaras motívum, de ismerjük azt az öt kaput is, amely teljes felületén egy vagy több napkorongból kiinduló sugárral van borítva. A nap a legősibb oltalmazó, díszítő motívumok közé tartozik. Jellegzetes díszítőelem a Szeged környéki népművészetben, ahol *istenszőnnek* nevezik. Általános elnevezése azonban *napsugár*.

A napkorong sugaras ábrázolási módja, a stilizált Nap megtalálható Sopronban a házak kapuján, a kapu felső ívezetén, az ajtókon, a vasrácsokon, faragványokon. Bekerült a díszítőelem az egyházi szimbolikába is, mint a „Két Mór-ház” szoborfülkéi felett látható. A legkülönbözőbb megoldások gyönyörködtetik a szemet. Feltehetően ez a díszítőelem az ország nagyon sok tájegységében: a Szeged vonzási körébe tartozó Kiskunságon, Bácskában, Sopron vonzási körében Fertőrákoson, a Dunántúlon még Győrött, Esztergomban, Veszprémben, Pécsen, Tatabányán, Székesfehérvárott, Kőszegen. Van Egerben, Borsod megyében Borsodnádason, Szent Domonkoson. Budapesten a Várban, a Táncsics utca 46. számú ház kapuján.

A kapuk napsugaras díszítése munkaigényes és ezért költséges. Akár egyes sugarak, akár sugárkötegek képezik a díszítést, a kapu külső felületét először simára kell legyalulni, és erre a felületre kell megtervezni a sugarak elhelyezését. Minden egyes sugárköteget egyedenként kell kidolgozni és terv szerint felragasztani, illetve szögecselni. A hosszadalmas és költséges munka magyarázza azt a tényt, hogy a sugaras kapuk száma csekély. Az elkészítés módjából következik, hogy a kapuk karbantartása és tisztítása is költséges. Ez a kapuk elhanyagoltságához, pusztulásához visz.

Sopronban nem sikerült eddig megállapítani a napsugaras kapuk keletkezésének korát, csak annyit tudunk, hogy azok az épületek, amelyeken a teljes kaput be-

borító napsugár motívum van, 1734-ben már léteztek. A díszítés valószínűleg a XVIII. század vége felé létesült. A fent elmondottakból következik, hogy a kapuk is úgy, mint az épületek, műemlékjellegűek, és éppúgy gondjukat kellene viselni. Sopronban a legjobb karban a Templom utca 16. számú, Baumgartner-ház kapuja van. (1. kép) A kapun szimmetrikusan négy napkorong van elhelyezve. A korongot

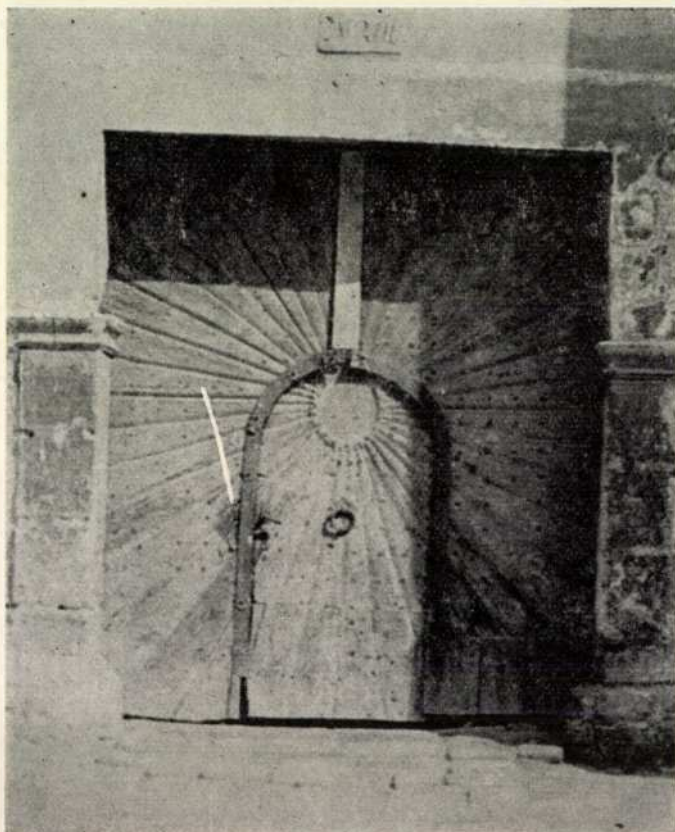
1. kép. A Templom u. 16. sz. ház kapuja

egy nyolcszög helyettesíti és belőle ágaznak szét a sugárnyalábok. A kapu közepén nyílik a gyalogosok részére a bejáró ajtó, amelyen a sugarak törés nélkül folytatják útjukat. Az ajtó közepén szép kivitelű kopogtató van elhelyezve.

A Bécsi út 14. számú házon (2. kép) van a teljes kaput betöltő, a kapu középpontjában elhelyezett köralakú naptárcsás díszítés. A sugárkötegek törés nélkül ha-

ladnak át a kapu közepén elhelyezett ajtón, amelyen egy egyszerű kopogtató van. A ház 1734-ben Knar Pál és 1930-ban Preisz Henrik tulajdonában volt.

A Pócsi utca 12. számú ház kapuja (3. kép) van a legrosszabb karban. Összeomlás előtt áll! A házon emléktábla hirdeti, hogy Berzsényi Dániel 1819—1820-ban ebben a házban lakott. A nyomott ívű kapun szimmetrikusan négy ovális napkorong van elhelyezve. A sugárkötegek egyenes vonalú végződése négy közel egyenlő nagy-

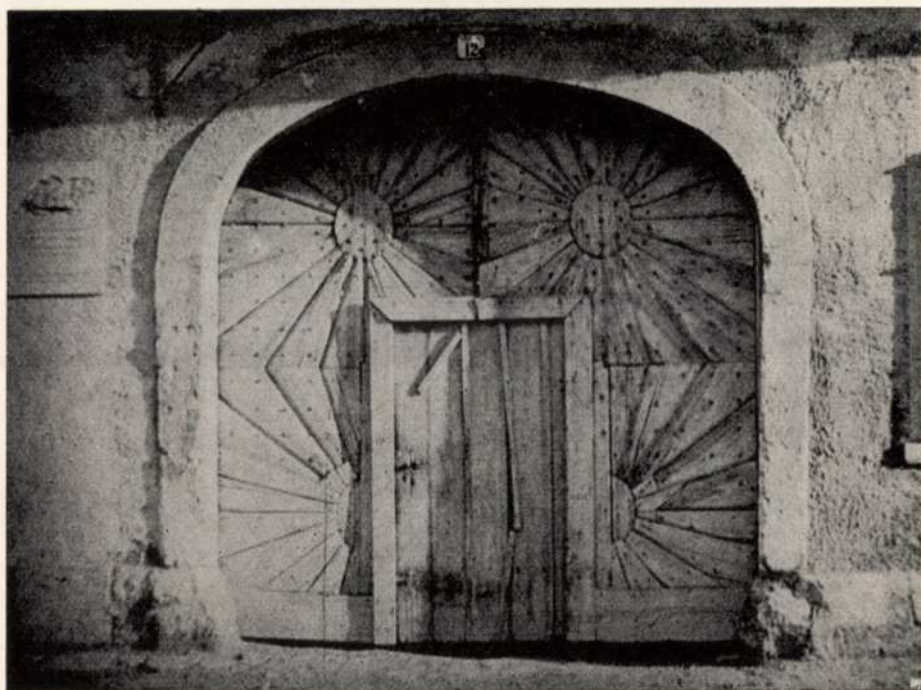

2. kép. A Bécsi út 14. sz. ház kapuja

ságú mezőre osztja a kaput. Sajnos a kapu közepén elhelyezett ajtó már nem az eredeti, hanem lécekből és deszkából a szép kapuhoz és az emléktáblához nem méltóan van összetákolva!

A Lenin körút 7. számú Reipál-ház magas ívelésű középkori kapubejáratán szimmetrikusan elhelyezett négy közel kör alakú naptárca van. Az ezekben kiágazó sugárkötegek a közepén elhelyezett ajtó középvonaláig haladnak. Jelenleg a kapu az épület műemléki helyreállítása miatt ki van emelve. Remélhető, hogy eredeti szép alakjában kerül vissza rendeltetési helyére.

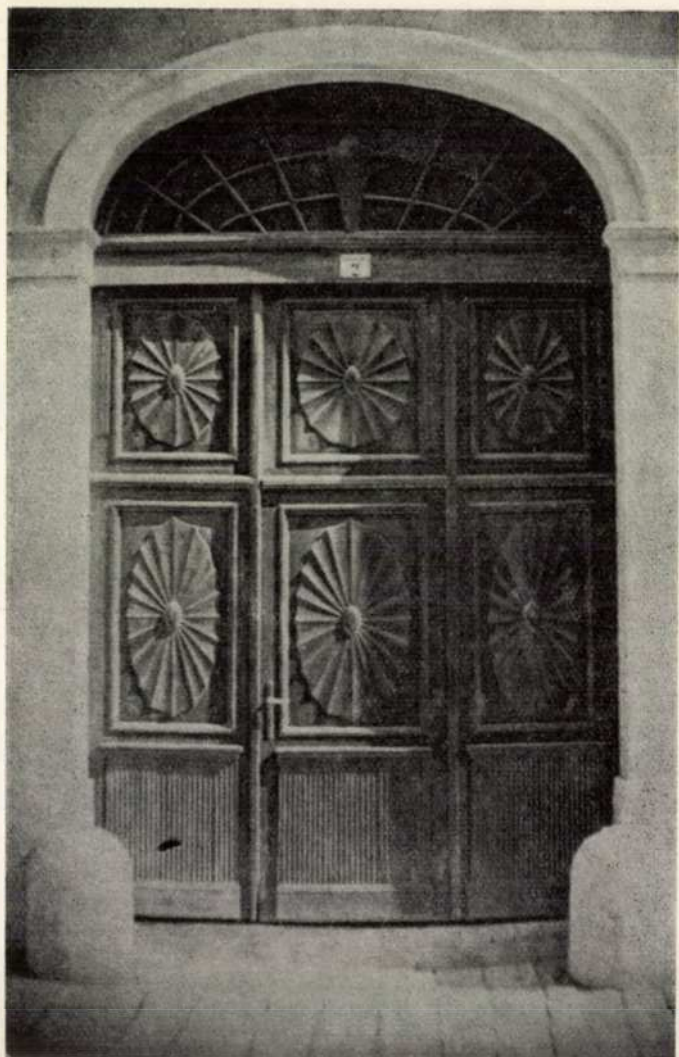
A Szentlélek utca 2. szám alatti felújított kapu eltér (4. kép) a fentiektől, mert a nyomott ívelésű felső rész el van választva a kaputól. A négyszögletű kapu 6 mezőre van beosztva és a mezőkben faragott-véselt ovális sugaras tárcsák láthatók. A kapu felső ívelt részét beborító megoldásból szép kivitelű a Vitnyédi utca 22. számú házon látható napsugár. A kapu középvonala két részre bontja a mezőt, és a mezők belső sarkában egy kis tárcsa-részből indulnak ki a sugarak (vö. még az 5. képet).

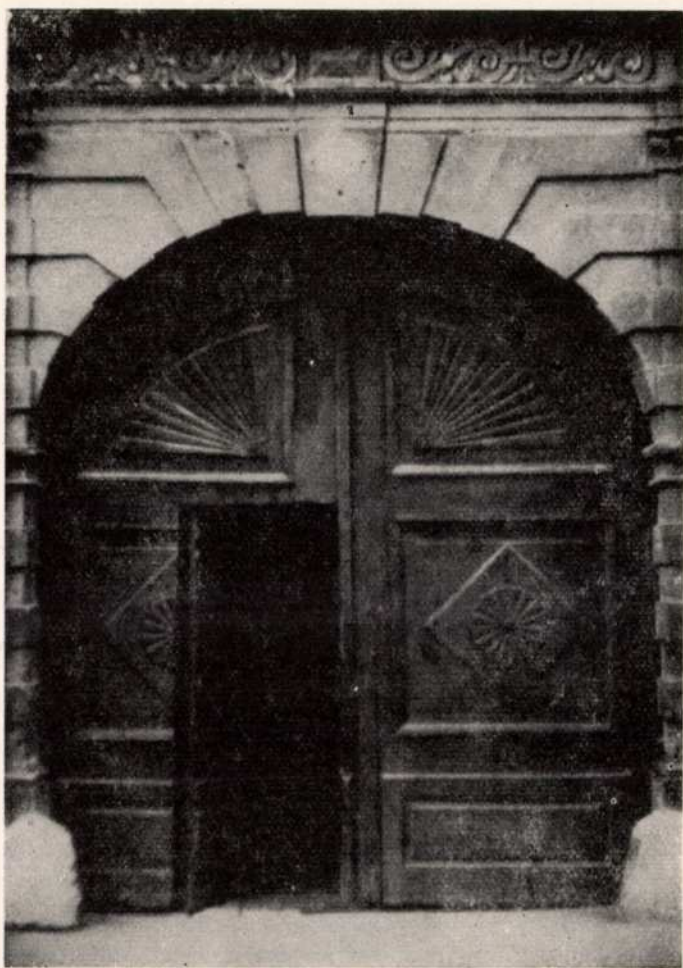
3. kép. A Pócsi utca 12. sz. ház kapuja

Egyike a legszebben kivitelezett napsugaras kapuknak az országban Esztergomban a Messzána-házon látható. A napkorongot a gazdagon díszített kopogtató helyettesíti az ajtó közepén, ahonnan a domborított egyes sugarak a kapu széléig húzódnak. A sugarak köze még külön díszítéssel van ellátva.

Érdeemes lenne az országban szerte fellelhető napsugaras kapukat összegyűjteni, keletkezésük idejét megállapítani. Érdekes művészi kép alakulna ki a fafaragók, asztalosok, ácsok alkotókészségéről.

4. kép. A Szentlélek u. 2. sz. ház kapuja

5. kép. A Beloiannisz tér 4. sz. ház kapuja

A XVII XVIII. századi erdei legeltetések a röjtöki Nagyerdő mai területén

A mai röjtökmuzsaji Nagyerdő egy részét képezte a XVIII. század előtti, az akkori Sopron vármegyének mintegy 1/3 részét kitevő és összefüggő „Nagyerdő”-nek. A Nagyerdő a középkorban a sárvári uradalomhoz tartozott, mely a Széchenyiek előtt Nádasdy-birtok volt. A sárvári uradalom két részből állt: az Alsó-vidékből Vas megyében, és a Felső-vidékből Sopron megyében. A két rész alapján osztották meg a kimondott „Nagyerdő”-t is Alsó- és Felső-Nagyerdőre. A mai röjtökmuzsaji Nagyerdő a Felső-Nagyerdőhöz tartozott (6 052 kat. hold), melyből a kimondott röjtöki Nagyerdő mintegy 1100 kat. holdra terjedt.

A Széchenyi-család levéltárának bőséges anyagából megismerhetjük a Nagyerdő korábbi erdőgazdálkodását és mindazon tényezőket, melyek nagy mértékben befolyásolták az erdő képének mindenkori alakulását. Ezek a tényezők fokozatosan hatottak a Nagyerdő talaj- és állományviszonyaira. Az erdő leromlásához legjobban hozzájárult a XVII. század közepén megkezdett erdei legeltetés, valamint a XVIII. század végén megindult nagyobb mértékű fakitermelés.

A Nagyerdő különösen alkalmas volt a legeltetésre tölgyállománya miatt, melynek gyérebb záródása a legelő állatoknak bő legelőt nyújtott; nyáron fűvet, télre pedig makkot termelt bőségesen. A Nagyerdő szélein megtelepült irtásfaluk állatállománya, valamint az egész megye területéről hizlalás céljára ide hajtott kondák bő eleséget találtak a Nagyerdőn tavasztól a tél végéig. Ez időben a Nagyerdő még Pusztacsalád és Szolgagyőr-puszta határába tartozott, lakossága a XVIII. században sertés- és juhtenyésztéssel foglalkozik, ennek a foglalkozási ágának pedig a Nagyerdő látta kárát. Egykori feljegyzések szerint is „... Nagyhirű sertéshizlaló erdőségek vannak 1750—1770 táján Pusztacsalád község határában”¹.

A Nagyerdő állattartó képességét a makktermő cserések és tölgyesek mellett a ligetes erdők által közbezárt füves foltok, újra beerdősített irtásföldek még csak növelték. Így érthető, hogy az uradalmak is, de az úrbéresek is nagy előszeretettel keresték fel állatállományaikkal a Nagyerdőt, kenyéradó gazdájukat.²

A korábban szemtermelést folytató és a felsővidéki uradalomhoz tartozó majorüzemek a XVII. században fokozatosan a külterjes állattenyésztés útjára lépnek. Mindezt az egykorúak nem úgy tekintették, mint a szántók és erdők pusztulását, hanem mint a föld gazdasági hasznosításának egy új változatát. A XVIII. század közepén már az állattartásban merült ki a majorok és falvak legfőbb gazdasági tevékenysége.

Az úrbéri telki állományra vonatkozó, többé-kevésbé szoros értelemben vett birtokrendezések közül 1767 után csupán a közös legelőelkülönzés hozott változást használat és tulajdonjog tekintetében, uraságoknak és jobbágyoknak egyaránt. Sopron megyében az első legelőelkülönzést a Nagyerdő akkori birtokosa, Széchenyi Ferenc hajtotta végre 1797-ben. Amennyire merev magatartást tanúsított Széchenyi az irtásföldek ügyében, éppen annyira rajta volt, hogy jobbágynál a bőven rendelkezésre álló erdei legelőterületekből minél több magánlegelőt, illetve erdőt kapjanak. A megye és az ország többi részein a jobbágyok általában a legrosszabb területeket kapták meg az elkülönzés idején, a Széchenyiek legelőelkülönzéseiben viszont céltudatos gondoskodás nyilvánul meg. Falvaikban a jobbágyok részére kihalított legelő tulajdonképpen erdei legelő, mely az erdei haszonvételekre is módot nyújt, és minden tekintetben értékesebb a többi falvak közönséges legelőterületénél. A Széchenyiek legelőelkülönzése egyébként országos viszonylatban az időpont szempontjából is legelő, így Széchenyi Ferenc gondolata úttörésnek számít.²

Az Országos Levéltár Széchenyi-család levéltárában nyomon tudtam követni a tárgyalt időszak nyári és őszi fűbéres legeltetéseit, valamint a téli makkoltatásokat.

1 Soós Imre: Az úrbéri birtokrendezések eredményei Sopron megyében. Sopron, 1941. 11.
2 Csapody István: A Sopron megyei „Nagyerdő” története. SSz. 1963. 223.

Az első adatot az 1671. évből, az utolsót az 1820. évből találtam, így kerekén 150 év erdei legeltetését lehet nyomon követni. Az anyag nagy terjedelme miatt jelenleg csak a röjtöki Nagyerdőre vonatkozó adatokat közlöm. A Felső- és Alsó-vidéki Nagyerdőben folyt legeltetésekkel külön tanulmányban kívánok foglalkozni. Részben az adatok, részben átszámítások alapján az 1. sz. táblázatban közlöm a röjtöki Nagyerdő egy évi átlagos legeltetési és makkoltatási adatait.

Allatnem	Nyári fűbéres legeltetésre kihajtott legelőállatok száma	Őszi legeltetésre kihajtott állatok száma	Makkoltatásra kihajtott állatok száma	Összesen
Ökör	16	—	—	16
Tehén	108	69	—	177
Borjú	15	—	—	15
Ló	15	—	—	15
Csikó	2	—	—	2
Birka	586	417	—	1003
Bárány	185	—	—	185
Sertés és süldő	54	28	216	298
Malac	25	4	118	147
Összesen:	1006	518	334	1858

1. sz. táblázat: A röjtöki Nagyerdőre kijárt legelő állatok számának 150 évi adatai alapján nyert évi átlaga.

A táblázathoz tájékoztatásul két dologra szeretném a figyelmet felhívni:

1. A táblázat függőleges ötödik oszlopában a számtani összeg szerepel, de nyilvánvaló, hogy éves viszonylatban ez a valóságban kevesebb, mivel a nyári fűbéres legeltetésekről az állatok egy része kint maradt az őszi legeltetésekre, az őszi legeltetésekről pedig a makkoltatásokra is. Az adatokból a helyes összeget is meg tudtam állapítani: a Nagyerdőt egész éven az 1858 legelőállat helyett „csak” 1538 állat járta, vagyis mintegy 15—20%-a a legeltetett állatoknak kint maradt a következő turnusra is.

2. A „Magyar mezőgazdaság zsebnaptára 1956” című kiadvány alapján a legeltetett állatok számát átszámolva számosállatra, az egy évre jutó 1538 legelőállat értéke számosállatban 340-et tesz ki.³

Az 1891-ben 1126 kat. holdat kitevő röjtöki Nagyerdőben legeltetett és makkoltatott állatok évi 1538 átlagszáma nagyon magas, mivel minden 1 kh. erdőterületre 1,5 legelőállat esik. Ha számosállatban számolunk, akkor is magas: az akkori szakirodalom minden számosállatra 6 kh. erdei legelőterületet számít elfogadhatónak és szükségesnek. A röjtöki Nagyerdőben pedig egy számosállatra csak 3,3 kh. legelőterület esik.

³ Magyar mezőgazdaság zsebnaptára 1956. Budapest, 1955, 336.

Száz-százötven éves viszonylatban ez mindenképpen kedvezőtlen szám, de a kép még rosszabb, ha az 1800-as évek legeltetéseit vizsgáljuk. Így pl. 1801-ben, 1802-ben és 1807—1811 között 70%-kal több állat legel nyári fűberes legeltetésen a Nagyerdőn, mint a 150 évi átlag.

Említettem már, hogy Széchényi Ferenc 1797-ben hajtotta végre területén a legelőelkülönzést, melynek révén elsősorban legelőterületeket biztosított jobbággyai részére. A legelőelkülönzés hatása rögtön, a következő 1798. évben megmutatkozik: Felső- és Alsóvidéki Nagyerdőn 1797-ben még csak 9 779 a legelő állatok száma, 1798-ban ez a szám duplájára, 17 495-re emelkedik, az 1801—1802. években már 24 000-en felül van, s ez a szint marad aztán a legeltetéseknek az 1820-as években történő megszüntetéséig. A 20 000-es létszám meg is felel az „1741. évi Nagy Erdei Conscriptio”-ban foglaltaknak, mely többek között a következőket írja: „... Amidőn makk termés termikeny Esztendő vagyon, ugy hogy általlyába egész Nagy Erdő mind Tölylyösse, és Cseresse egeránt terem, ... 20.000 Sörtvényes marhák makkoltatására elég-séges, amidőn pedigh fél szerint terem, circio 12.000”⁴.

A mindenkori legeltetések és makkoltatások az egyes helységek lakosságával előzőleg megkötött szerződések alapján történtek, ezek közül egy korábbiól és egy későbbiből idézek. Ezek jól rávilágítanak az erdei legeltetésekkel kapcsolatos tudnivalókra. Lássunk először egy 1751. évi Contractust:

Röjtöki Helységnek pro Anno 1751-dik Esztendőre ki adott Contractussa.

„... Az Pascuatio, vagy is Szarvas Marhák legeltetise fogh kezdődni Szent György napkor és tart Kiss-Asszon napigh, mind az által azon idő alatt is a mi tilalmas vagy kaszálásra az Uraságh rendölése szerint tartatik, marhájok el vesztise alatt az ollatin heleken ne merészljenek Pascualttatni, vonyos marhájok is nem másut, ha nem a hol Csordájok legeltetise léssen őriztessék, makkos erdőben midőn termise volna annak údeiben tilalom után nem léssen szabad sem őregh sem apro Marhájokat legeltetni, ezen szabadságh quoad Lignationem et Pascuationem adatik csak az szabad erdőben, maradnak az tilosok az Uraságh további dispositiojára. Az mostani 1751-dik Esztendőre tartozik azért ezen megh irtt Helység kész pénzül fizetni nyocz forintokat felit Szent György napra felit Sz. Mihály Napra Erdő Ispányunk kezébe adni. Item Munkásokat jo dologh tehető szemillyeket Nyári napokon a mire kívántotnak tiszteink rendölése szerint, Nro 15., a vagy minden nap számos helett d. 25., kappant pro 8., bé szolgáltottni, vagy ha az Urasághnak szükséges nem léssen, párját á d. 40. tartoznak fuzetni. Az Erdő őrzők minden háztul egy kenyeret, s garast adni. Ezen engedelemben nem értetődnek az Juhok és Kecskék, azért minden Juhos Gazda magát megh jelencse, hogy megh alkudhassék, más külömben a mi kárát vala magának tulajdonicsa, előb hogy sem pedigh az mustani esztend ki tellik, ezen megh irt Hejség két héttel előb magát Nálunk megh jelenteni, hogy lehessen továbbra is rendölést tennünk, mely által minden akadály ell távoztassék. Actum Horpáts die 1. Januar 1751. Groff Szécsény László.”⁵

Az 1812. évi s a „Röjtöki Közönség 1812. évi Fűberes Contractusa a Nagy Erdőben” című terjedelmes feljegyzésből csak részleteket közlök:

1. Az Nyári Legeltetés kezdődik aprilis hónap 24-ik napján, és tart Septembernek 8-ik napjáig. Az őszi Legelő kezdődik September Hónapnak 20-ik napján, tart December végéig, mely Őszi Legeltetés azonban tsak ugy értetődik, ha a mgs Uraság makk termése, vagy más Gazdaságbéli Környülállások ezt megengedik.
2. Minek előtte Marhájokat a Nagy Erdei Legelőre kihajtanák, azoknak számát, és nemét Gazda szám Szerént egy különös Jegyzésbe foglalva, az alább irttnak bé adják.

⁴ Országos Levéltár: A Széchényi család levéltára (a továbbiakban: OL Széch.) P. szekció 623., X. kötet, fasc. A, nro 10, fol. 271.

⁵ OL. Széch., P. szekció 623., II. kötet, 28. szám: Silva Nagy Erdő, 174. r. sz., fasc. J, 14. volumen.

A röjtői erdő és határ 1764-ben, Kneidinger András Lipót udvari kamarai mérnök felvétele alapján. OL. P. 623. S. szektcő 83. jelzet 44.

3. Az Nyári Legelőtül eképpen fognak fizetni, ugy mint egy Tehéntül 1 ft., egy Borjutul 40 kr., egy Lótul 1 ft., egy Tsikótul 40 kr.
5. Kis Aszony napján minden marhák azoknak el vesztése alatt Legelőrül haza hajtassanak, sőt ha a vad gyümöls hullása ugy kívánnya, egy héttel még előbb is, melly meg lévén, akik ismét őszi Legelőre bé bérelni kívannának, marháik számát bé adván és a Legeltetésre engedelmet nyervén, ujj Esztendő napig marhájokat Szabadon legeltethetik, melly Őszi Legeltetésért fognak fizetni, és pedig egy Tehéntül 40 kr., Borjutul 20 kr., Lótul 48 kr., Tsikótul 20 kr. váltó Czédulában.
6. Az Hellység nemes és nemtelen Előjárói minden egyes Személlért és ne talán általok az Erdőben téendő akár minémü kárért in Solidum jót állani tartozván, az nyári fübért Sz. Iván, az őszi fübért Sz. Mihály napján a Mgos Uraság Kövesdi Cassájában egyszerre bé fizetni köteleztetnek, mellyet ha tenni el mulasztának, szabad léssen az Uraság Embereinek azt rajtok maga hatalmával meg venni.
7. Minden ravaszágnak el háérttása kedvéért szabad lesz az Uraság Tisztjeinek a fübéres marhákat ahányszor tsak tettzeni fog, meg számlálni, és a felesleg talált marhákat bé hajtván Confiscálni, s az Uraság részére el adadni, azért, ha valaki későbben egy két tehenet vévén, azt is a nagy Erdőre hajtani kívanná, az alatt-irttnál tett jelentés, és irott engedelem nyerése után bé fog vetetni.
11. Ezen Contractusnak ereje mind addig fog tartani, még azt a Mgos Uraság meg változtatni nem fogja.

Iván, 19. aprilis 1812.

Ezen Contractusnak minden Pontjaira reá állunk, s azoknak meg tartására magunkat in solidum ezennel le kötelezzük.

Röjtöki Biró Gyondi István.

Esküttek Horváth Ferenc +
Varga György +
Tóth Ferencz +⁵.

A nagyarányú legeltetésekkel és faizásokkal járó károsítások kiküszöbölése, illetve csökkentése érdekében tilos és szabad erdőket jelölnek ki, ugyanakkor a legeltetésekre vonatkozólag is állítanak fel rendszabályokat. Ezek közül álljon itt mutatóul Bárány Péter iváni assessor „Vélekedés”-e az 1812. évből:

„Hogy amennyire lehet, az erdő is cultiválódjon, és a fű bér jövedelem se csökkenjen, arra kell leginkább vigyázni, hogy a makk ültetések oly helyeken essenek ahol azok a marháknak járását nem akadályoztatják; és így ez által az ültetéseket a füvellő marhák által könnyen teendő kártul meg lehet őrizni. Az ilyen ültetések rendében menjenek időről időre egyenes linea szerint. Amint a vágások dűllője esnek, hogy karéjlatot ne formáljon az ültetés; különben az olyatén karéjlatokba be csapván a marha, az ültetésre könnyen ráeshet, s benne annál inkább kárt tehet, mennél több fű van az illetén tilosban. Hogy pedig a füvellő marháktól annál inkább meg lehessen az illetén rendszerintett ültetéseket őrizni, az ültetések körül 40 ölnyi szélességű plága cségeresztessék ki, s tartassék tilosba. Igaz ugyan, hogy ezen manipuláció által a mostani fű bérnek mennyisége idővel meg nem állhat, mert mennél több lesz az ültetés, annál kevesebb lesz a legelő: mindazonáltal ezen manipulációval azt nyeri az Uraság, hogy erdejének cultivációja mellett 10—15 esztendők alatt az első vágásbéli ültetésbe bocsáthatja a marhákat, a nélkül, hogy a cultiváció mellett megszorítsa a marha járást. De ha az Uraság kevesebb marhát vészen is be az erdei legelőre, ha a mellett fel emeli a fübért: akkor a mostani erdei fübér quantuma is be jöhet, mert természetes, hogy mennél kevesebb lesz a legelő, annál drágább lesz.”⁶

A legeltetésre felvonuló állatok számára nem állt mindig megfelelő út rendelkezésre, részben a tilalmazások, részben a keskeny utak miatt. Ennek bizonyítására közlöm a röjtökiek 1799. évi kérelmét a Pap út használatára:

⁶ OL. Széch., P. szekció 623, II. kötet, 22. szám, 170. r. sz. fasc. A, nro 181.

„Nagy Méltóságú Gróff Ur Eő Excellentiája, nekünk kegyes Urunk!

Alázatossággal folyamodni kéntelenítettünk Kegyelmes Excellentiához, méltóztassék szívére venni sérelmes igyünket, melly miatt ujra most szorongattatunk; tudni illik: mivel már lassanként az idő, melyben a s. v. Tehén féle marhát is kihajtani kölletik; de merre hajtjuk el, nem tudjuk, nem lévén utunk; mivel egy felől a Mgos Felső Büki Nagy Jóseff Personalis Ur Eő Nagyságának jutott Erdő, más felelől a vágás által el záratott a Tsorda Utunk a Szabad Erdőre, ha tsak Kegyelmes Excellentiád a Pap-utján tsorda járást nem enged, más felé a Marhának rá nem mehet el, és mindenütt gabonával mellékeztetik, s ugyan azért lehetetlen azon eljárni a tsordának. Jóllehet a S. V. Sörtvés tsordát Sz. Miklós naptul fogva Sz. György napig reá bérlettük, mellyektől járandó Fübért már bé is fizettük; de könnyen el járhatott ekörig a fagyon, már most nem mehet, ha tsak ut ki mutatva nem lészen.

Instálunk azért alázatossággal Kegyelmes Excellentiádnál az eránt, hogy azon nevezett Pap Utját engedje meg tsorda hajtás helyének lenni, s mentől előbb ki is méretni, hogy azon marháink el járhasanak a szabad Pascuumra. Melly eránt alázatosan esedezünk, s kegyes resolutiót várván vagyunk Kegyelmes Excellentiádnak alázatos Szolgái Röjtöki Nemes és Nemtelen Communitas.

Die 26. Marty. 1799.¹⁷

A legeltetési bérekre vonatkozóan a nyári és őszi fűbéres, valamint a makkoltatási szerződések adnak megbízható képet (2. sz. táblázat). Ezekről a következőket kell tudni:

1. Az 1791. évi legelőelkülönzésig csak a jobbágyok fűberei voltak ismeretesek, illetve használatosak. Az 1798. év után a rendes nyári és őszi fűbéres legeltetések fűberei külön voltak megállapítva a jobbágyok és külön a vidékiek (idegenek) részére.
2. A makkoltatási béreknél jobbágy vagy vidéki viszonylatában eltéréseket nem tapasztaltam.
3. Fűbérek tekintetében még voltak eltérések: a) A szabad pascuumon általában a tilalmasnak felét fizették; b) A hetenkénti fűbérlet szabad pascuumon általában 3, 4 és 6 hétre, a tilalmas pascuumon 1, 2, 3 és 4 hétre szólt; a heti fűbér 3, illetve 4 krajcár volt; c) Az uraságok általában a jobbágyok által fizetett fűbérek a felét fizették; d) Egyes évekből külön bére volt pl. a röjtöki, külön a horpácsi és megint külön bére az iváni erdőre járó állatoknak.

Allatnemek	Nyári fűbéres legeltetések		Őszi fűbéres legeltetések		Makkoltatások
	Jobbágyoknak	Idegeneknek	Jobbágyoknak	Idegeneknek	
Ökör	20	45—60	—	—	—
Tehén, ló	18—20	36—60	7—10	11—40	—
Borjú, csikó	12	20—40	—	—	—
Birka	9—20	15—40	4—5	7—15	—
Bárány	5—15	10—24	—	—	—
Sertés, süldő	12—15	18—40	4—6	7—30	40—50
Malac	6—10	12—20	4	6	20—40

2. sz. táblázat: A Nagyerdei legeltetésekre és makkoltatásokra megállapított bérek határadatai krajcárokból.

Hogy a legeltetési és makkoltatási bérek nagyságát érzékelhessük, tájékoztatóul egy-két összehasonlító árat, fizetési összehasonlítást közlök az 1750—1800. évekből: egy mázsa búza 4 forint (azaz 240 krajcár), egy mázsa rozs 2 frt., egy mázsa árpa 3 frt., egy mázsa zab 1,50—2,00 frt., egy liter bor 3 krajcár, egy napszám 15 krajcár, egy borjú 1,50—2,00 frt., egy ló 45—50 frt., egy mázsa só 4 frt., egy hizott sertés 15 frt., 1100 n. öl nagyságú szőlő Lövön 30 frt. stb.

Az egyes éveket tekintve nagy általánosságban az mondható, hogy az összes legeltetett állatoknak mintegy 35—40%-át tették ki a jobbágyok állatai, a többi legeltetett állat pedig vidékiek, idegenek tulajdona volt.

A makkoltatási béreknél megjegyzendő, hogy rossz makktermés idején a makkoltatási bér a fentieknek 15—20-szorosa is volt, mint például 1807-ben, amikor sertés után 12 frt., süldő után 8 frt., malac után pedig 6 frt. volt a makkoltatási bér! Lehet azonban az is, hogy e hihetetlenül magas makkoltatási bérek a megállapodásokon felüli makkoltatások után fizetett bérek lehettek, mivel ezek általában jóval magasabbak az eredetiéknél.

A nagyarányú legeltetések, mint már bevezetőmben említettem, a XIX. század közepére megszűnnek, illetve nagy mértékben csökkennek. A legeltetési haszonvételek 1820-ig, egyes feljegyzések szerint 1824-ig tartottak. A Széchenyi család levéltárának utolsó idevonatkozó adatai az 1820. évből valók. Így mindenképpen helyénvalónak ítélnéljük, hogy a nagyerdei legeltetések a XIX. század elején hozott korlátozások következtében szinte máról holnapra megszűnnek, és az egykor virágzó állattartásnak a későbbiek folyamán sem találjuk nyomát. De megvan a Nagyerdő, mely leromlott állapotával, agyontaposott talajával, ligetes, bokros részeivel tanúsítja a korábbi évtizedek mértéktelen legeltetéseit.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Horváth Zoltán:

A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár (Sopron) 1970. évi munkájáról

A 2045/1967. sz. (M. K. VIII. 8.) kormányhatározat értelmében a területi állami levéltárak 1968. január 1-ével tanácsi kezelésbe kerültek. Majd az 1968. évi 27. számú törvényerejű rendelet (Eln. T. M. K. 1969. IX. 2.) „a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról” új alapokra helyezte a magyar levéltárügyet. A rendelet fő vonásokban meghatározza a levéltáraknak mint tudományos intézményeknek rendeltetését és feladatát. Levéltárunk fenntartója a Győr-Sopron megyei Tanács Végrehajtóbizottsága. Megyénkben két azonos hatáskörrel felruházott levéltár működik. Levéltárunk gyűjtőterülete a történelmi Sopron megye, a mai soproni és csornai járás. E területen háromszáz olyan szerv működik, mely levéltári értékű iratanyagot hoz létre. A szervek irattermelő tevékenységét rendszeresen figyelemmel kísérjük. Irattáraink rendjét és iratselejtezéseiket ellenőrizzük. A szervek tizenöt évnél régebben keletkezett iratait átvesszük megőrzésre és feldolgozásra. Az 1970. évvel kezdtük meg a termelőszövetkezetek iratanyagának felmérését, levéltári átvételüknek előkészítését. Összesen 24 termelőszövetkezet irattárát ellenőriztük. Néhány kivételtől (Fertőszentmiklós, Kóny) eltekintve irattáraink elhanyagoltak. Az iratokat több helyiségben rendszertelenül (ömlesztve) őrzik. Ha tárolásukban és rendbentartásukban gyökeres változás nem törté-

8 Tholt Judit: A sárvári uradalom majorgazdálkodása a XVII. század első felében. Budapest, 1934, 79.

9 Mohl Adolf: Lövő története. Győr, 1920, 247.

10 A Nagycenki hitbizományi uradalom „Nagyerdő” erdejének üzemterve. Szombathely, 1892.

11 OL. Széch. egyéb iratai, anyagai (P. szekció 623).

nik, úgy veszendőbe megy a szocialista falu egyik jelentős történeti forrásanyaga. Pedig a Sopron megyei falvak ezer éves múltjának legfontosabb frott emlékeit napjainkig megőriztük. Gyűjtőterületi tevékenységünkben 1965 óta tehát a termelőszövetkezeti iratanyag megmentése külön hangsúlyt kapott. E célt szolgálta a levéltárvezető előadása az iratvédelemről 1970 decemberében, melyet a soproni és csornai járási termelőszövetkezeti főkönyvelők részére rendezett pénzügyi tanfolyamon tartott.

1970-ben 25 ifm iratot vettünk át különféle szervektől. Többek közt begyűjtöttük a helyi Ügyvédi Munkaközösség 1955—1958, a volt Sopron megyei Népügyészség 1945—1949. évi iratait. Mende Gusztávné festőművész pedig átadta férjének feljegyzéseit, naplóját, valamint a helyi Képzőművészeti Kör iratait. Kiselejteztünk ugyanakkor 25 ifm iratot is, főképpen a gazdasági szervek, gyárak, üzemek irataiból. A selejtezést gondos előkészítő munka, ún. ügykörjegyzék készítése előzte meg. A levéltár csak a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Igazgatóságának engedélyével adhat át iratot a MÉH-nek.

A levéltár őrizetében 4136 ifm iratanyag található. Ha az iratkötegeket (általában negyedív nagyságban) egymás mögé helyeznénk, négy kilométer távolságra érne, vagyis a soproni déli pályaudvartól Ágfaiváig. Az iratokat 6 048 m³-t kitevő raktárhelyiségben, három épületkomplexumban őrizzük. Az iratanyag felmérését 1970-ben végeztük el, az ún. Tervezési Statisztika összeállítása céljából. Minden szervnek egykori működése során keletkezett iratait, centiméter pontossággal számba vettük. Megállapítottuk az iratanyag rendezettségi fokát, mely lehet alap-, közép- és darabszinten rendezett vagy rendezetlen. Az iratok selejteztettek-e, hány folyómeter az egyáltalán nem selejtezhető és a selejtezendő? Melyik szerv iratanyagához szolgál áttekintő levéltári jegyzék? Ez új statisztikai segédlet alapján állítottuk össze IV. ötéves tervünk programját. Célunk, hogy valamennyi őrizetünkben található szerv iratanyaga 1975-re középszinten rendezett legyen. Középszinten rendezett az az iratanyag, mely tovább nem selejtezhető, arról részletes áttekintő jegyzékkel rendelkezünk. Az ügykörü vagy tárgyi alapon csoportosított (pl. vállalati iratok az ügykörön vagy tárgyi egységen belül valamilyen mechanikus (időrend, abc) rendben helyezkednek el. Az 1970. évben 92 iratfolyómeter iratot rendeztünk középszinten. Így a középszinten rendezett iratanyagunk 2701 ifm, ebből 779 ifm segédkönyv. A főbb rendezési munkálatok közül megemlítjük az egykori Sopron városi Mérnöki Hivatal iratainak, terveinek, valamint több családi levéltár iratanyagának rendezését.

A legtöbb kutató 1970-ben kereste fel levéltárunkat, összesen 163 fő 1028 esetben. Ebből helybeli 124, a gyűjtőterületünkről és az ország egyéb részéből 17—17 és 5 külföldi. Kutatóink témaválasztását a sokféleség jellemzi. Kutattak községek, üzemek és iskolák történeti múltjára, a felszabadulás történetére, a középkori hangjegyrás mi-kéntjére is.

A tudományos kutatómunkát 22 762 kötetből (12 544 mű) álló szakkönyvtárunk segíti. Állományunk 1970-ben 162 művel, 232 kötetel gyarapodott, 9 743 Ft értékben. Kutatóink 626 művet 1001 esetben forgattak. A hazai levéltárakkal kiadványi cserekapcsolatban állunk. A „Soproni Szemle” ellenében csereképpen Kismartonból a „Burgenlandische Heimatblätter”-t kapjuk. A jövőben hazai és külföldi cserekapcsolataink kiszélesítésére törekszünk. Ötven kötet könyvet köttettünk be. Valamennyi újonnan vásárolt könyvet leltároztunk. A katalóguscédula egyik példányát — előírás szerint — megküldjük az Országos Levéltár Központi Könyvtára részére. A könyvtárak közti kölcsönzések keretében több művetadtunk postára, ill. kézbesítettek számunkra.

Magánszemélyek saját érdekvédelméből, különféle szervek társadalmi és népgazdasági érdekből 315 esetben keresték meg levéltárunkat. A levéltárunkba érkezett és iktatott ügyiratok száma: 496. Munkaviszonyt vagy szakképzettséget tanúsító másolatot (igazolást) 192 esetben állítottunk ki.

A közművelés szolgálatában önálló kiállítást nyitottunk „Felszabadulásunk története” címmel. A kiállítás részletes ismertetése megjelent a Soproni Szemle 1970. évi 4. számában. Kiállításunk anyagát a politika-történeti rész kivételével lebontottuk. Ezt követően 1970. május 8-án az Idegenforgalmi Hivatal mutatta be 50 éves fennállása ünnepélyére rendezett kiállítását.

A „Felszabadulásunk története” c. kiállítást több helyi iskola tanulóifjúsága megtekintette. A József Attila és a Széchenyi Gimnázium egy-egy osztálya a helyszínen szakköri foglalkozást is tartott. Összesen 6 750 látogató tekintette meg. Levéltárunknak kb. kétszáz érdekesebb dokumentuma szerepel a helyi múzeum kiállításain.

A levéltárosok publikációs tevékenysége sorában elsőként említjük Lengyel Alfréd, Sárosi István és Tirnitz József: Az élet megindulása Győr-Sopron megyében 1945. (Győr, 1970) c. dokumentum kötetét. A kötet felének anyagát levéltárunk szolgáltatta és Tirnitz József állította össze. Három cikk érdemel még említést. Varga Imréné: Soproni hirdetések felszabadulásunk időszakából (1945. ápr.—nov. Megjelent: SSz. 1970, 1.) Varga Imréné: Sopron város igazgatásának szervezeti változása 1949-től 1956-ig (Levéltári Szemle. 1970, 1. sz. 11. p.). Horváth Zoltán: Harc a soproni gyapjúvásártartási jog megszerzéséért (1843—46. SSz. 1970, 4. sz. 11. p.). A levéltár dolgozói adatokat szolgáltattak az „Éneklő Ifjúság” c. mozgalom történetének kezdetéről, valamint a tanácsok és KISZ szervezet 20 év előtti megalakulásáról stb.

A levéltári munka keretébe tartozik az anyakönyvi másodpéldányok kezelése is. A levéltár 1287 óta minden év végén átveszi megőrzésre a születési, házassági és halotti anyakönyvek másodpéldányait. Az utólagos bejegyzésekről szóló értesítéseket pedig negyedévenként egyik dolgozónk az anyakönyvekbe bevezeti. Az év folyamán 2455 UB. értesítést kaptunk. Az 1895-től keletkezett anyakönyvek másodpéldányainak az eredetiekkel való összeolvasása évek óta folyik. 1970-ben öt anyakönyvi kerület kötetét egyeztetjük.

Levéltárunknak hat dolgozója van. Saját erőnkéből oldjuk meg a fűtést és takarítást is. Munkánkat hosszabb ideig tartó betegség vagy egyéb rendkívüli feladat megoldása nem akadályozta.

Gunda Mihály:

A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) Sopron Városi Szervezetének működéséről

Felszabadulásunk után haladó műszaki értelmiségünk a Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezetébe tömörült. Ennek a szakszervezetnek volt a feladata, hogy a mérnököket és technikusokat szakmailag és ideológiailag összefogja, képezze. E szervezet keretében indult meg a műszaki tudományos társadalmi tevékenység.

A Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete örökségét a MTESZ vette át, először Budapesten 1948-ban, később vidéken is. Az iparnak vidékre történő telepítése és a mezőgazdaság szocialista átszervezése megkövetelte a tudományos egyesületekben folyó társadalmi tevékenység kialakítását a vidéki városokban is. Így 1952-ben alakult meg a MTESZ Sopron Városi Szervezete. Elnöke Peterdi Ferenc, a Pamutipar gépészmérnöke lett, titkára pedig Váczi Vilmos főkönyvelő. Az intézőbizottság tagjai: Dr. Winkler Oszkár egyetemi tanár, Dr. Gunda Mihály egyetemi tanár, Fekete Ferenc főmérnök, Kovács Pál igazgató, Fodor Ambrus textilmérnök, Dr. Lámfalussy Sándor egyetemi tanár, Adamovics László egyetemi docens, Gázsó Miklós osztályvezető, Fűzi István erdőmérnök, Szita László igazgató, Hárs József szerkesztő, Kótai Albert technikus. Az 1952. évben 5 tagegyesület alakult kb. 80 fővel. Ezek az egyesületek a következők voltak:

Gépipari Tudományos Egyesület (elnök: Szita László igazgató; titkár: Váczi Vilmos főkönyvelő)

Textilipari Műszaki és Tudományos Egyesület (elnök: Peterdi Ferenc gépészmérnök; titkár: Lantos István textilvegyész)

Építőipari Tudományos Egyesület (elnök: Dr. Winkler Oszkár egyetemi tanár; titkár: Hárs József szerkesztő)

Országos Erdészeti Egyesület (elnök: Dr. Lámfalussy Sándor egyetemi tanár; titkár: Adamovics László egyetemi docens)

Országos Magyar Bányászati Kohászati Egyesület (elnök: Dr. Esztó Péter egyetemi tanár)

Az 1952–1956 közötti években alakultak a további egyesületek:

Faipari Tudományos Egyesület (elnök: Czöndör János igazgató; titkár: Füzi István erdőmérnök)

Üzemszervezési Tudományos Egyesület (elnök: Váczi Vilmos)

Magyar Kémikusok Egyesülete (elnök: Dr. Kiss József egyetemi tanár; titkár: Ugrinovich Mátyás vegyész mérnök)

Magyar Agrártudományi Egyesület (elnök: Bánlaki Sándor tsz. elnök; titkár: Lajosbányai István tanár)

Bolyai János Matematikai Társulat (elnök: Dr. Walek Károly egyetemi tanár; titkár: Takács Lászlóné tanár)

A soproni MTESZ székháza (Széchenyi tér 2. sz. I. em.)

Mezőgazdasági Élelmiszeripari Tud. Egyesület (elnök: Rikker Imre igazgató; titkár: Paprika Antal vegyész mérnök)

1957-ben alakult a *Közlekedéstudományi Egyesület* (elnök: Iliás József igazgató; titkár: Horváth István műszaki főintéző)

1958-ban alakult a *Geodéziai és Kartográfiai Egyesület* (elnök: Dr. Sébor János egyetemi tanár; titkár: Dr. Halmos Ferenc tudományos főmunkatárs)

Magyar Geofizikusok Egyesülete (elnök: Dr. h. c. mult. Dr. Tárkony-Hornoch Antal Kossuth- és Állami díjas akadémikus; titkár: Dr. Bencze Pál tudományos főmunkatárs)

1961-ben kezdte meg működését a *Magyar Hidrológiai Társaság* (elnök: Boronkai Pál főmérnök; titkár: Garád Róbert főmérnök)

1965-ben alakult a *Híradástechnikai Tudományos Egyesület* (elnök: Szabó László igazgató; titkár: Dr. Benkő Ferenc igazgató)

Ez a tagegyesület később beolvadt a Közlekedéstudományi Egyesületbe.

Az Oktatási Bizottság 1952-ben alakult, vezetője: Dr. Gunda Mihály egyetemi tanár. 1969-ben alakult az Ifjú Műszakiak Bizottsága (vezetője: Dr. Dobos Tibor) 1967-ben alakult az Ifjú Közgazdászok Bizottsága (vezetője: Váci Mihály)

A tudományos egyesületek egy része már a felszabadulás előtt is működött, sőt évszázados, ill. több évtizedes múltra tekintenek vissza, mint pl. az Országos Erdészeti Egyesület, az Országos Bányászati és Kohászati Egyesület stb. Az egyesületek többsége azonban a felszabadulás után alakult.

Ma a 16 soproni tagegyesületben és három bizottságban mintegy 1500 szakember tevékenykedik. Lényegében a helybeli mérnökök és technikusok köré tömörültek olyan városi és általános problémák megoldására, melyekre a mindennapi élet körülményei közt a hivatalos munkaidő alatt mód és lehetőség nem nyílt. Ez a műszaki kollektíva már számos olyan eredményt mutathatott fel, mely lehetővé tette a későbbi tervszerűbb és igényesebb műszaki társadalmi élet kialakítását.

Egyetlen társadalmi közösség sem alakíthatja jövőjét a műszaki adottságok helyes felhasználása nélkül. Sopron város történelmi, műemléki, idegenforgalmi fejlődését szolgáló intézmények és a helyi körülmények mind követelik a műszaki feltételek biztosítását. Ezek megvalósításánál fontos szerepet töltenek be a MTESZ-en belül működő tagegyesületek.

A Szövetség 16 tagegyesülete és három bizottsága a műszaki, agrár- és természet-tudományok úgyszólván minden ágát felöleli. Céljuk a tudomány és technika haladásának, a népgazdaság fejlődésének társadalmi úton való előmozdítása, a tagság szakmai tájékoztatása, továbbképzése. Az egyesületek, a szorosan vett szakmai kérdéseken túlmenően, a műszaki és tudományos haladással összefüggő gazdasági és társadalmi kérdésekkel is foglalkoznak.

A Soproni MTESZ — mint a 19 önkéntesen társult szakmai közösség városi szervezete — azt tekinti feladatának, hogy a tagegyesületek munkájához demokratikus módszerekkel irányítást és segítséget adjon, együttműködésüket előmozdítsa, segítse a közös állásfoglalás kialakítását a szakemberek szélesebb rétegeit érintő kérdésekben.

A MTESZ Sopron Városi Szervezete évente több száz előadást, konferenciákat, szimpóziumokat, kiállításokat, bemutatókat, filmvetítéseket, tanulmányutakat stb. rendezett.

Mindezt nem valósíthatta volna meg, ha nem támaszkodhatott volna mindenkor bizalommal a Városi Pártbizottság és a MTESZ Budapesti Központja hathatós és megértő támogatására.

Az egyesületek rendezvényein, munkabizottságaiban folyó viták városunk szakmai és tudományos fejlődésének jelentős tényezői.

A munkabizottsági munkánknak az a célkitűzése, hogy társadalmi, tudományos munka formájában esetleg több egyesület bevonásával segítsenek megoldani olyan feladatokat, amelyek elsősorban városunkat érintik. A szakmai egyesületek együttműködése megkönnyíti a sokszor nagyon összetetten jelentkező feladatok megoldását. Évente 35–50 munkabizottsági munkáról készül zárójelentés, amelyek közül a legfontosabbak megvalósításuk előtt nyilvános vitára kerülnek. Az egyesületekben viták folynak a műszaki és tudományos fejlődéssel, az ipar irányításával, a város rendezésével és fejlesztésével, a közép- és felsőfokú oktatással kapcsolatosan a döntések meghozatala előtt.

A mérnök-technikus továbbképzés elsősorban a tagegyesületeken belül folyik. Ez a forma a legeredményesebb, miután a továbbképzés országosan még nem megoldott. Az egyesületek keretében szakmai továbbképző tanfolyamokat szerveznek. Az egyesületekben élénk klubélet folyik.

A városi szervezet fontosabb feladatai: 1. Komplex munkabizottságok szervezése; 2. Műszaki és agrártudományi munka; 3. Műszaki propaganda; 4. Kapcsolatok kiépítése az üzemekkel, társadalmi szervekkel; 5. Szakmai bel- és külföldi tanulmányutak szervezése; 6. A klubélet kialakítása.

Városunk műszaki és természettudományi értelmiségének többsége valamelyik egyesületben tevékenykedik. A MTESZ szervezetének megalakulása óta arra töre-

kedett, hogy olyan egyesületi életet alakítson ki, amely megfelel az új, a szocializmust építő társadalom igényeinek, őrizve és továbbfejlesztve mindazt, ami műszaki életünk múltjában értékes és haladó volt.

A városunkat érintő főbb feladatokból, amelyekkel egyesületeink munkabizottságokban foglalkoztak vagy még ma is foglalkoznak, említésre méltóak a következők:

TV reléállomás létesítése a Károly-magaslaton. A város fejlesztési, iparfejlesztési terve és azok nyilvános vitája. A város világítási tervének elkészítése. Emeletrépitési tervek. Úttörő vasút és a Károly-magaslatra személyfelvonó kötélpálya terve. Fedettuszoda tervei. Balf fürdő rekonstrukciós tervének elkészítése. Ásvány-, ivó- és ipari-víz, valamint hévíz kutatási tervek. Sopron város zöldövezetének kialakítása. A város zöldségellátása. Vásárcsarnok tervei. Az üzemek munkaerővel való ellátása. Vasúti alul-felüljáró tervei. A város vízellátása és szennyvíztisztítása. Tsz-bekötőutak tervei. Tsz-ek rendezési tervei. A Fertő tó rendezési terve, geodéziai és geofizikai felmérése. A vasöntöde rekonstrukciós tervének felülbírálat. A brennbergi völgyzárógát tanulmányi terve. A Tómalom felmérése és rendezési terve. Úthálózatunk fásítási terve. A város demográfiai felmérése. Mérnök-technikus kataszter készítése. Gyógyszeripari múzeum létesítése. Faipari szállító berendezések korszerűsítése stb. A nagyobb feladatok megoldásán komplex munkabizottságok dolgoznak.

A MTESZ szervezeti szabályzata szerint az egyesületek vezetőségét, valamint a választmányt és elnökséget négy évenként újjá kell választani.

A műszak szakemberek összefogására, társadalmi tudományos tevékenységének kibontakoztatására sikerült megfelelő helyet biztosítani, a Széchenyi tér 2. sz. épületben. Így a zavartalan munka feltétele biztosítva van. 1969-ben sikerült még jobb, kedvezőbb körülményeket biztosítani, a MTESZ székházának felújításával, melynek átadásán Bondor József építésügyi és városfejlesztési miniszter is megjelent és előadást tartott. Az új székház tág teret nyújt minden törekvés megvalósítására, amely az elmúlt esztendőök folyamán Sopron város műszaki társadalmának óhajaként alakult ki.

A műszaki, természettudományi, agrár és közgazdasági feladatok megoldása során közel egy évtizede, hogy Sopron város műszaki közönsége kialakította az évente megrendezésre kerülő Soproni Műszaki Napok (SMN) színvonalas, folyamatos programját. A SMN alkalmából műszaki dolgozóink számot adnak a műszaki színvonal emelkedéséről, a technika legújabb eredményeiről, vívmányairól, amelyeket a szakma területén gyümölcsöztetni lehet.

Emeli a SMN jelentőségét az a körülmény, hogy rendezvényeit megtisztelik — mint előadók — a város és az ország legjobb szakemberei.

Sokszor meszólaltatjuk a fiatal műszakiakat mint műszaki értelmiségünk utánpótlását. A gyakorlat azt mutatta, hogy komoly lendülettel, hozzáértéssel és szeretettel foglalkoznak szakmájukkal. Az ifjúság nagy része megérti azt az alapigazságot, hogy szakmáját csak az fejlesztheti, aki szereti és áldozatot is kész hozni érte.

A jubileumi évben, 1970 őszén már nyolcadszor rendeztük meg a Soproni Műszaki Napokat. A fontosabb előadásokat, valamint egyesületeink tudományos társadalmi tevékenységét évkönyv formájában adtuk ki és ezt szeretnénk folytatni a jövőben is.

MEGEMLEKEZÉSEK

Mollay Károly:

Bán János
(1887—1971)

„Gamauf ev. lelkész és Póda városplébános után harmadiknak (Payr levéltári kutatást a városnál alig végzett, ő csak Gamauf jegyzeteit olvasta) vetettem bele magamat az irattengerbe, de természetes, hogy a kötetekre menő jegyzetözönből első-sorban az összefüggést, a szellemi áramlást és a lényegét kerestem ki és sok mellékes részletet elhagytam, hogy a könyv ne legyen unalmas és szétfolyó”. Az öt évi megfeszített munkával elkészült „Sopron újkori egyháztörténete” (Sopron, 1939, 485 lap) című műve előszavában így határozza meg a maga helyét a soproni helytörténetírás történetében. Gamauf Teofil (1772—1841) több évtizedes, máig sem utolért anyaggyűjtése kéziratban maradt; Póda Endre (1843—1902) tizenkét esztendőn át gyűjtötte 1892-ben megjelent egyháztörténeti munkájához az anyagot, amelyen végül is nem tudott úrrá lenni; Payr Sándor (1861—1938) a reformáció négyszázados jubi-

icumára adta ki 1917-ben egyháztörténeti munkájának első kötetét. E hitvitázó éllel megírt mű katolikus, ugyancsak hitvitázó éllel megírt ellenpárja Bán János 22 évvel később megjelent munkája. Mindkét műnek ezek az elvi korlátai.

A Zalaszentmihályon 1887. február 20-án született Bán János Sopronban végezte a gimnázium alsó négy osztályát, a többi, valamint teológiai tanulmányait Győrött. 1910—1924-ig lelkész volt (Mezőörs, Kisbér, Fertőszergény, Győr-Újváros, Gálos, Sopron), majd Sopronban hitoktató, árvaházi igazgató (1925—1946), végül városplébános (1946—1962). Életének utolsó éveit Fertőrákoson töltötte és itt írta meg a falu történetét, továbbá a soproni Katolikus Konvent és a Voss-féle Árvaház történetét. Mindhárom munka kéziratban van: az első Fertőrákoson, a másik kettő a Katolikus Konvent birtokában. Kívánatos, hogy ezek ne vesszenek el helytörténetírásunk számára. 1938-ban jelentette meg „A soproni kegyúri jog tekintettel új plébániák létesítésének kérdésére” (Sopron, 1938) című munkáját. Folyóiratunkban ő hívta fel a figyelmet az egyik legrégebb soproni helytörténetíróra, a horvát származású Kaleschiák Péterre (1616—1696), aki az egykorú egyházlátogatási jegyzőkönyvek szerint egyaránt tudott horvátul, magyarul, németül és természetesen latinul (SSz. 1942, 86—89; vö. még Buzás, Josef: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. Eisenstadt, 1966—1967, I, 124, 250; II, 295).

Bán János 1939-ben megjelent munkája 1740-ig terjed. Folytatása nem készült el. Bán János 1971. február 19-én a soproni kórházban meghalt.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Mollay Károly:

Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába.

I. kötet: I. Általános rész I-II. Bp., Tankönyvkiadó 1970, 890 lap.

Kosáry Domokos öt kötetre tervezett alapvető kézikönyve, amelynek első kötetét most ismertetjük, tulajdonképpen átdolgozása a szerző 1951—1958-ig megjelent három kötetes „Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába” című munkájának. Ennek első két kötetét e folyóirat 1955. évfolyamának 4. számában ismertettem. Ekkor a munkáról többek között ezeket írtam: „a bibliográfia új műfaját képviseli. Tulajdonképp könyvészeti kiegészítés az egyetemi oktatás készülő tankönyveihez, anyagát azonban nem egyszerű felsorolásban, hanem egy-egy történeti kérdés tudománytörténetébe ágyazva nyújtja”. A gyakorlat azóta bebizonyította, hogy a munka nemcsak az egyetemi hallgatóknak, hanem a kutatóknak is nélkülözhetetlen kézikönyvévé vált. Az átdolgozás során a szerző ezt a megnövekedett igényt is jobban igyekszik kielégíteni, azonkívül nem 1825-ig, hanem a feudalizmus korának végéig, 1848-ig halad, és természetesen feldolgozza az 1951 óta, 1967 végéig megjelent irodalmat.

Az átdolgozás első kötetének előszava ismerteti az ötkötetes mű tervezetét: az I—II. kötet tartalmazza az Általános részt (ezen belül: I. Könyvtárak és bibliográfiák; II. Levéltárak és forrásközlések: országos, területi, megyei, városi, községi családi levéltárak; III. egyházi és külföldi levéltárak; IV. Általános irodalom) és az Időrendi részt 1526-ig; ezt folytatja majd a III. kötet a XVI—XVII. századdal; a IV. kötet 1790-ig; az V. kötet 1848-ig. Az átdolgozás gazdagságát az szemlélteti legjobban, hogy a mű első változatában az Általános rész („Bevezető rész”) előszóval és rövidítésjegyzékkel együtt mindössze 23 (!) lapot tesz ki, az átdolgozásban pedig majdnem két kötetet. A kutató számára a legjelentősebb változás abban áll, hogy a szerző az átdolgozás során a kiadott, nyomtatott anyagon túlmenően a kéziratos, levéltári anyagot is figyelembe vette, sőt beledolgozta legjelentősebb kéziratgyűjteményünknek, az Országos Széchényi Könyvtár kéziratos anyagát is.

Aki a most megjelent első kötet tartalomjegyzékét tekinti át, már az is meggyőződhet arról, hogy a szerző történettudományon egy-egy korszak *egészét* feltáró tudományt ért. Ennek megfelelően az I., „Könyvtárak és bibliográfiák” című fejezet az „Általános tájékozás” után részletezi a „Hazai általános könyvészet”-et, ezen belül a főbb könyvtárakra és kéziratárakra (a vidékiek között a soproni ev. gyülekezet könyvtárára és a városi könyvtárra) vonatkozó irodalmat, majd a „Magyar történeti bibliográfiák”-at, a történettudomány szempontjából számbajövő összes társadalomtudományok, természettudományok és az orvostörténet bibliográfiáit, a külföldi történeti bibliográfiákat, a lexikonok, térképek és a történelem számára fontos szótárak könyvészeti adatait. Mint már említettük, egészen új a II., „Levéltárak és forrásközlések” című fejezet, amelynek ebben a kötetben csak első része jelenthetett meg. Itt is az általános tájékozásból indul ki a szerző, majd a feudalizmus kora szempontjából két legjelentősebb országos levéltárunkat, az Országos Levéltár és a Hadtörténelmi Intézet levéltárának anyagát ismerteti. Ezután kerül sor a forráskiadványok feldolgozására, majd a területi levéltárak tárgyalására (a soproni, azaz Győr-Sopron Megyei 2. sz. Levéltár: 252—3., 361—7. lapok), a városi és mezővárosi levéltárakra (Csepreg: 448.; Csorna: 449.; Fertőfőhegyregháza: 461.; Kapuvár: 476.; Kismarton: 491.; Locsmánd: 503.; Nagylozs: 519.; Nagymarton: 519.; Ruszt: 550.; Sopron: 557—77; Szentmargitbánya: 587. lapok). Mindezekben az egységeken belül gazdagon dokumentálja a megjelent irodalmat (például a sopronit), a jelentősebb műveknél utal ismertetésükre is. Ezt a munkát senki sem nélkülözheti majd, aki a magyarországi feudalizmus korának valamilyen vonatkozásával akár országos történeti, akár helytörténeti szempontból foglalkozik.

Ha mégis felemlítjük néhány hiányát, ez eltörpül a mű erényei mellett. Így például a Magyar Tudományos Akadémia kéziratgyűjteményét is érdemes lett volna a

kötetben feltárni. A hazai életrajzgyűjtemények közül (121. lap.) hiányzik *Sziklay János* könyve: Dunántúli kultúrmunkások. A Dunántúl művelődéstörténete életrajzokban. Bp., 1941. A magyarországi középkori latinság készülő szótárán (127. lap) kívül meg lehetett volna említeni a hazai történészek számára éppoly fontos, 1962 óta készülő hazai korai újfelnémet szótár munkálatait (erre vö. *Mollay Károly*: Das Wörterbuch des Frühneuhochdeutschen in Ungarn. In: Verhandlungen des II. Internationalen Dialektologenkongresses. Wiesbaden, 1968, II, 569—73). A Körmöcbányára (499. lap) és Selmechányára (556. lap) vonatkozó irodalomból hiányzik *Gárdonyi Sándor*: Die Kanzleisprache von Schemnitz und Kremnitz im 14./16. Jahrhundert. In: Német Filológiai Tanulmányok I. kötet, szerk. Némedi Lajos. Debrecen, 1965, 29—78. Szomolnok bányaváros városi könyvére vö. *Gárdonyi Sándor*: Das Stadtbuch von Schmöllnitz. Beiträge zur Geschichte der deutschen Kanzleisprache in der Slowakei. In: Német Filológiai Tanulmányok II. k. Debrecen, 1966, 109—138. Csak a teljesség kedvéért említem meg, hogy *Gárdonyi Sándor* feldolgozta Szomolnok másik fennmaradt városi könyvét is: Das Stadtwissbuch von Schmöllnitz (1594—1730). Zur Geschichte der deutschen Kanzleisprache in der Slowakei. In: Német Filológiai Tanulmányok III. k. Debrecen, 1968, 5—38. Lőcsével kapcsolatban még vö. *Skála, Emil*: Die Leutschauer moralisierenden Zyklen und ihre Sprache. Zeitschrift für deutsche Sprache 21 : 1965, 101—104 + 2 tábla, *Krásá, Josef*: Levočské morality (vö. a „Z dejin umenia na Slovensku. Bratislava, 1965” c. gyűjteményes munkát).

Mollay Károly:

Hiller István: Az Erdészeti és Faipari Egyetem. Sopron, 1970, 78 lap+34 kép

A soproni egyetemnek ez az ismertetője szól az egyetem történetéről, szervezeti felépítéséről és egységeiről, a Tanulmányi Erdőgazdaságról, az egyetemi tanulmányi rendről, az oktató és a tudományos munkáról és a hallgatók egyetemi életéről. Amióta a Bányászati és Erdészeti Főiskola Selmechányáról Sopronba költözött (1919—1922), azóta van az 1962-ben egyetemmé fejlesztett felsőoktatási intézmény szoros kapcsolatban városunk fejlődésével, történetével. Hiller István természetesen a kezdetektől vázolja a mai egyetem történetét. Az 1808-ban alapított önálló Erdészeti Tanintézet első tanárával, Wilckens Henrik Dáviddal (1763—1832.), a magyarországi erdészeti oktatás első tanárával kapcsolatban érdemes volna még rámutatni arra, hogy a braunschweigi hercegi pincemester fia Wolfenbüttelben éppen akkor készült egyetemi tanulmányaira, amikor ott a német felvilágosodás legnagyobb írója, Lessing volt a hercegi könyvtáros (1770—1781.); a göttingai egyetemet, ahol többek között tanult, 1734—1837-ig 494 magyarországi hallgató látogatta (erre legutóbb Kiss Jenő: A magyar nyelv a göttingai egyetemen. Magyar Nyelv 1970, 373—77). Mindkét helyen pedig az angol felvilágosodás és az angliai természettudomány eredményeit szívhatta magába (vö. Ganz, Peter: Der Einfluss des Englischen auf den deutschen Wortschatz 1640—1815. Berlin, 1957). Nyilván ezeket is közvetítette a magyar erdészeti felsőoktatásnak.

A tanszékek kutatómunkája természetesen országos jellegű témákat ölel fel. Kimondottan soproni jellegű kutatási témája a Marxizmus—leninizmus Tanszéknek van: „A népi demokratikus átalakulás történelmi előzményei és kezdetei Sopronban — különös tekintettel — a város felszabadulásának körülményeire, a demokratikus pártok és a népi szervek kezdeti tevékenységére”.

Fogarassy László:

Gerald Schlag: Die Kämpfe um das Burgenland 1921. (Militärhistorische Schriftenreihe Heft 16). Wien, 1970, 34 lap + 2 melléklet.

A bécsi Heeresgeschichtliches Museum (Militärwissenschaftliches Institut) hadtörténelmi kiadványsorozatának 16. füzeté gyanánt jelent meg Gerald Schlag, a burgenlandi tartományi könyvtár vezető munkatársának tanulmánya az 1921. évi nyugat-magyarországi harcokról. Mielőtt Gerald Schag dolgozatának méltatására rátér-

nénk, meg kell említenünk, hogy a Militärische Schriftenreihe megérdemli az Ausztriával szomszédos államokban élő történészek, elsősorban a magyarok figyelmét is. Itt láttak nyomdafestéket olyan események feldolgozásai, mint az 1278. évi morvamezei, az 1664. évi szentgotthárdi, az 1809. évi asperni csata, az 1918/1919. évi karinthiai harcok, az 1938. évi Anschluss katonai története stb., most pedig a kiadó sietett megelőzni Burgenland fennállásának 50. évfordulóját, és összefoglaló munkát jelentetett meg az 1921. augusztus 28—november 4-e közötti gerillaharcokról. Az a mód, ahogyan a szerző feldolgozta ezt a témát, nemcsak arra vall, hogy a kérdésben kiválóan járatos, hanem arra is, hogy mondanivalóját a megengedett maximális terjedelemhez kellett alkalmaznia. Talán mégis meg kellett volna említenie a bevezetésben, hogy a burgenlandi kérdés irreguláris fegyveres erővel való megoldásának gondolata osztrák részről indult ki (a nagymartoni kísérlet 1918. december 6-án), ilyen terveket Ausztriában a magyar proletárdiktatúra idején is szöttek, de Julius Deutsch szociáldemokrata hadügyi államtitkár ellenzése miatt csak 1919 augusztusában jelentek osztrák szabadcsapatok az Ausztriának ítélt területen. Osztrák és részben német levéltári anyagot használt, a magyar források és feldolgozások egy részét szintén ismeri. Ha itt-ott magyar vonatkozásokban téved, az érthető, mert magyarországi levéltári anyagon alapuló feldolgozás még nem állhatott rendelkezésére, illetve ilyen még mindig kéziratban van. Talán jó lett volna, ha átnézi Zadravec páter naplóját is, mert rávilágít a Burgenlandba küldött szabadcsapatok szervezésének politikai hátterére.

A szerző általában támadja az osztrák keresztényszocialistákat a burgenlandi kérdésben tanúsított felemás álláspontjuk miatt, a magyar szabadcsapatok közt pedig — nagyon helyesen — megkülönböztetéseket tesz. Leszögezi, hogy magatartásuk attól is függött, kikből verődtek össze és ki volt a parancsnokuk. Elmarasztalja Héjjas Iván felkelőt, ugyanakkor kiemeli a magyaróvári mezőgazdasági főiskolás felkelők lovagias magatartását az osztrák hadifoglyokkal szemben. A gerillaharcok legnagyobb szabású ütközete Kirchschnablán zajlott le, erről Gerald Schlag több mint négy oldal terjedelemben számol be. Nemcsak azért, mert a világsajtó is foglalkozott vele, hanem azért is, mert több régebbi osztrák feldolgozás adatait kellett helyesbíteni. Ugyancsak külön figyelmet szentel az ágfalvi és királyhídi ütközetnek és a Bundesheer hadmozdulatainak. A továbbiakból figyelmet érdemel még a bécsi német katonai attasénak kormányához intézett nem hivatalos jelentése a burgenlandi eseményekről és az osztrák politikai és gazdasági helyzetről, valamint a velencei egyezményt el nem ismerő Hans Steinacher főhadnagy által tervezett fegyveres puccs a népszavazási terület ellen.

A függelékben megtaláljuk a Burgenlandba bevonult Bundesheer alakulatainak hadrendjét. A rövidítéseket csak a szakértő tudja megfejteni (pl. AJBaone = Alpenjägerbataillone). Megtaláljuk még Kirschlag vidékének fényképét, a kirschschlagi ütközet térképvázlatát, a függelékben pedig további két térképvázlatot az osztrák csendőrség, illetve a Bundesheer bevonulásáról Burgenlandba.

Az Osztrák—Magyar Monarchia egykori területén mindössze két helyen volt népszavazás: Karinthiában és Sopronban. Mind a karinthiai, mind pedig a nyugat-magyarországi szabadcsapatok az önrendelkezési jog alkalmazásáért harcoltak, ennek a kifejezését jelentő népszavazást mindkét helyen el is érték. Karinthiában 200 halott és 800 sebesült volt az osztrákok vesztesége, Burgenlandban csak 44 halott és 60 sebesültet vesztek. A halottak közül azonban 18 katona és 3 csendőr két autószerencsétlenség folytán veszlette életét, a harcokban 13 katona és 9 csendőr és egy polgári személy (valószínűleg osztrák szabadcsapatos) veszlette életét. Ugyanakkor a magyarok halottakban 24 felkelőt és egy Ostenburg-csendőrt vesztek, nem számítva azokat, akik a későbbi években a harcok folyamán szerzett betegség következtében hunytak el. (A karinthiai harcok legújabb leírása a már említett sorozatban: Erwin Steinböck: Die Kämpfe im Raum Völkermarkt 1918/1919). Megjegyzendő, hogy Karinthiában tüzéséget, páncélvonatot ér repülőket is alkalmaztak, Burgenlandban e fegyvernemek bevetésére már nem került sor. Héjjas Jenő könyvéből azonban tudjuk, hogy a magyar felkelők két aknavetőt és egy gránátvetőt magukkal hoz-

tak, ágyúval azonban aligha rendelkeztek. Csak a teljesség kedvéért kell még megemlítenünk, hogy a soproni népszavazás idején folyt osztrák—magyar propaganda-háború idején a „Kärntner Heimatdienst” vezetői az „Ödenburger Heimatdienst”-be beépülve fejtették ki agitációs tevékenységüket elég szép sikerrel.

Kőhegyi Mihály:

**A tárnoki hatóság és a tárnoki szék (1526—1849) Akadémiai Kiadó,
Budapest, 1968, 119 lap (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. 2).**

A tábornoki szék a joghatósága alá rendelt szabad királyi városok felsőbíróvága volt, ahová a városok törvényszéke előtt indult és első fokon bevégezett, 60 forintot meghaladó polgári ügyeket felülvizsgálás végett másodfokra vitték. Amennyiben a perérték 300 forint alatt maradt, úgy itt véglegesen döntöttek az ügy felől, fellebbezésnek helye nem volt. A 30 forintot meghaladó pereket különféle időben különféle felsőbb bíróságokhoz lehetett fellebbezni. A tárnoki hivatalnak és az ezzel szorosan egybekapcsolódó tárnoki székeknek tehát a feudális kori jogszolgáltatás bonyolult szerzetében jelentős szerepe volt.

A tárnoki hatóság a XIII. században még tulajdonképpen gazdaságjogi, illetve pénzügyi hivatal volt. A tárnokmester a király központi kamarájának élén állt, ő volt az abban felhalmozott ingóságok fő kezelője és a kamara alkalmazottainak főnöke. A XV. században az alkalmi és kuriális bírászkodásból alakult tárnoki ítélőszék állandósult. Ezzel párhuzamosan megindult a feudális jellegű főpapi, főnemesi és nemesi bíróságok teljes kiszorítása. Helyüket az első hét, ún. tárnoki város (Buda, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Bártfa, Eperjes és Sopron) polgárai foglalták el. Az ítélkezés helye mindinkább állandósult a vezető tárnoki városban, Budán. Am a Mohács utáni zavaros időkben ez a rend megbomlott, az üléseket Pozsonyban tartották. Igen ritkán másutt is, így 1681-ben Sopronban, amint azt egy nemrég előkerült jegyzőkönyv-töredék bizonyítja.

A tárnokmester és a joghatósága alá rendelt szabad királyi városok küldöttei a tárnoki széken az általuk alkotott s az uralkodók által jóváhagyott határozatok (statutumok) szellemében ítélkeztek. A statutumok alapján készült cikkek alkották a tárnoki jogot, mely nem egyszerre alakult ki, alkotóelemei a szükségletnek megfelelően bővültek, s végleges formájukat a XVII. század elején érték el.

A régi rendi hagyományokkal szakító II. József a Habsburg-birodalom s azon belül Magyarország államapparátusának átszervezése során a magyar jogrendszer elavult, de szívszövevényének szétszakítását is programjába vette. A császár 1785-ben rendelettel szüntette meg mindazokat a rendi jellegű jogszolgáltatási szervezeteket — köztük a tárnoki széket és a tárnoki hivatait is —, amelyek fenntartása nem illett bele államszervezési koncepciójába. A halála előtt visszavont rendelkezések nyomán újjászervezték a tárnoki bíróságot, mely ezután egyre nagyobb ügyfélforgalmat bonyolított le. A tárnoki szék több évszázados működésének a polgári forradalom vetett véget. Megszüntetésére 1849-ben a Királyi Curia felosztásával kapcsolatban került sor. A polgári korszak államszervezetének kiépülésével a feudális kori tárnoki intézmény célját veszítette és véglegesen megszűnt.

A szerző aprólékos gonddal, de a lényegre soha szem elől nem tévesztve kíséri nyomon a tárnoki szék és hivatal szervezetének felépítését, a tárnokmester, valamint a hivatal egyéb állandó alkalmazottainak szerepét és hatáskörét. Vizsgálja a városi delegátusok szerepét, s itt örömmel látjuk Sopron küldötteinek igen hathatós működését, jogi képzettségük alaposágát. Külön ki kell emelnünk a tárnoki levéltár sorának bemutatását.

Mindebből összegezőképpen megállapítható, hogy a tárnoki levéltár iratsorozatai rendkívül értékes forrásanyaggal szolgálhatnak mind a jogtörténet, mind a város-történet kutatói számára, de a peres iratokban található gazdaság- és társadalomtörténeti adatokat nem nélkülözhetik az általános történetírás művelői sem. Veres Miklós könyve mindezeket túl Sopron helytörténezeinek is nagy nyereséget jelent.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Aus dem Inhalt.

- Kovács, Josef, Ladislaus:* Emblematik, Hieroglyphik, Manierismus II.
Mihály, Péter: Archäologische Forschungen im westlichen Waasen II.
Berecz, Desider: Besuche der Schauspielerin Marie Jászai in Grosszinkendorf und in Rábatamási
Hünner, Ladislaus: Über die Tätigkeit von Gyula Fürész in der Sozialdemokratischen Partei Ödenburgs
Horváth, Zoltan: Das neue Wappen der Stadt Ödenburg

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

- Fogarassy, Ladislaus:* Einführung in die Quellen und in das Schrifttum der Burgenland-Frage
Környei, Attila: Bibliographie André Csatkai II. Teil

Kleine Beiträge

- Alkonyi, Stefan:* Ödenburgs Stadtpläne in der Geographischen Kartensammlung der Széchényi-Nationalbibliothek
Lóránt, Edmund: Tore mit Sonnenmotiv in Ödenburg
Komlós, Géza: Waldhutweiden im sog. „Grossen Wald“ zu Rójtök im 17—18. Jahrhundert

Kulturelles Leben in Ödenburg

- Horváth, Zoltán:* Bericht über die Tätigkeit des Ödenburger Stadtarchivs im Jahre 1970
Gunda, Michael: Bericht über die Tätigkeit des Ödenburger Zweiges des Bundes technisch-wissenschaftlicher Vereine

Nekrolog

- Mollay, Karl:* Johann Bán (1887—1971)

Bücherschau

- Mollay, Karl:* Kosáry Domokos: Bevezetés a Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába I/1. Bd. I—II. Teil.
Mollay, Karl: Hiller István: Az Erdészeti és Faipari Egyetem. Sopron, 1970, 78 lap + 34 kép
Fogarassy, Ladislaus: Gerald Schlag: Die Kämpfe um das Burgenland
Köhegyi, Michael: Veres Miklós: A tárnoki hatóság és a tárnoki szék (1526—1849)

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 iv terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet félévenként szed be a posta a levélkézbesítők útján.

Előfizetési csekkszám: egyéni 61.280, közületi 61.066 (vagy átutalás az MNB 8. sz. fióknál vezetett egyszámlára). Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a szerkesztőségnél rendelhetők.

Levél cím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Városi Tanács.

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Füelős kiadó: Ugróczy Mihály, a Lapkiadó Vállalat igazgatója

Terjedelme 6 B/5 iv = 8 3/4 (A/5 iv) — Győr-Sopron megyei Nyomda V. Soproni üzeme 71.2769
Terjeszti: a Posta Központi Hírlap Iroda

INDEX: 25,915

FU 324

SOPRONI SZEMLE

XXV. ÉVFOLYAM 1971. 3. SZÁM

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat
Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTO, ERDÉLY SÁNDOR, FÁBJÁN LAJOS,
FEKETE FERENC, FRIEDRICH KAROLY, GAL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYU-
LAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HILLER ISTVÁN *titkár, technikai szerkesztő*,
HORVÁTH JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC *olvasó szerkesztő*,
PINTER FERENC, PRÖHLE JENŐ, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, TÁRCZY-
HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR,
ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:
MOLLAY KÁROLY

Tartalomjegyzék:

	Oldal
<i>Mollay Károly: Gyulay Zoltán 70 éves</i>	193
<i>Rózsa György: Lackner Kristóf, a rézmetsző I. rész</i>	194
<i>Tompos Ernő: Lackner-címerek és domborművek</i>	238
<i>Tóth István: A fertőrákosi Mithraeum I. rész</i>	214
<i>Merényi Oszkár: Berzsenyi soproni tankönyveiről és első soproni olvas- mányairól I. rész</i>	227

Helytörténetírásunk időszerű kérdései:

<i>Horváth József: Életem útja</i>	239
------------------------------------	-----

Kisebbségi közlemények

<i>Horváth Zoltán: Lackner Kristóf árvaalapítványa</i>	249
<i>Lovas Gyula: A soproni bérkocsis cég válsága (1845—1847)</i>	251
<i>Lóránt Ödön: Blériot Sopronban</i>	259
<i>Fried István: A csepregi pünkösdi királyok</i>	262
<i>Pusztai László: Köpp Farkas kismartoni festő képe a so'ymári r. k. templomban</i>	264
<i>Fried István: Egy elfelejtett Gellert-levél</i>	267
<i>Hetyéssy István: Sopron vármegye 1646. évi tisztújító közgyűlésének előz- ményei és Nádasy Ferenc</i>	269

Sopron kulturális élete

<i>Kovács József László: A közép-európai humanizmus kérdései</i>	272
<i>Horváth Zoltán: „Dr. Lackner Kristóf és kora” című kiállítás a Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltárban (Sopron)</i>	273

Megemlékezések:

<i>Becht Rezső: Dorozsmay János (1886—1966)</i>	282
---	-----

Soproni könyvespolc

<i>Horváth Zoltán: Felhő Ibolya (szerk.): Az úrbéres birtokviszonyok Magyar- országon Mária Terézia korában. (Dunántúl). Akadémiai Kiadó, Bp., 1970, 529 lap</i>	285
<i>Mollay Károly: Breu, Josef: Die Kroatensiedlung im Burgenland und den anschliessenden Gebieten. Verlag Franz Deuticke, Wien, 1970, 246 lap</i>	287

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XXV. ÉVFOLYAM

1971

3. SZÁM

Gyulay Zoltán 70 éves

1954. július 10-én Gyulay Zoltán, akkor a soproni Bányamérnöki Kar dékánja, a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat soproni szervezetének elnöke, elsőnek írta alá azt a többünk által megfogalmazott és a népművelési miniszter elé terjesztett folyamodványt, amelyben az 1944-ben háborús kényszerűségből leállított Soproni Szemle újbóli megindításának engedélyezését kértük. „A Soproni Szemle tehát nem egyszerű megfelelője lenne az egyes nagyobb vidéki városokban ma is megjelenő, általánosabb jellegű folyóiratoknak, hanem a már vázlatos vonásokban ismertetett sajátos küldetés betöltésével kívánná szolgálni egyik legszebb magyar városunk szellemi fejlődésének ügyét, a határ mellett bizonyítván, mennyi alkotó energiával tud hozzájárulni e lélekszámban kis város az új ország építésének ügyéhez” — ez állt többek között a beadványban. Gyulay Zoltán az 1955-től kezdve ismét megjelenő Soproni Szemle szerkesztő bizottságának máig lelkes és tevékeny tagja; hetvenedik születésnapjára megkésve bár, de a régi szeretettel köszöntjük.

Dr. Gyulay Zoltán az 1937–1944-ig megjelent Soproni Szemle szerkesztő bizottságának nem volt ugyan tagja, de akkor is élénk figyelemmel kísérte a soproni helytörténetírás eredményeit. Csáktornyán született 1900. szeptember 22-én, a soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolán 1921–1926-ig végzett tanulmányai óta az okleveles bányamérnök, a hazai olajbányászat és az olajmérnökképzés úttörője, a Magyar Ásványolaj Részvénytársaság osztályvezetője, majd vezérigazgatója soproni maradt, 1951-ben pedig az időközben egyetemi rangra emelt Alma Mater tanáráként tért vissza Sopronba. 1959-ben nehéz szívvel követte a Bánya- és Kohómérnöki Kart Miskolcra, ahol a Nehézipari Műszaki Egyetem Olajtermelési Tanszékének vezetője. Ezenkívül a Magyar Tudományos Akadémia Olajbányászati Kutató Laboratóriumának igazgatója, ez év elején pedig átvette a soproni Központi Bányászati Múzeum vezetését is. Szakmai munkásságának méltatása nem a mi feladatunk, de megemlítjük, hogy az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület elnöke, a Wahlner-, Zorkóczy- és a Zsigmondy-emlékérmekek tulajdonosa és megkapta a „Felsőoktatás Kiváló Dolgozója”, a „Szocialista Munkáért Érdemérem” és a „Munka Érdemrend” arany fokozata állami kitüntetését. A föld- és ásványtudományok kandidátusa.

A Lackner-emlékévnek ebben a soproni művészeknek és íróknak szentelt számában köszöntjük azt a természettudóst, aki példamutatóan valósítja meg magában a korszerű természettudományi, társadalomtudományi és társadalomtörténeti műveltség harmonikus egységét.

Mollay Károly

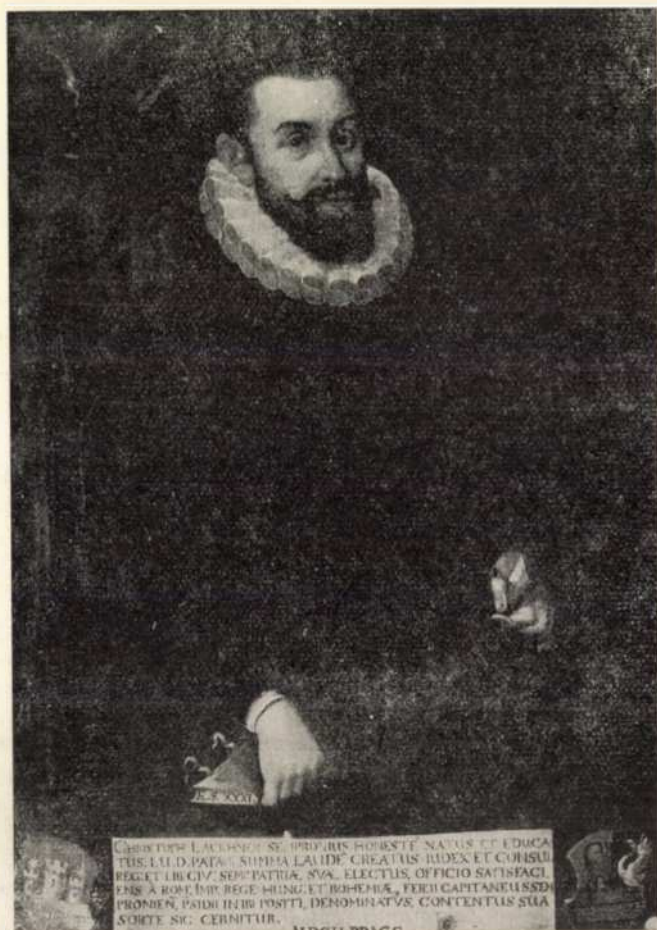
Rózsa György:

Lackner Kristóf, a rézmetsző

I. rész

Csatkai Endre emlékének

Sopron helytörténeti irodalma meglepően gazdag. A várostörténetnek mégis vannak feltáratlan területei. Lackner Kristófról, az ötvösfiúból tudós humanis-

1 kép. Lackner Kristóf olajportréja (1602). Sopron, Liszt Ferenc Múzeum

tává emelkedett politikusról is újra meg újra beszélnünk kell, bár neve minden Sopronról szóló írásban megtalálható. A sok említés azonban nem jelenti azt, mintha már mindent tudnánk a híres polgármesterről és életművének értékelését már megnyugtatóan elvégeztük volna. Hogy valójában nem így áll a helyzet, azt az is mutatja, hogy Kovács József László alapvető jelentőségű

irodalomtörténeti kutatásainak eredményeit közlétező részletpublikációiból lassanként egy Lackner-monográfia körvonalai bontakoznak ki előttünk.¹

Lackner Kristóf Bajorországból bevándorolt családból 1571. november 18-án született. Apja Lackner Ádám ötvös. Egyetemi tanulmányait Itáliában végezte 1593 és 1597 között, ott szerezte meg a jogi doktorátust is. Hazatérve bekapcsolódott a város vezető testületének munkájába és hosszabb ideig, 1613–15, 1615–19, 1621–25 és 1629–31 között polgármester volt. Rudolftól nemességet, II. Ferdinándtól – aki személyesen is ismerte – palotagrófi címet kapott. Többször volt a város országgyűlési követe, gyakran járt küldöttségben az

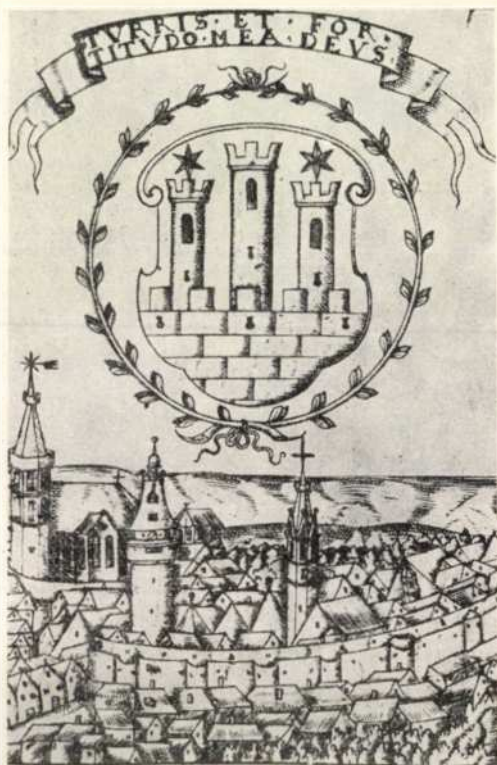

2. kép. A rézmetszetű önarckép (1611)

¹ A Lackner Kristóf felett tartott gyászbeszéd és temetésének számadásai. SSz. XIX/1965/ 167–170; Lackner Kristóf ismeretlen életrajza. Irodalomtörténeti Értesítő, LXX/1966/ 210–214; Egy magyar humanista írói portréjának kialakulása. Studia Litteraria, VII/1969/ 55–73 (rendszeres, értékelő áttekintés, amely felment bennünket a korábbi irodalom idézése alól); Lackner Kristóf Prágában. Irodalomtörténeti Értesítő, LXXIV/1970/ 508–512; Emblematika, hieroglifika, manierizmus. Fejezetek Lackner Kristóf művészi világából. SSz. XXV/1971/ 3–17, 97–108 (Lásd ebben a tanulmányban a cikkemben szereplő emblémák feliratait!); Lackner Kristóf és kora. Sopron, 1971 (sajtó alatt).

udvarnál. Könyveinek ajánlásaiban – többek között – Thurzó György és Eszterházy Miklós nádorok, Révay Péter koronaőr, Náprágyi Demeter kalocsai érsek, Nádasdy Pál főispán és Batthyány Ferencné Poppel Éva nevét olvashatjuk. Ez a névsor politikai hovatartozását is megvilágítja. Lackner 1631. december 29-én halt meg.

Lackner összetett egyéniségéről azonban nem alkotnánk a valóságnak megfelelő képet, ha benne csak a politikust és a tudós humanista író-t látnánk. Lacknernek, a művésznek a magyar művészettörténetírás is adósa, s az adósság törlesztése annál inkább sürgető kötelességünk, mivel 17. századi művészetünk

3. kép. Sopron látképe 1610 körül.

történetét szegényitenénk, ha európai mértékkel mérve sem elhanyagolható grafikai munkásságát figyelmen kívül hagynánk. Jellemző, hogy a 20. század legnagyobb egyetemes művészeti lexikonának Lyka Károly összeállította magyar címszavai közé Lackner csak mint műkedvelő ötvös került be.² A magyar rézmetszés történetének modern feldolgozása is csak három művét említi, de ketőtől ezek közül is csak feltételesen.³

² Thieme-Becker: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. XXII. k. Leipzig 1928, 180.

³ Pataky Dénes: A magyar rézmetszés története. Bp. 1951, 165.

Az érdemtelen feledést bizonyos körülmények indokolják. Ő maga egyetlen művét sem szignálta. Másrészt, amikor ő vagy kortársai könyveinek illusztrációiról beszélnek, kifejezéseik sohasem utalnak egyértelműen arra, hogy a rézre metszés a saját munkája volt.⁴ Művészi tevékenységét — a kor felfogásának megfelelően — mellékesnek tartotta, számára az összetett tartalmakat kifejező ábrázolások programjának összeállítása volt a fontosabb. Ez a tudós és író, amaz a mesterember feladatai közé tartozott. Egyetlen egyszer beszél arról, hogy rajzolt, amikor elmondja, hogy II. Mátyás 1608-ban lezajlott pozsonyi koronázása alkalmával a magyar királyi koronát tanulmányozhatta.⁵

Lackner a 20. század eleje óta bizonytalan formában emlegetett művészi tevékenységének alátámasztására Kovács irodalomtörténeti indítású kutatásai szolgáltattak döntő bizonyítékokat. Az ő érdeme ugyanis, hogy megtalálta és e

4. kép. Könyvcímlap (1615)

folyóirat hasábjain publikálta Lacknernek a soproni levéltárban több mint háromszáz évig rejtőző rajzait. Ezek egyrészt neki szóló iratokon maradtak fenn, tehát autenticitásuk kétségtelen, másrészt pedig magas művészi színvonaluk feljogosít bennünket arra, hogy őt magát tartsuk a műveit díszítő rézmetsze-

⁴ Többek között: *Coronae...* 174, 207; *Emblematischer Tugendspiegel...* Címzőveg és 11–12.

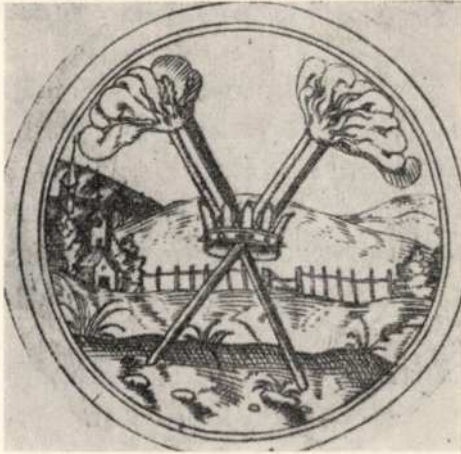
⁵ „In quantum illam Coronam suis externis delineamentis ex obtutu & aspectu in ipso Regio actu (cui prope & praesens fui) observare potui, in tantum etiam eandem depinxit.” *Coronae...* 41.

5—8. kép. I., VI. embléma (Nap; sas). Embléma Camerariusból. VII. embléma (daru)

tek alkotójának. Az iratokra ráfirkált, szemmel láthatóan időtöltésből, szórazottan odavetett rajzok rutinos rajzoló kezéből kerültek ki, aki benne élt a manierizmus formavilágában. De azt is elárulnák, ha egyébként nem tudnánk, hogy Lackner az ötvösmesterségből indult el, mivel gyakran ábrázolnak ötvöstárgyakat és mindig dekoratív jellegűek. Mindenesetre előkelő helyet biztosítanak a soproni polgármesternek a magyar dilettáns rajzolók között. S hadd tegyük hozzá még azt is, hogy a Lackner műveiben szereplő grafikai alkotások mind tiszta rézmetszetű technikával készültek, ami szintén az ötvösség műhelygyakorlata felé mutat.

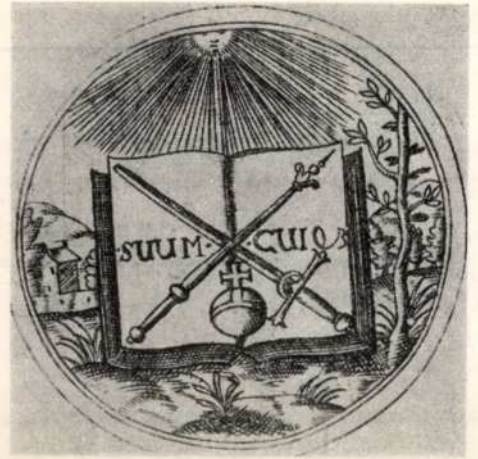
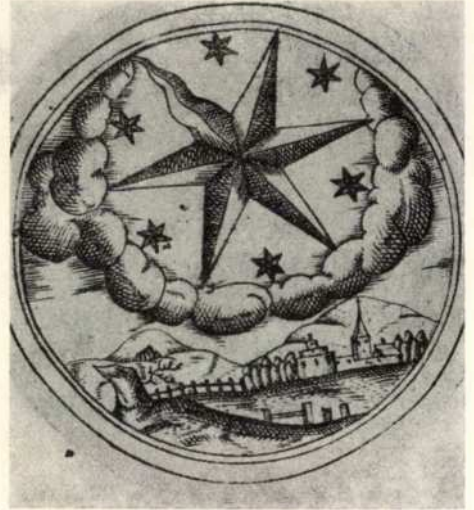
A könyveit díszítő rézmetszetek, a fennmaradt rézlemezek és a Kovács ku-

9—12. VIII—XI. embléma (fáklyák koronával; égő gyertyák; magyar címer; halálfej)

tatásai révén felbukkant rajzok alapján sikerült Lackner nemzetközi színvonalú, de a magyar grafikatörténet szempontjából mindenképpen jelentős grafikai oeuvrejét, 56 rézmetszetet összegyűjteni. A lapok között egy arckép és egy veduta szerepel — ezek a legkorábbiak —, a többi kisméretű embléma, illetve könyvcímlap, amelyek szorosan kapcsolódnak az előbbiekhöz, mivel szövegek kíséretében szimbolikus jelentőségű tárgyakat ábrázolnak.

Az arckép (2. ábra) az 1602-ben keletkezett, ismeretlen prágai mestertől festett képmás (1. ábra) fordított beállítású átdolgozása. A körvonalakon kívül semmit sem képes visszaadni a jellemzésben kiváló festmény erőneiből, amely a magas színvonalú rudolfinus arcképfestészet értékes, magyar vonatkozású

13—16. kép. XII—XV. embléma (mérleg; csillag; darucsapat; törvénykönyv)

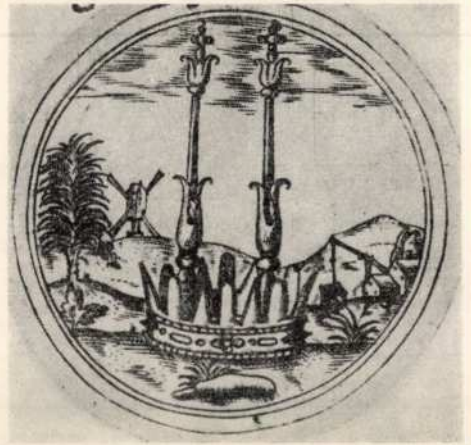
emléke. Lackner munka közben nyilván rájött arra, hogy a rézmetszés technikájában nem tud felülemelkedni a dilettáns fokon, s ezért többé nem próbálkozott arcképmetszéssel.⁶

A soproni vedután (3. ábra) a háztetők egymásra halmozott tömegéből azonosítható, hiteles épületek emelkednek ki, mint a várostorony, a ferences (bencés) és a Szent Mihály templom. Bár a veduta-műfaj erre az időre már fejlődésének igen magas fokára emelkedett, de a Lackneréhoz hasonló, dekoratív jellegű látképek sem ritkák. Itt is — mint egyéb művein — a heraldikus jelleg dominál, a látképet készítője sematikus utalásnak szánta, és senki sem kívánta

17—20. kép. XVI—XVII., XXII—XXIII. embléma (babérág; oroszlánfejes pajzs; szárnyas homokóra; kezek karddal)

6 Olajfestmény, vászon, 109×75 cm. Sopron, Liszt Ferenc Múzeum, lt. sz. 54.761.1. A festményre később, de még valószínűleg Lackner életében került felirat alul: CHRISTOPH. LACKNER. SEMPRONIUS. HONESTE NATUS ET EDUCATUS. I. U. D. PATAVII SUMMA LAUDE CREATUS IUDEX ET CONSUL, REG: ET LIB: CIV: SEMP: PATRIAE SVAE. ELECTUS, OFFICIO SATISFACIENS, A ROM: IMP: REGE HUNG: ET BOHEMIAE FER: II. CAPITANEUS SEMPRONII INIBI POSITI. DENOMINATUS, CONTENTUS SUA/ SORTE SIC CERNITUR./ M. DC. II. PRAGE. — Meg kell itt említenünk Lackner portréival kapcsolatban ravatalképét is, amely a soproni evangélikus egyházközség tulajdonában volt a II. világháborúig, de akkor sajnos nyoma veszett. Képe: Payr S.: Emlékezés Doktor Lackner Kristófról. Sopron 1932, 39; Pigler, A.: Portraying the Dead. Acta Historiae Artium. IV/1956/59.

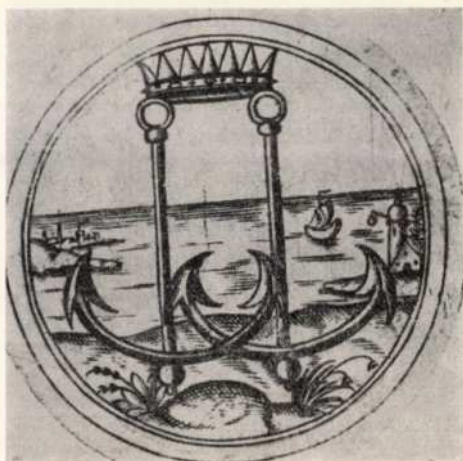
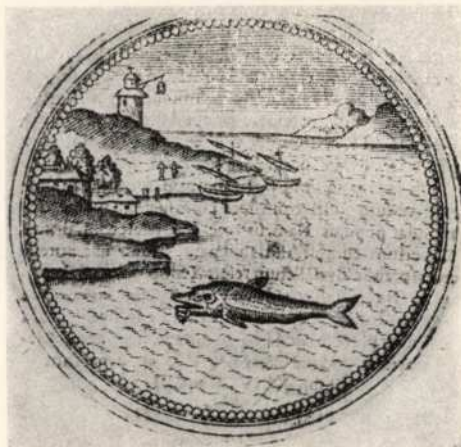

21—24. kép. XXIV—XXV. embléma (Janus-fej; égből lenyúló tiszta kezek).
Embléma Camerariusból. XXVI. embléma (jogarok)

ennek alapján a város modelljét elkészíteni. Az mindenesetre bizonyos, hogy nem sok polgármester dicsekedhet azzal, hogy maga ábrázolta városát.

Lackner saját címerét ábrázoló lapjának (35. ábra) növényi ornamentikája és a címer felett álló állatok, főként a hattyú, valamint a fenség emblémáján (36. ábra) elhelyezett Náprágyi-címer díszítése szoros kapcsolatban áll a Kovács-tól publikált egyik rajzzal.⁷ Az embléma sasmadara viszont Joachim Camerarius később többször idézendő könyvének egyik illusztrációjára emlékeztet.⁸

A többi rézmetszet kisméretű embléma, amelyek tartalmilag összefüggő sorozatokba foglalva, könyvekben jelentek meg. Az első nagy együttes a király-

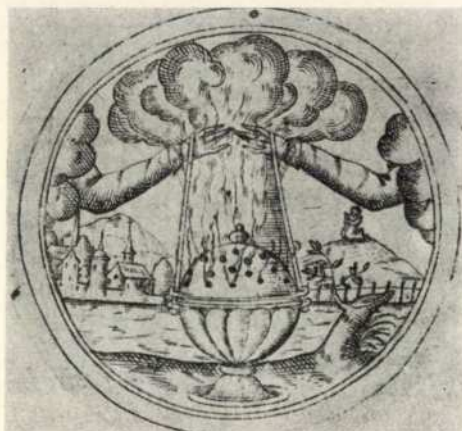

25—28. kép. Két embléma Camerariusból. XXVII—XXVIII. (horgonyok; hangya)

tükör műfajához tartozik és az uralkodói erényeket sorolja fel a magyar királyi koronán elhelyezett zománcos lemezek és drágakövek számának megfelelően (4–6., 8–22., 24., 27–30., 32–33. ábrák). A korona elülső oldalán 16 embléma foglal helyet. A fejedelem a naphoz hasonlóan örökdik a közjó felett; ereje, mint a gyémánt, tisztasága, mint a smaragd, józansága, mint az ametiszt, jám-

7 SSz. XXV/1971/ 3, 7.

8 SYMBOLORVM/ et EMBLEMATVM ... CENTVRIA TERTIA/ A/ IOACHIMO CAMERA-
RIO/ ... M. D. XCVI. I. sz. „CUIQUE SUUM.”

29—32. kép. XXIX—XXX. embléma (gyeplő; tömjénfüstölő). Embléma Camerariusból.
XXXI embléma (főnix)

borsága, mint a zaffír. A kardokon örökdő sas a király felelősségének terheire, a karmában kavicsot tartó daru az éberségre, a koronával összefogott fáklyák a helyes irányítás fontosságára, az égő gyertyapár a világosság terjesztésére hívja fel a figyelmet. A magyar címer a hazaszeretetre, a halálfej a mulandóságra, a mérleg az igazságosságra, a fénylő csillag az erény sugárzó erejére, a szabályos rendben szálló darvak a fegyelemre, a törvénykönyv a törvény tiszteletére, a babérág az elismerésre utal.

A korona hátsó oldala is 16 erényt jelentő emblémának ad helyet. Az orosz-lánfejű pajzs a szigorúságot, a türkiz a meggyőzést, illetve a szövetségi hűséget, az achát az alkalmazkodó képességet, a mágnes az erény hatalmát jelké-

pezi. A szárnyas homokóra a helyes időbeosztásra, a kézfogás az egyetértésre, a Janus-fej a mindenre kiterjedő gondoskodásra, az égi segítséggel történő kézművészet a közéleti tisztaságra, a koronába állított jogarok a háború elkerülhetőségére hívják fel a figyelmet. A horgonyok az isteni gondviselésbe vetett bizalomra, a hangya a szorgalomra, a gyeplő az uralkodás módszerének helyes megválasztására, a tömjénfüstölő a jámborságra, a fönix az örök értékek szolgálataira, végül a babérkoszorús templomépület az elsorolt erények jutalmaként elnyerhető dicsőségre figyelmeztet.

A könyvben 8, drágakövet ábrázoló embléma fametszetű képe feltűnően kiválik a rézmetszetek sorából. Három, drágakövet ábrázoló rézmetszet dűcát megtaláltuk a soproni evangélikus egyházközségnél (34. ábra). Valószínűnek látszik, hogy eredetileg az egész illusztrációs anyagot rézmetszetű megoldására tervezték, de valamilyen, számunkra ismeretlen ok arra készítette a kiadót, hogy eredeti tervét megváltoztassa. Esetleg a rézlemezek minőségével kapcsolatban merült fel kifogás, vagy talán nem készültek el időben. Most a fametszetű emblémák alapján számukat feltételelesen nyolcra egészítettük ki — hiszen a többi Lackner rézlemezgyűttes is töredékesen maradt fenn —, és besoroltuk őket az oeuvreba, mivel a hiteles művekhez stílusban hasonlóak.

1618-ban jelent meg a második embléma-gyűjtemény, amely az általános, minden polgárra nézve érvényes erényeket tartalmazza (40–48. ábra). A hét sarkalatos erény — hit, remény, szeretet, bölcsesség, igazságosság, mértékletesség, erő — mellett nyolcadikul a türelem jelenik meg. A könyv kézírata is fennmaradt a soproni Liszt Ferenc Múzeumban. A címképhez készült lavírozott tusrajz (39. ábra)⁹ az egyetlen olyan Lackner-rajz, amelyet későbbi, rézre metszett megoldásával össze tudunk hasonlítani. Mindkét megoldásban drágakövekkel díszített, felfüggeszthető formájú ötvösmű fogja össze a könyvet illusztráló képecskéket. A rajzon valamennyi kis ábrázolás felismerhetően látszik, a rézmetszeten viszont a képeket az erények neve helyettesíti. A rézmetszésben járatlan Lackner itt is érezte képességének határait, ezért választotta ezt az egyszerűbb megoldást.

A keresztény hitet a keresztre feszített Krisztus és a szárnyas szív, a szeretetet a kicsinyeit saját vérével tápláló pelikán, a reményt a viharos tengeren süllyedő hajó mellett kis tutajon békésen evező puttó, az igazságosságot bekötött szemű, karok nélküli Justitia-szobor és mérleg jeleníti meg. A türelem szimbóluma a megkötözött és kígyótól fenyegetett bárány, a bölcsességé bagoly, kígyók, szárnyas paripák és hangya. A mértékletességre elefánton lovagoló és csészébe italt töltő katona és bőségszaru, az erőre az ütéseknek ellenálló gyémánt, oszlop és a Herkules-attributumok, az oroslánbőr és a bunkók intenek.

1625-ben jelent meg Lackner utolsó embléma-gyűjtése, amely a katona kíváló és kívánatos erényeit — szám szerint szintén nyolcat — foglalta össze rövid, szemléletes formában (49–56. ábra). Az első a hadi tudomány, amelyet búzakalászokkal és szőlőfürtökkel díszített harci eszközök közé helyezett könyv jelenít meg. Ennek az erénynek összetettségét a sisakforgó tollaira írott, további erényekre utaló rövidítések mutatják, amelyek szerint az igazságosság, mértékletesség, bölcsesség és erő is ide tartozik. A katonának is nélkülözhetetlen jámborságra összetett páncélkesztyűs kezek közé helyezett és a világ négy tája felé néző fújtatók meg a lelkesedés felkeltésére szolgáló tábori hangszerek, dobok és kürt utalnak. A tekintélyt a vezéri sátorban felállított, végén a hajnalcsilla-

got viselő kard jelképezi, amely a vezér életre és halálra kiterjedő hatalmát szimbolizálja. A következő képen a pázsstorbot az egyházi rendet, az alabárd a katonák rendjét, az eke a dolgozó alattvalókat jelenti. A társadalmi rend ezen alappilléreit egy felhőből kinyúló kéz — az isteni gondviselés — fogja össze. A védelem emblémája pajzsra helyezett sündisznóból, ugató kutyából és különféle fegyverekből áll. A sün közkedvelt jelképe az eredményes önvédelemnek, a kutya részben a hűséget, részben az ellenséget jelenti, eleget téve az emblematikus irodalomban érvényes ikonológiai ambivalencia szabályának, amelynek értelmében ugyanaz a tárgy ellentétes tartalmak hordozására is felhasználható, s igazi értelmét az együttesben elfoglalt szerepe szabja meg. A hadicselre a forgandó szerencsekerék és a ravasz róka utal, amely mellett itt ismét megjelenik a kutya, a halhatatlanságra a füstölő felett lebegő szív (összintesség) és az összefogott kezek (szövetség). Végül az erények jutalma a dicsőség lesz, amelyet koronával összefogott pálmaágak és égő fáklya jelenít meg.

Lackner embléma-alkotó tevékenységének általános jellemzését egy alapvető vonással kell kezdenünk. A 16–18. században igen népszerű műfaj modern feldolgozásai számos szerzőt tartanak nyilván, akik emblémás könyvek programját, valamint az egyes emblémák kép- és szövegrészét összeállították.¹⁰ Olyan szerző azonban már jóval kevesebb van, aki a képek művészi megvalósítására is maga vállalkozott volna. Lackner jelentősége elsősorban éppen ebben a sokoldalúságban rejlik.

Emblémaegyütteseiben többször találkozunk azzal a jelenséggel, hogy a könyv elején egy képen összefoglalja a később következő valamennyi emblémát, mintegy képes tartalomjegyzéket nyújtva olvasójának. A könyvek szerkezete általában megfelel a műfaj általános előírásainak. Először foglalkozik a *pictura* jelentéseivel, majd közli az *inscriptiót* vagy lemmát, s ezt követi a *pictura*, imago vagy ikon, azaz a rézmetszetű kép. Ezek után adja a *subscriptiót*, amely példákat sorakoztat fel klasszikus ókori, kortárs humanista szerzőktől vagy a bibliából. A *pictura* általában 6 cm átmérőjű tondócska. Korábban az *inscriptio* nyomtatott formában készült, később rézmetszetű megoldásban ez is belekerült a *picturába*.¹¹ A fejlődés abban is észrevehető, hogy a későbbi együttesek inkább zsúfoltak, szemmel láthatóan itt tudatosan törekedett a jelentések halmozására. Ki kell térnünk még itt Lackner korona-könyvének egy mondatára, amelyet eddig a szerző sajátos felfogásának kifejezéseként értelmeztek, hogy ti. a látás a legnemesebb érzék. Ez a mondat azonban az emblémairodalom ismert közhelye volt, és végső soron antik eredetű.¹²

Az embléma-szerző vagy ismert képhez keres új *inscriptiót* vagy fordítva, egy közkezen forgó és céljának megfelelő tartalmú bölcs mondást illusztrál olyan ábrával, amelyet ő hoz először kapcsolatba a mondanivalóval. Ilyen eklektikus módszer mellett igen nehéz az egyes emblémák forrását meghatározni. Gyakran egyidejűleg, de egymástól függetlenül jelennek meg hasonló vagy azonos emblémák, amelyeket esetleg egy meg nem nevezett közös forrás inspirált. Máskor azonos kép eltérő *inscriptióval* jelenhet meg.¹³ Lacknernél is találunk minderre példákat. Az éber daru képe nála 1615-ben, Peter Isselburgnak a nürnbergi városháza emblémasorozatát ismertető könyvében 1617-ben jelenik

10 Praz, Mario: *Studies on Seventeenth Century Imagery*. Roma 1964. 2

11 Lackner emblémáinak példányszámára nézve lásd: Kovács J. L.: Jonas Rosa frankfurti nyomdász özvegyének számlája Lackner Kristófhöz 1631-ből. SSz. XII/1958/ 264–5.

12 Praz i. m. 61.

13 *Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*. Herausgegeben von A. Henkel und A. Schöne. Stuttgart 1967, XIII, XVIII.

meg,¹⁴ de Camerariusnál már 1596-ban megtaláljuk, még hozzá a Lackneréhoz feltűnően hasonló megoldásban (7. ábra).¹⁵ A Janus-fej, mint a bölcsesség szimbóluma már Alciatinál is feltűnt.¹⁶ Az „Ubi honos, ibi onus” inscriptio kis változtatással szintén megvan Isselburg idézett gyűjteményében.¹⁷ A pelikán és a bárány szintén közismert jelképek voltak, Camerarius is élt velük.¹⁸ Kompozícióit — a Tugendspiegel képei alapján következtetve — Lackner is ismerte. Az ütéseknek ellenálló gyémánt egy másik korabeli emblémagyűjteményben tűnik szemükbe.¹⁹ Van azonban olyan eset is, amikor Lackner egész kompozíciókat vett át másoktól vagy pedig felismerhető részleteket másolt. Ezek közé tartozik a magát elemésztő fönixmadár, amely pontos másolat fordított beállításban a Camerarius könyvében megjelent Hans Sibmacher-féle rézkarcról. (31. ábra).²⁰ Máskor két előkép elemeit egyesíti mesterünk új együttesben. Egyik emblémáján a vitorláshajó és a világítótorony Camerarius könyve két egymásra következő lapjáról származik (25–6. ábra).²¹ Lackner korona-könyve XXVI. emblémájának szélmalma és gémeskútja láttán sem szabad a hazai környezet inspiráló hatására gondolnunk, mivel mindkét motívum megtalálható a már sokszor idézett Camerariusnál (7., 23. ábra).²²

(Folytatjuk)

14 EMBLEMATA/ POLITICA/ In aula magna Curiae/ Noribergensis de-/picta... MDCXVII. 21. sz. „Pro Grege.”

15 A 8. jegyzetben i. m. III. k. XXVII. sz. NE IMPROVISIO.

16 Emblemata... 1967, 1818. h.

17 A 14. jegyzetben i. m. 18. sz. „Ubi Onus, Ibi sonus.”

18 A 8. jegyzetben i. m. III. k. XXXVII. sz. PRO LEGE ET GREGE. és II. k. LXXI. sz. UNDIQUE INERMIS.

19 SYMBOLA/ VARIA DIVERSORVM/ PRINCIPVM CVM FACILI ISAGOGE D./ ANSELMII BOODT... TOMVS TERTIVS/ PRAGAE M. DC. III, 172. 1. SEMPER ADAMAS.

20 A 8. jegyzetben i. m. III. k. C. sz. VITA MIHI MORS EST.

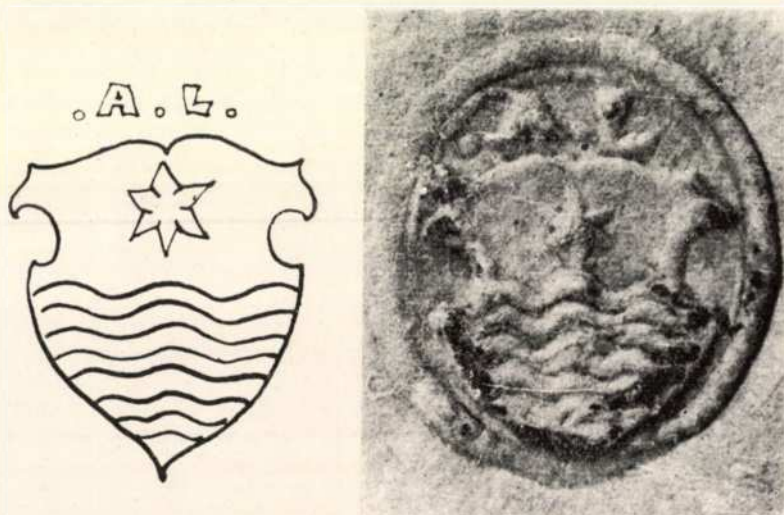
21 A 8. jegyzetben i. m. IV. köt. IX. sz. TUTIUS UT POSSIT FIGI és IV. köt. X. sz. FORTUNAM REVERENTER HABE. V. ö. Lackner: Coronae... XXVII. sz.

22 A 8. jegyzetben i. m. III. köt. XXVII. sz. NE IMPROVISIO és II. köt. LXXXV. sz. NON SOLUM NOBIS.

Lackner-címerek és domborművek

1. A Lackner család legrégebb soproni címeres emléke: Lackner Ádám ötvösmester polgári címere, melyet a bécsi „Adler” heraldikai egyesület százéves jubileumán ismerttettem.¹ A címer színeit nem ismerjük, mert csak egy gyűrűs pecsét lenyomatában maradt reánk.² A címer négy hullámos pólya felett hatágú csillagot mutat. A pajzs felett A. L. monogram (1. sz. kép). Ugyanezt a címerképet láthatjuk egy még ma is élő, osztrák nemességgel bíró Lackner család négyelt címerének harmadik mezejében.³

Az apai címerből fejlesztette ki Lackner Kristóf azt a címerképet, melyet a magyar nemességet kérő levelében sajátkezűleg rajzolt meg.⁴ A címerpajzs vá-

1. kép. Lackner Ádám polgári címere

gott és felül hasított, az alsó mezőben megtartotta zöld alapon a hullámos ezüst pólyákat, de felette egy nádcsomó heraldikai jobb oldalán piros mezőben arany skorpió, bal oldalán fekete mezőben fehér hattyú látható (2. sz. kép). Sisakdísz: leveles koronából kinövő buzogányos nádcsomó mellett a skorpió és a hattyú. A sisaktakaró színei: fekete-fehér, piros-arany. Tudjuk, hogy Lacknerünk egyike volt az első tudósoknak, akik a barokk kor divatos tudományát: az emblematicát Közép-Európában terjesztették, így nem feltűnő, hogy ezt a

1 Tompos, Ernst: Dr. Christoph Lackner. In: Bericht über den 10. Internationalen Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften. Wien, 1971.

2 Özv. Kolb Jánosné szül. Schiffer Borbála 1570. évi végrendeletén, Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltár (Sopron), a továbbiakban GySm. 2. lvt.: Lad. I. Fasc. I. Nr. 1.

3 Des neuen Teutschen Wappenbuchs Vierdter-Theil. Nürnberg, 1657², IV. k. 114.

4 Lackner Kristóf 1602. évi kérelmének fogalmazványa. GySm. 2. lvt. Lad. I. Fasc. I. Nr. 28.

kedvenc tudományágát a saját címerének megalkotásánál is érvényre juttatta. Az emblematika tanítása szerint a hattyú a tiszta baráti szeretetet jelképezi és főként a tudósok és költők címereiben fordul elő. A skorpió a mérget és az orvosságot, tehát a jót és a rosszat egyaránt szimbolizálja, hogy esetünkben miért került bele a címerbe, azt egykorú feljegyzések hiányában ma már nem tudjuk eldönteni. A magyar heraldikában – tudomásom szerint – ez az emblematika egyetlen jelentkezése, ha eltekintünk az olyan általános jelképektől, mint pl. az oroszlán ('vitéz, vitézség'). A nemesi címer reánk maradt: Lackner Kristófnak a Liszt Ferenc Múzeumban őrzött, Prágában festetett képén láthatjuk a címer

2. kép. Lackner Kristóf rajza saját nemesi címeréről

színeit,⁵ az úgynevezett Generális-házon (Beloianisz tér 7), melyet a volt polgármester hagyott Sopron városára, a múzeum kertjében őrzött vörös márvány sírkőtöredéke felett (a más kőanyagból készült címer eredetileg is a sírkő felett volt-e, vagy esetleg egy lebontott épületről került-e mai helyére, ma már nem tudjuk megállapítani) és a pecsétgyűrűjének lenyomatában.⁶ Ez utóbbinak a pajzsában és sisakdíszén a nád helyén egy más növény (egyenes száron 4–4 mandula alakú levél) választja el a skorpiót a hattyútól. Sisaktakarója sisakpalást alakú (3. sz. kép).

⁵ Közölve: Payr Sándor: Emlékezés Doktor Lackner Kristófról. Sopron, 1932; Tompos, Ernő: Das Salzfass (Tittmoning) 3. Jahrg. 33; Rózsa György: SSz. XXV (1971) 194.

⁶ Lackner Kristóf 1629. jún. 20-án és 1631. nov. 19-én kelt végrendeletei. GySm. 2. lvt. Lad. I. Fasc. II. Nr. 54–56.

Palotagrófi pecsétnyomója sem maradt ránk, eddig csak egy okiratról le-
szakadt lenyomatát ismerjük (4. sz. kép). Ennek közepén már ismertetett ne-
mesi címere van (a címerpajzs barokk keretben), felirata: CHRISTOPHORI*
LACKNER*SACRI*LATERANENSIS*PALATII *AULAEQ *CAES: ET *IM-
PERIALIS *CONSISTORII *COMES *ET *DOCTOR*. A heraldika iránti ér-
deklődését mutatják vázlatai és a magyar királyi korona emblematisz rajza
alatti rézkarca Thurzó György nádor címeréről.

2. A nagy polgármester emléket az előbb felsorolt egykorú címereken kívül
több irodalmi mű őrzi a közbeeső századokból. A mi korunk művészei is fel-

3—4. kép. Lackner Kristóf nemesi címerének és palotagrófi pecsétjének lenyomata

fedezték nemes alakját. Halálának háromszázados évfordulójára (1931) a város
megbízásából Baumann Béla szobrászművész⁷ mintázott meg egy emléktáblát
az ún. Generális-ház falára, a dombormű a már öregedő Lacknert mutatja. Az
öntési munkát a Seltenhofer, a kőkeretet a Hild cég kivitelezte, melynek üzem-
vezetője akkor Baumann Béla volt.

Az Ógabona tér és a Lackner Kristóf utca sarkán, Lackner volt majorja
helyén a város 1943-ban kétemeletes bérházat építtetett. Ezt díszíti Szakál Ernő⁸

⁷ Barth, Konrad: Odenburgisches Rath-Haus. Pressburg, 1670 stb. Vö. Kovács József László:
Lackner Kristóf és kora (Sopron, 1971) című munkájának utolsó fejezetét; uő.: Emblematika,
hieroglifika, manierizmus, SSz. 1971, 1—17.

⁸ Baumann Béla szül. Sopronban 1904-ben. Az Iparművészeti Főiskola felső tagozata után
a Képzőművészeti Főiskolán folytatta tanulmányait. Sopronban a régi, jónevű Hild cég üzem-
vezetője, majd tulajdonosa lett. A Lackner-domborművön kívül a Kisuszodában van egy akt-
szobra és a Lenin körút 67. sz. épület kertjében volt egy kút, melynek eredetijét Versey Nagy
Elek röjtőkmujszaji parkjában állították fel. Jelenleg a soproni tervező irodában dolgozik.

5. kép. Szakál Ernő Lackner-domborműve
a Lackner Kristóf utca bejáratánál

6. kép. Szőke Ernő Lackner-bronzérme

9 Szakál Ernő szül. Sopronban 1913-ban. A kőfaragó szakmát a Mechle cégnél tanulta ki. Az Iparművészeti Főiskola után ő is a Képzőművészeti Főiskolán, majd a római Collegium Hungaricumban mint ösztöndíjas folytatta tanulmányait. Első soproni munkája a Liszt Ferenc dombormű (1936), ezt követték Kellner Sándor szobra, Pap Károly, Paúr Iván, Bella Lajos emlékműve stb., nagyrészt társadalmi munkában. Legutóbbi munkája a soproni pártbizottság székházában elhelyezett Lenin-emléktábla (1970). Érmeit és plakettjeit Szigeti István 1959-ben ismertette „Az érem” c. folyóiratban. Bizonyos fokig kár érte művészetünket azzal, hogy az OMF hosszú évekre elvonta a szobrászattól, de kétségtelen, hogy műemlékeink megmentése szempontjából ez a megbízása országos jelentőségű, sőt maga Sopron is nyert vele, mert pl. az ún. Káptalan-termet az ő közreműködése nélkül nem lehetett volna megmenteni. Munkásságának elismeréseként a Munkácsy-díjban részesült, és jelenleg a Magyar Képzőművészeti Főiskola docenseként a jövő kőszobrász restaurátorait képezi ki. Lackner-domborművének képét legutóbb a Csatkai Endre-Friedrich Károly összeállításában megjelent „SOPRON” című Panoráma Képeskönyv (Bp., 1971) is közli.

hatalmas domborműve (5. sz. kép). Ezen a kardos Lackner védőleg öleli át a várost. Mind a város címere, mind látkepe egy-egy Lackner-rézkarca alapján készült. A városkép alatt a polgármester jelszava és nemesi címere, legalul egy marcona kuruc vitéz jelképezi azt a nehéz helyzetet, melybe a magyar érzelmű és protestáns Lackner Kristóf került, amikor a vallásszabadságért küzdő magyarok ellen a katolikus császárt kellett szolgálnia.

Születésének négyszázadik évfordulója ismét munkára buzdította művészeinket, így Szőke Ernőt,¹⁰ aki szép bronzéremmel köszöntötte az évfordulót (6. sz. kép). Lacknert még ellenfelei is „szép doktornak” nevezték, tehát a művésznek nem kellett idealizálnia, mert a viszonylag kis méret mind a túlzott naturalizmustól, mind az absztrahálástól megvédte a művészt és művét; hogy szeretettel és nagy műgonddal készült, jól látható az érmen.

7. kép. Renner Kálmán Lackner-plakketjének elő- és hátoldala

A Városi Tanács rendelkezésére Renner Kálmán¹¹ egy kétoldalas Lackner-emlékérmet alkotott (7. kép), melyet a tanács jutalmazásra kíván fordítani. Az érem vázlatai megmutatják, hogy sokat foglalkozott a gondolattal. Természetes, hogy ő is Lackner Kristóf reánk maradt legjobb arcképéből, a prágai művész által festetből indult ki.¹² Már az előlaphnál mérlegeli, hogy teljesen szemből vagy inkább profilból ábrázolja-e? A hátlaphoz szintén több vázlatot készített,

¹⁰ Szőke Ernő, szül. Érsekújvárott 1921-ben. Sopronban szerezte meg erdőmérnöki diplomáját. 1961-ben kezdett agyagban és gipszben mintázni, előbb családtagjait és ismerőseit. Kb. 50 szobrot alkotott. A zsűrik azonban nemes anyagot kívántak, ezért áttért az érmek és plakettek készítésére, melyekkel a helyi kiállításokon többször szerepelt. Főként az évfordulók, pl. a Tanácsköztársaság 50 éves, Beethoven 200, Szent István királyunk 1000 éves évfordulóira csinált érmeket. Megihlette a Kőműves Kelemenné balladája és Dózsa tragédiája is utóbbiról egy triptichon készült, melynek egyes részei a hadbavonulást, a támadást, a főhelyet pedig magát Dózsát ábrázolják a tüzes trónon. Ermeinek a száma már száz felett jár, portréinál az ábrázolt személy karakterét jól megfogja. Jelenleg a soproni erdőszeti szakközépiskola tanára.

¹¹ Renner Kálmán, szül. Sopronban 1927-ben. Az apai (170 éves) rézműves cégnél tanulta ki a mesterséget, majd mikor édesapja belépett a szövetkezetbe, ő textiltechnikus lett. 1948-ban készítette az első, Petőfi-domborművét. Azóta műveinek száma több mint 160-ra emelkedett.

melyeknek főbb motívumait (a város címere, látképe stb.) szintén Lackner rézkarcairól veszi.

Lackner Kristóf nagyságát már maga az a tény is igazolja, hogy a születése után 400 évvel, teljesen megváltozott társadalmi és gazdasági viszonyok között, nem felejtették el nevét és tetteit, hanem külön kiállítással és szobrának szülővárosában történő felállításával is megtisztelik és ünneplik!

Tompos, Ernst: Wappen der Familie Lackner; Reliefs Christoph Lackners

Der älteste Siegelabdruck (1570), den wir von Adam Lackner, dem Vater des grossen Bürgermeisters kennen, zeigt über vier Wellenbalken einen sechszackigen Stern. Im dritten Felde des gevierteten Wappens der noch blühenden österreichischen Adelsfamilie Lackner sind ähnliche Balken zu sehen.

Christoph Lackner hat das väterliche Wappen, als er um den ungarischen Adelsstand ansuchte, im Sinne der damaligen Emblemik weiterentwickelt. Sein Wappen ist halb gespalten und geteilt. Siehe Abb. 2. Dies ist meines Wissens der einzige Fall in der ungarischen Heraldik, wo die Emblemik eine Rolle spielt.

Im XVII—XIX. Jahrhundert gedachte man seiner nur in Büchern. Unsere Zeit setzte ihm aber eine Gedenktafel aus Bronze, die von Béla Baumann modelliert wurde, und von Ernst Szakál eine in Stein. Jetzt, zur 400jährigen Wiederkehr seines Geburtstages treten Ernst Szóke und Koloman Renner mit schönen Medaillen hervor.

In Prag forscht die Kunsthistorikerin Dr. Eva Bukolska nach dem Maler, der im Jahre 1602 Christoph Lackners Porträt malte. Wir kennen schon mehrere Bilder dieses Malers, aber seinen Namen noch nicht.

Munkásságára Szigeti István figyelt fel először, aki „Az érem” folyóirat XVII. évfolyamában ismertette. Időközben száznál több cikkben említették meg, itthon és külföldön egyaránt. Pl. Paul Niggli: *Musiker-Medaillen* című könyvében (München), folyóiratok, mint a *Soldi*, az *Italia Numismatica*, (ez a lap különszámban ismerteti), a *Numizmatike Listy*, a *Coin Monthly* stb. Tagja a Nemzetközi Érem Egyesületnek (FIDEM) és több német és francia egyesületnek is. Részt vett a FIDEM Párizsban, Prágában, Kölnben tartott kiállításain és sok más kiállításon kívül külön gyűjteményes kiállításai voltak Sopronban, Fertődön, Egerben. Érmeinek elterjedtségére legjellemzőbb, hogy a Tahiti szigetén levő Gaugin múzeum is megszerezte a festőről alkotott érmét.

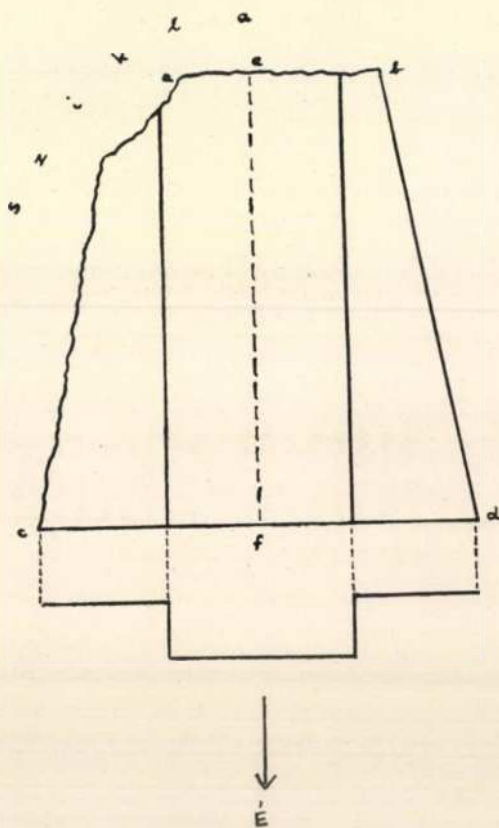
12 A soproni Liszt Ferenc Múzeum Lackner-képének festőjét dr. Eva Bukolska prágai művészettörténész kutatja. A festő nevét még nem sikerült megállapítania, de már több képről tudjuk, hogy ugyanattól a művésztől származnak, mint a mi képünk.

A fertőrákosi Mithraeum

I. rész

In memoriam Andreae Csatkai

A Fertőrákos és Meggyes közötti domboknak a Fertő tó felé eső oldalában, az országhatárnál fekszik Sopron környékének egyik legérdekesebb római kori

1. kép. A fertőrákosi Mithraeum alaprajza
(Király P. nyomán)

emléke, a barlangban épült Mithras-szentély. A több mint száz éve ismert Mithraeum leleteivel és történetével a szakkutatás és a népszerű, ill. publicisztikai irodalom többször foglalkozott, a maga nemében egyedülálló leletegyüttes problémái azonban még ma sem tekinthetők minden vonatkozásban tisztázottnak. Sőt, egy fantasztikus – ám minden régészeti-történeti hitelt nélkülöző

2. kép. A Mithraeum nagy kultuszképe (Valószínűleg Storno Ferenc rajza. F. Kenner nyomán)

— elképzelés hatására a szentélyben talált leletek eredetéről alapvetően hamis kép vált közkeletűvé. Az alábbiakban felvázoljuk a fertőrákosi Mithraeum történetét és vallástörténeti összefüggéseit, s egyben kísérletet teszünk a leletek által felvetett problémák új szempontok alapján való megoldására. Előzőleg azonban szükségesnek látszik bemutatni magát a szentélyt és a benne előkerült leleteket, ill. áttekinteni az eddigi kutatások főbb eredményeit.

I.

A lelet

Mithras tisztelete a császárkorban terjedt el a Római Birodalomban.¹ Az iráni eredetű kultuszt a Keleten járt légiók katonái, az orientális üzletemberek és rabszolgák hozták magukkal Nyugatra; a III. század elejére ez a kultusz már a nyugati tartományokban is a legnépszerűbb vallási megnyilatkozások egyikévé vált. Pannonia különösen gazdag a Mithras-tisztelet emlékeiben, mind a feliratok és kőplasztikai emlékek, mind pedig az ismert és feltárt szentélyek számát tekintve.²

3. kép. Oroszlánszobor a Mithraeumból

Vallási rendszere alapján Mithras tisztelete a misztérium-vallások közé tartozott. Tanait kidolgozott, egységes doktrína foglalta össze, szertartásait, formai megnyilatkozásait ugyanez a doktrína szabályozta. Ennek megfelelően szenté-

¹ Összefoglalóan Cumont, Fr.: *Die Mysterien des Mithra*, Leipzig-Berlin, 1923³, 29 skk.; újabban: Vermaseren, M. J.: *Mithras the Secret God*. London, 1963, 27 skk.

² Az emlékanyag összeállítását I. Vermaseren: *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae* (a továbbiakban: CIMRM) II. Den Haag, 1960, 1462–1845; vö. még Mócsy, A.: „Pannonia” címszó a Pauly-Wissowa: *Realencyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft* IX. Supplementum-kötetében (Stuttgart, 1962), 736 skk. (a továbbiakban: Mócsy, RE).

³ Cumont i. m. 95 skk.; Vermaseren i. m. 138 skk. Új alapokra helyezi az initiatio vizsgálatát Campbell, Le Roy A.: *Mithraic Iconography and Ideology*. Leiden, 1968 (*Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire Romain*. Tome 11) 291 skk. Vö. még Tóth, I.: *Acta Class. Univ. Scient. Debrecen.* 2 (1966) 73 skk.

lyei birodalomszerte azonos alaprajzi séma szerint épültek, kultuszképei mindenütt hasonlóak voltak. A hívők különböző próbák megállása után fokozatosan ismerték meg a vallás tanításait, s váltak a misztérium beavatottjaivá, *mystes*-ekké.⁴ A hit titkait kívülállók nem ismerhették meg, a kultuszgyakorlás zárt közösségekben történt. Az isten legendájának, amely a kultuszképeken ábrázolást nyert, főbb mozzanatai a következők voltak: Mithras, a fény, a Nap istene egy sziklatömbből, valószínűleg egy barlang mélyén született. Életének központi eseménye a kozmikus bikával való győzelmes küzdelme volt, amelynek végén fogságba ejtette és barlangjába vivén megölte a sötétség erőit jelképező állatot. A bika megölése voltaképpen teremtő és megváltó áldozat volt, ezért ez

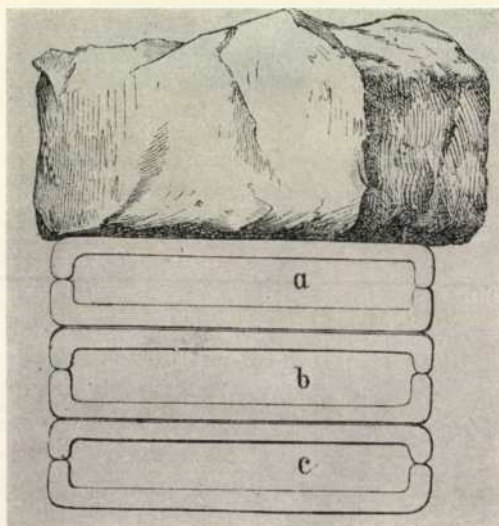
4. kép. Oroszlánszobor a Mithraeumból

állt a kultusz középpontjában. A Mithras-tiszteletben jelentős szerep jutott az elemek (föld, víz, tűz, levegő) kultuszának, a Mithras-szentély, a *spelaeum*, mint az isten élettörténetének színhelyét jelentő barlang, voltaképpen a világmindenséget, a kozmoszt jelképezte. Ez a magyarázata annak, hogy ahol ezt a természeti környezet lehetővé tette, a szentélyeket természetes barlangba, ill. ennek hiányában a föld alá mélyitve építették. Pannoniában eddig három barlangban épült Mithraeumot ismerünk, ezek egyike a fertőrákosi.⁴

Fertőrákos környékének római kori viszonyai ma még nincsenek kellő mértékben tisztázva. Bizonytalannak tűnik a terület területiális hovatartozásá-

⁴ CIMRM II. 1481: Rozanec; 1457: *Pohanica* (tévesen *Noricum*hoz sorolva); ill. 1636: Fertőrákos.

nak kérdése is,⁵ a Mithraeumban talált carnuntumi decurio-felirat alapján mindenesetre nem zárható ki az a lehetőség sem, hogy a szentély környéke — legalábbis a III. sz. elején — nem a közeli Scarbantia, hanem a jóval távolabb fekvő Carnuntum territoriumához tartozott. Itt haladt keresztül a Nyugat-Pannoniát észak-déli irányban átszelő Borostyánkő-út Scarbantia-Carnuntum közötti elágazása.⁶ Ennek révén ez a terület közvetlen kapcsolatban állott mind a tartomány fővárosával, Carnuntummal, mind pedig a belső-pannoniai városokkal, mindenekelőtt Scarbantiával, de áttételesen Savariával és Poetovioval is. A Mithras-szentélyen kívül újabban még egy nagyobb szabású római építmény ismeretes Fertőrákos határából: egy korai villa, amely feltehetőleg a markomann-háború során pusztult el.⁷

5. kép. A Mithraeumban elhelyezett hamvedrek
(Valószínűleg Storno Ferenc rajza. F. Kenner nyomán)

A domboldalban épült szentély⁸ tájolása észak-déli irányú. A keleti és déli falat természetes szikla alkotja, a nyugati és északi oldalon téglafalat építettek. A bejárat az északi oldalon nyílik. Mivel a két sziklafal egymással derékszögnél nagyobb szöget zár be, s a nyugati fal is ezt a szöveget követi szimmetrikusan, az alaprajz trapéz formájú (1. kép), hosszúsága 5,22 m, szélessége a bejáratnál 5,22–5,38 m, a hátsó falnál 3,47 m. A belső tér hosszanti irányban két részre osz-

5 Vö. Mócsy, A.: Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen. Bp. 1959, 45 skk.

6 Mócsy, RE i. h. 661.

7 Vö. Gabler D.: Arch. Ért. 92 (1965), 235. és 93 (1966), 294. Ehelyütt is megköszönöm Gabler Dénesnek a villa leletanyagára, keltezésére vonatkozó szíves felvilágosításait.

8 A szentély leírásában Friedrich Kenner adataira támaszkodtunk; vö. Mitteilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale (rövidítve: MCC) 12 (1867) 119–132.

lik, egy szűk előcsarnokra (*pronaos*) és a tulajdonképpeni szentély-helyiségre. Ez utóbbi keresztirányban a Mithras-szentélyek szokásos hármastagolását mutatja: két szélén az ún. *podium*-ok fogják közre a 80 cm-rej mélyebben fekvő központi folyosót, a *cellá*-t. Ennek hossza 4,41 m, szélessége egyenletesen 2,07 m,

Sopron, sept. 5.

Addig is, míg a Fertő partjára dűlő Rákos-on (Kroissbach) az ott *caupa* szerencsés véletlenből felfedezett Mithraeum bemeneténél eredetileg felállított, de az idei föld utáni vájásnál már csak földre terítve lett fogadmányi kőoltárokon olvasható, és Storno Ferencz társaságában már f. é. május hó 20 kán (tehát minden betűzöt megelőzve) lemásolt római feliratok, tán Bécsnek kerülve, kanyarulatlan uton más által, más magyar politikai hirlap hasábjain kiadatnának, a prioritási jog sértetlen fenntartása érdekében azokat szöveg szerint közölni jónak látom.

I-ső oltár:

D. S. I. M.
L. AVIT. MA¹⁾
TVRVS. DC
COL. KARN
V. S. L. M.

Vagyis:

D. eo I. nvicto M. ithrae
L. ucius AVITus MA
TVRVS De Curio
COL. oniae KARNunti
V. otum S. olvit L. ubens M. erito.

II-dik oltár:

(D.) I. M.
SEPT.²⁾ IVSTI³⁾
ANVS. ARMO
CVS.⁴⁾ T. L. XIII. G
ANTON. V. S.

Vagyis:

D. eo I. nvicto M. ithrae
SEPTImius IVSTIni
ANVS ARMOrum
CVST. os L. egionis XIII. Geminae
ANTON. inianae V. otum S. olvit.

Már báró Sacken jegyzi meg, hogy a mai Petronell és Duna-melléki Deutsch Altenburg és Haimburg helyén állott Carnuntum, felső pannoniai gyarmat-város neve a köriratban többnyire K. betűvel iratik. „Der Name Carnuntum, auf den Denkmälern fast immer mit K., selten mit C. geschrieben, weist auf den nicht römischen Ursprung der Stadt hin.“ (Sitzber d. k. Akad. IX. B. S. 660.) Ugyan-e szorgos író az ott divott Mithras tisztélet elterjedését is emlegeti. Nem fog hát feltűnni két ottani római előkelő tisztviselő vallásossága, mely fényes kifejezést nyert a rákosi Mithraeum kapuzata előtt fogadmányból felállított oltárookban. Lucius Avitus Maturus hazájáról nem lehet kétség, mert ő kitételesen mint Carnuntum gyarmat-város tizedes tanácsnoka van említve; előkelő polgári állást foglalt el tehát Carnuntumban, valamint a 2 dik számú oltár fogadója katonai állásban tündöklött, mint a 14 dik legiónak fegyvertári őre. És mivel a XIII. legio törzsállomása az ott lelt számos téglafeliratok és más, ellenmondást nem tűrő érvek szerint Carnuntum volt; igen valószínű, hogy Septimius Justinianus is állandó carnuntumi lakos lehetett.

Reconstrualtatni fog e a hely színén e szikladarabokból álló rom képfaragott és iratos emlékei ismét befogadására ott, az erdei magányban, a Fertő tavára nyíló ama gyönyörű kilátással, és tán biztosítólág falkerítéssel körülvétni, mint én azt szerényen, nem hangsúlyoztam, csak suttogtam ajánlva — nem tudom; de tudom azt, hogy az, ki romboló kezét rá teszi, már Szent Jeromosnál találkozik buzgóan versenyző ügytárossal. — Divus Hieronymus ad Laetam: „Nonne ante paucos annos Propinquus vester Grachus, nobilitatem Patriciam sonans nomine, cum Praefecturam gereret Vrbanam, specum Mithrae, et omnia portentosa simulacra, quibus Corax, Miles, Perses, Helios, Bromius pater initiantur, subvertit, fregit, exussit?“

Paúr Iván,
a Rómában székelő „Istituto di Corrispondenza Archeologica“ tagja.

megegyezik a bejárati nyílás szélességével. A két podium a hátsó falnál 0,63, ill. 0,87 m, a bejárati oldalon egységesen 1,75 m széles. Az ásatás nem tudta kielégítően tisztázni, hogy a szentélybe eredetileg lépcsők vezettek-e le, vagy pedig a külső és belső járósínt egybeesett. Ugyancsak vitás a szentély egykori boltozási megoldása és kikövetkeztethető magassága.⁹

Kívül, néhány lépésre a szentélytől, kis patak folyt a mintegy 100 m távolságra lévő Fertő tóba. A víz a mithraikus szertartások fontos kelléke volt; a szentélyekben található víztárolók, ill. az „Örök forrás”-nak szentelt oltárkövek meghatározott helyen, a bejáratától jobbra foglaltak helyet.¹⁰ A fertőrákosi szentély helyzetének megválasztása ebből a szempontból tudatosan történt: a patak a bejáratától jobbra, a nyugati oldalra került.

A szentélyben talált kultusztárgyak közül kiemelkedik a déli oldalon elhelyezkedő, a nyers sziklafalba vésett nagy relief (szél.: 2,20, mag.: 1,41 m), amely a misztérium központi cselekményét, Mithras bikaölését ábrázolja. Hasonló, természetes sziklába vágott reliefet a pannoniai Mithraeumok kultuszképei között még egyet találunk: a Dráva–Száva közén fekvő Rožanec mellett feltárt barlang-szentélyben.¹¹ Az ábrázolás lényeges mozzanataiban, birodalomszerte azonos volt: a lengő köpenyű, frigiai sapkát viselő fiatal isten a leroskadó bika háttára térdel, s a jobb kezében tartott tört az állat vállába döfi.¹² A sebből kicsorduló vért egy kutya és egy kígyó nyalja fel, miközben egy skorpió az állat nemi szervébe harap. Kétoldalt két keleti ruhás, ugyancsak frigiai sapkát viselő ifjú áll: jobbról, magasba emelt fáklyával *Cautes*, balról a fáklyát lefelé tartó *Cautopates*. A jelenetet fent egy íves párkány zárja le, ez jelzi, hogy a cselekmény barlangban játszódik. Fent, az ív két oldalán *Sol*, a napisten (balról) és *Luna*, holdistennő (jobbról) mellképe látható. Eredetileg az egész reliefet színezett gipszbevonat fedte, ez nagyrészt lekopott.¹³ Sajnálatos, hogy az emlékről, amely hosszú ideje megközelíthetetlen, pontos fénykép még nem készült,¹⁴ s az egymásnak ellentmondó leírások (l. alább), ill. *id. Storno Ferenc* inkább művészi, mint szakmai igényeket kielégítő tusrajza (2. kép) alapján a reliefel kapcsolatos kompozíciós és motívumproblémák nem tisztázhatók megnyugtatóan.¹⁵ A relief alatt, az alsó keretlécen töredékes felirat olvasható. (A feliratokat l. a cikk végén közölt függelékben.)

A nagy relief előtt, a jobb oldali podium végében, egy késői téglasír fedőlapjaként került elő egy kisebb, márvány tábla, felső részén ugyancsak *Mithras tauroktonos* domborművével, közepén felirattal. A sztélé magassága 1,47 m, szélessége 1,03 m. A keskeny peremmel körülvett képmezőben elhelyezkedő

⁹ L. erre vonatkozólag Kenner i. h. és Király P.: Hunyad Megyei Tört. és Rég. Társ. Ért. 6 (1889) [1891], 36 skk. eltérő véleményét.

¹⁰ Tóth I.: Ant. Tan. 12 (1965), 86 skk. és Bibliotheca Class. Orientalis 13 (1968), 308 skk.

¹¹ CIMRM II 1482. Képét l. Schmieid, W.: Schild von Steier 1 (1945), Abb. 9.

¹² A képtípus ikonográfiai elemzését l. Campbell: Berytus 11 (1954), 1 skk.

¹³ Az emlék XX. századi pusztulására vonatkozóan l. Becht R.: SSz. 1 (1937), 5.; P(arragi) Gy.: Soproni Hírlap 1925. ápr. 25.; Amicus Artium: uo. 1932. júl. 24. Vö. még előkészületben lévő cikkünket (Műemlékvédelem).

¹⁴ Az egyetlen általunk ismert fényképet (SSz. 19 [1965] 335) Diebold Károly készítette, ez azonban a részletek vizsgálatára nem alkalmas.

¹⁵ Király P.: A Hunyad Megyei Tört. és Rég. Társ. Ért. 6 (1889), 44. leírása szerint a relief egy egészen ritka ikonográfiai típushoz volna sorolható. Mivel azonban e sajátosságokról Kenner i. m. nem emlékezik meg, s a szentély jelenleg megközelíthetetlen, a leírás hitelét nincs módunkban ellenőrizni. Amennyiben a szentély a Fertő tó környékének idegenforgalmi fejlesztése során (vö.: Magyar Hírlap 1969. aug. 5.) hozzáférhetővé válna, a kérdés vizsgálatára vizs-

relief felülete erősen kopott, töredezett, bal felső sarka (*Sol* mellképével) letört. Feltűnő, hogy Mithras nem a megszokott módon térdel rá a bika hátára, hanem bal lábát is az állat jobb oldalára támasztja, így mintegy oldalvást ül annak hátán.¹⁶ A fákllyatartó ifjak, valamint a kutya, a kígyó és a skorpió itt is ugyanazon a helyen található, mint a nagy dombormű esetében. Ez az emlék is festve volt, de stukkózás nélkül. A színekből csak halvány nyomok figyelhetők meg.

A szentély egykori berendezését alkotó további köemlékek – három votivoltár (l. a függelékben) és két oroszán-szobor¹⁷ – nem eredeti helyükön, hanem a pronaosban kerültek elő (3–4. kép). Eredetileg ui., mint a szertartások kellékeinek, a szentély belsejében, a cellában kellett állniuk, s csak a barlang IV. század végi, másodszori használatba vételekor hordták ki őket az előcsarnokba.¹⁴ A kultuszinventárhoz tartozott még egy 9 cm magasságú cserépedény, egy meszterjelzés nélküli mécses és egy másik mécs töredéke.¹⁸ Ezek a kisleletek röviddel a feltárás után elvesztek.

A fertőrákosi Mithraeum leleteinek ez a része zárt egységet alkot, s nem különbözik a Mithras-szentélyek megszokott inventárjától. A leletek egy másik csoportja azonban erősen elüt ettől, és egészen sajátos jelleget ad a leletegyüttesnek. Bent a cellában ui. párosával egymásra helyezett peremes téglákból kialakított hamvvedrek sora került elő, ill. a nyugati podium végében – mint már említettük – egy téglasírt talált az ásatás. A hamvvedrek kilenc, egyenként három-három tegula-párt tartalmazó oszlopba voltak rendezve, s mindegyik ilyen oszlop egy-egy szikladarabbal volt lenyomatva (5. kép). A sírból egy teljesen elkorhadt csontváz maradványai kerültek elő, a hamvvedrekből pedig a hamvak mellett egy-egy érem. Az összesen 28 darab érem Gallienustól Probusig (254–282), ill. Liciniustól Gratianusig (307–383) összefüggő sorozatot képezett, mégpedig olyan megoszlásban, hogy többségük (16 darab) a IV. század második felére esett. Sajnálatos, hogy ez a leletcsoport, amely Simor püspök gyűjteményébe került, ma már hozzáférhetetlen, s eredeti publikációja (Kenner, 1867) sem alkalmas az érdemi vizsgálatra.²⁰

II.

A kutatás története

A Mithraeumra 1866 tavaszán bukkant rá Malleschitz György kőfaragó. Felfedezését a bécsi Földtani Intézetnek jelentette, ahonnan a bejelentés az illetékes K. K. Münz- und Antiken Cabinet, ill. K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale igazgatóságához került. A Central-Commission a feltárással *id. Storno Ferencet*, soproni levelezőjét bízta meg. Storno lefolytatta az ásatást és kiemelte a leleteket, amelyek közül a köemlé-

16 Campbell, Berytus 11 (1950), 50.

17 Valószínűleg Storno Ferenc tévedésével magyarázható az a Kenner i. m. óta mindig visszatérő tévedés (vö.: CIMRM II. 1640.), hogy a két oroszánfigura közül az egyik hím, a másik nőstény volna. A valóságban mindkettő sörényes hímet ábrázol. Vö.: Gabler D.: Arrabona 11 (1969), 43 sk. 37–38. kép.

18 Így már Kenner i. m. 120.

19 Kenner, Fr.: Archiv für österreichische Geschichte 38 (1867), 266.; CIMRM II. 1640.

20 Kenner, MCC 1. h. 127 skk. teljesen mellőzi az érmek megtartására, kopottságára vonatkozó utalásokat, ami pedig rendkívül lényeges volna a temetkezés pontosabb datálása szempontjából.

keket beszállította Sopronba. Storno Ferenc az ásatásról részletes jelentést és rajzos dokumentációt juttatott el a Central-Commission igazgatóságához.²¹ E jelentés — amely máig az ásatás egyetlen hiteles dokumentuma volna — sajnos nem lelhető fel újólagos vizsgálat céljára.

A szentély feltárásáról szóló első közlemény a Sopronban működött *Paúr Iván* tollából jelent meg, a Pesti Naplóban. Cikkének elsődleges célja — bevalottan — a Bécsből várható publikáció megelőzése volt. A soproni helytörténet-írás története szempontjából is jelentős cikket hasonlóan közöljük (6. kép).

A kutatás által méltatlanul elfeledett közlemény — az első híradás érdemén túl — megadja a feliratok olvasatát is, de természetesen nem lép fel a részletes publikáció igényével.

A következő évben, 1867-ben, még egy magyar régész, *Király Pál* írt cikket egy bécsi lapban (*Der Wanderer*) a Mithraeumról, majd megjelent az emlékek részletes publikációja is, *Friedrich Kenner* tollából. A Münz- und Antikenkabinet munkatársa előbb egy rövid jelentésben (*Archiv f. Öst. Geschichte*, 1867), majd bővebb feldolgozásban (MCC, 1867) adta közre az ásatás eredményeit. Az adatok közlésében teljes mértékben Storno Ferenc említett jelentésére, ill. az érkek meghatározása tekintetében *Simor János* győri megyéspüspök (később esztergomi érsek), a neves műgyűjtő meghatározásaira támaszkodott; a lelőhelyet személyesen nem kereste fel. Az utóbbi részletes publikáció máig az egyetlen tudományos igényű feldolgozás a szentély leletanyagáról, s egyben forrásértékű híradás az ásatás eredményeiről.

Király Pál egy későbbi cikkében (*A Hunyad Megyei Tört. és Rég. Társ. Ért.* 1889) ismételt leírja a szentélyt, s itt közölt megállapításai több ponton eltérnek *Kenner* leírásától. Mindenekelőtt bírálja *Kenner* összehasonlító módszerét, amellyel más ismert szentélyek adatai alapján próbálja meg rekonstruálni a Mithraeum magasságát, egyes építészeti elemeit, belső elrendezését. A nagy kultuszkép leírásában is eltérő adatokat közöl, mivel azonban az adatok helyszíni ellenőrzésére jelenleg nincs mód, közlésére nem tudunk támaszkodni.²² A leletgyűttes legtöbb problémát felvető részével, a temetkezési emlékekkel kapcsolatban *Kenner* arra az álláspontra helyezkedett, hogy azok csak a kultusz megszűnése után kerülhettek oda, következésképpen a Mithras-tisztelethez semmi közük sincs. *Király* ezt cáfolni igyekszik, s kifejti, hogy a szentélyben — keresztény minta nyomán — maguk a Mithras-hívők temetkeztek. Érvei azonban nem állják ki a kritika próbáját, s az analógia nélkül álló leletgyűttes magyarázatára elégtelenek.²³

Abban viszont mindketten egyetértenek, hogy a hamvvedrek nem utalhatnak rituális gyilkosságok, emberáldozatok maradványaira (*Kenner*, i. m. 130; *Király* i. m. 58).

A feliratok közlése terén mind *Paúr*, mind *Kenner* és *Király* elkövettek kisebb pontatlanságokat, ezeket a CIL III első, 1873-ban megjelent kötete részben korrigálta. (A feliratokhoz csatolt megjegyzésekből kitűnik, hogy azokat *Mommsen*-nek sem volt módja a helyszínen tanulmányozni.) Ennek ellenére egyes pontokon ez a közlés is tartalmaz hibákat.

²¹ *Kenner*: *Archiv für öst. Gesch.* 38 (1867), 263. és uő.: MCC I. h. 119.

²² Vö. fent a 15. jegyzetet.

²³ Így a *Király*, I. m. 61 sk. példaként felhozott Gross-Krotzenburg-i temető nyilvánvalóan a Mithraeum pusztulása után keletkezett, tekintve, hogy a sírok építéséhez a szentély bolygós téglát használták fel. Vö. *Wolff, G.*: *Das Römerkastell und das Mithrashelligtum von Gross-Krotzenburg am Main, Cassel*, 1882, 29 skk.; az adatok ugyanilyen értelmezésére *CIMRM* II. 1148.

Kenner nyomán írta le és közölte több alkalommal is a fertőrákosi szentély leleteit *Récsey Viktor*. Cikkei lényegében Kenner szövegének többé-kevésbé kivonatolt, szabad fordításai, így természetes, hogy eredményei között új elemet nem találunk. (Vö. a cikk végén közölt bibliográfiát.)

A soproni Városházán berendezett új múzeum felállításakor az addig rendezetlenül elhelyezett köemlékek is hozzáférhetővé váltak. Ekkor került sor a fertőrákosi feliratok ismételt korrigálására. Ennek eredményét *Solomon Frankfurter* tette közzé 1887-ben,²⁴ s ezen alapult a CIL III Supplementumában közölt módosítás (CIL III 10941–10943).

Ezzel a fertőrákosi Mithraeum történeti, vallástörténeti problémái hosszabb időre nyugvópontra jutottak, jóllehet az egymással szembenálló nézetek (Kenner, Király) vitája nem dőlt el, s a szentélyben feltárt temetkezés problémája sem nyert megoldást.

A század végén jelent meg a Mithras-kultusz addig ismert emlékeinek *Franz Cumont* által összeállított nagy corpora (*Textes et Monuments...*) és a kultusz történetének máig legjelentősebb összefoglalása, amelyek – természetesen – Kenner eredményeit vették figyelembe a fertőrákosi szentély tárgyalásánál.²⁵

1940-ben közölte a Soproni Szemle azt a cikket, amely ismét a fertőrákosi Mithraeumra irányította a kutatás figyelmét (SSz. IV, 1940, 267–282). Egy Németországból Sopronba települt orosz emigráns jogász, *Nikolaj Massalsky* fejtegette itt ki „szenzációs” felfedezését. Cikkének lényege a következő volt: Amikor 361 nyarán Julianus Galliából Constantinopolisba indult, hogy fegyverrel vegye át a császári hatalmat, a Duna mentén, ill. a Duna víziútján utazott végig. Az útját leíró források²⁶ megemlítik, hogy a leendő császár Pannoniában partra szállt, hogy a limes védelmében intézkedéseket tegyen, ill. áldozzon védőisteneknek. Tekintve, hogy Julianus ekkor már nyíltan is elfordult a kereszténységtől, ez a védőistenség csak a nagy keleti napistenek tulajdonságait magába fogadó *Sol invictus* lehetett, akinek tisztelete szervesen összefonódott a Mithras-kultusszal. Mivel pedig egy (tendenciózusan rosszindulatú) késői egyházi forrás²⁷ szerint Julianus, már császárként, a parthusok elleni hadi készülődés során embert áldozott a constantinopolisi Mithraeumban, a cikk szerzője számára kézenfekvő a következtetés, hogy dunai útja – amely szintén hadi vállalkozás volt – alkalmából is emberáldozatot mutatott be. E feltevés-sorozat kézzelfogható bizonyítékát véli felismerni a fertőrákosi leletegyüttesben Massalsky, mégpedig oly módon, hogy Julianus, hajó-útját megszakítva Fertőrákosra jött – mint a Duna vonalához legközelebb fekvő Mithraeummal rendelkező településre! –, hogy ebben a szentélyben mutassa be véres áldozatát. Massalsky a téglasír halottjában vélte a leendő császár áldozatának maradványait felismerni, a hamvvedrek halottaiban pedig a környező lakosság halottait látja, akiket – úgymond – a császári áldozat által „megszentelt” barlangban temettek el.

A mélységesen dilettáns cikk a tárgyi tévedések tömegét tartalmazza, követ-

24 Arch. Epigr. Mitt. 11 (1887), 82. Fő érdeme a CIL III 4239 = 10934 sz. felirat helyes kiegészítése. Vermaseren e kiegészítésről nem vesz tudomást, s csupán Kenner hiányos olvasatát közli, ill. Massalsky, N.: *Bulletino del Museo dell'Imperio Romano* 69 (1941) [1943], 159 skk. cikke által megtévesztve a felirat töredékes és kiegészített olvasatát két különálló emlékként közli: CIL III 1639 = 1645.

25 Vö.: Cumont I. m. 160. Anm. 3, ahol nem említi Király feltevéseit.

26 Mamert., *grat. act.* 6,4.; *Ammian.*, XXV. 4, 22.; *Libianus, orat.* 18, 111.

27 *Theodoretus, eccl. hist.* III. 26.; vö. a 30. jegyzetet.

kezetései pedig légből kapottak.²⁸ Azonban az elképzeléséhez szinte mániákusan ragaszkodó szerzőnek sikerült ugyanezt a cikket több helyen, több nyelven is megjelentetnie, így 1940 és 1951 között — gyűjtésünk szerint — hét alkalommal látott napvilágot: kétszer magyarul, háromszor németül, egyszer olaszul és egyszer spanyolul. (Vö. a cikk végén közölt bibliográfiát.) A napisajtó természetesen felfigyelt a maga nemében páratlan kacsára és széles körben népszerűsítette.²⁹

A szakemberek közül elsőként *Alföldi András* reagált a cikkekre, annak német nyelvű publikációjához fűzve a következő megjegyzést (Arch. Ért. 1941, 228):

„Hogy miért éppen csak Scarbantiába tett volna tehát kirándulást a partmenti úttól eltérve, hogy miért éppen csak Fertő-Rákoson áldozhatott volna a perzsa napistennek a Pannoniában mindenütt megtalálható Mithras-szentélyek tömege közül, s hogy miért áldozott volna embert itten, azután, hogy a fertőrákosi Mithraeum ásatásánál előkerült téglasír csontmaradványai miért volnának Julianus emberáldozatának bizonyossága — mindez e sorok írója számára érthetetlen; úgy hisszük, hogy az előkelő német folyóiratot [= Forschungen und Fortschritte] forgató szakemberek számára is.”

A részletes és érdemi kritika — amely hihetőleg a háború miatt késett meg — az 1950-es években következett. *Maarten J. Vermaseren*, a Mithras-kultusz emlékeinek újabb teljes Corpusba gyűjtője részletesen bizonyította Massalsky állításainak tarthatatlanságát (Hermeneus 22. 1950–51, 70–72.) Cikkében hiteles adatokkal igazolja, hogy a császárkorban a misztérium már régen nem alkalmazott emberáldozatokat, csupán annak szimbolikus imitációját. Külön is hangsúlyozza — mint előtte már többen is —, hogy a Julianusnak tulajdonított emberáldozatok nem egyebek a „hitehagyott” császárral szemben alkalmazott egyházi propaganda demagóg fogásainál. Érdemben ugyanezt fejti ki — részben más szempontok alapján — *Franz Halla* is (Forsch. u. Fortschr. 30. 1956, 347 sk.). Ő is utal rá, hogy bár a II–III. század egyes császárai esetében (Commodus, Elagabalus) elhihető a vallásos mezbe bújtatott szadizmus hasonló megnyilvánulása, de a neoplatonista filozófus-császártól idegen volt minden kegyetlenkedés.³⁰ Majd a kritikák sorát lezárva *Ludwig Schmiedt* bizonyította be, hogy Julianusnak dunai útja során ideje sem volt több napos kirándulásra, tekintve, hogy útjának állomásait és az ezek között eltelt időszakokat pontosan ismerjük. (Burgenl. Heimatbl. 20, 1956, 46 sk.)

²⁸ A cikkben található téves adatok közül csupán egyet idézünk: SSz. IV (1940), 272. és 274. szerint Carnuntumban nem volt Mithraeum! (Helyesen: Carnuntum a Mithras-kultusz egyik legfontosabb központja volt, nem csupán Pannoniában, hanem birodalmi viszonylatban is, ahol három feltárt Mithraeum volt ismeretes már 1940-ben is. Vö.: Cumont i. m. 43; CIMRM II, 1664–1722).

²⁹ Vö. a Massalsky cikkének 1944. évi változatához (Sorsunk 4 [1944], 441–450) fűzött szerkesztői jegyzetet: „A Fertőrákoson fellelt római-kori emberáldozat emlékének híre bejárta a legtöbb országot: Svájc, Anglia, Olasz-, Német-, Francia-, Spanyol- és Görögország, Amerika, Japán szaksajtója (!?) adott hírt felőle...” — E felsorolás hitelét természetesen nem állt módunkban ellenőrizni (Vö. a cikk végén közölt bibliográfiát). Sajnálatos viszont, hogy Massalsky cikke elsőként magyarul jelenvén meg, a szerzőt a külföldi szakirodalom „a Hungarian scholar”-ként tartja számon. (Vö. Vermaseren: Mithras the Secret God. London, 1963, 166.)

³⁰ Az antik emberáldozat kérdésének máig alapvető összefoglalása: Schwenn, F.: Die Menschenopfer bei den Griechen und Römern. Glessen, 1915. — Julianusra vonatkozóan: 191 skk. A téma újabb, tömör összefoglalása: Leglay, M.: Saturne Africain. Histoire. Paris, 1966, 314 skk., irodalommal; 314, note 3 említi Massalsky elképzeléseit is, a következő megjegyzéssel: „l'interprétation de ce sacrifice reste discutable”.

Ezekhez az érvekhez kapcsolódva nem látszik érdektelennek még felemlíteni, hogy ha Julianus Vindobona alatt partra szállva csapatszemlét tartott és védőistenének áldozott, akkor ezt aligha tehetette másutt, mint Carnuntumban, az északi límes-szakasz központjában, ahol ebben az időben feltehetőleg még állt a Diocletianus és császártársai által 308-ban újjáépített Mithras-szentély, Pannonia máig ismert legnagyobb s egyik legjelentősebb Mithraeuma.

III.

A szentély története

A szentély történetének kronológiai és vallástörténeti szempontok szerinti vizsgálatához a feliratos kö emlékek jelentik a kiindulópontot. (Vö. a Függelék.) Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a fennmaradt feliratok közül hármat (Függelék: 3–5.) megközelítő pontossággal tudunk datálni. *L. Avit(ius) Maturus* oltára esetében (3.) a *col(onia) Karn(untensium)* említése meghatározza az emlék felállításának *terminus post quem*-ét, mivel tudjuk, hogy Carnuntum Septimius Severustól, legvalószínűbben 194-ben kapta meg a *colonia*-rangot.³¹ *Sept(imius) Iustianus* feliratain (4–5.) pedig – az eleve korhatározó értékű *nomen* mellett – az *Ant(oiniana)* csapatjelző használata utal biztosan Caracalla (211–217), esetleg Elagabalus (218–222) korára.³² A *Iul(ius) Saturninus* által dedikált domborműves kőtábla (2.) elsősorban stíluskritikai alapon keltezhető ugyanezre az időszakra.³³

Az emlékeknek a szentélyen belüli relatív kronológiáját tekintve valószínűnek látszik, hogy elsőként a sziklába vésett nagy relief készült el. Ennek az építkezés költségeire utaló felirata (1.) ui. arra enged következtetni, hogy azt a szentély építésével egyidőben faraghatták ki. Tekintve, hogy Pannoniában a Mithras-kultusz széleskörű elterjedésével csak a 2. század végén, a nagy marcomann-quad-szarmata-háborúk befejeződése után számolhatunk, valamint, hogy a háborús pusztulás után a jelentősebb építkezések megindulása csupán a 2–3. század fordulója körüli években figyelhető meg,³⁴ valószínűnek látszik, hogy a fertőrákosi szentély építését is erre az időszakra keltezzük. Ezt a datálást támogatják egyébként a feliratok, valamint a Carnuntum körzetéből ismert többi Mithras-emlék (l. alább) példája is.

Ebben az időszakban a kultusz terjedésének egyik legjellemzőbb tendenciája volt Pannoniában a territoriumon épült Mithraeumok megjelenése. A kultusz korábbi centrumainak – Poetovio, Carnuntum és Aquincum – körzetében a 2. sz. végén és a 3. sz. első évtizedeiben a Mithras-szentélyek egész sora épül,³⁵ s e kisugárzási folyamatnak épp a fertőrákosi szentély az egyik legjellemzőbb példája. Ezeknek a vidéki templomoknak az építése egyaránt összefüggésbe hozható a municipális arisztokrácia és a bennszülött származású légios-katona-

31 Mócsy, RE Suppl. 9 (1962), 599.; Swoboda, E.: Carnuntum. Seine Geschichte und seine Denkmäler. Graz-Köln, 1964, 120.

32 Vö. Fitz, J.: Acta Arch. Hung. 14 (1962), 41.

33 Kenner, MCC i. h. 125. datálása (3. század második fele) nem támaszkodott az emlék közvetlen vizsgálatára, csupán Storno Ferenc leírására, aki – bizonyára az emlék töredezett volta által megtévesztve – rossz kivitelű, kései munkaként jellemezte azt.

34 Gabler D. Arch. Ért. 93 (1966), 26.

35 Carnuntum környékére vonatkozóan l. alább. Aquincum territoriumán: CIMRM II 1740 – Alesut; 1741 – Nagykovácsi; 1791 – Budaörs; 1804 – Békásmegyér; 1800–1802 – Zsámbék; 1805–Besnyő; 1806–1808 – Campona (Nagy-tétény), vö. még Paulovics I.: Régészeti Füzetek 3 (1957) 37 skk.; 1809–1817 – Sárkeszi.

ság vallási életével. Az előbbiek territoriumi birtokaikon, az utóbbiak eredeti lakhelyükön, a bennszülött vicusokban rendeztek be szentélyt Mithras tiszteletére.

A fertőrákosi Mithraeum feliratos emlékei mindkét társadalmi réteg képviselőit megnevezik. *L. Avit(ius) Maturus*, neve alapján, valószínűleg bennszülött család leszármazottja lehetett, aki a carnuntumi *ordo* tagjaként a földbirtokos boius arisztokrácia tagjainak a municipális vezetőrétegbe való beolvadását példázza.³⁶ Carnuntum decurioi között ebben az időben nagyobb számban találunk bennszülötteket, feliratos emlékeik — akárcsak ez esetben is — csaknem kizárólag a territoriumról származnak, szemben az idegen eredetű magistratusoknak a városból ismert felirataival.³⁷ Maturusnak Fertőrákoson minden bizonnyal birtoka feküdt.

Sajnálatos, hogy a nagy kultuszkép felirata oly mértékben megcsonkult, hogy felajánlójának, aki nagy valószínűséggel a szentély donátorával azonosnak vehető, nevét és társadalmi állását nem ismerjük. A bizonyára jelentős költségeket igénylő építkezés, ill. a nagyméretű relief azonban mindenképpen vagyonos személyre, a szentély földrajzi helyzetének megválasztása pedig ugyancsak környékbeli földbirtokosra utal. Mivel pedig a szentély építése csak kevéssel előzhetette meg *L. Avit(ius) Maturus* oltárának felállítását, nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy ő maga volt a Mithraeum építtetője is. Ám a két személy azonosítása nélkül is bizonyosra vehető, hogy a barlang-szentély donátora vagyonos földbirtokos, esetleg ugyancsak a carnuntumi *ordo* tagja volt.

Iul(ius) Saturninus a Carnuntumban és környékén, ill. Scarbantiában ebben az időszakban is jelentős számban megtalálható korábbi itálkus leszármazottja lehetett.³⁸ Ennek az ethnikai csoportnak a tagjai között nagyobb számban voltak olyanok, akik a Severus-kori konjunktúra vonzására belső-Pannoniából települtek át a limes-menti városokba.³⁹ A *Saturninus* által dedikált értékes márvány sztélé alapján valószínűnek tűnik, hogy állítója ugyancsak vagyonos személy, alkalmasint a Borostyánkő-út — amelynek közelében a Mithraeum fekszik — nagy kereskedelmi forgalmában résztvevő üzletember lehetett.

Sept(imius) Iustianus a Carnuntumban állomásozó *legio XIII Gemina custos armorum*-a, a frissen szerzett polgárjog alapján ítélve, bennszülött eredetű volt, s a Fertő tó környékén élő őslakosság szegényebb rétegéből származhatott. A *legio XIII Gemina* ismert nevű katonái között a 3. sz. elején nagyobb számban találunk helyben sorozott bennszülötteket, a *Septimius nomen* viselői pedig többségükben a legiós-katonák között fordulnak elő.⁴⁰ E katonák tömeges polgárjogosítása és sorozása esetleg *Septimius Severus* hadjáratainak kezdetére tehető, így elképzelhető, hogy Mithras tiszteletét közvetlen forrásból, az *Oriens*-ről hozták magukkal. Emellett a carnuntumi tábor önmagában is megfelelő bázisul szolgálhatott a kultusz továbbterjedéséhez: Az ismert feliratos emlékek alapján tudjuk, hogy itt a Mithras-tesztelet már az 1. sz. végén megjelent, s ettől kezdve folyamatosan népszerű volt a katonák körében.⁴¹

(Folytatjuk)

36 Balla, L.: Acta Class. Univ. Scient. Debrecen. 2 (1966), 94.

37 Uő: Ant. Tan. 12 (1965), 268. 102. jegyzet.

38 Vő. Mócsy: Die Bevölkerung... 148.; Barkóczy, L.: Acta Arch. Hung. 16 (1964), 266 sk. és Balla: Ant. Tan. 1. h.

39 Balla: Acta Class. 1. h. 89 skk.

40 Barkóczy 1. m. 268.

41 Cumont 1. m. 43; Vermaseren 1. m. 57; Swoboda 1. m. 191.

Berzsényi soproni tankönyveiről és első soproni olvasmányairól

I. A tankönyvek

1. Berzsényi soproni tartózkodásának mindkét korszakáról (1788–1795, 1793–94 kivételével; továbbá 1819–1820) az összes életrajzi anyagokat össze-
gyűjtöttem Berzsényi-kiadványaimban (Ismeretlen és kiadatlan levelei. Bp. 1938; Berzsényi Dániel. Bp. 1938; Prózai Művei. Bp. 1941; Levelei Kazinczyhez. Bp. 1942, továbbá monográfiámban, 1966). De még sok megoldandó probléma van a költő belső élete, költői fejlődése szempontjából. Pedig első nagy verse, „A magyarokhoz”, Sopronból való távozása után egy évvel, 1796-ban keletkezett. Ennek a nagy ódának anyaga, koncepciója nem hirtelen bukkant fel, hanem feltétlenül mély előzményei vannak az ifjú költő soproni életében, nemesi, rendi öntudatának, történelemszemléletének kialakulásában. Sőt Döbrentei szerint első szerelmi költeménye, a „Lilihez” című, már 1794-ben íródott. (Legalábbis első alakjában.) Mindez arra figyelmeztet, hogy a soproni iskolát és a soproni éveket az eddiginél nagyobb figyelemben kell részesítenie irodalomtörténetünknek, mint eddig.

Kutatásaink szerint¹ a soproni ev. gyülekezet levéltárának anyaga alapján Berzsényi a következő tankönyvekből tanult, ill. ezek alapján tanították Sopronban:

Losontzi István: Hármaskis Tükör. Poson 1780

Carl Windisch: Geographie und Geschichte Ungarns. Pressburg 1790

Fr. Gedickius: Liber latinus. Posonii 1784

Rhenius: Compendium Latinae grammaticae. Poson és Kassa 1787

J. Severini: Conspectus historiae Hungaricae. Posonii 1769–72

Kybes: Tabula Ceбетis. Lipsiae 1778

Dietrichius: Catechismus. Lipsiae 1778

J. Fr. Heynatz: Deutsche Sprachlehre. Berlin 1790

A. Fr. Büsching: Unterricht in der Naturgeschichte. Pressburg-Pesth 1776

J. G. Feder: Logik und Metaphysik. Göttingen 1786

J. J. Dusch: Moralische Briefe (Báróczi ford. Bécs 1775)

Chr. F. Gellert: Briefe. Leipzig 1780 (magyar ford. is)

Péczeli József: Erkölcsi prédikációk. Komárom 1790.

A következőkben a Berzsényi rendi felfogásában, történelemszemléletében, erkölcsi nézeteiben és főleg Horatius-tanulmányaiban megmutatkozó soproni elemeket próbáltuk összeállítani. Az utóbbikat tartjuk a legöntöbbségnek, mert költészetének kifejlődését Sopronban ezek tették lehetővé. Oly nagy mértékben, hogy ódaköltészetének horatiusi csírái már kétségtelenül itt fejlődhettek ki Horatius-olvasmányai és Wietoris magyarázatai nyomán.

2. Antik humanizmus és antik bölcsesség

Berzsényi hellénizmusáról monográfiánkban bővebben szoltunk. Élete utolsó, nehéz korszakában nagy szerepe van e szellemi iránynak. De nem kell lebecsülnünk a diákevek ösztönzőit az ifjúkori heroikus eszmények, a kezdeti világnézeti eszmék kifejlődése idején sem.

¹ Berzsényi Dániel. Bp. 1966, 11–14.

Vegyük pl. a Gedickius-féle latin könyv antik példáit.² Mennyi nemes példakép, mennyi nagyság az ókor történeteiben!

Ilyen a spártai anya példája, aki fia halálakor így szólt: „Azért szültem, hogy legyen, aki habozás nélkül feláldozza életét a hazáért.” Vagy a másiké, aki ezzel a szóval nyújtotta át fiának a harci pajzsot: „Vagy ezzel, vagy ezen!”. Amikor Leonidast azzal próbálják hátrálásra bírni, hogy a perzsák sokaságának dárdái és nyilai elhomályosítják az eget, így felel: „Akkor árnyékban fogunk harcolni!”. Spárta hősi példája sokszor visszatér a költő verses és prózai műveiben.³ Epaminondas is eszményképe volt.⁴ Az athéni Timon történetét sem feledte el (a „timoni homlokot”), aki oly sötéten látta az életet és embereket, hogy felszólította őket: önként vessenek véget életüknek.⁵

Az athéni aeropagus nemes példájára még a *Harmonistikában* is hivatkozik; erről még diákkorában megtudta, hogy a bírák ítéletüket éjszaka hozták, hogy az elítélendő arca szánalmat ne ébresszen bennük, s szubjektíve ne befolyásolja őket. Mint nemzetük becsületének őreiről emlékezik meg róluk.⁷

Diogenes alakja is jól emlékezetébe vésődött: még Kazinczyhoz írt levelében is szerette magát Diogeneshez hasonlítani. Emlékezett az antik bölcsre, aki lámpással kereste nappal is az igaz embert (mert nem talált olyat), s kigúnyolta a mesterségükhöz nem értőket. Nagy Sándortól pedig (amikor az felszólította, hogy bármit is kérhet tőle), csak azt kívánja, hogy ne állja el előle a nap világosságát, álljon félre stb.⁸

Talán e tankönyvben találkozott először Sokrates nagyságával is,⁹ aki oktatta a gazdagságával dicsekvő Alkibiadest; a filozófus feleségének példáját is említi az egyik Kazinczyhoz írt levélben, amikor kis házi perpatvarairól szól. (Felesége kifogásolta a sok gyertyafogyasztást az éjjel író és olvasó Berzsenyinnél.) De verseiben is sokszor dicséri Sokrates bölcsességét, fennkölt gondolkodását, aki az élet minden helyzetén (még a halála előtti órákban is) úrrá tud lenni okosságával és jellemének rendíthetetlen fenségével.

A római uralkodók közül különösen a „jó császárokat” szerepelteti verseiben: Titust, Antoninust. Gedickenél tanulhatta, hogy Titus azt a napját elveszítettnek tartotta, amikor nem tehetett valami jót. A Catoról szóló történetek már ekkor kedvesek lehettek számára. A „mezitlábás Cato” példája sokszor előfordul prózájában és még utolsó korszakának verseiben is. (Cato is kedvelt hőse Gedickiusnak.)¹⁰

Ez antik hősök és bölcsék története — a mitológiával együtt — ismert és közös anyaga volt akkor szinte minden középiskolai tankönyvnek, így tehát a Gedickiusénak is.

Az antik ihletés természetesen elsősorban Plutarchos történeteire és Horatius olvasására vezethető vissza.

De kétségtelen az, hogy ezeket az antik hatásokat a soproni iskola is előkészítette. Ismeretes, hogy lelkes görög tanáruk volt, és Horatius ódáinak III.

² Gedickius: *Liber latius*. Posenii 1784. 54. kk. Gedicke Frigyes (1754–1803) neves német pedagógus, a felvilágosult újhumanizmus híve.

³ Uo. Elbeszélések c. fejezet 19., 20. sz. olvasmány.

⁴ Uo. 31., 57. sz. olvasmány.

⁵ Berzsenyi Dániel Ismeretlen és kiadatlan levelei, Bp. 1938. Szerk. Merényi Oszkár.

⁶ Gedickius 33. sz. olvasmány.

⁷ Uo. 53. sz. olvasmány.

⁸ Uo. 37., 71., 72., 74., 75., 76., 80. sz. olvasmány.

⁹ Uo. 24., 25., 60., 86. sz. olvasmány.

¹⁰ Uo. 18. kk. sz. olvasmányok.

Tudjuk, hogy Berzsenyi társadalomszemlélete változásokon ment át az idők folyamán,¹² de ifjúkori rendi felfogását — korai versei tanúsága szerint — különösen három vonás jellemzi: a királytisztelet; az ország „nagyjainak” hatalmáról és lehetőségeiről való meggyőződése; a nemesi öntudat, amely a nemesiség múltjával, hadi erényeivel, a „nemesi felkelés” érdemeivel és jelentőségével függ össze.

E rendi világnézet iskolai megalapozásának mintegy kézikönyve volt Lo-sontzi említett tankönyve, amiből a következőkben néhány, Berzsenyi ifjúkori költészetével összefüggő részt emelünk ki. Ezek kérdés és felelet formájában a király hatalmára, a főurak előjogaira és a nemesi öntudatra vonatkoznak (Vö. a királyok emlegetését korai verseiben, a főurakhoz, pl. Festetics Györgyhoz fűződő várakozását és a „felkölt nemesség” dicsőítését a szombathelyi órában).

K(érdés): Mi hatalma vagyon a' Királynak mások felett?

F(elelet): Igen nagy, ugyan is:

1. A' Király tehet valamely paraszt személyt Nemessé, a' Nemes Embert Grófá és Báróvá.

2. Ó adhat a' Fő Papoknak Papi Jóságokat.

3. Ó hirdethet Ország-Gyűlést, katonákat fogadhat, és közönségesen felkelést parancsolhat az Országban, vagy frigyét köthet az ellenséggel.

4. Ó reá száll a' mag nélkül meg-holt Nemes Embernek egész öröksége, és a' vacans Papi jövedelmek.

5. Nem-külömben a' pénzverés, a' sóval való kereskedés... a' Postáknak és Har-mintzadoknak fel-állításá.

6. Egyedül ő adhat gratiát a' halálos rabnak.

Ezenkívül az Ország' Statusinak egyezéséből új törvényt szabhat, meg lévőket meg változtathat...

K.: Minémü Privilegiumok vagyon a' Mánásoknak más Köz-Nemesek felett?

F.: Ők viselnek az Országban fő tisztségeket, és első voxok vagyon a' Diétán. Birnak jure gladii, az az főben járó Törvény székkel, a' Királynak engedelmeiből. Magok ügyében prókátort vehetnek. Különös Királyi levéllel, hivattnak a' Diétára, ott a' Fő Táblánál ülnek és díjak 100. Mark vagy 400. for.

K.: Köz-nemesek hány félek?

F.: Két-félék: Possessionatus Nemesek, a' kiknek Jobbágyaik vagynak vagy Armalisták.

K.: Mellyek a' Nemesek köz-privilegiumai?

F.: Kiváltképen ezek: 1. Egyedüli a' Király alatt vagynak, más földes Urat nem esmernek, ezen az okon, hanem tztáltathatnak és törvényesen meg-nyerettetnek, nem lehet őket meg-fogni, büntetni vagy jószágaikban meg-károsítani. A közönséges adótól, katona-tartástól, vámoctól és egyéb szolgáltatásoktól üresek, dézmát nem adnak; de az Ország mellett magok földjökön tartoznak hadakozni. Magok jószágokban, annak hasznáival szabadon élhetnek. Jobbágyaiktól nonát vehetnek s a. t. Ők bírhatnak örökös jószágot és Országban és ők viselhetnek Vár-megyei tisztségeket. Kiknek is homágiumok vagy díjak 50. Márk az az 200 for.

K.: Hát a' Nemtelenek hány félek?

F.: Három-félék: 1. Királyi Városoknak lakosai. 2. Libertinusok vagy szabadosok, a' kik földes Uraiktól szabadságot nyertek és 3. Földes Urak alatt való örökös vagy szabados el-meneteli Jobbágyok.

K.: Mind ezen Nemtelenekről mit kell megjegyezni?

F.: Azt, hogy örökös jószágot magok személyekben nem bírhatnak, sem a' Nemes Emberrel nem törvénykezhetnek, hanem a' szabados Városbeliek helyett a' Tanáts, a' Jobbágyok helyett a' földes Urak folytathatják törvényesen azoknak ügyeket...

¹² Különösen Kazinczyval való ismeretsége és a felvilágosodás hatására.

És így folytatódik a rendi ország ismertetése a többi fejezetekben is: Az Ország' Fő tisztségeiről, Az Ország'nak igazgatásáról, A' Communitásokról vagy Helységekről, A' Religióról stb.¹³

4. A történet szemlélet soproni indítékai

Berzsenyi ifjúkori történet szemléletén — amely később szintén nagy változásokon ment keresztül, amire másutt kitértünk¹⁴ — természetesen nyomot hagyott a soproni tankönyvek hatása.

2. kép. A Hármas Kistükör címlapja

A közös hun—magyar eredet tanítására jellemző pl. a Losontzi-féle tankönyv 1. szakaszának bevezetése:

„K.: Micsoda Nemzet vagy?

F.: Magyar Nemzet vagyok.

K.: Kitől származtak a' Magyarok?

F.: A' Scitháktól, ezek Mágogtól. Jáfét' fiától.

K.: Hol laktak régenten?

F.: Nap-kelet felé Ásiában.

¹³ Lásd elsősorban Losontzi művének 55–72. lapjait.

K.: Hány ízben jöttek-e Magyarországra?

F.: Három ízben: Elsőben Hunnosoknak. Másodszor Avareseknek és harmadszor Hungarusoknak vagy Magyaroknak neve alatt."

És így természetesen Attilát mint a magyarok őseit dicsőíti a soproni tankönyv, s elmondja, „mily nagy dolgokat cselekedett mind a' Napkeleti, mind a' Napnyugati Birodalomban", Bizanc császára békét hogyan könyörög tőle, a catalaunumi mezőn mint szállott szembe a nyugati világgal, elbeszéli diadalmas olaszországi hadjáratát stb. Nyilván e tanítás ihlette Berzsenyi következő versszakát:

Ó más magyar kard mennyköve villogott
Attila véres harcai közt, midőn
A félvilággal szembe szállott
Nemzeteket tapodó haragja.¹⁵

A nemesség kiváltságait tartalmazó Aranybulla-motívum csendül meg az 1797-ben írt „A felkölt nemességhez" c. versben. Az Aranybulláról mind Lósonczy, mind Windisch említést tesz. Az utóbbi szerint ehhez a rendek végéig ragaszkodtak azon követeléseik között, amelyeket előzetesen támasztottak, amikor a Habsburg-ház örökösödéséről volt szó:¹⁶ „Die Stände verlangten zweyerlei: erstlich, dass wenn beide Zweige des Erbhauses erlöschen sollten, ihnen die freie Wahl wieder eingeräumt würde und im zweyten, dass der künftige Erbkönig vor seiner Krönung den Eid ablegen sollte, die Klausel des Dekrets König Andreas des Zweyten in Erfüllung zu bringen." Nyilván erre céloz Berzsenyi „A felkölt nemességhez" utolsó sorában, amikor diadalmasan felkiált (az Aranybullának a nemességre vonatkozó rendelkezéseire gondolva) a hadsereg láttán:

„S András ragyogó napja le nem menend..."

Legfeltűnőbb a történeti szemlélet szempontjából „A magyarokhoz" következő verszaka (ha időrendben követjük a történelmi eseményeket):

Nem vert le téged Zápolya öldöklő
Századja s Bethlen vérbemerült kora,
Rákóczi vérengző haragján
S rettenetes tüze közt megálltál.¹⁵

„Zápolya öldöklő századját" is az aulikus felfogás szerint kommentálja Lósonczy tankönyve (158–158. l.):

„Joannes de Zápolya némely uraknak akarattjából királlyá koronáztatott 1526-ik esztendőben... Nem bírhatván Ferdinánd erejével, *Lengyelországba szaladott*, és egy Laski János nevű fő lengyelt Sulimánhoz küldött, *segítséget kérvén* tőle, amellyet meg is nyert. Sulimán tsászár sok néppel Magyarországra jöven, 1529-ben Budát el foglalta, azután ment Béts alá, de mint hogy azt meg nem vehette: vissza tért Budára, azt az Országgal és Koronával Jánosnak bírni engedte, maga pedig vissza ment Konstantinápolyba, *számtalan rabokat vivén magával*..."

Bethlen vére merült koráról így szól (uo. 204–206. l.): „Nem sokáig tartott ez *áldott békesség*: mert Bethlen azon okból, hogy a' néki ígért hadi költség meg nem adattatott, ujabban Ferdinánd ellen támadott, 1623. Morvát, Austriát pusztította, sőt Bétsnek Hóstátját is fel égette. Majd békességre lépett Ferdinánddal... De azután tsak hamar fegyvert fogott harmadszor is a' németországi Protestánsok' kérésére. De e' *zürzavar* is jó böltsesség által le tsendesedett..."

¹⁴ Lásd „A magyarokhoz" szövegváltozatait (monografiám 87–97) és a Birálatokat (Próza Műveinek Bajza-kritikája: Összes Művel 352. l. 1956-i kiadás, Szépirodalmi Kiadó.)

¹⁵ A magyarokhoz (első szöveg). Vö. az akadémiai kiadást (1936).

¹⁶ Windisch I. m. 447. l. Windisch Károly Gottlieb (1725–1793) pozsonyi geográfus, történész és polgármester.

Még élesebben szól erről Windisch soproni tankönyve: „Kurz darauf erlitten die Böhmen die bekannte Niederlage... Bethlen wurde aber dadurch nicht abgehalten, den Krieg mit gleicher Hitze fortzuführen. Er hielt bei den Türken um Hilfe an, und erhielt auch vierzigtausend Tataren zur Verstärkung. Da nun von diesen das ganze Reich ohne Unterschiede grausam verheeret wurde, so fiengen viele der Grossen an auf andere Gedanken zu kommen, und unterwarfen sich dem Kaiser wieder. Bethlen, welcher befürchtete, von der ganzen hungarischen Nation verlassen zu werden, that nunmehr selbst Vorschläge zum Frieden ... Der Friede wurde geschlossen ... Man

3. kép. Windisch Károly Gottlieb magyar történelmi tankönyvének címlapja

verhoffte schon die Früchte der Ruhe zu geniessen, als Bethlen ohne alle gegebene Ursache 1623 wieder einen neuen Einfall that. Das Reich wurde von den Türken und Tataren, welche Bethlen als Hilfevölker bei sich hatte so arg als zuvor verheeret... Als Bethlen sah, dass der Kaiser in den deutschen Kriege tief verwickelt war, beschloss er sein Heil zu wagen ... Es geschah dieses mehr auf Anstiften der Türken, welche nach Beute begierig waren..." (398. 1.)

„Rákóczi vérengző haragjá"-val kapcsolatban Windisch tankönyvének részletét fordításban közöljük:

„Az elégedetlenek (így nevezi Windisch a Rákóczi táborához tartozó hazafiakat) szövetséget kötöttek, *mint mondták*, a magyar szabadság megtartására. Csak a vezető hiányzott. Erre II. Rákóczi Ferencet szemelték ki, aki akkor birtokain *nyugodtan elégedélt* feleségével... Sokáig ingadozott, de *rábészélték a dicsőségről szóló ámitásokkal*. (Erre következik Rákóczi elfogatása, a Longueval—Lehmann-féle epizódnak, Rákóczi szökésének és Lengyelországba való menekülésének aulikus színezetű előadása a Habsburgok iránti *feltétlen lojalitás* jegyében, ehhez illő rosszalló megjegyzések mellett.)

Lehmann *halállal* büntették. Rákóczi birtokait elkobozták... Ez két év alatt szövetséget kötött Franciaországgal... Most már elég erősnek érezte magát, hogy nyilvánosan fellépjen. Csakhamar húszezer embere volt... Lipót császár, aki a birodalmat *békében akarta hagyni* halála után, Rákóczinak békeajánlatot tett a kalocsai érsek útján. De ezt azzal az *ürüggyel* vetették el, hogy nem lehet megbízni a császár ígéreteiben. E *nagyon sértő* válasz ellenére is a császár *még egy kísérletet* tett, de ez is eredménytelen maradt, mert az elégedetlenek követelései *túlzottak voltak*, úgyhogy *lehetetlen* volt azokat teljesíteni... Az egész országot elpusztították a kurucok. Ez *nagy nyomorúságot* okozott mindenütt. De Rabutin császári tábornok Rákóczit Erdélytől távoltartotta. A *hű Rabutin* arany- és ezüst edényeit is beolvasztatta, hogy katonáit kifizethesse, s ezáltal visszatartsa őket a fegyvermezeztelenségtől...

Ezalatt bekövetkezett a *dicsőséges* császár életalkonya. Melléknevét (Leopold der Grosse) dicső tettei miatt joggal érdemelte meg...

A *dicsőséges* I. József császár a trónra igen zavaros körülmények között lépett. A kalocsai érsek fegyverszünetet hozott létre Rákóczival. Tárgyalások kezdődtek. De ezeket ismét megszakították az elégedetlenek. Az ellenségeskedések újra megkezdődtek *pusztítással és égetéssel*. A császár *tökéletes bocsánatot* ígért... Az elégedetlenek 1708 júliusában Onodon gyülekeztek. *Szabad köztársaságot* akartak. A császárhoz hű mágnásokat száműzték az országból... Rakovszki és Okolicsányi elleneztek ezt, ezért felkoncolták őket. Miután az *örjögő gyülekezet* véget ért, Rákóczi Erdélybe ment, de a császáriak kikergették onnan.

1710-ben rosszra fordult az *elégedetlenek* dolga. A pápa kiátkozta mindazokat, akik továbbra is ellenálltak... A császár *legkegyelmesebben* fogadta a meghódoltakat. Megbízta Pálfi János grófot a tárgyalásokkal. Rákóczi nem írta alá a békét, mert bízott a *francia segítségben*. Mivel nem tette le a hűségesküt, elkobozták birtokait és száműzték... A császár nem élte meg a békét, mert élete legszebb virágkorában meghalt. *Mintha az isteni gondviselés csak megmutatta volna erőnyeit a világnak, anélkül, hogy azok gyümölcseit élvezni engedte volna...*

A Mária Terézia-korabeli magyar nemesség hőstettei, a pozsonyi jelenet, a királynő magyenevű magyar hadvezérei és az ő dicsőített emléke valószínűleg először Windisch soproni tankönyve nyomán foglalkoztathatták költőnk képzeletét, ami azután többek között *A felkölt nemesség* (1797), *A XVIII. század, A felkölt nemességhez* (1805) c. ódáinak egyik fontos motívuma lett (Windisch i. m. 450. kk.):

„Mária Terézia, VI. Károly legidősebb leánya, mindjárt a király halála után átvette messzeterjedő államainak kormányzását, amelyet örökségül hagytak rá. De alig történt ez meg, amikor nehéz zivatar gyülekezett az *imádott* királynő feje fölött... A hat leghatalmasabb európai fejedelem: a spanyol, francia, szardiniai, lengyel, porosz király és bajor választófejedelem elhatározták, hogy elragadják tőle örökségét... Mária Terézia feltárta a veszélyes helyzetet a pozsonyi országgyűlésen gyülekező rendeknek és *magát, férjét, gyermekét hűségükbe és segítségükbe ajánlotta*... Ők egy szívvel-lélekkel válaszolták, hogy készek életüket és vérüket szeretett királynőjükért feláldozni... A királynő *minden reményét a nemzetbe helyezte*. Az egész ország megmozdult. Mindenholnan vonultak a *magyarok, horvátok, erdélyiek, szlavóniaiak, rácok, pandurok, varasdiak, bánátiak* és más népek a harcmezőre... Esterházy, Nádasdy, Esterházy, Pálffy, Hadik, Koháry, Vécsey... nevei örökre fennmaradtak a

történelemben... Többször meglátogatta a királynő az országot, amely imádta őt. Kiterjesztette Magyarország határait... A Nagyszombatban levő egyetemet Budára helyeztette át."¹⁶

E soproni tanítások emléke támad fel *A felkölt nemességhez* (1805) következő versszakaiban:

Toldulva jönnek bajnoki népeink:
Erdély kegyetlen székelyi, a fene
Hajduk az áldott természetben
Mefeketült haragos kunokkal:

Az ütközet közt állni tudó, kemény
Horvátok és vad rácok erős hada
Táborba szállott, hogy kövesse
A magyarok rohanó lovagját...

Hát bölcs királynénk, Trézia! Trónusod
Nem a magyar szív vívta ki Pálffyval?
Nem a magyar s Nádasdy kardja
Tette dicső koronád fejedre?

Hat nagy királyok fegyvere omla rád,
Tüzláng borítá Austria tájait,
S nem volt, ki terhed Herkulesként
Tartsa: egész birodalmad ingott...

Felkél az ébren szunnyadozó magyar,
S elszórja villámkardja eged ködét...

Az e verset megelőző Windisch-szövegek még azt is elmondják, hogy Pálffy János lett az ország nádora, ebben is követi a költő Windisch előadását.

Természetesen a magyar történelem Sopronban tanult anyagának egyes fordulatait hihetőleg sokáig megőrizte a költő emlékezete, de ez az anyag idővel Berzsenyi képzeletében hősi víziókká „szellemült” át. (Kurzív szedéssel jeleltük a vers azon elemeit, amelyek az idézett soproni tankönyvekben tanultakon alapulhatnak.)

5. Wietoris tanítása és Berzsenyi Horatius-olvasmányai

A soproni ev. gyülekezet levéltárában fennmaradtak a Berzsenyi-korabeli liceumi tanároknak, köztük Wietoris Jonathánnak, Berzsenyi utolsó soproni tanárának ún. „tanmenetei”, amelyekből érdekes fény derül a költő soproni Horatius-olvasmányaira is.¹⁷

Hogy némileg éreztessük az 1794–95. tanév szellemi atmoszféráját, amelyben Berzsenyi ez utolsó diákévét töltötte, fordításban idézzük Wietorisnak legáltalább egyhavi latin nyelvű tanmenetét (mikor Berzsenyi Wietoris tanítványa volt):

E hónapban a III. osztály hallgatói

I. A keresztyény tanításban Isten létéről tanultak.

II. A retorikát tanulók a retorika bevezetésének elvégzése után a stílról általában, továbbá az alantas, közepes és fenséges stílról s ezek különbözőségéről kaptak tájékoztatást.

III. Ugyanazok Cicero Epistolái tanulmányozásában a X. könyv 4., 5., 6. levelét vették át.

IV. A Horatiust tanulók az ódák III. könyve 4., 5., 6. ódáinak elemzésével foglalatostkodtak.

V. A görögöt tanulók Apollodorus mitológiai elbeszéléseit kezdték meg.

VI. A történelmet tanulók Magyarország történetében Attila hunjait befejezték, az egyetemes történelemben pedig a Bevezetés II. fejezetét tanulták.

VII. A logikát tanulók a II. szakaszban a megismerő erőről és képességekről szereztek ismereteket.

VIII. A fizikát hallgatók a testek közös tulajdonságaival (oszthatóság, kiterjedés, mozgás, elektromosság) foglalkoztak.

IX. A három nyelvű (latin, német, magyar) stílus művelése céljából új feladatokat írt elő és a múlt hó „gyakorlatait” ellenőrizte és javította Wietoris tanító.

Ebből legjobban a Horatiusra vonatkozó beszámoló érdekel bennünket. 1794 októberében került ugyanis sor a híres horatiusi költeményre, a III. könyv 6. ódájára, a *Delicta maiorum inmeritus lues* kezdetű versre (Wietoris tanúsága szerint), amelyben „A magyarokhoz” c. Berzsenyi-óda csíráját, sőt mintáját láthatjuk.

Ha gondosan tanulmányozzuk a III. könyv többi ódáit, egész sor híres Berzsenyi-költeménnyel való összefüggést állapíthatunk meg, ami azt is bizonyítja, hogy ez a soproni tanév (1794–95) költőnk fejlődésére rendkívüli jelentőségű, akárcsak akkori német irodalmi olvasmányai (Gessner, Dusch, német szentimentális költők, a soproni környezet hatása stb.).

Wietoris ebben az évben végigment Horatius egész III. könyvének ódáin. Az utolsó hármát május hónapban fejezte be, a többire is havonként három horatiusi ódát osztott be, ami azt bizonyítja, hogy egészen alaposan végezte munkáját ebben a vonatkozásban is. Tudjuk, hogy egyébként is nagyműveltségű pedagógus volt.

De nézzük, hogy a 6. ódán kívül mely horatiusi ódák olvasásának nyomait találhatjuk meg ennek az évnek a soproni olvasmányában, anélkül, hogy az idézett Berzsenyi-óda keletkezési idejére ebből a körülményből bármilyen következtetést is levonnánk, ismelve Berzsenyi költői műhelyének lényeges jellemzőit.

Mindjárt a III. könyv első horatiusi ódájában (*Ad chorum virginum et puerorum*) találkozunk a latin költő híres, felejtethetlen sorával:

„Post equitem sedet atra cura . . .”, amelynek hangulata még Berzsenyi egyik utolsó versében is visszhangzik:

A' vidám orcát halovány hidegség
Váltja fel gyorsan 's követ a' betegség . . .

Még szorosabb a kapcsolat, ha a versnek azokra a szavaira gondolunk, hogy „a bú s félsz utána megy” a féltében hajóra szálló utasnak . . .

Ugyancsak eredeti felfogással szerepel a *Féltésben* a 16. horatiusi óda híres hasonlata:

Rabságban Danaét ércfalú, jó torony,
zárt ajtó s küszöbén éberem őr kutyák
őrizték komoran... (Orbán Ottó ford.)

*(Inclusam Danaen turris aenea
robustaeque fores et vigillum canem
munierant...)*

Ekkor ragadja el költőnket a 25. óda szenvedélyes kezdete is:

Bacchus, merre ragadsz? veled
telten? Mily ligetek, mily üregek közé
hurcolsz, új, sebes érzélem? (Kurcz Ágnes ford.)

*(Quo me, Bacche, rapis tui
plenum? Quae memora aut quos ager in specus
velox mente nova? ...)*

Ez azután a *Virág Benedek*hez szóló ódában tér vissza, persze egészen más, új asszociációkkal...

Még idézhetnénk a 30. óda (*Ad Melpomenem*) capitoliumi képét, a 29. (*Ad Maecenatem*) fontolt életbölcességét, vagy a habszülte Venus sugárzó emlékét (20. óda); továbbá a 16. ódában az egyszerű élet dicséretét, amely majd az *Oszályrész*ben ismét teljesen berzsenyies fordulatokkal visszhangzik, mint az apai zsarnokság alól felszabadult, önálló, független életet kezdő ifjú költő sajátos vallomása...¹⁸

Ehelyett csak a legfontosabb, legértékesebb Horatius-verset idézzük emlékezetünkbe, amely talán Berzsenyi egész klasszikus mértékű költészetének elindítója, hősi világképének egyik eszmei forrása volt a költői kezdet lángoló éveiben (III. k. 6. óda)¹⁹, anélkül, hogy erre az olvasmányra és általában Horatius kizárólagos világára korlátoznánk Berzsenyi költészetének első forrásait.

Wietoris magyarázatai sem múlhattak el nyom nélkül az ifjú költő emlékezetében. Később, az 1800-as években, talán Kis János tanácsára, megszerzi Horatius műveit Nitsch kiadásában és magyarázataival, s ezt ajánlja ifjú barátainak is.²⁰ A könyvtárában megmaradt Horatius-kiadás azonban nem Nitsché volt, hanem a Gottschling-féle: *Q. Horatii Poemata. Mit Anmerkungen von M. Caspar Gottschling. Wien, zu finden im Krausischen Buchladen. 1770.*

Ebben sajátkezű bejegyzései voltak, kiváltképpen a metrummal kapcsolatosan. Sajnos, ez a könyv is elpusztult 1945-ben.

De a Horatiussal való megismerkedés Sopronban kezdődik, az 1794/95. évben. S ez nem csekély dicsősége a soproni líceumnak.

(Folytatjuk)

17 A soproni ev. gyülekezet levéltára. Csomójegyzék 261.

18 Merényi i. m. 41 (1966).

19 Uo. 129. lap.

20 Ismeretlen levelei. Idézett kiadás 66. lap.

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Horváth József:

Életem útja¹

A Vas megyei Kemenesszentpéteren születtem 1891-ben. Édesapám intéző, kiváló gazda és a szépet szerető ember volt, édesanyám művelt, csakis gyermekeinek élő falusi asszony, akinek emléke ma is példamutatón áll előttem.

A szülőföld akkoriban távol minden vasúti csomóponttól, teljes elszigeteltségben őrzött meg olyan ősi jellegzetességeket, amelyeket már nem igen lehetett megtalálni másfelé. Még láttam varkocsos juhászokat, akik éjjel is legeltettek, többnyire tilosban. Jártam velük naphosszat mint gyerek és néma csodálattal néztem, hogy az egyszerű bicska mire képes a kezükben. Tőlük tanultam faragni, a fákat megismerni; az ólmozás, a spanyolozás stb. fortélyait, mint tízéves gyerek, már jól ismertem és naphosszat fúrtam, faragtam a magam gyönyörűségére.

Rajzolni keveset rajzoltam, leginkább édesapám ösztönzésére, aki mint nagy lókedvelő, arabs paripákat rajzoltatott velem.

Az állandó együttlét az egyszerű emberekkel, életmódjuknak, szokásaiknak teljes megismerése, örömeiknek, bánatuknak osztozkodó együttérzése, oly élménytömeget raktározott el bennem, amely egész életemre kihatóan, a festői témákban inspirálóm és útbaigazítóm maradt. Talán ez az egyszerű pusztai élet volt az oka, hogy mindenkori vágyam az volt, ne városban, hanem falun, sőt inkább pusztán éljem le életemet és fessem csakis azt, ami ott élményt adóan körülvesz. Mennyi boldog órát töltöttem a birkák között az akolban, gyönyörködve azokban az apró nyakravaló faragásokban, amelyekből egyet az anya, egyet a kis bárány kapott, hogy a szoptatásnál össze lehessen őket keresni. Milyen elmés, szép meghatározása volt ez a vérségi összetartozásnak a későbbi fájdalmas megjelöléssel szemben, amikor tüzes vassal süttöttek egyazon számot az állatok fülébe. És a birkanyírások! Az egész kép, amint a mindenféle színű öreg ruhákban az a sok fehérség foglalatostkodott, s mindenhol kivirított a puha, sárga színű gyapjú, a szeliden visszacsukló birkafejekkel, milyen csodálatos szép kép volt ez! Millet, Zügel vagy Segantini hasonló tárgyú képei milyen szegényesek ehhez képest! Ma is hányszor eszembe jutnak ezek az örökszép témák a kosárkötőkkel, kukoricafosztókkal egyetemben, s milyen csodálatos képeket festhettem volna ezekről a későbbi tudásommal, ha meg lett volna rá a lehetőség, hisz egész életemben éreztem — sokszor igen fájdalmasan — életutam mottójaként, hogyha nehéz is egy képet jól megfesteni, számomra mindig nehezebb volt a festés feltételeinek a megteremtése. A szülőfalum iskolája és első tanítóm emléke is kitörölhetetlenül él bennem ma is. És azok a kedves, mai szemmel szinte érthetetlen epizódok sokszor eszembe jutnak, különösen, ha a mi mai életünk sokrétű, szövevényes voltát az akkori — mondhatnám biblikus egyszerűségű — állapotokkal hasonlítom össze.

De eljött az idő, hogy középiskolába menjek. Tanítóm a szomszéd faluba, Sebesre küldött nyomtatványért. Drótköteles kompon vitt át az öreg Lajos néni a Rá-

¹ Helytörténetírásunknak is, a magyar művészettörténetnek is a jösszága még a 10 esztendeje elhunyt Soproni Horváth József festőművész európai viszonylatban is kiemelkedő művészetének elemzése és értékelése. Egyelőre az emberre, a művészre és a tanárra vonatkozó, hozzártartozók, közeli barátok és tanítványok levelesládáiban, emlékeiben ma még élő emlékeket, ismereteket és hatásokat kívánjuk összegyűjteni, rögzíteni. Folyóiratunk eddig is közölt ilyen adalékokat (1960, 1961, 1970), a továbbiakban is fog. Most szólaljon meg Ő maga nem sokkal több, mint egy esztendővel halála előtt írt és Sopronban előadott önéletrajzával, önelemzésével. Hangja még sokunk emlékezetében él, magnetofonszalag is őrzí, ez az írása bizonyára azok számára is sokat mond, akik személyesen nem ismerték (Mollay Károly).

bán, de a Vissy komának sem volt nyomtatványa, így azután egy árkus papíron, amelyet egy krajcárért vettem a boltosnál, íródott meg az én első, ma is meglévő bizonyítványom. Ott előttem íródott, közben beszélgettünk. „No életmentés nem is igen volt, de azért beírjuk”. És már írta is a jelest. „Hát szép huszárokat meg paripákat rajzoltál, no és a pipák, amiket nekem faragtál, azok sem utolsók”, tehát rajzból is jeles. „De nem voltál valami virgonc, jó fáramászó, mikor akácmagot szedtettem veletek, tehát a tornázásból (ami különben sohasem volt), csak jó.”

Középiskolai tanulmányaimat Keszthelyen, a szép Balaton mellett végeztem, de a szokványos iskolai rajzolás nem nagyon érdekelt, s csak akkor lettem szorgalmas, mikor boldogult emlékü tanárom a természet utáni rajzra, később fejrajzolásra, tájképezésre szorított. Mellette a keszthelyi múzeum néprajzi anyaga, a zalai és somogyi faragások voltak állandó élesztőim művészi téren.

De a kézimunka szeretete és megbecsülése másfelé is elvitte érdeklődésemet, így a kovács és lakatos mesterségek felé, amelyek azért tetszettek különösen, mert nem mindennapi testi erőmben teljes biztosítékát láttam annak, hogy az itt megkívánt porölymunkát én is megbírom, mint azok a megcsodált keménykötésű legények.

Jól emlékszem, hatodikas gimnazista voltam, mikor egy vakáció teljes ráfordításával, a nagy cséplőgép mintájára egy kis cséplőgépet csináltam, minden porcikáját fából, a legnagyobb pontossággal. Még szerszámokat is magam készítettem és emlékszem egy fűrészre, amelynek vasrészét órarugóból csináltam, farészét pedig kigyenesített kosszarvakkból faragtam ki.

Ezeknek a dolgoknak és egy különféle színű csontokból összeállított római hajónak, amelynek csavaros orra ma is megvan, csodájára jártak tanárain, kikre, mint megértő és különös hajlamaim miatt sok mindent elnéző, jóságos emberekre, ma is a legnagyobb hálaival gondolok. Ők is, társaim is a jövőre híres gépészmérnökét látták bennem. Ekkoriban vettem megtakarított pénzemből az első művészi könyveket: Michelangelóról, Paál Lászlóról és a Barbizoni művészekről.

Egyébként talán sehol a világon nem volt olyan boldog diákélet, mint Keszthelyen. Még novemberben is fürödtünk Hévízen, azután ott volt a gyönyörű Balaton, amely fürdésre és csónakázásra egyaránt megadott nekünk minden lehetőséget. Valóságos víziemberekké lettünk, s mivel fiatalok voltunk és erősek, a csavargónapokban sokszor átúsztuk Keszthelynél a Balatont.

Az érettségi után nyáron próbálkoztam meg először oiajjal festeni és ennek emléke, szülőfalum temetője, amelyet édesanyámnak festettem, ma is megvan.

Esős szeptemberi napon értem Pestre, hogy felvételi vizsgát tegyek és bekerüljek a Képzőművészeti Főiskolára. Jól emlékszem arra a lehangoló hatásra, amelyet az Alagútból kilépve, a kormos-füstös nagyváros gyakorolt rám. Első utam a Kerepesi temetőbe vezetett és megtudakoltam, hogy merre keressem Munkácsy sírját. Akkoriban még négy ferde dúc között állott az egyszerű sírdomb, hozzátámasztva az a bronzkoszorús kőlap, mely a Telcs-féle mai síremlék mögött még nemrég is látható volt. Meghatódott szívvel egy kis akvarellt festettem a sírről, s ezt a kis képet ma is őrzöm.

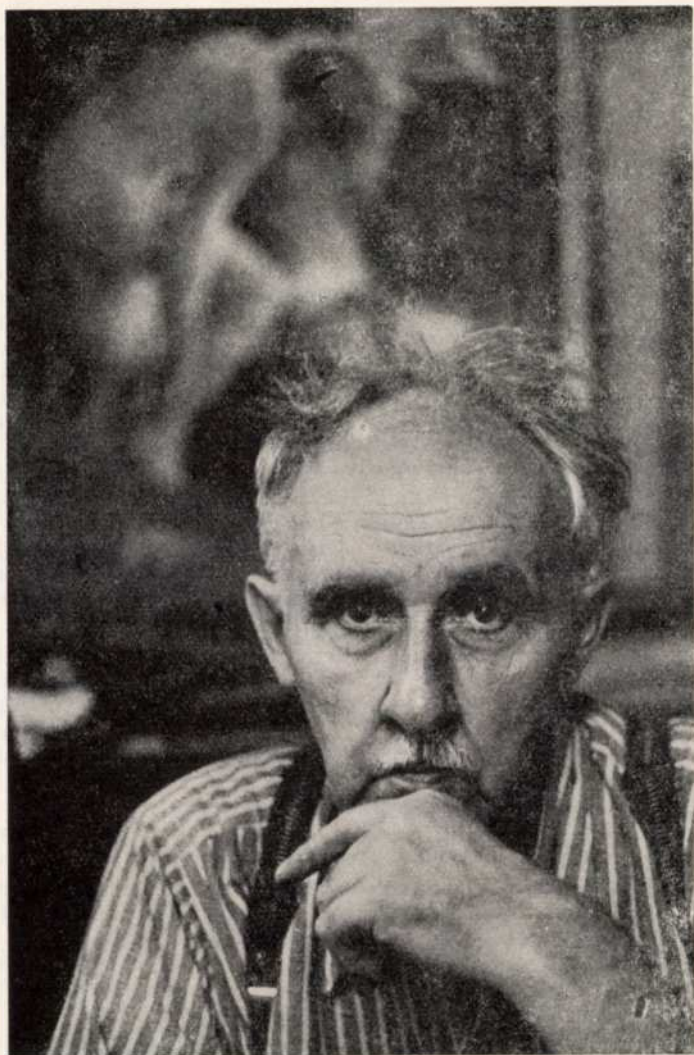
A főiskolai élet, mikor pedig nagyon is kimutathattam volna rátermettségemet, hozta meg az első szomorú csalódást és ingatta meg a hitet sajátmagamban. Pedig kitűnő tanáraink voltak: Hegedűs László, Révész Imre, Bosznai István, Edvi Illés Aladár, lelkes, sokat tudó s velünk szeretettel foglalkozó kiváló emberek. Mégis, önmagamra nem találva, csak bukdácsoltam, mélyen alatta annak, amit reméltem. Kedvszegetten vergődve dolgoztam, mert amit csináltam, azzal sohasem voltam elégedve.

Pestet elutasítva magamtól, messze Csepelen vettem ki lakást egy becsületes szűcsmesternél és napi 2–3 órát gyalogolva és villamosozva jártam be három székespajtással a főiskolára, szabadidőmben pedig együtt tájképeztünk a Duna holt-ága mellett.

Igy jött el a negyedik év, amikor Réti István, a kiváló művészpédagógus vett át bennünket. Ő döböntett rá, hogy nem jó úton haladok és több alázattal, minden technikai ügyeskedés háttérbe szorításával kell a valósággal szembenézni. A talpraállás lassan ment, de azok a szép korrektúrák sok mindenben kinyitották a szemem.

met és sok mindent átértékelve kezdtem megérteni, hogy milyen nagy dolog a művészet, hogy mennyi szorgalom, igazunkba vetett hit kell ahhoz, hogy valamit tudjunk.

Most már a Szépművészetiben is nyitottabb szemmel kezdtem megérteni nagy mestereinket s már akkor is, mint ma is, mindenkit megbecsültem, akiben az alko-

1. kép. 1959. évi felvétel Horváth Józsefről

tás őszinteségét megéreztem, még akkor is, ha más felfogás szerint dolgozott, mint amelyet én vallottam. És lassankint kikristályosodott bennem az az elhatározás, hogy festő leszek.

De közben történt velem valami, ami rendkívüli módon hatott rám és megerősített festői felfogásomban egyrészt, de másrészt iránymutatóan befolyásolta későbbi

fejlődésemet is. Egy bécsi múzeumi kiránduláson a Belvedereben egy alig araszos kis képet láttam, amely két kezét ábrázolt csodálatos tónusfinomságban és hatalmas plasztikai éllel. A kis képet Wilhelm Leibl, a XIX. század német művészetének legnagyobb alakja festette, aki a Münchenben munkálkodó Hollósyn keresztül a nagybányaiakra s így a magyar művészetre is hatott.

Egészen bizonyos, hogy ez a kis, rendkívüli finomsággal festett kép is hozzájárult ahhoz, hogy még nagyobb elmélyedéssel végezzem festői munkámat s most is úgy érzem, hogy ab invisis Leibltől tanultam a legtöbbet; nem a festés mesterségbeli részére gondolok itt, nem is a tárgykörre, hiszen Leibl aktot nem is festett, hanem sokkal inkább az ő magasrendű művészeti etikájára, a művészet hűséges szolgálatára, az őszinteségre, az elvek, a meggyőződés fel nem adására, arra a mindig magasrendű művészi erkölcsre, amely szerint sem anyagi, sem más előnyökért nem szabad áruba bocsátani művészi meggyőződésünket, és még a legkisebb dolgokban is a legmagasabb nívóra kell törekedni.

Ezt a tanítást, melyet az ő művészete nekem mindmáig hallhatóan sugallt, igyekeztem egész életemben megtartani.

Mint az ifjúság egyik képviselője, mint jegyző, többször voltam együtt — persze nem fraternizáló formában — annak a kornak nagy művészeivel. Emlékük ma is tisztán él bennem és hálás vagyok a sorsnak, hogy őket ismerve, az a tekintélytisztelő, amely bennem az igazi értékek megbecsülésével mindig élt, nemes személyiségük emberi közelségében még inkább gyarapodott. Jól emlékszem a hatásra, mikor először láttam a kistermetű Benczúrt és a megtermett Szinyeit, aki elegánsan, ezüst sétapálcával, illatos szivarral ment végig közöttünk. Valami olyasmit éreztem, mint amit érezhettek Napóleon katonái, mikor megjelent közöttük a császár. Azután Ferenczy, aki Réti betegsége alatt többször korrigált, többnyire kíméletlenül lehúzza hibáinkért, és Edvi Illés, aki akkoriban akvarellben festette legszebb állatképeit és nem tudtuk elgondolni, hogy lehet azokat a borjúkat olyan puhán megfesteni, mikor nekünk egy egyszerű köcsög sem sikerült. Azután Bosznai, aki a szemünk láttára festette meg a dunaharaszti kirándulásokon úde kis tájképeit, amelyeket azután nagy képekékké dolgozva, a kiállításokon láthattunk viszont.

De legitimizáltabban Szinyei alakja áll előttem. Sokszor megcsodáltam bölcs, rövid ítéleteiért, ahogy az idegen nyelvű kérvényeket lefordította és el is intézte. Mellette ült rendszeren Zemplényi, aki épp oly kemény és határozott volt a beszédében, mint amilyen a festés modorában. És az Epreskertben naponta láttuk nemegyszer mintáznai is az örök-bohém Stróbl Alajost is. A birkózókat megszegeyentítő, inas kezéből oly finoman, formává idomulva szaladt ki az agyag, hogy öröm volt nézni. És mókái, melyekkel sokszor hozta rémületbe a környékbeli lakókat. Ma, ha hallok vagy olvasok ezekről a kiváló emberekről, valami csodálkozással vegyes érzés fog el, hogy hiszen ezeket mind ismertem, velük éltem emberi közelségben, s szinte nem akarom hinni, hogy ők már nincsenek, hogy mindennek már majdnem ötven esztendeje.

1914-ben a tanári oklevél megszerzésével a főiskolai évek véget értek, és Réti István ajánlásával Thorma Jánoshoz kerültem Nagybányára, hogy most már nem nyomorítva, csak a festésnek éljek. Ez az idő volt életemnek a legszebb kora. Egész nap csak festettünk és csaknem mindig aktot. Csak most, mikor 6 órát lehetett egyhuzamban dolgozni, éreztem át, hogy mi az igazi festés. Thorma egyszerű szavakkal mindig rátapintott arra, amire igazán rászorultam.

Beszédében valami ösztönösség vezette és kézmozdulatokkal is segítve fejezte ki azt, amit közölni akart. Tájképet alig festettem. A nagybányai természet csodálatos színessége, azok a kék egek, erős zöldek, az a buja vegetáció, amely Ferenczy képein ma is megejtő igazsággal hat rám, megrészesítő erejével megzavart. Egyelőre csak mámorosan néztem, a sétákon szemléltetem azokat a színcsodákat, amelyeket majd később akartam kifejezni, mert élt bennem a hit, hogy egész életemben Bányán maradok és a nagyvilági túlekedéstől félrevonulva, csak a művészetnek, a művészetért élek. Csak műtermi munkával foglalkoztam, festettem sorban az aktokat, s ezek lassan-lassan jobbak lettek s nagy volt az örömöm, mikor Thorma egyik aktomra azt mondta: „No ezt már elteheti.” Tudniillik, egyébként vászon-megtakarítás céljából

egyik képet a másikra festettük. Hatan dolgoztunk az egyik kis műteremben; a szomszédos nagyteremben Thorma festette a „Talpra magyar”-t.

Ki tudja már hány esztendeje! Egy-egy szekérre való szép koltói magyar érkezett be naponta modellnek, s a nagyteremből áthallatszott Thorma erős lábdobogása, amint az állványról le- és felszaladt, hogy a hatalmas képet messziről tekinthesse át. Ha nagyon elfáradt, letette a palettát és ájtott hozzánk korrigálni. Ez a korrektúra pipára tömés közepette, bodor füstfelhőben, minden tanári feszességet nélkülöző, baráti megbeszélés volt, a belátás és meggyőzés alapján. És ezzel nyerte meg az az egyszerű, csupaszív ember a mi igazi megbecsülésünket és az én rávaló emlékezőmnek ma is melegítő háláját.

2. kép. Szamaritánus (1932). Akvarell, 80×100 cm.
Budapest főváros tulajdona (a háború alatt eltűnt)

A bányászok utcájában, egy kicsi kis bányászházban laktam, s háziasszonyom szinte potom pénzért, fillérékért adta a legfinomabb ellátást, a bivalytejes nagy pohár kávékat és a finom bivalytejes puliszkát, de anyáskodva védett azoktól a szilaj félrelépésektől is, amelyek a festőkompániában bizony elég gyakoriak voltak.

Ennek a boldog életnek a háború és a katonai behívó vetett véget, s hamarosan már Bécsben ettem a császár kenyerét. Lábbajom miatt sokszor mentesítettek a rúkolásoktól és igen emberséges kapitányom megengedte, hogy a múzeumokat látogassam. Ekkor ismerkedtem meg részletesebben a császárváros művészeti kincseivel, a múlt és a jelen nagy mestereinek alkotásaival. Bécsből egy felülvizsgálat elbocsátó határozata alapján Zomborba kerültem tanárnak. A zombori idők művészi szempontból

életem legszomorúbb évei. Most, jól bent a hatvanban, még nagyobb veszteségként siratom el ifjúságomat, e sok elvesztegetett évet, épp azokat, amelyeket más körülmények között, teljes fizikai erőm birtokában, mennyire másként tudtam volna felhasználni. Csak vasárnaponként dolgoztam valamit a karmeliták refektóriumában, amely rajzterem céljaira is szolgált. Ide vittem a szegényházból öreg modelljeimet és így festettem egyhetes zökkenőkkel egy-egy rossz képet, mert a munka lendülete a folytonosság hiányában elveszett. Csak mozaikszerű dolgok születtek, rájuk írva nemcsak modelljeim szomorú öregsége, hanem munkám kilátástalansága miatti saját szomorúságom is.

De lassan-lassan eljött a háború tragikus vége, az összeomlás és a szerb megszállás. Az új hatalom nem engedett tanítani, de el sem engedett, s így mindenem hátrahagyásával 1920 telén, szökve igyekeztem visszakerülni szülőföldemre. Ez az út majdnem az életembe került és sok kínlás után, egészségem tönkremenésével kerültem csak haza a szülői házhoz, ahol egy évig betegeskedve, lassan-lassan próbáltam erőre kapni. Ekkor festettem az Öregember című figurális akvarelletem, amellyel megnyertem az Esterházy-díjat.

Közben, még csak félig gyógyultan, Sopronban a reáliskolánál el kellett foglalom új állásomat, és a veszített háború után, a legnagyobb nehézségek közepette igen nagy lelki erővel kellett ahhoz, hogy kis hónapos szobámban, az iskolai munka mellett dolgozni is tudjak, mikor most már nehéz helyzetbe került öreg szüleim is segítségemre szorultak. Közben mindent megtettem, hogy el ne szakadjon az a szál, amely engem a művészethez kötött és sikerült megfestenem a *Vallomás* című, a Magyar Akvarell-és Pasztellfestők díjával kitüntetett képemet, amelyet a kritika lélekklató jellemző ereje mellett festői kvalitásai miatt is egyhangúlag kiemelt.

Az ezt követő *Szent Mihály templom belsejét* Budapest Székesfőváros díjával jutalmazták. Ebben a soproni gótika leghatalmasabb alkotásának akartam emléket állítani, s a festői feladat a színes üvegablakon beragyogó fény és a templom sötét misztikumai közötti különbség hangsúlyozása volt.

A következő festői téma, a *Búcsúzás* megoldása kettős sikert hozott, amennyiben a rajz tanulmányt az *Állami grafikai díjjal*, magát a festményt pedig a *Halmos Izidor díjjal* tüntették ki. A feladat lényege itt is, a lelki jellemrajz mellett, egy nehéz lámpavilágítás fény-árnyék problémájának megoldása volt.

Anyagi helyzetem így lassan megszilárdult és noha sohasem törekedtem az anyagiakra, mégis lehetővé vált a gondtalan munka, a modellek fizetése, a kisebb, de gyakori tanulmányutak. Ezek közül első helyen kell említenem a bécsiéket; ide már régebbi idő óta havonta kétszer is feljártam. Nemcsak az ottani helyi műkincsek, magángyűjtemények és az Albertina voltak rám igen nagy hatással, hanem az idegen kiállítások is, amelyek révén Európa művészetének legválogatottabb darabjain okulhattam.

Szerény igényű könyvtáramnak, melyet sohasem szüntettem meg gyarapítani, ekkor vettem meg alapját. Az Albertinában láttam azokat a munkákat, amelyeknek bármikor elérhető közelségét szükségesnek tartottam, s ezért reprodukciójuk megszerzésére elég tekintélyes összeget fordítottam.

A bécsi út kevésbé került, s így tanítványaimat is elvittem néha a múzeumokba, s ott a helyszínen próbáltam velük megértetni a nagy mesterek alkotásait.

Sopron patinás szépsége mellett, az a kultúrlehetőség is belejárt az abba, hogy később az igen megtisztelő, Budapestre, magasabb pozícióba szóló meghívást elhárítottam magamtól. Az egyalakos *Kapást*, amelyet szintén kitüntettek a Dunántúli kiállítás aranyérmével, 1929-ben festettem. A hátulról világított alak ragyogva foszforeszkáló fényjátéka volt a festői feladat, s a kép megfestésének gondolata tulajdonképpen ezen fényprobléma megoldásán gyulladt. Ugyanekkor festettem a tragikus hangú, sok alakos *Kárvallottakat*, amely ugyan megítélésem szerint nem ütötte meg azt a mértéket, amelyre törekedtem, de az árán kéthónapos tanulmányutat tehettem Németországban.

Hazatérve egy nagy, ugyancsak az emberi nyomorúságot tükröző képen kezdtem dolgozni, a *Panemen*, amely azonban — sajnos — csak rajz tanulmány maradt, mivel a megfelelő nagyságú nemes papírt nem sikerült biztosítanom.

Ennek a képnek a főalakját, egy szegény munkásasszonyt, karján alvó gyermekével, később önálló képként festettem meg.

1932 nyarán egy kétalakos aktkompozíciót festettem, a szabadvilágítású *Szamaritanust*, amelyen a bibliai témát magyar vonatkozásúra igyekeztem transzponálni: egy őszhajú, fehéringes magyar paraszt egy mezítelen testű ifjú sebét kötözi be sze-

3. kép. Fürdő leányka (1936). Akvarell, 68×103 cm.
(Balló-díj, 1938). Horváth Józsefné tulajdona (Sopron)

reteteljes óvatossággal. A festői probléma a szabadvilágítás hangsúlyozásán kívül, a fiatal fehér test és a napbarnított öreg bőre közötti ellentét festői megoldása volt. A képet 1934-ben a Fővárosi Képtár számára vásárolták meg, de 1945-ben, más képekkel együtt nyoma veszett. 1933-ban megnősültem, jólelkű, polgári családból származó lányt vettem feleségül, aki mint hűséges élettársam, mint anya, mint engem megértő, a művészetért lelkesedő dolgos asszony lehetővé tette, hogy segítségével, ál-

dozatos lemondásával életem további útján oly sokat áldozhattam a művészetnek.

Édesanyám 1934-ben, mondhatnám a kezeim között halt meg. Bizonyára neki köszönhetek legtöbbet, mert kora gyermekségem óta meglett férfikoromig minden bajomban-örömömben osztozkodva állt mellettem.

Még 1933-ban sikerült egy nagyablakú üzlethelyiséget műtermi célra megszerezni, s a nagybányai időktől számítva szinte 20 esztendei késéssel, sikerült a rég mohosodó fonalat megint felvennem. Reggel a tükörben csodálkozó pucér menyecske megfestésébe kezdtem, de a festői probléma, amely valójában engem mozgatott: a fényvel szemben álló női test ragyogó oldalvilágításának visszatérése volt. Ezt a munkám a Műcsarnok zsürije egyhangúlag az *Állami akvarell-díjjal* tüntette ki.

Ugyancsak sikert hozott a következő képem: a *Fürösztés* is, ahol a sajtóban álló fiatal leánytest csillogó vizes volta adta a nehéz festői problémát. Ezen munkám a *Röck Szilárd-díjat* nyerte el.

Itt kell megemlékezni arról, hogy az 1920-as évek végéig akvarellrel és olajjal egyformán, felváltva festettem és mi késztetett arra, hogy kizárólag az akvarellre térjek át. Tanári elfoglaltságom miatt sokszor napokig sem tudtam dolgozni, s ilyenkor az olajfesték csak félig száradva meg, lehetetlenné vagy igen nehézvé tette a munka folytatását. Az akvarellnél ez másként volt: bármikor vettem elő, mindig egyforma lehetőségeket kínált a továbbdolgozásra. Rájöttem, hogy lágy, kontúrtales látásomnak ez az anyag nagyon megfelel, és kiismerve sok fortélyát, olyan lehetőségeket nyújt, amelyekkel mindazt ki tudom fejezni, ami festőileg érdekel. Így alakítottam ki lassan-lassan azt az egyéni technikát, amely szervesen a látásomból fakad és csakis az enyém.

Közben fejeket is festettem, mindenkor a lehető legnagyobb finomságok visszatérésére és egy-egy festői probléma megoldására törekedve. Ezekkel és aktokkal 1936-ban első helyen kandidált résznyertese lettem az 5000 pengős *Balló-díjnak*, majd 1938-ban a kollektív más képekkel is kibővítve egymagam nyertem el az 5000 pengős, egyéves külföldi tanulmányutat biztosító *Balló-díjat*.

Ebben a kollektívban már szerepeft a *Tükör előtt* című képem. A feladat tulajdonképpen megint festői fényprobléma: a mezítelen fiatal lány testén végigszaladó, szinte foszforeszkáló fénynek és a tükör színtörő és így antirealizáló hatásának érzetése. Ez a kép nyerte 1939-ben az Esterházy Pál által alapított 3000 P-s jubileumi díjat.

Talán itt kellene megemlíteni, hogy miért kedvelem annyira az emberi test festését? Azért, mert az akt a telivér művészi problémáknak szinte kimeríthetetlen lehetőségét adja, s ezzel a tudásnak legfőbb ellenőrzője. De másrészt, itt a téma az ember, a legkövetkezőbb tanulmány, s egy élő embernél többet — tetézve még formai és fénybeli problémákkal — semmi sem sugallhat a művésznak. Minden korszak más és más formában tolmácsolta érzésvilágát ezen különös területen, tehát így kell tennie a mi korunknak is.

Az akt problémáinál csak festőnek kell lennie az embernek, olyannak, aki a szín és a forma világát sohasem lépi át. Nem kell elmélet vagy világnézet, csak látni és a színek és tónusok gazdag nyelvén beszélni kell tudni.

Az, hogy az aktfestésnek lelkiismeretlen emberek kezén mindig voltak és lesznek is eltorzulásai, nem mond számomra semmit, mert ugyanígy van ez a művészet más témakörében is. Ezzel szemben — érzésem szerint — az akt marad az örök szép legmagasabb problémája és az emberi nem művészi teljesítményének legnemesebb hajtása: a görög szobrászat és lényegében Michelangelo egész művészete is az akton nyugszik.

Az is természetes előttem, hogy az aktot félremagyarázzák és nem értik meg. De megértik-e más műalkotás lényegét, megértene-e általában egy szobrot, egy épületet? Ami a művészet mindenki által való érzékettségét illeti, ebben az elithez való tartozás kritériumát vallom, amelyet nem a születés, vagyon, még a képzettség foka sem határoz meg, hanem valami egészen más: az ember lelki alkata, az ember jellege. Ugyanis az elit nem jelent valamely társadalmi osztályt, az elit elsősorban lelki-állapot.

Hiábavaló dolog tehát arra törekedni, hogy mindenki számára egyformán érthetők legyünk. Sem Homérosz, sem Shakespeare, sem Velasquez, sem Michelangelo vagy Rembrandt vagy Puvis de Chavannes, Renoir vagy Szinyei nem lehet a maga egészében, művészete lényegében mindenkié, mert ahogy a képfestés, az alkotóösszton öröme is valami különös adomány, ugyanígy a kép élvezése és megértése is.

Most már képeimet, noha sohasem árultam őket, kezdték elég jó áron venni, anyagi gondjaim, noha családom szaporodott, megszűntek, s teli művészi tervekkel, boldog embernek számítottam.

És így elérkezett annak a lehetősége, hogy egy éves fizetési szabadság mellett a Balló-díj fedezetével, meglátogassam Európa mindazon helyeit, amelyek művészileg leginkább érdekelték. Sajnos, a második világháború mindent elsodró ereje az én szép reményeimet is semmivé tette, a főiskolai tanári állást pedig, amelynek elfoglalását ismételt szorgalmazták a kilátásba helyezett nagyobb művészi és anyagi lehetőségek megcsillogtatásával, én magam mondtam le.

Sopron városa 1939-ben nagy elismerésben részesített: a népszavazás emlékére alapított *Hűségdíj aranyérmét* a város iránti ragaszkodásomért és művészi munkásságomért nekem ítélte oda.

A régi aktmodellek hiányában, egy többgyermekes szegény asszonyról festettem több képet, amelyek mindegyikében az anya és gyermeke közötti kapcsolat hangsúlyozása és az eljövendő idők megsejtésének éreztetése mellett, a fejünk felett egyre erősödő háborús vihar zúgását igyekeztem kifejezni.

Így készült a „*Mi lesz veled?*” című kép, amelyet Sopron városa vett meg, s a *Magyar madonna*, amely ragyogó napfényben, de mégis szomorú aggódással mutatja be a magyar anyát. Az utóbbiért 1943-ban az *Állami kis aranyérmét* kaptam.

Egyenként és csoportosan gyermekeimről is festettem képeket. Egy nagy családi képen a kislányom az édesanyja ölében ülő meztelen kis öccsét ajnározza. A *Fekete ruhás asszony* című képemet pedig még 1939-ben a *Neuschloss Kornél éremmel* tüntették ki.

Benczúr Gyula tanársegéd öccséről, Stetka Jánosról festett arcképpel nyertem meg a *Képzőművészeti Társulat Nagydíját* 1943-ban, ami zsűrimentességet is biztosított számomra.

Úgy érzem, kötelességem megemlékezni arról is, hogy a nagy elfoglaltsággal járó tanári munka mellett hogyan tudtam annyit dolgozni és ugyanakkor tanári kötelességemet is ellátni.

A magyarázat igen egyszerű: szerettem a pályámat és igen szerettem a művészetet. Talán ez képesített arra, hogy immár majdnem negyven esztendeje a szokásos ebéd mellőzésével dolgozzam napestig, hogy a világos órákat jobban kihasználjam. Lelkierő, akarat, de családomtól áldozat és teljes együttérző megértés kellett ehhez a nem mindennapi életmódhoz.

Az 1940-es évek elején idiótákról festettem több képet. Az élet ezen elesettjei pszichológiailag nagyon érdekelték: megfogni azt a zavarodott lelket, amely mind-egyikből más-más formában tekint ránk. Ma is csodálkozom, hogy mennyi türelemmel figyeltem és bogoztam ezeket a rejtélyes egyéneket. Olyan képek ezek is, amelyeket csak hozzáértők méltányoltak s eladásukról már készülésük idején lemondtam.

Közben felmondták a műtermemet és csak sok nehézség után, a város polgármesterének megértő gesztusával juthattam egy új műteremhez, amely azonban tönkrement az 1944. december 6-i bombatámadással, mielőtt érdemlegesen dolgozhattam volna benne. Az ezt követő igen súlyos, többszöri bombatámadásokkal sújtott időben, minden művészi munka megállt, s mint a visszatérő lélek lassú magára találása, olyan volt a mi halálos dermedtségünk felengedése is. A kifosztott, tönkrement műterem helyreállítására egyelőre nem is gondolhattam, és csak kis lakásom papírral bera-gasztott ablakánál próbáltam valamit festeni. Ezekben az időkben az öreg soproni istállóknban állatképeket festettem, s a munka a helyreállított műteremben csak 1947-ben indulhatott meg újra.

Alig érdekelt az, hogy mások mit csinálnak, hogy milyen az új művészeti élet Budapesten, mert régebben is — függetlenül az idegen hatásoktól — magamra hagyatkozva dolgoztam.

Azt hallottam és közben-közben egy-egy képeslapban láttam is, hogy grasszál az absztrakció és hogy realista festők lettek az új irány követői, mint ahogy tizenhárom-próbás absztrakt művészek máról holnapra áttértek — az 1949-es szovjet művészeti kiállítás óta — és dolgoznak a realizmus szellemében. A múltban is, ma is hűen követett művészi meggyőződés mellett kitartva, csodálkozással néztem ezeket a dolgokat.

1947-ben a soproni Kultúrház 50 éves képzőművészeti kiállításán mintegy 60 darabból álló kollekciónal vettem részt.

1950-ben, 35 évi szolgálatom leteltével nyugdíjaztak, s így anyagi helyzetem ismét nehezebb lett. A válás az iskolától — pedig ettől nagyon féltem — szaktárgyaim megszűntével könnyen ment.

Anyagi nehézségeimen minden módon próbáltam segíteni: tudományi pótlék megszerzésével, művészi eredményeim alapján a magasabb rangsorba soroltatás kérésével stb. Sajnos semmi sem sikerült.

Megmaradt mégis töretlenül a hitem a művészet és az örök szép iránt. Ez erőt és ösztönzést adott a további munkára.

És ha az anyagi sehoggy vagy csak gyéren jött, az erkölcsi elismerésre az ötvenes évek derekán már nem panaszkodhattam. Az 1953–54-es műcsarnoki kiállításon a *Formázók* az „Üzemi dolgozók élete” című pályázat II. díját, míg a soproni Múzeum tulajdonát képező *Mi lesz veled?* — 12 esztendővel a megfestése után — az *első oszt.* *Munkácsy-díjat* nyerte el. Bizonyosságául annak, hogy minden irányzattól mentesen is helyes volt az, amit csak önmagamra hallgatva csináltam.

Már az ötvenes években felmerült egy budapesti nagy gyűjteményes kiállítás gondolata, amely azonban az aktképek iránti akkori averzió miatt nem valósulhatott meg.

Azóta, kedves emlékü tanárom és atyai jó barátom Edvi Illés Aladár, de mások is állandóan sarkalltak ezen kiállítás megrendezésére, s így nyílt meg 1959 tavaszán kb. 150 figurális tárgyú, akvarelleket bemutató gyűjteményes kiállításom Budapesten, a Nemzeti Szalonban. A kritika és a közönség egyaránt meleg elismeréssel fogadta a kiállítást, noha jómagam, megvallom, a mai művészet szemszögéből s a korom diktálta művészeti felfogásom mellett kitartva, kissé a múltba tapadás veszélyétől félttem, hisz az én indulásom és érésem nem a mában gyökerezik, hanem abban az időben, mikor a látási élmény elsőséggépp, a természet sokrétűségében való gyönyörködésből fakadó vágy adta a művészi munkára való indítást annak reprodukálására.

Mégis: elismerték művészerkölcsi szemléletemben a mélyen emberi humánusmot s leginkább témáim szociális emberközössége készítette meditálásra a nézőket. Igazolva érezték munkáimban azt a bizonyos költői felfogást, amely a nyers valót igyekszik átszellemesíteni. Méltányolták színjátásom tömörségét, témáim sokrétűségét és különösen elismerték azt a technikai biztonságot, amellyel nemegyszer a bravúrig emelem a megoldásokat, előadásommal valami újat is hozva.

És várhattam-e ennél többet? Hogy tárgyilagos legyek, voltak, mint ahogy ez a természetes, ellenvélemények is. Az olyan elmélyedő, mindent átélő munka helyett, mint amilyen az enyém, ma a minden gyors világában, a történések könyörtelen egymásutánja nem kedvez ennek az aggódo alaposságnak s a ma embere, a történelmi váltás sodrában állva, zaklatott és ideges. Hisz hajszolt, hajrá-kor ez, amelyben a gyorsvonalat helyett már a lökhajtásos súvít és az úrrakétába jelentkeznek az emberek próbautasnak.

Ennek a kornak, ha tartalmilag akármilyen szocialista is, az enyémtől különböző és más, agitatív hang kell, valami plakátbeszéd-féle lélekzetelállító szín- és hangorkán, hittel és halálbamenő lendülettel, de megalkuvás nélkül.

Várhattam-e én ilyenformán a nem új hangú, de úgy érzem mindig aktuális tárgyú, mélyen emberi és szociális témáimnak és az aktokban kifejezett színálmaimnak az új idők új dalaira figyelők részéről az érdemben és értékben való megértést és méltányolást?!

Ugy érzem, nem! ... de talán majd egyszer ... mivel mindig becsületes jó szándékkal éltem és dolgoztam!

És ezért vigaszul szolgáljanak Arany szavai:

„Van hallgatód? Nincsen?
Te mondd, ahogy Isten
Adta mondanod,
Bár puszta kopáron,
— Mint tücsöké nyáron —
Vész is ki dalod.”

Sopron, 1960. január 11.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Horváth Zoltán:

Lackner Kristóf árvaalapítványa

Lackner Kristóf nevét őrzik irodalmi alkotásai, emblematikus rézmetszetei és városáért tett szolgálatai. Az utóbbiéért századunk helytörténetírása „a legnagyobb soproni polgármester”-nek tartja. Mégis a XVII. század és korunk közti időben a humanista Lackner nevét legemlékezőbb cselekedete tette halhatatlanná: hatalmas vagyonát Sopron város szegényeire hagyta, mégpedig egy részét polgári árpolda létesítésére és fenntartására, a másik részt a még török fogságban élő soproniak kiváltására, vagy ha ilyenek nem volnának, szegény polgárok becsületes, elárvult leányainak kiházasítására; a harmadik részt olyan szegény polgárok gyermekeinek hagyta, akik egyetemeken hasznosan és szorgalmasan tanulnak.¹ Az 1631. november 19-én kelt és 1632. január 9-én kihirdetett végrendeletben foglaltaknak megfelelően a városi tanács Lackner minden ingó és ingatlan vagyonát leltározta², majd eladta, tehát tőkésítette. Lackner vagyonának évi jövedelme 1634-ben 823 birodalmi tallér volt, egy tallér a XVII. század közepén 1,80 magyar forintot ért.³ Az 1674. évi szeptember 7-én kelt tanácsi határozat után az ösztöndíj alapítvány tőkéjét az evangélikus egyházközség kezelte. A másik két alapítványi tőke a városi tanácsnál maradt, és a jövedelemből fele-fele arányban részesítette a katolikus és evangélikus szegényeket.⁴ A török kiűzése után a jövedelemből fogoly kiváltásra⁵ természetesen semmiféle összeget nem kellett fordítani.⁶ A helytartótanács 1779. április 15-én kelt rendeletével, az időközben a kamatokból nyolc ezer forintra 13 040 forint-ra gyarapodott tőkét, az ún. Voss-féle katolikus árvaházi alapítványhoz csatolta. A jövedelem elosztásáról úgy rendelkezett, hogy abból 2/3 részben árva fiúk, 1/3 részben árva leányok részesedjenek vallási különbség nélkül.⁷ Az evangélikus egyházközség folyamodására azonban 1782-ben a helytartótanács újabb rendeletet adott ki, és előírta, hogy a jövedelem fele részben katolikus, fele részben nem katolikus árvák javára fordíttassék, s azt a városi tanács kezelje.⁸ Lackner hagyatékának második részéből így lett kizárólag árvaalapítvány. Cikkünkben tehát az ún. árvaalapítványi tőke és jövedelem sorsának alakulásával

1 Horváth Zoltán: Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében. Sopron, 1964. 59.

2 Soproni ev. Egyházközség Levéltára 74. III. 64. Alapítványok könyve (Vagyonleltár 1632.)

3 Házi Jenő: Sopron város története. (Kézirat). Az Idegenvezetőképző Tanfolyam anyaga.

4 GySmL: 2 Tanácsi jegyzőkönyv 1674. szept. 1. 338. p.

5 GySmL: 2 Számvevőszégi iratok. Fogoly kiváltási számadáskönyv. IV. B.-1009. fondsz. 450. cs.

6 Kovács József: Tanügyi vonatkozású soproni magyar levél 1643-ból. SSz. 1957. 305.

Török rabszolgák Sopronban, soproniak török rabságban a 17. század folyamán. SSz. 1959. 6.

7 GySmL: 2 Reposita: I. fasc. XLV. Nr. 61.

8 Uo. Repos. I. fasc. XLVIII. Nr. 16.

foglalkozunk. A Voss-alapítványról vázlatosan annyit, hogy Voss Anna Dorothea 1768. május 18-án huszonnégyezer forint tőke alapítványt tett katolikus szülők vagy legalább vegyesházasságból származó 6—10 éves korú 12 árva fiú és 12 leány neveltetésére.⁹ Az 1780-as évek végén a Voss-árvaházban katonákat szállásoltak el. Az árvák egy része a pozsonyi árvaházba került, a másik része nevelőszülőkhöz. A helytartótanács — a város kérésére — lehetővé tette az árvák visszatérését, előzőleg azonban az árvaházat felújították. Majd a tanács 1791. július 7-én határozatot hozott a két árvaalapítványi tőke szétválasztásáról és külön kezeléséről is.¹⁰ E határozat szolgált azután szabályként több mint egy évszázadon keresztül a Lackner-féle árvaalapítvány kezeléséhez. Segélyben részesült 48 árva, mégpedig: 16 katolikus árva fiú és 8 árva leány, ugyanannyi evangélikus. Valamennyit nevelőszülőknél helyezte el a tanács. A nevelőszülőkkel szerződést kötött, melyben elsősorban az árva gondviseléséért kifizetendő összeg szerepelt. A szerződés szövegét előre nyomott űrlap tartalmazta.¹¹ Az árvák utáni segélyt azután az életkori besorolásnak megfelelően folyósították:

	1791-ben	1878-ban	1909-ben
1 éves korig negyedévenként	5 frt	10 frt	—
1-től 10 éves kor után negyedévenként	3 frt 45 kr	15 frt	7,50 k
10-től 15 éves korig negyedévenként	3 frt	13 frt	6,50 k

Az 1791. évi szerződésben¹² az egy éven aluli gyermekek után, ha az ellenőrzés során a jó bánásmód bizonyoságot nyert, félévenként ruhára még két-két forintot alapított meg a tanács. Rossz gondviselés esetén elvette a gyermeket. A gyermek iskolai költségeire díj nem járt. Ha az árva fiú valamilyen mesterséget (ipart, kereskedelmet) tanult, évente 18 frt-ot utaltak ki kosztra és a legény felszerelésére. Három éven át tehát összesen 54 frt-ot. A leányok pedig, ha szolgálatuk során dicséretesen viselkedtek, egy öltözet ruha vásárlására 12 frt-ot kaptak. A számvevő javaslatára az 1807. évi tanácsi határozat a mesterséget tanulóknak a segélyt a negyedik évre is engedélyezte.¹³ A szolgálatba lépő leányok ruhasegélyét pedig 18 frt-ban határozta meg. A polgármesternek 1873-ban egy interpellációra adott válaszából az tűnik ki, hogy a II. korcsoportból kilépő tanuló felszerelésre 14 frt-ot kapott, a szolgálatba lépő, jó erkölcsű leány ruhára 12 frt-ot. Az 1900-as évek elején a tanoncok és középiskolai tanulók a 15. évük betöltése után is részesedtek a negyedévenkénti 7 korona 50 krajcár segélyben, mindaddig, míg nem szabadultak fel, ill. nem fejezték be középiskolai tanulmányaikat. A 15. életév betöltésekor a fiúk 36 korona, a leányok 30 korona végkielégítést kaptak.¹⁴ A tanoncok és középiskolások ugyanannyi végkielégítést kaptak a segélyezésük megszűnésekor.

Az 1791. évi számadás szerint, mely a két alapítványi tőkét külön-külön mutatta ki, a Voss-alapítvány 53 050 frt, a lackneri 17 526 frt volt. Ez utóbbi összegből kamatra a kincstárnál volt 5 815 frt, melyről az sorsjegykötvényt adott, a régebbi adósoknál 11 746 frt. Az alapítványt a városi tanács részéről kinevezett gondnok kezezte évi 50 frt fizetésért.¹⁵ A tanács kb. negyedévenként pénztári vizsgálatot tartott. A számadást évenként a helytartótanács hagyta jóvá. Az 1843—1844. évi számadásában a tőke 18 824 frt. A kincstár tartozása 2 ½%-os kamatra 6815 frt, a városi tanácsé 5%-os kamatra 8310 frt és 12 magánszemély adóssága 6%-os kamatra 3452 frt.

9 Uo. Neo-Registrata: fasc. 15. Nr. 32; fasc. VIII. Nr. 330. L (Planum Coordinationis).

10 Uo. Okmánytár I. 26: Lackner Kristóf alapítvány.

11 Uo. Acta pol. et. oec. fasc. VIII. Nr. 289.

12 Uo. 1791. évi NRA fasc. 15. Nr. 32 (1873) és Okmánytár I. 26. (1909. év).

13 Uo. Tanácsi jegyzőkönyv, 1807. márc. 2. 550. sz.

14 Uo. Dr. Lackner Kristóf alap 1909. évi számadási főkönyve (Számvevőségi iratok: Alapok és alapítványok).

15 Uo. Acta pol. et. oec. Fasc. VIII. Nr. 265.

A kamatbevétel az 1843/44. évben 1130 frt volt. A katolikus árvák tartására kifizettek 310 frt-ot, az evangélikusok után 264 frt-ot. A különbség abból adódott, hogy az evangélikusoknál a második korosztálybeliek kevesebben voltak. Két felszabadult inas egyenként 18 frt-ot kapott. Az árvák gyógyszerellátására 4 frt 10 kr-t fizetett a város. Az évenkénti pénztármaradvány a tőkét gyarapította. Ez 1843. október 31-én 347 frt, 1844-ben 664 frt, 1846-ban 1591 és 1847-ben 782 frt. Az 1843/44. évben tőke visszafizetés nem történt, 1846/47-ben a visszafizetett tőke összege: 4100 frt, viszont a tanács 5100 frt-ot helyezett ki kamatra.¹⁶ A hitelkereslet állandó, mert a pénzügyintézetek hiányában virágzott az uzsora-kamat és a 6%-os kamatfizetési kötelezettség előnyös volt. A város kezelésében lévő különféle alapítványi tőkék állandó hitelforrásai a városi közigazgatási szervezetnek és a magánosoknak is. A város kezelésében 1909-ben 25 alapítványi tőkéje volt és a „cselekvő állandék” 1 349 636 korona. Az alapítványi tőkék összegének nagyságrendjében a lackneri az ötödik. 1. A szegényápoló tőkéje: 316 624 korona, 2. Sopron város nyugdíjalapja: 266 956 K, 3. Müller Paulin jótékony-sági alapítvány: 248 531 K, 4. A süketnémák intézetének tőkéje: 95 523 K, és 5. a lackneri árvaalapítvány 78 440 korona.¹⁷ A századfordulón Sopronban is egymás után alakultak a pénzügyintézetek, ill. bankfiókok. Konkurenciájuk körülmenyesebbé tette a tőkekihelyezést, csökkentette a kamatbevételt. A kormányzat intenciója pedig az volt, hogy a városi pénztőke megbízható bankokban, takarékpénztárakban különféle kamatozó kötvényekben nyerjen elhelyezést, és az lehetőleg ne közvetlenül kerüljön a magánosok kezébe. A Lackner-alapítvány „álladéka” 1909 végén tehát 78 440 korona. Ebből magánosok csupán 10 868 koronát vettek fel. A kötött magyar koronajáradéki kötvény összege 18 200, a kötött magyar földterhermentesítési 26 200 és a kötött közös papíráradék kötvény 13 600 korona¹⁸ stb. A pénzügyintézetek általában 4, 4,5–5 %-os kamatot fizettek. A betölthető alapítványi helyek száma 1908-ban is 48 volt. Az üres helyek száma a katolikus fiúk részére 7, a leányoké 4 volt, az evangélikusoké 8, ill. 3. Az 1908. évben tehát csupán 16 árva részesült segélyben. A segélyek folyósítása 1909. augusztus 31-ével szűnt meg.¹⁹ A városi törvényhatósági bizottság először csak a kamatok, majd az egész tőke kiadását határozta el — mindkét vallásfelekezet részére — egyenlő összegben. Elhatározását azzal indokolta, hogy a két vallásfelekezet árvaházat tart fenn, és az az árvák segélyezését szolgálja. Így segíthet a város az árvákon legtöbbit, hiszen a megélhetési viszonyok egyre rosszabbak.²⁰ A negyedévenként folyósított 7,50 korona segély azonban még mindig azt jelentette, hogy Lackner Kristóf árvaalapítványa 1909-ben is 16 soproni árvagyereknek adott egész évben kenyeret. Sopronban ugyanis 1909. június 6-án egy métermázsa búza ára 30–31 korona.²¹

A városi törvényhatóság határozatát a belügyminisztérium jóváhagyta. Előírta azonban mind a két vallásfelekezet számára az alapítványi oklevél kiállítását. Ezeknek szövege szinte azonos.²² Az alapítvány örök időre „Dr. Lackner Kristóf-féle árvaalapítvány” címet viseli. Az alapítvány évi jövedelmét soproni illetőségű, szegény és jó erkölcsű katolikus, ill. evangélikus árvagyermek felnevelésére fordítják, mégpedig 2/3 részben fiú és 1/3 részben leánygyermek részére. Ez utóbbi pont azonos a helytartótanács 1779. évi leiratában foglaltakkal. Az alapítványi tőke jövedelmének hasznosításában lényeges változás nem történt. A két vallásfelekezet egyenként értékpapírokban, betétekben és adóslevelekben 43 658 korona tőkét vett át a várostól további kezelésre,²³ melyet azután az első világháború teljesen tönkretett.

16 Uo. Nr. 1305. és 1363.

17 Sopron szab. kir. város zárszámadása és vagyonkimutatása 1909. évről. Sopron, 1910. 110–115. p.

18 Uo. 103. p.

19 GySmL: 2 1909. évi számadási főkönyv és polgármesteri iratok: 1909. év 7839. sz.

20 Uo. Sopron szab. kir. város köztörvényhatósági bizottságának 1909. évi ápr. 28-án kelt jegyzőkönyve. 3782/150. szám.

21 Soproni Napló 1909. június 6.

22 Országos Levéltár. Belügyminisztérium iratai 1909. év XII. tsz. Nr. 215.

23 Uo. Sopron város Tanácsának iratai (pm.) 1912. év Nr. 18. 044.

A soproni bérkocsis cég válsága (1845—1847)

A múlt század harmincas éveiben a fejlett iparral rendelkező nyugati államokban a karikatúristák kedvelt témája volt a régi és az új közlekedési eszköznek, a postakocsinak, illetve a társaskocsinak és a gőzvasútnak a szembeállítás. Az egyik gúnyképrajzoló a németek híres „Adler” nevű modonyát úgy rajzolta le, hogy a kaulazok meg más vasutasok tolják a síneken, ugyanakkor mellette vígan szalad a lóvontatta postakocsi, melynek utasai gúnyosan integetnek a kínlódó vasutasoknak. A képre a rajzoló még egy gyalogpostást is felrajzolt, természetesen úgy, hogy még az is megelőzi a vonatot.

Egy másik rajzoló, aki bizonyára a technikai haladás híve volt, különféle artista-mutatványokat gyakorló lovakat rajzolt az egyik képecskéjére, amelyek miután rájuk kocsivonóként már szükség nincs, mindennapi zabjukat mutatványosként akarják megkeresni.

Olyan rajz is maradt fenn ebből a korból, amelyen a háttérben vígan szalad a gőzvasút, a postakocsisok pedig hosszúra nyúlt orral néznek utána: utasok nélkül maradtak, elvitte azokat előlük a vonat.

A hazai világban ekkor még nem kényszerültek a lovak magukat „artistává” át képezni, hiszen ekkor még határainkon belül nem jelent meg a gőzvasút. A soproniak ugyan már hoztak létre egy bizottságot, hogy Sopronon keresztül igyekezzenek megteremteni a vasúti összeköttetést Bécs és az Adria között. Az 1836-ban életre hívott társaság terve azonban részben tökehiány, részben még a műszaki nehézségek miatt nem valósulhatott meg. Ennek a legjobban a soproni meg egyéb, ebben a forgalomban részt vevő fuvarosok örültek. Ők tudták, hogy ha a tervezett vasút megépül, az fuvarjaikat elhódítja. Pedig a vasútépítés csak késett, megvalósulása nem maradhatott el. A polgári, kapitalista fejlődéssel együtt járt a forgalom élénkülése is, ennek pedig a szekérfuvar és a társaskocsi nem felelhetett már meg sokáig. Ausztriában, ahol a tőkés fejlődés gyorsabb volt, korábban épült meg az első vasút és az igények egyre újabbak építését tették szükségessé.

1842-ben Bécstől már Bécsújhelyig jutott el a vaspálya, innen azonban a monarchia vezetőinek gazdasági, politikai és katonai céljait szolgálva osztrák területen vezetett Dél felé. A soproniak azonban menteni akarva a menthetőt, legalább azt akarták elérni, hogy Bécsújhelyből szárnyvasutat kapjanak. 1845-ben fáradozásukat már valami látható siker is kísérte, hiszen kora tavasszal a bánfalvi út mellett, közel a városhoz, megkezdték a pályatest építését.

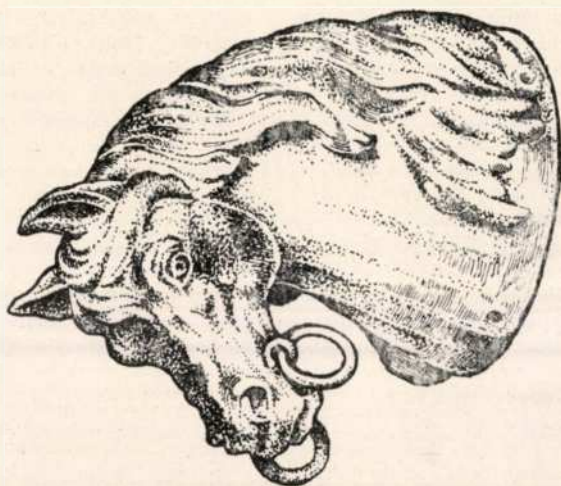
A helybeli bérkocsisok pontosan értesültek a vasúti ügyek alakulásáról, hiszen ők szállították a városi meg a megyei tisztviselőket a vasúttal kapcsolatos különböző tárgyalásokra és helyszíni szemlékre. A bérkocsisok ugyanis már korábban, évekkel előbb leszerződtek a várossal meg a megyei szervekkel az ilyen hivatali utazások lebonyolítására. Így tehát a bérkocsisok tudták a hivatalos embereken kívül a legjobban, mi készül a város határában, ahol cseh munkások tömege ásta, hordta a földet-kavicsot: épült a vasút. Mivel fuvarozásaik során rendszeresen megfordultak Bécsben, Bécsújhelyen, az ottani bérkocsisoktól már jóelőre megtudhatták, milyen nehéz idők következnek számukra: a készülő új vasút minden jel szerint elhódítja majd előlük a Bécs—Bécsújhely felé irányuló forgalmat. Ezért a soproni bérkocsisok legalább a többi forgalmi irányban szerették volna biztosítani érdekeiket. Nem egyénenként igyekeztek védekezni, hiszen a soproni bérkocsisok már régen céhes iparosok voltak.

A soproni bérkocsis cég már 1669-ben alakult,¹ illetve ekkor terjesztette meg-bízottjuk szabályait jóváhagyásra a városi tanács elé. 1845-ben, vizsgálódásunk

¹ Győr—Sopron Megyei 2. sz. Levéltár: Soproni városi tanácsjegyzőkönyv (a továbbiakban: Tjk.) 1669. év 147. lap.

idején 16 fuvaros tartozott kebelébe. Ezekben az években a céh mestere a leggazdagabb fuvaros, Posch Albert volt, ipara mellett jelentős városi ingatlanok tulajdonosa is.

A céh igyekezett gondoskodni arról, hogy az egyes fuvarosok között a fuvarokat megfelelően elossza. Hogy ennek a feladatának megfelelőhessen, közös költségen két úgynevezett „levélhordót” tartott, akik a céh írásbeli dolgait, számadásait készítették, és a fuvarosok által Sopronba hozott levelek meg apróbb küldemények kézbesítését is végezték. Mint bejegyzett és a városi tanács által jóváhagyott alapszabályokkal működő céh, a város ellenőrzése alá tartozott. Ezt a hatalmát a város a céh fölé rendelt biztosa, a mindenkori városkapitány útján gyakorolta.

Bérkocsis házának kapudísze
Öntöttvas, Liszt Ferenc Múzeum

Természetes, hogy a fuvarosok az egyre erősödő reformpolitika nyomán már itthon is közelgő változásokról, a politikai és gazdasági törekvésekről is tudtak, azokat meglehetősen pontosan ismerhették. Az 1844. évi országgyűlés idején a város az egyik helybeli bérkocsis, Hotz Sámuel-t bízta meg az országgyűlési követek szállításával, majd pedig a követek és a város levélváltásainak továbbításával. Így Hotz útján a soproni bérkocsisok minden pozsonyi hírről közvetlenül értesülhettek.

A soproni bérkocsisok rendszeresen megfordultak Bécsben, Bécsújhelyen, Pozsonyban, Szombathelyen, Kőszegen, már amerre éppen a fuvarost rendelték, Posch Albertől egy peres ügy kapcsán tudjuk, hogy áruval rakott szekerével ismételtelen megfordult Triesztben is. Frankfurtba is rendszeresen jártak.

A személy- és áruszállítás mindaddig főként a céhes mesterek kezében volt, lettük a paraszti fuvarosok részesedése jóval kisebb volt. A forgalom megnövekedésével azonban már céhen kívüli fuvarosok számára is akadt fuvarlehetőség. Az 1840-ben megjelent XX. törvénycikk megengedte, hogy amennyiben ilyen fuvarosoknak a városuk arra engedélyt és tevékenységüket igazoló könyvecskét ad, céhen kívül is

fuvarozhatnak. A törvény még a céhbelleket is kötelezte ilyen könyvecske használatára. Az országban legelőször a Pest megyei fuvarosok használtak ilyen igazoló könyvecskéket,² amelyekben a tanács igazolta megbízhatóságukat. Korábban erre nem volt szükség, hiszen a céhtagság eleve megbízhatóságot jelentett.

A Sopronban rendszeresen megforduló más városbeli fuvarosok közül a pozsonyiak régi céhbellek voltak. Ugyanakkor a szombathelyiek, akik egyre sűrűbben jártak a Szombathely—Kőszeg—Sopron—Bécs útvonalon, nem voltak céhes fuvarosok. Szombathelyen ilyen nem alakult. Ezeknek a fuvarosoknak a megjelenésével csökkent a soproniak forgalma, ráadásul már a vasút is épült, amelyik a más városbeli példák szerint majd a legtöbb fuvar viszi el a soproni bérkocsisok elől.

Már korábban név szerint is megismerkedtünk az egyik soproni bérkocsissal, az 1844. évi pozsonyi diéta fuvarosával. Erdemes közelebbről is megismerkedni Hotz Sámuellel, megtudni, miért éppen ő kapta a 16 soproni bérkocsis közül ezt a nem túl sok hasznot jelentő, a város és a bérkocsis cég között szerződött útvonalra eső hivatalos fuvar. A soproni városi tanács közgyűlési jegyzőkönyvei arról árulkodnak, hogy Hotz az egyik szegényebb városbeli bérkocsis lehetett, aki szorult anyagi helyzetében ezt a vékony bevételt jelentő szállítást is vállalta. Hotz ugyanis ekkorra eladósodott. 1842 decemberében 400, 1839-ben 200 váltóforintot, 1844. december 14-én 22 pengőforintot vett fel soproni személyektől és a kölcsönösszegeket 4,5 hold földjére meg néhány szőlőjére tábláztatta. Hotz 1844 telén, hivatkozva az országgyűlés során tett szolgálataira, a várostól tűzifát kért, s a város, miután a követek a kérés tárgyalásakor igazolták, hogy feladatát rendesen teljesítette, két öl puhafarózsével jutalmazta. Hotz 1845-re anyagilag teljesen tönkrement, kénytelen volt a fuvarozással is felhagyni.³ A soproni Angyal fogadóban mint pincebeli volt kénytelen munkát vállalni. Ez a munkahely annál kedvezőbb volt számára, mert feleségét ugyanott a konyhán alkalmazták. Itt az Angyal vendéglőben akaratlanul is személye a soproni meg a pozsonyi bérkocsisok közötti háborúskodás közepébe került.

A soproni bérkocsisok, akik a maguk helyzeti előnyeit legalább a városon belül igyekeztek érvényesíteni, élesen tiltakoztak, mikor megtudták, hogy a pozsonyi bérkocsisok Hotzot megbízták helyi képviselőjükkel, azaz „levélhordó”-nak szerződtették. Hotz ezt a feladatot könnyen elláthatta, ugyanis a pozsonyi bérkocsisok rendes szálláshelye az Angyal fogadóban volt.

Hotz feladata többirányú volt. Ügyelnie kellett a kocsisok pontosságára, az utasok igényeinek kielégítésére, neki kellett kézbesítenie a kocsik által Sopronba hozott leveleket és árukat, legfőbb feladata pedig az volt, hogy az ide érkezett pozsonyi bérkocsisoknak új fuvarot biztosítson. Éppen ez az utóbbi dolog sértette a soproniak érdekeit, viszont éppen ez biztosította a pozsonyiak számára a gazdaságos forgalmat. Hotz, mint volt bérkocsis, a legjobban elláthatta volna e feladatát a pozsonyiak és a vendéglős meglegedésére is. A két munka egyébként is jól kiegészítette egymást. A fogadósnak sem jött rosszul ez a szerződés, hiszen ez még fogadójának nagyobb forgalmat is ígért.

A soproni bérkocsis cég Hotz működése ellen a városi tanácsnál tett panaszt. A tanács a városkapitány útján erre tiltotta neki, hogy az Angyalban továbbra is mint levélhordó tevékenykedjék. Hotz szó szerint értelmezte a tilalmat és működése helyét a közeli zsemle-boltba tette át, míg aztán újabb panaszra a városi rendőrség innen is ki nem tiltotta.

Amikor a pozsonyi bérkocsisok értesültek a történetről, írásban kérték a tanácsot a határozat megváltoztatására és a levélhordó működésének engedélyezésére.⁴ Arra hivatkoztak, hogy a pozsonyiak Nyitrán, Nagyszombatban, Gensendorfbán, Budán és Bécsben minden háborítás nélkül tarthatnak ilyen alkalmazottat, egyedül Sopronban tiltották meg ezt nekik, pedig erre őket céhük kiváltságlevele is feljogosítja. Hangsúlyozták, hogy alkalmazottjuk céhükön kívüli is lehet, hiszen az érkező ko-

² Tjk. 1844. év 436. szám.

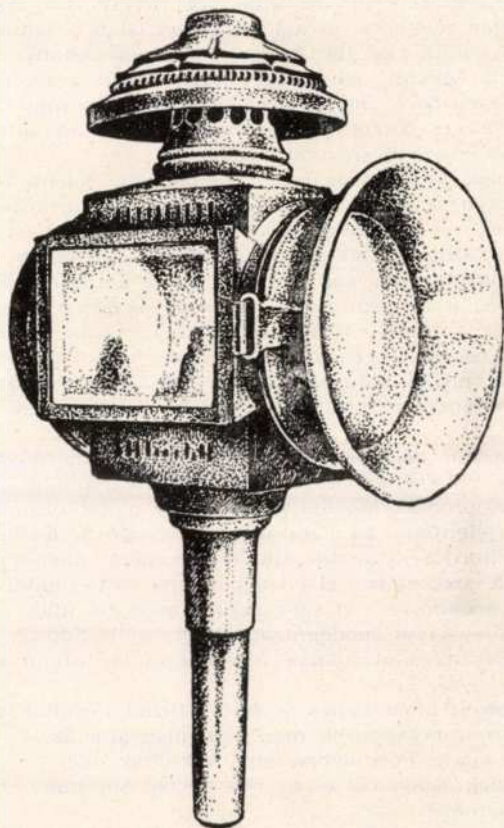
³ Tjk. 1844. év 4173. szám.

⁴ Tjk. 1845. év 4629., 5035. számok.

csisnak szerszámaira kell ügyelnie, s így az utasok felvételével nem tud foglalkozni.

A soproni tanács a helyi bérkocsisok érdekeinek védelmében a pozsonyiak kérelmét elutasította, bár az írásukhoz mellékelte kiváltságlevél-másolat a pozsonyiak állítását igazolta.

A pozsonyiak számára még maradt egy fellebbezési fórum, a helytartótanács. A bérkocsisipar egészét érintő törvény nem szabályozta azt, az 1840. évi XX. tc. csak a teherszállításra vonatkozott és a személyszállításról nem intézkedett. A helytartótanács ezért még döntésének meghozatala előtt a soproni városi tanácstól részletes tájékoztatást kért.

Bérkocsi lámpása
Liszt Ferenc Múzeum

Azonban a soproni tanács maga sem ismerte pontosan a helyi bérkocsisok jogait: ezért a helytartótanács leiratot magával a céhvel válaszoltatta meg. A terjedelmes, de döntő érveket felsorolni nem tudó válasz lényegét maga az irat foglalja össze:

„...ezek szerint a Pozsonyi bérkocsisok céhüket Sopronban is meghonosítani s ezáltal bennünket régi jogainkból, s keresetmódunkból kiszorítani igyekezővén az ezen vállalatból reánk háramlandó veszteséget annál fájdalmasabban veendenénk, minthogy előrelátható, hogy a Sopron—németújhelyi vaspálya életbeléptetése által keresetünkben amugyis tetemes csökkenést szenvedünk.”

A soproniak a pozsonyiak céhlevelére azt állítják, ez csak akkor jogosítja fel őket arra, hogy más városban is levélhordót tartsanak, ha ehhez a helybeli bérkocsisok hozzájárultak. A soproni céhbéli bérkocsisok pedig ehhez azért nem járulnak hozzá, mert Hotz a pozsonyiaknak Kőszeg, Győr és más városokba is fogadott utasokat. Ezzel pedig kizárólag a soproni bérkocsisokat illető fuvarot veit el előlük. A soproni bérkocsisok ugyan elismerték, hogy a pozsonyiaknak jogukban áll visszafuvart szerezni. Kijelentették, hogy ezt továbbra sem kívánják meggátolni, mert „az itteni bérkocsis céh mindig tekintettel szokott arra lenni, hogy az idegen bérkocsisokra olyan utazók szállítása bizassék, kik az ottani vidékbe kívánnak utazni.”

Még néhány apró érv felsorolása után a soproniak saját állásfoglalásuk igazolására „történelmi érdemeket” sorakoztattak fel. Hivatkoztak arra, hogy a céh a napóleoni háborúk idején mekkora anyagi segítséget adott a háborús kiadásokhoz. Hivatkoztak arra, hogy céhük már 1669-ben alakult, meg néhány szerződés másolatával dokumentálták céhük egykori jelentőségét. Ezek közül a legérdekesebb volt az az 1764-ben megkötött szerződés, melynek értelmében a soproni bérkocsisok vállalták, hogy hatülékes kényelmes útikocsijukkal részt vesznek az udvarbelieknek Bécsből Frankfurtba, a birodalmi gyűlésre szállításában.

Mindezek az érvek azonban az adott esetben alig jelentettek valamit. Azonban értékesek a mai történész számára, akárcsak azok az ugyancsak mellékelt szerződésmásolatok, melyek a soproniak Bécsben alkalmazott levélhordóinak munkaviszonyát és teendőit szabályozták és rögzítették. A legrégebb ilyen mellékelt szerződés 1750-ből származott. Nem sok értelme volt a kérdéses esetben ezek melléklésének, ugyanis szövegükből nem tűnik ki, hogy Bécsben a soproniak levélhordójának alkalmazásához a bécsi céh hozzájárult-e. Így ezek inkább a soproniak ellen bizonyítanak. A két bérkocsis céh vitájában Hotz járt a legrosszabbul, hiszen a levélhordói működéstől eltöltő határozat egyik jövedelmétől fosztotta meg. Ezenkívül még a rendőrség is állandóan figyelte, vajon nem kísérli-e meg újból ellátni a pozsonyiak szolgálatát.

Mindeddig a soproni bérkocsisoknak sem volt levélhordójuk Pozsonyban, ezért a pozsonyi bérkocsis céh, német nevén „Priwiligierte Landkutscher Innung” úgy kívánta megnyerni a soproniak hozzájárulását, hogy nyilatkozatot küldött a városi tanácsnak, melyben kijelentette, ha a soproniak a visszafuvar lekötésére a pozsonyi vendégfogadóknak levélhordót kívánnak alkalmazni, nem támasztanak akadályt. Az új irat mellett egy 1845. szeptember 21-én a pozsonyi városkapitány által kiállított igazolás is érkezett Sopronba: „... a sopronból Pozsonyba utazó egyénekkal ideérkező és az itteni arany rózsá című vendégfogadóban beszálló Sopronyi bérkocsisoknak Pozsonyból—Sopronba irányzó utasoknak felvételében az itteni bérkocsisok által még sohasem gátoltattak.”

Bizonyára a soproni tanácsbeliek is érthetetlenül fogadták ezt az igazolást, amíg ennek nyitját a soproni bérkocsisok meg nem magyarázták. Ugyanis, ha hinni lehet a soproni bérkocsisoknak, Pozsonyban elparancsolták őket az Arany Rózsához és a Naphoz címzett vendégfogadókból és a „Pozsonyból Sopronba szándékozni utazóknak felvételében tettel gátolták” őket.

Ezek szerint tehát a pozsonyi fuvarosok igyekeztek visszafizetni a soproniaknak. Érthető ez a harc, őket is szorították az új közlekedési eszközök. Rendszeresen járt Bécs—Pozsony—Pest között már a gőzhajó, Pozsony—Szentgyörgy között épült a lóvasút. A csökkenő forgalom miatt érthetően, élesedett a konkurrencia, nehezebb lett fölötte az osztozkodás. Novemberre már a soproni bérkocsisok is belátták, hogy érvelésük a pozsonyiakkal szemben gyenge, és hajlandónak mutatkoztak a pozsonyi javaslat elfogadására, azaz arra, hogy kölcsönösen megengedik egymásnak a levélhordó alkalmazását. Azonban mire minderről ténylegesen írásos nyilatkozatot készítettek volna, 1846. április 7-én megszületett a helytartótanács döntése, elismerte a levélhordókérdésben a pozsonyiak előjogát: „... Pozsony városában létező bérkocsisok által még 1818 évben nyert céh szabadság 11. pontja szerint, azok bárhol és senki által a fuvarozás keresetében nem akadályoztathatnának, a 12. pont szerint pedig az u. n. levélhordóknak a vendégfogadóknak levő idegen utazóknak s egyéb fuvarozandó holmik s portékáknak holléte kipuhatólása végetti tartása kizárólag megengedtetnék.

Ugyanazon a város kebelében jogszerűleg felállított levélhordók tartásától annál kevésbé tiltathatnának el, minthogy ezen városban levő bérkocsisok egylete céh kiváltsággal nem bírván a fuvarozási keresetmódnak szabad üzése és annak életésére levélhordóknak azaz fuvarfogadó egyénnek tartása bárkinek szabadságában áll, ellenben a sz. kir. Pozsony városában a bérkocsisok szabadalmas céhe létezőn kebelében a levélhordó tarthatását senki a bekebelezett mestereken kívül, következőleg ezen városbeli (soproni) bérkocsisok egylete sem igényelheti — s ezek folytán ezen város tanácsának végzése, melynél fogva a pozsonyi kiváltságos bérkocsis céhek kebelében a levélhordóknak a tartásától eltiltotta, feloldatott és elenyésztetett, s a pozsonyi bérkocsis céh eziránti kérelmének hely adatván a helybeli bérkocsisok egylete pedig a követelt viszonyosság és egyenlőség behozásáért tett kérésétől legkegyelmesebben elmozdítatván.”

Ez ellen a határozat ellen a soproni bérkocsisoknak fellebbezni már nem lehetett. A meglévő fuvarokért indított viták azonban egy évvel később ismét fellángoltak, és ismét helytartótanácsi döntés kellett, hogy lezárja az ellentéteket. Ugyanis három szombathelyi fuvaros, Haller János, Strasser János, valamint Brenner Boldizsár 1846 nyarán járatokat indított Szombathely és Bécs között.⁵ Sopronban az Angyal és a Magyar Király fogadók voltak a megszálló helyeik, s ezek elé a hirdetőtábláikat is kitették „Stellfahrten nach Steinamanger und nach Wien” felirattal. Egyidőben ezzel engedélyt kértek a soproni tanácstól, hogy a városban levélhordót is alkalmazhassanak. A fuvarosok kérelmét a szombathelyi tanács is támogatta. Azért, hogy a kérés sikere biztosabb legyen, azt is felsorolták, milyen szabadon működhetnek a soproni bérkocsisok Szombathelyen:

„miként a sopronyi bérkocsisok egylete Soprony és Szombathely közt naponkénti fuvarozásai által folytonos közlekedést gyakorol, eziránt városunk kebelében rendes bizományost tart, ugyanitt fenebbi vállalatot tárgyzó hirdetményeit mint bizományos a bolt ajtaján, mind egyéb közhelyeken szabadon feiraggatja, lovai számára állandó magán-istállót bérelt s mindezek gyakorlatában miután az 1840. évi XX. t. cz. a fuvarozás minden egyedáruság korlátai alól felmenti, hatóságunk részéről ellene semmi tiltó, vagy gátló intézkedés nem történt.”

A soproni városi tanács a helytartótanács néhány hónappal korábbi határozatára alapozva engedélyezte a szombathelyiek soproni tevékenységét, annál is inkább, mert a városkapitány megvizsgálta azt és rendesnek találta. A soproni bérkocsisok azonban nem szívesen látták az új vetélytársakat, meg akarták akadályozni a szombathelyiek működését. Ezért 1847. január 2-án beadványt terjesztettek a tanácshoz, amelyben kérték, hogy a szombathelyiek tiltassanak el a soproni fuvarvállalástól, valamint azt is, hogy a tanács távolíttassa el a szombathelyiek tábláit a vendéglők elől. Kérelmüket azzal indokolták, hogy ők adózó soproni polgárok, a szombathelyiek a Sopronban folytatott tevékenységért adót nem fizetnek; a szombathelyi kocsikra az utas nem számíthat, mert Sopron csak éjjeli megszállóhelyük és előre sohasem tudni, van-e még hely rajtuk; a szombathelyiek kérelmükben az 1840. évi XX. tc-re hivatkoznak, az pedig csak a teherszállításra vonatkozik; a szombathelyiek levélhordó alkalmazására engedélyt kérve arra hivatkoznak, hogy a soproniak illet alkalmaznak Szombathelyen. Ez igaz, az ottani bizományos azonban csak a két város közötti utasokra korlátozza tevékenységét, a szombathelyiek viszont más irányú fuvarokat is felfogadnának Sopronban. A céh kérelmét a város nem is tárgyalta, hanem egy kíséző irattal döntést kérve, felterjesztette a helytartótanácsához. A helytartótanács a soproni bérkocsisok javára döntött azzal az indokkal, hogy a szombathelyieknek nincs céhlevelük, a soproniaknak viszont van, azaz a céhbeliek a nem céhes iparossal szemben előjoggal bírnak.

Tehát most a soproniak csatát nyertek. Csakhamar azonban kiderült, hogy a céhlevelé adta elsőbbség a megváltozott körülmények között semmivé válik, és a céhes jog is át kell adja helyét az újnak, amelyben az erősebb az elsőbbség. Ebben az új küzdelemben azonban már közvetlen szerepet kapott az új szállítóeszköz, a vasút is.

⁵ Győr-Sopron Megyei 2. sz. Levéltár: Fasc. XIV, nr. 12089.

1847 áprilisában a soproni vasútigazgatóság hirdetményt tett közzé, melyben felszólította a helyi és környékbeli fuvarozókat, hogy vállalkozzanak az egyelőre Bécs-újhelytől csak Sopronig megépülő vasút és a jelentősebb közeli városok közötti gyors- és társaskocsi járatok indítására.⁶ Így Sopronból Szombathelyre, Kőszegre, Nagykanizsára, Keszthelyre, Kapuváron át Pápára, valamint Csornán át Győrbe kívánt a társaság a vonatokhoz csatlakozó járatokat létesíttetni. A felhívásra Strasser János szombathelyi „fuvarász” jelentkezett elsőnek a vidékiek közül, elvállalva a szombathelyi járatot. Ezért is írásbeli engedélyt kapott Tschurl Ede vasútigazgatótól, hogy kocsijaival kiállhat a soproni vasútállomásra. A soproni céhbeli fuvarosok közül is vállalkoztak néhányan ilyen fuvarra, de csak Kőszegre és Szombathelyre. Ezek a vállalkozók ekkor már nem a céh nevében tették meg ajánlatukat, hanem egyenként, az erről szóló hirdetményüket is már név szerint írták alá. Ez mindenképp a céh szoros kötelekeinek lazulását bizonyítja. Később egy másik szombathelyi fuvaros, Haller János is vállalkozott az ilyen járatokra, Brenner, a harmadik azonban továbbra is független maradt a vasúttól és kocsijával Bécsig járt.

A vasúthoz csatlakozott soproni bérkocsisok sérelmesnek találták, hogy a vasútigazgatóságtól kapott engedély alapján a szombathelyiek is kiálltak a pályaudvarra. Megfenyegették Strassert, ha megegyeszer meglátják az állomáson kocsijával, akkor megölik. Ezért Strasser védelemért a tanácshoz fordult, kérte, jelöljön ki számára olyan helyet, ahol kocsijaival bántatlanul felállhat.

A soproni tanács 1847. október 7-i közgyűlésén tárgyalta az ügyet, és a helytartótanácsnak korábbi, a szombathelyieket elmarasztaló döntése alapján Strasseréket kiltotta az állomásról. Megtiltotta nekik, hogy ott elhelyezzék hirdetőtáblájukat és ott fuvarszerző levélhordót alkalmazzanak. Ennek a második tilalomnak azért volt külön jelentősége, mert megakadályozta, hogy a szombathelyi levélhordó az állomáson tevékenykedve, felhívassa a városi vendéglőkben lévő szombathelyi bérkocsikra az érkező utasok figyelmét. A városi tanács csak annyit engedélyezett a szombathelyieknek, hogy azokat az utasokat, akiket ők hoztak a soproni vasútra, az állomásra ki is vihessék. Azonban ott érkező vonatot már meg nem várhattak. Kemény, tiltó rendelkezés volt ez. Maradéktilanul biztosította a soproniak számára az érkező utasok elszállítását.

A fennmaradt iratok tanúsága szerint azonban a Bécs felől érkező utas nem mindig talált az állomáson soproni bérkocsit sem. Egy másolatban a tanács elé került irat szerint 1847. október 7-én egy utas egy óra hosszat várt az állomáson olyan kocsira, amely elvigye Kőszegre. A soproni bérkocsisok hirdetményük szerint 1,20 forintért vállalták egy fő Kőszegre szállítását. A soproni levélhordó először 6 forintot kért a kőszegi útért, majd nagy vita után végül 5 forintért teremtett neki bérkocsist.

A dolog megítélésére akkor vállalkozhatunk, ha arra gondolunk, hogy a soproniak nyomtatott hirdetményük elkészítésekor abban a hitben voltak, hogy a vasút nagy utasmozgást hoz majd, s kocsijuk nem egy utassal, hanem telve fog közlekedni. Így hát most a kocsi valamennyi férőhelye után egy utastól szerette volna a levélhordó beszédni a fuvardíjat.

Ezek szerint tehát az utasok szenvedték meg a két város fuvarosai közötti vitát. Ezért a vasútigazgatóság is kérte a tanácsot döntésének felülvizsgálatára. Erre annál is inkább szükség volt, mert túlbuzgó soproni kapuőrök azt is megtették, hogy az utasokkal teli szombathelyi társaskocsit megállították az Újteleki kapunál és a városkapitánytól kapott utasításra hivatkozva nem engedték ki az állomásra. De a vasútigazgatóság azért is helytelenítette a város döntését, mert minden telektulajdonosnak joga van bárkit a saját területére beengedni, csak a vasúttársaságnak tilos.

A vasútigazgatóság a tanácshoz írt levelében azt is hangsúlyozta, hogy a szombathelyiek a vasúthoz csatlakozó járataik lebonyolítására új kocsikat állítottak forgalomba. A soproniak ugyanakkor csak a régi kocsijaikkal maradtak. A soproniak bérkocsijait nem ismerjük. Strasser naponként váltva egy új, 12 szemé-

⁶ Tjk. 1846. év 5333. szám.

lyes négyfogatú és egy háromfogatú társaskocsival látta el a fuvarozást. Haller felváltva egy háromtagú társaskocsival és egy kétfogatú csészával bonyolította le a két város közötti járatokat. A városkapitánynak egy jelentése szerint ezekkel a kocsikkal jó időben hat, rossz időben nyolc óra alatt ért az utas Szombathelyre, beleszámítva a Nagybaromban és Langatóban történő lóváltást is.

A két fuvaroscsoport „technikai” felszerelésének különbsége a városi tanács figyelmét sem kerülte el. A városkapitány ezért magához rendelte a soproni bérkocsis céh mesterét, az egyik céhtagot meg az egyik levélhordót. Általuk utasította a céhbelieket, hogy ők is szerezzenek be a szombathelyiekéhez hasonló járművet.

Rövidesen jelentették is a soproni bérkocsisok a biztosuknak, hogy a céh napokon belül forgalomba állítja a frissen vásárolt négyfogatú, 9 üléses közkocsiját. Egyben azt is, hogy egyezsége léptek a községi bérkocsisokkal, akik egy hónapon belül ugyanilyen kocsit fognak forgalomba állítani. Azt is megígérték, hogy a helyi forgalomra is „öt jóra való kocsit” fognak beállítani.

A soproni céh ígéretét azonban nem váltotta valóra. Az ismételt panaszokra a városkapitány újból magához rendelte a céhmestert, akinek céhe „saját ígéret ellenére nem felelt meg eddiglen rendeltetése céljának, a szomszéd városok közötti közlekedést, hol rendetlenül, hol éppen fenn nem tartja, maga közt zavarodik — a vidéki fuvarozókat mégis akadályozza s eképp a hatóság rendeletét megszegvén a nagyközönség méltó várakozását mintegy gunnyal kijátszani törekszik.”

A városkapitány kemény soraira, melyeket az idéző levél tartalmazott, Posch céhmester elismerte, hogy „a helybeli bérkocsis társulat egymás között olyannyira meghasonlott, hogy annak szilárd fennállását reményelhetni nem is lehet, minthogy jelenlegi levélhordóik, Unger Károly és Hoger Antal a meghasonlásnak üdvtelen magvait elszórva, hol egyik — hol másikat rakonatlanságokra készítik — előjárói tekintélyt lealjasítják, rendelkezseit, de barátságos javaslatait is dölyfösen visszautasítják, sőt tetteleg méltatlanságokkal is illetni merészkednek.”

Posch arról is beszámolt a városkapitánynak, hogy korábbi ígéretük a 9 személyes társaskocsi megvásárlására nem volt alaptalan, mert Badenben találtak egy megfelelő eladó kocsit. A kocsivétel dolgában ott járt céhtagok a kocsit vételárából, a kialkudott 400 forintból 40 forintot foglalóként le is fizettek. A még hiányzó részt előteremteni már nem tudták, így a foglaló is elveszett. Posch ezek után lemondott a céhmesterségről, a városi tanács pedig megengedte a szombathelyi fuvarosoknak, hogy ismét kiálljanak az állomásra, és most már a soproni vetélytársak nélkül bonyolítsák le a vasút és Szombathely között a személyforgalmat.

Lóránt Ödön:

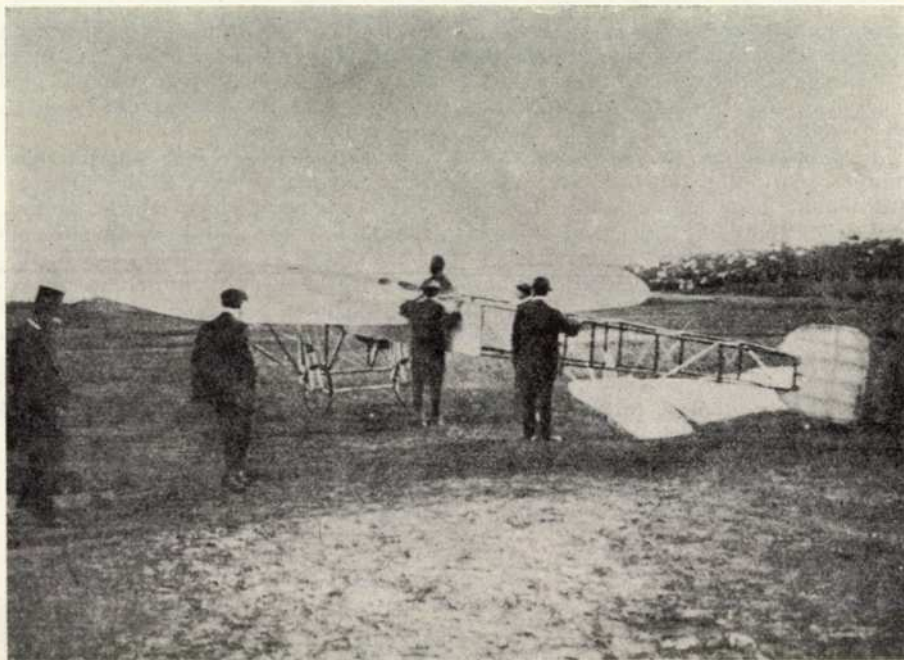
Blériot Sopronban

1910. május 18-ára volt kitűzve az a nevezetes esemény, hogy „a Blériot” bemutattja repülő tudományát. Híre felcsigázta az emberek képzeletét és senki sem szándékozott elmulasztani azt a pillanatot, hogy lássa, miként hagyja el egy, a levegőnél nehezebb gépen az ember a földet. Az előzetes hírverésről a világsajtó gondoskodott, mert 1909. július 25-én Louis Blériot saját szerkezetű monoplánján 23 perc alatt átrepülte a La Manche csatornát. Különös jelentősége volt ennek az eseménynek, mert a repülés nem szárazföld, hanem tenger felett történt.

A levegő meghódításáért folyó küzdelemben az 1903-ban nyilvánosan is fellépett Wright testvérek kitarító szorgalommal és a kísérletek ezrével kialakították a szárny hossz tengelye körül elcsavarható szárnyfelületeket és ezzel megoldották a stabilizáció kérdését. Munkájuk eredménye éppen Franciaországban mutatkozott meg, ahol illetékes fórumok előtt bizonyították be, hogy gépük indokoltan ért el 1905. okt. 4-én 33 perc és 17 mp alatt 33 456 m utat. Eredményüket még túlszárnyalták 1908. aug. 8-án a hunaudierei versenypályán, ahol a legkülönbözőbb manőverekkel és az egy órát is meghaladó repüléssel meghódították a szakértőket és a közönséget is. Ezt a nagy si-

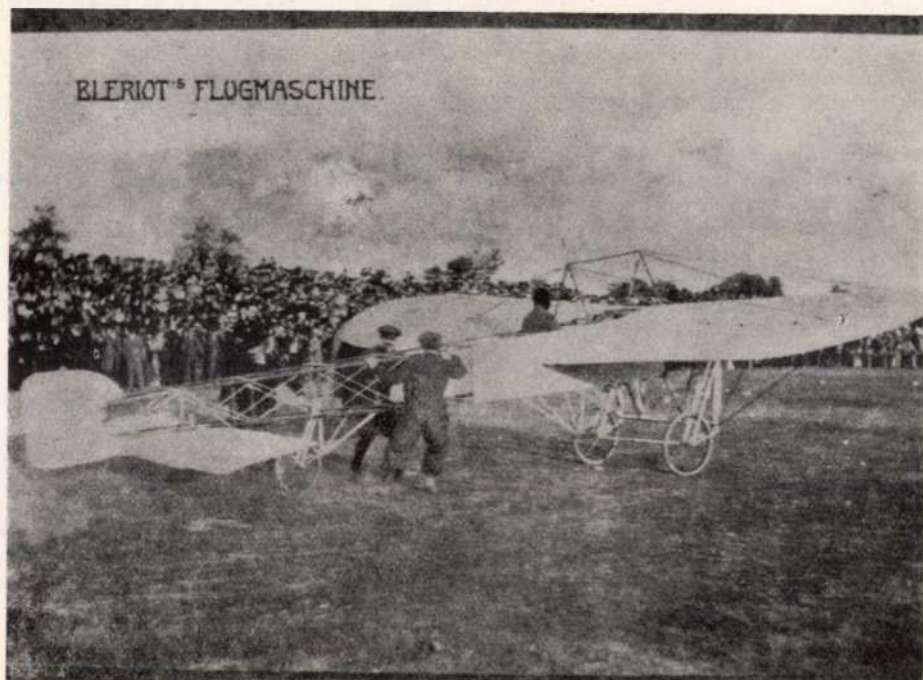
kert tetézte Louis Blériot 1909-ben, amikor a 31 km széles La Manche csatornát átröpülte. Megalapozott és érthető volt, hogy Charles Müller impresszárió Blériot eredményeit pénzügyi vonalon is kamatoztatni kívánta.

Az eredeti elgondolás szerint 1910. május hó 18-án mutatta volna be Sopronban gépét és repülő-jártasságát a csatorna hőse, aki Magyarországon először 1909. okt. 17-én mutatkozott be Budapesten. A soproni újságok 1910. május hó 12-től kezdve közölték az ünnepség részletes műsorát, a közlekedési lehetőségeket, a vasúti kedvezményeket. Ismertették a nemzetközi labdarúgó mérkőzést (SFAC : Wiener Kicker), majd az azt követő atlétikai verseny számait. Nagy előkészületeket tett a rendezőség a várható tekintélyes nézőközönség elhelyezése és ellátása érdekében. A repülés helyéül a katonai lóversenytérre szemelték ki (a Győri út mellett, a mai „Service” közelében). A kijutás megkönnyítése érdekében különvonatok közlekedtek az állomásról a lóversenytérig. A kormányzat a repülőnap sikere érdekében megadta a távo-

labról Sopronba utazók részére azt a kedvezményt, hogy a jegy előre megváltása magába foglalta a „fenntartott hely” árát is! A rendezőség a lóversenytér korláttal elkerített területén belül 25 000 nézőre számított. A város lakosságán kívül sok vendéget vártak Bécs, Bécsújhely, Pozsony, Moson, Mosonmagyaróvár, Győr, Szombathely és Kőszeg városokból is. Bár előzetesen bizakodóan nyilatkozott a rendezőség, mégis bizonyos csalódást okozott az a tény, hogy a bécsiek május első felében már közölték: Bécsújhelyen elkészül a repülőtér és akkor ott állandóan nagy nemzetközi repülőnapokat fognak tartani. Ez a propaganda kétségtelenül apasztotta a látogatottságot. „A Blériot” körül is támadt egy kis nézeteltérés. A gép tényleg Blériot típusú kecses, könnyed monoplán volt, amelyen nagyon figyelemreméltó új megoldás volt a lécsavar elhelyezése közvetlenül a motor tengelyén. Ez a zseniális megoldás kiküszöbölt mindenféle lánc- vagy drótkötél-meghajtást, ezek sok gondot okozó burkolását. Szépséghiba csak abban állott, hogy nem maga Blériot repült, hanem be-repülő pilótája, gróf Montigny. A gép az ideiglenes hangárban várta azt a pillanatot, amikor a szél elálltát fogja jelezni a piros zászló. A délután folyamán addig csak a

fehér zászló lengedezett, hiába sóvárogta a közönség a piros-fehér jelzést, amely megcsillogtatta a repülés reményét : rövidesen repülünk. A műsor folyt, a zenekar játszott, a környező Szárhalom, Harkai-domb, Egeredi-domb, Bécsi-domb lejtői sűrűn megteltek a turisztikát jobban kedvelő, a pénzt szívesebben megtakarító érdeklődőkkel. A nézők összes létszáma elérte a tervezett 25 000 főt. Hatalmas tömeget rázott fel pünkösdi vasárnapi pihenéséből ez a nagy esemény. Délután fél öt tájban nyugtalan-ság volt észlelhető a hangár körül. Montigny izgatottan szívta egyik cigarettáját a másik után, nézte a zászló lankadó libbenését és végre kitűzték az indulást jelző piros lobogót, amely szerencsére most nem lobogott. A gépet kitolták a hangár elé. Castello gépész még egyszer átnézte a gépezetet: minden rendben! A pilóta beült a gépbe, megindította a motort, az forgásba hozta a kétszárnyú légcsavart. A légcsvavar által hátrabodott, felgyorsított levegőtömeg reakció-ereje magával ragadta a könnyű kis gépet, amely rövid nekifutás után felemelkedett néhány méter magasba és három percig

tartó repülés után a felszállás helyén leereszkedett a földre. A közönség felmorajlott, zúgott, éljenzett, kendőt lobogtatott. Ünnepelte azt a férfiút, aki elsőnek mutatta be itt Sopronban, hogy a levegő-ellenállás legyőzhető, lehet repülni. A gépnek azonban nem ekkor volt a tulajdonképpeni bemutatkozása Sopronban. A Soproni Napló 1910. március 16-i számában ez a hirdetés olvasható „Blériot Alajos eredeti repülő-gépe, melyen a La Manche csatornán keresztülrepült, csak néhány napig az Erzsébet kertben lesz kiállítva. Belépő díj személyenként 60 fillér. Sportegyleti tagoknak legitimációval és munkásoknak 40 fillér, tanulóknak nagyobb csoportban (20 fő) á 20 fillér.” Március 18-án a hírek közt olvasható, hogy a líceum tanulói megtekintették a gépet. A szerkezetet Szabó József tanár ismertette. Az idő kedvezőbbre fordulása arra indította a pilótát, hogy másfél órás pihenés után újból bemutassa tudományát. Most már 6 percig tartózkodott a levegőben, három nagy kört írt le és megmutatta gépét a környező dombok közönségének is. Megvalósult a nagy csoda: az ember repült! Magyarországon Sopron volt az első vidéki város, amely hatvanegy évvel ezelőtt láthatta gépmadáron repülni az embert.

A csepregi pünkösdi királyok

(Adalék Jókai Mór forrásaihoz)

Ismert népszokásaink közé tartozik a pünkösödölés, a pünkösdi király választása, a pünkösdi királyné ünneplése.¹ Korán, már 1647-ben megemlíti Geleji Katona István, de szól róla Bél Mátyás is (1736-ban), csallóközi előfordulását följegyezve; Dugonics András 1788-ban megjelent országos sikert aratott „Etelka” című regénye a régi magyarok szokásaként írja le; Bartholomaeides László Gömör megye 1806-os pünkösdi király ünnepeiről beszél. Az etnográfusok, a gyűjtők a Szigetközben, Szegeden, Ugocsa megyében is megtalálták, nemrég pedig petőházi előfordulásáról olvashatunk.² Sőt, nemcsak a magyar nép kedvelt multságaként ismerik. A Buda környékén egykor lakott németek, a történeti Bács-Bodrog megyei szerbek is megünnepelték a maguk módján a pünkösdi királyt s királynét.³

Jókai Mór kecskeméti jogászéveire visszaemlékezve⁴ varázsolja elénk a kecskeméti puszták ünnepélyét, a pünkösdi király választását,⁵ melyet később az ugyan-csak ott divó „bikahajsz”-szal⁶ kapcsol egybe. Kecskeméti évei jelentőségét Mikszáth így méltatja: „Jókai itt szedte föl az egészséges magyar nép tősgyökeres gondolkodását, logikáját, észjárását és humorát.”⁷ Később, 1853-ban, mikor az „Egy magyar nábob” című regénye megszületett, kecskeméti élményeit vetette papírra — vallo-mása szerint —, azokat örökítette meg a Szabolcs megyébe helyezett pünkösdi király választással s az avval szinte együtt történő bikahajszal. Ezt látszik támogatni az a tény, hogy első regénye, a Hétköznapok, mely közvetlenül kecskeméti élményeiből fakadt, szintén tartalmazza a bikakergetés-betörés leírását.

Am Egy magyar nábob című regényének idevonatkozó fejezete számtalan olyan elemet tartalmaz, mely nem lehet a kecskeméti élmények születte, melyet vagy az író képzeletének vagy más forrás hatásának kell tartanunk.

Tudjuk, hogy az országszerte elterjedt pünkösdi népszokás Csepregben is jelentős népszerűségnek örvendett, sőt itt „lőfuttatással” kötötték össze. A csepregi lóversenyekről⁸ országszerte sokat forgatott könyvek, mint például: Fényes Elek 1847-ben megjelent statisztikai-földrajzi műve, Frankenburg Adolf színes Emlékiratai is tudósítanak. Eszerint a „lőfuttatás” napja: pünkösdhétfő. A verseny győztese új ruhát kap, s három napig ingyen ehet-ihat a község házában. 1890-ben ülték meg utoljára ezt a kedves ünnepet, akkor Pócza Antal csepregi lakos dicsekedhetett a győzelemmel. A verseny helyét „Futtatógyep”-nek nevezték. A verseny Széchenyi István és Wesselényi Miklós, a lóversenyek kezdetének s társaság-szervező mozgalmának korszakában jelentékenyen minősíthető; a városka birtokosai, Jankovichék 1841-ben Széchenyi Istvánt is vendégül látták, ki éppen a soproni selyemhernyótenyésztés érdekében szervezett, mozgósított, ügyködött.

1 Sebestyén Gyula: A pünkösdi király és királyné. Ethnographia 1906, 32–43; Dömötör Tekla: Naptári ünnepek — népi színjátás. Bp. 1964.

2 Iváncsics Nándor: Fakata-Fajankóhúzás Petőháza. SSz. 1957, 134–136.; Uő: Pünkösdi királyné Petőháza. Uo. 1958, 172–175.

3 Bács-Bodrog Vármegye I. k. (Magyarország Vármegyéi és Városai). Budapest 1909, 385.

4 Jókai Mór: Hétköznapok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962, 327. (A sajtó alá rendező Szekeres László véleménye.)

5 J. M.: Hogyan mulat a magyar nép piros pünkösdi napján? Vasárnapi Újság 1856, 165–166.

6 Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye II. k. (Magyarország Vármegyéi és Városai). Budapest, 1910, 13–14. A XIX. század közepéig volt szokásban a bikahajsz.

7 Jókai Mór élete és kora. Budapest, 1954, 62.

8 Csepreg monográfiusa nem szól a népszokásról (Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története. Budapest 1887.), viszont egy doktori értekezés bőséges teret szentel a pünkösdi király választásának s a királyné köszöntésének (Rajczy Mária Mechtilda: Csepreg irodalmi múltja és népköltészeti hagyományai. Sopron, 1943, 34, 42, 76). A csepregi s a dobóházi futtatásokról beszámol Csatkai Endre két cikke: Kiveszett Sopron megyei népszokások, Sopronvármegye 1923. VI. 15.; Kiveszett népszokások a csepregi járásban. Uo. 1925. X. 1.

Jókainak egy 1856-ban írott cikke alapján föltételezhetjük, hogy tökéletesen tisztában volt Jankovichék pünkösdhétfői „lófuttatás”-ünnepélyével. Így ír: „Tul a Dunán egy derék földes ur rendelést tett, és alapítványt hagyott, hogy a népszokásban régen divatozó pünkösdi király választás vidám ünnepélyvel legyen összekötve, mellynek közvetlen hatása egy nevezetes iparágra, a lónemesítésre kiterjedjen...”⁹

Már ez önmagában is arra ösztönöz, hogy abban az irányban nyomozzunk: ismerter-e Jókai a csepregi pünkösdhétfői lóversenyek menetét? Ugyanis cikke első részében apró változtatással egy 1823-as lófuttatás-pünkösdi király választás eseményeire ismerünk; de ez a hasonlóság megvan az Egy magyar nábob idézett fejezetével is.

Egy ismeretlen tudósító így adja hírül a csepregi népünnepélyt:¹⁰

A tudósítás elején néhány mondatot olvashatunk arról, hogy Csepreg a XVI—XVII. században virágzó mezőváros volt, gimnáziuma, nyomdája messze földön ismert, sokan Pannonia Scarabantia Julia nevű városával azonosították. Minden esztendőben választanak pünkösdi királyt. Délután 4 óra után tizenöt-tizenhat parasztleány indul a verseny színhelyére; „Elöl lovagol két helybéli Eskütt, kik Vezetők, 's Felvigyázók, ezeket követi gyalog a' marsot húzó Czigány kar, melly után egy legény veres zászlóval lovagol, mellette két lovas kivont karddal; utánnok jön a' mult esztendei nyertes, vagy is a' tavali Pünkösdi Király, kinek fejről zöld ágból 's virágokból font korona válláig fut le, ugy hogy orczája sem látszik; mellette két legény lovagol. Itt következnek már a' pályafutásra vállalkozott Lovagok. El érkezvén a' mezőnek sikabb tájára, megállapodnak, és minekutánna az Esküttek, Birák 's a' helybeli Uraság tisztjei a' nézőjet tágos két sorba állították, a' megállapodás helyén hagyván a' zászló-tartót, két oldal-kisérőivel, a' futtatók mintegy 600. lépésnyire éjszak felé mennek, hol őket egy pár Eskütt, 's többnyire egy Uraság Tisztje várja, mint felvigyázók. Itt a' futtatók egy sorba állván a' felvigyázóktól kimondott MARS, vagy SZABAD jelszóra el kezdik a' futtatást a' zászló felé, melly ekkor oldalaslag az emberek egyik sora végén szokott állani. Gyakran megtörténik, hogy a' magokra hagyott lovak a' legényeket el ragadván, görbén futnak, 's az embereket soraikban megzavarják. — A' melly futó a' zászlót először el éri, meg nyerte a' pályafutást; azért a' zászló előtte lebotsájtatván megköszöntetik, 's a' korona az előbbi Királytól el vétetvén, fejére tetetik, tudniillik, ha a' tavali Király, kinek hasonlóan futni kell, nem lett volna ismét a' nyertes. Egy rövid pihenés után ismét felmennek az előbbi futtatás kezdő helyére, 's újlag futnak. Ha az első nyertes ezen második futtatásban hátra maradna, el veszti a' koronát, 's az leszen a' Király, ki a' harmadik futásban nyer.”

A tudósító az 1823-as verseny érdekese történetét is hozzáfűzi ismertetéséhez. Az első két futamot ugyanaz a legény nyeri, tehát ő lenne a győztes, ha a második futtatásban el nem veszítette volna a „koronát”. Így harmadik futamra is sor kerül, melyben szintén diadalmaskodna, ha a tömeg kiáltozása meg nem zavarná. A cél előtt megáll, s egy másik versenyző ugrat be elsőnek. A futtatás győztesét így nem tudják igazságosan eldönteni. Le kell bonyolítani a negyedik futamot is. Ezen a kétszeri nyertes nem vesz részt, mert a többi legény — féltékenységből, irigységből — tartóztatta, akadályozta lovát. Tehát csak az ötödik futam dönti el végérvényesen a csepregi pünkösdi királyság sorsát az első két futam győztesének javára. A cikk szerzője megemlíti, hogy a legények sokszor akadályozzák egymást, mindenféle furfangos ötlellet. Érdekességképpen hozzáfűzi, hogy a lovasok után gyerekek is futnak, így gyakorolják magukat a jövővi viadalokra. A győztes lesz a pünkösdi király, kinek a verseny után következő egész esztendőben ingyen évési-ivási-szórakozási joga van, a többiek kénytelenek fizetni a költségeket. Ahogy a többi legény kénytelen őrizni lovait, marháit is.

Meglepő, hogy Jókai regényében is hasonlóképpen vonul föl a versenyre a menet.¹¹ Elöl a két esküdt, utánuk a cigánybanda (Jókainál: szekéren), majd tulkokat vezetnek

9 Vasárnapi Újság 1. h.

10 A' Pünkösdi Király a' Tsepregi lófuttatásban. Hasznos Multságok 1824. I. k. 258–262.

11 Jókai Mór: Egy magyar nábob. Budapest, 1962, I. k. 147–177. Sajtó alá rendezte: Szekeres László.

a mézárólegények (önálló lelemény vagy másutt tapasztalt élmény!), még a „*veres*” zászlós Varju uram is beleillene a csepregi menetbe. A pütkösi király mellett is ketten (!) haladnak, kiket a pályázó legények követnek, végül „*úri és fakó szekerek rende*” zárja a sort. Ugyancsak érdekes, hogy a pütkösi királyság odaítélését megnehezíti az, hogy Kiss Miska, a többszöri futamgyőztes elveszíti a pütkösi király koronáját. Így a „*bikahajszra*” marad a döntés.

Az eddigiekből következik, hogy Jókai ismerhette a Hasznos Multságok 1824. évi közlését. E tényt erősen valószínűsíti, hogy a regénybeli időszámítás szerint a Kárpáthy János birtokán rendezett király-választás is 1823—1825-re tehető. Az 1830-as évek sajtója többször foglalkozott e versennyé vált népszokással.¹² Többek között egy B. J. jelű tudósító ad hírt „Májusi-Király Csepregen” címmel arról, hogy május első napján az „*ifjak között lófuttatás*” lesz.¹³ Ha jelen lett volna az író, bizonyára pontosabb értesüléssel szolgált volna. Jókai tudott a csepregi lófuttatásokról, hiszen parányi hírlapi közlésektől terjedelmes beszámolókon keresztül a divatos szerkesztő, Frankenburg Adolf írásáig kedvelt témája volt ez a reformkori publicisztikának. A motívum-egyezések mondatják ki velünk, hogy a kecskeméti emlékek mellett a csepregi hírek, beszámolók alakították ki véglegesen Jókaiában az Egy magyar nábob említett fejezetét. A Hétköznapokban (a kecskeméti regényben) szó sincs lófuttatásról, ott csak a bikahajsz motívuma szerepel.

B. J. kis híret avval fejezi be, hogy fölszólítja az olvasókat: aki ismeri az ilyen s az ehhez hasonló népszokásokat, aki bővebb fölvilágosításokkal szolgálhat, küldje meg írását a szerkesztőségnek. Válasz nem érkezik. Ám alig lapozunk tizenkét oldalt, s a lapban Jókai nyomtatásban megjelent első művét — egy négysoros versikét — olvashatjuk.¹⁴

Pusztai László:

Köpp Farkas kismartoni festő képe a solymári r. k. templomban

A „*Vasárnapi Újság*” 1863. évi kötetében Zombory Gusztáv, a múlt század második felének festő-rajzolója rövid cikkben ismertette a solymári r. k. templom történetét. A templom oltárképei közül legbecsesebbnek a Wolfgang Köpp által készített „*Nepomuki Szent János megdicsőülése*” c. képet tartotta, amelyről a következőket írta: „a másik baloldali mellékoltárnak képe pedig Keresztelő Szent Jánost (!) ábrázolja, mely művészi tekintetben valamennyit felülmúlja, s a kép alján látható feliratból olvassuk, hogy Wolfgangus Köpp nevű bécsi művész festette 1782-ben, s az 1836-i kolerajárvány idején ajándékozta egy óbudai polgár”.¹

A kép valóban Bécsben készült, de a cikk írója valószínűen nem tudhatta, hogy a képet készítő Köpp Farkas Kismartonban született. Egyes források szerint a művész több oltárképet is festett magyarországi megrendelői részére, de egyelőre ez az egyetlen olyan festménye, amelyet hitelesen neki tulajdoníthatunk.² A magyarországi

¹² A csepregi lófuttatásokról több ízben apró hírekben megemlékezett a kor sajtója, úgy értékelve az eseményt, mint a vidék jelentős társadalmi eseményét. Lásd: Honművész 1833. I. 159—160; Uo. 1834. II. 342; Uo. 1835. I. 398. Az 1836. évi lófuttatás ismét háromszoros versenyt hozott: Regelő 1836. I. 357.

¹³ Társalkodó 1834. 216. B. J. egyébként „*Népszokások Vas megyében*” címmel is közöl etnográfiai adalékokat. Uo. 1839. 23—24.

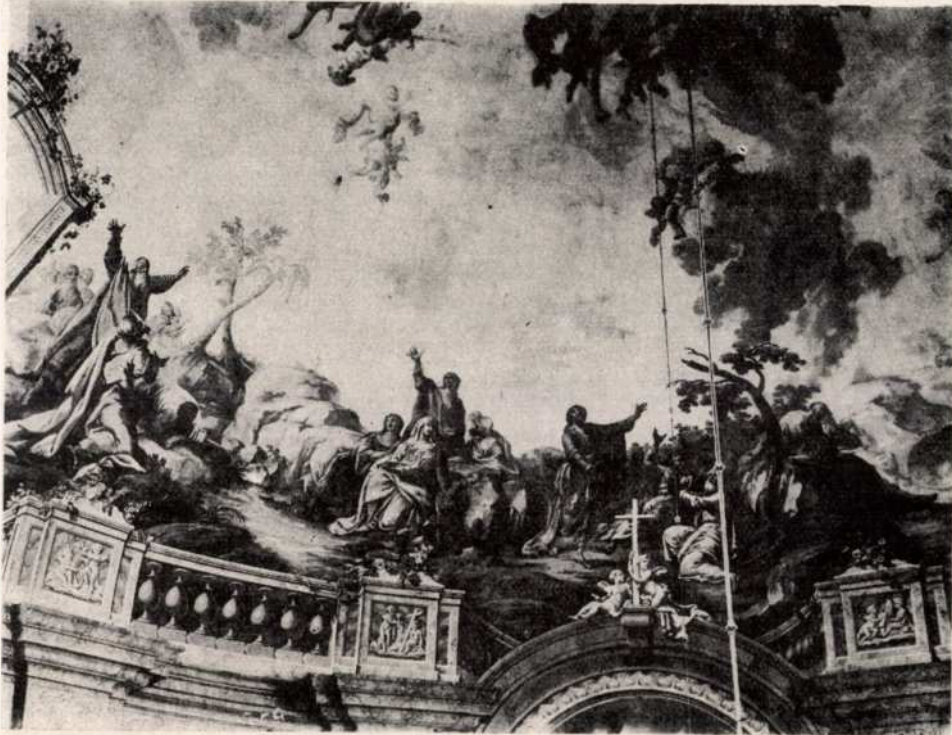
¹⁴ Társalkodó 1834. 228.

¹ Zombory Gusztáv: A solymári templom. Vasárnapi Újság 1863. 120. A képről szóló irodalom (Zombory, Garas Klára, Művészeti Lexikon) helytelenül Keresztelő Szt. Jánost említ.

² Nagler lexikon VII. kötetében megjegyzi, hogy Köpp Farkas tanulmányai befejeztével elhagyja Bécsset, és Bécsújhelyre megy, ahol több magyarországi templom számára oltárképeket fest.

barokk festészettörténeti kutatás feladata lenne, hogy a még lappangó műveket felkutassa, ami annál is inkább indokolt, mivel Köpp Maulbertsch tanítványa volt és egyházi témájú képein szinte szolgálisan követte mesterét. Nem véletlen a múlt század harmincas éveiből való megjegyzés: „Legtöbbször Maulbertschhez kapcsolódott, és ezen az úton olyan mértékben haladt előre, hogy alig lehet megkülönböztetni a két művész alkotásait”.³

A Köpp család kiterjedt, de igen kevésbé ismert nyugat-magyarországi művész-család volt. Köpp Keresztély 1733. február 8-án veszi nőül a kismartoni kastély kápolnájában Ziegler Justinát, az anyakönyv scriniariusnak, esztergályosnak nevezi; két fia születik Kismartonban: 1739. december 24-én Farkas, a solymári kép későbbi fes-

Köpp Farkas kismartoni festő „Nepomuki Szt. János megdicsőülése” című képe

tője és 1740-ben János György, később bécsújhelyi festő. Az apa többször szerepel az anyakönyvekben, 1763-ban és 1765-ben mint pictor montanus, azaz mint Kismarton hegyi negyedének festő lakója, ugyancsak 1765-ben ez a megnevezés, de mellette az áthúzott bejegyzés scriniarius. Valószínűleg eredetileg esztergályos lehetett, a maga erejéből vergődött fel a művész rangjára. 1766-ban Kismartonban József Antal Lukács nevű fia született. 1768-ban egy bécsújhelyi Gurschey nevű festő özvegyét vette nőül. A legfiatalabb fiú tájképeket adott ki metszetben, egyébként atyja nyomdokaiban járt mozaikművekkel.

Tekintve, hogy Bécsújhely vonzási köre mélyen benyúlt Nyugat-Magyarországra, a számos kisebb rangú oltárkép szerzői között valószínűleg a Köpp család munkái is

³ Österreichische National-Encyclopädie 1835, III, 241.

szerepelnek. 1772-ben Köpp Keresztély Farkas fiával együtt szerződik a kismartoni franciskánus kolostorral az akkor épülő ún. hegyi templom kupolájának kifestésére. Krisztus mennybemenetelét ábrázolja a kép, a kupola szélén tájjal és jellegzetes keresztben álló fákkal. Ekkoriban Farkast nemcsak ez a munka köti Kismartonhoz, mert már 1766-ban, fia születésekor is az anyakönyv szerint festő és „colonus”, helyben lakó. Keresztély 1780-ban meghalt, nem Kismartonban, tán Bécsújhelyen, ahol Farkas polgárjogot szerzett, és ahol János György is keresett festő volt. A festő-család még a XIX. század első negyedében működött Bécsújhelyen. Még három Köpp nevű festő ismeretes: Mihály, Károly és Viktor.⁴

Köpp Farkas 14 éves (!) korában már a bécsi Képzőművészeti Akadémia festészeti osztályának növendéke, Meytens igazgató és Maulbertsch tanár személyében igazi támogatókra talált.⁵ Alapképzését apjától, Köpp Keresztélytől szerezte, aki az Esterházy hercegeknél mint uradalmi építész-festő szolgált. A korai iskolázottság azt eredményezte, hogy a 14 éves festőnövendék az Akadémián az első évtől már önállóan alkot, ami 8 éven át, amíg az Akadémiát látogatta, az anyagi megélhetést is biztosította számára. Az Akadémián Maulbertsch-tól kapott ösztönzés egész életművén végigkíséri, de csak amikor egyházi megrendeléseknek tesz eleget. Korának festészeti elvei azonban nem elégtették ki a kísérletező művészt és egészen új festészeti technikát dolgozott ki önmaga számára, a scagliola technikát: stukkóalapon kézzel kialakított márványfelületet, amelyre a művész kompozícióját ráfestette, majd szintelen lakkréteggel bevonta. Ugyanezzel az eljárással készített mozaikokat is. Tulajdonképpen ezekkel a kompozícióival tette igazán ismertté a nevét szűkebb hazájában, Bécsben, szülőföldjén Kismartonban, sőt kísérletezései miatt az európai művészeti akadémiák tagsági címeikkel tüntetik ki, vagy a nem kevésbé fontos társadalmi egzisztenciáját is művészetének újító jellegével nyerte el I. Ferenc császártól és Európa számaltalan uralkodói udvarától.⁶

Műveit a hazai és osztrák képtárak és templomok őrzik. Festményei három kiállításon szerepeltek: 1927-ben és 1953-ban Kismartonban a művészettörténeti kiállításon⁷ és 1962-ben Sopronban a „Barokk festészet Magyarországon” c. kiállításon.⁸

A Solymáron lévő „Nepomuki Szent János megdicsőülése” c. képén is az Akadémián szerzett Maulbertsch-hatások újrafelvételét láthatjuk annál a művésznél, aki a 70-es évektől szinte élete végéig csak tájképeket fest és tájképmozaikokat készít.

Bár oltárkép, ez is stukkóalapozással készül. A kép középpontjától kissé balra, fehéres-szürke felhő-hegyen kissé esetlen lábtartással térdel Nepomuki Szent János, mélyen ülő szemével fölfelé tekint. Szemének irányában, az oltárkép felső ívének szürkésbarna felhőve alól, palmaágat és levélkoszorút hoz feléje az angyalok serege. A térdelő fialakkal szemben a felhőhegy jobboldalán mozgalmasan redőzött, piros drapériába öltöztetett angyal keresztet tart.

Köpp mestere, Maulbertsch, hasonló formában kétszer festette meg ugyanezt a témát. Az egyik kép a gráci Johanneumban lévő, 1738-ban készült, a másik a győri Xantus János Múzeum tulajdona, készülési idejét nem tudjuk.⁹

A solymári festményen látható repedések valószínűleg akkor keletkeztek, amikor új keretbe helyezték. A hagyomány szerint a képet az 1836. évi kolerajárvány idején ajándékozta egy óbudai polgár.¹⁰

4 Csatkai-Frey: Die Denkmale des Bezirkes Eisenstadt. Wien, 1932.

5 Fleischer Gyula: Magyarok a Bécsi Képzőművészeti Akadémián. Bp., 1934, 60.

6 1773-ban a bécsi Theresianum rajztanárává nevezik ki, 1774-ben a Bécsi Akadémia tagja, 1785-ben a firenzei, 1786-ban a berlini Akadémia választja tagjai sorába. Ugyanebben az évben a pápától elnyeri az Aranysarkantyú Rend kitüntetését, majd 1805-ben I. Ferenc Felsenthal előnévvel nemesi rangra emeli és birtokot kap. Nagler Lex. VII. k.

7 Csatkai Endre: Magyar festők művei a kismartoni Művészettörténeti Kiállításon. Magyar Művészet 1927, 393-394.

8 Mojzer Miklós: „A magyar barokk művészet” kiállítása a Fabricius-házban. SSz. 1963, 373.

9 Garas Klára: Franz Anton Maulbertsch, Budapest, 1960, 168; Ismeretlen Maulbertsch képek Magyarországon. Művészettörténeti Ertesítő 1957, 119 (7. kép).

10 A solymári plébános közlése szerint a plébánia ajándékozási könyvei 1862-ben elégték, így az ajándékozó neve nem állapítható meg.

Mai kerete koraklasszicista, fehér-arany színezésű fa, pilasztereken nyugvó fogrovas párkánnyal, illetve timpanonnal, amelynek félkörös ormán a Karácsony család címere látható.¹¹ A kép alsó sarkában piros betűkkel a jelzés: *Viennae, Wolfgangus Köpp 1782.*

Fried István:

Egy elfelejtett Gellert-levél

Monográfia¹ derítette már fel Christian Fürchtegott Gellertnek (1715—1769), a németországi korai felvilágosodás népszerű pedagógusának, írójának magyarországi hatását, kapcsolatait. A magyar felvilágosodás korszakának szinte valamennyi alkotója ismerte, használta a német költő műveit; követői között Ányos Pált, Szentjóni Szabó Lászlót, Versegly Ferencet, Ráday Gedeont, Földi Jánost is ott találjuk, Besenyei György és Kazinczy Ferenc is számon tartja Gellert műveit. Kis Jánosról pedig azt állapítja meg idézett monográfiánk szerzője, hogy „író tevékenységének tendenciáival Gellert nyomdokaiban halad.”² Hogy Gellert ilyen hatást tehetett, azon nem kell szégyenkeznünk. Johann Wolfgang Goethe önéletrajzi vallomása szerint ő sem kerülhette el — lipcsei tanulóévei alatt — Gellert iskoláját, csupán saját akaratából látogatta Gellert közkedvelt irodalomtörténeti kollégiumát s szemináriumát.³

Gellertnek ezenfelül még magyar tanítványai is voltak, akik a jó pedagógus hírnévét növelték; magyarországi népszerűsége szinte vetekedik a németországiéval. Azt is megemlíthetjük, hogy az egykori Magyarország területén élt többi nemzetiség irodalmára is hatással volt, a szlovák felvilágosodás jeles poétája, Juraj Palkovič is fordította műveit.

Rumy Károly György 1830-ban egy — addig ismeretlen, nyomtatásban még meg nem jelent — Gellert-levelet tett közzé, melyet a neves német költő egy Márk Frigyes (Friedrich Mark) nevű, soproni születésű diákhöz írt.⁴ Tudjuk, hogy az 1810-től egy darabig Sopronban tanárkodó Rumy sosem szakította meg Sopronnal való kapcsolatait;⁵ amikor csak tehetette, szólt a soproni kulturális vagy egyházi élet eseményeiről. Gamauf Theofil lelkésszel és történetíróval elég sűrűn váltott leveleket ahhoz, hogy a soproni újdonságok eljussanak hozzá. Kedves tanítványa volt Sopronban Edvi Illés Pál, aki magyar népdalokat szállított számára.⁶ E népdalok majd az angol John Bowringhoz kerülve jutnak az európai közvélemény elé. Másutt a délibábos nyelvészet egyik soproni képviselőjét, Szabó Józsefet említi.⁷

E híradás-sorozatában látott napvilágot a Gellert-levél is. Valószínűleg soproni tanárkodása idején jutott a levél birtokába. Miért csak 1830-ban tette közzé, holott a hasonló jellegű közléseknek jóval előbb is örvendett volna bármely magyarországi német nyelvű lap?

¹¹ A falu a Karácsony család birtoka volt, az oltárkép keretét a család készítette a múlt század elején.

1 Várady Imre: Gellert hazánkban, Budapest, 1917.

2 Uo. 73. lap.

3 Goethe: Költészet és valóság, Budapest, 1965, 228. lap.

4 Ein noch ungedruckter Brief Gellert's an den Studenten Friedrich Mark, aus Oedenburg, Pressburger Aehrenlese 1830. Nr. 39.

5 Fried István: Rumy Károly György soproni évei. SSz. 1963. 69—74; Rumy Károly György soproni vonatkozású gyűjteménye. I. h. 282—284. lap.

6 Rumy: Erfreulicher Fortgang der Sammlung magyarischer Volkslieder. Pressburger Aehrenlese 1829. Nr. 58.

7 Uo: Wie schrieben einst die Magyaren? Pressburger Aehrenlese 1830. Nr. 82. Vö. még Németh Sámuel: Egy soproni ábrándos történetíró; Borgátai Szabó József. SSz. 1941. 95—108.

Az ártatlan adatközlés tudatos célzatot rejt magában. A magyar irodalomban az 1830-as esztendőök végén kezdik kétségbe vonni a magyarországi német irodalom létjogosultságát. Ekkor kezdődik meg a támadássorozat a magyarországi német irodalom „hazafiatalan”-nak tartott képviselői ellen. Romy Károly György tevékenyen vett részt e küzdelemben, minden apró adattal e se nem német, se nem osztrák, hanem sajátosan magyarországi német irodalom mellett érvel. Ezeknek az érveknek a sorában jelentős szerep jut a magyar-német kapcsolatokat dokumentáló írásoknak. Ezért teszi közzé 1830-ban a soproni diák levelét, mely Gellert nevét, pedagógusi tevékenységét hirdetve valóban érdekes darabja a német—magyar művelődési összefonódásoknak. A címzett, a soproni diák kiletéről nem sikerült semmit megállapítanunk. A levél szövegét Romy közlése alapján tesszük közzé:

„Hochedler, hochzuverehrender Herr!

So herzlich gern ich Ihren Wunsch, einige Zeit zu Leipzig studieren, erfüllet sähe, so kann ich Sie doch nicht mit Gewissen zu uns kommen heissen. Es ist wahr, ihre Hand is gut, aber es ist doch keine sächliche (!), und Sie würden also Ihren Unterhalt durch Abschriften auf unserer Akademie nicht finden.⁸ Andere Wege zu Ihre Fortkommen sehe ich bey uns gar nicht, und wie sehr, liebster Herr Mark, würde ich Sie und mich beklagen, wenn ich Sie Bey Ihrem grossen Eifer für die Wissenschaften Mangel leiden sähe und Ihnen nicht helfen könnte, und Sie doch hierher gerufen hätte. Selbst einige Herren Ihrer Religion,⁹ die bey uns studieren, haben kein Mittel gewusst, Ihr Verlangen zu befriedigen, so gern sie auch bloss auss Freundschaft für mich, es gethan hören. Getrost also lieber Mann! Itzt scheint es nicht Ihre Bestimmung zu seyn, dass Sie bey uns die schönen Wissenschaften studieren sollen:¹⁰ aber fahren Sie fort, dieselben in Wien zu treiben. Sie haben, nach Ihrem Brief zu urtheilen, schon einen glücklichen Anfang darinnen gemacht. Ist es Gottes Wille, nun so werden sie noch zu uns kommen, wenn auch noch so wenig Anschein vor unsern Augen vorhanden ist. Gott beglücke und segne Ihren Fleiss für Weisheit, Wissenschaft und Tugend zu Ihrer und vieler Menschen Wohlfahrt. Ich verharre Zeitlebens mit aller Hochachtung und Liebe, Ew. Hochedlen ergebenster Diener, Gellert m. p. Leipzig, den 6ten November 1769.”

A levél már csak azért is figyelmet érdemel, mert szinte néhány héttel Gellert halála előtt íródott.¹¹ Kiténik, hogy válaszlevélről van szó. Az ifjú, Bécsben jogot tanuló Márk Frigyes nyilván Gellerthez fordult: segítse a lipcsei egyetemre való átiratkozását, hogy a jog helyett a számára rokonszenvesebb széptudományokról szóló előadásokat hallgathassa. Gellert szívesen fogadja ugyan a derék soproni ifjú kérését, de sajnálattal visszautasítja. Nem hívhatja Lipcsébe, mert nem tudja megélhetését biztosítani. Maradjon csak Bécsben, s leveléből tehetségesnek ítélve, haladjon tovább a megkezdett úton. Egyszer — ha a körülmények is úgy adják — talán a lipcsei egyetemre is eljut. E levél alkalmasnak látszik arra, hogy a jó pedagógus hírében álló Gellertől újabb kedvező benyomást tegyen. Józanság, szerénység, pontos válasz a kérdésekre: a racionalista német író jellemző tulajdonságai. Ezeket becsülte meg benne kora és magyar utókora, melyhez érdekes adalék ez a levél. Valószínűleg a legutolsó, melyet Gellert Magyarországra küldött.

⁸ Romy a német nyelvű cikkhez német nyelvű jegyzeteket mellékel. Ebből kivonatolunk: A levélből kiténik, hogy Márk szülei oly szegények voltak, hogy nem voltak képesek gyermekük lipcsei iskoláztatását biztosítani. Ezért ezt saját magának kellett — magántanítás vagy másolós segítségével — megtennie. Romy még ismert olyanokat, akik a múlt században (itt: a XVIII. században), — hogy a németországi egyetemek látogatását megvalósíthassák — ilyen módon tartották el magukat.

⁹ Márk katolikus volt (Romy jegyzete).

¹⁰ Márk a bécsi egyetemen tanult jogot, de Lipcsében a széptudományokban akarta magát fejleszteni (Romy jegyzete alapján).

¹¹ Gellert 1769. december 13-án halt meg.

Sopron vármegye 1646. évi tisztújító közgyűlésének előzményei és Nádasdy Ferenc

Ismeretes, hogy Nádasdy Ferenc már 8 éves korában, 1633-ban Vas megye főispánja, s így elsősorban ennek a hivatásának élt, de — mint gyerkőc ifjú — jártas volt az ev. teológiában is és Sopron vármegye katolikus főispánjával, Esterházy Miklóssal hitvitát folytatott. E vitában végül is beadta a derekát, mert feleségül vette Esterháznak Julianna nevű lányát, kinek kedvéért 1643. nov. 25-én a csepregi templomban áttért a katolikus vallásra.

Nádasdy azonban ellenezte Esterháznak Rákóczi György elleni hadviselését, de Esterházy főispán Sopron vármegyének 1644. augusztus hó 11-én tartott közgyűlésén elrendelte: „A török közeledtének a hírére a vármegye elrendeli a Rábaközben a katonaságot. Minden polgárnak legyen jó fegyvere (ellenkező esetben a szolgabíró megbünteti). Mivel a szolgabírák a Rábánál vannak (nincsenek idehaza), elrendeljük, hogy helyetteseik legyenek.”¹

1644. augusztus 22-én Esterházy Batthyány Ádámmal és Zrínyi Miklóssal hadba vonult az erdélyi fejedelem ellen. A fiatal Zrínyi Miklós 800 főnyi sereggel vonult át Sopronon. Seregeik nyomában Sopron és a vármegye falvai is sokat szenvedtek az átvonuló katonaságtól; Nádasdy nem tartott velük. Az átvonuló sereg nyomában megjelent a pestis, melynek során 1644-ben 1450, 1645-ben pedig 1029 személy halt meg, s a pestis miatt Székely Sára asszony sem mehetett ki Sopronból Ságbon levő birtokára.²

Rákóczi György győzelmét követően a linzi békekötés tárgyalásait Esterházy vezette, de ezek befejezése előtt, 1645. szept. 11-én Nagyhóflányban meghalt. A főispán-ságban fia, László követte. A király — a katolikus papság ellenzése dacára — 1646. október 22-én teljes egészében törvénybe iktatta a linzi békét.

A csepregi felsőjárásnak ebben az időben Beleznay Ferenc volt a szolgabírája. A járás területén sok olyan birtoka feküdt Nádasdynak, melyekből az ő atyja bérki-egésztés stb. címén kisebb-nagyobb nemeseknek „életük tartamára” átengedett egyes részeket. Ezeket a nemeseket Nádasdy kapzsisága ellen Beleznay igyekezett megvédeni törvényes jogaikban. Nádasdy ezért az alábbi utasítás 3. pontjában megrója:

*Az mastanyi Sopronvármegyei Gyűlésre Vitnyédi János
Uramnak adatott Instructio.*

1. Cziráky Uramat kölletik marasztani, hogy eő kegyelme még maradjon az Vice Ispánsághban, ha tovább nem is, csak míg ez Ország Gyűlése véghben megyen; ha pedig ugyan ű kegyelme semmi okon mégh maradni nem akarna, kegyelmed Szalay Gábor Uramra adgyon voxot.

2. Az Rábaközi Szolghabirósághra kiket Candidáltak, minkett arról senki nem tudósétott s — minthogy nem tudgyuk kik legyenek a Candidátusok, abban kegyelmed senkire voxott neis adgyon.

3. Szánthóházy József Uram maga maradjon mégh ismégh az Szolgabirósághban. Beleznay Ur helett penigh kegyelmed Fenyesy Mihályra adgyon voxott; s — ha Beleznayt mégh akarnák marasztani — minden módon azon legyen kegyelmed, hogy föl szabadullyon, mivel eddigh is igen káros volt nekünk ez a Tiszt.

1 Sopron vármegye 1644. évi közgyűlési jegyzőkönyve.

2 Győr-Sopron megyei 2. sz. lt. Acta juridica, fasc. 40. Nr. 1828.

4. Ha történetből vagy a Fő Ispán avagy a Vármegye rayta erősödnék, hogy Eörsy Sigmondott választanák az Vice Ispánsághra, kegyelmed se voxott, se consensust rá ne adgyon, hanem Contradicállyon és protestállyon ellene az mi nevünkkel, hogy egyálttalyában Vice Ispánnak nem akarjuk ismerni s a Protesttatiott penigh Notárius Urammal beis irassa midgyártt a Protocollumba illyen formán, mint ide aláb megh vagyon irva:

Forma Protestationis

Erti Gróf Nádasdy Ferencz Ur ü Nagysága, hogy Fő Ispán Ur ü Nagysága és az Nemes Vármegye Eörsy Sigmondott Vice Ispánnya akarja tenni, ü Nagysága azért, mint az kinek töb vagyon ebben a Vármegyében és jobban is érzi a dolgott, ha mi nehézségek az Vármegyében esnek, egyálttalyában ü Nagysága Contradicál és Reclamál s Notárius Uramatt solemniter inhibeállyá, hogy meg ne esküttesse, annectálván cum solemni protestatione aztis, hogy — ha ezen ü Nagysága Protestatiója ellen méghis az Nemes Vármegye acceptálná — sohol ü Nagysága az maga jószágába nem admittállyá, se Törvényét semmiben nem veszi, sótt— ha minden procedálni kezdene — *ha mi rayta történik, ü Nagyságának ne tulaydonéttassék, mivel Juris et Justitiae administrationem Infarmis, Leveles hóhér és Gyilkos embertől nem akar venni.*

5. Kegyelmed a Vármegye Instructiójában beirassa:

1. Hogy bona ad austriam posessa — mellyett ü Fölséghe már megh ígértt s Articulis is vagyon róla — Magyar Országhoz vissza foglaltassék s hasonlóképpen Szarvkú is az Kanisay Familiának megh adassék az ü Fölséghe kegyelmes Resolutiója szerint az utóbbani Ország Gyülésében lett Articulusnak continentíája szerint s hogy penigh mégh sub Diaeta effectuáltassék, ü Fölséghenél követ Uraim azon instálylyanak.
2. Tudgya jól a Vármegye, hogy szegény asszony, mikor Forgác Uramtól semmi maradékja, s ha szintén maradt volna is, ugyis semmi Forgács Uramat nem illetné, mivel akkor is házasságoknak ellene mondottunk, mast pedig praetendálván valami Testamentumot, ugy akarja, hogy longus processussal keressem az magam sajáttyát. Azért az Vármegye adgya azt is Instructióban az követeknek, hogy tegyenek instantiátt (sic!) felöle tétessék valami végezés ugyan mast in Diaeta, miképpen kölllessék in similibus Casibus contra tales procedálni s ne mennyen hosszu processusra, mert ha ez mast mi raytunk megtörtént, ennek utánna más árva Urfiakon is megh történhetik.
3. Mivel sok és véghetetlen alkalmatlanságokat cselekesznek az határok dolgában az Kúszeghy Város és hozzátartozandó némelly jószágbeliek az én Kalastromi jószágimbeliek ellen, instálylyanak ü Fölséghenél, méltóztassék kegyelmesen azon Privilegiumimatt revideáltatni s igazéttást tétetni.

Ex Castro Keresztur 3 Április 1646.

Comes de Nádasd s. k. P. h.³

Nádasdynak ilyen erélyes hangú követi utasítását nem csupán az támasztotta alá, hogy „neki több vagyona” volt Sopron vármegyében, hanem az is, hogy közben a ranglétrán emelkedett: 1644-ben királyi tanácsos, 1646-ban királyi főkamaramester

3 Orsz. lt. Bezerédy cs. lt. vámoscsaládi ág. B. VII. oszt. fasc. VII. Nr. 9.

lett. Utasításainak legnagyobb része teljesült is, pedig Eörsy Zsigmondra tett „leveles hóhér, gyilkos ember” kitételeit meg sem indokolta, mert „gyilkosságai” az akkor élők előtt közismertek voltak. Ezekért — Sennyei István püspök közbenjárására — a király megkegyelmezett neki. Róla egyelőre azt jegyezhetjük meg, hogy Esterházy Miklósnak kedvelt embere volt és az elhunyt Réchey Bálint alispán utódjául 1637. április 28-án egyhangúlag választotta meg a vármegye alispánnak, mely tisztséget 1643. július 15-ig viselte. Ekkor önként mondott le alispánságáról. Helyébe Cziráky Adámot választotta meg a vármegye. Nádasdy kívánságára Cziráky Adám 1651. október 10-ig maradt a vármegye alispáni székében.

Nádasdynak mostoha atyjával, Forgáccsal szemben felhozott indokai és aggályai — bár eléggé megkésve — szintén simán rendeződtek. 1654-ben ugyanis Nádasdy és felesége kérésére a király új adományul nekik adta a 200 000 frt értékű következő birtokokat:

Keresztur kastélyt és az ottani mezővárost; Csepreg és Fertőszentmiklós mezővárosokat a hozzájuk tartozó pusztákkal és majorokkal; Szerdahelyt a hozzácsatolt széplaki birtokrészsel; Kapuvár várához tartozó Endréd, Süttör, Csapod, Vitnyéd és Sarród községeket; valamint mindazokat a Nádasdy-javakat, amelyek különböző alkalmakkor és különböző személyeknek zálogosítottak el, de amelyeket ő feleségével együtt visszaszerzett (Homok, Hidegség, Boz, Dávid-Cenk, Nagy-Cenk, Pereszteg, Kövesd, Lövő, Horpács, Lédec, Gógánfalva, Újkér, Iván, Pusztacsalád, Tormási major és Cséri major); továbbá a következő malmokat: a Szentkirály-malmot, a csepregi Gyüpi-malmot, Endréd, Söjtör, Csapod, Vitnyéd és Sarród malmait. A beiktatást Zeke István királyi emberként végezte Fólnay Ferencsel, a vasvár-szombathelyi káptalan prépostjával, a beiktatásnak senki ellene nem mondott, csupán Hegykőről jelent meg a beiktatásnál Garay György nemes özvegye, Kasznár Katalin.⁴

Ez a beiktatás lényegesen megkönnyítette Beleznay Ferenc főszolgabíró szolgálatát is Nádasdyval szemben. Beleznay egyébként is keményen állta a sarat a maga helyén, és még 1658-ban is Sopron vármegye főszolgabírája volt.⁵

4 Orsz. lt. Eszterházy cs. lt. 113 csomó. C fasc. Nr. 118.

5 Győr-Sopron megyei 2. sz. lt. Acta juridica. fasc. 33. Nr. 1537. N.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Kovács József László:

A közép-európai humanizmus kérdései

*(Ülészak Lackner Kristóf születésének 400. évfordulója alkalmából,
Sopron, 1971. május 6–8.)*

A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz-kutató Csoportja, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a József Attila Tudományegyetem és a Kossuth Lajos Tudományegyetem régi magyar irodalomtörténeti tanzékei ezévi kihelyezett ülészakukat Sopronban rendezték meg. Ezzel egy korábbi, néhány éve kialakult hagyományt folytattak, az előző évben a manierizmus problémáit tárgyaló megbeszélésre Sárospatakon került sor.

Nemzetközi jelleget biztosított az ülészaknak az a körülmény, hogy a budapesti, a debreceni és a szegedi egyetemeket, a pécsi akadémiai intézetet képviselő előadók mellett Újvidék (Novi Sad), Zadar, Krakkó és Varsó egyetemeinek előadói is bemutatták a kutatás állását a közép-európai humanizmus kérdéseinek témakörében. Ebben az évben azért választották vendéglátó városnak Sopront a magyar és a külföldi humanizmus-kutatás szakemberei, mivel 1971 egyben Lackner Kristófnak, a magyarországi későreneszánsz kiváló alakjának 400. születési évfordulója. Sopron városa is azért vállalta szívesen a házigazda szerepét, mivel ezzel is kifejezte a haladó hagyományok ápolásának fontosságát, Lackner Kristóf élő megbecsülését.

Dr. Erdély Sándor Sopron város VB elnöke bevezető szavaiban plasztikus Lackner-képet vázolt fel a résztvevőknek.

Az első előadó, Dávid András (Újvidék) a magyar humanizmus legjelesebb uralkodójának, Mátyás királynak ma is élő, folklorizálódott emlékét mutatta ki a délszláv népköltészetben számos mesetípus összevetésével. Majd Benda Kálmán kitűnően felépített, gazdag anyagú előadása következett „A magyar rendi ellenállás ideológiai alapjai” címmel. Így Lackner korszakába, a XVII. század első évtizedeibe értünk, ehhez szerencsésen kapcsolódott Tarnóc Márton Bethlen Gábor művelődéspolitikáját összegező előadása, ugyanígy mutatta be Sziklay László Thurzó György udvarát mint későreneszánsz irodalmi és tudományos központot. Mindkét előadás annál is inkább beleilleszkedett az ülészak sorozatába, mivel Lackner és Thurzó György között meleg emberi kapcsolat alakult ki (Lackner a nádornak ajánlotta a *Coronae Hungariae Emblematica Descriptiōt*, azt írva a mű előszavában, hogy Thurzó pártatlan igazságossággal intézi a soproni evangélikusok kéréseit is), Bethlen Gábor pedig szívesen látta 1619 és 1621 között udvarában a besztercebányai országgyűlésen is résztvevő polgármestert, még diplomáciai megbízásokkal is ellátta.

Külön érdekesség volt, hogy a külföldi vendégelőadók Štefan Barbarić Zadarból, Urban Waclaw Krakóból és a következő napon Jan Ślaski Varsóból, mindhárman magyar nyelven adtak elő. Pirnát Antal gondos összefoglalást adott az antitrinitáriusok és az arisztotelianusok kapcsolatairól.

A május hetedik, pénteki előadások egy része a prózakutatás jegyében hangzott el, így a már említett Jan Ślaskié is, aki a meghívóban olvasható cím „A lengyel próza modelljének változása” helyett „Justus Lipsius és Lengyelország” címmel adott elő. Kovács Sándor Iván Justus Lipsiusról és a későreneszánsz utazási irodalomról beszélt. Gyenis Vilmosnak a reneszánsz széppróza néhány sajátosságáról elhangzó előadása élénk vitát váltott ki. Angyal Endre sok képzőművészeti anyagot is belevont a kelet-középeurópai manierizmus problémáiról elhangzott előadásába.

A 7-i, péntek délutánra tervezett előadások helyett csak e sorok írója beszélt Lackner Kristóf soproni tudós társaságáról, mivel Mollay Károly („Német nyelvű írásbeliség és szépirodalom a XVI. század végén Sopronban”) sajnálatunkra nem tudott személyesen megjelenni. Az ülészak előadásait számos soproni érdeklődő kí-

sérte figyelmével, annál sajnálatosabbnak tartjuk, hogy a Kisalföld riportere az előadások látogatása helyett a nyomtatott meghívó szövegét közölte, így a témaváltozásokat, vagy az előadások elmaradását nem vette észre. Az érdeklődők az ülészak teljes anyagát olvashatják majd a Magyar Tudományos Akadémia világirodalmi folyóiratában, a *Helikonban*.

Az eredményes ülészakot a harmadik napon kirándulás zárta, az ülészak résztvevői tisztelegtek Széchenyi István nagycenki sírjánál, majd megismerkedtek a megye jelentősebb építészeti alkotásaival, a sopronbánfalvi, a sopronhórpácsi templommal, a nagyszabású, román stílusú lébenyi templommal, a hidegségi koraközépkori freskókkal és az irodalmi emlékek szempontjából is nevezetes Fertőd barokk kastélyával, melynek legfényesebb korszakát éppen Bessenyei György örökítette meg „Az eszterházi vígasságok” című 1772-ben megjelent verses munkájában.

Horváth Zoltán:

„Dr. Lackner Kristóf és kora” című kiállítás a Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltárban (Sopron)

(1971. máj. 6—október 15)

A kiállítási terembe lépő vendégünket Lackner Kristófnak (1571—1631) 1602-ben Prágában, ismeretlen festő által olajjal festett arcképe fogadja. Szemben ismertetés olvasható Lackner életéről és működéséről. A tárlók felett Lackner jelmondatai láthatók, amelyekkel az 1892—1894-ben lebontott régi városháza falait ékesítette.

I. (tárló) Lackner Kristóf származása

A Lackner család származási helye Tittmoning, Bajorország, a salzburgi érsekség. A Salzfass című folyóiratban a tittmoningi városkaput láthatjuk. Lackner Kristóf nagyapja, Sebestyén aranyműves volt és mesterségét Bécsben tanulta, melyet Sprung Márton 1543-ban bizonyosságlevelével tanúsított.¹ Apja, Lackner Ádám is aranyműves, soproni letelepedését követően 1568. dec. 15-én jegyezték be nevét a polgárkönyvbe.² Felesége Schiffer Borbála, korábban özv. Kolb Jánosné, kinek 1570. február 24-én kelt végrendeletét olvashatjuk.³ Lackner Kristóf nyolcéves korában vesztette el édesanyját. A Tittmoningben maradt Lackner-ág jelentősebb tagja: Lackner Wolfgang ötvösmester. A tittmoningi templomban lévő szentségtartójáról fényképet mutatunk be (1712). A tárlóban találjuk még Sopron város fametszetes látképét 1562-ből és két db. XVII. századi ajtópántot a Storno család gyűjteményéből.⁴

II. Lackner ifjúsága, tanulmányai

A városi tanács 1599. június 11-én kelt jegyzőkönyvi határozata volt, hogy az ügyiratokat magyar nyelven kell előterjeszteni, mert Sopron Magyarországon van.⁵ Lackner Ádám fiát Csepregbe küldte magyar nyelvet tanulni. Az iskola rektora Gabelmann Miklós. Bemutatjuk egyik munkáját, melyet Dobó Ferenc lévai várkapitány és az esztergomi bég párhajáról írt (Monyorókerék 1588. Berzsényi Gimnázium tulajdona RMNY. 618.). Egyik érdekesség: Csepreg mezőváros középkori pecsétje az 1360. évi oklevélen.⁶

1 Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár (GySmL: 2) Oertl-rendezés. Lad. I. fasc. III. Nr. 105.

2 Uo. Polgárkönyv 1535—1624.

3 Uo. Lad. I. fasc. 1. Nr. 1.

4 Tárgyi emlékeket és iratokat az alábbi intézmények és magángyűjtemények kölcsönöztek kiállításunk rendezéséhez: Országos Széchényi Könyvtár (OSzK); Magyar Nemzeti Múzeum (MNM); Storno gyűjtemény; Langer-Zettl gyűjtemény; Evangélikus Egyházközség Levéltára Sopron és Budapest; All. Berzsényi Gimnázium; Soproni Liszt Ferenc Múzeum.

5 GySmL: 2 Tanácsi jegyzőkönyv (Jkv.) 1599. június 11.

6 Uo. Diplomatarium (Dl.) Nr. 3398.

A nyugtalan ifjú Csepregből Morvaországba távozott, ahol katona volt, majd apja műhelyében tanulta az aranyművességet. Az egykori csepregi rektor, Gabelmann Miklós azonban magához hívta Grácba a főiskolára, hogy tovább tanuljon. Lackner Grácban érkezését írt, s ezt megküldte a soproni tanácsnak. Apja válaszlevelének fogalmazványából megtudjuk, hogy az érkekezést a tanács (Nagy Tamás és Faut Márk krónikáiró) nem sokra méltatta. Fia kérésére közli, hogy születésének ideje 1571 novemberére, mégpedig az Erzsébet napi vásárt követő harmadik nap, tehát nem november 19-e, ahogy azt több irodalmi munka állítja. A tárló anyagát színesíti Nagy Tamás belső tanácsos címeres nemeslevele (1593. jan. 9).⁷ Együttal utalunk arra, hogy a városi tanácsban magyar nemesek is voltak. Grácban báró Saurau Farkas főmar-

sall nevelőül fogadta Lacknert a páduai egyetemre induló fia mellé. Bemutatjuk a XVII. századi Páduát eredeti metszetben és a város leírását 1600-ból Andrea Scoto Itáliáról szóló művében (Berzsenyi Gimn. F. 240). Láthatjuk egyetemi felvételét tanúsító okmányát (1593. dec. 7. OSzK. Fol. Lat. 2740), Fabricius Gáspár nyugtáját, ki elismeri, hogy 20 rajnai tallért vett fel Lacknertól mint a Saurau család nevelőjétől (1594. okt. 10).⁸ Lackner barátságot kötött a Páduában tartozkodó Senczi Molnár Alberttel, az első neves magyar műfordítóval (1574—1634). Senczi Molnár Albert arcképe (metszet) mellett helyeztük el latin—görög szótárát, melyet Heidelbergben 1621-ben adott ki (Berzsenyi Gimn. BA. 124). A műfordítót és író 1614-ben Lackner megvendégelte soproni házában. Tárgyi emlék 1600-ból egy tölcséres pohár (MNM).

⁷ Uo. Lad. XLIV et TT/n.

⁸ GySmL: 2 Oertl-rend. Lad. I. fasc. 1. Nr. 2/1

III. tárló

Lackner az örökösödési jogról készített doktori értekezést. A szép kiállítású munka 1595-ben jelent meg Páduában (OSzK. RMK. II. 367). Az értekezés mellett találjuk doktori oklevelének másolatát is (1595. szept. 5. OSzK. Fol. Lat. 2740). Páduából kisebb itáliai utazásra indult. Utazásának fontosabb állomásait egy XVII. századi színes térképen jelöljük. Bizonyítványt kapott a sienai egyetemre (1597. jan. 22.) és a bolognai egyetemre (1597. jún. 14.) való beiratkozásáról is. A Siena főterét ábrázoló metszet mellett Andrea Scoto leírását találjuk. Utazási költségzámolója is megmaradt.⁹

IV. Lackner Sopron város élén

Lackner — hasonlóan apjához — gazdag özvegyasszonnyal kötött házasságot. 1598. június 14-én vette feleségül Tótl János soproni polgármester özvegyét, szül. Gurtner Orsolyát. Házassági szerződése, valamint a városi tanácsosokat esküvőjére hívó levele vezeti be a tárló anyagát¹⁰ (1598. jún. 5.). Lackner Kristófot kortársai mint „szép doktor”-t emlegették. Önarcképét 1611-ben készítette. Az eredeti rézmetszetről számos levonatot készített az Idegenforgalmi Hivatal (Ev. Egyházközség). Vagyonát jelentősen gyarapította. A piactéri (Beloianisz tér 8) ház teljes tulajdonába csak 1629-ben jutott. Az adás-vételi szerződés tanúsága szerint Pfändler Márton házrészét 1500 frt ért vette meg.¹¹ Az első hivatalos ténykedését az 1598. december 18-án kelt jegyzőkönyv őrízte meg. Ekkor Gencsi Gergelyné ügyfelének ingatlanügyében kért különféle intézkedéseket a tanácstól. Városbírónak 1603-ban választották meg első alkalommal.¹² Bíró volt még 1604-ben és 1607-től 1611-ig. A városi vezetők 1603. évi névsorában a második, előtte Szentbertaláni Menyhért polgármester állt. Magyar nemesiségért 1600-ban folyamodott és a fogalmazványi példány megőrizte címertervét is.¹³ A tárgyi emlékek közt találjuk Lackner eredeti metszetét a város látképevel és címerével. Az iratanyaghoz illő a város 1346. évi bírói pecsétnyomója.

V. A város lakossága a lutheri reformáció oldalán

Lackner idejében is a várospolitika irányítója a többségében evangélikusokból álló tanács. A reformáció eszméinek terjedését Sopronban II. Lajos Luther tanainak kiirtása és Luther könyveinek megégetése tárgyában kiadott rendelete sem akadályozhatta meg (1525. okt. 14.).¹⁴ A soproni könyvégetés után titkon terjedt a reformáció, majd Gerengel Simon 1562-ben megszervezte az evangélikus gyülekezetet. Gerengel munkái közül láthatjuk 1596-ban kiadott kátéját és egyik prédikációjának előszavát, melyben üdvözölte a város vezetőit. A korszak egyik legszebb kultúrtörténeti emléke a Szent Mihály templomban használt biblia (Augsburg, 1604. Ev. Egyházközség La. 51). A képek nem nyomdai, hanem kézi festéssel készültek. A levéltár egyik érdekes irata Luther Márton sajátkezű levele 1532-ből.¹⁵ Sopron lélekszámáról és a lakosság vagyoni differenciálódásáról a XVI—XVII. századi adójegyzékek alapján készített statisztikai táblázat ad áttekintést.

VI. Bocskai hadai Sopront ostromolják

A XVI—XVII. századforduló nagy történelmi eseményére, a tizenéves háborúra emlékeztet Hans Siebmachernak Győr (1595) és Esztergom (1598) visszavételéről készített rézmetszete (MNM). A hadjárat második felében, Bástá és Belgiojoso császári

9 Uo. Nr. 2/7

10 Uo. Lad. XXVIII. et CC. fasc. II. Nr. 107.

11 Uo. Lad. I. fasc. II. Nr. 47.

12 Uo. Gemeinbetrachtung 1603.

13 Uo. Lad. XIV. Nr. 2.

14 Uo. Dl. 2700.

15 Uo. Lad. XII. et. M. fasc. IX. Nr. 311.

hadvezér kegyetlenkedései és zsoldosainak garázdálkodása miatt Erdélyben felkelés tört ki. A mozgalom élére Bocskai István állt (1604–1606). Róla Caymox Balthazár készített rézmetszetet (MNM). Sopron nem nyitotta meg kapuit Bocskai hadai előtt. Az ostrom részletes leírását Payr György és Payr Mihály krónikájában találjuk.¹⁶ A „szövetséges” császári hadsereg sem viselkedett másképpen, mint a hajdúk. A harcok során a külvárossal együtt a Szent Mihály templom berendezése is elpusztult. Képet látunk a Szent Mihály templomról és az azt körülvevő bástyafalról. Lackner kapitány volt. A korabeli állapotok hű jellemzését tükrözi az a levél, melyet Nádasdy Tamás és Dersffy Ferenc, Sopronnal szomszédos birtokosok írtak Trautmansdorf császári vezérhez, a város „védőjéhez” (1605. jún. 17).¹⁷ Tárgyi emlékek: ikerserleg egyik fele a XVI. századból (MNM), buzogány (1696), pénzmérő a XVII. századból (francia) nürnbergi vonalzó és mérce (Langer-Zettl gyűjtemény).

VII. Lackner küzdelme a város jogaiért

A város féltékenyen vigyázott kiváltságaira, azokat az uralkodókkal megerősíteni és gyarapíthatni igyekezett. Védekezett a nemesi törekvésekkel szemben is. A török elől betelepülő nemesektől reverzálist kért, hogy a városfalon belül nemesi kiváltságaikkal nem élnek. Kelemen Andor reverzális-levele is ezt bizonyítja (1603. márc. 1).¹⁸ A polgárság egyik fő jövedelmi forrása a bor, a polgárok érdekeit szigorú rendszabályok védelmezték. A városba csempészett idegen bort megbírságolták, esetenként elkobozták. Borának megbírságolása miatt kérte levelében Csömötei Borbála pinnyi földbirtokosnő komaurának, Lackner polgármesternek pártfogását.¹⁹ Prágában a királyi udvarnál kilincselő Lackner sohasem utazott ajándékbort nélkül. Nemcsak Sopron, de a hét tárnokjogú város megbízottjaként is eljár, a tárnokszéki fellebbviteli jog gyakorlása ügyében. Sikeres tárgyalásairól beszámolt a tanácsnak 1602. március 4-én.²⁰ Rudolf király 1602. augusztus 20-án külön oklevélben megerősítette Sopron városát abban a régi jogában, hogy peres ügyekben a tárnokszék a fellebbviteli bírósága.²¹ Így került ki annak veszélyét, hogy a fellebbviteli ügyekben a nemesi bíraskodás érvényesüljön. Lacknert szolgálataiért a város 1602. szeptember 24-én arany serleggel jutalmazta meg.²²

VIII. tárló

II. Rudolf arcképét látjuk (ismeretlen mester művét Schott Johann metszette rézbe, MNM), a XVII. századi Prágát pedig metszetről készített fényképen. Lackner polgármesterségének idején fallal vették körül a soproni külvárost, amit a török veszély és a nemesi megye joghatóságának távoltartása tett szükségessé. A külső várfal megépítéséről 1616. szeptember 9-én határozott a tanács.²³ Külön nyilvántartást vezettek a várfal építésére lerótt adóról (1617).²⁴ A Patak utcai várfal maradványait fényképen láthatjuk. Lackner a Hátulsó-kapu mellett 1627-ben külön tornyot építtetett. Csak rézmetszetről ismerjük, 1854-ben lebontották. Lackner-toronynak, Zöldtoronynak, a mellette lévő kőhídról Brückl-toronynak is nevezték. Tárgyak: Mellbog-lár a XVI. sz. végétől, érméssel díszített füles csésze 1607-ből, címeres pohár 1609-ből (MNM). „Fiducia”: Johann Sadeler (1550–1600) flamand rézmetsző munkája; „Politea”: az állam allegóriája (mindkettő: Storno gyűjtemény). A soproni polgármester jogára a XVII. sz. elején (Liszt Ferenc Múzeum). Lackner a polgármesteri tisztséget 1613-tól 1619-ig és 1621-től 1631-ig viselte.

16 Uo. Krónikák. Nr. 3: Payr György és Mihály krónikája. 1584–1700, 46 p.

17 Uo. Lad. VI. et. F. fasc. IV. N. 186.

18 Uo. Lad. XXXVI. et LL. Nr. 28.

19 Uo. Lad. XLI. et QQ. fasc. II. Nr. 99.

20 Uo. Jkv. 1602. márc. 4.

21 Uo. Lad. XV. et P. fasc. IV. Nr. 153.

22 Uo. Jkv. 1602. szept. 24.

23 Uo. Jkv. 1616. szept. 2.

24 Uo. Lad. IX. Nr. 3.

IX. Bethlen Gábor és Sopron

Sopron városa megnyitotta kapuit Bethlen Gábor seregei előtt. Lackner a fejedelemet saját házában vendégelte meg. Itt-tartzkodásáról Michel János krónikája tájékoztatja a látogatót.²⁵ Bethlen Gáborhoz való hűségükért Esterházy Miklós levélben róttta meg a soproniakat (Lakompak, 1620. szept. 8.), egyúttal intette őket, hogy a fogságukba esett párthívével, Cziráki Mózesrel jól bánjanak.²⁶ A Bethlenhez való hűség súlyos következményekkel járt. Ezért dúlta fel Csepreget a császári zsoldosvezér Collalto Raimbold gróf (1621). Az egykorú siratóénekből olvashatjuk a szörnyű tragédiát, több mint 1200 embert temettek közös sírba. A fenevad Collalto arcképét mutatjuk be metszetről készített fényképen. Csepreg a XVII. sz. első felében evangélikus kultúrközpont volt a Nádasdyak pártfogása alatt. Farkas Imre nyomdájában számos könyv jelent meg. Ezek közül láthatunk néhányat.

X. Országgyűlés Besztercebányán 1620-ban, Sopronban 1622-ben és 1625-ben

Bethlen Gábor meghívólevélben kérte a várost a besztercebányai országgyűlésen való részvételre.²⁷ A város országgyűlési követe: Lackner Kristóf volt. Levelében²⁸ beszámolt az országgyűlés megnyitásáról, a főurak és külföldiek színpompás felvonulásáról és fogadtatásáról. Az országgyűlésnek a korábbiaktól eltérő lefolyását jósolta. Bethlen Gábort magyar királlyá koronázták, arcképe a XVII. század elején készült (ismeretlen mester művét Schott Johann metszette rézbe: MNM). Bethlen Gábor célja az önálló magyar királyság helyreállítása volt. A nikolsburgi béke Bethlen birtokában hagyta Erdélyt és a királyi Magyarország tekintélyes részét. Bethlen meghiúsította II. Ferdinándnak Magyarország teljes leigázására irányuló törekvését, így hazánk nem jutott Csehország sorsára. A nikolsburgi békét követően II. Ferdinánd Sopronban országgyűlést hívott össze (1622). Az országgyűlési emlékek közül bemutatjuk II. Ferdinánd meghívóját,²⁹ az 1622. évi soproni törvénycikkeket és a királyné koronázásáról szóló egykorú nyomtatványt. A tárló ékessége II. Ferdinánd címerbővítő oklevele,³⁰ melyben a király saját címerének egy részével, a német—római császárság kétfejű sasával egészítette ki Sopron város középkori címerét. A vendéglátó polgármestert, Lacknert pedig palotagróffá nevezte ki. Az erről szóló királyi okmány másolatát a bécsi állami levéltárból szereztük be (Tompos Ernő gyűjt.). Tárgyi emlék: a város 1340 és 1411 közt használt és 1530. évi pecsétnyomója; II. Ferdinánd hasonmása ismeretlen mester műve, melyet Schott Johann metszett rézbe (MNM).

XI. tárló

Az 1625. évi soproni országgyűlés egyik fő eseménye volt III. Ferdinánd megkoronázása és Esterházy Miklós nádorrá választása. Esterházyról Elias Widemann készített rézmetszetet 1645-ben (MNM). Esterházy a Habsburg abszolutizmus támogatója, a nemzeti királyság eszméjének ellensége volt. III. Ferdinándot a ferencesek (volt bencések) templomában koronázták meg. Ennek leírása is ránk maradt. A koronázás emlékére érmét adtak ki (Liszt Ferenc Múzeum). A Városszépítő Egyesület 1915-ben a koronázási dombot emlékoszloppal jelölte meg (fénykép). A koronázáson Pázmány Péter bibornok is részt vett, róla többek között Lucas Ribian készített rézmetszetet (MNM). Az 1625. évi országgyűlés törvénycikkeit egykorú kiadásban mutatjuk be. A 43 cikkely a szabad királyi városokról szól. A tárlóban helyeztünk el még két rézmetszetet: Rugendas Forgács Ferencről, Pázmány Péter elődjéről készített met-

25 Krónikák Nr. 5. Michel krónika.

26 Uo. Lad. VI et F. fasc. V. Nr. 300.

27 Uo. Lad. X. et K. fasc. VII. Nr. 225.

28 Uo. Lad. F. fasc. I. Nr. 52.

29 Uo. Lad. X. et K. fasc. II. Nr. 72.

30 Lad. XX. Nr. 1.

szetet; Hieronimus Wiert pedig Szent Mihályt ábrázolja. Tárgyi emlék: Ülő Madonna (festett faszobor XVI. sz.); kettős kereszt rézből; Dürer: Kispassió (Langer—Zettl gyűjt.); persely vasból (1633, Nyugat-Magyarország: Storno gyűjt.).

XII. Lackner Kristóf halála és hagyatéka

Lackner első végrendelete 1629. június 20-án kelt, melyet gyűrűspecsjével erősített meg.³¹ Érvényes végrendeletét pedig röviddel halála előtt készítette el.³² A végrendelet főbb pontjait kiemeltük és külön lapon mutatjuk be. 1632. január 4-én tették. A tanács összeállította a gyászmenetben résztvevők rangsorát. Bemutatjuk Swanshofer tanár halotti beszédének és a sírfelirat szövegének fogalmazványát,³³ valamint a sírkőtöredék fényképmásolatát. A „Lackner Kristóf a halottas ágyon” című egykorú olajfestményről csak a fényképmásolat maradt meg. A temetés költségeiről Preininger János városi jegyző készített számadást.³⁴ Payr krónikás Lacknerről 1627-ben azt írta: „nem könnyen felejtik el”. Tárgyi emlék: napóra a XVI. századból (Langer—Zettl gyűjt.); gyertyatartó a XVII. század végéről (Storno gyűjt.); serleg magyaros viseletű harcosok domborított képeivel 1612-ből és római pénzek másával díszített reneszánsz öv (MNM).

XIII. Lackner Kristóf alapítványai

Lackner vagyonát hármas célra hagyta: 1. betegápolda javára; 2. török fogságba esett soproniak kiváltására, ha ilyenek nem volnának szegény árvalányok kiházásítására; 3. tehetséges diákok külföldi ösztöndíjára. Végrendelete szerint leltározták vagyonát. E vagyonleltár a kiállítás egyik értékes dokumentuma (1632. Ev. Egyházközség tulaj. 74. III. 64). Lackner vagyonának 1634. évi tiszta jövedelme 823 birodalmi tallér volt. Egy tallér a XVII. század közepén 1,80 magyar forintot ért. A vagyonkezelés módjáról több irat maradt fenn (1719). Az ösztöndíj alaptökéjét 1674 után az evang. egyházközség kezelte. A tőke 1901 végén 13 167 korona. Az ösztöndíjért rendszeresen folyamodtak tanulók, így pl. Poch György 1634. november 8-án.³⁵ Az árvaalapítványból a tanács 1634. dec. 16-án Deumbel Annának házasságkötésekor 24 tallért utalt ki. Az árvaalapítványt a tanács kezelte 1912-ig. Ekkor a belügyminisztérium jóváhagyásával a kat. és az evang. egyházközségnek adták át a tőkét fele-fele részben, azaz egyenként 44 456 koronát.³⁶ A végrendeletben a királyné és a nádor részére hagyományozott serleget a tanács 1631-ben levél kíséretében küldöttség útján adta át. Zalavár építésére 300 frt-ot hagyott, melyet Batthyány Ádám levélben köszönt meg.³⁷ Az oldalági rokonság pert indított a hagyaték megszerzéséért. Apja leányági leszármazottainak nevét a genealógiai táblázaton láthatjuk. Végül III. Károly 1720. febr. 9-én (!) kelt rendeletében a hagyatékot a városnak ítélte.³⁸

XIV. A Soproni Nemes Tudós Társaság

A Tudóstársaság alakuló gyűlésére Lackner saját házába hívta a városi tanács tagjait (1604. jún. 14.)³⁹ Tagjai egyetemet végzett férfiak, nemesek és tanácsbeliek lehettek, férjeik után a feleségek is. Belépődíjat fizettek és értékes könyvvel gyarapították a társaság könyvtárát. Számadáskönyvünk első oldalán találjuk az alapító ta-

31 Uo. Lad. I. fasc. II. Nr. 54.

32 Uo. Lad. I. fasc. II. Nr. 55.

33 Uo. Lad. I. fasc. V. Nr. 135.

34 Uo. Lad. I. fasc. III. Nr. 112.

35 Uo. Lad. I. fasc. II. Nr. 79.

36 Uo. Sopron szab. kir. város köztörvényhatósági bizottságának 1909. ápr. 28. kelt jkv. 3782/150.

37 Uo. Lad. I. fasc. II. Nr. 65.

38 Uo. Lad. I. fasc. VI. Nr. 186.

39 Uo. Jkv. 1604. jún. 14.

gok névsorát. Bemutatjuk az egyik tag, Nagy János eredeti címerlevelét is (1571. márc. 2.).⁴⁰ Lackner tanácsostársa volt. A Tudóstársaság 1604-től 1676-ig állt fenn. A számadáskönyv 1607. évi bejegyzése szerint Lackner felesége, Gurtner Orsolya kígyókövel ékesített aranyozott serleget ajándékozott a társaságnak. Sertorius János, a társaság egyik tagja, distichonokban írt latin verssel köszönte meg az ajándékot.⁴¹ Az 1613. évben magisternek Sertorius Jánost választották, segítőtársként Rádl Ábrahámot és Lucanus Andrászt (OSzK. Opera varia Fol. Lat. 1643). Lucanus a luzéciai Gör-litzből (Szilézia) származott. Ezt olvashatjuk az általa ajándékozott könyv első lapján. A tárlót díszíti Lackner és a Tudóstársaság címere, vagyis Lackner exlibrisének eredeti rézmetszete és lenyomata és a számadáskönyv bőrkötése (OSzK. Fol. Lit. 1321).

XV—XVI. Lackner Kristóf rajzai és vázlatai egykorú tanácsi iratokon

A rajzokat Kovács József László fedezte fel és közölte a Soproni Szemle 1971. évi 1. és 2. számában. Tárgyi emlékek: Lackner Kristóf házának kopogatója (Liszt Ferenc Múzeum); szövétnektartó (XVII. sz.: Nyugat-Magyarország Langer—Zettl gyűjt.); ezüst csésze 1581-ből; tányér a XVII. sz. első feléből; kanalak a XVI. sz. végéről; aranyozott ezüst ún. forgácslánc (XVI. sz.-ból); ezüst talpas pohár a XVII. sz. első feléből; fedeleskupa görög hősökkel, domborított 1630-ból; szürcsölő 1641-ből; aranyozott ezüst díszöv a XVI. századból (MNM).

XVII—XX. Lackner Kristóf irodalmi tevékenysége

Lackner három emblematikus művéhez készített metszetei a magyar képzőművészet nagybecsű emlékei. Az egyik ilyen műve a „Corona Hungariae” a magyar királyi koronáról. A koronát ékkövek helyett emblémák díszítik. A szimbolikus ábrázolást részletes magyarázat kíséri. Láthatjuk magát a könyvet és tíz emblémának eredeti metszetét a lenyomattal együtt. Munkáját Thurzó Györgynek ajánlotta. A Thurzóról készített metszet ismeretlen mester műve, melyet Schott Johann metszett rézbe. Tárgyak: csavaros palack (Storno gyűjt.); reneszánsz bogláros öv, XVII. sz. (MNM); kályhacsempe (XVI—XVII. század), rajta konzolos baldachin alatt lóháton ülő lovag és hölgye (Langer—Zettl gyűjt.).

A másik munkája: Emblematischer Tugend Spiegel und Christlicher discurs (1612), (OSzK. RMK. 1212). E munkájában különféle erényeket (hűség, kegyesség, igazságosság) és ezeknek általa rajzolt szimbólumait magyarázza. Hat eredeti metszete a lenyomattal és a hozzájuk tartozó jelmondatokkal latinul és magyarul látható. Tárgyak: molnár céhpohár ezüsből (magyar, XVII. sz., Storno gyűjt.); aranyozott vasládika (Langer—Zettl gyűjt.); áttört díszű reneszánsz-lánc a XVI. századból (MNM).

A harmadik emblematikus műve: Galea Martii (Tübingen, 1625). A műhöz tartozik nyolc db. rézmetszet és lenyomat (Mindhárom emblematikus mű metszetei az ev. egyházközség tulajdonát képezik).

A XVIII. tárlóban még Lackner három iskoladrámája látható:

1. Cura regia (A király gondja vagy atyai tanácskozás 1616.). Az ifjúság előadta a városháza tanácstermében 1617. április 6-án. Lackner munkáját levélben ajánlotta a tanácsnak.
2. Electio Trigoniana (Trani királyválasztás 1617.). Nádasdy Pál főispánnak ajánlotta (A Berzsényi Gimnázium tulajdona: A. 156).
3. Actus Oeconomicus (Gazdasági színjáték 1619.). (OSzK. RMK. III. 1246). A tárlót ismeretlen mester „Csatajelenet” című alkotása (MNM) díszíti. Tárgyi emlékek: magyar cukorszóró, oldalán négy trébelt virágdísz a XVII. századból (Langer—Zettl. gyűjt.); fűszertartó (német), ónkancsó és a soproni pékcséh kancsója a XVII. századból (Storno gyűjt.).

⁴⁰ Uo. Lad. XLIV. et. TT/m.

⁴¹ Vö. Mollay Károly: Többnyelvűség a középkori Sopronban. SSz. 1968, 149.

Maiestatis Hungariae Aquila (Keresztur, 1617.) című alkotásában II. Mátyás nagyságát és kiváló eregyeit magasztalja. Könyve első lapján a sas tollaiba a szabad királyi városok, köztük Sopron nevét írta (OSzK. RMK. II. 373). A következő műve: *Salicetum Soproniense...* (Soproni Füzes 1626.). Ez a mű (RMK. III. 1394) Lackner külvárosi kerti házát díszítő jelmondatokat tartalmaz. A kerti ház (major) helyén 1896-ban utcát nyitottak, melyet Lacknerről neveztek el (jegyzőkönyvi kivonat).

Lackner legkiválóbb jogtudományi munkája: *Questiones Justinianae* (Frankfurt, 1617.). Justinianus császár rendeleteinek négy könyvéből és más elismert tudósok műveiből összeállított jogi tanulmánya (Berzsenyi Gimn. K. 80). Az egyiptomiak bölcs mondásait magyarázza *Florilegus Aegyptiacus* (Egyiptomi virágszedő a soproni mezőn. Keresztur, 1617. Berzsenyi Gimn. B. 151). A tárlóban még Lackner pecsétnyomójának lenyomata látható.

Kéziratok munkája: „*Epistulae ad Patronos et Amicos*”. Ez Lackner ún. leveleskönyve. A királyhoz, nádorhoz, győri püspökhöz írt leveleinek másolata. E kötetben találjuk az Esterházy Miklós kérésére írt Mértékletességi Egyesület alapszabálytervezet fogalmazványát. Ide illő tárgyi emlék a „Mértékletesség allegóriája” című fametszet a XVII. sz. első feléből (Dürer-iskola). Érdekesség még a Frankfurtban nyomtatott Lackner-könyvek költségzámolója is.⁴² Tárgyak: két fajansz tál (1550 körül, olasz, Langer—Zettl gyűjt.); két habán tányér (Liszt F. Múzeum).

XXI. A Habsburg önkényuralom első sikere Lackner halála után

A jezsuiták 1636-ban a városba telepedtek. Esterházy Miklós nádor levélben kérte a jezsuiták befogadását⁴³ és egyezkedést ajánlott a tanácsnak. A jezsuitákat mindenhol az ellenreformáció és a Habsburg abszolutizmus előkészítőinek tekinthették, s ez a városi önkormányzat korlátozását eredményezte. A Zrinyi—Nádasdy-féle összeesküvés tagjainak kivégzéséről készített egykorú metszetet mutatjuk be (1671. április 20), így emlékezve róluk haláluk háromszázadik évfordulóján.

XXII. Rauch András, a korszak soproni zeneszerzője

A városi tanács 1629. június 1-én szerződést kötött Rauch Andrással a templomi zene ellátására.⁴⁴ Munkái közül a „*Musikalisches Stambbüchlein*” könyvét állítottuk ki (Liszt Ferenc Múzeum). Jancsovics Antal megfelelően átdolgozta és az új partitúrát mutatjuk be. A 29. mű mai változatának bemutatója 1971. május 6-án volt. Rauch partitúrái mellett láthatunk több olyan középkori kódextöredéket, melyek a hangjelölés kialakulását mutatják (rombusz, quadrata hangjelölés); antiphonale (1598), többszólamú kórusmű (a XVI. századból).⁴⁵ Rauch soproni működése során a szertartást kísérő zene és a közének szétválasztásának képviselője. Tagja volt a Tudóstársaságnak, Lackner temetésén gyászzenét szolgáltatott.

XXIII. Céhiratok

A soproni ötvösök könyve 1628-tól maradt ránk, Lackner neve nem szerepel benne. Ötvösmunkája sem maradt. Lackner polgármesterségének első évében, 1614-ben kelt a szűcsök céhlevele.⁴⁶ A mészárosok és a kötélgyártók céhkönyve is 1614-ből való. Kiállításra került a szűcsök címeres halotti lemeze is (Liszt Ferenc Múzeum).

42 GySmL: 2 Oertl-rend, Lad. I. fasc. III. Nr. 98/8.

43 Uo. Lad. III. C. fasc. I. Nr. 8.

44 Uo. Lad. XII. M. fasc. VI. Nr. 277.

45 Szigeti Kilián: Középkori hangjegyes kódextöredékek a Soproni All. Levéltárban, SSz. 1963, 29.

46 GySmL: 2 Caehalia, Városi Nr. 21.

XXIV. A XVI—XVII. század eseményeiről szóló soproni krónikák gyűjteménye
(6 krónika)

XXV. A XVII. században Sopronról vagy soproniak által írt kiadványok

XXVI—XXVIII. Gyűjtemény a Berzsényi Gimnázium és a levéltár könyvtárának
XVI—XVII. századi történeti, jogtudományi, földrajzi munkáiból

XXIX—XXXII. Lackner az utókor irodalmában

A városi tisztviselők választásakor 1670-ben Barth János Konrád a Szent György templomban tartott beszédet, melyet Lackner városházi jelmondataira épített fel: követség példaként Lacknert állította a tisztviselők elé. Beszéde: Oedenburgisches Rathaus címmel Pozsonyban jelent meg (OSzK. RMK. II. 124). A Barthról készített rézmetszetet is bemutatjuk (Az ev. egyház. tulaj.). Lackner polgármesterré választásának századik évfordulóján Fridelius János szerkesztésében, hat szerző tollából jelent meg Lackner életét és munkásságát tárgyaló könyv, az ún. rövid életrajz (Vitae. Regensburg, 1714). Lacknerről megemlékezett a Jocker: Gelehrten Lexikon 1733. és 1750. évi kiadása is. Payr Sándor: Emlékezés Dr. Lackner Kristóf halálának háromszázadik évfordulóján (1631—1931), Sopron, 1932 című tanulmány az első alapvető tudományos munka Lackner Kristófról. A Soproni Szemlében megjelent, Lacknerről szóló cikkeket, tanulmányokat szintén bemutatjuk.

XXXIII—XXXVI. Sírkő-töredék, emléktábla, dombormű, mellszobor és plakettek dokumentumai

Lackner sírkövét 1909-ben találták meg. A Szent György templom mellett lévő ház küszöbköve volt. Töpler Kálmán polgármester rendelte el a sírkő kiemelését (1909), a polgármesteri hivatal fizette a munkálatokat. Töpler átiratában kérte a prépostot,⁴⁷ hogy engedje meg Lackner sírjának felkutatását. A munkával Kugler Alajos városi levéltárost és múzeumőrt bízta meg. A kutatás sajnos sikertelen maradt. Ugyancsak Töpler törvényhatósági bizottsági tag javaslatára 1932-ben Lackner piactéri házát emléktáblával jelölték meg. Mechle Béla és Hild Lipót soproni kőfaragó készített emléktáblatervet. A terveket a mérnöki hivatalban véleményezték. Hild Lipóttal kötött a város szerződést.⁴⁸ A városi tanács 1943-ban a Lackner utca és az Ógabona tér sarkán épült bérház falára domborművet helyeztet el, mely Szakál Ernő soproni szobrászművész alkotása. A dombormű alá írandó szöveg-javaslatoknak több változata látható a kiállításon. Ezek utalnak a korabeli politikai viszonyokra, egy másik a német veszélyt hangsúlyozza. A domborművet 10 tagú bizottság vette át, többek közt: Horváth József, Storno Miksa, Winkler Oszkár (1943. szept. 9.)⁴⁹. A városi tanács sem az emléktábla, sem a dombormű elhelyezésekor nem tartott ünnepséget vallásfelekezeti különbségekből adódó ellentétek miatt. Ünnepélyes keretek közt leplezték le Lackner Kristóf mellszobrát 1971. május 7-én (fénykép). A szobrot Csúcs Ferenc szobrászművész készítette.⁵⁰ Itt állítottuk ki Renner Kálmán és Szőke Ernő éremművészeknek Lacknerről készített plakettjeit. Mindkettőt zsűrizte a Képzőművészeti Alap.

47 Uo. Polgármesteri iratok 1909. ápr. 3. Nr. 3822.

48 Uo. 1932. év Nr. 7672.

49 Uo. 1943. Nr. 7808 és 5912.

50 Sopron Városi Tanács VB. Művelődésügyi Osztályának iratai: 1971. év 26.002-3. sz.

MEGEMLEKEZÉSEK

Becht Rezső:

Dorosmay János
(1886—1966)

Gyorsan élő korok gyorsan felejtenek.

Öt éve, hogy Dorosmay János, a költő és meseíró, Aesopus, La Fontaine, Fáy András, Krilov késői utóda elhunyt, ám emléke máris kezd kifakulni a kortársak emlékezetéből.

Életművét hovatovább már csak a könyvtárak sarkaiban porosodó vers- és mesekötetek, nevét az irodalmi lexikonok száraz sorai őrzik. Gondolatai elevenen eltemetve, a fel nem nyitott könyvek sírkamráiban alusszák majd álmunkat.

Dorosmay János más, különb, méltóbb sírontúli sorsot érdemel, hiszen nevét és műveit nemcsak szerte a hazában ismerték és becsülték, hanem külföldön is, Rómától Hollandiáig.

Bár nem Sopronban született, élete nagyobb felét itt töltötte, ezt a várost szerette az őt jellemző keserű és bíráló szeretettel, és itt alkotta művei legjavát. Ezért elsősorban Sopron irodalombarátainak kötelessége, hogy késve bár, de talán még nem jövátéhetetlenül későn, élesszék emlékét és ezzel egy nyomasztó tartozást törlesszenek.

A poéta

Azt mondták üszög, pedig parázs volt.
Azt hitték füst, pedig már akkor lángolt.
Azt mondták mécs, de kődbe veszve:
Pedig csillag volt, csakhogy — messze.

Ebben a négysoros önéletrajzban foglalta össze Dorosmay János költői alkotólényét. Csillagnak, messzi csillagnak érezte magát, és ez a csillag most már a fényévek messzeségébe kezd távolodni tőlünk.

Dorosmay János 1886. április 26-án született egy kis dunántúli faluban, Adásztevelen, egy nehezen küzdő kovács-család egyetlen gyermekeként. A családot a létfenntartás kényszere végighajszolta fél Magyarországon. Budapest, majd Máslak, egy

bánati német lakosságú község, Arad, Sofronya ennek a vándorlásnak fontosabb álmomái. Iskoláit Aradon végezte, a felsőkereskedelmi iskolában érettségizett, majd a vasúti tisztképző tanfolyam elvégzése után az Arad—Csanádi Vasútnál kezdte meg kenyéradó pályafutását.

Amikor 1918 decemberében, a Magyar Köztársaság kikáltása után a román hadsereg megindult, hogy megszállja Aradot, a várost védő magyar polgárőrség soraiban ott volt Dorosmay is. Miután tíz nehéz éven át kitartott Aradon a magyar ügy mellett, kénytelen volt elhagyni a várost. Így került 1927-ben Sopronba, a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasúthoz, ahonnan mint főfelügyelő ment nyugdíjba. Hányatott gyermek és ifjúkora után itt, Sopronban talált végleges otthonra. Az itt töltött 43 esztendő sopronivá tette, itt fejlődött országos hírvé költővé.

Életének prózai keretét: a vasutat egy merőben ellentétes jellegű tartalom töltötte ki. Dorosmay kettős életet élt: egy hivatalosat és egy hivatásosat, ami magában foglalja az elhivatottságot is. Az elsőből élt, hogy a másodiknak élhessen. Az első adta a kenyeret a kiváló tisztviselőnek, a második az ihlető bort a meseköltőnek.

Fényképeim a nemes vágású, férfiasan öntudatos és akaratos arcból sugárzó szempár tekint a nézőre. Akik ismerték, tudják, hogy ez a szempár a belső érzések és indulatok egész skáláját tudta felvillantani: az emberszeretet és a barátság melegétől a hitványság megvetésének fagyosságáig, a gyarlóság megbocsátó megértésétől a szociális igazságtalanságok gyűlöletéig, az élet mostohagyermekéi iránti szánalomtól és együttérzéstől a költői szavakba öltöztetett kemény bírálatig, a felszabadult jókedvtől a harag és az indulat villámaiig.

Ami áll tekintete mindent átfogó változataira, az áll költészete sokrétűségére is.

Verseikkel kezdi, mint általában az írók többsége.

Tücsökdalok a címe első verskötetecskéjének 1922-ben. Ezt követi 1927-ben a *Hegyoldalon*, majd 1928-ban a *Mert szent a lant*; végül az *En szeretem az egyszerűséget* című kötet. Versköltészete ezzel még nem zárul le, hisz mintegy 1000 verse maradt kiadatlan, de már csak itt-ott jelentkezik meséiben. Költői kifejezőeszköze ezentúl a próza, ebben írja állatmeséit, fabuláit, aforizmáit.

Utolsó verskötetének címe egyben meghatározza meséinek hangját is. Egyszerűen, világosan, szép magyarsággal ír, dísz és sallang nélkül, minden költői erőt a tanító-mese lényegére összpontosítva.

Ráérősen, a szemlélődő ember nyugalomával járta négy évtizeden át Sopron utcáit és erdeit. Élete utolsó éveiben járása a súlyos szívbetegek járásává lassúdott. De szelleme, mely szeméből töretlen erővel sugárzott még ekkor is, meglátta a hetipiac megkötözőtől csirkéinek sorsában, a Váris hangyabolyainak nyugzóságában vagy az Ojtozifasor tölgyóriásainak méltóságában az emberi párhuzamot, és máris formálta az új mesét. A természet és annak teremtményei: az állatok és növények, a falun élő egyszerű népek álltak szívéhez a legközelebb. Hatalmi háború, jogtiprás, a jogfosztottak tehetetlen lázongása, az önzés és szívtelenség jégsivatagjai, a képmutatás, csalás és az emberiséget megcsúfoló ember látványa, a társadalom torzulásai, a közélet fertőterületei — ezek voltak meseköltészetének szöges ösztökéi.

Nagy elődök árnyékában élt és alkotott Dorosmay János, olyan műfajban, amely már régesrégén kihaltak számított, hiszen Fáy András óta számottevő magyar tanítómeseirodalom nem volt; a világirodalmi ősök közül pedig Aesopus 25 évszázaddal, La Fontaine 300 évvel, Krilov 150 évvel ezelőtt írta azokat a csipős vagy harapós fabulákat, melyek mondanivalójának mélysége szöges ellentétben állott szövegük rövidségével.

„Felhasználom az állatokat, hogy taníthassam az embereket” — vallotta La Fontaine, aki egy különösen hosszú tanmesében hangsúlyozta, hogy „a mű, a legjobb is, mindig a legrövidebb legyen”, a japán Onitsura pedig már a 18. század elején felállította a szabályt: „A szó legyen könnyű, de a tartalom súlyos!” Nehéz megkötöttségek. Dorosmay mestere volt mindkettőnek.

Nem La Fontaine, hanem Fáy András utódjának vallotta magát és vállalta egy műfaj feltámasztását, amelyre a mi száguldó korunk már nem figyel fel, hiszen nem tűnődésre ráérő korban élünk.

A fabulairáshoz bátorság is kell, mert a fabulának tövise-tüskéje van, sebzőbb, mint a szelídesztenye sünjének szürös tüje. Dorosmay pedig, bár alapjában szelíd volt és az emberi gyarlóságokat állatokra, növényekre, tárgyakra vetítette, mert a bírálat és ítélet így, közvetve, elviselhetőbb, mégiscsak sebzett, felvérzett hiúságokat, önimádatot, gőgöt, butaságot, előítéletet, és ezzel azokban a két világháború közötti vészterhes években szorgalmasan halmozta fejére a megcélzottak haragjának parázsát.

Az iránta táplált harag többnyire csak sanda nézésben és a műfaj s annak művelője lekicsinylésében nyilvánult meg. Ezekkel a dohogókkal szemben Dorosmay szép számban talált nemcsak lelkes olvasókat és helyeslőket, hanem neves pártfogókat is *Benedek Marcellben*, *Benedek Elekben*, *Vikár Bélában*, *Veres Péterben*, hogy csak néhányat említsünk.

A La Fontaine Társaság 1933 májusában, *Kosztolányi Dezső* elnöklésével, a Magyar Tudományos Akadémia helyiségeiben bemutató-ülést tartott és azon *József Attila* és az apostagi *Nagy Lajos*, az 1919 Május és a *Budapest Nagykövét* írójával együtt Dorosmay Jánost is bemutatta a magyar irodalmi világnak. Ugyancsak a La Fontaine Társaság adta ki az időközben a Társaság tagjává választott Dorosmay meséinek és aforizmáinak első kötetét *Kis mesék nagyoknak* címmel (1936), melyhez az előszót *Vikár Béla*, a Társaság elnöke írta, méltatva a társadalmi visszasságok szellemes, költői, tanító célú bírálatának művészi és erkölcsi értékét.

Négy évvel később, 1940-ben *Ferde magyar tornyok közt* címmel újabb aforizmakötete jelent meg. Ebben található az az aforizma, amely Dorosmay János érzületének és világnézetének lényegét adja: „*Ha nem is világító tornyok: a gyárkéményeknek is van fényük, és akármilyen karcsúak legyenek, árnyékuk is. Fényük a munka nyomán fakadó jólét, árnyékuk a kizsákmányolás okozta nyomor.*”

Ezt a könyvet követte 1924-ben meseírói művészetének kiteljesedése: *Akinek nem inge, ne vegye magára*. A kötetet *Benedek Marcell* rendezte sajtó alá és látta el utószóval, *Zsengeri Róza* illusztrálta és a híres gyomai *Kner Nyomda* nyomta.

Könyveivel párhuzamosan szerte az országban lelkesen fogadott előadója és választott tagja volt az irodalmi társaságoknak, így az Országos Gárdonyi Géza Társaságnak, a Nagykőrösi Arany János Társaságnak, a Magyar Goethe Társaságnak, a Soproni Frankenburg Adolf Irodalmi Körnek. Fabuláinak találó humorát, iróniáját, szókimondását, szatirikus csattanóját Dorosmay előadóművészetének zamata még hatásosabbá tette. Az újságkritikák, a folyóiratokban megjelent méltatások mind azt igazolták, hogy a magyar irodalom egyik parlagon heverő területét: az állatmesét, nem késői epigon, hanem újat teremtő erős írógyéniség vetette be dús termést hozó maggal.

1943-ban, a Nagykőrösi Arany János Társaság kiadásában, *Göde Lajos* elnök bevezetőjével és *Csanády Sándor* epilógusával *Mesék, aforizmák* címmel megjelent az író legjava termésének gyűjteménye.

Aki ebbe, a több mint 400 oldalas kötetbe beleolvas, az egy különös szellem varázsa alá kerül, amely nem engedi ki, amíg a fanyar bölcsességek eme kompendiumát, ezeket a gondolatesszenciákat végig nem olvasta. Emellett megcsodálhatja azt a könyvedséget, amellyel a költő a műfajok egyik legnehezebbjét, legtömörebbjét műveli. Dorosmay sohasem az iskolamester felemelt mutatóujjával oktat, hanem a művész cinkos mosolyával teszi nevetségessé közös hibáinkat és a társadalom kelevényeit. A nevetségesség ől. A költői fogantatású tanmese, a szárnyaló fabula is ől: irtja azt, amin keserűen kacag.

A költő Dorosmayban közíró is lakozott. Harcos, szenvedélyes vitázó, aki a 30-as években Rozsunday Dénes név alatt a napilapokban kemény harcot folytatott a köznyomor, az állálatlanság, a szociális ellentétek, a közterhek igazságtalan elosztása és minden olyan jelenség ellen is, amely ma már idejét múlta. Ezek a cikkek Dorosmayt némely potentát szemében fogadatlan prókátorrá tették, ám az olvasók többsége előtt általuk még rokonszenvesebbé vált.

Hírneve hullámgyűrűi mind tovább terjedtek. Miután állatmeséinek egy része német lapokban is megjelent, majd franciául, sőt *Fabeloj* címen eszperantóul is, 1953-

ban Hollandiában, „a magyar La Fontaine” jelzővel márkázva és nagy hírlapi visszhangot keltve, Dorosmay meséi *Fabeltjes voor grote mensen* (Mesék nagyok számára) címen holland nyelven is dicsőséget szereztek neki és általa a magyar irodalomnak.

Ekkor a fabulaíró már abba az életkorba lépett, amely Goethe szerint „a jelenségből való fokozatos kihátrálást” jelenti. Beteg szíve korlátok közé szorította, a dinamikus új korszak nem ért rá állatmesék felett tünődni. Meleg napokon barátjával, *Rozsondai Károllyal*, a kiváló matematikussal és költővel, a Május 1. tér egyik nap-sütötte padján üldögélt, Dorosmay dacosan és harcosan, barátja, akit agyvérzés gátolt a beszédben, csüggedten gyöttrődött azokkal a gondolatokkal, melyeket *Áprily Lajos Üzenet a völgyből* c. verskötetében, a halálra készülődés éveiben oly felsőbbbés nyugalommal leírt. Télen azután Dorosmay bezárkózott szobájába és a nagy asztal előtt rendezgette mozaikköveit: meséit és aforizmáit, mérleget vonva írói becsvágya és annak megvalósulása között. A nagy függőlámpa fényátrában a szép, ősz fej körül képzelete madarai, meséi főszereplői keringtek, rendező keze körül pedig hűséges szamarai, lovai, hangyái, csigái tolongtak, mígnem életadó gazdájuk egy keserű mozdulattal egybe nem söpörte őket.

Amikor már az ágy állandó rabjává lett és érezte az élet fabulája csattanójának szelét, akkor mintha elszánt homloka mögött *Áprily Lajos* búcsúsorain tünődött volna:

Szeretném, hogyha végig elkísérne
ez az erő s nem morzsolódna szét,
hogy majd a végső pillanathoz érve
még megszoríthassam a halál kezét.

1966. december 2-án estefelé elérkezett számára is a végső pillanat. Erős maradt. S míg keze szorítva összekulcsolódott a Halál ujjával, Dorosmay János a halálba olvadók szavaival: „Consummatum est!” hunyta le szemét.

A költő megindult a feledés ködei felé, melyeket ez a megkéssett nekrológus szeretne fellebbenteni.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Horváth Zoltán:

Felhő Ibolya (szerk.): Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. (Dunántúl) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 529 p.

E kötetet az úrbériség történeti múltjáról szóló alkotások könyvespolcain előkelő és maradandó hely illeti meg. A gondos munkával készített nagyon szép kiállítású könyv a Magyar Országos Levéltár és a Központi Statisztikai Hivatal kiadványa. Első kötete ez a Mária Terézia uralkodása idején, 43 megyében készült urbáriumok és úrbéres összeírások adatait feldolgozó munkának, melyet további három követ. Most 11 dunántúli megye urbáriumának, úrbéres tabelláinak feldolgozása jelent meg.

Az 1767. évi úrbéri birtokrendezést, az urbáriumok községekkénti elkészítését összeírási munkálatok előzték meg. A földesuraknak és a helységeknek átadott egy-egy urbárium két részből áll. Nyomatott szöveges részből, melynek sorai közt üres helyet hagytak a helyi adatok részére. Az üresen hagyott részeket kézzel töltötték ki. (Pl. a község, a földesúr neve, hány hold föld tartozik egy telekhez.)

A másik rész az urbáriumhoz csatolt tabella. A tabellába került a teljes jobbágyok neve, telkük kvalitása (1/2, 1/8-os stb. teljes jobbágy), a telki föld (belső telek, szántó és rét) területének kimutatása és az annak arányában járó robot, ill. adózás fel-

tüntetései. A jobbágyok után a házas- és a házatlan zsellérek adatai következnek. Ha a községnek volt szántója vagy rétje, azt is kimutatták. A kötet szerzői az urbárium-ban talált adatokat kigyűjtötték és ún. községi és földesúri adatsorokban összegezték, ill. rendszerezték.

A községi adatsorokban a helység neve mellett közlik a helység jellegét (mező-város, praedium), az úrbéresek „kondícióját” (örökös jobbágyok, szabadköltözőkésűek stb.), az urbárium nyelvét. A helység neve alatt a földesúr(ak) nevét és az egész telek-számot. Az egyes teleknagyság-kategóriákba tartozó telkes jobbágyok számát. A szerzők a jobbágyok vagyoni differenciáltságának bemutatására hét kategóriát állítottak fel. (Pl. 4/32 egy kategória, 8/32—5/32 a másik stb.) Külön rovatokban történik a telkes jobbágyok házas- és házatlan zsellérek és az összes úrbéresek számának kimutatása. Közlik a telek átlagszámát. Ennek kiszámítása úgy történt, hogy az egész telekszámot elosztották a telkes jobbágyok számával. A szerzők az illető helység határának osztályzatai számát és az egy egész telekhez járó szántó és rét területi adatát is megadják. A királynő rendelettel határozta meg, hogy megyénként egy telekhez hány hold szántóföld és hány kaszás rét tartozik. A beltelek (fundus) nagysága országosan két pozsonyi mérő mag alá szükséges terület, kb. 1200 □-ól volt. A faluhatárt minőség-től függően 3—4, esetenként 5 osztályba sorolták, és osztályonként a holdak száma fokozatosan emelkedett. Sopron megyében egy beltelekhez, a faluhatárnak I—IV. osztályba sorolásától függően, 16, 18, 20 és 22 hold szántóföld és 6 vagy 8 hold rét tartozott, aszerint hogy rajta sarjú kaszálható-e vagy sem. Végül további rovatonkénti bontásban közlik a szerzők a belső telek, a szántó, a rét és az összes telki föld területét — mindegyiknél feltüntetve, hogy belőle mennyi a telkes jobbágyoké és mennyi a zselléreké (22. p.). A földesúri adatsor nem más mint a megye községeinek adatsorából kigyűjtött adatok összegezése egy-egy földesúrra vonatkozóan. A földesurakat a következőképpen csoportosították: világi magánbirtokosok, egyházi birtokosok (világi papság, apátságok vagy szerzetesrendek), a magyar korona (kincstári és koronabirtok) kezelője, a szab. kir. városok mint földesurak, közbirtokosok és ismeretlen birtokosok. A községi és földesúri adatsorok alapján egy harmadik összefoglaló táblázat is készült. E táblázatban birtoknagyság-kategóriánkénti (100 holdon aluli, 100—500-ig stb.) felosztásban kimutatják a birtokosok számát, az egész telek számát, az úrbéresek számát és a telki földet holdban, külön a világi magánbirtokosok, egyháziak stb. csoportjában. E három adatsort, ill. táblázatot bevezető tanulmány előzi meg. A tanulmány röviden ismerteti az illető megye közigazgatási területének változásait, földrajzi és éghajlati viszonyait. Történeti áttekintést ad a megye múltjáról, legnagyobb birtokosairól, az úrbérrendezés lefolyásáról és adatok összevetésével értékel a birtokviszonyokat. Pl. Sopron megyében Nádasdy Feren kivégzése és vagyonának elvesztése után, az Esterházyak és a Széchenyiek a leghatalmasabb birtokosok. Esterházy Miklós az úrbérrendezéskor az úrbéres földterület 55,86%-ával és az úrbéres népesség 67,34%-ával rendelkezik. A megyének két jelentősebb egyházi birtokosa van: a győri püspökség 7283 és a csornai premontrei prépostság 2695 holddal. Sopron városának 4684 hold úrbéres földje van. Sopron megyére jellemző a közép-birtokosok (501—1000 h.) jelentéktelen száma más megyékéhez viszonyítva. Csúpan öten vannak és a földterület 3%-át bírják. Az adatsorokból azt is kimutatják, hogy a birtokos osztály nagymérvűen differenciált. Az úrbérrendezéskor a megyének 232 helysége volt. Ebből 45 nemesi falu. Huszonnégy nemesi községben éltek úrbéresek s ezeket számbavették, viszont 22 község tisztán nemesi. Így összesen 208 községben volt úrbérrendezés. A szerzők kimutatják a jobbágyok szántóföldjeinek minőségét. Az úrbéres szántóföldek 77,89%-a I—II. osztályú. A jobb kategóriába sorolás nem jelenti azt, hogy a földesúr jobb földterületet engedett át, hanem inkább arra törekedett, hogy kevesebb földet kelljen jobbágyainak biztosítani. Megyei átlagban egy telkes jobbágyra 0,45 telek jut. Ez megfelel az országos átlagnak, viszont csak 11,5 hold földdel azonos, ami kevés. Sopron úrbéres faluiban a telekátlag 0,27. Vizsgálják a szerzők a telkes jobbágyok egyes rétegeinek arányát is, és megállapítják az úrbéres telkek nagyméretű szétforgácsoltságait. A telkes jobbágyok 73,79%-a fél vagy annál kisebb telekkel rendelkezik.

A 11 megye adatainak összegezését és értékelését, az úrbérrendezést kiváltó okokat, a rendezés lebonyolítását tartalmazó leírást a kötet elején lévő tanulmány ismerteti. Itt olvassuk az úrbéres összeírások feldolgozásának módjáról, miközben olyan fogalmakat tisztáznak a szerzők, melyeknek ismeretét a helytörténetkutató nem nélkülözheti. (Osztályozott hold, mértékegységek stb.) Száz évvel később, az 1848-as forradalom eredményeként következik be a volt földesurak és jobbágyok közti ún. „elkülönözés”, ill. birtokelkülönítés. Ennek lebonyolításakor az 1767. évi úrbérrendezéshez, mint alaphoz nyúlnak vissza. Az úrbéres föld (beltelek, szántó és rét) a volt jobbágy szabad tulajdonává lesz és ez után kap a földesúr is állami kártalanítást. Az úrbéresek telki állományát (egyéenkénti telekhányadot) pl. az úrbéri elkülönözéskor készített kiosztási földkönyvek is tartalmazzák. Ezt tapasztaltuk Sopron úrbéres faluinak esetében. A száz év alatt történt vagyoni rétegződés kimutatásakor az 1767. évi eredeti úrbéri tabellában lévő telekhányadot összehasonlíthatjuk az 1850–60-as évi adatokkal. Itt szeretnénk megemlíteni, hogy levéltárunk több figyelemre méltó forrásanyagát őrzi az úrbéres korszaknak. Így Sopron megye 1696., 1715., 1720., 1827. évi dicalis (adó)-összeírásait, az 1753. évi Nádasdy-féle összeírást, az 1828. évi regnicolaris összeírást. Továbbá a Mária Terézia-féle urbáriumok is szinte hiánytalanul megvannak. Az urbáriumok ugyanis négy példányban készültek, egy példányt kapott a község, egyet a földesúr, egyet az illetékes megyei levéltár és egyet az országos főhatóság: a helytartó tanács.

Felhő Ibolya és munkatársai könyvének használatát megkönnyíti a kötet végén elhelyezett térképanyag, valamint a földesurak és helynevek mutatója.

Mollay Károly:

Breu, Josef: Die Kroatensiedlung im Burgenland und den anschliessenden Gebieten. Verlag Franz Deuticke, Wien, 1970, 246 S. Mit 17 Karten und 32 photographischen Aufnahmen.

Ez a munka 1935–1937 között a burgenlandi, szlovákiai, alsó-ausztriai, morvaországi horvát települések bejárásával, az ezekre, valamint a szomszédos magyarországi horvát településekre vonatkozó gazdag levéltári anyag és szakirodalom alapján bécsi egyetemi doktori értekezésnek készült. A Burgenlandi Atlasz számára előmunkálatnak szánt, részben földrajzi, részben történeti doktori értekezés az összegyűjtött levéltári anyagnak csak egy részét használta fel, a többi 1945 tavaszán Klosterneuburgban helyi lakosok fosztogatása nyomán elveszett. A szerző ezt most kiegészítette, valamint pótolta az 1937–1968 között megjelent szakirodalmat, a horvát nemzetiség sorsának 1937 utáni alakulását azonban már nem tárgyalja, hiszen erről több munka is jelent meg.

Breu könyve azon kevés munka közé tartozik, amely úgyszólván a teljes német, magyar, cseh, horvát és latin nyelvű levéltári anyag, ill. szakirodalom alapján dolgozza fel a tárgyat. Munkája így komoly nyeresége a történeti Nyugat-Magyarországgal foglalkozó kutatásnak, példamutató lehet minden e területtel foglalkozó kutató számára. Mégis néhány észrevételt kell tennünk. A bevezetés nagyon tanulságos tudománytörténeti összefoglalást nyújt a kérdés irodalmáról 1734–1968-ig, majd vázolja a munka feladatait, módszerét és forrástípusait. A szerző kultúr- és szociálgeográfusnak vallja magát, tehát a betelepült horvátok szerepét vizsgálja a kultúrtáj átalakításában, valamint azokat a hatásokat, amelyek közben a horvátokat érték. Mind ezt történeti anyagon a XVI. századtól 1937-ig, munkája tehát a geográfia és a történettudomány határkérdéseit tárgyalja. A határkérdések vizsgálata mindig a legigényesebb kutatói feladat. A szerző igényességére jellemző az az óvatosság, amellyel a statisztikai adatokat értékeli, ill. Acsády Ignác (Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában. Bp., 1896) eljárását bírálja: „Ferner ist die Annahme, dass der Träger eines kroatischen Familiennamens Kroaté gewesen sei, für die Jahre 1715 und 1720 nicht gerechtfertigt.” Ez az elv természetesen nemcsak a horvát család-

nevekre érvényes. A szerző mégis a XVI—XVII. századi *Horvát, Német, Tót* családnevek esetében mindig viselőjük horvát, német, szlavón népiségére következtet. Ez *mindig* nem áll így még a XV. században sem, még a XIV. században sem. A népnevekből alakult családneveknél óvatosabban kell eljárni (A magyar környezetben feltűnő sok XIV. századi *Magyar* családnév nyilván nem a származást jelöli, hanem valamely magatartást, tulajdonságot. Vö. Fehértói Katalin: A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek. Bp., 1969, 112). Nem biztos, hogy a Sopronban 1464-től kezdve szereplő belvárosi *Krabat*-család tagjai horvátok voltak.

A horvátok tömegesebb bevándorlása a középkori Nyugat-Magyarországra a szerző szerint a horvátoknak a töröktől 1493-ban a Korbáviai Mezőn elszenvedett vereségével indul meg és egyrészt a török elönyomulása, másrészt gazdasági okok kényszerítik a horvát parasztokat az egész XVI. század folyamán hazájuk elhagyására. A munka leglényegesebb, 120 lapnyi harmadik fejezetében jellemzi a szerző a horvátok új hazájának települési viszonyait, a horvát betelepülés lefolyását, arányait, majd tájegységek szerint sorra veszi az egyes településeket, amelyekben a források (köztük családnevek, dűlőnevek is) alapján horvátok a XVI—XVII. században kimutathatók. Sopron vármegyében Sopronnal együtt 80 ilyen település van. A szerző kitér településföldrajzi kérdésekre is (régii települések feltöltése, új települések létesítése régi vagy új irtásföldeken stb.). A falutörténetek számára itt a kutatók jó indítást kapnak. Sopron esetében még számos levéltári adat vár e téren is feltárássra.

Kár, hogy a bevándorolt horvátok további sorsának tárgyalása 1937-ig a könyvben csak 30 lapot foglal el. Pedig itt kerülnek sorra olyan kérdések, mint a horvátok terjeszkedése és visszaszorítása, az asszimiláció stb. E vázlatos tárgyalásban a szerző ugyancsak lelkiismeretes munkáról és józan ítélőképességről tesz tanúbizonyságot. Mégis elkerülte figyelmét Házi Jenőnek „Néhány adat a nyugat-magyarországi horvátokról” (Vasi Szemle 1937, 8—14) című cikke, amelyben Miksa királynak 1573-ban a németek és horvátok lakta területek uraihoz intézett titkos rendeletét közli. Miksa ebben többek között meghagyta, hogy a horvát többségű falvakban is mindig a németek fölényét biztosítsák, németek és horvátok közti ügyekben mindig a németek javára döntsenek, bírókul mindig németeket választassanak stb. Érdemes lett volna megvizsgálni, milyen fogamatja volt a titkos rendeletnek, milyen kihatással volt a horvátok sorsára.

A kötetet összefoglalás, a horvátok lakta települések horvát, magyar és német nevének jegyzéke, bibliográfia, települési, nemzetiségi és kataszteri térképek és 32 felvétel egészíti ki. A könyvvel érdemes megismerkedni.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

Mollay, Karl: Zoltán Gyulay 70.éves

Rózsa, Georg: Der Kupferstecher Christoph Lackner I. Teil

Tompos, Ernst: Wappen der Familie Lackner und Reliefs Christoph Lackners

Tóth, Stefan: Das Mithraeum in Kroisbach I. Teil

Merényi, Oskar: Die Lehrbücher und die ersten Lektüren des Dichters Daniel Berzsenyi in Ödenburg

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Horváth, Josef: Mein Lebenslauf

Kleine Beiträge

Horváth, Zoltán: Christoph Lackners Stiftung für Ödenburger Waisen

Lovas, Gyula: Die Krisenjahre der Ödenburger Fuhrmann-Innung (1845—1847)

Lóránt, Edmund: Blieriot in Ödenburg

Fried, Stefan: Die sog. „Pflingtkönige“ in Tschapring

Pusztai, Ladislaus: Das Bild des Eisenstädter Kunstmalers Wolfgang Köpp in der röm. kath. Kirche zu Solymár

Fried, Stefan: Ein vergessener Brief Gellerts

Hetyéssy, Stefan: Die Wahlversammlung des Ödenburger Komitátes im Jahre 1648 und Franz Nádasdy

Kulturelles Leben in Ödenburg

Kovács, Josef Ladislaus: Die Tagung über Fragen des Humanismus in Mitteleuropa

Horváth, Zoltán: Die Ausstellung „Dr. Christoph Lackner und seine Zeit“ im Ödenburger Stadtarchiv

Nekrolog

Becht, Rudolf: Johann Dorozsmay (1886—1966)

Bücherschau

Horváth, Zoltán: Felhő, Ibojya (Red.): Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. (Dunántúl). Budapest, 1970

Mollay, Karl: Breu, Josef: Die Kroatensiedlung im Burgenland und den anschließenden Gebieten. Wien, 1970

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet félévenként szed be a posta a levélkézbesítők útján.

Előfizetési csekk számlaszám: egyéni 61.280, közületi 61.066

(vagy átutalás az MNB 8. sz. fióknál vezetett egyszámlára).

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a szerkesztőségnél rendelhetők.

Levél cím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Városi Tanács.

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Felcélös kiadó: Ugróczky Mihály, a Lapkiadó Vállalat igazgatója

Terjedelme 6 B/5 ív = 8 2/3 (A/5 ív) - Győr-Sopron megyei Nyomda V. Soproni üzeme 71.3035

Terjeszti: a Posta Központi Hírlap Iroda

ARA: 16,— FT

INDEX: 25,915

FV 324

SOPRONI SZEMLE

XXV. ÉVFOLYAM 1971. 4. SZÁM

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat
Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FÁBJÁN LAJOS,
FEKETE FERENC, FRIEDRICH KAROLY, GAL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYU-
LAY ZOLTAN, HARACSI LAJOS, HILLER ISTVÁN *titkár, technikai szerkesztő*,
HORVÁTH JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC *olvasó szerkesztő*,
PINTÉR FERENC, PRÖHLE JENŐ, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, TARCZY-
HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR,
ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:
MOLLAY KÁROLY

Tartalomjegyzék:

	Oldal
<i>Bogsch László</i> : Vendel Miklós 75 éves	283
<i>Fogarassy László</i> : A nyugat-magyarországi kérdés katonai története I. rész (1918 december–1921 augusztus)	291
<i>Merényi Oszkár</i> : Berzsenyi soproni tankönyveiről és első soproni olvas- mányairól II. rész	302
<i>Rózsa György</i> : Lackner Kristóf, a rézmetsző II. rész	312
<i>Tóth István</i> : A fertőrákosi Mithraeum II. rész	322

Helytörténetírásunk időszere kérdései:

<i>Fogarassy László</i> : A soproni népszavazás	335
---	-----

Kisebbségi közlemények

<i>Várkonyi Ágnes</i> : Sopron vármegyének szóló patens a fegyverre kelt jobbágyok felszabadításáról 1704 elején	348
Csatkai Endre : Sebestyén Gábor (1794–1864) soproni anagramma-szerző	351
<i>Nyéki Károly</i> : Egy elfelejtett költő egy elfelejtett költőről	354
<i>Hiller István</i> : Egy Sopron megyei tanító Napóleonnál	353

Sopron kulturális élete

<i>Környei Attila</i> : Liszt Ferenc emlékkiállítás a Múzeumban	361
<i>Entz Géza</i> : Szakál Ernő visegrádi kiállítása	362
<i>Metzl János</i> : Dr. Király Jenő munkásságáról	369
<i>Hárs József</i> : Néhány szó az 1971. évi Soproni Ünnepi Hetekről	372

Megemlékezések:

<i>Fogarassy László</i> : Träger Ernő (1887–1971)	377
---	-----

Soproni könyvespolc

<i>Papp István</i> : Földes Mihály: A Tűztorony új fiai	379
<i>Mollay Károly</i> : Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó Oklevéltár XIII. kötet	380
<i>Kovács József László</i> : Mollay, Karl: Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin (1439–1440)	381
<i>Mollay Károly</i> : Pflagner Margit (Red.): Begegnung mit dem Burgenland. Das Grenzland in der Literatur	383
<i>Levélszekrény</i>	334

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XXV. ÉVFOLYAM

1971

4. SZÁM

Vendel Miklós 75 éves

Dr. Vendel Miklós Kossuth-díjas akadémikus, egyetemi tanár október 8-án ünnepelte 75. születésnapját. Ezen az évfordulón személyében nemcsak a földtudományok kitűnő, nemzetközileg is elismert tudósát, nemcsak Sopron város köztisztelőjében álló szülöttjét, hanem a Soproni Szemle szerkesztő bizottságának legrégebbi tagját is ünnepeljük. Bensőséges és szívből jövő jókívánságokkal köszöntjük, és reméljük, hogy továbbra is jó egészségben támogatja a Soproni Szemle munkáját.

Vendel Miklós azok sorába tartozik, akiknek életében a tudománnyal való foglalkozás azt jelenti, amit a művésznek az alkotó munka hevülete. Elmélyült kutatásaiban a logika szigorú törvényein kívül az a belső tűz is irányítja, amely nemcsak a természet jelenségeinek pontos megismerésére sarkallja, hanem a megismert igazságnak a humánus érdekében történő terjesztésére is.

Ennek az alkati adottságnak gyökerét a soproni szülői ház mellett a város légkörében is kell keresnünk. Abban a *genius loci*-ban, amely Sopron egész kulturális életére olyan félreismerhetetlenül nyomja rá a maga jellegzetes bélyegét. Ez adja meg az itt élő tudósoknak is azt a lelki elkötelezettséget, amely az alkotó munka értékét és szintjét magasra emeli, és megkülönbözteti a robot-szerű tudományművelés kényszeredettségétől.

A soproni légkörben Vendel Miklós tudományos munkássága is ezt a bélyegyet viseli magán: a magas színvonalat és az eredmények nemzetközi jelentőségét. Így az elismerés sem maradt el. Sopron Alma Materének már 1923-ban professzora, két évvel később még a budapesti tudományegyetem magántanára lesz. A Magyar Tudományos Akadémia 1933-ban levelező, 1943-ban rendes taggá válassza. A Magyarhoni Földtani Társulat a Szabó József Emlékéremmel, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület a Mikoviny- és a Zorkóczy-éremmel tünteti ki. 1951. március 15-én kapja meg a Kossuth-díjat. A Geologische Gesellschaft in Wien fennállásának 50 éves jubileumi ünnepségein, a Magyarhoni Földtani Társulat pedig Vendel Miklós 70. születésnapja alkalmával, 1966-ban tiszteleti taggá válassza. Sopron Város Tanácsa 1971-ben – a város érdekében kifejtett kiemelkedően értékes munkásságáért – Pro Urbe emlékéremmel tüntette ki.

A tudományos munka látható eredményeként Vendel Miklós nevéhez száz-nál több tanulmány és könyv fűződik. Utóbbiak között néhány nemcsak magas

színvonalával és értékével, hanem terjedelmével is kitűnik. Néhány éve megjelent nagy közethatározója minden petrográfus számára nélkülözhetetlen kézikönyv. A szülőváros iránti elkötelezettséget jelzi az a nagyszabású monográfia és földtani térkép, amely sok év fáradságos laboratóriumi és terepmunkájának eredményeképpen Sopron környékének földtani viszonyait tisztázta. Világszerte feltűnést keltettek azok a munkái, amelyekben a szeretett hazai táj sajátosságos kristályos kőzetét, a soproni leukophyllitet ismerteti meg a földtudományok művelőivel.

A szülővároshoz való ragaszkodást igazolja az a széleskörű társadalmi tevékenység is, amelyet Vendel Miklós Sopron különböző társadalmi és kulturális szerveiben végzett és végez. A Soproni Szemle szerkesztő bizottságának megindulásától, 1937-től kezdve tagja, évekig vezette a Központi Bányászati Múzeumot, a MTESZ soproni szervezetében pedig a szakma egész, széles spektrumában sok és fáradságos munkát teljesített.

A látható eredmények között bizvást megemlíthetjük még az oktatómunkája folyamán szárnyra bocsátott tanítványok népes seregét is. A volt tanítványok közül nem egy az állami vezetés, a tudományos élet vagy az ipar területén végez kiemelkedő munkát.

A láthatatlan eredmények sorába pedig az a ragaszkodás, tisztelet és szeretet tartozik, amely a sok száz volt tanítvány és a barátok szívében él. Ez arról tanúskodik, hogy Vendel Miklós nemcsak jól végezte el kiszabott feladatait, hanem ért a legnagyobb művészethez is: az emberi szívekben a szeretet lángjának kicsiholásához. Ennek az elmúlt háromnegyednyi évszázadnak terhével a vállán aligha lehet felemelőbb érzés, mint tudni és érezni, hogy ez is osztályrészül jutott!

Bogsch László

A nyugat-magyarországi kérdés katonai története

(I. rész: 1918 december – 1921 augusztus)

A dunai monarchia felbomlása után megalakult Német-Ausztria köztársasági kormánya magát a volt Osztrák Császárság (Ciszlajtánia) összes németlakta területei törvényes képviselőjének nyilvánította. Egyúttal bejelentette, hogy igény tart a teljesen önállósult Magyarország nyugati németlakta peremvidékeire is. De ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy célját nem fegyveres lájt-accomplival, hanem a Wilson elnök által hirdetett önrendelkezési jog alapján, népszavazás útján kívánja elérni. Nyugat-Magyarország (Pozsony, Moson, Sopron és Vas megye) német ajkú lakosságának hangulata akkoriban nagyon megoszlott: voltak magyarbarátok, osztrákpártiak és a két álláspont között ingadozók. Ugyanakkor Bécsben megalakult a „Westungarische Kanzlei”, amely szabadcsapatokat szándékozott szervezni, hogy látszólag a német-osztrák kormány tudta nélkül, valóságban pedig annak a hallgatólagos beleegyezésével katonailag megszállja és a hozzájuk csatlakozott lakosság támogatásával birtokba vegye Német-Nyugatmagyarországot. (A Gagyai Jenő által említett Westungarische Kanzlei valószínűleg azonos az osztrák belügyi hivatal keretében felállított „Westungarische Abteilung”-gal, amely Burgenland közigazgatását volt hivatva előkészíteni.) Arnold Weigert fürstenfeldi százados – mint a „Westungarische Kanzlei” katonai osztagjának vezetője – egy szabadcsapattal el akarta foglalni Németújvárt (Güssing), hogy ott kikiáltssa „Heenzenland” (Heinzenland) köztársaságot, amelyet később az Ausztriához való csatlakozás kimondása követett volna. Azonban a végrehajtó bizottság úgy döntött, hogy a katonai akciót Sopron irányában kell megindítani, mert Sopront szánták Heizenland székhelyül. Ezután Szentmargitbányára (St. Margarethen) 1918. december 2-án osztrák katonatisztek érkeztek, akik ott népgyűlést rögtönözve kihírdették, hogy Szentmargitbánya csatlakozik Német-Ausztriához. A népgyűlésen elért erkölcsi siker alapján a Westungarische Kanzlei elhatározta, hogy a német lakosságnak felkelés céljaira fegyvereket fog kiosztani. Egy-egy fegyverszállítmányt osztrák katonai kísérettel el is küldtek Lajtaújfalura (Neufeld) és Nagymartonba (Mattersburg). Lajtaújfalun azonban december 5-én a magyar vasútörtség rövid tűzharc után az osztrák osztagot (egy hadnagy, nyolc altiszt) elfogta, és egy teherautót 300 puskával és lőszerrel együtt zsákmányul ejtett. A Nagymartonba küldött különítmény azonban az ugyancsak 300 puskát és 50 000 töltényt tartalmazó fegyverszállítmányt át tudta adni az osztrákbarát vezetés alatt álló nemzetőrségnek. Ezután ünnepélyesen kihírdették Heenzenland köztársaság megalakulását. A nagymartoni nemzetőrség fegyveres készségbe lépett, biztosító osztagokat tolt ki Márcfalvára (Marz) és Borbolyára (Walbersdorf), a parancsnoka pedig Bécsújhelyre utazott, hogy Mühlhoffer századostól – aki az akció vezetője volt – további utasításokat kérjen. Sopronnal minden összeköttetést megszakítottak, azonban magyarbarát nagymartoni lakosok értesítették a fegyveres puccsról a soproni hatóságokat. A december 6-án kikiáltott Heenzenland köztársaság csak egy napig élt, mert a soproni állomásparancsnokság másnap páncélvonattal tisztekből, altisztekből és egyéves önkéntesekből álló géppuskás különítményt küldött ki Nagymartonba. A pán-

célvonal megjelenésére a nagymartoni nemzetőrök puskalövés nélkül letették a fegyvert, mire vezetőit őrizetbe vették, a bűnvádi eljárást azonban rövidesen amnesztiával lezárták.¹ Nagymarton pacifikálásával egyidőben Sopronból egy-egy századot Lajtaszentmiklós (Neudorf) és Lajtaújfalu védelmére toltak ki, mivel az elfogott osztrák hadnagy bevallotta, hogy a közeljövőben egy Volkswehr-zászlóalj páncélvonattal szándékszik behatolni Nyugat-Magyarországra a lakosság átpartoltatása végett.² Az osztrák kormány természetesen dezavualta Mühlhoffer Volkswehr-századost, kijelentve, hogy felelőtlen egyéni túlkapásról van szó, és az is természetes, hogy Weigert százados Fürstenfeldről Németújvár (Güssing) felé tervezett támadása is elmaradt. Mind a két fél egyaránt érdekelve volt a jugoszlávokkal szemben, akik Radkersburgnál, a Mura északi partján hídfőállást létesítettek, megszállták Muraközt, sőt átmenetileg Vendvidéket is. A radkersburgi hídfő a muraszombati védőszakaszt is veszélyeztette, ezért ennek parancsnoksága együttműködött a stájer Bauernkommandóval. 1919. február 4–8-a között az osztrákok és jugoszlávok helyi harcokat folytattak a radkersburgi hídfőért. Egy stájer–magyar kombinált csapat ezt megelőzően Vashidegkútról (Kaltenbrunn) indult Radkersburg felé. Az itt elesett hősi halottak közt magyarok is voltak. Az osztrákoknak sikerült néhány községet elfoglalniok, Radkersburg azonban jugoszláv kézen maradt. Ezt az állapotot az 1919. február 13-án megkötött fegyverszüneti egyezmény is szankcionálta, ezzel tehát egyelőre megszűnt annak a veszélye, hogy a jugoszlávok Muraszombatot Radkersburg felől támadni fogják.³ (A saint-germaini békeszerződés ezt a várost Ausztriának visszaadta.)

Ausztria felé a határvédelmet a Tanácsköztársaság kikiáltásáig a 18. dandárcsoport keretében építették ki, amelynek 1919 április közepén 1622 fő állt rendelkezésére. Két 18-as üteg és a III/18-as zászlóalj a román támadás kezdetén elindult Tiszántúlra, amely utóbbi később a XIII. vadászzászlóaljba olvadt be. A 18. dandár parancsnoksága a Tanácsköztársaság megszűntéig Szombathelyen maradt, de a határvédelmet 1919. június 15-től az V. határvéd kerületi vörösörparancsnokságnak adta át. Ez is Szombathelyen székelt, az alája rendelt csapatok közül pedig a soproni alszakaszt a XVII., a kőszegi alszakaszt a XX., a felsőőri alszakaszt a XVIII., a németújvári alszakaszt pedig a XIX. határvéd zászlóalj őrizte. A Királyhidán (Bruckneudorf) és Ligetfalun (Engerau) állomásozó XII. határvéd zászlóalj a győri (III.) határvéd kerületi parancsnokságnak volt alárendelve. Ligetfalu-Köpcseny (Kittsee) körletében volt még két műszaki század, egy lovasszakasz és egy (!) löveg. A határvéd alakulatok túlnyomórészt volt csendőrökből, határrendőrökből és pénzügyőrökből állottak, újonnan fölvetett vörösörökkel kiegészítve, a szombathelyi határvéd parancsnokság védővonalán mindössze nyolc géppuskával megerősítve. A tartalékba rendelt 18. dandárnak rendelkezésére állott júniusban a szombathelyi I/18. zászlóalj, a soproni I/18. üteg, valamint a később szervezett soproni IV/18. zászlóalj. Tehát az osztrák határ valóban csak a legminimálisabb, nagyrészt nem kombattáns erőkkkel volt védve. Azok a hírek, hogy júniusban nagyobb

1 Josef Suchard: *Der Umsturz in Mattersdorf (Heimatkunde des Bezirkes Mattersburg im Burgenlande, szerk. Ernst Löger. Wien 1931, 172–173; valamint Gagyi Jenő: A nyugatmagyarországi kérdés, Bp. 1921, 6. oldaltól.*

2 Hadtörténelmi Intézet Levéltára, (a továbbiakban: HIL): Polg. demokratikus forradalom iratai, 35. doboz. Pozsonyi katonai kerületi parancsnokság 580/eIn. karh. sz. alatti helyzetjelentése 1918. dec. 6-án és Gagyi idézett műve.

3 Bővebben G. Lehner: *Die Abwehrkämpfe in unterem Murtal, Graz 1928. Név szerint említí Dávid Imre magyar hősi halottat.*

magyar erőket vontak össze a Fertő tó tájékán Ausztriába való betörés végett, alaptalanok voltak, és a csornai ellenforradalom leverésével kapcsolatban keletkeztek.⁴ Csak júliusban küldték Szombathelyre — utánpótlás hiánya miatt és a rekvirálásban való közreműködés címén — a frontról kivont 7. budapesti munkásezredet,⁵ az északi területek feladása miatt demoralizált 18. vas-soproni ezred pedig a hajmáskéri táborba került pihentetés végett. Csak a 18-as tüzérek voltak készek elindulni a tiszántúli területek visszafoglalására.

Bécs munkássága és katonasága lelkesedéssel fogadta a magyar, majd a bajor tanácsköztársaság kikiáltásának hírére. A 41. Volkswehrzászlóalj, amelyben igen erős volt a kommunista befolyás, a román offenzíva hírére testületileg, teljes felszereléssel a magyar proletártestvérek segítségére akart menni. Julius Deutsch hadügyi államtitkár ezt letiltotta, azzal az indokolással, hogy a Magyar Tanácsköztársaság elleni háborúba a csehek is be fognak avatkozni, egy cseh-magyar háborúban pedig a leszegényedett és katonailag legyengült Ausztriának semlegesnek kell maradnia. Pár nap múlva jelentették Deutschnak, hogy nagyszámú katona Magyarországra készül. Deutsch először karhatalommal akarta megakadályozni elindulásukat, végül azonban inkább szabad utat engedett nekik. Emlékirataiban maga is beismeri, hogy lélekben együtt érzett velük. A Magyarországra irányuló fegyvercsempészt a szociáldemokrata Deutsch leintette ugyan, mert az antantmissziók ez ellen tiltakoztak, ámde azt is megtiltotta, hogy a vörös Magyarországgal háborúzó Csehszlovákiának szállítsanak fegyvereket.⁶ A magyar határ ellenőrzésére az osztrák belügyi hivatal csak 1919. április 28-án állította fel a kordont, amely 100 volt aktív katonatisztből és csendőrségből állott. A kordont 1919 május és június hónapban a Volkswehr egyes zászlóaljaival is megerősítették.⁷ A stájer Bauernkommando és a muraszombati magyar védőszakasz kapcsolatai egészen a vendvidéki ellenforradalomig fennmaradtak, sőt ezt a Bauernkommando fegyverekkel és önkéntesekkel támogatta. Az ellenforradalmat rövidesen leverték, a benne részt vett magyar csapatok Stájerországba menekültek, a helyükbe érkezett új vörös csapatokkal a Bauernkommando már nem tartott kapcsolatot, ellenben fölvette az összeköttetést a bécsi magyar fehér emigrációval.

A bécsi antantmissziók tagjai közül Cunningham ezredes (azonos a II. világháború történetéből ismert lord Montgomeryval) különösen szorgalmazta Német-Ausztria részvételt a Magyar Tanácsköztársaság elleni intervenció háborúban. Az osztrák hadügyi hivatal (Staatsamt für Heerwesen) vezérkari tisztjei május első harmadában kidolgozták a Nyugat-Magyarország megszállására irányuló hadművelet tervét. Az idevonatkozó titkos rendelet szerint hét szabadcsapatot szerveztek volna, amelyek azzal az indokolással vonultak volna be oda, hogy a magyar hatóságok ellen fellázadt lakosság segítségére sietnek. E szabadcsapatokba nem volt szabad kommunistákat, monarchistákat, zsidókat és katonatanácstagokat felvenni. Ezt a rendeletet dr. Renner kancellár

4 HIL Tanácsköztársasági iratok, 55. doboz, hadrendek gyűjteménye.

5 Ugyanott, 1919. július 26-i helyzetvázlat. Eszerint a 7. munkásezred törzse Szombathelyen, az I. zlj. Kőszegen, a II. zlj. Kőrmenden, a III. zlj. pedig Nagyencsen volt elszállásolva.

6 Ludwig Jedlicka: Ein Heer im Schatten der Parteien. Die militärische Lage Österreichs, 1918–1938. Graz–Köln 1955, 9–14, Julius Deutsch emlékirataira való hivatkozással.

7 Siegmund Knaus, General a. D.: Die Besitznahme des Burgenlandes, 125 (vö. Darstellungen aus den Nachkriegskämpfen deutscher Truppen und Freikorps, VIII. Band, Berlin 1942). A Dunától Muráig terjedő határszakasz (Militärischer Schutz an der Ostgrenze) a Heimwehr útján nyerte kiegészítését és a Stájerországban időközben felállított tizenhárom Volkswehr-zászlóalj is a rendelkezésére állott. Lásd Knaus i. m. 114, 156.

lár maga helyesbítette, mielőtt az osztrák béke delegáció élén Párizsba utazott volna.⁸ Erről a tervről Renner kancellár és Otto Bauer külügyi államtitkár Cunningham ezredest külön tájékoztatta, aki ismételten hangsúlyozta, hogy az antant nem fog ez ellen tiltakozni. Az akció végrehajtását azonban Deutsch hadügyi államtitkár elbuktatta, mert nem akarta a Csehszlovákia ellen önvédelmi harcot vívó szocialista Magyarországot oldalba támadni. Cunningham azonban még 1919. május 16-án is biztatta az osztrák kormányt, hogy hajtsa végre a nyugat-magyarországi fegyveres akciót.⁹ Adolf von Boog altábornagy, a Volkswehr főparancsnoka, Deutsch opponáló magatartása miatt lemondott.

Június 1-én délelőtt 5 órakor osztrák osztagok Murarév közelében megtámadták és elfoglalták Felsőbisztrícát, de nem vetették meg lábukat ebben a községben. Ez az akció nyilván a vendéki ellenforradalom támogatásával volt kapcsolatban.¹⁰ A Vas és Sopron megyei ellenforradalmi akciókba az osztrákok nem avatkoztak be, de egyes zendülő községek (Léka-Lockenhaus, Felső-ör-Oberwart) kaptak fegyverküldeményeket Ausztriába menekült ellenforradalmároktól. De ezeket is föltehetőleg a Bauernbund közvetítésével, mivel az osztrákok a bruck-királyhidai puccskíséret óta szigorú határzárt vezettek be. Érdekes, hogy ezek az ellenforradalmi mozgalmak ugyan németlakta területekre is kiterjedtek, az Ausztriához való csatlakozást sehol sem hangoztatták.

A tanácskormány még hatalmon volt, amikor a békekonferencia a dunántúli németlakta területek legnagyobb részét Ausztriának ítélte. Kisebb területet, mint amilyent a béke delegációjuk igényelt, ezt azonban a Renner által javasolt népszavazás nélkül, tehát a ne plus ultra petíum elve mellőzésével. Ezt a döntést a magyar tanácskormánynak egyszerűen tudomására adták, biztosra véve, hogy az északi területek kiürítése után ezt is vita nélkül ki fogja adni, a szegedi kormányt pedig meg sem kérdezték. Erre a soproni munkástanács azzal reagált, hogy 1919. július 23-ára tiltakozó gyűlést rendezett a soproni Szechenyi téren, amelyen az összegyűlt néptömeg az akkori idők szellemének megfelelően szövegezett határozati javaslatot elfogadta: „Sopron város munkás-, katonai- és földművestanácsa kimondja, hogy a párizsi békekonferencia jeliszava alatt összegyűlt tőkés érdekesoport azon határozata ellen, hogy Nyugat-magyarországot és Sopron városát osztrák tőkés barátaiknak ajándékozza – a végletekig menő harcot fogja megindítani.” A soproni munkástanács egyúttal külön feliratban követelte a tanácskormánytól az osztrák határ védelmének megerősítését!¹¹ Kun Béla álláspontja az volt, hogy csak a „proletáriátus önrendelkezési joga” (tehát népszavazás) alapján adják át ezt a területet, de csakis akkor, ha Ausztria szintén kikiáltja a tanácsköztársaságot.¹² Az osztrák munkásság azonban nem hitt a magyar tanácskormány fennmaradásában azok után, hogy nemrég fegyverrel visszaszerzett északi területeket a békekonferencia egyoldalú döntése után puska lövés nélkül kiadott egy másik kapitalista államnak. A szimpátia-sztrájkot Bécsben megrendezték ugyan, de a többi ország munkássága még erre sem vállalkozott. Kilenc nappal a soproni tiltakozó

8 Knaus i. m. 110, 114, 125, 126. Az akták szövegét is közli a 157. és 158. lapon.

9 W. Goldinger: Die Burgenlandfrage als internationales Problem. Burgenländische Heimatblätter 1961, 102–103.

10 HIL TK 60. doboz: A II. hadtest iratai, a zalaegerszegi határvéd kerületi parancsnokság jelentése.

11 A soproni munkástanács ülése. – Fegyverrel védjük meg Nyugatmagyarországot! Soproni Vörös Újság, 1919. július 24.

12 Idevonatkozó okiratok: Szabó László: A boisevizmus Magyarországon. A magyar proletárdiktatúra okirataiból. Budapest 1919, 236.

gyűlés után Kun Béla és a kommunista népbiztosok egy része már politikai menekültként jelentkezett Ausztriában, és visszaszivárogtak Bécsbe a magyar vörös hadseregben harcolt osztrák katonák is. Utóbbiak leszerelési illetékért is jelentkeztek a bécsi magyar követségen. Dacára annak, hogy időközben az ellenforradalom jutott hatalomra Magyarországon, a követség kifizette a leszerelési illetékeket. Ezért az Arbeiterzeitung külön köszönetet is mondott, a 41. Volkswehrbataillont pedig feloszlatták.

Sopronban a munkástanács augusztus 4-én kimondta, hogy nem hajlandó megosztani hatalmát a polgársággal. Bozó ezredes azonban még aznap rögtönzött ellenforradalmi alakulattal (németajkú gazdapolgárok, főiskolások, a helyőrség átpártolt tisztjei és altisztjei) felvonult a városban, mire a legutóbbi események miatt amúgy is demoralizált munkászászlóalj és helyőrség egyszerű felszólításra átadta fegyvereit. A megtorlást követelő radikális ellenforradalmi elemeket Bozó ezredes leintette, mert nem akart vérontást.¹³ Viharosabb körülmények közt zajlott le két nap múlva Szombathelyen a Hajmáskérről befutott 18. vas-soproni ezred lefegyverzése. A katonákat leszerelési illetményeik kifizése után hazabocsátották.¹⁴ Fokozatosan kicserélték a szombathelyi határvéd kerületi parancsnokság csapatait is. Mivel nem állott azonnal fehér karhatalom rendelkezésre, a Pörgölénynél (Pilgersdorf) lecserélt vörös határvédszázad helyett pár hétig a pörgölényi és németgyiróti (Deutsch-Gerisdorf) polgárőrség látta el a határvédelmet.

Bozó ezredes kéziratos emlékezései szerint a soproni erdészeti és bányászati főiskola azon hallgatóit, akik részt vettek a nagycenki ellenforradalom leverésében, nem fogadták be a fehér karhatalomba. A Tanácsköztársaság idején magukat exponált tisztekkel enyhébben bántak, „legtöbbjüket befehéřítették”. A politikailag megbízhatatlannak minősítettek közt volt Cavallár Ödön alezredes, a 18. vörös dandár, majd a szombathelyi határvéd kerület parancsnoka és Faragó Géza komáromi állomásparancsnok, utóbbi azzal az indokolással, hogy zsidó.¹⁵ Faragó tényleg exponált személyiség volt, mert tagja volt az első soproni direktóriumnak és elnöke a soproni katonatanácsnak. Ő utalta ki a 48-as laktanyát a Selmecbányáról menekült bányászati és erdészeti akadémiának. Parancsnoka volt a III/18. zászlóaljnak is, majd Komáromba került. Az ő katonái a Tanácsköztársaság megszűnésének hírére leszedték a vörös jelvényeket és nemzetiszínű kokárdát tűztek ki, amiről cseh helyzetjelentés is tanúskodik. „Az Est” november 5-i számában riport jelent meg a magyar Vörös Hadsereg internált vezetőiről, amely szerint Faragó Tombor, Stromfeld és Julier volt vezérkari főnökök és más vörös tisztek társaságában várt további sorsára. Később Ausztriába menekült, a Magyar Távirati Iroda könyvmatosa 1921 szeptemberében mint egy bécsújhelyi „kommunista szabadcsapat” vezetőjét említette Faragó alezredest. Az ellenforradalmi terminológia ezt a gyűjtőfogalmat a szociáldemokratákra is kiterjesztette, egyébként Ausztriában nem létezett kommunista paramilitáris szervezet. Faragó tehát a szociáldemokrata Arbeiterwehr (a későbbi Republikanischer Schutzbund) keretében végzett szervező munkát.

Augusztusban a nyugat-magyarországi helyzet nagyon zavaros volt. A cseh-szlovák és jugoszláv csapatok Ligetfalunál, illetve Muraszombatnál megkezd-

13 Bozó Pál ezredes: A soproni ellenforradalmi szervezkedés. HIL 2100. sz. kézirat.

14 Deme László–Keleti József: Az ellenforradalom Vas megyében és Szombathelyen. Szombathely 1920, 177–180.

15 HIL VKF 1919-es anyag, II. csoport 9–74. 67. sz.

ték a korridor létrehozására irányuló hadműveleteiket. Ezt ugyan félbehagyták, nyilván azért, mert a budapesti antanttábornoki misszió letiltotta, de Vas megyébe már augusztus 8-án osztrák szabadcsapatok nyomultak be, amelyeket fegyveresen kellett kiűzni.¹⁶ A magyar kormány augusztus 16-án jegyzékben közölte az osztrák kormánnyal, hogy minden, az antant döntését megelőző fegyveres akciót ugyancsak fegyveresen fognak visszavetni. Ugyanezen a napon bizalmas tanácskozást tartottak az osztrák kormány szociáldemokrata tagjai, amelyen Bauer külügyi államtitkár és Seitz is azon a véleményen voltak, hogy Német-Ausztria nem készült fel eléggé egy háborús kalandra, ezért Nyugat-Magyarország megszállásától el kell tekinteni. Deutsch hadügyi államtitkár ellenvéleménye az volt, hogy legalább Köpcsényt és Zillingdorf magyar részét szállják meg, mert az utóbbi község határában vannak a Bécset ellátó szénbányák. Az utolsó szót végül is az osztrák nemzetgyűlés központi bizottsága mondta ki: úgy határozott, hogy ebben az ügyben ki fogja várni az antant döntését.¹⁷ Maradt tehát az a megoldás, hogy Burgenlandot a kormánytól látszólag független osztrák szabadcsapatok szállják meg, mint ahogyan azt Boog altábornagy májusban tervezte. A németújvári népgyűlést (1919. augusztus 17), amelyen kihirdették 251 nyugat-magyarországi községnek Ausztriához való csatlakozását, szintén osztrák szabadcsapatosok hívták össze. Az ottani határrendőrség és csendőrség a népgyűlést szétoszlatta, báró Lehár Antal ezredes, a szombathelyi katonai körlet parancsnoka pedig páncélvonatot és karhatalmi tisztiszázadot küldött Németújvárra, hogy a nagymartoni recept szerint lecsillapítsák a németajkú lakosságot. Rábafüzesen is szétkergettek egy osztrákpárti népgyűlést, amelyen határozatot hoztak, hogy nem fizetnek többé adót a magyar államnak.¹⁸ Lehár azt táviratozta a magyar hadügyminisztériumnak, hogy az osztrákok önkéntes zászlóaljakkal és négy páncélvonattal el akarják foglalni Nyugat-Magyarországot, bár hivatalosan népszavazást javasolnak. Ezért indítványozza, hogy az osztrák kormányt szabadcsapatok magatartásáért vonják felelősségre, hívják vissza a bécsi magyar követet és helyezték kilátásba a hadműveletek megkezdését. Az a szándéka, hogy a székely dandárral, feldbachi zászlóaljjal, megyei tartalékokkal és 106-os zászlóaljakkal felvonul Petronell – Római sáncok – Királyhida vonalában, esetleg Bécs felé támad. Egyben Pozsonyba is küldött átiratot Mittelhauser tábornoknak, felszólítva őt, hogy az alája rendelt csehszlovák csapatok maradjanak e konfliktusban semlegesek.¹⁹ Lehárnak ezt a tervét, amely valószínűleg osztrák monarchista körökkel egyetértésben a Renner-kormány megbuktatása végett készült – nem hagyták jóvá. Budapest román megszállás alatt volt, a románok az ellenségeskedések folytatásával, illetve megújításával fenyegették a magyar kormányt, mert nem írt alá külön fegyverszüneti egyezményt. Ennek megfelelő egyezség aláírására csak augusztus 27-én került sor. A fővezérségi napló e napi följegyzése szerint Szombathelyről bizalmas jelentés érkezett, hogy a románok hadműveleti együttműködésre szólították fel Renner osztrák kancellárt, aki azt válaszolta, hogy az osztrák csapatokban ez idő szerint nincsen harci kedv.

16 Pilch Jenő ezredes: Horthy Miklós. Bp. 1929, 189. Az okmányt, amelyre hivatkozik, már nem találtam meg.

17 Goldinger i. m. 103. A békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa 1919. augusztus 18-án úgy határozott, hogy az osztrák békedelegációnak Burgenland átadására vonatkozó jegyzékeire nem fog válaszolni.

18 Pilch i. h.

19 HIL VKF Szombathelyi körletparancsnokság 1919-es anyaga. Lehár ezredes távirata 1919. augusztus 24-én. A jelentést Pilch is közli, tévesen 16-os zászlóaljakat említ 106-osok helyett.

Augusztus 28-án egy osztrák, főleg magyarországi menekültekből szervezett szabadcsapat meg akarta szállni Lajtaújfalut, ahol csak 58 határrendő volt. Az ottani ipartelepek védelmére kifutott egy páncélvonat, majd tűzérséggel megerősített székely különítmény, a magyar hadügyminisztérium pedig ugyanezen a napon értesítette a siófoki fővezérseget, hogy Ausztria elrendelte a Nyugat-Magyarország elleni katonai intézkedések azonnali beszüntetését.²⁰ Győrből egy román különítmény elindult az ebenfurti vasútvonal mentén azzal a szándékkal, hogy Sopront megszállja és az ottani „székely kommunista csapatokat” lefegyverezze. Ekkor már a székely dandár parancsnokságát Verbőczy századostól Gaáli alezredes vette át, aki a Vitnyédig jutott román él fogadtatására két székely zászlóalj és egy üteget küldött ki a sopronnyéki (Neckenmarkt) táborból. A románok erre augusztus 29-én Kapuvárt és Csornát is feladva, visszatértek Győrbe.²¹

Amikor a szombathelyi körletparancsnokság megkezdte Moson, Sopron, Vas és Zala megyékben a nemzeti hadsereg csapatainak megszervezését, a soproni gyalogezred felállításával Bozó ezredet bízta meg. Augusztus 10-én Sopron városra és hét járásra 120–120 főnyi kontingenst vetett ki; így nyolc, 120–120 főnyi csoportot kapott, amiből két zászlóalj keretét állította fel, a bevonultakat 14 napi fegyveres szolgálatra kötelezve. A soproni honvédlaktanyában a volt 18. honvédgyalogezred pótteste állította ki a II/18. „magyar zászlóalj”, a megye németlakta részéből behívtak pedig a régi 48-as laktanyában a III/76. „német zászlóalj” alkották. Ebben a 76-os póttest által szervezett zászlóaljban eleinte a vezényszó is német maradt. A huszárlaktanyában fél lovasszázad alakult, a tűzérlaktanyában pedig egy tábori üteg négy löveggel. A behívtak teljes számmal bevonultak, csak egyes esetekben volt szükség karhatalomra. A soproni ezred I. zászlóalja augusztus végén alakult meg Magyaróvárott, főleg a volt pozsonyi 13. honvéd gyalogezred tisztjeiből, altisztjeiből és legénységéből. 1919. szeptember 19-én Horthy Miklós altengernagy, a nemzeti hadsereg fővezére, szemlére Sopronba érkezett és a csapatokat föleskette. Az Ausztriának ítélt területről származó németajkú legénység egy része vonakodott az eskü letételétől, de Bozó ezredes beszéde után az esküt – két ember kivételével – mégis letette.

Bozónak a székely dandárról nem volt jó véleménye. Lehár ezredesnek azt javasolta, hogy oszlassa fel, mire azt a választ kapta, szívesen megtenné, de nincsen rá erő, mivel többen vannak, mint a nemzeti hadsereg csapatai. A valódi ok az volt, hogy a tervezett osztrák bevonulás ellen előnyösen lehetett őket felhasználni. Az élelmezést enyhe rekvirálással, legeltetéssel javították, ami még ment, amíg gazdag magyar vidéken voltak, de amikor szegényebb német vidékre – Sopronnyékre – kerültek, örökösen panaszos deputációk érkeztek Bozó ezredeshez a községekbe. A katonáknak fehérműjük nem volt, ezért Sopronban fehérműt gyűjtöttek számukra. Bozó ismételt követelésére Lehár ezredes előbb feleskette őket, aztán „harcászati okokból szétvonta”, végül az időközben megalakult ezredbe olvasztotta őket.²²

Október első napjaiban megkezdődött a románok kivonulása Dunántúlról. Az általuk kiürített területek megszállására elvonult a szombathelyi hadosz-

²⁰ Koréh Endre: Erdélyért. A székely hadosztály és dandár története, Bp. é. n. II. kötet 194. o.; HIL VKF 1919 II. csop. T 1–93 sz. csomó (HUM 1059–828–I 40/S).

²¹ Koréh i. m.; „Sopronvármegye” 1919. augusztus 29–30.

²² Bozó ezredes: idézett kézirat; valamint Bánó Kálmán ny. altb. visszaemlékezése. (Utóbbi HIL VKF 23. doboz.)

tály, amely folytatólagosan részt vett a budapesti bevonulásban, a Tiszáig terjedő terület megszállásában, majd 1920 február–március havában a Tiszántúl visszafoglalásában is. A szombathelyi hadosztály csapatai csak 1920 júniusában kerültek vissza eredeti állomáshelyeikre.²³ Ez idő alatt a szombathelyi körletparancsnokságnak – mint területi alakulásnak – csendőrtartalék- és határ-csendőrszázadok állottak rendelkezésére; volt egy rejtett üteg, Bozó ezredes szabadcsapatokat is szervezett, azonkívül a csurgói ezred egyik zászlóalja is előbb Sopronba, majd Nezsiderre (Neusiedel) rendeltetett.²⁴

Renner kancellár 1920. január 10-én Prágában barátsági szerződést kötött, ami magyar–osztrák fegyveres konfliktus esetén csehszlovák katonai támogatást jelentett Ausztriának. Ezt követően Renner elutasította a magyar kormány azon javaslatát, hogy az Ausztriának ítélt területen tartsanak népszavazást. Kieszközölte, hogy a Nagykövetek Tanácsa szövetségközi katonai bizottságot (Commission Militaire Interalliée) rendeljen ki Sopronba a nyugat-magyarországi hatóságok ellenőrzése végett. A katonai bizottság 1920 januárjában érkezett meg Sopronba, majd a Nagykövetek Tanácsának hozzájárulásával előbb az osztrák, majd a magyar kormány is két megbízottat delegált a szövetségközi katonai bizottság mellé. Az osztrák delegátusok 1920. március 4-én érkeztek meg Sopronba, ahol a pályaudvar előtt magyar közönség tüntetett ellenük és záptojásokkal dobálta meg őket. Bántalmazásukat azonban a rendőrség megakadályozta. Az osztrák kormány panaszt is emelt a Nagykövetek Tanácsánál, ismételten kérve, hogy még a magyar békeszerződés aláírása, illetve érvénybelépése előtt megszállhassa Burgenlandot, mert a magyarok elnyomják a német ajkú lakosságot.

Habár Renner kancellár az osztrák nemzetgyűlésen kijelentette, hogy az osztrák közlekedési vonalak háború esetén rendelkezésére állanak a csehszlovák hadseregnek Magyarország elleni felvonulásra, a bécsi antantmisszió arról biztosította a magyar kormányt, hogy a nagyhatalmak nem fogják megengedni a csehszlovák hadsereg bevonulását Nyugat-Magyarországra. A budapesti antantmisszió pedig azt jelentette Párizsba a Nagykövetek Tanácsának, hogy Nyugat-Magyarország lakossága ellenzi az annexiót és népszavazást követel.²⁵

A fehérterror elől számos nyugat-magyarországi német ajkú szociáldemokrata és kommunista menekült Ausztriába, a Magyar Tanácsköztársaság bukása és a fehér tiszti különítmények zaklatása után mint a terület Ausztriához való csatolásának lelkes hívei. Az Amszterdamban székelő szakszervezeti internacionálé szállítási bojkottot rendelt el ugyan a fehérterror miatt Magyarország ellen, ennek kárvallottja azonban inkább Ausztria volt, mert az osztrák piacról eltűntek a magyar élelmiszerek. A bécsi francia követ maga is erélyesen szorgalmazta a bojkott megszüntetését. A magyar kormány kényte-

23 HIL VKF 23. dobozban levő térképvázlaton látható 1920. június 26-i helyzet szerint III./csurgói zászlóalj Oroszvár–Horvátjásfalun, II./csurgói zlj. Magyaróvárott, I. soproni zlj. egy ütege Sopronban, I. vasi (egykori III/39 vörös) zlj. és egy aknavetőszázad és a hadosztályparancsnokság Szombathelyen, III. vasi (III/106) zlj. Körmenten, II. soproni (II/18.) zlj. Kismartonban és I. zalai (I/20.) zlj. Nagykanizsán volt. Még Berettyóújfalun állomásozott a II. zalai (II/48) zászlóalj, Mándokon a III. soproni (III/76) és Budapesten a III. zalai (III/82. székely) zászlóalj.

24 Lásd Bozó i. m. Azt is említi, hogy egy hírszerző jelen volt egy osztrák csapatszemlén, amelyet Redlich ezredes tartott, aki a békeidőben Sopronban szolgált és igen hangoztatta a közeljövőben való bevonulást Nyugat-Magyarországra. Ez azonban nemcsak, hogy elmaradt, hanem Sopronba átjáró osztrák tisztek szerint nem is kellett tartani. Majdnem valamennyien megkísérelték felvétetni magukat a magyar nemzeti hadseregbe.

25 Goldinger i. m. 104.

len volt aláírni a békeszerződést anélkül, hogy akár csak Ausztriával szemben is konkrét módosításokat ért volna el, ami arra ösztönözte, hogy Burgenland megmentése érdekében párhuzamos tárgyalásokat folytasson osztrák és bajor monarchista körökkel. Bizonyos fókig ezzel függött össze a fürstenfeldi bandabetörés is. Fürstenfelden ugyanis az antant elől eltitkolt fegyverraktár volt, amelyet a Volkswehr szociáldemokrata katonai vezetése át akart játszani az Arbeiterwehrrnek. Ezt az ottani helyőrség egyik jobboldali érzelmű tisztje Prónay Pál alezredesnek elárulta, mire az parancsot adott, hogy különítményének mintegy százhusz embere támadja meg polgári ruhában Fürstenfeldet és a fegyvereket teherautókon szállítsa el. Ez 1920. július 28-án rajtaütés formájában megtörtént, a fegyvereket elhurcolták, az elfogott osztrák fegyvereseket és polgári személyeket pedig szabadon eresztették, azt állítva, hogy ők magyar kommunista szabadcsapat és Horthyék ellen mennek harcolni. A fegyvereket Prónay elrejtette és a nyugat-magyarországi felkelés céljaira használta fel. Sréter hadügyminiszter nyomoztatott ugyan a fegyverek után, mert nem akarta a Prónay-különítmény birtokában hagyni, de nem tudta megtalálni.²⁶ Még egy határincidens zajlott le 1920. augusztus 21-én Prellenkirchennél (brucki járás). A község tanácsa ugyanis lefoglalt egy fegyverszállítmányt, amelyet csempészárúként akartak Magyarországra vinni. Erre egy 80 főnyi magyar katonai osztag be akart hatolni Prellenkirchenbe, hogy a fegyvereket elvigye, de a támadást visszaverte az osztrák katonaság.²⁷ (Nyilván a hainburgi vagy brucki helyőrségnek a határra kitolt osztaga.)

A két és feles internacionáléhoz csatlakozott osztrák szociáldemokraták 1920 októberében a nemzetgyűlési választásokon elvesztették szavazóik egy részét és ellenzékbe vonultak. Renner helyett a keresztényszocialista Mayr lett a kancellár, aki a burgenlandi kérdésben teljesen elődje nyomdokain haladt. A szociáldemokraták továbbra is olyan politikai tényezőnek számítottak, amelyet figyelmen kívül hagyni nem lehet, mivel Bécs nagyobbik fele rájuk szavazott és a hadseregben (amelyet időközben Volkswehrből Bundesheer-re kereszteltek át) is hozzájuk tartozott a legénység nagyobb része. A tisztikarban ugyan kisebbségben voltak, de itt is jelentős pozíciókat tartottak. Theodor von Körner ezredes, a Bundesheer átszervezője, majd dandárparancsnoka (aki három évtized múltán köztársasági elnök is lett) szintén a szociáldemokrata párt tagja volt. Egyébként Komáromban született és magyarul is jól beszélt.

1921. január 2-án a Nagykövetek Tanácsa közölte az osztrák és öt nap múlva a magyar kormánnyal is, hogy Burgenlandot a saintgermaini és trianoni békeszerződések értelmében át fogja adni Ausztriának. Mayr kancellár ezt az osztrák parlament külügyi bizottságában azzal kommentálta, hogy a csehszlovák és jugoszláv kormány katonai segítséget helyezett kilátásba Burgenland birtokbavételéhez, a magyar részről ismételtlen fölvetett népszavazás gondolatát pedig elutasította.

Az Ausztriának ítélt terület lakosságának hangulata az akkori helyzet-jelentések alapján igen vegyes volt, a magyarbarátok, ingadozók és ausztrófilek körülbelül egyenlő arányban voltak képviselve. Az egyik jelentés írója szerint a német ajkú lakoságnak legalább háromnegyed része nem volt ma-

²⁶ „A határban a Halál kaszál...” Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből, Bp. 1963, 186–188. Héjjas Jenő dr. könyvében az 1920. június 20-i dátum téves!

²⁷ Magyar pokol. A magyarországi fehér terror betiltott és üldözött kiadványok tükrében. Bp. 1964, 242.

gyarbarát.²⁸ Az akkori helyzetben sem az osztrák, sem a magyar kormány nem lehetett biztos abban, hogy egy népszavazás az ő javára dől-e el.

A magyar nemzetgyűlés német ajkú képviselői manifesztumot adtak ki, amelyben Nyugat-Magyarország részére saját katonasággal és külön vámterülettel ellátott autonómiát követeltek. Egyes bécsi politikai körökben szintén ismeretes volt, hogy gróf Sigray Antalnak Nyugat-Magyarország főkormánybiztosává történt újlagos kinevezése ellenállásra való készülést jelent, amelynek Lehár ezredes lesz a katonai vezetője. Úgy tudták, hogy a tizenegy nyugatmagyarországi nemzetgyűlési képviselő külön képviseleti szervnek kiáltja ki magát, amely Nyugat-Magyarországot mint corpus separatumot fogja kezelni és nem ismeri el a trianoni békeszerződést.²⁹ Lehár ezredes valóban dr. Bleyer Jakab és dr. Huber János nemzetgyűlési képviselőkkel egyetértőleg milíciát szándékozott szervezni a burgenlandi lakosságból és az oda illetékes tisztekből, amely a magyar reguláris csapatok kivonása után fegyveresen állt volna ellen az osztrák csapatoknak. Burgenlandot az önrendelkezési jogra való hivatkozással önálló államnak kiáltották volna ki, amely későbbi időpontban szorosabb kapcsolat létesített volna Magyarországgal.³⁰ Erre vonatkozólag tényleg folytak megbeszélések 1921. április 20-án, 23-án és 28-án Budapesten, amelyeken miniszterek, katonai és politikai szakértők vettek részt. Lehárnak mint Burgenland dezinált katonai parancsnokának 3 zászlóalj, 1 lovasszázad és két üteg felszerelését bocsátották rendelkezésére. Együttal függetlenítették a szombathelyi körletparancsnoktól (Hegedűs Pál altábornagy), törzsének és csapatainak megalakítása végett pedig negyven, Burgenland területére illetékes nemzeti hadseregbeli tisztet saját kiválasztása szerint rendelkezésére bocsátottak. Az értekezlet azt is kimondotta, hogy osztrák tiszteket a csatlakozás kimondása előtt – tehát az előkészítés időszakában – az új véderőbe felvenni nem szabad.³¹

A burgenlandi ellenállás és Nyugat-Magyarország függetlensége azonban nem Lehár tervei alapján valósult meg. A szabadkirályválasztó körök és titkos társaságok bizalmát elveszítette azzal, hogy amikor IV. Károly király 1921 húsvétján Magyarországra érkezett, Lehár ezredes a szombathelyi katonai körlet csapataival együtt mellé állott és lehetővé tette, hogy az első restaurációs kísérlet kudarca után is április 5-ig Szombathelyen maradjon. Június elsejével a trianoni békeszerződés határozmányai értelmében megkezdődött a magyar hadsereg leszerelése a megengedett maximális létszámra. A gyaloghadosztályok harmadik ezredeit megszüntették, így vegyesdandárokká alakultak át, a tisztek százait pedig nyugdíjazták, illetve (a tartalékos tiszteket) polgári foglalkozásukba bocsátották vissza. Nem volt véletlen, hogy Lehár ezredest is 1921. szeptember 1-től nyugállományba helyezték.³² A szabadkirályválasztók nem minden alap nélkül gyanúsították, hogy Burgenland katonai megszervezésével egy második restaurációs kísérlet részére is akar katonai bázist teremteni. A fegyveres ellenállás vezetését Lehár menesztése után többen igényelték ma-

28 Országos Levéltár: K 26 Miniszterelnökség iratai, 1264/1921. csomó. (Nyugatmagyarországi ügyek.) A helyzetjelentések nagyrészt címzés, aláírás nélküli másolatok, főltehetően a Területvédő Liga exponenseitől. A Sáfrán nevű jelentésíró burgenlandi vagy muraközi horvát származású egyén benyomását kelti.

29 HIL VKF 41. doboz, 1921. január 7-i és 19-i helyzetjelentés.

30 Villani 10. o.

31 HIL VKF 13. doboz, 10882/Ja. sz. 1920. január 27. E szám alatt vannak az 1921. április 20-i, 23-i és 28-i keltezésű iratok is.

32 Honvédelem 1921. szept. 4. (III. évf. 36. sz.). Ugyanott közzétéve Prónay Pál huszáralezredes elbocsátása a nemzeti hadseregből.

guknak (így Gömbös Gyula, Prónay Pál, Friedrich István), ami kevésbé épületes versengéshez vezetett.

Az osztrák haderő ebben az időben még eléggé cseppfolyós állapotban volt. A Körner ezredes által megkezdett átszervezést Vaugoin hadügyminiszter folytatta a Renner-kormány távozása után. Körner volt az, aki az osztrák hadseregben a némethez hasonló tányérsapkás egyenruhát rendszeresített, amelyen a tisztí rendfokozatokat az alsó karon különböző számú és vastagságú csikokkal jelezték, az altisztek rangjelzései pedig a felső karon voltak.³³ Az 1920. évi véderőtörvény — amelynek alapján a Volkswehr átalakult Bundesheerré — magán viseli a szociáldemokraták és a polgári pártok közt megkötött kompromisszum bélyegét. Előbbiek a katonatanácsokon keresztül akarták befolyásukat megőrizni. 1921-ben a Bundesheer összesen 20 000 emberrel rendelkezett, amelyhez toborzás útján jelentkezett még 1000 fő, úgyhogy a békeszerződésben engedélyezett létszámot (30 000 fő) el sem érte. A legénység averzióval viseltetett tisztjei iránt, akiket a „reakciós monarchista gondolat” képviselőinek tekintett. Amikor a volt uralkodó húsvéti restaurációs kísérlete után Ausztriát át vonaton tért vissza Svájcba, az ellene folyó tüntetésekben részt vettek a Bundesheer tagjai is. Emiatt Glanz osztrák belügyminiszter leköszönt állásáról.³⁴ A magyar, német és osztrák katonai jobboldali körök akkoriban nemcsak szocialista, hanem egyenesen kommunista befolyás alatt álló fegyveres alakulatnak bélyegezték a Bundesheert, és az antantmissziókat is ebben az értelemben informálták.

A Bundesheer akkoriban hat vegyes dandárra tagolódott. Ezek közül az első három dandár Bécsből és Alsó-Ausztriából, a 4. dandár Felső-Ausztriából, az 5. dandár Stájerországból, a 6. dandár pedig Karinthiából, Tirolból, Vorarlbergből és Salzburgból nyerte kiegészítését. (Az 1. dandár Burgenland átcsatolása után alakult át burgenlandi dandárrá.) Az osztrák hadügyminisztérium 1921. június 2-án elrendelte, hogy a dandárparancsnokságok „külföldi bevetés” (azaz Burgenland megszállása végett) 2–2, azaz összesen tizenkét gyalogzászlóaljat helyezzenek készenlétbe. Kilenc nap múlva a hadműveletek végrehajtásával megbízták Rudolf Vidossich ezredest, az 1. dandár parancsnokát azzal, hogy a Bundesheer bevonulását Burgenlandba dr. Robert von Davy lovag, miniszteri osztályfőnökkel, Burgenland designált tartományi főnökével egyetértésben készítse elő.³⁵ Vidossich brigadéros-ezredes (később vezérőrnagy) Horvát-Szlavonországban, granicsárcsaládból született, dr. Robert Davy tartományfőnök viszont apai ágon angol származású volt.

1921. július 26-án életbe lépett a trianoni békeszerződés. Ez alkalommal a párizsi osztrák követ, Eichhof báró interveniált a Nagykövetek Tanácsánál, hogy a magyar kormányt Burgenland kiürítésére szólítsa fel. Ez erélyes hangú jegyzékben meg is történt, július 28-án pedig Grácban megtartotta első ülését az új osztrák–magyar határt megállapító bizottság.³⁶

33 Maximilian Heyler: Zwanzig Jahre österreichisches Uniformwesen, 1918 bis 1938. Militärwissenschaftliche Mitteilungen 71, 1940, 661–668. A régi osztrák, illetve Landwehr-egyenruhát 1933-ban rendszeresítették újból.

34 Jedlicka i. m. 34.

35 Knaus i. m. 127–128. Ugyanott említi, hogy 1921. augusztus 19-én az 1., 2., 3. és 5. dandárparancsnokság parancsot kapott, hogy „esetleges bevetés céljaira” 7 gyalogzászlóalj, 1/2 lovasszázadot, 3 úteget és 1 műszaki századot bocsásson rendelkezésre.

36 Ezen részt vettek Craven angol ezredes, Yamaguti vicomte japán ezredes, Jocard francia őrnagy, Calma olasz őrnagy; Ausztriát báró Stefan von Neugebauer udvari tanácsos, Magyarországot pedig Keresztes Artúr ezredes képviselte. Lásd: Missuray-Krúg Lajos: A nyugatmagyarországi felkelés. Sopron 1938, 47.

1921. augusztus 3-án Bécsben legfelsőbb szinten lezajlott az első formális tárgyalás is. Ezen részt vettek Schober kancellár, Pogatscher külügyi osztályfőnök, illetve Masirevich Szilárd bécsi magyar követ, dr. Gratz Gusztáv volt külügyminiszter és báró Villani Frigyes. Ezen olyan előzetes megállapodás jött létre, hogy Burgenland területének körülbelül egyharmada Magyarországnál marad, éspedig Moson megyének a Fertő tóig terjedő része (az ún. Seewinkel), Sopron megye a Vulka patakig, Sopron városa és Vas megye egy sávja. Ezt a megegyezést nagyon támogatta Seipel prelátus. Schober tehát bizonyos előzékenységet tanúsított a magyar határrevíziós igényekkel szemben, de azt is hangsúlyozta, hogy ezt a megállapodást még az osztrák parlament külügyi bizottságának kell jóváhagynia. Az augusztus 13-án, majd 27-én összeült osztrák külügyi bizottság azonban ezt a megállapodást nem hagyta jóvá, kijelentve, hogy minden esetleges területi engedményt Burgenland előzetes átadásától tesz függővé.³⁷

A következő napon osztrák csendőrök átlépték a történelmi magyar határt. Most az események folyásában meglepetésnek ható fordulat történt, bár a Bécsi Magyar Újság július 10-i számában már jelentette, hogy „magyar Korfantyáda készül!” A májusi felső-sziléziai lengyel fegyveres akció pendantja tört ki Burgenlandban: az osztrák karhatalmat magyar irreguláris csapatok tüzeléssel fogadták.

(Folytatjuk)

Merényi Oszkár:

Berzsenyi soproni tankönyveiről és első soproni olvasmányairól

II. Berzsenyi soproni olvasmányai

6. Súlyom Jenő nagy értékű felfedezése Berzsenyi soproni olvasmányairól²¹ (amelyeket a Soproni Magyar Társaság könyvtárából kért kölcsön), még jobban megerősíti azt a felfogást, hogy Sopron jelentősége nagyobb Berzsenyi költői fejlődése szempontjából, mint gondoltuk. Érdemes e soproni kölcsönkönyvek jegyzékét még egyszer felidézni²²:

Révai Köteményes Holmija (Orczy Költeményei) 1787

Dugonics: Etelka 1791

Révai Miklós Elegyes Versei 1787

Gessner Idylliumi Kazinczy fordításában 1788

Zakkariásnak, a pápa írdeákjának levelei 1784

Kotzebue: A szerelem gyermeke 1792

Kotzebue: Embergylöllet és megbánás 1790

Dugonics: Trója veszedelme 1774

Cronegh: Kodrus 1784

Kassandra Báróczi ford. 1774

Ovid változásai Sándor István fordításában 1792

Patay Sámuel ford. A régi indusok bölcselkedései 1781

Két nagyságos elmének szüleményei 1789

Mindenes Gyűjtemény 1791

Magyar Játékszín 1792

37 Villani i. m. 9–10. Az osztrák parlament külügyi bizottságának tagjai voltak: Schober kancellár (pártonkívüli), dr. Dinghoffer (nagynémet néppárt), Vaugoin hadügyminiszter (keresztényszocialista), dr. Otto Bauer és dr. Karl Renner (szociáldemokraták).

21 Irodalomtörténeti Közlemények 1962, 493.

22 Merényi i. m. (1966) 26.

A fenti művek közül nagyon érdekesek a Két nagyságos elmének szüleményei és a Költeményes Holmi a költő élet- és történelemszemléletének kialakulása szempontjából; Gessner, Dusch művei érzelmességének kifejezésére tett hatásukkal; Zakkariás levelei a felvilágosodás érdekes elemeivel, amelyek nyoma egészen a „Vandál bölcsesség”-ig érezhetők és Kotzebue érzélgős drámái, amelyek a költő kedvenc olvasmányai közé tartoztak. A többi soproni kölcsönkönyvben eddig lényegesebb Berzsenyi-vonatkozást nem találtunk.

7. Magyar patriarchalizmus, nemzetkritika, életideál

A felfedezett olvasmányok között szerepel Orczy Lőrinc „Költeményes Holmi”-ja és a „Két nagyságos elmének szüleményei” (Orczy és Barcsai Ábrahám versei. Révai Miklós kiadásában). Nem állítjuk azt, hogy a következőkben felsorolt idézetek mind költőnk konkrét forrásai lettek volna. De mint hiteles olvasmányok táplálhatták, erősíthették rokon felfogását, elhatározásait, gondolkodását, érzelmeit. Magára ismert bennük vagy ellenkezett velük. S ne felejtsük: első olvasmányok voltak a fogékony ifjúkorban, az első költői korszak belső előkészületei közt.

Igy az elvi rokonság nyilvánvaló Orczy és az ifjú Berzsenyi nézetei között, ami az „oskolai tudományt” illeti, s ez a rokonság az ifjú költő elhatározásaira is befolyással volt:

Felyebb hágott fitzko már két garáditssal.
Az iskolát járja több nagy kamaszokkal,
Meg terhelik őket *comparatiokkal*,
Sok izetlen formán tsinált *regulákkal*.
Hat esztendő el fogy, Verset, *oratiot*
Kohol öszve zavar sok hibás Deák szót,
Egy könyvből, másikból ír *occupatiot*,
Üres tök fejjel vár két hó *vacatiot*... (Költ. Holmi 56. l.)

Ilyen és hasonló nézetek forogtak az ifjú Berzsenyi fejében is, amikor – tekintve az akkori körülményeket – búcsút mond, korábban, mint kéne, az iskolának. De ez még nem jelenti azt, mint általában vélik, hogy hasznos ismereteket nem gyűjtött volna a maga számára és ezeket nem használta volna fel. Gondoljunk csak Horatius-tanulmányaira!

Az *Életphilosophia* költőjének hangja (de ez a hang Berzsenyié, a prózaíróé is) rokon azzal, ahogy Orczy a bölcsesség dicséretéről szól:

Mert más a' tudomány, más pedig böltsesség.
Nagyobb ebben, mint a' másban az emberség...
Tudomány kívül van, böltsesség lélekben,
'S igazán mutatja, mi lakik emberben... (Költ. Holmi 60. l.)

Tanulságos, ahogy a két költő a *Virtusról* beszél. Orczy a jó fejedelemtől várja az erkölcsök javítását:

Jó fejedelemnek borulj lábaihoz...
Fojtsa meg Nagyurak' buta kevélységét,
Ébressze Nemesek' régi vitézségét...
Mert Virtus egyedül viszen fényességre.

(Két nagyságos elme... 55. l.)

Ezzel szemben Berzsenyi magából a nemzetből, annak erkölcsi megújulásából fejti ki a nemzeti felemelkedés lehetőségeit.

De az idegen *módi* ostromozásában, a nemzetkritika hangjában is van rokon vonás köztük:

A' Frantzia Módi, a' pompás Tzifraság,
Theatrum, tobzódás, torkosság, bujaság,
Béjött a' Hazábann mindenféle hivság,
'S követte nyomában déltzetség, romlottság!...

(Két nagyságos elme... 41. l.)

Berzsenyi ugyan Gvadányira hivatkozik (akinek *A Magyarokhoz* c. ódával való összefüggéseire másutt mutattunk rá), de mint olvasmány, ez is befolyással lehetett költőnk gondolkodására.

A másutt is, különösen a Molnár Jánosnál megmutatkozó hivatkozás a hanyatlás történelmi példáira, ami *A Magyarokhoz* egyik fő motívuma, Orczynál is előfordul (Két nagyságos elme... 45. l.):

Róma Országoknak lehet a' példája,
Mint forog Szerentse sebes karikája...
Sinór, szablya között Mord Vezér' lábánál
Szabadság mély gyászban görnyed oszlopánál
És vitéz népeit, kik vittak Trójánál,
Könyvezi, nem menti, mint hajdan Spártánál...

Berzsenyinek ugyancsak korai korszakában, a századforduló körül írt „árkádiai” versei – különösen a Matthisson *Genfersee*-jére célzó *A Balaton* – hangsúlyozzák a nép „idilli” állapotát, ami szintén az Orczy-korszak örökségeként szállhatott költőnk gondolkodására (Két nagyságos elme... 32. l.):

Oldják már Királyok szegények' béklyóját,
Nyomják 's porbann teszik ezeknek rontóját,
Szeretet, Szelidség 's Tudomány zászlóját
Fel-üti 's mutatja Nép' szabadítóját...

Ha balsors tette is Jobbágyok' számábann,
De ember ő és társ 's nem rab hazájábann.
Jussa van és része azon boldogságbann,
Mellyet a' Régiek szerzetek Országbann...

(Berzsenyinél a „gunyhók lakosit szent törvény jobbkeze védi” stb.)

A nemzet régi dicsőségére való hivatkozás (a jelen hol idilli, hol kritikai rajzán kívül) Orczynál is gyakori. Buda-kultusza is rokon a Berzsenyiével. Ő is emlegíti Mátyást, aki „Pallasnak emelt templomot” Budán, ő is felidézi „Mahomet hatalmát”, amelyet Berzsenyi említ. Természetesen Attilát is szerepelteti Budával kapcsolatban, de más színezettel, mint költőnk (Két nagyságos elme... 137. l.):

Ott hol rég Attila kegyetlenségébenn
Mártotta kezeit Ötsének vérébenn,
Hol vitéz zsákmányát rakván szekrényébenn,
Bizánc, Róma sorsát tartotta kezébenn...

Orczy itt a felvilágosodás háború-ellenes eszmevilágát tükrözi; Berzsenyi Attilában a régi dicsőség egyik lelkesítő példáját látja.

Mint már a *Virtus* virágzását, a nép sorsának javulását, úgy a béke áldásait is a felvilágosodott uralkodóhoz köti Orczy. Ez a forrása Mária Terézia-kultuszának is, amelyben bizonyos mértékig Berzsenyi is osztozik (*A felkölt nemességhez; A XVIII. század*). Orczynál így szól a királynő önmagáról (Költ. Holmi 48. l.):

Igyekeztem: legyen boldog állapotbann,
Szegény 's gazdag, koldus ne legyen Országbann,
Erőszak-tételek szűnjenek Hazábann,
A' mi jó, mi kedves, terjedjen Várambann.

E királynő idejében Magyarország képe – Orczy szerint – hasonlít a boldog szigetéhez, amelyről költőnk fent idézett idilli verseiben szól (s amelynek hangulata „A XVIII. század” c. Berzsenyi-verssel rokon):

Föld! Kinek határát az Isten őrzötte,
Hogy háboru lángja tsak nem is érhette,
Békességben a sok veszélyt távul nézte,
Szabadság, áldomás, bőség ékesíte...
Látván sok népeknek szörnyű veszedelmét,
Egyéb Országoknak sűrűn vett sérelmét...

A *Megelégedés* sommázó életbölcességének egyik vonását már itt sajátíthatta el Berzsenyi Orczy tanításaiból is (Költ. Holmi 108. l.):

Nem pénzen kell venni elme' vidámságát,
Nem áron, nem kintsen szívnek vigasságát...
Tudod úgy is ötet *nem pompás házaknál*,
Nem a' méltóságtól fel puffadt Nagykóknál
Kell keresni, *bé tér és mulat viskóknál*,
Hol kapus nints, strázsa nem áll az ajtónál...
*Közép szerentsébe*nyen vagyon a boldogság,
Fő kép ha kötve van ehhez a *szabadság*...

Befejezésül hadd utaljunk Orczy költészetének egyik motívumára: a patriarkális élet dicséretére a női nemmel kapcsolatban. A női erkölcs megromlásának kritikája közös (l. *A magyarokhoz* egyik mozzanatát!) mindkét költőnél, amihez természetesen Berzsenyinnél horatiusi emlékek is kapcsolódnak. (Ez különösen „*A magyarokhoz*” eredeti fogalmazásában szembentűnő. De itt kell megemlítenünk a Gvadányi-olvasmány befolyását is.) Azonban az elpuhult és romlott női erkölcs Orczy-féle rajza sem lehetett hatástalan a költőnek ez ifjúkori olvasmányában (Uo. 102. l.):

Félti öszve srófolt gyenge kis derekát,
El romlik látszatja, ha vesz jó falatkát,
Inkább koplal, mint sem rontsa vékonyságát...
A' leves ételnek nincs etyepetyéje,
Mert fél: ajakának le megy a' festékje...

Negédes kényesség szüle kevélységet,
Testi gyönyörűség szerzett feslettséget,
Henyélő puhaság a' régi szentséget
Meg vetvén el hagyá a' szép kegyességet...

S nem lehetetlen, hogy Berzsenyit a házasságra való elhatározásában, felesége kiválasztásában is vezethette egyik indítékként Orczy patriarkális női ideálja, az egyszerű vidéki nemesasszony jellemzése. A maga „próza” életformájának szinte paraszti egyszerűségű felfogását megerősíthette az az életkép, amit Orczy kora egyszerű nemesasszonyairól festett (Uo. 158. l.):

Kik szurtos Majornét a' lambris szobában
Bé hivnak 's kérdezik, hány lud hizlalóban,
Hány tyuk, hány polka ül setét kamorában,
Hány tehén, hány borju vagyon istállóban?

Ès fonás-szövének jól értvén munkáját,
Esmervén sok féle lisztnek is a' lángját,
Magok meg tekintik sütés-szövé módját,
Kerüli a' Szakáts, Takáts praktikáját...

Ami azonban nem jelenti azt, mintha ez lett volna Berzsenyinek, a költőnek női ideálja. Ennek az eszményképnek különböző formáit, árnyalatait figyelhetjük meg szerelmes verseiben: Dudi harmatos fiatalságában, szép, „tündéri”

mozdulataiban, édes énekében, ártatlan kacérságában, hirtelen elpirulásában, a testi szépségnek a lelki nemességgel való egyesülésében, a szépség és az erény összefonódásában. Ugyanígy az Emmi-versek ódai szárnyalásában, antikos aszociációiban szintén sajátos Berzsenyi-ideál jelenik meg, ahol a kedves arcának sziluettje szinte mint „szellemi társ” szerepel. Más ideált képvisel „Az én kegyesem” „paraszt-Psychéje” is.²³

Házassága inkább azt mutatja, hogy már korán megtanulhatta, valószínűleg saját tapasztalatai alapján, elválasztani (vagy ahogy ő mondta: „megválasztani”) a költői és prózai létformát egymástól.

Különben ez az „átszellemítő” költői magatartás áll az eddigiek minden vonatkozásában is. A patriarkalizmus, a prédikáló nemzetkritika, a lapos életbölcesség elemei Berzsenyi lelkének „műhelyében” olyan formát öltöttek, hogy hősi életszemléletének nagy arányai, szárnyaló költői képzeletének távlati más, magasabb értelemmel töltötték el a régi gondolatokat: a régi „létániás” költészetből heroikus, magasrendű poézis lett, a szürke közhelyek márványfeliratokká alakultak át, amelyek méltók lettek arra, hogy egy nemzet, sőt az emberiség bölcsességét és emberséges életelveit hirdessék halhatatlan formákban.

8. Az érzelmesség iskolája

E kezdeti olvasmányokból megismerte a kor érzelmességének világát is. Elsősorban Gessner *Idylliumaiból*, amelyeket első olvasmányai között emleget. Ezekből az érzelmi elragadtatás formái, a szerelem-központúság életszemlélete, a szerelmi életbölcselet megnyilvánulásai, az érzelmes szituációk kiszínezésének módjai, a szerelmi párbeszéd stílusa (amely nála mintegy monológ-formát ölt), sőt még a szerelmi líra szókincsének egyes fordulatai s a magyar nyelvújítás újsága válnak költészetének elemeivé.

Gessneri hangulatot fejeznek ki még az *Amathunt* és a *Melissza*-versek is (Vö. Merényi i. m. 58):

„Nem a' vérrel bé-fetskendezett bátor Bajnokot, nem az Útközet' pusztá helyét éneklí a' víg Muzsa: rebegve szalad ő, mezei könnyű sípjával, a' fegyver-csattogás elől. A' tiszta patakok' lassu tsergedezése és a' szent erdők' susogó homálya által tsalogattatván, a' sásos partokon tévelyeg, vagy a' virágokon jár a' magas fák' zöld bozótjában, vagy a' pusztá pázsiton hever 's éneket készít a' te, egyedül a' te számodra, szép Daphne...” (Gessner 1. l.).

A szerelmi szituációk leírásának érzelmes módját is itt tanulhatta:

„Nézd... milyen szépen omlík a' forrás tajtékozva szikláiról...”

Ez az a' hely, ez a' Szilfa, mellynek árnyékában tegnap alkonyodáskor Chloe először tsókolt meg. Itt állottál sóhajtozva, midőn akadozó szavam, dobogó meljem és szemembe meggyült könnyeim szerelmemet előtted ki-nyilatkoztaták!

Sápadt, tsendes Hold, légy bizonyossága sóhajtsaimnak!...” (Uo. 20. l.)

A természet tavaszi és őszi hangulatainak kifejezését is itt ismerhette meg:

„Örül a kis fetske, mikor téli álmából a' partonn fel-ébred és a' szép tavaszt meg-látja, szökdös akkor a' füzekenn 's éneklí örömét a' domboknak és völgyeknek 's ezt kiáltja: Társaim, keljete fel, itt a' Tavasz!...”

Sárgán áll a' som és a' fűz a' tó körül: sárgán állanak az alma- és körtvélyfák. Tarka a' liget, mint a' rét tavasszal, mikor a' virágok borítják el. Kiméljete az ősz' ékességét! Tsendes szellők fosszák-meg játszadozva a' fákat haldokló leveleiktől! Mellyik fáról hull le a' levél koporsóm' tsendes halmára?” (Uo. 45. l.)

Az érzelmesség feltűnő eleme a fiatal Berzsenyi szerelmi költészetének. De az erkölcsi elem talán még feltűnőbb. Szinte egyedül áll a kor költészetében az erkölcsi eszmék e gyakori túlsúlya szerelmi lírájában. Az ifjúkori olvasmányok között (az iskolában is) szerepelnek egy német szerző, érzelmes író, Johann Jakob Dusch (1725–1787) Báróczi Sándor által fordított *Erköltsi levelei* is. E könyvből Wietorisék példamondatokat is kiírtak és kiírtak az egykorú feljegyzések szerint.

Íme, Berzsenyi egyik jellemző motívuma: a „széplélek” dicsérete:

„Mitsoda szeretetre méltó az olyan Szép, a' kinek lelke fellyül haladgya testének alkotását, 's minden külső kellemetességeit! Mellyik hizelkedik néked jobban, az a' ki romlandó alkotásodat, rózsza szín ortzádat, liliom színű mellyedet, szép szemeidet, vagy az a' ki okosságodat, jó erköltséidet, nemes szívedet tiszteli? ... A' jó erkölts, Glitzera, nintsen az idő' viszontagságainak alá vetve. E' szüntelen virágzik gyönyörködötető kellemetességgel a' szép testben, ragyogván az ifjúságban, az életnek nyarában tsudáltatván, 's tiszteltetvén öregségében ... Mellyik ditséret nagyobb: virágzó ortza, vagy szép lélek?” (Dusch i. m. 14. l.).

Az érzelmesség bizonyos elemeit Berzsenyi egy akkor nagyon divatos drámaíró műveiből is elsajátíthatta, akinek hatása szinte élete végéig elkíséri. Kotzebue, akinek befolyása még a *Kupa támadásában* is kimutatható. (Az e drámában szereplő szerelmesek Kotzebue alakjainak érzelmes nyelvén áradoznak.) Berzsenyi többször megvallja, hogy szinte szerelmes Kotzebue műveibe (1814 körül is!). Hát még milyen hatással lehettek e drámák az érzelmes ifjú költőre!

A Sólyom Jenő által felfedezett jegyzékben Kotzebuenak két drámája is szerepel: *A szerelem gyermeke* és az *Embergyűlölet és megbánás*. Az előbbi tele van érzelmes jelenetekkel, amelyek nem tévesztették el hatásukat a szentimentális korra, az olvasóra és a színházi közönségre sem. Ebben egy magasrangú katonatiszt fiatal korában elcsábít egy Magdolna nevű szegény leányt, s azután elhagyja. A leánynak fia születik: Ferenc. A fiú nagy nélkülözések között szegény, de becsületes emberként nő fel, anyja minden áldozatot meghoz érte. Ferenc katona lesz, majd hazatér, hogy anyjának öregségében gyámolítója legyen. Anyját koldusszegényen és nagybetegen találja. Mivel sürgős segítségre van szükség, és más módot nem tud, a fiú koldulásra adja magát. Egy előkelő idegenhez fordul, de mivel a tőle kapott alamizsnát kevésnek találja, kardot ránt és erőszakkal akar célt érni. Mint később kiderül, az előkelő idegen saját apja volt. A fiút elfogják és börtönbe vetik, ahol mély megbánást érez hirtelen tette miatt. Végül is rendbejön minden, az előkelő apa elismeri Ferencet fiának.

Kotzebue másik drámája az *Embergyűlölet és megbánás* hősnője Eulália, aki korán férjhez megy. Eleinte boldog házasságot él, két gyermeke is születik. De férje egyik barátja elcsábítja, megszőkíti, úgyhogy elhagyja gyermekeit is. A csábító később elhidegül tőle és eltűnik. A nő társalkodónak megy egy grófi házhoz. Lelkiismeretfurdalások gyöttrik gyermekei miatt. Alapjában becsületes, jószívű teremtés, aki közben sok jót tesz a falu népével. Hirtelen felbukkan három év után az elhagyott férj, a gyermekekkel együtt. Jóra fordul minden, a férfi megbocsátja az asszony bűnét és boldogan élnek tovább.

Mindezekben a könnyes szentimentalizmus, a megindító és meglepő jelek, fordulatok, az érzelmes jellemek nagyon megfelelték a kor ízlésének, s foglalkoztathatták – mint olvasmányok – az ifjú költő képzeletét is. (A remete c. „rege” sem ment az ilyen érzelmes hatásoktól.) Érdekes, hogy a lírában oly magas igényű költő drámai ízlésében rabja maradt ifjúkori érzelmes-

ségének (pl. a Kupa támadása több jelenetében is), ami különben a színháztól távoleső elszigeteltségének is tulajdonítható.²⁴

Ugyancsak érzelmességét (és hazafiságát) táplálta másik olvasmánya: Báróczi *Kasszandrája* is. De úgy hisszük, ez az érzelmes és hosszadalmas regény (Báróczi fordítása) a szerelem pszichológiájának tanulságain, érzelmes jelenezésein és szentimentális vallomásain kívül elsősorban hazafias szellemű *Előszavával* hathatott az ifjú költőre.²⁵

„Hogyha a' Görögök' vitézségét a' Curttius' és Plutarchus' író tollai által szemeink eleibe terjeszti a' régiség, a' Magyarokét a napnyugoti el rettent Nemzetek tészik halhatatlanná és ha amazoknak Nagy Sándorjok, ezeknek is volt Attilájok. Ha ők Ajaxokkal, Ulyssessekkel és Agamemnonokkal, Achillesekkel és Leonidásokkal ditsekednek, miért hallgatnánk mi az Árpádokról, Lajosokról, Hunyadiakról és Kinizsiekről?”

Ugyancsak soproni diákkorában olvasta Révai Miklós verseit is. Ezek közül az egyiket (nyilván nem véletlenül, hanem mint talán költői ízlésének egyik formálóját) még idős korában is emlegeti:²⁶

Mi kesergő sok gondolat
Terheli bús fejemet?
Sérült szívem ott nem mulat,
Hol töltöttem kedvemet.

Meg változott egen, földön
Nékem minden alkotmány:
Nem mosolyog olyly szép zöldön

A' rét 's kerti oltovány ...
Minden felől borul az ég:
Nintsen tehát más reménység
Boldogabb jövődőrül ...

Ezt mint az érzés és gondolat egyszerű és természetes kifejezésének szép példáját emlegeti a mesterkéltszónettköltészettel folytatott keserű háborújában a borús lelkű, idős Berzsenyi. De azt hisszük, már a kezdő költő sugallatai közé tartozott ez a Révai-vers nemcsak modulációs, hangsúlyos versformájának Berzsenyi által is dicséret és kiemelt módjával, hanem kifejezéseivel, stílusával, akkor, amikor az ifjú Berzsenyi a „berzsenyies” költőiség magyar mintáit kereste és sokszor nem találta (Rajnisék, „létániás” verselők stb.) mások műveiben.

9. A felvilágosodás első „szellemsugarai”

Berzsenyi költészetének korai forrásaira, de érlelődési módjára is jellemző egyik legfontosabb ifjúkori olvasmánya, amelynek címét szintén Sólyom Jenő fedezte fel: *Zakkariásnak, a pápa íródeákjának levelei* (Szatsvai Sándor fordításában megjelent 1784-ben.)

24 I. h. 284–287.

25 I. h. (előszó).

26 Összes Művei id. kiad. 330. l.

E különös cím alatt a felvilágosodás egyik legmerészebb, legironikusabb hangvételű könyve rejtőzik: a babona, a szellemi sötétség, az inkvizíció, a könyv- és embermáglyaégetés olyan ostromozása, amely az ironia eszközeivel éri el legmélyebb hatásait. Ez ifjúkori olvasmány emlékeit talán az a körülmény idézte fel újra az „érett” Berzsényi emlékezetébe, hogy az 1814-es években, az európai reakció diadala idején, (mint erre monográfiánkban rámutattunk) újraéledt a könyvégetés, a francia forradalom és a felvilágosodás könyveinek máglyára vetése. Erre céloz Berzsényi a *Vandál bölcsesség*-ben:

A vandaloknak ferde bölcsesége
Ismét divatba jó s csudáltatik:
Ezek, hogy a nagy Rómát dőlni látták,
Vesztének abban lelték fő okát:
Hogy ottan írni és olvasni szoktak,
S ez okra nézve ők a könyveket
Elégeték mint ördögségeket:
S hogy most kiforrt a Párizs régi mérgét,
Mi szülte azt más, mint könyvek, tudósok?
Égetni kell hát minden könyveket,
Égetni mindazt, a ki gondol és lát...

Zakkariás deáknak ironikus leveleiben bőven van utalás mind a könyvégetés, mind az embermáglyák, mind a szellemi sötétség ironikus dicséretére, aminek hatása már az ifjú költő képzeletét is foglalkoztathatta, éppen e könyv nyomán. Úgyhogy nézetünk szerint Berzsényinek a felvilágosodás eszmevilágához való ifjúkori közeledésétől el nem választható e korai olvasmány, amelynek hatása azután a *Vandál bölcsesség*-ben tetőzik, évtizedek múlva.

Zakkariás többek között a következőképpen szól:

„Mivel a' *vak hit* azt kívánja, hogy az okosság, melly különben is tsak vesztekre adatott az embereknek, néki egészen alája vettessék, tehát szükség, hogy tsak legkissebb *szabadságot* is ne adjanak a *gondolkodásra*.

Argusi szemekkel kellek vigyázni, hogy senki a' ki ilyen Pestises-Országból²⁷ jó, mig tsak az erős Kontumáziót ki nem állja, az Országba bé ne botsáttassék.

Hát nem kellene-é minden *könyveket*, mellyek az okosságnak pestissétől megvesztegettetett, Istent-tagadó természet világánál járó Eretnek-íróknak fejkéből származnak, erős Kontumázió alá vetni, minek előtte árulni meg-engednék?...

Azért is felettébb szükséges, hogy minden Országban egy Censura, még pedig ugyan kemény Censura állíttassik-fel, a' melly az egész Népek okosságát a' járt uton vezesse, hogy el ne tántorodhassanak... Ha pedig a' Censura el töröltetik, ugy minden Nemzetségek vezető-nélkül, egyedül tsak magokra hagyatván, tántorogni (fognak) 's szükség képpen el is kell nekik esni...

Tsupán tsak a' Papok böltsek, más világi emberek, nints mód benne, hogy ilyen szentséggel zavart böltességgel bírhatnának...²⁸

Egyedül tsak nekünk (ti. a papoknak) ígértetett a' *világosság* t. i. az igazságnak Lelke, és nem a' hallgatónak vagy községnak. Hogy bírhatnák azok az igazságnak Lelkét, kiknek a' *Sötétségben* ülvén kellek boldoggá lenni? Hogy *láthatnák* ezek által, mi légyen a' valóságos okosság, a' kiknek az idvesség olly feltételek alatt ígértetett, ha együgyűek léznek...

Midőn a' lelkeknek boldogságok egy embernek-is jobban szívéhez nem kötött, mint a' Papokéhoz, azért helyes dolog volna tsupán tsak ezekre bizni a' vigyá-

²⁷ Értsd: Franciaországból.

²⁸ Merényi i. m. 3., 10., 22., 25.

zést, hogy mitsodás *könyveket* engedjenek a' népnek és *mitsodásokat égessenek meg*.

Igen jó lenne, ha a' szent dolgoknak gondviselője a' határszéleken egy igen élesen látó szemet tartana a' végre, hogy egy *idegen könyv* is akárki számára, ha mindjárt magának a' Királynak vitetnék is, az Országba *bé ne botsátassék*... (Uo. 66. l.)

Ha valakinek *szabad gondolkodás* ütköznék elméjébe, tehát az tartozzék legkegyetlenebb büntetés alatt a' Papoknak legottan meg-vallani, *miről akart gondolkozni*, hogy azok meg-vizsgálhassák, *adhatnak é arra néki szabadságot* vagy nem?

Igen jó lenne, ha ő Szentsége egy kemény átkozódó Bullát botsátana, mely a' népeket el-sántolhatja az előre nyert *engedelem nélkül való gondolkodástól*... (Uo. 89. l.)

Ha az Ecclesia meg-tilthatta: *Ne egyél húst*, melye többnyire minden hiveket illet: miért ne lehetne hatalma azt-is meg-tiltani: *Ne gondolkozz*, mely igen keveseket illet? Leg-alább a' Papoknak ezen parantsolat nem léssen igen terhes...

A *Könyvnyomtató Házak* számát-is igen szükséges lészen *megkevesebbíteni*, mert ezek az *ördögi alkalmatosságnak szolgáltatói*, melyek által terjed az értelem (U. 88. ll.)

Oh, mely szép idők valának akkor, mikor senkinek sem lehetne nyilvánosságosan más értelemben lenni, hanem csak a' melyet a' Pápa jóvá hagyott... Melyben minden hitetlenek *tűzzel, vassal töröltettek el* a' földről! Tsak játék volt akkor nekünk bármely betsületes embert-is a' Vallásnak színe alatt az *ember-égető rakásra vitetni!*" (A kiemelések mind tőlem. M.)

E főleg szellemükben, lényegükben (könyv, látás, szabad gondolkodás, könyv-és embermáglyák) Berzsenyi iróniájára emlékeztető, jellemző gondolatokon kívül a könyv többi fejezeteiben is bőven találunk részleteket a babonáság, a fanatizmus, az embertelenség, a szellemi sötétség ostorozására; az író ezekről a tárgyakról látszólag a legnagyobb dicsérrettel, de sokszor szinte gyilkosan ironikus értelemben szól, mint ezt azon idők többi gúnyiratai is teszik.

E hiteles olvasmányának hangja a költő számára a legtartósabb élmény, amely sok idő után is megmaradt a költő lelkében. Világnézetének további elmélyítésére, szellemi bátorságának fordulataira, költői fejlődésének újabb magaslataira volt szükség, hogy híres episztolájában, a *Vandál bölcsességben* megtehesse e hatalmas kirohanást a babona, a fanatizmus és zsarnokság ellen, amelynek „bárd alá jutásával” a legnagyobb mértékben egyetért. Ehhez mindenestre Volney francia író (1757–1820) „A romok” c. művének olvasása is hozzájárulhatott későbbi olvasmányélményei közül. S ismét emlékeztetnünk kell az 1814 körüli évek könyvégetéseire. Végül az is megjegyzendő, hogy a költő a „Zakkariás levelei”-ben egyébként megnyilatkozó szűkebb felekezeti szempontokon felülemelkedve, egyetemesíti, egyetemes síkra emeli a felvilágosodás eszmei tartalmát úgy, ahogy ez a „Vandál bölcsesség”-ben kifejezésre jut.

Lackner Kristóf, a rézmetsző

II. rész

Végezetül meg kell még emlékeznünk Lacknernek egy olyan embléma-együtteséről, amelyet nem rézmetszetű sokszorosításban terjesztettek, hanem monumentális formát kapott, a város kapuin, a városháza külső és belső falain került elhelyezésre, hogy állandóan a polgárok és főleg a városi magisztrátus tagjainak szeme előtt lebegjen. Ez az együttes szervesen kapcsolódik Lackner korábbi emblémasorozataihoz: a városi kormányzatban érvényesülő erényekkel foglalkozik. A képek az 1676. évi nagy tűzvész idején megsemmisültek, magát a városházát is lebontották a múlt század utolsó éveiben. Mindaz, amit a képekről tudunk, egy 1670-ben tartott egyházi beszéd²³ és egy 18. század eleji beszédgyűjtemény utalásaira támaszkodik, bár az utóbbi keletkezés idején a képek már nem voltak láthatók.²⁴ E két, részben korabeli leírás alapján foglalkoztak a városháza dekorációjával a 20. századi tudományos feldolgozások is.²⁵

A kapuk, a külső fal és a lépcsőház emblémáit most mellőzve, a városháza belsejét díszítő képekkel kapcsolatban néhány problémára mutatok rá. A régi leírások a városháza két terméről beszélnek, tanácsteremről (Ratsaal) és nagyteremről (Gemeindesaal). Az utóbbi a 120 főből álló nagytanácsnak szolgált üléstermül, többször tartottak benne országgyűlést is, Lackner életében kétszer, 1622-ben és 1625-ben. A másik, kisebbről, amely a 12 személyes tanácsé volt, egy régi fénykép tájékoztat; ennek a mennyezetén jól látható Dorfmaister Istvánnak a 18. század végén festett történeti allegóriája.²⁶ A régi leírások az emblémák említésénél nem tesznek különbséget a termek között, s azokat általában a nagyterembe szokás helyezni. Talán nem tévedünk, ha a forrásokban említett uralkodóképmásokat inkább a nagyteremben, a nehezen érthető tartalmú, a beavatottaknak szóló emblémákat pedig a kisebb teremben képzeljük el. Nemcsak tartalmilag illenek jobban ide, de a leírások „ajtó felett”, „ablak felett” helymegjelölései is inkább az intimebb belső térben helyeznivalóak. Ez persze nem zárja ki, hogy voltak emblémák a nagyteremben is.

Az emblémákat általában falképekként szokták emlegetni.²⁷ Egy régi adat,²⁸ valamint a pozsonyi vár mennyezetképeinek analógiájára²⁹ talán helyesebb lenne arra gondolnunk, hogy mozgatható anyagra, talán vászonra festették őket, és csak kész állapotban illesztették a megfelelő helyre, esetleg a falburkolatba. Ebben az esetben Lackner többi emblémájához hasonlóan nyil-

23 Barth, J. C.: Oedenburgisches Rath-Haus... Pressburg... (1670). RMK II, 1247.

24 B. Domini Christophori Lackneri... vitae curriculum. Ratisbonae, 1714. J. Fridelius bevezetésével.

25 Payr S.: A régi soproni városház. Soproni Napló, 1917. december 25 (különnyomat is): Csatkai-Dercsényi (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1956, 2 196-7.

26 Magyar Művészet, IV/1928/477.

27 Garas Klára: Magyarországi festészet a XVII. században. Bp., 1953, 64-5, 127.

28 Barth, J. C.: Buda recepta... Regensburg 1686. 88-9. App. H. 2238, RMK. III, 3411/a: „... nach den sinnreichen Gemälden und Sprüchen, mit welchen der Seel. Herr D. Christoph Lackner, weyland Hochverdienter Burgermeister allhier dasselbe so diesen hatte zieren lassen: welche jetzo zwar von den Wänden abgethan und ausgelöscht...”

29 A pozsonyi vár mennyezetképeivel sajtó alatt lévő kandidátusi disszertációmban foglalkozom.

ván kerek formájú képeket kb. egy méteres átmérőjű festményeknek kell képzelnünk. A 17. század első harmadából nem ismerünk olyan soproni művészt, akinek a városház dekorációját tulajdoníthatnánk, azok eddig ismeretlen művész műveiként szerepeltek az irodalomban.³⁰ A most feltételezett mozgatható megoldást és Lackner újabban felfedezett rajzait tekintetbe véve esetleg arra is gondolhatnánk, hogy talán a tudós polgármester maga festette őket. Újabb adatok előkerüléséig ez persze csak feltevés lehet, emellett a külső falakra festett képek és szövegek megoldásához még ebben az esetben is hivatásos festő közreműködésére volt szükség. De ezeket a feladatokat már egy egyszerűbb festőmesterember is elvégezhette.

A városház-emblémák keletkezésének időpontját általában 1615-ben határozzák meg, bár néha későbbi időpont is felmerül,³¹ mintáikat pedig Regensburgban és Velencében keresik. Valóban, emblémasorozatok alkalmazása városházak falára nem volt ritka jelenség.³² De mintákért nem kellett olyan messzire menni. A nürnbergi városháza is kapott emblémasorozatot a 17. század elején, amelyet Peter Isselburg korábban már idézett és 1617-ben megjelent művében rézmetszetű reprodukciók formájában közzé is tett. Mivel a soproni képek közül a páva és a méhkas ebben is szerepel (37–8. ábra), valószínű, hogy Lackner ismerte Isselburg kiadványát, tehát ennek megjelenési éve, 1617, terminus post quem a soproni képek számára.³³ Egy másik soproni emblémának ha nem is picturája, de inscriptiója egyezik meg egy nürnbergi felirattal.³⁴ Az önzetlenség szimbóluma, az égés közben elenyésző gyertya – eltérő inscriptióval ugyan – szerepel egy 17. század eleji németalföldi emblémagyűjteményben.³⁵ A néhány felsorolt analógia segíthet Lackner legmonumentálisabb művének, a városház dekorációjának ha nem is rekonstrukciójában, de legalábbis magunk elé képzelésében. Másrészt a legkülönbözőbb források széles körű felhasználása itt is, mint a sokszorosított sorozatokban, arra mutat, hogy Lackner teljesen otthon volt a korban népszerű emblémairodalomban. Ha a rézmetszést műkedvelőként művelte is, tudományos felkészültsége teljesen a kor színvonalán állott. Az emblémákhoz felhasznált könyvekhez Bécsben könnyen hozzájuthatott. Camerarius könyvének bőséges kiaknázása alapján feltehetjük, hogy az neki magának is megvolt.

Fontos politikai és közéleti szereplése mellett tehát Lackner nemcsak sokoldalú irodalmi tevékenységet folytatott, de – nyugodtan mondhatjuk így – céltudatos művészi elképzeléseket is megvalósított emblémasorozataival. Patáky Dénes találó meghatározása szerint őt kell az első ismert nevű magyarországi rézmetszőnek tartanunk.³⁶ Alakja nemcsak a soproni várostörténet kiemelkedő jelensége, hanem az egész magyar művelődéstörténetben is fontos szerepet töltött be, akár mint művészt, akár mint az emblémairodalom hazai földön működő magyar képviselőjét tekintjük.³⁷

30 Garas i. m. 64–5, 103.

31 Payr György és Payr Mihály krónikája. 1584–1700. Jegyzetekkel ellátta Heimler Károly. Sopron 1942, 21.

32 Emblemata... 1967. XVIII.

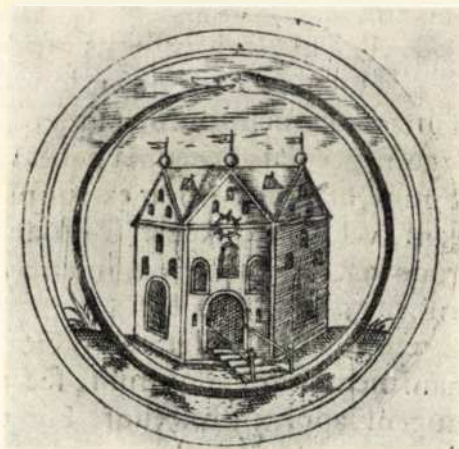
33 A 14. jegyzetben i. m. 3. sz. „Nosce teipsum” és 24. sz. „Dulcis Concordiae fructus.”

34 A 14. jegyzetben i. m. 13. sz. „Virtutis invidia comes.”

35 (Hooft, P. C.) Emblemata amatoria... Amsterdam 1611, 12. sz. „Serviando consumidor.”

36 Patáky i. m. 18.

37 Lacknerrel kapcsolatos és még megoldásra váró művészettörténeti feladat műkedvelő ötvösi tevékenysége tárgyi emlékhagyóinak felkutatása.

33–36. kép. XXXII. embléma (templom babérkoszorúval). Türkiz.
Lackner címere (1617). A fenség emblémája (1617).

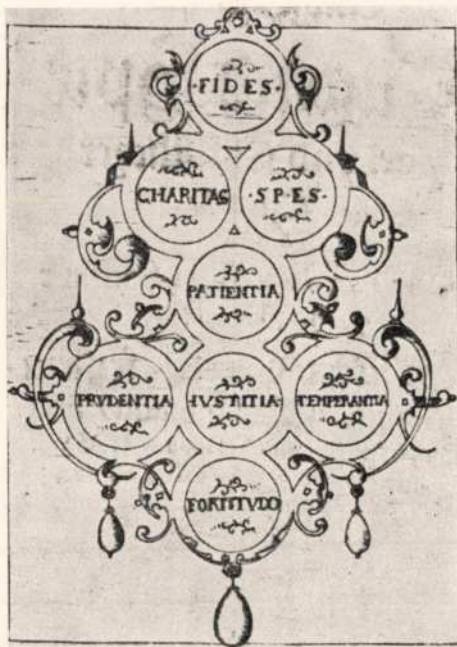
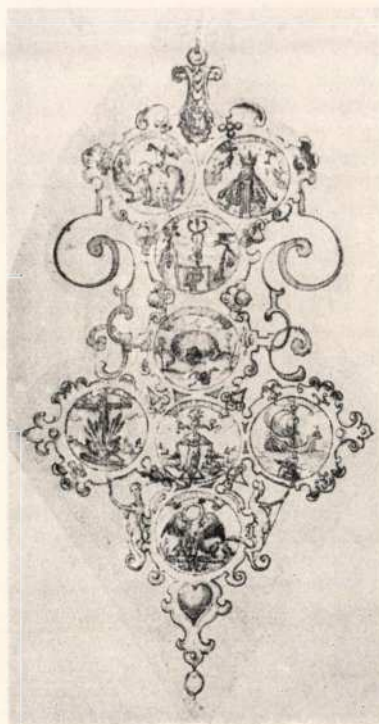

*Alte, Juv, tunc gemmanes explicat alas.
 Conspicit vireo, serpsit hinc, fectibz.
 Desinat ignavis sicut sic collit in aërum
 Crisitas: ac medicans, s'horum huz, hmo, hūmum.*

*In nymphae sit adum spemque: bene caronit alere.
 Ill' ellaz, coctatum dulcra ce, fūmne
 Et licet innumeros labat Republica curis;
 Ausca hax omnis, cedo, labore beat.*

37–38. kép. Emblémák Isselburg könyvéből

39–40. kép. A Tugendspiegel címképe (rajz 1613, rézmetszet 1618)

Lackner Kristóf rézmetszeteinek kritikai jegyzéke

1. Sopron látképe 1610 körül. Felirata a város babérkoszorúba foglalt címere felett szószalagon: TVRRIS*ET* FOR-/ TITVDO* MEA*DEVS. Rézmetszet, 103×73 mm. Eredeti rézdúca a soproni evangélikus egyházközség tulajdona. Új levonatai a soproni Liszt Ferenc Múzeumban és a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában, 30/1929. Gr. lt. sz. alatt. *Irodalom*: Pataky D.: A magyar rézmetszés története. Bp., 1951. 1. sz. — A magyar rézmetszet és rézkarc. Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum grafikai osztályának LXXXVII. kiállítása. Bp., 1954. 1. sz. — Csatkai—Dercsenyi: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956°, 157–8.

2. Lackner Kristóf képmása. 1611. Felirata lent a képben közepén: FIAT* VOLVNTAS*TVA*/ M. DC. XI. A feliratos tábla mellett balra Sopron város, jobbra Lackner nemesi címere. A háttérben balra feszület, jobbra nemesi korona. Az ábrázolt életkorának jelzése a bal kezében tartott könyvön: Ae. S. XL. Rézmetszet, 108×78 mm. Eredeti rézdúca a soproni evangélikus egyházközség tulajdona. Régi levonata a Történelmi Képcsarnokban, 318/ 1950–20. Gr. lt. sz. alatt. A Liszt Ferenc Múzeum ismeretlen festőtől származó, 1602-re datált olajfestményének fordított állású átdolgozása. Az ábrázolt a festmény és a metszet keletkezése között eltelt 9 évnyi időnek megfelelően a metszeten öregebb. *Képe*: Payr S.: Emlékezés Doktor Lackner Kristófra. Sopron 1932, 26.

3. Címlap. Kiterjesztett szárnyú kétfejű sas, teste előtt drapérián a könyv címe: CORONAE/ HUNGARIAE/ EMBLEMATICA/ DESCRIPTIO/ AUTHORE/ CHRISTOPHORO/ LACKNER/ I.U.D./ ANNO/ MDCXIII. Az egészet babérággal befont, saját farkába harapó kígyó veszi körül. A négy sarokban: VICISTI/ FAMA VIRTUTIBUS/ TUIS. A sas két feje felett: SVVM/ CVIQVE. Felette címerpajzson összefonódó IHS és MA betűk, fölöttük nyitott korona kereszttel és csillag. A sas kiterjesztett szárnyainak tollain: MAXIMUS/ AUSPICATO/ TRIUMPHAT/ HOMINUM/ INDUPERATOR/ AUCTORQ/ SALUTIS és MERITO/ CAESAR/ TE/ BEATVM/ PRAEDICAT/ SECVLVM/ BENED. szöveg, amelynek első része akrosztichonnal a Mathias nevet adja. A sas karmaiban kivont kard és kormánypálca. Rézmetszet, 178×130 mm. A könyv, amelynek címlapjául szolgált, a kolofón szerint 1615-ben Lauingenben jelent meg Jakob Winter kiadásában. Apponyi Hungarica 715. sz. — Régi Magyar Könyvtár III, 1156. sz.

4. A magyar királyi korona szimbolikus képe előnézetből. Felirata fent: dextra — facies — laeva. A korona belsejében: MATTHIAS II., a pánton DIADEMA HVNGARIAE. A kétoldalt lent ábrázolt pántrészeket kétszer ismétlődve: VBER TERRAE PROVENTUS — PROPRIUS EST ORNATUS. Alul közepén a Thurzó címer. Rézmetszet, 140×125 mm. Megjelent: Coronae... 38. l. Eredeti rézlemez a soproni evangélikus egyházközség tulajdona. *Képe*: Soproni Szemle XXV/1971/14.

5. A magyar királyi korona szimbolikus képe hátsó nézetből. Felirata fent közepén: dextra- pars aversa — laeva. A korona belsejében: MATTHIAS II.; a pánton: DIADEMA HVNGARIAE szöveg. A koronát két, talapatból kiemelkedő kéz tartja, rajtuk az akkori koronaőrök nevével: PETRVS REWAY és STEPHANUS PALFFY. Az előző képhez hasonlóan ezen is számokkal ellátott emblémák láthatók a koronán, amelyek a könyvben később nagyobb méretben ismétlődnek. Rézmetszet, 140×122 mm. Megjelent: Coronae... 39. l. *Képe*: Soproni Szemle XXV/1971/15.

6. I. embléma: napkorong. Nyomatott inscriptio: Taliter saluti publicae invigilandum. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 48. l. Eredeti rézlemez a soproni evangélikus egyházközség tulajdona. A könyv római számokkal jelzett emblémái között nyolc fametszet is van, ezek a következők: II. Vbi fortitudo, ibi tutela. Adamas. 55. l. — III. Casta decent reges. Smaragdus. 59. l. — IV. Vbi sobrietas, inibi sapientia. Amethystus. 63. l. — V. Vbi pietas, ibi et reliquia. Saphyrus. 68. l. — XVIII. Quae docent, non nocent. Turchesia. Thraciae lapis. 131. l. — XIX. Data fides servanda. Turchesia. Thraciae lapis. 138. l. — XX. Varius propter varios. Achates. 140. l. — XXI. Virtus omnia regit. Magnes lapis Herculeus. 142. l. A fametszetek közül a két-két egymásra következő azonos dúcra készült, csak egy-egy bele nyomott betűben térnek el egymástól. A XXXIII. embléma mellett nincs kép.

7. VI. embléma: sas. Nyomatott inscriptio: Vbi honos, ibi onus. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 73. l. Eredeti rézlemeze i. h.

8. VII. embléma: kavicsot tartó daru. Nyomatott inscriptio: Sic tuis invigiles. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 77. l. Eredeti rézlemeze i. h.

9. VIII. embléma: koronával összefogott fáklyák. Nyomatott inscriptio: Vbi clara incendia, ibi lumen. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 82. l.

10. IX. embléma: égő gyertyák. Nyomatott inscriptio: Vbi lumen, transeant tenebrae. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 86. l. Eredeti rézlemeze i. h. Képe: SSz. XXII (1968) 133.

11. X. embléma: magyar címer. Nyomatott inscriptio: In hoc signo vinces. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 91. l. Képe: SSz. XXII (1968) 131.

12. XI. embléma: halálfej. Nyomatott inscriptio: Hic finis omnium. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 94. l. Képe: SSz. XXII (1968) 135.

13. XII. embléma: mérleget, kardot és koronát tartó kéz. Nyomatott inscriptio: Discite justitiam moniti. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 100 l. Eredeti rézlemeze i. h.

41–44. kép. A hit, a szeretet, a remény, az igazságosság emblémája

45–50. kép. A türelem, a bölcsesség, a mértékletesség, az erő, a hadi tudomány és a jámborság emblémája

51–56. kép. A tekintély, a társadalmi rend, a védelem, a hadicsel, a halhatatlanság, a dicsőség emblémája

14. XIII. embléma: fénylő csillag. Nyomatott inscriptio: Virtute sic emineas. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 106. l. Eredeti rézlemez i. h.

15. XIV. embléma: ék alakban repülő darvak. Nyomatott inscriptio: Ex inordinato gignitur confusio. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 112. l. Eredeti rézlemez i. h.

16. XV. embléma: törvénykönyv. Nyomatott inscriptio: Legibus solutus lege vivat. A nyitott könyvön: SUUM CUIQUE. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 117. l.

17. XVI. embléma: babérág. Nyomatott inscriptio: Juste certanti laurea. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 123. l.

18. XVIII. embléma: oroszlánfejű pajzs. Nyomatott inscriptio: Si non clementia, potentia. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 129. l.

19. XXII. embléma: szárnyas homokóra. Nyomatott inscriptio: Temporis honesta avaritia. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 145. l.

20. XXIII. embléma: összefonódó kezek babérágakkal, karddal és koponyával. Nyomatott inscriptio: Concordia bello praeferenda. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 150. l.

21. XXIV. embléma: Janusfej. Nyomatott inscriptio: Vndique prospiciat. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 154. l.

22. XXV. embléma: égi kéz kancsóból vizet tölt koronában elhelyezett kezekre. Nyomatott inscriptio: Castis subveniunt casta. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 158. l.

23. XXVI. embléma: koronában álló jogarok. Nyomatott inscriptio: Sceptra gladio sunt praeferenda. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 163. l. Eredeti rézlemez i. h.

24. XXVII. embléma: két horgony koronával. Nyomatott inscriptio: Deus anchorae jactum secundet. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 167. l. Eredeti rézlemez i. h.

25. XXVIII. embléma: hangya. Nyomatott inscriptio: Sit calcar industriae. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 171. l. — Eredeti rézlemez i. h.

26. XXIX. embléma: gyepőlő. Nyomatott inscriptio: Fraenum quale, regnum tale. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 174. l. Eredeti rézlemez i. h.

27. XXX. embléma: füstölő. Nyomatott inscriptio: Pietas summum necessarium. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 179. l.

28. XXXI. embléma: fönixmadár. Nyomatott inscriptio: Pro vita moritur. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 183. l.

29. XXXII. embléma: babérkoszorúval díszített templom. Nyomatott inscriptio: Vbi ictoria, ibi gloria. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Coronae... 186. l.

30. [ADAMAS]. A soproni evangélikus egyházközség tulajdonában három rézmetszet dúca található, amelyek témája Lackner könyvével áll kapcsolatban, és amelyek stílusban is közel állanak műveihez. Valószínűleg a Coronae emblémáinak nyomtatására készültek, de végül is nem használták fel őket. Mivel a többi könyv eredeti rézdúcanyaga is hiányosan maradt fenn, feltehető, hogy mind a nyolc, végül is fametszetű megoldásban napvilágot látott emblémának készült rézmetszetű változata. A szögletes zárójel azt jelenti, hogy a lemez nem maradt fenn.

31. [SMARAGDVS]. Vö. 30. sz.

32. AMETHISTVS. Rézmetszet, 25 × 40 mm. Vö. 30. sz.

33. [SAPHYRVS]. Vö. 30. sz.

34. TVRCK/ ESIA. Rézmetszet, 25 × 40 mm. Vö. 30. sz.

35. [TVRCKESIA]. Vö. 30. sz.

36. [ACHATES]. Vö. 30. sz.

37. MAGNES. Rézmetszet, 25 × 40 mm. Vö. 30. sz.

38. Lackner és a Tudós társaság címere. Felirata fent szószalagon: FIAT* VOLVNTAS*TVA. Ez alatt babérkoszorúban Lackner címere. Alul a Társaság címere iratot tartó, összefonódó kezekkel, mellette: S.F.S.N.S. betűk (Sigillum Foederis Studiosorum Nobilium Sempronensium) és „1604” évszám, az alapítás éve. Legalul

INSIGNIA/ CHRISTOPHORI LACKHNER/ I.U.D. szöveg. Rézmetszet, 125 × 70 mm. Megjelent: FLORILE-/ GVS AEGYPTIACVS/ IN/ AGRO/ SEMPRONIENSI,/ A/ CHRISTOPHORO LACKHNER/ I.V.D./ CONDVCTVS./ ANNO M.DC.XVII. KERESZTVVRINI/ Ex officina Emerici Farkas./ M.DC.XVII. címlapja mellett. Régi Magyar Könyvtár II, 374. sz. Az eredeti rézlemez a soproni evangélikus egyházközség tulajdona. *Irodalom:* Pataky i. m. 2. sz. (kérdőjellel).

39. A fenség emblémája. Felirata fent: MAIESTAS. Középen körben kiterjesztett szárnyú sas, mellén a magyar címerrel, karmaiban a világmindenséget jelképező gömb. Fején korona, erről szalagok lógnak le, amelyek mérlegserpenyőket tartanak IVSTA STATERA felirattal. A gömb alsó részén Sopron város címere, méhkaptár és jogar. Legalul Náprágyi Demeter kalocsai érsek címere MEVM A DOMINO AVXILIVM köriratban. A sas szárnyainak tollain a következő szavak: MAIESTAS/ AVGVSTA/ TIBI/ HVNGARIA/ IMPERAT/ ANXIE/ SEMPER – azaz akrosztichonban Mathias – és CASSOVIA/ PISONIVM/ TYRNAVIA/ SEMPRONIVM BARTWA/ EPERIES/ SAKOLCZA – azaz a szabad királyi városok nevei. Rézmetszet, 140 × 75 mm. Megjelent: MAIESTA-/ TIS HVNGARIAE/ AQVILA/ A/ CHRISTOPHORO LACKHNER/ I.V.D./ Inventa... ANNO/ M. DC. XVII. Sempronij./ KERESZTVVRINI/ Apud Emericum Farkas./ MDC. XVII. címképeként. RMK II, 373. sz. *Irodalom:* Pataky i. m. 2. sz. (kérdőjellel).

40. Címkép. A kötetben látható emblémák inscriptiói ékszer formájú dekorációba foglalva. Szövegek: FIDES/ CHARITAS/ SPES/ PATIENTIA/ PRVDENTIA/ IVSTITIA/ TEMPERANTIA/ FORTITVDO. Rézmetszet, 130 × 60 mm. Megjelent: Emblematischer/ Tugend Spie- gel vnd Christlicher/ Discurs./ So CHRISTOPHORVS Lackhner/ J.U.D./ Gott zu Ehren, seinem/ Nechsten zu Nutz gemacht, auch/ mit schönen EMLEMATVM, SYM-/ BOLORVM ET EXEMPLORVM, Figuren vnd Schmuck gezieret./ Getruckt zu Franckfurt durch Nicolaum/ Hoffmann, in Verlegung Jonae Rosen./ Im Jahr, M.DC. XVIII. Apponyi Hungarica 1992. sz. – RMK. III, 1212/a. sz.

41. A hit emblémája. Felirat: FIDES. Feszület és szárnyas szív. Nyomatott inscriptio: FIDE INUISA VIDEO/ Oder/ Recht glauben macht trawen. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer... 44. l. Eredeti rézlemeze a soproni evangélikus egyházközség tulajdona. *Képe:* Payr S.: Emlékezés Doktor Lackner Kristófra. Sopron 1932, 49.

42. A szeretet emblémája. Felirat: CHARITAS. Fiait vérével tápláló pelikán. Nyomatott inscriptio: AMOR NIL DENEGAT/ Oder/ Hertzliche Lieb versagt kein Hülf. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer... 74. l. Eredeti rézlemeze i. h. *Képe:* Payr i. m. 56.

43. A remény emblémája. Felirat: SPES. Viharos tengeren süllyedő hajó, mellette lélekvesztőn evező puttó. Nyomatott inscriptio: SPERO SPIROQVE/ Oder/ Gutes Hoffen vberwindet alles. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer... 98. l.

44. Az igazságosság emblémája. Felirat: IVSTITIA. Justitia-szobor mérleggel és napkoronggal. Nyomatott inscriptio: DISTRIBVO LEGE/ Oder/ Gerechtigkeitt verhüt Hertenleid. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer... 138. l. Eredeti rézlemeze i. h. *Képe:* Payr i. m. 57.

45. A türelem emblémája. Felirat: PATIENTIA. Kígyótól fenyegetett megkötözött bárány. Nyomatott inscriptio: PATIOR PRO LAVREA/ Oder/ Leiden bringt Frewden. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer... 160. l. Eredeti rézlemeze i. h.

46. A bölcsesség emblémája. Felirat: PRVDENTIA. Bagoly, jogarra tekeredő koronás kígyók, szárnyas paripák, hangyák. Nyomatott inscriptio: VBI PRVDENTIA IBI FELICITAS/ Oder/ Tugend richt, so Vnglück bricht. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer... 181. l. Eredeti rézlemeze i. h.

47. A mértékletesség emblémája. Felirat: TEMPERANTIA. Elefánton ülő katona (tal) tölt kancsóból és bőségszaru. Nyomatott inscriptio: MEDIVM TENVERE BEATI/ Olt/ Mässig seyn hält Tugend rein. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer... 200. l. Eredeti rézlemeze i. h.

48. Az erő emblémája. Felirat: FORTITVDO. Felhőből kinyúló kezek gyémántdarabot ütnek kalapáccsal, oszlop, oroszlánbőr és bunkók. Nyomtatott inscriptio: ROBVR VIRTUTE PARATVR/ Oder/ Fest macht Tugend. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: *Emblematischer ...* 223. l. Eredeti rézlemez i. h.

49. A hadi tudomány emblémája. Felirat: SCIENTIA. Búzakalászokkal és szőlőfürtökkel díszített fegyverek közé helyezett könyv. A sisakforgó tollain a következő szavak: IVS/ TEM/ PRV/ FOR. — azaz a Iustitia, Temperantia, Prudentia és Fortitudo rövidítése. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: GALEA/MARTIS/ hoc est./ BONA MILITIA/ Pro/ Publica salute/ epitomice/ A/ CHRISTOPHORO LACKHNERO, J.U.D./ Com. Pal. con-/ scripta./ Tubingae./ TYPIS EBERHARDI WILDII./ ANNO M.DC.XXV. 26—7. ll. között. RMK III, 1389. sz. Eredeti rézdúca a soproni evangélikus egyházközség tulajdona.

50. A jámborság emblémája. Felirat: PIETAS. Négy fújtató vaskesztyűk között, dobok, trombita. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: Galea ... 44—5. ll. között. Eredeti rézlemez i. h.

51. A tekintély emblémája. Felirat: AVTHORITAS. Sátorban álló kard, végén csillaggal. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: Galea ... 64—5. ll. között. Eredeti rézlemez i. h.

52. A társadalmi rend emblémája. Felirat: ORDO. Pásztorbot, alabárd és eke, melyeket felhőből kinyúló kéz tart zsinóron. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: Galea ... 84—5. ll. között. Eredeti rézlemez i. h.

53. A védelem emblémája. Felirat: TVTAMEN. Pajzson fekvő sün, ugató kutya és fegyverek. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: Galea ... 106—7. ll. között. Eredeti rézlemez i. h.

54. A hadicsel emblémája. Felirat: STRATAGEMA. Szerencsekerék, rajta rókával, kutya és fegyverek. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: Galea ... 148—9. ll. között. Eredeti rézlemez i. h.

55. A halhatatlanság emblémája. Felirat: IMMORTALITAS. Füstölő felett lebegő, szívet tartó, összefogott kezek. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: Galea ... 164—5. ll. között. Eredeti rézlemez i. h.

56. A dicsőség emblémája. Felirat: GLORIA. Fáklyát tartó kéz, koronával összefogott babérágak. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: Galea ... 178—9. ll. Eredeti rézlemez i. h.

Tóth István:

A fertőrákosi Mithraeum

II. rész

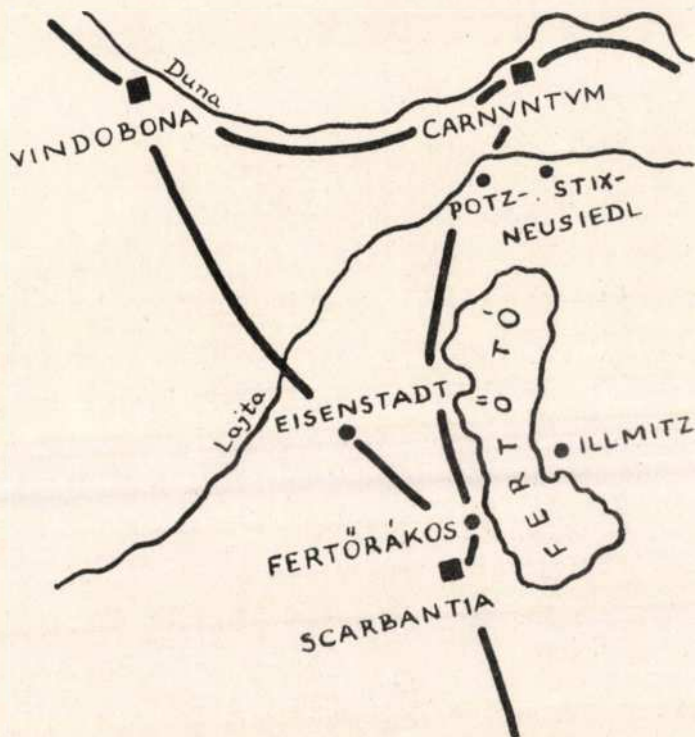
A fertőrákosi Mithraeum a III. század elején nem aitt egyedül Északnyugat-Pannonia e szögletében. A közeli Carnuntum népes hívőközösségei⁴³ mellett, a várostól délre elterülő vidéken számos olyan lelet került elő, amelyek a Fertő tavat környező római települések és villák lakóinak Mithras-tiszteletét bizonyítják (7. kép). Rákoshoz legközelebb a kismartoni (Eisenstadt) villa kultikus célokra használt helyiségeiből ismeretes egy felirattalan Mithras-relief.⁴⁴ A villa birtokosa a III. sz. elején egy flaviusi polgárjoggal rendelkező, bizonyára bennszülött származású (boius) carnuntumi decurio volt.⁴⁵ A relieffel együtt talált feliratos és kőplasztikai emlékek tanúsága szerint a villa lakói

43 CIMRM II, 1664—1722.; vö. az előző jegyzet irodalmát.

44 CIMRM II, 1648; vö.: Thomas, E. B.: *Römische Villen in Pannonien*. Bp., 1964, 141.

45 Kubitschek, W.: *Römerfunde aus Eisenstadt*. Wien, 1926, 79. Nr. 16.; Thomas i. m. 150.

Mithrast lokális és római termékenységi vonatkozású istenalakok (Silvanus, Mercurius, Venus) mellett tisztelték.⁴⁶ A tótól északra fekvő Stix-Neusiedlben két carnuntumi sevir – testvérek – rendeztek be egy szentélyt a III. század első éveiben, amelyben rajtuk kívül két egynevű személy dedikált oltárt.⁴⁷ A közeli Potz-Neusiedlből egy *Mithras-taurophoros*-t ábrázoló relief ismeretes.⁴⁸ A Fertő tó keleti partján fekvő Illmitzben valószínűleg Mithraeumra utal egy ma már elvesztett kultuszrelief és egy nemrég előkerült oltár,⁴⁹ amelyet *legio XIII Gemina* egy bennszülött származású katonája dedikált.

7. kép. Mithras- emlékek Észak-nyugat Pannoniában

Valamennyi emlék a III. század elején keletkezett, dedikálóik pedig kivétel nélkül Carnuntummal hozhatók összefüggésbe, csakúgy, mint Fertőrákos esetében. A kultusz hordozói s egyben terjesztői, ezekben az esetekben is a carnuntumi municipális vezetőrétegek (Eisenstadt?, Stix-Neusiedl) és a bennszülött származású katonaság (Illmitz) köréből kerültek ki.

Ez a keletkezési idejét és társadalmi hátterét tekintve egységes emlékcsoport, amelybe a fertőrákosi Mithraeum feliratos emlékényaga szervesen illeszkedik be, Carnuntum tágabb környékének vallásos fejlődéséhez, s így áttétele-

46 Kubitschek i. m. 70; Thomas i. m. 142.

47 CIMRM II, 1655-1662.

48 CIMRM II, 1663.

49 CIMRM II, 2375.

sen a pannoniai limes-vidék sajátos viszonyaihoz kapcsolódik. A III. század eleje Pannoniában a keleti vallások s ezen belül is főképp a Mithras-tisztelet nagyarányú elterjedésének időszaka volt. A markomann háborúk után lezajlott mélyreható gazdasági, társadalmi és etnikai változások, illetőleg az első Severusok korában bekövetkezett gyors, ám rövid életű és egyoldalú konjunktúra által felszínre hozott ellentmondások a lakosság minden rétegében felfochozták a személyes tartalmú vallásosság iránti igényt. A klasszikus görög-római istenalakok fokozatosan veszítettek vonzásukból, s előtérbe kerültek a vallásosság új formáit s főképp új tartalmát hirdető keleti vallások. A kor emberének „istenkeresése” a megváltást ígérő kultuszokban, a vallás és valóság között határozott distanciát teremtő misztériumvallásokban találta meg célját. A vallásos élet terén mutatkozó nagyarányú változás jól tükrözi a gazdasági és társadalmi életfeltételek rosszabbodását, azt a tendenciát, amely a valóságos lét mindinkább megoldhatatlan problémáira a transzcendens világban kívánt választ találni.⁵⁰

A válsághelyzet teremtette ellentmondások a limes-menti városok lakossága és vezető rétegei számára is mind érezhetőbbé váltak,⁵¹ a bennszülött lakosság köréből verbuvált legionáriusok pedig a Birodalom egyik legjobban veszélyeztetett határvonala, ill. a Severus-kori hadjáratok során természetesen igéyelték a „győzhetetlen isten” segítségét. Emellett az ő esetükben aligha hagyható figyelmen kívül, hogy a territoriumon élő családjuk körében közvetlenül is megismerhették a konjunktúra árnyoldalait: a polgári lakosság szegényebb rétegeit sújtó — egyébként éppen a hadsereg érdekében végrehajtott — intézkedések növekvő terheit.

Ezek a körülmények indokolják a carnuntumi városi arisztokrácia tagjainak, ill. a *legio XIII Gemina* helyben sorozott katonáinak a Mithras-kultusz iránt tanúsított élénk érdeklődését, ill. a vallás gyakorlása terén kifejtett aktivitását. A minisztérium megváltást ígérő tanai, ill. az isten harcias, triumfális karaktere — amelyet a neve mellől szinte soha nem hiányzó *invictus* jelző kifejez — egyaránt vonzó volt a háborús győzelmet remélő katona és a „triumphus” tartalmát tágabban értelmező, a boldogulását akadályozó körülmények felett győzedelmeskedni kívánó polgári lakosság számára. Ennek az általános igénynek tulajdonítható, hogy Mithras tisztelete a 3. század elején a tartomány lakosságának valamennyi rétege körében megtalálható, általánosan népszerű kultusszá vált.⁵²

A fertőrákosi Mithraeum gazdag és nagy valószínűséggel teljesnek tekinthető inventárja azonban kizárólag a III. század első harmadára, azaz a szentély keletkezése után eltelt legfeljebb két-három évtizedre derít fényt. A Caracalla-kori feliratok (vö. V. 4–6.) alapján biztos, hogy ebben az időben rendszeres szertartások folytak a szentélyben. Ennek, ill. a pannoniai vallásos élet tendenciáinak ismeretében valószínűsíthető, hogy a kultusz-tevékenység a következő időkben, legalábbis a század közepéig tovább folyt. Ezekből az évekből már nem maradtak fenn feliratos emlékek, de ez a feliratok számának egész Pannoniára jellemző általános csökkenésével, majd elapadásával⁵³ hozható össze-

50 Vö.: Alföldy, G.: Acta Arch. Hung. 13 (1961) 114 skk.

51 Balla I. m. 99.

52 Vö. Nagy T.: Bp. Tört. I. 2. Bp., 1942. 433; uő.: A pannoniai kereszténység története a római védőrendszer összeomlásáig (Diss. Pann. II/12.). Bp., 1939, 24; Alföldy I. m. 114; Mócsy: RE Suppl. 9 (1962) 737.

53 Vö. Mócsy I. m. 566; Barkóczy L.: Pannónia története. Bp., 1963, 131.

függésbe. A feliratállítás hanyatlásának hátterében a mesterségesen fenntartott konjunktúra megszűnése, a lakosság életfeltételeinek gyors romlása állott.⁵⁴

Az emlékek hiánya tehát önmagában még nem jelenti a kultusz megszűnését, arra azonban rá kell mutatnunk, hogy a II. század 30-as éveitől kezdve az eredeti kultuszközösség tagságának kicserélődésével s valószínűleg társa-

8. kép. Iulius Saturninus fogadalmi táblája

dalmi összetételének megváltoztatásával is számolnunk kell. Ezt egyik oldalról a természetes halandóság, más oldalról a lakosság valószínű fluktuációja teszi indokoltá. Az utóbbi vonatkozásában utalnunk kell arra, hogy az életviszonyok általános rosszabbra fordulása, ill. a limes mellett fenyegető barbár betörések veszélye minden bizonnyal fokozta az elvándorlást, részben a jobban védett városok, részben a tartomány belső területei felé, elsősorban a jómódú

54 Mócsy i. m. 566, 707.; Barkóczy i. m. 109.

polgári rétegek körében.⁵⁵ Emellett a földbirtokviszonyoknak a III. század közepére, második felére tehető nagyarányú átalakulása — akár a magánparaszti kisbirtok időleges fellendülését, akár a Carnuntum környékén jelentős hagyományokra visszatekintő nagybirtokrendszer kiteljesedését eredményezte — a municipális középirtok háttérbe szorulását, fokozatos elsoványodását hozta magával.⁵⁶ Ez a gyakorlatban a municipális arisztokrácia territóriumon fekvő birtokainak felszámolását jelentette, s ennek során a birtokon épült ingatlanok is gazdálanná váltak, ill. gazdát cseréltek.⁵⁷ Valószínűleg ez indította el a territóriumon álló szentélyek — köztük a fertőrákosi Mithraeum — felhagyását és lassú pusztulását. A környékbeli lakosságnak az a része, amely korábban is részese volt a szertartásoknak, feltehetőleg egy ideig még kitartott a kultusz ápolása mellett, de a közösség fokozatosan szervezetlenné vált — elsősorban az összetételében beállott változások miatt. Ehhez járult, hogy a szentélyt fenntartó vagyonos személy vagy személyek feltételezhető kikapcsolódásával az építményt és a belső berendezést nem újítták meg többet. Mindez a szentély és a hozzá kapcsolódó kultuszközösség, ill. kultusz lassú elsoványodását eredményezte.

A városokban némiképp másképp alakulhatott a helyzet. Egyes helyekről ui. még a III. század második feléből és a IV. század elejéről is ismerünk a Mithraeumok helyreállítását dokumentáló feliratokat,⁵⁸ valószínűleg látszik azonban, hogy ezek az adatok már csak kivételes esetek bizonyítékai. Aquincumban a *M. Antonius Victorinus*-féle Mithraeum a 3. század második felében pusztult el, s helyreállítására már nem került sor.⁵⁹ Poetovioban az ún. III. Mithraeum Gallienus-kori megújítása egy egészen kivételes esemény — a két daciai légio parancsnoki karának poetovioi tartózkodása — következménye volt, s tudjuk, hogy ekkor a város többi Mithras-templomából is ide vitték át az oltárok egy részét,⁶⁰ ami a többi szentély elhanyagoltságára utal. A leginkább jellemző adatot pedig a szomszédos Norciumból ismerjük, ahol a virumumi (ma: Klagenfurt) Mithraeum 311-ből származó helyreállítási felirata kimondja, hogy a szentély *fuít per annos amplius L desertum*. E több mint ötven éves időszak kezdete ezúttal is a 3. század közepére esik.⁶¹

Ezek az adatok arra mutatnak, hogy a III. sz. közepén a fertőrákosi Mithraeum felhagyása nem elszigetelt jelenség, hanem a pannoniai emléktananyag egészénél megfigyelhető tendencia eredménye volt. A Mithras-kultusz

55 Alföldi A.: Bp. Tört. I/2. Bp., 1942, 718.

56 Erről a folyamatról részletesen: Alföldy G.: Ant. Tan. 6 (1959) 19, 28.

57 A magánérből épített provinciális szentélyek nem minősültek *loca religiosa*-nak, így a birtoktest tartozékaiként elidegeníthetők voltak: *Marcianus, Dig. I, 8, 633: si quis privatim sibi sacrum constituerit, sacrum non est, sed profanum*. — Idézi: Kerényi, K.: Die Göttin Diana im nördlichen Pannonien (Pannonia-könyvtár 49.), Pécs, 1938, 6. további adatokkal és irodalommal.

58 Így pl. Carnuntum — CIL III 4413 = CIMRM II 1698.; Poetovio vonatkozásában l. alább: 60. jegyzet.

59 Vö. Kuzsinszky B.: Budapest Régiségei I (1889) 45.; Nagy T.: A pannoniai kereszténység története... 28.

60 Vö. CIMRM II, 1578–1612., köztük a CIMRM II, 1582–83, 1587–88, 1597–98. sz. emlékek biztosan más szentélyekből származnak. Vö.: Abramic, M.: Führer durch Poetovio. Wien, 1925, 176, 187. és Hoffiler-Saria: Antike Inschriften aus Jugoslawien. Zagreb, 1939, 145. no. 311–312.

61 CIL III 4796 = Dessau: Inscriptiones Latinae Selectae. Berlin, 1892–1916, 4197 = CIMRM II. 1431. — A felirat datálása vitatott. A kérdés összefoglalását l. Winkler, G.: Die Reichsbeamten von Noricum und ihr Personal bis zum Ende der röm. Herrschaft. (Öst. Akad. d. Wiss. — Phil.-hist. Klasse; Sitz. ber. Bd. 261. Abh. 2.) Wien, 1969, 113 — A kérdésre másutt visszatérünk.

D·S·I·M·I

L·A·V·I·T·M·A
T·V·R·V·S·E·D·C
C·O·L·F·A·R·N
V·S·L·M·A

9. kép. L. Avitius Maturus
carnuntumi decurio oltára

· I · M
SEP·IVSI
AN·S·ARM
C·S·T·L·XIII·G
ANTON·V·S·

10. kép. Septimius Iustianus oltára

S · I · M
SEP I · ST
ANVS CA
L · XIII · GAN
S · LM

11. kép. Septimius Iustianus töredékes oltára

Diocletianus-kori reneszánsza⁶² idején a vidéki szentélyek már nem épültek újjá, a fertőrákosi Mithraeum sem jutott újra szerephez. Maga az építmény azonban — mivel természetes sziklafalhoz támaszkodott — nem omlott össze, de fennállásának további tartama alatt már nem szolgált vallásos célokat.

IV. A temetkezés

A barlangban talált sírral és hamvvedrekkel kapcsolatban már Kenner megállapította, hogy azok a Mithras-kultusszal nem kapcsolhatók össze, s a temetkezés csak a szentély elhagyása után következhetett be. Ezt a vélelményt Király P. és N. Massalsky elfogadhatatlan, ill. komolyan nem vehető felfogása kivételével (l. fent) a kutatás egységesen magáévá tette.

Az itt feltárt temető-leletek legfontosabb sajátossága a temetkezés rendszeressége és folyamatossága, ill. a következetesen alkalmazott hamvasztásos ritus. Ezek kizárják annak lehetőségét, hogy véletlenszerű betemetkezésre gondolhassunk, mint pl. a brigetioi Dolichenum magános, késői sírja esetében,⁶³ de nem gondolhatunk pl. a keresztények elrettentő akciójára sem, mint a saarburgi Mithraeum megbilincseltszontváza esetében.⁶⁴ Fertőrákoson egy meghatározott lakosság-csoport folytatott, viszonylag hosszabb időn át, sajátos ritusú, szabályozott formák közötti temetkezést.

Kenner és későbbi feldolgozók nyomatékosan leszögezik, hogy az itt eltemetett személyek semmiképp sem lehettek romanizált keresztények — jóllehet Scarbantiában a III. század második felében már tudunk keresztény közösségről⁶⁵ — „mert keresztényt nem temettek volna el az első századokban a világ minden kincseért sem pogány isteni tisztelet által megszentelt föld alá.” (Récey: Pannónia ókori... 71.). E megállapítás igazsága nem vitatható. Ugyanakkor épp ilyen mértékben elképzelhetetlen a hamvvedrek halottaiban olyan személyeket látni, akiknek számára a barlangban álló oltárok és faragványok egy még ismert kultusz votívtárgyai voltak. Latinul tudó provinciálisok számára a feliratok és a Pannoniában bizonyonnyal jól ismert bikaölési jelenet félreérthetetlenül *d(eus) S(ol) i(nvictus) M(ithras)*-t jelentették volna, s a klasztrikus kultuszgyakorlat hagyományait akár csak homályosan is ismerő lakosság a szentélyben nem temetkezett volna.

A döntő érvet azonban a hamvasztásos ritus alkalmazása jelenti. Ez ugyanis nem tekinthető a koracsászárkori római szokás felújításának, hanem nagy valószínűséggel egy *újonnan betelepített, barbár népcsoport* saját temetkezési ritusának.

E népcsoport — kísérő leletek hiányában — etnikailag csak általánosságban azonosítható: a Duna e szakaszának balpartján élő, főképp germán etnikumú törzsek körében az égetéses temetkezés megtalálható volt.⁶⁶ Nem tudjuk közelebbről meghatározni a betelepítés időpontját és körülményeit sem. A IV. század során azonban Carnuntum és Scarbantia körzetét több ízben is érintették a politikai-hadászati megfontolásokból történő betelepítések.⁶⁷

62 Cumont I. m. 189; az idevágó feliratok összeállítását l. Tóth I.: Ant. Tan. 12 (1965), 90. 61. jegyzet.

63 Milch Á.: A Komárom Megyei és Városi Múzeum Egyesület 1900. évi Értesítője. Komárom, 1901, 35; Láng, F.: Laureae Aquincenses 2 (Diss. Pann. II/11.). Bp., 1941, 167.

64 Cumont I. m. 194.

65 Nagy T.: A pannoniai kereszténység története... 33, 211.

66 Mócsy: RE Suppl. 9 (1962), 721.

67 Uo. 710; Barkóczi: Pannónia tört. 138.

Fertőrákoson a jövevények valószínűleg a Mithraeum közelében megfigyelt épületek (villa?) maradványait (Kenner, 1867. 132.) vették birtokba, a szentélyt pedig kifejezetten temetkezés céljára használták fel. E barbár csoportok valószínűleg gyorsan átvették egyes római szokások külsődleges elemeit — mint ez esetben az érmeknek a hamvak mellé való helyezését —, mélyebb, szellemi-velérlési értelemben vett romanizációjukról azonban ekkor már szó sem lehetett. (Erre utal egyébként a hamvasztásos ritushoz való ragaszkodásuk is. A szentélyben talált egyetlen csontvázas sír halottja e csoporthoz képest idegen lehetett.) Az új környezet hatására utal valószínűleg a hamvvedrek rendezett, columbarium-szerű elhelyezése is, e temetkezési forma ui. Pannoniában is ismeretes volt a IV. században.⁶⁸

A temetkezés időpontját és időtartamát csak hozzávetőlegesen tudjuk megállapítani. Az kétségtelennek tűnik, hogy az előkerült érmek — Gallienustól (254–268) Gratianusig (367–383) — nem jelenthetnek mintegy százéves időtartamot. Ellene mond ennek az az ismert szokás, hogy a sírokba régi érmekeket helyeztek,⁶⁹ valamint az a körülmény, hogy a IV. század viszonyai között aligha képzelhető el egy zárt lakosságcsoporthoz ilyen hosszú időn át való helybenlakása, ill. fennmaradása. A hamvvedrek száma sem engedi meg ilyen nagy időszak feltételezését, ugyanakkor e szám viszonylag tartós (talán egy-két évtizedes) megtelepülésre utal.

Kenner az érmek időbeli eloszlása alapján úgy véli, hogy a temetkezés a Constantinus-dinasztia uralmának kezdetén indulhatott meg, s a század végéig tartott. Valószínűnek tűnik azonban, hogy későbbi és főként rövidebb időhatárokat kell feltételeznünk. Kiindulópontunk a legkésőbbi veretek (Valentinianus — Valens — Gratianus) időpontja mellett ugyancsak az érmek eloszlása lehet. Szembetűnő ui., hogy a 28 érmeknek több mint fele (16 db) 350 utánra utal, valamint, hogy a legtöbb azonos veretű érme (9 db) a Valentinianustól — Gratianusig terjedő időszakból (364–383) származik. Úgy véljük, a temetkezés megindulása erre az időszakra tehető. Végét — tekintve, hogy az érmek csak *terminus post quem*-et jelentenek — valamikor a 380-as évekre keltezhetjük. Jelenlegi ismereteink szerint erre az időszakra tehető Pannoniában a római pénzforgalom megszakadása.⁷⁰ Hogy a Fertőrákoson megtelepült népcsoport további sorsa mi lett, arra vonatkozólag nincsenek adataink.⁷¹

V. A szentélyben talált feliratos köemlékek

1. Kultuszrelief a szentély déli (hátsó) falán. A felirat az alsó keretlécen:
 ...] fecit inpendio suo.

Irodalom: Király: Der Wanderer 1867. febr. 15. — Kenner: Archiv f. Öst. Geschichte 38 (1867), 264. — Kenner: MCC i. h. 124. fig. 1. — CIL III 4240. — Récsey: Sopron ókori neve ... 50. 3. szám — Király: A Hunyad Megyei Tört. és Rég. Társ. Ért. 6 (1889) [1891], 43 skk. 1. szám — Cumont: Textes et Monuments ... II, 361. — Récsey: Pannoniai ókori ... 70. — Massalszky: SSz. 4 (1940), 270. 3. kép — Massalsky: Bulletino del Museo dell'Imperio Romano 69 (1941) [1943], 161. fig. 6. — Vermaseren: CIMRM II,

68 Vö. Fülep F.: Arch. Ért. 96 (1969), 3.

69 Barkóczy i. m. 140.

70 Uo. 139. — A temetkezés datálására vonatkozó szempontok megbeszéléséért Póczy Klárának és Barkóczy Lászlónak tartozom köszönettel.

71 A dolgozat megírására Csataki Endrétől kaptam biztatást. Neki köszönhető a közölt bibliográfia több soproni vonatkozású újságcikkének felkutatása is.

1641–42. fig. 414. — Póczy: Sopron római kori emlékei, 27. kép. — Vö. még: Becht R.: SSz. 1 (1937), 5. — Amicus Artium: Soproni Hírlap 1932. júl. 24. — Diebold K. fényképe: SSz. 19 (1965), 335.

2. Domborműves márványtábla. A felirat a relief alatti keretelt mezőben (8. kép):

*D(eo) invicto | M(itre (sic!) S(oli) vagy s(acrum) |
Iul(ius) Saturninus | ex voto posuit |⁵ l(ibens) m(erito).*

Irodalom: Király: Der Wanderer i. h. — Kenner: Archiv f. Öst. Geschichte, i. h. 265. — Kenner: MCC i. h. 125. — CIL III 4237 = 10941. — Frankfurter: Arch.-ep. Mitt. 11 (1867), 82. — Récsey: Sopron ókori neve... 55. 4. szám — Király: A Hunyad Megyei Tört. és Rég. Társ. Ért. i. h. 45 skk. 2. szám — Cumont i. h. II 360. — Récsey: Pannónia ó-kori... 71. — Massalszky: SSz. 4 (1940), 273. 4. kép. — Massalsky: Bulletino... i. h. 161. fig. 7. — Vermaseren, CIMRM II, 1643–44. fig. 415. — Barkóczi: Acta Arch. Hung. 16 (1964), 334. no. 62/4. — Gábler: Arrabona 11 (1969), 42 sk. 37. szám, 36. kép. — Vö. még: Campbell, Le Roy: Berytus 11 (1954), 50. no. 190.

3. Oltár (9. kép):

*D(eo) S(oli) i(nvicto) M(ithrae) | L(ucius) Avit(ius)
Ma | turus d(e)c(urio) | col(oniae) Karn(untensium) |⁵ v(otum)
s(olvit) l(ibens) l(aetus) m(erito).*

Irodalom: Paúr: Pesti Napló 1866. szept. 12. — Kenner: Archiv... i. h. 265. — Kenner: MCC i. h. 123. — CIL III 4236. cf. p. 1754. — Frankfurter, i. h. 82. — Récsey: Sopron ókori neve... 49. 1. szám — Király: A Hunyad Megyei Tört. és Rég. Társ. Ért. i. h. 50 sk. — Cumont i. h. II, 358. — Récsey: Pannónia ó-kori... 69. — Massalszky: SSz. 4 (1940), 272 sk. 5. kép — Massalsky: Bulletino... i. h. 162. no. A. fig. 2. — Massalsky: Sorsunk 4 (1944), 446. — Vermaseren, CIRM II, 1637. — Barkóczi: Acta Arch. Hung. 16 (1964), 334. no. 62/3.

4. Oltár (10. kép):

*I(S(oii)) i(nvicto) M(ithrae) | Sept(imius)
Iusti | anus arm(orum) | cust(os) l(egionis) XIII
G(eminæ) |⁵ Anton(inianae) v(otum) s(olvit).*

Irodalom: Paúr, i. h. — Kenner: Archiv... i. h. 265. — Kenner: MCC, i. h. 123. — CIL III 4238 = 10942. — Frankfurter, i. h. 82. — Récsey: Sopron ókori neve... 49. 2. szám. — Király: A Hunyad Megyei Tört. és Rég. Társ. Ért. i. h. 51. 6. szám — Cumont, i. h. II. 359. — Récsey: Pannónia ó-kori... 69. — Massalszky, SSz. 4 (1940), 273. 5. kép — Massalsky: Bulletino... i. h. 162. no. B. fig. 3. — Barkóczi, Arch. Ért. 1941, 27. — Massalsky: Sorsunk 4 (1944), 446. — Vermaseren, CIMRM II, 1637. — Barkóczi: Acta Arch. Hung. 16 (1964), 334. no. 62/1.

5. Oltár (11. kép):

*S(oli) i(nvicto) M(ithrae) | Sept(imius) Iusti | anus
a(rmorum) l(custos) | l(egionis) XIII G(eminæ) Ant(onini-
anae) |⁵ s(olvit) l(ibens) m(erito).*

Irodalom: Kenner: Archiv... i. h. 266. — Kenner: MCC, i. h. 126. — CIL III 4239 = 10943. — Frankfurter, i. h. 82. — Récsey: Sopron ókori neve... 61. 5. szám — Király: A Hunyad Megyei Tört. és Rég. Társ. Ért. i. h. 52. 8. szám — Cumont, i. h. II, 362. — Récsey: Pannónia ó-kori... 73. — Massalszky: SSz. 4 (1940), 272 sk. 6. kép. — Massalsky: Bulletino... i. h. 162. no. C. fig. 4. — Barkóczi: Arch. Ért. 1941, 28. — Massalsky: Sorsunk 4 (1944), 446. — Vermaseren: CIMRM II, 1639 = 1645. — Barkóczi: Acta Arch. Hung. 16 (1964), 334. no. 62/2.

VI. Bibliográfia⁷²

- (1) A fertőrákosi Mithras-szentély és Julianus császár emberáldozata. Pesti Hírlap 1943. máj. 22.
- (2) Alföldi András: *Bibliographia Pannonica*, VI. Arch. Ért. 1941. 213–278.; klny.: *Dissertationes Pannonicae*, Ser. II. no. 17. Budapest, 1941.
- (3) Amicus Artium: Mentsük meg a fertőrákosi Mitrász-empléket! Soproni Hírlap 1932. júl. 24.
- (4) Barkóczi László: A V–S betűk sajátos összekötési módja a pannoni feliratokon. — Eine spezielle Ligatur der V–S Buchstaben auf pannonischen Inschriften. Arch. Ért. 1941, 25–29.
- (5) Barkóczi László: The Population of Pannonia from Marcus Aurelius to Diocletian. *Acta Arch. Hung.* 16 (1964), 257–356.
- (6) Cumont, Franz: *Textes et Monuments figurés relatifs aux Mystères de Mithra*. I–II. Bruxelles, 1894.
- (7) Die Mithrasgrotte – eine Opferstätte des Kaisers Julian? *Oedenburger Zeitung* 1940. aug. 6.
- (8) Frankfurter, Solomon: Neue und revidierte Inschriften aus Ungarn, Steiermark, Krain und Kärnten. *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich-Ungarn* 11 (1887), 71–85.
- (9) Gábler Dénes: Scarbantia és környékének római kőplasztikai emlékei. *Arrabona* 11 (1969), 5–57.
- (10) Halla, Franz: Menschenopfer bei Julianus Apostata. *Forschungen und Fortschritte* 30 (1956), 374–348.
- (11) Helyreállítják Julianus Apostata császár fertőrákosi Mithras szentélyét. Pesti Hírlap 1943. júl. 3.
- (12) Kenner, Friedrich: *Archiv für Österreichische Geschichte* 38 (1867), 263 skk.
- (13) Kenner, Friedrich: Das Mithraeum von Kroisbach. *Mitteilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* 12 (1867), 119–132.
- (14) Király, Joseph Paul von: Eine Mithras-Grotte. (Am Neusiedlersee bei Oedenburg in Ungarn). *Der Wanderer – Morgenblatt*, 1867. február 15.
- (16) Király Pál: Adalékok Mithra Cultusához. I. A rákosi Mithraeum és a mithriacusok temetkezése. *A Hunyad Megyei Történeti és Régészeti Társulat Ertesítője* (1889) [1891], 36–64.
- (17) Massalszky Miklós hg.: Volt-e Julianus Apostata császár Sopronban? *SSz.* 4 (1940), 267–282.
- (18) Massalsky, Nikolaus, Fürst von: Das Menschenopfer des Kaisers Julianus in Ungarn. *Oedenburger Zeitung* 1941. aug. 30.
- (19) Massalsky, Nikolaus: Menschenopfer bei Julianus Apostata. *Forschungen und Fortschritte* 17 (1941), 239–240. — *Ism.*: Alföldi András: Arch. Ért. 1941, 228.
- (20) Massalsky, N.: Los sacrificios homanos del emperador Juliano en Hungría. *Investigación y Progreso* 1942, 345–358.
- (21) Massalsky, N.: Sacrificio umano offerto dall'Imperatore Giuliano in Ungheria. *Bulletino del Museo dell'Imperio Romano* 69 (1941) [1943], 159–166. — *Ism.*: Vermaseren, M. J.: *Hermeneus* 22 (1950–51), 70–72.

⁷² E jegyzékbe csupán azokat a munkákat foglaltuk be, amelyek közvetlenül a Fertőrákosi Mithraeummal foglalkoznak, ill. azokat a gyűjteményes összeállításokat, amelyek közül a szentélyben talált leleteket és feliratokat.

- (22) Massalsky Nikolaj: Julianus császár Pannoniában. Sorsunk 4 (1944), 441–450.
- (23) M[assalsky], N[ikolaus]: Ein Menschenopfer im Burgenland. Volk und Heimat 4 (1951), Aug. Nr. 16. – Ism.: Halla, Franz: Forschungen und Fortschritte 30 (1956), 347–348; Schmiedt, Ludwig: Burgenländische Heimatblätter 20 (1958), 46–47.
- (24) Mesterséges barlang. Vasárnapi Újság 1872. aug. 4.
- (25) Mócsy, Andreas: „Pannonia”. In: Pauly-Wissowa-Kroll-etc.: Realencyklopädie der Classischen Altertumswissenschaft. Suppl. IX. Stuttgart, 1962, Sp. 749.
- (26) P[arragi] Gy[örgy]: Lóistállónak használják a közel 2000 éves rákosi Mithras templomot. Soproni Hírlap 1925. ápr. 23.
- (27) Paúr Iván: Pesti Napló 1866. szept. 12.
- (28) Póczy Klára, Sz.: Sopron rómaikori emlékei. Budapest, 1965.
- (29) Radnóti Aladár: Sopron és környéke régészeti emlékei. In: Csatkai Endre–Dercsényi Dezső: Sopron és környéke műemlékei. Budapest, 1953, 1956.²
- (30) Récsey Viktor: Pannonia ó-kori mythológiai emlékeinek vázlata. Esztergom, 1894. 114 l.; Budapest, 1896.² 114 l. Vö. még: Értesítő a pannonhalmi Sz. Benedek-rend esztergomi Főgymnasiumáról az 1892/93. tanév végén. Esztergom, 1893, 3–76.
- (31) Récsey Viktor: Sopron az ókorban. Sopron, 1885, 83 l.
- (32) Récsey Viktor: Sopron ókori neve és a sopronmegyei római feliratok. Sopron, 1887, 80 l.
- (33) Sandy Dezső: Julianus Apostata császár embert áldozott Sopron 1700 éves Mithras oltárán. Pest 1940, aug. 9.
- (34) Schmiedt, Ludwig: Zu einem angeblichen „Menschenopfer im Burgenland”. Burgenländische Heimatblätter 20 (1959), 46–47.
- (35) Tóth István: A fertőrákosi Mithraeum újkori története. Műemlékvédelem 1971. évf.
- (36) Vasvári Edit: Perzsa napisten szentélye Sopronmegyében. Újság 1943. júl. 4.
- (37) Vermaseren, Maarten J.: Keizer Julianus en een mensenoffer. Hermeneus 22 (1950–51), 70–72.
- (38) Vermaseren, Maarten, J.: Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae. I–II. Den Haag, 1956–1960, 366 + 448 l.
- (39) Zur Frage etwaiger Menschenopfer im Mithraeum bei Fertőrákos. Oedenburger Zeitung 1940. aug. 14.

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Fogarassy László:

A soproni népszavazás

A saint-germaini és trianoni békeszerződés Ausztriának ítélte Moson, Sopron és Vas megyék németlakta részét Sopron városával és környékével együtt, túltéve magát a ne plus ultra petitum elvén, az osztrák békedelegáció által javasolt népszavazás nélkül. Erre a soproni munkás- és katonatanács 1919. július 20-án határozatilag kimondta, hogy a nyugati határokat, ha kell, fegyverrel is megvédi. Az akkori soproni sajtó tanúsága szerint dr. Leser Lajos, Burgenland későbbi tartományi főnöke is az átcsatolás ellen szólalt fel. Lesernek ugyan az ellenforradalom hatalomra jutása után emigrálnia kellett, az ellenforradalom azonban magáévá tette a Tanácsköztársaság idején elhatározott ellenállás gondolatát. 1921 augusztus végén szabadcsapatok jelentek meg Nyugat-Magyarországon és sikeres guerillaharcokat folytattak a bevonuló osztrák karhatalom ellen. Az a tény, hogy vezetésük néhány kivétellel különítményesek kezébe került, Gömbös Gyula érdeme, vagy inkább hibája, aki az egész fegyveres akciót a háttérből irányította. Ezek azonban hamarosan szembefordultak vele, de még azok a felkelők is vonakodtak elismerni vezetését, akiknek a fehérterror eseményeiben semmi részük nem volt, a szabadcsapatok állományának többségét képezték és nem a kilátásba helyezett amnesztia, hanem hazafias motívumok készítették őket a fegyverfogásra.¹ Közéjük tartozott a soproni felkelők parancsnoka, Gebhardt Pál százados, aki maga is soproni születésű volt. Az általa megszállt területen szigorú rendet tartott és a zsidó vallású polgárok bántalmazását sem tűrte.

Az akkori magyar külügyminiszternek, gróf Bánffy Miklósnak kiadatlan emlékirataiból is kiviláglik: a Bethlen-kormány azzal, hogy e szabadcsapatok működését tűrte, azt akarta elérni, hogy az átadandó területnek legalább egy részén népszavazást eszközöljön ki ugyanúgy, mint ahogyan az osztrákok is népszavazást csikartak ki Karinthiában. Ez sikerült is az emlékezetes velencei egyezményben. Ebben a magyar kormány kötelezte magát, hogy Burgenlandot a felkelőktől megtisztítja és Ausztriának átadja, Sopron város és nyolc község kivételével, ahol antantcsapatok felügyelete alatt népszavazás fog dönteni, hogy ez a terület Ausztriához vagy Magyarországhoz tartozzék-e.² Bánffy politikai ellenfelei később hevesen támadták, hogy nem eszközölt ki népszavazást egész Burgenlandra, vagy pedig Sopron körül nagyobb területre. Bánffy anélkül, hogy külön vitába bocsátkozna, erről a kérdéstről a következőket vallja: „Mi Sopron és vidéke részére népszavazást kértünk. Térképen is pontosan megjelölt területre. Csakis erre. Ezt alapos megfontolás után határoztuk el. Fájdalmas volt ugyan, hogy sokkal nagyobb területre nem terjeszthettük ki, de ezt kívánta az okosság. Döntő érv, hogy csak akkora területen kívánjunk népszavazást, melyről biztosan tudjuk, hogy nemcsak egy-két százalék többségünk lesz, hanem nagy és döntő. A Burgenland többi részében már nem volt olyan egységes a hangulat mellettünk, ahogy a kezdetben. A bandák ugyan fegyelmet tartottak, de már maga az a tény, hogy idegen fegyverforgatók laktak a falvakban, sok apró súrlódást okozott. Ez minden hosszabb megszállás kényszerű következménye. A déli részen, ahol Prónay gabonát és vágómarhát rekviráltatott, de csak bonokkal fizetett, a hangulat már ellenünk fordult. Tehát ezekre nem számíthatunk.”³

Bánffy érvelését alá lehet támasztani azzal, hogy a népszavazási területen levő

1 Lásd bővebben e sorok írójától: Nyugatmagyarországi bandaharcok, (1921. augusztus 28–november 4.) Vasi Szemle 1961/I. kötet. A kérdéssel foglalkozó legfrissebb kiadvány Gerald Schlag: Die Kämpfe um das Burgenland 1921, Wien 1970.

2 Az 1921. október 13-án aláírt velencei egyezmény szövege: Société des Nations – Recueil des Traités 1922, vol. 9, 204. II.

3 Bánffy Miklós: Huszonöt év (kézirat), 79. 1.

hat német község közül ötben a szavazók többsége Ausztria mellett döntött. Fennmaradt azonban egy okmány, amely szerint eredetileg további hat Sopron környéki község és tíz Moson megyei község került volna a népszavazási területre.⁴ Hogy az utóbbiakat mégis készek voltak népszavazás nélkül átadni Ausztriának, még érthető, mert ezek német községek voltak, amelyeknek osztrákbarát hangulatát az ott lakó jelentős magyar kisebbség nem ellensúlyozhatta. Mindenesetre hiba volt, hogy a hat Sopron környéki kihagyott község közt volt három horvát lakosságú is. Ezek ugyanis, mint a hasonlóképpen horvát Kópháza, Magyarországra szavaztak volna. Látható, hogy Bánffy a javasolt népszavazási terület határainak megállapításába nem vont

1. kép. Bécsben készült magyarellenes röplap

be megfelelő szakértőt.⁵ Tempi passati. Mindenesetre a burgenlandi horvátok az elmúlt közel ötven év alatt új hazájukat teljesen megszokták.

A velencei egyezmény megkötése után Carlo A. Ferrario olasz tábornok, a sop-

⁴ Moson megye (Heideboden) területén: Pomogy, Valla, Mosonbánfalva, Ilmic, Boldogaszony, Barátudvar, Féltorony, Mosonszentandrás, Mosontétény, Mosontarcsa. Sopron környékén Fertőmeggyes, Somfalva, Sopronkeresztúr, Zárány, Cinfalva, Kelempatak. A legutolsó három község horvát, a többi német. Vö. Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökségi iratok K 26-1387. Feltámadás Legfelsőbb Vezetősége 79/hdm/1921. sz. akta.

⁵ Dr. Träger Ernő szóbeli közlése.

Das Präsidium der israelitischen Kultusgemeinde in Wien

richtet an die

abstimmungsberechtigten Glaubens- genossen in Dedenburg und Umgebung

folgenden

Appell:

Der Friedensvertrag von Saint-Germain hat das Burgenland Oesterreich zugesprochen. Ueber die künftige Zugehörigkeit Dedenburgs und der umliegenden Ortschaften soll im Sinne des Abkommens von Venedig eine Volksabstimmung entscheiden.

Indem die Repräsentanz der Wiener Judentum den Glaubensgenossen im Burgenlande ihren brüderlichen Gruß entbietet, wendet sie sich an die aus Dedenburg und Umgebung stammenden Juden mit dem **aufrichtigen Ruf und der Bitte**, bei der Volksabstimmung von ihrem Stimmrechte Gebrauch zu machen und **ihre Stimmen zugunsten Oesterreichs abzugeben**.

Glaube nicht den unwahren Ausstellungen über Oesterreich, mögen sie von welcher Seite immer kommen, die Euch von einer Entscheidung zugunsten Oesterreichs abhalten wollen. Ihr sehet es mit eigenen Augen, daß Oesterreich bemüht ist, Euch Frieden und Ruhe zu bringen und zu verbürgen.

Die Juden Oesterreichs werden Euch in Liebe aufnehmen, Ihr werdet die große Berufung haben, gemeinsam mit ihnen an der Entwicklung der Republik und an der Erhöhung des gesellschaftlichen und politischen Ansehens des Judentums in Oesterreich mitzuarbeiten.

Es ist Ehrensache eines jeden Juden, wenn das Schicksal ihm die Möglichkeit hierzu bietet, durch den Stimmzettel sein und seiner Glaubensbrüder Los zu verbessern. Dieser Eurer Ehrenpflicht seid am Tage der Abstimmung eingedenk!

Lehner, Druck- und Verlags-Gesellschaft, Wien VIII.

roni Szövetségi Tábornoki Bizottság elnöke azt az álláspontját fejtette ki Zsembery főispán és Ullein Antal (később Ullein-Reviczky) konzuli attasé előtt, hogy a soproni népszavazást a karinthiaknak a mintájára kellene végrehajtani. Zsemberynek és Ulleinnek azonban a karinthiai népszavazás előírásai nem feleltek meg és ellenjavaslatot nyújtottak be, amelyet viszont Ferrario nem tudott magáévá tenni. Végül is a népszavazási előírásokat a Nagykövetek Tanácsa állapította meg, amelyeket Hamelin francia tábornok személyesen hozott magával Párizsból. Szavazásra jogosult volt minden férfi és nő, aki 1921. január 1-én 20. életévét betöltötte, a népszavazási területen született, vagy ottan községi illetőséggel bírt, ha 1921. január 1. óta ott lakott, valamint az, aki ugyan nem született, vagy nem volt illetékes a népszavazási területen, de 1918. december 31-e óta állandóan a népszavazási területen lakott. Nem volt szavazati joga a vétség vagy büntetés miatt elítélteknek, azoknak, akik ellen csőd-eljárás volt folyamatban, a gyámság alatt levőknek és elmebetegnek.

Közbejött azonban az októberi királypuccs. A király Sopronból indult el végzetes útjára, magával vivén az Ostenburg-csendőrszázalókat, majd szabadcsapatok vonultak be a városba, amelyek a visszamaradt csendőrszázadot lefegyverezték, sőt néhány órára az antantmissziót is internálták. Ulleinnek csak nehezen sikerült az antanttábornokokat lebeszélni arról, hogy elutazzanak. Benes követelte a velencei egyezmény eltörlését. Egyébként a berni osztrák követ volt az, aki 1921. október 28-án felkérte csehszlovák kollégáját, hogy Benesnek ilyen javaslatot tegyen. Hasonló kéréssel folyamodott az osztrák kormány Jugoszláviához is. Mivel azonban a Nagykövetek Tanácsa ragaszkodott a velencei egyezményhez, sem a csehszlovák, sem a jugoszláv kormány nem volt hajlandó magát e kérdésben különösebben exponálni.⁶

Sopronba az Ostenburg-zászlóalj helyett bevonult a nagykanizsai 6/I. zászlóalj Bobest Mátyás ezredes parancsnoksága alatt, amely azután a Szövetségi Tábornoki Bizottság rendelkezésére állott mint karhatalom. Szó volt róla, hogy rövidesen csendőrséggel fogják felváltani, végeredményben azonban a Szövetségi Tábornoki Bizottság hozzájárulásával Sopronban maradt.⁷ Október 27-én, tehát ugyanazon a napon, amikor a szabadcsapatok Sopronban átadták az őrseget a Bobest-zászlóaljnak, az osztrák nemzetgyűlés külügyi bizottsága a velencei egyezmény ratifikálása helyett két feltételhez kötötte a magyar kormánnyal megindítandó tárgyalások felvételét: hogy a magyar csendőrség azonnal vonuljon ki a népszavazási területéről, és a népszavazás csak több héttel a kivonulás után tartassék meg. Az egyezmény viszont világosan annyit mondott erről a kérdéstről, hogy az olasz külügyminiszter rajta lesz, hogy a népszavazási területen állomásozó magyar csapatokat antantsapatok váltsák fel, a népszavazást pedig nyolc nappal azután kell megtartani, hogy az osztrákok Burgenlandot – a népszavazási terület kivételével – birtokba vették. Megalakult a Központi Népszavazási Bizottság (Commission Centrale de Plébiscite), amelynek elnöke Ivaldi ezredes, tagjai pedig de Redon és Gundry-White századosok voltak. Tanácsadóként magyar részről Jobb Dezső külügyminiszteri osztálytanácsos (helyettese Ullein Antal konzuli attasé), osztrák részről pedig Peter követségi tanácsos voltak beosztva.⁸

A magyar kormány azt kívánta, hogy a népszavazást Burgenlandnak a szabadcsapatok által történt kiürítésétől számított nyolc nap múltán tartsák meg, biztosítva Ferrario tábornokot, hogy a kiürítés november 6-ig meg fog történni. Az osztrák kormány azonban tiltakozott a Nagykövetek Tanácsánál és keresztülvitte, hogy addig ne tekintsek Burgenlandot pacifikáltnak, amíg azt az osztrák csapatok teljesen meg nem szállták. Bécs a tiltakozó jegyzékről Prágát is informálta. Magyar részről nehezményezték, hogy az osztrákok a bevonulást vontatottan és késedelmesen hajtják végre. Bánffy november 18-án egy Budapesten tartott megbeszélés alkalmával szó-

6 Vera Olivová: K historii ceskoslovensko-rakouské smlouvy z roku 1921. Ceskoslovensky casopis historicky, 1961, 128–129.

7 Hadtörténelmi Intézet Levéltára: Vezérkari Főnökség iratai, 39/3407. sz.

8 Villani Frigyes: Jelentés a soproni népszavazásról és a magyar-osztrák határ megállapításáról. Szerkesztette Tráger Ernő stb. közreműködésével – Sopron 1923, 16–19.

belileg azt javasolta a Szövetségek Tábournoki Bizottság tagjainak, tűzzenek ki egy napot, amelyen az osztrák megszállásnak be kell fejeződnie. Ellenkező esetben adják ki a velencei egyezményben előírt pacifikálási nyilatkozatot, amelytől számított nyolc napon belül a népszavazásnak meg kell történnie. A Szövetségek Tábournoki Bizottság ehelyett csak néhány sürgető jegyzéket intézett az osztrák kormányhoz. Ennek dacára a Burgenland megszállásával kapcsolatos hadműveletek 23 napig tartottak, habár azt két nap alatt is végre lehetett volna hajtani. Az osztrák diplomáciai akció eredménye végső soron az volt, hogy a Szövetségek Tábournoki Bizottság csak 1921. december 3-án állapította meg: Burgenland teljes pacifikálása megtörtént.⁹

A késedelmes megszállás háttere az volt, hogy az osztrák kormány időt akart nyerni a népszavazási területen folytatandó agitációra. Már október 20-án megalakult Bécsben osztrákbarát soproni lakosok közreműködésével az Ödenburger Heimatdienst nevű propagandaszervezet, amely december elején Prágába is elküldte megbízottját, hogy a csehszlovák kormány támogatását a soproni kérdésben kieszaközölje. Benes tudomására adatta az Ödenburger Heimatdienst exponensének, hogy együtt érez velük, Csehszlovákiának is érdeke, hogy a népszavazás osztrák győzelemmel végződjék, de nincs abban a helyzetben, hogy ellentétes álláspontra helyezkedjen a nagyhatalmakkal szemben.¹⁰

Az Ödenburger Heimatdienst vezetői: Josef Rauhofer udvari tanácsos, dr. Alfred Walheim tanár és publicista, Paul Eitler volt soproni tanár és Hans Ambroschitz, az Ödenburger Zeitung volt főszerkesztője, nagy ambícióval fogtak munkájukhoz. Ebben nagy segítségükre voltak a Kärntner Heimatdienst vezetői, akik az előző évben lezajlott karinthiai népszavazás idején az osztrák propagandát irányították. Ezek részben mint az osztrák kormány hivatalos megbízottai, részben pedig mint az Ödenburger Heimatdienst exponensei érkeztek Sopronba. Közülük kiemelendő Hans Steinacher, aki kitüntette magát az 1919-es karinthiai harcokban a jugoszlávok ellen, valamint dr. Victor Miltschinsky, akit erre a feladatára az osztrák tanügyi hatóságok külön szabadságoltak.¹¹ Az Ödenburger Heimatdienst vezetői Schober kancellárhoz is fordultak támogatásért. Ezt meg is kapták, mert az osztrák szövetségi kormány Bécsben irodahelyiségeket és segédszemélyzetet bocsátott rendelkezésükre. Az irányítást november 7-én átvette dr. Alfred Walheim és Josef Rauhofer (később Burgenland tartományi főnöke), akikhez később harmadiknak dr. Ludwig Leser csatlakozott. Az Ödenburger Heimatdienst Bécsújhelyen és Lépesfalván kirendeltségeket állított fel és Ambroschitz szerkesztésében kiadta a „Der freie Burgenländer” c. lapot, röpiratokat és plakátokat terjesztett és információkat szolgáltatott az osztrák kormánynak. A propagandaanyagot dr. Széll Zoltán körorvos és Richard Marek soproni könyvkereskedő osztotta szét. Ezt Kópháza lakossága kedvéért horvát nyelven is kiadták.¹² Hogy magyar szavazatokra is számítottak, annak bizonyága egy kommunistaellenes röpcédula, amelyen magyarul bizonyították, hogy Magyarországon nagyobb a kommunizmus veszélye, mint Ausztriában. A császárhú németek kedvéért adták ki sárga papíron fekete betűkkel a következő szövegű röpcédulát: „Rings um Ödenburg herum stehen kärntnerische, steirische, tiroler und andere österreichische

⁹ I. h. 20; Otto Guglia: Das Werden des Burgenlandes. Seine Angliederung an Österreich vor 40 Jahren im Lichte teilweise unbekanntem Materials. Eisenstadt 1961, 55, 61.

¹⁰ Guglia i. m. 56 (66. sz. jegyzet).

¹¹ Hans Steinacher: Zur Frage der Ödenburger Volksabstimmung. Burgenländische Heimatblätter 1961, 197–198. Felsorolja a Kärntner Heimatdienst tíz tagját, akiket az osztrák hatóságok támogatása mellett bevetettek a soproni népszavazási területen.

¹² Dr. Victor Miltschinsky: Der Ödenburger Heimatdienst. Burgenländische Heimatblätter 1962, 237–239. Kiemeli, hogy Holzmann Gottlieb gazdapolgár „jó szolgálatokat” tett a mozgalomnak. Krúg Lajos: „Tűzek a végeken” c. munkájából tudjuk e jó szolgálatok lényegét: a Balfi utcai Holzmann-féle kocsmában osztrák (illetve Ö. H.) propagandapénzből ingyen itatták az embereket, hogy szavazzanak Ausztriára. Holzmann kocsmáros egyébként kormányzóai amnesztiával szabadult meg a következményektől. – Miltschinsky még említi, hogy az Ö. H. „különböző forrásokból” tetemes pénzüsszeggel rendelkezett és dr. Zoltán von Széll monyorókeréki (később nezsideri – saját megjegyzés) körorvos régi nemesi családból származott.

Bundestruppen. Fürchtet Euch nicht. Sie stehen bereit zu Eurem Schutze." Ugyancsak a császárpártiak megdolgozására adták ki a következő szövegű propaganda-levelezőlapot: „Mutter, stimme nicht für Ungarn, sonst muss ich Horthysoldat werden.”¹³ A fekete-sárga röpcédula állítása, hogy a népszavazási terület körül van fogva karinthiai, stájerországi, tiroli és más Bundesheer-alakulatokkal, megfelelt a valóságnak. Ugyanis az osztrák hadügyminiszter, azzal az indoklással, hogy elébe akar vágni magyar szabadcsapatok esetleges támadásainak, Bécsből a 2. dandárt (Johann Graf ezredes) a Soprontól délre eső térségbe rendelte, hogy a várost a népszavazás kedvező kimenetele esetén gyorsan megszállhassa. Ezért a népszavazás időpontjában a Bundesheer 25 zászlóalja, 4 kerékpáros zászlóalja, 3 lovasszázada, 17 ütege, 2¹/₂ műszaki százada és 6 híradós százada 800 tiszttel és 14 000 fő legénységgel állomásozott Burgenlandban.¹⁴ Prónay Pál naplójából tudjuk, hogy valóban be akart törni szabadcsapataival Burgenlandba, ha a soproni népszavazás Ausztria javára dőlt volna el. Osztrák részről még merészebb gondolat merült fel: Hans Steinacher, az egykori karinthiai szabadcsapatvezető éppenséggel Zeligowski tábornok puccsát akarta megismételni, aki lengyel szabadcsapataival behatolva a vilnai területre, megakadályozta az ottani népszavazást. A Kärntner Heimatdienstnek az Odenburger Heimatdienst szolgálatába állott tagjainak az volt a tervük, hogy amikor a soproni magyar helyőrség a népszavazási területet elhagyja, osztrák szabadcsapatokkal, a népszavazást megelőzve, Sopronkeresztúr felől Kópháza irányában betörnek a népszavazási területre. Ezután a soproni kiszögellést Magyarországgal szemben lezárták volna és ott védelmi állást foglaltak volna el. Hans Steinacher ebben az ügyben tárgyalta a bécsújhelyi dandárparancsnokkal (Vidossich vezérőrnagyra gondol, mert az ő főhadiszállása volt Bécsújhelyen), Püchler bécsújhelyi alpolgármesterrel, az Arbeiterwehr egyik vezetőjével, valamint volt karinthiai felkelőkkel. Karinthiából fegyvereket helyeztek kilátásba; a tervbe be volt avatva Klinge ezredes is. A bécsújhelyi dandárparancsnok egy zászlóaljnak rendelkezésre bocsátását is kilátásba helyezte.¹⁵

Hogyan tudták meg Sopronban, hogy a népszavazási területre reguláris és irreguláris osztrák csapatok készülnek behatolni, arra nem áll rendelkezésre okmány. Tény az, hogy a soproni polgárőrség parancsnoka, Karcsay Béla alezredes (1919-ben a soproni 18. vörös gyalogezred parancsnoka) külön ilyen akció meggátolására határvédelmi parancsnokságot szervezett, amelynek keretében a felkelésben részt vett soproni bányászati és erdészeti akadémia hallgatói mint „főiskolás határvédelmi zászlóalj” működtek Obendorf Károly tart. főhadnagy, a későbbi városi tűzoltóparancsnok vezetése alatt. Ez a magyar helyőrség kivonulása után állandó készenléti szolgálatot teljesített a soproni Lövérék villáiban, és a határszéleken portyázott. Járőrök cirkáltak a Sopron környéki erdőségeken, főleg a Dudlesz-erdő, Hubertus turistaház tájékán, a katonai lövőtér mögött, Sopronnyék környékén és Himmelsthron fennsíkján.¹⁶

Az élénk osztrák agitáció ösztönözte a magyarokat hasonló propagandatevékenységre. Krúg Lajos „Tüzek a végeken” c., a soproni népszavazás történetét is érintő könyvében egy csomó magyar és osztrák propagandaképet közöl, közte fiktív kommunista propagandaanyagot is. Utóbbival arra a konzervatív német gazdapolgárságra akartak hatni, amely már a Tanácsköztársaság idején ellenforradalmi magatartást tanúsított. Kiadtak soproni nyelvjárásban írt röpiratokat is.¹⁷

13 Országos Levéltár: ME Kozma Miklós iratai. Propagandakladványok I. kötet 79., 80., 90., 96. és 97. oldalon. A 125. oldalon jelentés Sopron és vidékének hangulatáról, amely szerint a detronizáció depimálógilag hatott a német gazdapolgárokra.

14 General Siegmund Knaus: Die Besitznahme des Burgenlandes. Darstellungen aus den Nachkriegskämpfen deutscher Truppen und Freikorps, Berlin 1942, VIII, 146–147.

15 Steinacher i. m. 198, 202.

16 Bővebben íj, Krúg Lajos: Tüzek a végeken (Sopron 1931) c. könyvében; okmány Misuray-Krúg Lajos: A nyugatmagyarországi felkelés (Sopron 1938, 262).

17 Pl. Alfred von Schwarz: Sull i Ungarn bleim? Sull i Reichsdeitsch wean? Oedenburg 1921, Fliegendes Blatt aus Oedenburg Nr. 2. Idézett Kozma iratok 91–95.

Steinacher egyébként agitációs tevékenységével magára vonta a soproni rendőrség figyelmét. Házkutatást tartottak nála és ez alkalommal olyan iratok birtokába jutottak, amelyek szerint az osztrákok (értsd: az Ödenburger Heimatdienst) több bánsági német anyanyelvű, magyarul tökéletesen beszélő diákot szándékoztak Sopronba küldeni, hogy magukat soproni főiskolásoknak kiadva – mint provokatórök – a német lakosság inzultálásával elősegítsék a magyarellenes hangulatot. Miután a kompromittáló iratokat a Szövetségi Tábornoki Bizottságnak bemutatták, ez Steinhachert a népszavazási területéről kiutasította.¹⁸ Ez volt az egyedüli eset, hogy az antanttábornoki bizottság erélyesen fellépett az osztrák propaganda ellen, egyébként beérte azzal, hogy néhány, az agitációt rosszálló jegyzéket küldött az osztrák kormány megbízottainak. De a magyar agitációval szemben is ugyanilyen langyosan viselkedett. Talán ez volt az oka annak, hogy osztrák és magyar propagandisták, illetve ausztrófil és magyar érzelmű egyének közt napirenden voltak a verekedések. Haláleset azonban nem történt, a legsúlyosabb sebesülés pedig egy főiskolást ért, akinek egyik szemét ütötték ki.

December 8-án Felső-Sziléziából a népszavazási területre érkezett 150 francia, 120 olasz és 40 angol katona Marini olasz ezredes parancsnoksága alatt, hogy az interregnum idején karhatalmi szolgálatot teljesítsen. A magyar helyőrség pedig december 12-én elvonult a népszavazási területől; a soproni rendőrség – az antanttábornokok felügyelete alatt – a helyén maradt.

Osztrák részről most azt javasolták, hogy az antantsapatok kis létszámára való tekintettel osztrák legénységgel egészítsék ki a soproni rendőrséget. Ezt a javaslatot Ferrario tábornok is támogatta, mivel azonban Guillaume Árpád tábornok tiltakozott ellene, az osztrákoknak be kellett érniük azzal, hogy a rendőrséget kiegészítették 200 városi polgárral. Ezeket egy közös bizottság jelölte ki, ahol mind a magyar, mind pedig az osztrák bizottsági tagoknak vétőjoguk volt egyes személyek ellen.¹⁹ Ez volt a nemzetközi segédrendőrség, amelybe főiskolások is bejutottak és amely A. F. I. jelzésű karszalagot hordott (Angleterre, France, Italie rövidítése).

A népszavazásra jogosultak jegyzékét az osztrák népszavazási bizottságok 1921. december 5-e és 7-e között kapták meg. Sor került kimaradtak felvételére és jogtalanul fölvettek törlésére. Missuray-Krúg Lajos felpanaszolja, hogy az osztrákok tiltakozására a népszavazási bizottság törölte a szavazók jegyzékéből a Selmechányáról Sopronba települt bányászati és erdészeti akadémia hallgatóit. Nyilván azért volt felháborodva, mert Sopron város tanácsa 1921. február 19-én a főiskola tanári és hallgatói karát családjukkal együtt soron kívül és illetékmentesen soproni illetőségűnek ismerte el,²⁰ amivel együttal honosságot is szerzett az akkoriban elcsatolt területekre illetékes személyeknek. Hogy jogi szempontból helyes volt-e a népszavazási bizottság döntése, azon kár vitatkozni. Ez a lépés mindenestre arra vall, hogy az osztrák kormány sem volt biztos a győzelemben, különben nem emeltek volna vétőt nem egészen négyszáz ember szavazati jogosultsága ellen.

Dr. Victor Miltschinsky szuggesztív hatású könyvet adott ki a következő évben a soproni népszavazásról. Miltschinsky azonfelül, hogy egy szót sem tudott magyarul, karinthisi létére a helyi viszonyokat sem ismerte. Felsorolja pl. 19 ember nevét, akik kimaradtak a szavazók lajstromából, azzal a megjegyzéssel, hogy „wie man schon aus den Namen sieht, fast ausschliesslich Deutsche.” Már pedig az általa felsoroltak közül Giczó Josef, Haygató János, Csete János, Csete Jánosné magyar volta

18 Villani 24; Sarah Wambaugh: Plebiscites since the World War. Washington 1933, I, 295.

19 Villani I. h.

20 Hiller István: Sopron harca a hajdani selmechányai főiskola idetelepítéséért 1919-ben.

kétségtelen! (A Miltschinsky-féle ortográfiát meghagytuk.)²¹ Tehát nem készakarva, hanem elnézésből hagyták ki őket.

Azzal, hogy az antanttábornoki bizottság elismerte, hogy Burgenland 1921. december 3-a óta pacifikáltnak tekintendő, a velencei egyezmény értelmében a népszavazást december 11-én kellett volna lefolytatni. Azonban a népszavazási bizottság a népszavazási jegyzékek átvizsgálásával és kijavításával lévén elfoglalva, azt a megjelölt terminusig befejezni nem volt képes. Ezért a Szövetségek Tábournoki Bizottság a népszavazás időpontját Sopronban december 14-re, Brennbergbányán december 15-re, vidéken pedig 16-ra tűzte ki. Az osztrák kormány azonban a népszavazást december 18-ra kívánta elhalasztatni. Ezt a javaslatát azzal indokolta, hogy a nyolcadik nap attól a naptól számítandó, amikor a magyar csapatok a népszavazás területéről eltávoznak. (Az eredeti propozíciók szerint december 10-én kellett volna kivonulniok.) Arra az esetre, ha a javaslatot nem fogadják el, osztrák részről kilátásba helyezték, hogy megbízottaikat a népszavazási területről vissza fogják vonni.

Ferrario tábornok 1921. december 10-én Schober kancellárhoz intézett „reservat” jelzésű levelében közölte, hogy az ellenőrző antanttiszték átvizsgálják a választási névjegyzékeket és minden egyes reklamációt figyelembe vesznek. A magyar atrocitásokról szóló hírek túlzottak. A népszavazás kimenetelére nincs befolyással, hogy a magyar csapatok hány nappal a népszavazás előtt fognak kivonulni. Úgy véli, hogy az osztrák kormány rosszul tenné, ha visszavonulna. „Biztos csatavesztés, ha az ember a vereségtől való félelmében visszavonul!” – írja Ferrario.²²

Ivaldi ezredes a választói névjegyzékekkel összefüggő reklamációk elintézését december 12-én befejezte. Másnap Sopronba érkezett a Szövetségek Tábournoki Bizottsághoz a Nagykövetek Tanácsának azon értesítése, hogy az osztrák javaslatnak megfelelően a népszavazás terminusát december 14-ről december 18-ra elhalasztja. Azonban a SZTB már minden előkészületet megtett a másnapi népszavazásra, úgyhogy a Párizsból kapott felhatalmazással már nem akart élni, mire az osztrák kormány december 13-án este mind a központi népszavazási bizottságba, mind pedig a nyolc szavazatszedő bizottságba delegált tagjait visszahívta, kijelentve, hogy a népszavazás pártatlan lefolyását nem látja biztosítottnak.²³ Ugyanakkor az osztrák kormány maga szögezte le, hogy a népszavazás legális voltát nem fogja megtámadni, ha azt december 18-ra halasztják el!²⁴ Úgy látszik, magyar részről nem egészen alaptalanul gyanakodtak, hogy az osztrákok propagandájuk fokozására akarnak időt nyerni. Villani bizalmas jelentésében felpanaszolja, hogy osztrákok fenyegető tartalmú röpcédulákat is terjesztettek: a lakosságot azzal fenyegették meg, hogy ha a népszavazás Ausztriára nézve kedvezőtlenül üt ki, fegyveresen behatolnak a népszavazási területre és bosszút állnak azokon, akik elárulták a német ügyet. Az osztrák tűzérség a népszavazási terület közelében gyaakorlatozás ürügyén nemcsak a népszavazás előtt, hanem a népszavazás napján is több riasztó lövést adott le.²⁵ A magyar felelőtlen elemek propagandája viszont élénken híresztelte, hogy ha a népszavazás Ausztria javára dőlne el, felkelőcsapatok betörése várható Sopron környékére.

A népszavazás titkos volt és a következő eredménnyel zárult, amelyet december 18-án hoztak nyilvánosságra:²⁶

21 Dr. Victor Miltschinsky: *Das Verbrechen von Ödenburg*. Wien 1922, 72. o. A német idézet fordítása: „Mint a nevekből látható, szinte kizárólag németek.” Már pedig az ugyancsak említett Zagorsky Stephan és Zagorsky Luise német volta is erősen vitatható. Hasonló elfrásókat, illetve kétes hitelességű megállapításokat a kérdés specialistája talál bőven a könyvben. Tehát teljesen autentikusnak el nem fogadhatjuk.

22 Guglia i. m. 63–64; Ferrario levelét a 88–89. oldalon teljes szövegében közli.

23 Villani i. m. 21–22.

24 Guglia i. h.

25 Wambaugh is említi (295. l.) azzal, hogy osztrák részről ezt cáfolják.

26 Villani 32. l. (Hibák kijavítva).

SOPRON	Szava- zásra jogosult	Le- szava- vazott	Magyar- or- szágra	%	Auszt- ri- ára	%	Er- vé- nyes
1. kerület	2 639	2 332	2 021	88,7	258	11,3	53
2. kerület	2 312	2 130	1 540	74,3	533	25,7	57
3. kerület	2 400	2 078	905	44,4	1 133	55,6	40
4. kerület	2 201	1 950	1 104	58,3	789	41,7	57
5. kerület	2 587	2 437	1 816	76,4	561	23,6	60
6. ker. város	1 523	1 426	1 101	80,1	285	19,9	40
Brennberg	790	706	152	21,5	554	78,5	—
7. kerület	1 650	1 446	1 308	91,3	125	8,7	13
8. kerület	3 062	2 793	2 384	86,4	378	13,6	31
Összesen	19 164	17 298	12 331	72,8	4 616	27,2	351
VIDÉK							
Ágfalva	1 175	848	148	18,3	682	81,7	18
Balf	655	595	229	39,6	349	60,4	17
Fertőboz	349	342	257	77,6	74	22,4	11
Fertőrákos	1 525	1 370	525	39,3	812	60,7	33
Harka	680	581	55	9,6	517	90,4	9
Kópháza	941	813	550	69,4	243	30,6	20
Nagyecenk	1 041	1 039	1 026	99,5	5	0,5	8
Bánfalva	1 539	1 177	217	18,9	925	81,1	35
Összesen	7 905	6 675	3 007	45,5	3 607	54,5	151
Végösszeg	27 069	24 063	15 338	65,2	8 223	34,8	502

A népszavazás eredményeit érdemes egybevetni az 1920. évi népszámlálás fontosabb helyi adataival.²⁷

	Lakos	magyar	ném.	horv.	egy.	magya- rul tudott	kat.	ev.
Sopron	35 248	17 166	16 911	733	438	28 467	22 438	9 713
(Brennberg)	(1 760)	(143)	(1 474)	(4)	(139)	(242)	(1 668)	(59)
Ágfalva	2 006	62	1 936	5	3	535	292	1 692
Balf	1 282	47	1 229	3	3	264	282	994
Fertőboz	591	33	557	1	—	153	589	—
Fertőrákos	3 025	62	2 923	6	34	332	3 025	—
Harka	1 075	6	1 065	4	—	237	52	1 020
Kópháza	1 795	59	48	1 681	6	1 085	1 792	—
Nagyecenk	2 004	1 763	164	24	53	1 965	1 970	28
Sopronbánfalva	2 995	327	2 640	15	13	1 159	946	2 024
ÖSSZESEN	50 023	19 525	27 473	2 472	550	34 439	31 386	15 471

²⁷ Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 69. kötet, Bp. 1924, 36–39. és 160. Sopron közigazgatási területi beosztása nem volt azonos a szavazókerületek beosztásával. Izraelita vallású volt Sopronban 2483 lakos, vidéken mindössze 39 fő.

Sieg! Sieg!

Das Schicksal Oedenburgs ist schon entschieden!

Oedenburg bleibt bei Ungarn!

Vaterlandsverräter hütet Euch!

3. kép. Németellenes röplap

A fentiekből a következőket lehet megállapítani: a magyarság elsöprő többsége Magyarország mellett döntött. A magyar szavazatok igen csekély töredéke, főleg a fehérterror visszahatására, a munkásság és zsidóság részéről eshetett Ausztriára. (Ovatos becsléssel nem több, mint 1–1,5%) A horvátokat jobban befolyásolta a politikai konstelláció, de nagy többségük így is Magyarországra szavazott. Erősen megoszlott a német ajkú lakosság hangulata: a szociáldemokrata német munkások túlnyomó része Ausztria mellé állt, de mint a brennbergbányai eset bizonyítja, kb. tíz százalékuk mégis Magyarországra adta szavazatát. Az őstermelő gazdapolgár németek közül a katolikusok nagyobb százalékarányban szavaztak Magyarországra, mint az evangélikusok, sőt Fertőboz többsége Magyarországra adta szavazatát. Mivel a népre nagyon hatottak papjai, Balfon pedig magyarbarát volt az evangélikus lelkész, Magyarországra a szavazatok majdnem negyven százaléka esett, ellenben a legtisztább német lakosságú Harkán, ahol a lelkes ausztrófil Bothár Mihály volt az evangélikus lelkész, az Ausztriára eső szavazatok aránya a kilencven százalékot is túl-

haladta. Azok, akik a népszavazástól távol maradtak, túlnyomórészt valóban osztrákpártiak voltak, kisebb részben pedig olyanok, akik az októberi királypuccs előtt Magyarországra szavaztak volna, de a történetek után, a „minden mindegy” elve alapján inkább távol maradtak a szavazóurnáktól. (Nyilvánvalóan túlnyomórészt németek, Kópházát leszámítva.) Ami pedig azt az osztrák részről elhangzott vádat illeti, hogy a népszavazáson olyanok is részt vettek, akiknek nem lett volna joguk szavazni, a Villani-féle könyv részben alátámasztani látszik. Nem lehetett nagy a számuk, legfeljebb három-négyszáz, túlnyomórészt vidékről Sopronba utaztatott, ottani születésű, vagy illetőségű ember, akiknek a propagandaszervek útiköltségeiket megtérítették. Viszont a magyarok nem vásároltak pénzért szavazatokat, mint az osztrákok.

Erdemes még a soproni népszavazás eredményeivel összehasonlítani a karinthiai 1920. október 9-i népszavazás adatait. A karinthiai népszavazási terület déli zónájának lakosságából 31,4% német és 68,6% szlovén anyanyelvű volt. Területén volt 49 község, ezek közül 12 német többségű, amelyek mind Ausztria mellett döntöttek. A 37 szlovén többségű községből 21 Ausztriára, 16 pedig Jugoszláviára szavazott. Ausztriára esett 22 025 szavazat (59,04%), Jugoszláviára 15 279 szavazat (40,96%), érvénytelen volt 1655 szavazat, 332 jogosult pedig nem szavazott. Ennek következtében a II. (északi) zónában a népszavazás elmaradt, illetve tárgytalanná vált. Érthető, hogy a karinthiai tapasztalatok alapján az Ödenburger Heimatdienst nagyarányú agitációt folytatott az ingadozó, illetve vegyes hangulatú Sopron környéki és városi lakosság megnyerésére.²⁸

A népszavazás akkor dőlt volna el Ausztria javára, ha a német ajkú szavazók-nak legalább 95%-a adta volna le szavazatát Ausztria mellett, beleértve azokat is, akik nem járultak az urnákhoz. Az osztrák kormány tiltakozó jegyzéket küldött a Nagykövetek Tanácsához és azzal érvelve, hogy a szavazói jegyzékek összeállításánál visszaélések történtek, követelte a népszavazás megismétlését. A Nagykövetek Tanácsa azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy a megismételt népszavazás lényegében nem hozna más eredményt és az osztrák panaszt elutasította. Ehhez nyilván az is hozzájárult, hogy – mint már említettük – az osztrák kormány eleve hajlandó volt elismerni a népszavazás legalitását, ha azt az általa javasolt december 18-i terminusra elhalasztják. 1921 karácsonyán már megjelentek a népszavazás területén a Szövetségközi Tábournoki Bizottság plakátjai, amelyeken a lakosság tudomására adták, hogy a Nagykövetek Tanácsa jóváhagyta a népszavazás eredményét, ennélfogva Sopron és környéke Magyarországhoz visszakerül. 1922. január 1-én bevonult Sopronba egy magyar zászlóalj Kirschner ezredes parancsnoksága alatt. Miután a magyar- és az antantcsapatok díszszemléje a Pannónia szálló előtt lezajlott, déli 12 órakor a soproni katonai leánynevelő intézet épületében aláírták az átadási jegyzőkönyvet. Maga az átadási ünnepség a postahivatal épülete előtt zajlott le, amely előtt az antant-, vele szemben pedig a magyar katonaság sorakozott fel. A nagyhatalmak képviseletében jelen voltak Ferrario, Gorton és Hamelin tábornokok, magyar részről pedig Guillaume tábornok mint nyugat-magyarországi főkormánybiztos, Kánya Kálmán rendkívüli követ, báró Villani Frigyes követségi tanácsos, Thurner Mihály polgármester, Zsembery főispán, Gévy-Wolff alispán, Ullein Antal követségi attasé és dr. Träger Ernő miniszteri osztálytanácsos.²⁹ Megérkezett gróf Klebelsberg Kunó, Sopron nemzetgyűlési képviselője, akinek utólag felrötták, hogy Sopron megelőző kritikus napjaiban a városban nem is mutatkozott, hiányoztak azonban olyan személyiségek, akiket a magyar közvélemény joggal Sopron megmentőinek so-

28 OL ME K 26-1264/1921. csomóban nagyszámú burgenlandi község hangulatáról található helyzetjelentések a bandaharcok előtti időszakból. A hangulatot vegyesnek, de Magyarországra nézve nem feltétlenül kedvezőtlennek mutató jelentések közt van egy 1921 augusztusából, amely szerint a német ajkú lakosság 750%-a osztrákpárti, ami a soproni népszavazás eredménye alapján megközelítően megbízható becslés.

29 Dr. Träger Ernőről megemlékezik az Irodalmi Lexikon is. A soproni népszavazás történetéről szóló tanulmányánál részben kötve volt a hivatalos titoktartással.

rába számított. Osztrákpárti tüntetés nem zavarta meg az ünnepséget, de a díszszemle után a jelenlevő diákok egy része Ostenburgot éltette. Utána a közönség hevesen tiltakozott, amikor egy budapesti detektív emiatt egy diákot le akart tartóztatni.³⁰

Az antantcsapatok 1922. január 5-én hagyták el Sopront, visszatértek Sziléziába, a magyar nemzetgyűlés pedig a népszavazás emlékét törvénybe iktatta (1921: XXIX), és Sopronnak a Civitas Fidelissima — a leghűségesebb város — címet adományozta. A soproni kérdésről még az upsalai egyetem magyar tanszékének előadója is közzétett egy cikket egy svéd napilapban, amely azután magyar fordításban is megjelent.³¹

A soproni kérdéssel összefüggésben érdemes megemlíteni: 1921. december 22-én báró Cnobloch osztrák követ megjelent a magyar külügyminisztériumban, hogy közölje: az osztrák kormány december 16-án Lánában egyezményt kötött a csehszlovák kormánnyal, amelynek éle nem irányul Magyarország ellen. (A lánai találkozó Michael Hainisch osztrák szövetségi elnök, Schober kancellár, valamint Masaryk köztársasági elnök és Benes miniszterelnök közt zajlott le.) Cnobloch követet gróf Khuen-Héderváry követségi tanácsos fogadta, mivel mind Bánffy külügyminiszter, mind pedig helyettese, Kánya Kálmán követ távol volt. Khuen-Héderváry megkérdezte, miért van belefoglalva a lánai egyezmény szövegébe a trianoni szerződés is. Cnobloch erre nem tudott választ adni, mivel ezt vele Bécsből nem közölték. Ezért azt felelte, hogy alkalmasint a csehek követelték így. Khuen érdeklődött, hogy a megállapodás azon része, amely a már megkötött szerződések egymással való közlését is kötelezővé teszi, kiterjed-e a velencei szerződésre is. Kifejezte azt a gyanúját, hogy az osztrák–csehszlovák megegyezés a velencei megállapodás hatálytalanítására is irányul, és hogy az osztrák kormány főleg azért szorgalmazta a soproni népszavazás terminusának négy nappal való eltolását, mert közben Benessel megállapodást akart kötni, amely képessé tette volna, hogy a soproni kérdésben intrazigens álláspontot foglaljon el. Cnobloch ezt cáfolta, ismételten hangoztatva az osztrák kormány ismert álláspontját, hogy a népszavazás eredményét nem ismeri el, és ez ellen a Nagykövetség Tanácsánál óvat fog emelni. Hosszú és kellemetlen vita következett a népszavazás körülményeiről, amelynek folyamán Cnobloch hangoztatta, hogy ők mindig csak a népszavazás pártatlan végrehajtását követelték. Khuen replikázott, hogy az osztrák kormány mindig talált ürügyet, hogy a velencei egyezmény reá nézve kellemetlen részét szabotálja, illetve a népszavazás határidejét eltolja. Cnobloch viszont hangsúlyozta, hogy az osztrák kormány mindig lojálisan viselkedett, viszont a magyar kormány volt az, amely a bandákat Burgenlandba küldte. Khuen utalt rá, hogy Schober kancellár Masirevich bécsi magyar követtel folytatott bizalmas beszélgetésben hajlandó volt a soproni kérdést a népszavazás eredménye alapján elintézettnek tekinteni.³² A szövetségi kormány egyébként a megelőző napon aláírta a Burgenland átvételéről szóló jegyzőkönyvet, az osztrák nemzetgyűlés pedig a velencei egyezményt 1921. december 28-án ratifikálta.

30 Lingauer Albin felszólalása a nemzetgyűlésen. *Nemzetgyűlési Napló*, 1922. január 16. (114. l.).

31 Björn Collinder: *A leghívebb város. Sopron, 1938.*

32 Országos Levéltár: Külügyminisztériumi iratok K 64/1921, 41. tétel, 514. alsz.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

R. Várkonyi Ágnes:

Sopron vármegyének szóló pátens a fegyverre kelt jobbágyok felszabadításáról 1704 elején

Bercsényi Miklós 1704. január 10-én olyan pátent küldött Sopron megyébe, amelyben leszögezi, hogy a fegyvert fogó jobbágyok „minden ur dolgátul, robotozástul, házadajátul és egyéb akármí névvel nevezendő terh viselésétül fel szabadítatnak”. A pátens tehát azok közé a kiáltványok közé tartozik, amelyek a földesúri kötelékekből való felszabadulás ígéretével szólítják fegyverbe a jobbágyságot.

Sokáig csupán a jobbágy katonafolyamodványok és császári jelentések szűkszavú utalásai alapján lehetett következtetni rá, hogy a szabadságharc vezetői ilyen pátenseket adhattak ki a nemesi kiváltságokkal nem rendelkező lakosság megnyerésére. Mivel azonban jóideig egyetlen egy ilyen pátens sem került elő és társadalmi mondanivalójának hordereje elvben a jobbágy-földesúr viszony történelmi méretű változását készíti elő, érthető, hogy a történettudomány képviselői vagy kizártnak tekintették, hogy ilyen pátenseket valóban kiadtak volna, vagy csupán hipotézisként számoltak a szabadságot ígérő kiáltványokkal. A szabadságharc jellege körül folyó nyílt vagy látens történetiszemléleti vitákban pedig szinte száz éven át a visszatérő kérdésre: miért fogtak a jobbágyok tömegesen fegyvert, az igényes, reális válasz döntő bizonyíték hiányában mindig bizonytalan maradt.¹ Eldőlt ugyan a vita lényege, amikor végre előkerült az első ilyen pátens, de Bercsényi 1704. április 2-án Léváról kiadott kiáltványa körül több kérdés nyitva maradt.² A most feltárt, Sopron vármegyének küldött pátens a második ilyen kiáltvány, amelyet ismerünk, nemcsak korábbi keltű, nemcsak a nyitott kérdésekre ad részben választ, hanem a szabadságharc társadalmi bázisára, jellegére nézve is alapvetően fontos dokumentum. Teljes szövege a következő:³

Én székessy gróff Bercsényi Miklós, nemes Ung vármegyének fő ispánnya, méltóságos fejedelem, fölsővadászi Rákoczy Ferencz és az magyar haza szabadságáért Isten által fegyvert fogott egész hadaknak fő generalisa, adom tudtára kiknek illik, nevezet szerint pedig nemes Sopron vármegyében lakozo fő és nemesi fegyverviselő, s viselhető rendeknek: hogy jollehet ez felsőb napokban ky éreztett patensemnek valóságából ekként fegyverkezésünknek, s édes hazánk réghi dicsősséges szabadságának (melyet az idegen nemzet irtóztató igáia által el tapodtatott vala) keressésére s helyre állítására valo indulatunkat, és e köz ügyinek megh böcsülhetetlen kincsnek elő mozdítása mellet való szives fáradságunkat meg érthessék. Mindazonáltal mivel hogy már Isten eő szent Fölsége ingyen valo kegyelmébul fegyverünket s Dunán innen valo földnek egészlen maga meghhailásával, tul is a Dunán terjesztette, és akkarrattya ellen az ellenségnek, szerencsés előmenetelel naponként boldogittya: ehezképpent keresztiny indulatomtul s eddigh inségh alatt nyogo édes nemzetemhez valo szeretettemtul viseltettvén, kit kit hazafiuságára és magyar virségére kinszerittek most ujobbanis, örülvén az idegen nemzet sarczoltató igája alól való fel szabadulásának, jövendő boldogulásának (kinekis most van az ideje, hogy ezen jó köz akarattal kevés fáradozással folytatassék), mellyetis, ha mostan egyenlő akkarrattal egy szivel lélekel nem segittünk bizonyos légyen benne kiki minden igaz magyar hogy ... [szakadt] kincsnál drágáb szabad [szakadt] ... hanem a vigső ... [szakadt] ... köz fájdalom [szakadt] ... ván magára ... [szakadt] ... kiki e közügyinek elő mozdittására, ... [szakadt] ... ilyen föl, lovas lóval, lovatlan gyalogja, vellünk ed-

¹ R. Várkonyi Ágnes: Bercsényi Miklós pátense a fegyverre kelt jobbágyok felszabadításáról 1704 tavaszán. Századok 1958, 222–223.

² Uo. 224.

³ Országos Levéltár: Pál nádor iratai 94. köt. 9690. sz.

gyűtt az ellenség ellen egydőlő értelemmel fáradozon szivessen, és serinkedgyik. Valakik azért ezen istenes indulatomra nézve az haza szolgálattjának elő mozdittására czélozo indulattunkat magok fölülésekkel folytatny igyekeznek, bizonyossak lehetnek benne, hogy azok nem csak a portiozásnak igája alól szabadulnak föl, sőt minden ur dolgatúl, robotozástul házadójtúl és egyéb akármi nével nevezendő terh viselésétül fel szabadítatnak, és mentek lesznek. Holot pedig édes nemzete és virségi megh tagadással istenes, kereztyinyi indulatommak hátra hagyásával az édegen nemzetnek hazánkot vigh képpen fogyaszto, pusztito igája alatt valo maradást inkább, hogy nem mint édes hazánk réghi dücsöséséges szabadságának helyre állittását ohajtanák, Isten s világh előtt ment legyek, ha az illyen megh általkodok s idegen nemzetnek hitegettő reminsigiben bizók, s magok vérségeket megh tagadóok, fegyverünknek keminy volta miatt szemilyekben veszélt, jországokban kárt tapaztalni fognak, magoknak tulajdonicsák. Falussi, várossy bírának parancsoltatik, hogy ezen levelemet egy helybül más helybe megh olvastatván elsőbb is sietve küldgyenek, máskint ha ky el rejteni vagy titkolná, s nem folytatna, Isten bennünket boldogitván, mássok példájára irtoztato halál megh fogh előtettny. Költ Somorjában die 10 January Anni 1704.

G. B. Miklós

Sopron Vármegie par.

Bercsényi 1704 januárjában a sikeres felvidéki hadjárat téli pihenőjén Somorján táborozott. Itt keresték fel a dunántúliak követői — töredékes adataink szerint január 3—6-a között Sándor László pápai kapitány és Bezerédi János vezetésével —, s a velük kötött megállapodás értelmében próbált átkelni a Dunán Ocskay és Gencsy ezerskapitány, majd január 11-én Károlyi Sándor mintegy 5000 emberrel.⁴ A kiáltvány tehát a szabadságharc eseménytörténetébe minden ellentmondás nélkül beilleszthető: 1704. január 6—11-e között a Dunántúlt felszabadító hadjárat előkészítése során adta ki Bercsényi.

1704 elején Rákóczi átfogó politikai és külpolitikai elképzeléseinek valóra váltásához a Dunántúl felszabadításán át vezetett az út. Még a szabadságharc megindulása előtt kidolgozott tervek szerint az ország egész területét kell gyors, lerohanó támadással minél előbb birtokba venniük, mivel így biztosíthatják a tartós siker két alapját: a nemesség nyílt politikai állásfoglalását és az ország gazdasági erőforrásait.⁵ Annyiban módosítaniok kellett ugyan e terveket (amint bebizonyosodott), hogy sem külföldi hadakra, s a nemesség katonai erejére nem számíthattak olyan mértékben, ahogyan Lengyelországban még képzelték. Haderejüket a nemesi kiváltságokkal nem rendelkező lakosság köréből kellett felállítaniok. Túlbecsülték az ország gazdasági erőforrásait is. Mindez azonban megerősítette a már korábban felmerülő távolabbi politikai-külpolitikai elképzeléseket. A nagyhatalmak segítségén kívül Rákóczi a szomszédos országok szövetségére akart építeni, s úgy tervezte, hogy a magyar állam kötelékében élő más nemzetekkel együtt harcol a Habsburgok ellen. 1703. december 15-én Morvaországhoz, december 22-én Sziléziához fordul kiáltványában, biztosítani akarja Havasalföld és Moldva barátságát, Horvátország segítségét, és még töretlen optimizmussal munkálkodik az ország déli részein élő, vagy a töröktől visszafoglalt területeken letelepített szerb határőr csoportok megnyerésén. Horvátországot 1704. január 18-án kiadott pátensében szólítja fel, hogy saját szabadságuk érdekében segítsék a szabadságharcot.⁶ A szerbek különböző csoportjaihoz küldött kiáltványainak ellentmondásos fogadtatása pedig arra intette, hogy mindenekelőtt a Dunántúl déli részén lakó szerb határőröket kell megnyernie. Ennek megfelelően Károlyi dunántúli tevékenységének egyik első dokumentuma az 1704. január 22-én Pápáról kiadott,

4 Sándor Lászlóék követségére vonatkozó adatokat közli Thaly Kálmán: A székesi gr. Bercsényi család. Bp., 1892, III, 96–97. Vö. Bánkúti I.: Tolna megye a Rákóczi szabadságharcban (1703–1711). Tanulmányok Tolna megye történetéből. 1969. II, 89.

5 Bercsényi emlékiratai XIV. Lajoshoz. Kiadta: Lukinich Imre: II. Rákóczi Ferenc felség-áruhási perének története és okirattára. Bp., 1935, 405–419, 424–428.

6 A pátentet először ismerteti: Szalay László: Magyarország története. VI, köt. 142–143.

ügynevezett „Rác nemzethez” szóló pátens.⁷ Bercsényi január 10-i soproni kiáltványa tehát szerves része Rákóczi átfogóbb politikai elképzeléseinek. 1704 elején a Dunántúl híd, mégpedig igen fontos híd a szabadságharc kibontakozásán munkálkodók terveiben: a magyar nemesség tekintélyes családait megnyerni, Bécs befolyását csökkenteni, az ország számottevő anyagi erőforrásait megnyitni, Horvátországot és a szerbeket a szabadságharc mellé állítani a Dunántúl birtokbavétele nélkül nem lehet.

A soproni pátens az első olyan ismert dokumentum, amelynek értelmében a jobbágyok vagy nemesi kiváltsággal nem rendelkezők a földesúri terhek alól való felszabadulás reményében foghatnak fegyvert. Összeegyeztethető-e a pátens tartalma Rákóczi egykorú társadalompolitikai intézkedéseivel? A Brezánban Rákóczi és Esze Tamás között megkötött szerződés egyik fontos pontja, hogy Rákóczi „a zászlók alá se reglő parasztságot a jobbágyi állapotból fel fogja szabadítani”.⁸ A Vetésnél 1703. szept. 27-én először kiadott, majd többször megújított és 1704 elején is érvényben lévő jobbágyintézkedéssel pedig Rákóczi a brezáni szerződés lényegét erősíti meg, amikor pontosan körülhatárolja, miként kell értelmezni a jobbágykatonák szabadságát.⁹ Ha Rákóczi elhatározása megváltozott volna, semmiképpen nem volna lehetséges, hogy 1704 tavaszán Bercsényi megismételje a brezáni ígéretet. Már a történetíró Esze Tamás felhívta a figyelmet rá, hogy összefüggés van a szerbekhez küldött pátensek és az akkor még csak feltételezhetően a magyar jobbágyság részére is kiadott hasonló kiáltványok között.¹⁰ Bercsényi hasonló ajánlattal szólítja szövetségre a szerbeket mint Rákóczi: 1703. szept. 17-én Tokaj alól adja tudtára az országban lakó és a „magyarokkal eddig mindenkor tartott barátság”-ban élő „rác nemzetnek, hogy valakik és valamely helységbeliek most édes hazánk és szabadságunk felszabadulása mellett fegyvert fognak, nemcsak minden adó fizetés, terh és idegen Biróság alól fel szabadulnak; hanem valamint az Hajdu városiak Országunkban, oly nemesi szabadságban lesznek”.¹¹ Semmi okunk nincs kételkedni tehát a soproni pátens hitelében.

Mindezek alapján véglegesen el kell vetnünk azokat a régi véleményeket, amelyek a szabadságharc társadalmi bázisát a Dunántúlon kizárólag a nemesség sorában keresték. Ki kell egészítenünk az újabb kutatások megállapítását is: a volt végvári katonaság mellett Rákócziék az úrbéri kötelekekből szabadulást kereső jobbágyságra is számítottak a Dunántúlon ugyanúgy, mint a tiszántúli vagy felső-magyarországi tájakon.¹² Számos kérdést azonban nyitva kell hagynunk. Töredékes adataink alapján nem állíthatjuk, hogy a dunántúli népi kuruc mozgalmak elérték volna a tiszahátiak politikai tudatosságának szintjét. Tetszetős hipotézis lenne, hogy Sándor Lászlókkal a jobbágyság követői is megjelentek Bercsényi előtt, s az ő kérésükre adta ki Bercsényi a kérdéses pátens. Valószínűbb, hogy a brezáni szövetség alapján Bercsényi az immáron féléves gyakorlatot követte, s előre megfontolt tervek jegyében cselekedett. A pátens stílusa azonban hevenyészett, gyors fogalmazásra vall, minden bizonynyal a januári hideg napok alatt vetették papírra, lázas munkával: ha enged a tél, megindul a jégzajlás a Dunán, s hosszú hetekre el kell halasztani a kuruc csapatok átkelését. Feltehető, hogy Bercsényi a többi dunántúli megyének is küldött hasonló pátens. 1704 január végén úgy tűnik, széleskörű szervezett toborzás folyik a Dunántúlon: Rákóczi hűségére eskettetik a falvakat, ezerskapitányok és a megyék gyűjtik zászlók alá a népet.¹³ Rákóczi 1704 nyarán feleleveníti a simontornyaiak hajdukiváltsággal egyenértékű privilégiumát.¹⁴ Ellene mond azonban feltevésünknek az ilyen jel-

7 Bécsi Kriegsarchiv: Hofkriegsrath 1704 Márc. N° 580 Expedit fol. 1-9.

8 Esze Tamás: Tarpa és Esze Tamás. Nyiregyháza, 1966, 66.

9 Várkonyi A.: A jobbágyság osztályharca a Rákóczi-szabadságharc idején. Történelmi Szemle 1964, 351-352.

10 Esze T.: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. Századok 1951, 110-111.

11 Bécs, Kriegsarchiv, Hofkriegsrath 1703 Okt. N° 434 Expedit fol.: 6. - Vö.: Rákóczi kiáltványa. Székelyhídi tábor 1703 augusztus 9. OSzKK Fol. Hung. 978 Prot. Exp. fol. 90.

12 Várkonyi A.: A Dunántúl felszabadítása 1705-ben. Századok 1952.

13 Újlaki András Károlynak (Fejér Vár, 1704 január 23). - Johannes Armpruster Károlynak (Körmend 1704 január 30). Nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára V. köt. Bp., 1897, 56-59.

14 Esze T.: A Szegénylegények Eneke. Irodalomtörténeti Közlemények 1953, 10-15, 20-23.

legű pátensek elterjedéséről, hogy szabadságukért addig tudtunkkal, kivétel nélkül csak az ország északkeleti megyéibe és Erdélybe valósi jobbágy-katonák emeltek szót, a Dunántúlról még nem került elő olyan folyamodvány, amelyben Rákóczi a szegénységet örökös szabadsággal biztató ígéretére emlékeztették volna. Nincs tudomásunk arról sem, hogy a soproni pátensnek lett volna valami konkrét visszhangja magában Sopron vármegyében, akár a nemesség, akár a jobbágyság körében. Ezekre a mélyebb társadalmi összefüggésekre csak a további kutatások adhatják meg a választ.¹⁵

Csatkai Endre:

Sebestyén Gábor soproni anagramma-szerző

(Kis kép a Bach-korszak soproni magyar irodalmáról)

A Bach-korszakból levéltörök: „A régi kör nem létezik többé. Zádor Sopronban ítéleteket szerkeszt, Vörösmarty Nyéken gazdálkodik – úgy ahogy – Bajza, ah barátom, mely szó fejezheti ki méltó fájdmunkát? Az öntudat immár végkép elhagyta!” Így ír Toldy Ferencnek író társa, Fábíán Gábor.¹ A Kisfaludy Károly–Vörösmarty kör egyik tevékeny író tagja, Zádor György valóban 1850-ben a soproni törvényszékhez került bírónak. Azt lehetett remélni, hogy Zádor fellendíti itt az irodalmat, amely az 1840-es években szép fejlődést mutatott: Kis János csak 1846-ban hunyt el, Petőfinek két tevékeny barátja is élt itt: Tatay István és Kolbenheyer Mór. De ne feledjük, a Bach-korszak nehezedett ekkor nemcsak a magyarságra, hanem a német nyelvű haladó szelleműekre is. Zádor György mellett azonban feltűnik Sopronban az évszázad második negyedének egy másik kultúrmunkása, Sebestyén Gábor, aki egyaránt tevékeny az irodalom és a zene terén. Életrajzáról a következőket olvashatjuk nekrológjában: „Debrecenben született 1794-ben, apja lelkész volt; ő maga Debrecenben végezte a jogot, majd Veszprémbe került a megye szolgálatába. 1823–32 közt 23 kötetben régi magyar nótákat adott ki, köztük Lavotta, Csermák dalait is. 23 évig élt Veszprémben, 1843-ban és 1847-ben országgyűlési követ is volt.”² A zsenge magyar színjátászt végéig és „érzékeny” játékok kiadásával támogatta. Sok cikket is írt és egy verskötetére érdekes módon két legnagyobb költőnk kapcsolatába is belesodoródott. A könyvet Sebestyén csak azoknak ajánlotta, akik ilyenekben gyönyörűségüket találják. Arany János birtokában volt e munkának és az ajánlás fölé ezt írta: „En pedig ajánlom Petőfinek, mint ki az ilyenekben nagy gyönyörűségét találja.”³ Petőfi könyvtárában helyet is kapott a verskötet.

¹⁵ A pátens keletkezésének körülményeiről a szöveg nyelvjárási jellege is vall. Feltűnően sok dunántúli, sőt nyugati (rábaközi) elemet tartalmaz, amelyek nyilván nem az írónktól, hanem a neki diktáló személyektől származnak. Nem dunántúliak az *é-ző* alakok (pl. *édes*), de ezek *é-ző* és *í-ző* változatban is előfordulnak: *édegen* ~ *idegen*; *vérségeket* ~ *vírsigire*, *vírségi*. Az *í-ző* változatok dunántúliak: *keresztény(i)*, *kínszeríttek*, *vigh* 'vég', *vigső*, *serinkedgyik*, *reminsigiben*, *keminy*, *szemilyekben*, *ügyinek*. Dunántúl és nyugati (rábaközi) is lehet a kismértékű *ő-zés* (*fölső*, de *jelsőb!*; *böcsülhetetlen*, *Költ*, *jöl*, *Fölsége*, *egyözö*), *ü-zés* (*dücsőséges*). Viszont dunántúli a magánhangzó közti mássalhangzók hosszúsága (*Falussi*, *várossy*), inkább nyugati (rábaközi) az *l*-ezés (*veszél* 'veszélyt') stb. Mindez arra mutat, hogy a szerző által említett dunántúli követség nyilván részt vett a pátens megszüvegezésében (*Mollay Károly jegyzete*).

¹ Kara Győző: Fábíán Gábor levelezése. Irodalomtörténeti Közlemények 1893, 226. lap. A Toldynak szóló levél kelte 1853. VIII. 6.

² Névtelen: Sebestyén Gábor. Az író arcképével. Vasárnapi Újság 1864, 137. lap.

³ Magyarország és a Nagyvilág 1875, 272. lap; Vasárnapi Újság 1875, 521. lap.

1850-ben az idős Sebestyént Sopronba helyezték a törvényszékhez. Kár, hogy semmi nyomát nem találni, bekapcsolódott-e az akkori zenei életbe? Igaz, hogy az ósoproniak semmi módon nem kívánták az idehelyezett osztrák és cseh hivatalnokokkal együtt dolgozni, az 1829-ben alakult Zeneegyesület is elaludt, hasztalan akarták hivatalosan életre kelteni. De épp a magyar zene és ének művelése örvendett nagy népszerűségnek. A német operatársulat két magyar operát is játszott németül, a *Kunok* és az *Ilkát*, a Németországából idevándorolt Altdörfer Keresztély karnagy kíséretével magyar dalokat is szép számmal adott elő, sőt maga is szerzett magyar szövegű dalokat. A soproni születésű Jachimek Ferenc zongoraművész is írt és játszott hangversenyeken magyar műveket. Hogy a háttérben nem húzódik-e meg az öreg bíró, egykori magyar dalok kiadója, nem kizárt dolog, de nem bizonyítható. 1857-ből keletkezett kéziratok könyvének bevezető szavaiban árulkodik ez a mondat: „*némely álmatlan, hosszú éjjelenként*”. Sebestyén Gábornak álmatlan éjszakát aligha más okozott, mint a magyar haza állapota. Zádor, az író társ a pörök aktái közé menekült, Sebestyén azonban a nevető műzához folyamodott, hogy elűzze a komor gondolatokat. Felújított egy régi, játékos műfajt, az anagrammát, az ún. betűcserét, amit gúnyosan szófacsarásnak is neveztek. Ennek enyhe fajtája, hogy folyó beszédben a szavak kezdőbetűit cserélgetik, mint „fáklyás zene” helyett a diákok „záklyás fenét” csináltak. Célja azonos a Karinthy csinálta halandzsáéval; megtéveszteni a hallgatót, aki úgy véli, hogy hangzása szerint értelmes magyar beszédet hall, de ő, Isten tudja, miért, nem érti meg. Régi műfaj. A XVII. század elején Sopron megyében sem volt ismeretlen. Csepregen Farkas Imre nyomdájában készült a „Pázmány Péter pironásági” című hitvitázó írás a hercegprímás ellen; ebben láttak napvilágot Zwonárich Miklós, Balog Péter és Langi Mihály piszkáló betűcseréi Pázmány nevére és utóljára a név betűivel azonos befejezés: „Gaz név, látod.”⁵

Sebestyén soproni idejéből efféle szófacsarásokkal egy kötetet hagyott hátra: „*Álmatlan könyv, vagyis Sebestyén Gábornak némely álmatlan, hosszú éjszakákon, éjjelenként való álmos időtöltése. T. cz. kanonok Aszalay József úr felszólítására készítette Sopronban no. 30. 1857.*” 264 betűcserét írt le Sebestyén, mint bevallja, néhány nap alatt. Például Bartakovics Béla egri érsek nevéből vett betűkkel állította össze a következőket: „*Valóban ritka becs. E' csak bátor bivaly. A bécsi rab vakolt. Babért való csik. Csókba tavali bér. Kávéba csalt bíró.*”⁶ Ami Aszalayt illeti, a derék sugalmazó egri kanonok volt, egyébként nagy műgyűjtő is, efféle tréfák írója. „*Szellemi röppentyűk*” című 1859-ben megjelent könyvében külön fejezetben hajtja meg a zászlót Sebestyén előtt.

Úgy látszik, öreg korában szinte önkéntelenül rájár az esze kereke efféle tréfára. Szájáról szájról jártak sokszor szellemes anagrammái. Irodalomkedvelő társaságban vita folyt a korabeli irodalomról, valaki feltette a kérdést: „*Ki a jó?*” Sebestyén rögtön felelt, a kérdés betűit pillanat alatt átcsoportosította: „*Jókai.*” No de Sebestyén sem tartotta véka alatt ezt a képességét. 1858-ban született Rudolf trónörökös, Sebestyén Genethliacón⁷ címmel felsorakoztatta Vergilius és más latin írók idézeteiből azokat a sorokat, amelyek nagyjövőjű gyermekről szólnak, némelyiket magyar és német fordításban is, pl. „*Kezdd ismerni te kis gyermek, mosolyogva anyádat.*” Vanak bőségesen és fáradságosan kikeresett idézetek, amelyekből a római számjegyeknek is használt betűk összege 1858. És egy négyszög, felosztva kockákra. A középső kockában V betű, innen felfelé és lefelé a *Vivat Rudolphus* olvasható; minden sor a közepéről olvasva felfelé és lefelé is azonos betűkből áll. A quart alakú füzetet a soproni Romwalter cég igen szépen állította ki.

⁴ Császár „*Kunok*” című operájában persze valami frakkos vitézeket vittek színpadra, innen a bécsi kritika „*Befrackte Kumanen*” gúnyolódása. Doppler Ferenc „*Ilka*” c. operája inkább magyaros. 1858-ban egyik áriáját az énekes, ismerve az akkori közönség titkos magyar lázát, magyar szöveggel énekelte.

⁵ Ráczkevei: Az irodalom történetéből. Vasárnapi Újság 1867. 79. lap.

⁶ Trócsányi Zoltán: Magyar régiségek II, 141. lap.

⁷ A Berzsenyi Gimnázium könyvtárában: A/76. jelzettel.

1861-ben Pestre költözött, de még az év elején Simon Vince csornai prépost beiktatására 101 „értelemmel bíró latin anagrammát készített”, közli a Vasárnapi Újság⁸. Nyugalomba vonult mint bíró, jobban ráért kedvelt műfaját fejleszteni. Az 1863-as évben több művével találkozunk a Vasárnapi Újságban⁹. Így rejti el Lonovics érsek tiszteletére írt parameter mértékű üdvözlésében a főpap életkorát, hogy a római számjegyeknek is használt betűk összege adja a kívánt számot:

Elj anyaszentegyház kedvelt felkentje, te főpap
Elj sok boldog időt! s lelj is azokba' vigaszt.

Ez annyiban is nehéz lehetett, mert X, azaz tizesnek megfelelő betű nincs a magyarban. Ilyen latin anagramma sok van, pl. a soproni Szentháromság-szobron is. De össze-vissza fonja a szavak láncából azt az üdvözlő verset, amelyet kellemesi Melczér István (1810–1896) régészeti és címertani író üdvözlésére írt:

Nem visel címert a lelkes,
Nem kell címer, a viseltés,
Viseltés arc némi kellem
Elme-kincsért ví a szellem.
Szerelmi levelem csak int,
Elvi szerelemmel kacsint,
Kellemin ma szivet cserél.

Fáy András neves írónk ez évben lett 78 éves. 78 anagrammát csiholt ki Sebestyén a következő hosszú szövegből: „Örüljetekek egkek, mert az Úr mívelte ezeket. Ör-vendezettetek földnek alsó részei! hegyek énekeljetekek, erdők és azoknak minden FÁI.” Ebből facsarta ki az író a következő mondatot: „Fái András földünk derék jelese, ez a remek író életének hetvennyolcadik évét megéré. Új egkek őrizték őt kész, mentő kezekkel.” A 78. anagramma így hangzik: „András a Csillag, Dísze hetvennyolcadik évnek.”

Es végül tán egy álomtalan éjszakán ártatlan kabalisztikus furcsaságokra jött rá az 1863. évvel kapcsolatban. Az esztendő ugyan nem anagrammával üdvözölte:

Boldog új évet, Magyar
Ha csattog is az agyar,
Mely feléd nyúlni akar,
Ne félj, véd egy égi kar.

De rájött, hogy minden sor 18 betű, az év számjegyeinek összege is 18, még hozzá 9 + 9. 24 féleképp állítható össze ez a 4 számjegy. Az így nyert 24 szám összege 119 988, osztható kilencel, a számjegyek összege 36, azaz 18 + 18. „A magyar szentkorona” kifejezés is 18 betűből áll. 1000-tól kezdve 9 63-as végű évszám van, köztük 1463 Mátyás megkoronázása, úgy Rudoif császáré 1563.

Mire számíthatott a derék ember 1863-ra? Nem közölte, tán nem is sejtette, hogy ez lesz életének utolsó teljes esztendeje, mert 1864-ben Pesten elhalálozott.

Persze ma kissé naívnak tűnik Sebestyén Gábor mégis komolynak szánt játéka a szavakkal és a rímekkel. Az erők fölöslege, mondhatnánk. Élete első felében a zenetörténeti emlékek gyűjtésével szép feladatokat oldott meg Sebestyén, élete nem veszett kárba, erejének fölöslegét efféle játékokba ölte, menekülve korának szerencsétlen csillagzata elől.¹⁰

⁸ Vasárnapi Újság 1861, 20. lap.

⁹ Vasárnapi Újság 1863, 11., 436., 620. lap.

¹⁰ Csatka Endre cikkének az adja meg az aktualitását, hogy az 1857-ben felújított anagramma-játék életre keltése végett a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat „Élet és Tudomány” című folyóirata 1970. évi 24. számában „Szóval játszunk” címmel külön rovatot indított. (A szerkesztő.)

Egy elfelejtett költő egy elfelejtett költőről

(Ludvig Kálmán Gyóni Gézaról)

A magyar forradalmi munkásmozgalom egyik méltatlanul elfelejtett egyénisége volt Ludvig Kálmán. Azon kevesek, akik még emlékeztek rá és azok, akik a legszűkebb szakmai körökben ismerik nevét, szeptember 21-én ünnepelték születésének nyolcvanadik évfordulóját és egy fájdalmas dátumra is nemrég emlékeztek: 1919. augusztus 1-én végezték ki az ellenforradalmi csehszlovák légió katonái bolsevik szervezkedés miatt a szibériai Krasznnojarszkban.

Veszprémből indult és mint elcsapott piarista diák a fővárosba került újságírónak Fényes Samu lapjához, az Úttörőhöz. Előzően Modern Dunántúl címen társadalmi és irodalmi folyóiratot szerkeszt Veszprémben, ami új hangvételével kiváltja a megyei sajtó és a reakció teljes dühét és ellenállását. 1910-ben Tépett lapok címen verseskötete jelenik meg, prózájában a progresszív-mozgalom lelkes és odaadó támogatója. Budapesti éve alatt kapcsolatba kerül a polgári radikális mozgalom képviselőivel és eszmei áramlataival. Bevonul katonának és hamarosan a krasznaja-rjécskai, később a krasznnojarszki orosz hadifogolytáborba kerül. Irodalmi tevékenysége itt sem szakad meg. Verseket, regényt ír, Krasznnojarszkban illegális lapot szerkeszt.

Ekkor már tudatosan harcol írásaiban a háború ellen, kapcsolatba kerül a krasznnojarszki földalatti bolsevik mozgalommal, 1919 elején a hadifogoly-tábor bolsevik szervezetének egyik aktív vezetője, Dukesz Artúrral, az egykori galileista titkárral szerkeszti a Jeniszej című lapot. Ebben a legnagyobb titokban terjesztett lapban látnak napvilágot írásai, amelyek a kommunista sajtó első termékeinek mondhatók. Amikor az ellenforradalmi fehér csapatok a 31. orosz katonai ezred lázadása alkalmából elfoglalják a hadifogolytábort, a bolsevik szervezkedés teljes vezérkarát kivégzik, így Ludvig Kálmánt is. A Jeniszej című lap minden példányát megsemmisítik.

A közelmúltban Ludvignek néhány olyan eredeti kézírata került elő, amely nemcsak kuriózumként kezelhető, hanem bemutatja a Jeniszej szerkesztőinek eszmei irányvonalát és bepillantást enged a mozgalom szellemi életébe.

A kéziratok egyik darabja Ludvignek a Sopronban is tevékenykedett Gyóni Gézaról írt — feltehetően hosszabbra tervezett — cikke.

Gyóni Géza 1917-ig, bekövetkezett haláláig a krasznnojarszki tábor foglya volt. Ludvig Kálmán csak 1919 januárjában került Krasznnojarszkba. Nem tudni, hogy korábban ismerhették-e egymást, azonban a cikkből kiderül, hogy Ludvig ismerte Gyóni Géza életét, sőt a hadifogságban megjelent kötetét is, a Krasznnojarszkban írt versek pedig közismertek voltak a későbbi időkben is. Sajnálatos, hogy az itt közölt kézirat csonka és a befejező része elveszett az idők folyamán. Ludvig Kálmán, a hazai irodalmi élettől elzárva, a hadifogságban ismeri fel — 1919-ben!! — Gyóni Géza költészetének értékeit és lényegében a leghűbb, legpontosabb értékelését is adja.

Paradoxonnak hat, de egy majdnem teljesen elfelejtett költő kritikáját olvassuk egy ma már lassan feledésbe menő költőről:

Gyóni Géza

Karakterisztikus, erőteljes egyénisége valahogyan teljesen hozzá illett a soproni utcák ósdi, meleg romantikájához, a hangos kopogású, kevés ember járta árnyba boruló soproni utcák csendes melancholiája gyógyítgatta lelkét, mely szenvedett a vidéki hírlapírás robotjában... Mikor a nyakát kevélyen felszegve fénytelen fekete ruhában, laza csokorra kötött fekete nyakkendővel, fekete körgallérral végigment a Várkerületen, a kisdiakok, preparandisták összesugtak a háta mögött: ez Gyóni, a poéta.

Gyóni, a poéta megvergődött akkor már poéta voltáért mikorra Sopronba került. A pozsonyi ev. teológiára járt előbb, mint papnövendék, de sehogyan sem tudott

beleilleszkedni abba az életrendbe, mely számára kínálkozott. . . De a korszellem beleférközött a lelkébe, a tehetsége emelgette szárnyait, az életet láttatta megfigyelő ereje, mélységeket tárt fel és bűbajos lehetőségeket, aminőket soha nem lehetne kapu táros, hársfavirágos parochiák ablakából megpillantani. És megkezdődtek a lelkításak, kinzó [. . .], melyek nem mutattak semerre kiutat. A pozsonyi poétalelkű theológus, kinek nagy csendben és teljes elhailgatottsággal jelent meg egy verseskötete nem tudta megoldani az életét és el akart szökní az élet elöl.

De a Sors máskép akarta. Az acélgolyó nem az élete fonalát metszette el, hanem a kétségeinek vetett véget, — és Gyóni Géza sebesüléséből felépülve dicsőségre vágyó kába lepkeként repdeste körül egyideig a főváros irodalmi centrumait. De kevés eredménnyel. . . Igy aztán egyideig tartó nyomorgás után vidékre ment, busulni — és keyeret keresni.

A soproni Deák téren állott egy hatalmas kétemeletes épület, annak egy diszteslen szerkesztőségi szobájában írta Gyóni a „Soproni Napló” hasábjait, [. . .] Vilmos lapját.

S a Munkás-utcai kis szobájában az íróasztala fiókjában heverték rendezetlenül egymásra hányva a versei, amelyeket egy soproni szép asszonyhoz írt, akit hirtelen fellángolása egész hevével szeretett forró, komoly, új hangú versek voltak ezek a színes írások, melyek visszatérő refrénje vallomás volt a laza fekete haju mélységesen barna szemű Madonnához, aki két lovagjával (a másik egy kis levéltári díjnok volt, aki ügyesen rajzolt karrikaturákat) sic! esténként a löwerekben sétálgatott, vasárnap kirándult és eszébe sem jutott, hogy a kisvárosi közönség mende-mondájával törődjék. Ezek az új versek már Gyóni „Szomoru szemmel” c. második kötetének alaphangnemében íródtak. Öntudatos poéta alkotásai voltak, ki kevés magabizással kritizálta önmagát:

„Az én szemem nem költők szeme.
Semmibe mélán el nem bámul,
Könnyet tüntetón el nem árul:
merész, szikrázó, fekete.”

Meg-megtorpanó, el-elcsukló új hangneme orgonaszerű erőteljességre törekszik, széles skálára és ujszerűségre meglátásban, szókincsben és formában egyaránt. De nem Ady eredményeit használja, hanem apáinak ősi, zengzetes nyelvét, melynek témérdek himes ékességét törölte le az egyszerű világos szóbösségre [. . .]. Nem a szavakat csiszolja, nem a mondatokat cizellálja, hanem képzelete erejét viszi bele nyelvébe metaforás, gondolatrítmusos szépségeket erjesztett.

Ez a gyújtó erejű, férfias zengésű szerelmi líra fejlesztette Gyóni nyelvét az 1910-től 1914-ig terjedő időszakra „Szomoru szemmel” c. köteté második kiadást érte el, de csak irodalmi körök ismerték voltaképpen nevét. A soproni idill megszakadt s ő Szabadkára került újságírónak, de a „nagy irodalmi orgánumok” nevét bitorló érdekcsoportok nem igen vettek tudomást a kis vidéki hírlapíróról, mint poétáról. Ugy látszott soká kell még birkóznia, sokáig kell még a magyar átkot túrníe, hogy kiverekedhesse fejlődése során az őt megillető helyet.

Akkor jött a háboru!

S a háboru hozta a kormánytámogatással, pénzelt uszítással élesztett romantikát, mely pedig oly távol esett a modernre finomult, nagyvárosi életet élő, világáramlatok árjába kapcsolódó magyar poétától. A Kiss-Menyhértek, Vértessy Gyulák egyszerre szörnű hangosak lettek, „zászló lobogást”, „huszár hátvágást” „ágyubömbölést” hoztak elő a negyvennyolcas poétai ideológia rekvizitum-tárából. Gyóni hangja nem halatszott. Eltűnt. Katona lett, Przemyslbe került és egy lezárt világ rabja lett, mielőtt végleges rabságba került volna; egy bezárt világé, mely végezte régi életműködéseit és melynek felfokozott álromantikája poétát talált Gyóni Géza ősi romantikus presztináltságában. Igy született meg „Lengyel mezőkön tábortüznél” c. köteté.

Egy Sopron megyei tanító Napóleonnál

Fabricius Endre soproni ügyvéd azt írja családi krónikájában, hogy a napóleoni háborúk idején a Sopront megszálló francia sereg parancsokai és a városi tanács között a lehető legjobb egyetértés uralkodott. A franciák úgy viselkedtek, hogy a város lakóinak nem lehetett okuk panaszra, a francia katonákat inkább barátoknak tar-

A kisboldogasszonyi kántorlak, a templom és a plébánia
(Sterbenz Károly festménye)

tották, semmint ellenségnek. Tekintélyes terhet csupán a hadisarc előteremtése jelentett, amit a polgároknak kellett kiállítaniok.¹

Napóleonnak tudatos célja volt, hogy a megszállt területek lakosságával is a lehető legjobb viszonyt építse ki. Ezt bizonyítja az a nem mindennapi eset is, amely az egykori Sopron megyei *Kisboldogasszony (Kleinfrauenhaid)* tanítójával történt meg. A környéken gyakran emlegették a falusi tanító és Napóleon furcsa találkozá-

¹ Fabricius Endre: Sopron és a Napoleon-i háborúk. SSz. 1939, 137–144.

sát, bizonyosat azonban senki sem tudott az esetről. A múlt század végén a történet főhősének, *Aistleitner (Aysthleitner) Antal* egyik rokona és utóda, *Koller Antal* kutatásokat végzett a családi levéltárban. Eredménnyel is járt; megtalálta id. Aistleitner Antal saját kezűleg írt, azóta elvesztett naplóját, és meg is jelentette az *Eisenstädter Zeitung* 1883. évi 11., 14–15., 18. és 21. számaiban. Az újságpéldányok ritkák (a kismartoni közgyűjteményben sem voltak megtalálhatók), Magyarországon az Országos Széchényi Könyvtár őrzi őket.²

1809. június 23-án reggel 9 órakor *Tormafalun (Krensdorf)* át 92 francia dragonyos érkezett 104 lóval Kisboldogasszonyba – írja Aistleitner. Ő először elrejtőzködött, később azonban előjött, hogy megmutassa nekik a *Zemenye (Zemendorf)* felé vezető utat.³ Nem mentek tovább, hanem egy tiszt a lovak számára zabot és szénát,

A kántorlak. (Id. Palásti Kálmán festménye 1896)

2 Aistleitner (Aysthleitner) Antal a 18. század második felében tűnik fel Kisboldogasszonyban mint iskolamester és kántor. Fia, fiatalabb Aistleitner Antal öröklé a kisboldogasszonyi kántorságot. Egyik gyermeke, Aistleitner Karolina férjhez megy apja segédtanítójához, Koller Antalhoz, aki ezen az úton lesz iskolamester Kisboldogasszonyban. Több mint egy fél évszázadig tanít itt. A naplótöredéket ő teszi közzé. Az adatokat és a ritka újságpéldányok fotókópiáit Koller Antal és Aistleitner Karolina unokája, Palásti Kálmán soproni nyugdíjas volt szíves rendelkezésemre bocsátani. A családból származik a soproni születésű Aistleitner József (1883–1960), a budapesti tudományegyetem neves sémi nyelvésze és asszirológusa.

3 Kisboldogasszony lakóházainak száma 1786-ban 6, 1828-ban 5. Lakosainak száma 1785-ben 34, 1828-ban 38. Kisboldogasszony közigazgatásilag a Burgenlandhoz csatolt nagymartoni járáshoz tartozott. 1880 és 1890 között Zemenyével egyesül Zemenye néven. Ebbe a kisközségnek sem nevezhető falusi iskolába azonban nemcsak az a néhány gyerek járt, aki itt élt, hanem itt tanultak a környékbeli községek nagyobb gyermekei is. Ma már nincs ott az iskola. Koller Antal még tudott latinul és tagja volt Sopron vármegye törvényhatósági bizottságának. A statisztikai adatokat lásd: Thirring Gusztáv: Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt. SSz. 1938, 186–195.

legénységének és magának kenyeret és bort követelt. A tanító 12 katonával elindult a felszerfalvi (Hirm) majorba zabért, mert az a faluban nem volt. Közben jelentették a tisztnak, hogy az egyik katona két tyúkott lopott. A tiszttel a tettest hajánál fogva megragadta és agyonlövésssel fenyegette. Mikor továbbvonultak, a tolvajnak le kellett szállnia lováról és gyalog kellett mennie. Délután a plébános és a tanító borozgatás közben eleventették fel a történeteket, bátorították és vigasztalták egymást, a bor pedig segítette a kiállt ijedelem feledésében. Este 7 órakor felálltak az asztaltól, a plébános hazafelé, a tanító pedig Petőfalvára (Pöttelsdorf) készült menni borért.

Ijesztő lódobogás zavarta meg az esti csendet. Francia katonasapok jelentek meg az ablakok előtt; a félelmetes dörömbölésre ajtókat nyitottak. Hamarosan egy tiszt faggatta az iskolamestert kilétéről. Fel kellett írnia a nevét, foglalkozását, a helység nevét és a dátumot. A papírt a tiszt átnézte, majd táskájába téve felszólította a rémült tanítót, menjen vele. Kérdésére a tiszttel közölte, hogy „Neustadtba” viszi. Az ellenkezés nem használt semmit, a tiszttel még azt sem engedte meg, hogy másik kabátot vegyen, karon fogta az iskolamestert és anélkül, hogy goromba lett volna, a kocsihoz vezette. Felesége a kezét tördelte és keservesen sírt, három gyereke pedig egekig ható jajgatásba kezdett. A plébános, a káplán és a paplakbeliek szinte megkövülten figyelték az eseményeket. A lengyel testőrgárda 12 katonája kísérte a kocsit, ez előtt egy tiszt lovagolt.

Vágtában haladtak Bécsújhelyig. A ciszterciek kolostorában a tiszttel egy ezredeshez vezette a „foglyot”, helyet kínálta és igyekezett félelmét eloszlatni. Majd egy levelet vett elő és azt mondta: „Ebben a levélben azt parancsolja az én nagy császárom, hogy önt a legnagyobb tiszteletadás közepette küldjem át hozzá. Én lovag vagyok és lovagi becsületszóval kezeskedem arról, hogy önnek a legcsekélyebb bánatódása sem lesz. Csak azt szeretném, ha még ma tovább utaznék”.

Ennivalót hoztak az ezredes parancsára, 11 órakor pedig továbbindultak. Ginersdorfból és Neudorfból lovakat váltottak. Neudorfból a karavánt vezető főhadnagy a postamesternek olyan megjegyzést tett, hogy reggel 7 órára tartson készenlétben két jó lovat, mert akkorra ismét itt lesznek. E szavak után este 7 óra tájban sok fejtörést okoztak Aistleitnernek. Fél háromkor érkeztek Schönbrunnba. Az egyik belső kovácsolt vaskapunál szálltak ki. A földszinti helyiségek egyikében Baratoczk herceg komornyikja közölte a tiszttel, hogy a generállal most lehetetlen beszélni; mély álomban fekszik, mert éjjel után jött csak a császártól. A tiszttel azt javasolta, üljenek be a batárba és aludjanak. A tiszttel így is tett, Aistleitner azonban nem tudott aludni. Éjjel három óra volt. Kiszállt a kocsiból, elment a katonák sora mellett, anélkül, hogy bárki is kérdezett volna tőle valamit. Reggel hat órakor felkeltette a tiszttel, akivel reggelizni mentek.

„Nem mellőzhetem, hogy röviden el ne mondjam, mi tűnt fel nekem ebből az alkalomból” – írja a napló szerzője. Rendkívül színesen számol be arról, hogy a császári szárnyépület folyosója zsúfolásig telve volt lovakkal; és mivel ez a folyosó kehlheimi lapokkal volt kiköveve, elkerülhetetlen volt, hogy egyik-másik ló el ne csúszsék. Hogy ennek elejét vegyék, az egész folyosót jó térdmagasságig szalmával fedték, ami bizony ebben a császári épületben eléggé komikus látványt nyújtott.

A reggeli befejeztével a főhadnagy a császári kastély néhány termén vezette át a tanítót. Az egyre több aranysújtásos tiszttel jelezte a császár közelségét. A tágas szobában, ahol egy órát várakoztak, az egyik ajtón bementek a tiszttel, a másikon viszszajöttek. Egy generális lépett oda hozzájuk.

– Hová valósi – kérdezte a tanítót. Mikor megmondta, hogy kisboldogasszonyi iskolamester, legalább 15 generális kinézetű tiszttel csoportosult köréje, akik faggatni kezdtek:

- Önök felé is vonultak francia csapatok?
- Igen, több mint ötvenezen.
- Csupa francia?
- Nem, többnyire welschek.
- Ezek olaszok, ugye?
- Igen, igen, olaszok.

Heinleien.

Napoleon der Große und der Dorfshulmeister
Ein wahrer Heldenthat aus dem herrlichen-französischen Krieg:
nach dem historischen Tagebuche des vornehmen Schulmeisters
Anton Kistner sen. aus Heilbrunn.

Dies wurde mir von einer Begebenheit erzählt, welche sich im Jahre 1809 zwischen Napoleon dem Großen, und dem Anton Kistner (senior), gemeinem Schulmeister in Klein-Fronzenbach, jugendlicher Jahre; ich hielt jedoch die Geschichte anfangs bloß für eine Tradition, und sollte derselben weniger Aufmerksamkeit. Einmal mußte ich in den alten Papieren, wo mir zufällig ein altes Tagebuch in die Hände kam, worin weil. Anton Kistner sen. (selbst eigenhändig folgende) niedergeschrieben hat: . Den 23. Juni 1809 als am Vorabend des heiligen Johans des Taufers kamen früh um 9 Uhr allhier Herr Kreneborn 22 Mann französische Dragoner mit 104 Pferden an. Ich war damals unter Holländer-Handen in meinem Quart. Ich verberg mich, wie ich sah, daß sie vom Pferde abzuhängen; aber da derärm zu groß wurde von ihnen, ging ich hervor um ihnen den Weg nach Semborn zu sagen; aber alles vergebens. Der Offizier beehrte für obige Pferde Doster und Dru, und für sich und seine Mannschafft Vieh und Wein. Und da wir in Frauenhaid keinen Doster hatten, mußte ich auf dem Hirten Waterhof um Doster und Dru; jedoch Mann mußten mit, um es zu bringen. Aber kaum haben wir den Waterhof erreicht, so kam einer nachgesprängt und sagte: „Dru brauchen wir nicht!“ Warum sic nicht Dru brauchen, war dieses die Ursache, weil sic des Herrn Starred Weide haben, welche den Tag vorher gemäht wurde, von welcher sie so viel ihren Pferden zubrachten, daß nach ihrem Abzug noch eine kleine Fuder zurückblieb.

Unter der Zeit da ich um den Doster war, fing mir ein Soldat zwei Dohner ab. Es wurde dem Offizier gesagt. Der Offizier nahm ihm eine weg (sic andere war aber schon verbrüht). Er riß sich bei den Quaren und drohte ihm mit

*) Oberpater meiner Gattin

Todschießen. Und wie sie dann weg reiteten, mußte solcher vom Pferd herunter und zu Fuß gehen. Ich ging dann im Fricshof), wo von mir 5 Rndel todt lagen von Pferden errieten. Nach dem Essen an diesem Tage kam Herr Warrer. Wir saßen uns zusammen, klagten einander unsere Noth, und erzählten einander den Schrecken, so wir wiederum zu übersehen hatten. Um es in baldige Vergessenheit zu bringen, tranfen wir einige Gläser Weins, unterließigen auch nicht insgesam einander Noth und Trost zuzusprechen, und so erzählten unsere stärklichen Bilder der Zukunft von 1 Uhr bis 7 Uhr Abends. Jetzt standen wir von unsern Säge auf, Herr Warrer um zu Hause zu gehen, und ich um noch Fricshof's Wein kaufen zu gehen. Aber weiter

Ausfluchen, und — ein stärklichen Tropfen von Fricshof sagte uns in acnes Staanen, und wir saßen mit Bittern vor den Besten französischc Wägen vorbei jandern. Bevor wir vor Schrecken einander noch was sagen konnten, fingen sie an, an meine Rückensitz anzupoltern. Was sollten wir thun? oder woß konnten wir? Wir machten auf. Ein Offizier stand zum ersten. Derselbe sagte: Wer sind Sie? Ich. Der Schulmeister. Wie heißen Sie? Ich. Anton Kistner. Offizier. Gut! Bringen Sie Tinten, Feder und Papier. Ich brachte es. Wie alles da war, so sagte der Offizier: Hier aufschreiben Sie, wie Sie heißen und was Sie sind; auch den Ort und den Datum. Wie ich dieses geschrieben hatte, nahm selber das Papier, überlas es, legte es zusammen und brachte es ein. Wie die Schrift im Ende war, sagte der Offizier: Sie müssen mit mir! Ich erwiderte mit Bittern, wohin? Offizier: Nach Reusbach. Ich aber sagte: Ich bitte Sie, wo werde ich als ein alter Mann so spät hingehen, ich bin ja nicht im Stande. Offizier. Sie dürfen nicht gehen, es ist ein Wägen hier. Ich wollte noch mehrere Einwendungen bei der Hand, aber es war alles vergebens; selber nahm mich bei dem Arm und ging mit mir die Säge hinunter ohne mir good zu kommen. Auf der Gasse hielt ich an, fröhlich ein nachlässiges Bedärftig verrichten zu haben, was mit zugestanden wurde, aber auf jeder Seite stand ein Soldat neben mir. Jetzt machte ein Soldat die Thür vom Wägen

*) Kirche und Fricshof sind gleich neben dem Schulhaus.

auf, ich stieg hinein. Mein Weib hing an die Hände zu ringen und bitterlich laut zu weinen; die Kinder, drei, an der Seite sangen ein durch die Worte dringendes bis zu den Wollen währendes Klageschrei an. Der Warrer, Herr Kaplan und alles von Warrhaus'anten stanken Thüren in den Augen wie versteinert da, und in wenigen Augenblicken da sie mit noch nachsehen, verschwand ich aus ihren Augen. Juch Mann von der poltischen Reibgard begleiteten den Wägen, und der Offizier ritt voran. Das ging in einem Galopp bis Reusbach in das Kloster der Pfisterin, wo im Wägen Kloster aufschalten wurde. Der Wägen wurde gesteuert, der Offizier sagte dann zu mir: Kommen Sie her, aber ich stieg aus dem Wägen und folgte dem Offizier aber die Säge. Wir gingen dann durch den Klostergang, wo viele poltische Warden auf den Seiten, ganz ohne unter sich was zu haben, ruhig lagen und folgten. Dann kamen wir zu der Thür des Herrn Obersten. Der Herr Offizier ging allein hinein, aber gleich nach einer Minute mußte auch ich hinein zum Herrn Obersten, welcher mit gleich sagte nieder zu liegen. Dann stieg selber also an: Nicht wahr Sie haben Hunger? Ich sagte, o ja! Ach! sagte selber, stärkten Sie nicht, sehen Sie? (Jetzt jog selber einen Brief hervor). In diesem Schreiben besteht mit mein großer Kaiser, Sie mit aller möglichen Ehrenbezeugung 3 b u w) zu überschicken. Ich bin ein Cavalier, und mit meinem Ehrenwort stehe ich Ihnen bevor, daß Ihnen nicht das geringste Leid geschehen wird; nur wünsche ich, wenn Sie heute noch fortfahren, was Sie konnt' ich anders thun, ich sagte „ja,“ und gleich wurde Beschl' ertheilt (um nach Schabbraun zu fahren. Wie ich dann hätte, daß bald mich fortzuführen werden, so sagte ich: Ganz Gnaden ich bitte um etwas zum Speisen. Es wurde gekünet, der Bediente kam, und Herr Oberst sagte: Es ist für diesen Herrn aus der Küche etwas zum Speisen zu bringen. Nach dreilaufig 6 Minuten kam der Bediente und brachte 3 Stück wider Eier, ein Stück Käse, und feueres Fleisch. Ich aß von allem sehr wenig. Und kaum daß ich anfang eines nach dem andern von mir zu schiden, kam der Herr Oberstentant (der nämliche Herr Oberstentant, der mich in Frauenhaid abholte) und sagte: die Gegend ist zum Fortfahren ist bereit.“

Anton Kistner.
(Fortsetzung folgt.)

*) Dem Kaiser Napoleon.

– Jól viselkedtek csapataink az átvonuláskor?
– Igen, amíg együtt voltak, de ha a derékhad elvonult, azért mindig jöttek kisebb csapatok és ezek bizony csúnyán garázdálkodtak.

– És mit követtek el?

– Elvitték a lovakat, tyúkokat, libákat, birkákat és egyáltalán mindent, amit meg tudtak kaparintani.

Még sokáig záporoztak a kérdések. A generális főleg azt szerette volna tudni, hogy biztosan olaszok voltak-e a garázdálkodók. Azután még két generális tett fel hasonló kérdéseket.

– És éppen nálatok raboltak így? – kérdezte az egyik tábornok, akinek különös tűz villogott a szemében.

– Nemes urak, tudom foglyuk vagyok, de ha azt hiszik, hogy túl sokat mondtam, nézzék meg a mi vidékünket, és ha községem alatt Sopron felé nem találhatnak még több pusztítást, vegyék el életemet – felelte a tanító.

– Tehát az úr lelkére veszi, hogy ezt pont az olaszok csinálták?

– Nem tudok másokat megnevezni.

A császárhoz azonban még mindig nem juthatott be a „fogoly”. Délután ismét öt generális előtt kellett felelnie a már ismert kérdésekre.

Hét óra tájban egy tiszt futott a nagyterem ajtajához – emlékszik vissza az iskolamester. Egy katona állt ott őrt. A tiszt karon fogta az iskolamestert, rámutatott és azt mondta az őrnék: Őrizetbe venni! A katona becsukta az ajtószárnyat, a tiszt pedig a másik ajtót. Kis idő múlva kinyílt a császár előszobája felőli ajtó mindkét szárnya. Napóleon lépett be Duroc marsallal és azzal a tiszttel, aki kísérte a tanítót. Megvárta, amíg Napóleon és Duroc elhalad előtte, majd odalépett a tiszthez és csendesen megkérdezte: Ez Napóleon? A tiszt azonban – anélkül, hogy jelt adott volna – állt mint a cövek.⁴ Közben Duroc odajött hozzá, megfogta kezét és az ablakhoz vezette, ahol Napóleon állt.

– Ön iskolamester? – kérdezte Duroc.

– Igen. A legalázatosabban kérem, legyen kegyes megmondani nekem, kivel van szerencsém beszélni?

– Duroc marsallal. Nos barátom, szeretnék tudni, mekkora a kár, melyet seregünk Magyarországon okozott, körülbelül mennyire rúghat?

– Több mint tízezer forint, amennyire én tudom.

– És a hadsereg okozott ennyi kárt?

– Nem, csak az utócsapatok, amelyek naponta úgy 20–30-as, vagy nagyobb csoportokban jöttek.

– Hát barátom, ezt a hadseregnél nem lehet megszüntetni, mert betegek mindig lesznek és azok mindig visszamaradnak.

– Hogyan lehetne!

– Hát hogyan lehetne ezen segíteni? – kérdezte Napóleon is.

– Masírozzon velük egy altiszt, aki mindenért felelőssé tehető és aki mindenért helytáll.

– Igen, igen, barátom, ez a jövőben így lesz – felelte Napóleon. E szavak közben Napóleon megszorította a tanító jobbját. Azután Duroc így szólt:

– Barátom, császárunk azt kívánja, hogy álljon szolgálatába!

– Ugyan mire használhatna engem ez a nagy császár, hiszen csak németül tudok.

– Semmiféle más nyelven nem beszél, csak németül?

– Nem.

Duroc most néhány szót váltott franciául a császárral, majd így folytatta:

– Tudja, császárunk akkor is óhajtja önt, ha csak németül tud is.

– Bár nagyra becülöm Napóleont, mégsem tehetek ennek eleget. Már 34 éve lakom Boldogasszony községben, ott megszoktam a vizet, a levegőt és mindent. Attól

⁴ Duroc, Géraud Christophe Michel, Frioul hercege, francia tábornok (1772–1813), Napóleon szárnysegéde, egyik legkedvesebb tábornoka. Végig hű maradt a császárhoz. Napóleon mellett nyugszik az invalidusok dómjában.

tartok, hogy más ország ártalmára lenne egészségemnek. Mit használna öfelségének, a császárnak, ha falumból, ahol oly régen élek már, elmennék és mint koros ember talán hamarosan a halál áldozata lennék a víz és levegő változása folytán — magyarázkodott Aistleitner. Duroc szólt ismét:

- Tehát sehogy sem akar?
- Túl nagy a családom is, az is kifogásolná.
- Van felesége?
- Igen és hét gyermekem is van.
- Nos barátom, Isten óvja önt — búcsúzott Duroc és elindult. A császár 10 Napóleon-aranyat adott át a bátor és szokimondó iskolamesternek és csak ennyit mondott: Adieu, adieu!⁵

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Környei Attila:

Liszt Ferenc emlékkiállítás a Múzeumban

Sopron vármegye szülöttének és a soproni múzeum névadójának 160. születési, 85. halálózi évfordulójáról emlékezett meg a soproni múzeum és a múzeumlátogató közönség az 1971. június 20-án megnyitott különkiállítással. A kiállítást Horváth József nyugalmazott zeneiskolai igazgató nyitotta meg. Anyagát a Magyar Nemzeti Múzeum és a Liszt Ferenc Múzeum Liszt-emlékei alkotják; rendezője Gábry György, a Nemzeti Múzeum zenetörténeti gyűjteményének vezetője.

A kiállítás emléket állít Lisztnek, megyénk szülöttének, a magyar és európai zenei élet kiemelkedő géniuszának, kora haladó szellemű gondolkodójának, az európai kulturális élet vezéregyéniségének. Tizennégy nagyméretű tablón fényképek mutatják be Liszt életútját, alakításait, baráti körét, hatását — a kiállítás tulajdonképeni mondanivalóját. Az első tablókon családját, tanítómestereit (Salierit, Czernyt), első szerepléseinek dokumentumait és a rá legnagyobb hatást gyakorolt három zeneszerzőt: Berliozt, Chopint, Paganinit láthatjuk. A további tablok bemutatják káprázatos sikerű hangversenyútjait, köztük Magyarország szerepléseit. Több vonatkozásban megvilágosodik a tablókon bemutatott anyagból a Liszt-Wagner barátság lényege, amely barátság és annak zenei programja meghatározó jelentőségű volt a kor zenei életében, a zenetörténetben és kihatásaiban az egész európai kulturális életben.

Idősebb korából magyarországi kapcsolatait hangsúlyozza a kiállítás; szereplései mellett a magyar zenészekre, zenei életre gyakorolt hatását, a magyar zenei oktatás megteremtésében és magas szintre emelésében betöltött sokoldalú, hasznos és példaadó szerepét tárja elénk.

A tablókon bemutatott anyag színes és sokoldalú. Ezt nemcsak Liszt életének és életművének gazdagsága eredményezi, hanem a bemutatás módszere is. A rendezés gondot fordít annak a közegnek a bemutatására is, amelyben Liszt élt, amelyben géniusza hatott. Kortársai, barátai köre mellett látjuk a tablókon pártfogóit, hangversenyneik színtereit, s ezeknek a városoknak egy-egy jellegzetes művészeti emléket. Ebben a keretben a Liszt életmű is konkrétábbá válik, meg a kor közéletébe is betekintést nyerünk.

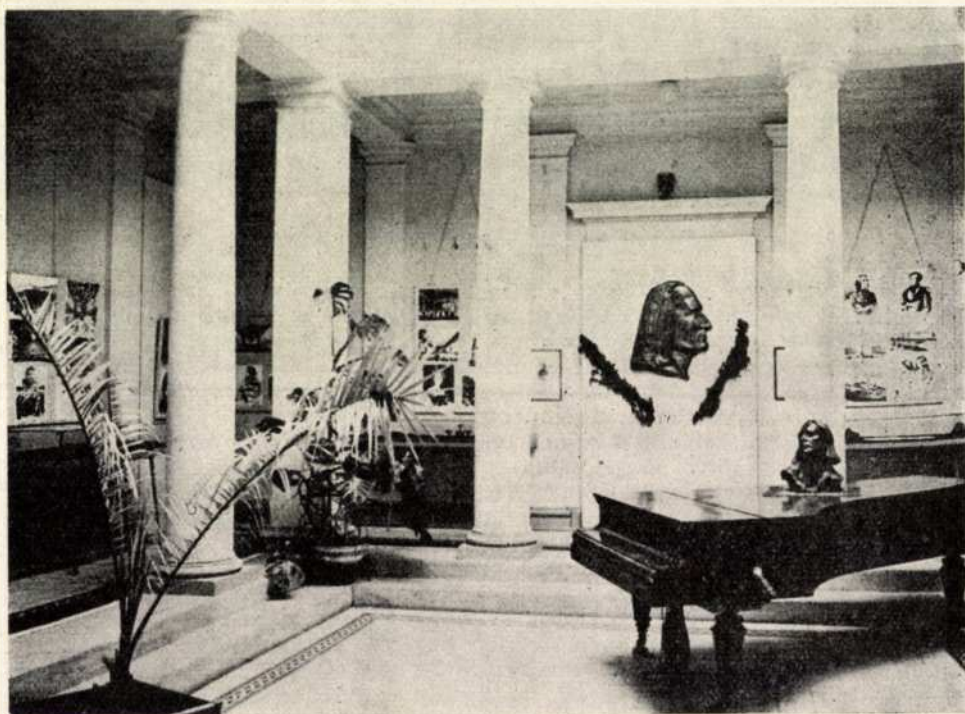
A tablok mellett nyolc asztali tárló és a falakon elhelyezett metszetek, kőrajzok színesítik, illusztrációként kiegészítik a tablókon bemutatott anyagot. Itt Liszt emléktárgyai, levelei, első kiadású dedikált kottája (Esztergomi mise), a hozzá intézett díszes köszöntő iratok láthatók. Végül két tárlóban a magyar és a soproni Liszt-iro-

⁵ Még aránylag keveset tudunk Napóleon hadainak magyarországi tartózkodásáról. Bay Ferenc (Napóleon Magyarországon. A császár és katonái Győr városában. Bp., 1941) csak a győri vonatkozásokat dolgozza fel, és még feldolgozatlan a soproni levéltárnak erre vonatkozó gazdag anyaga.

dalomból láthatunk válogatást. A kiállítást kiegészíti a kiállító helyiségben lévő Liszt-zongora.

Scholz János első kiadású Liszt-kottákat, Horváth Marietta saját Liszt-szobrát és a weimari múzeum Liszt 1840. évi soproni díszpolgári oklevelének fényképét ajánlotta a kiállításra.

A kiállítás szeptember végéig maradt nyitva a soproni iskolák tanulói számára; október 22-én a Liszt Ferenc Művelődési Központban a Liszt-díszhangverseny alkalmával volt látható.

Entz Géza:

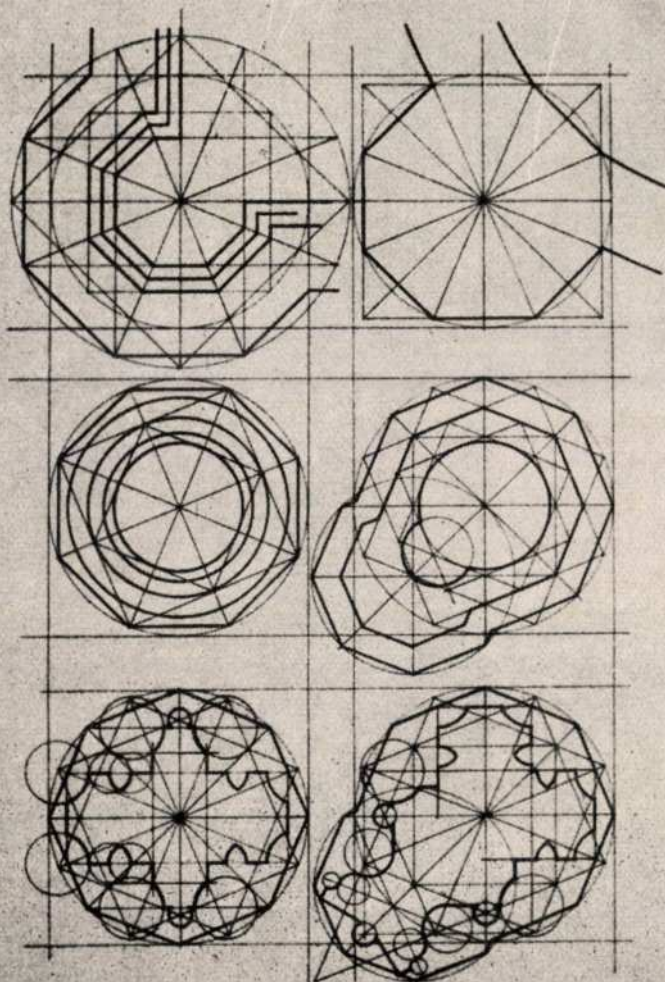
Szakál Ernő visegrádi kiállítása

Sopron és Visegrád két olyan település, ahol műemlékvédelmünk az utóbbi évtizedekben talán a legtöbb munkát vállalta és most is szinte folyamatosan végzi. Mindkettőhöz szorosan kapcsolódik Szakál Ernő tevékenysége. Így nem véletlen, hogy amikor ez évben kétszer is sor kerülhetett művészi és restaurátori eredményeinek bemutatására, e kiállítások színhelyeként éppen Sopronra és Visegrádra esett a választás. Az érdeklődő közönség elé kerülő műtárgyak együttese tulajdonképpen azonos jellegű volt, mégis a két tárlat között elég lényeges különbség állapítható meg, ami a kiállító helyiségek elütő voltából természetszerűen következett. Sopronban néhány kisebb méretű tárgy mellett elsősorban rajzok és fényképek szerepelhettek. Visegrádon viszont a Salamon-torony patinás emeleti terme lehetővé tette nagyobb szobrászati művek felállítását is. Ezek között uralkodó helyet foglaltak el a visegrádi kútrekonstrukciók. A két kiállítás külön-külön, de együttesen is jó áttekintést nyújtott a művész eddigi teljes munkásságáról.

Szakál Ernő 1913-ban született Sopronban. Tanulmányait az Iparművészeti, majd Képzőművészeti Főiskolán végezte. Itáliai tartózkodása nemcsak művészetére hatott,

hanem felkeltette figyelmét a régi idők csodálatos alkotásaira is. Ezek gondos vizsgálata és a bennük való gyönyörködés megerősítette egyrészt a múlt művészete iránt egyre mélyülő érdeklődését, másrészt azt a meggyőződést, hogy az igazi szobrásznak ismernie és gyakorolnia kell művészete mesterségbeli felét. A technikai kérdésekben való biztos tájékozódásának szintén fontos szerepe volt abban, hogy a műemlékvédelemben adódó szobrászi feladatokat mind szívesebben vállalta, s hogy végül igazi alkotó tevékenysége e téren érte el legmaradandóbb, nemzetközileg is értékelt eredményeit.

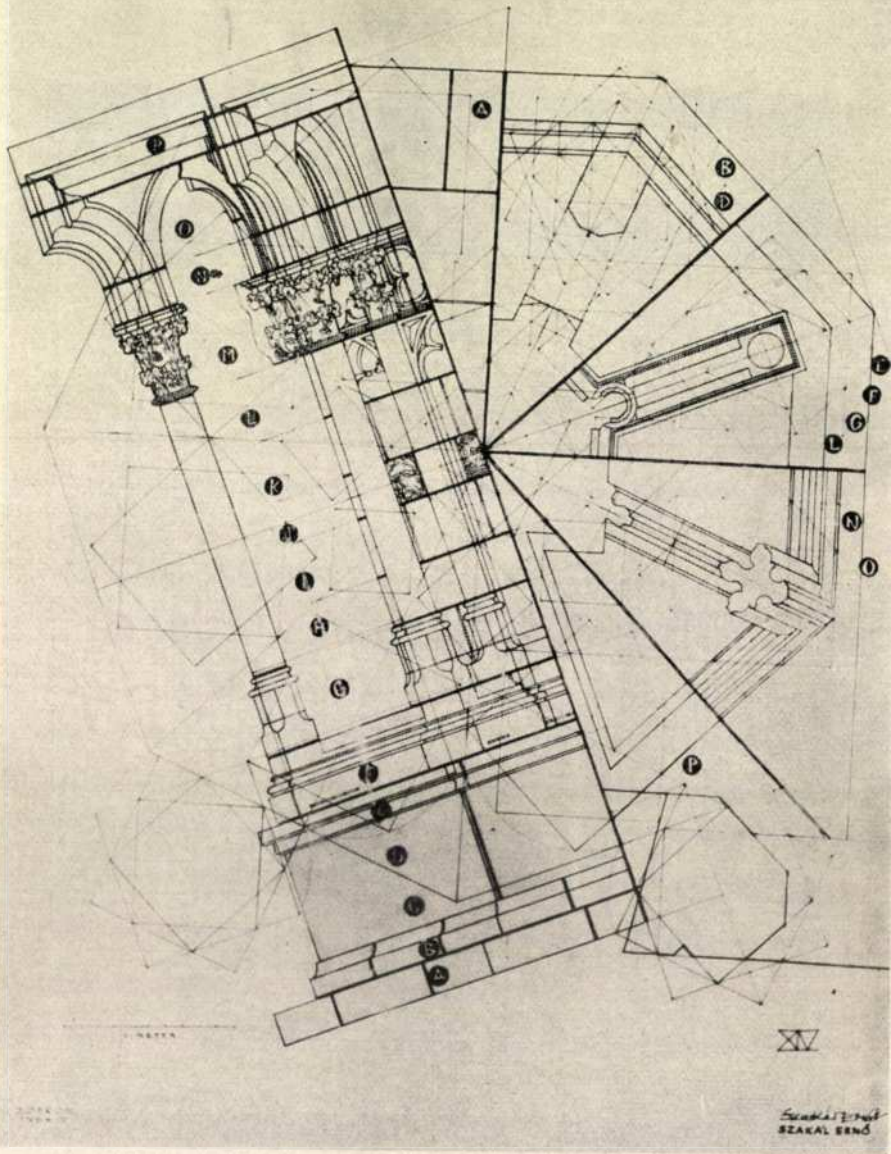
• ANJOUKORI FALIKÚT A VISEGRÁDI KIRÁLYI PALOTÁBÓL •

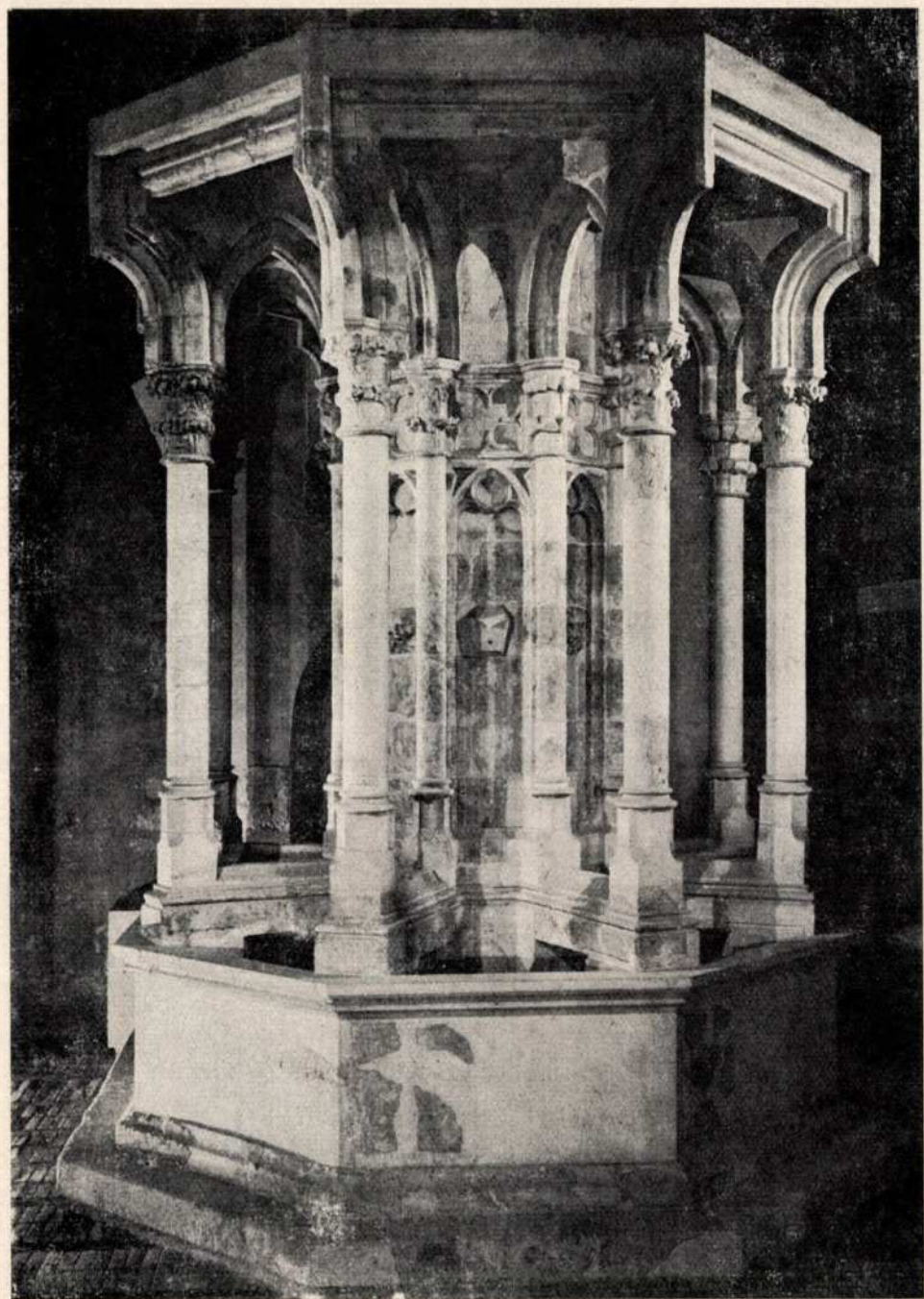
LÁBAZAT
OSZLOPLÁB
BALDACHINKÖZÉP

KÜTTÁLSAROK
OSZLOP, ABACUS
BALDACHINSAROK

A VISEGRÁDI KIRÁLYI PALOTA
 ANJOU-KORI DÍSZ-KÜTHÁZA.
 AZ ÉRTELMÉSEK SZERKEZÉSÉNEK A KÜTHÁZ
 VÁZLATOS RÉSZEI ÉS A NÉZETREN.

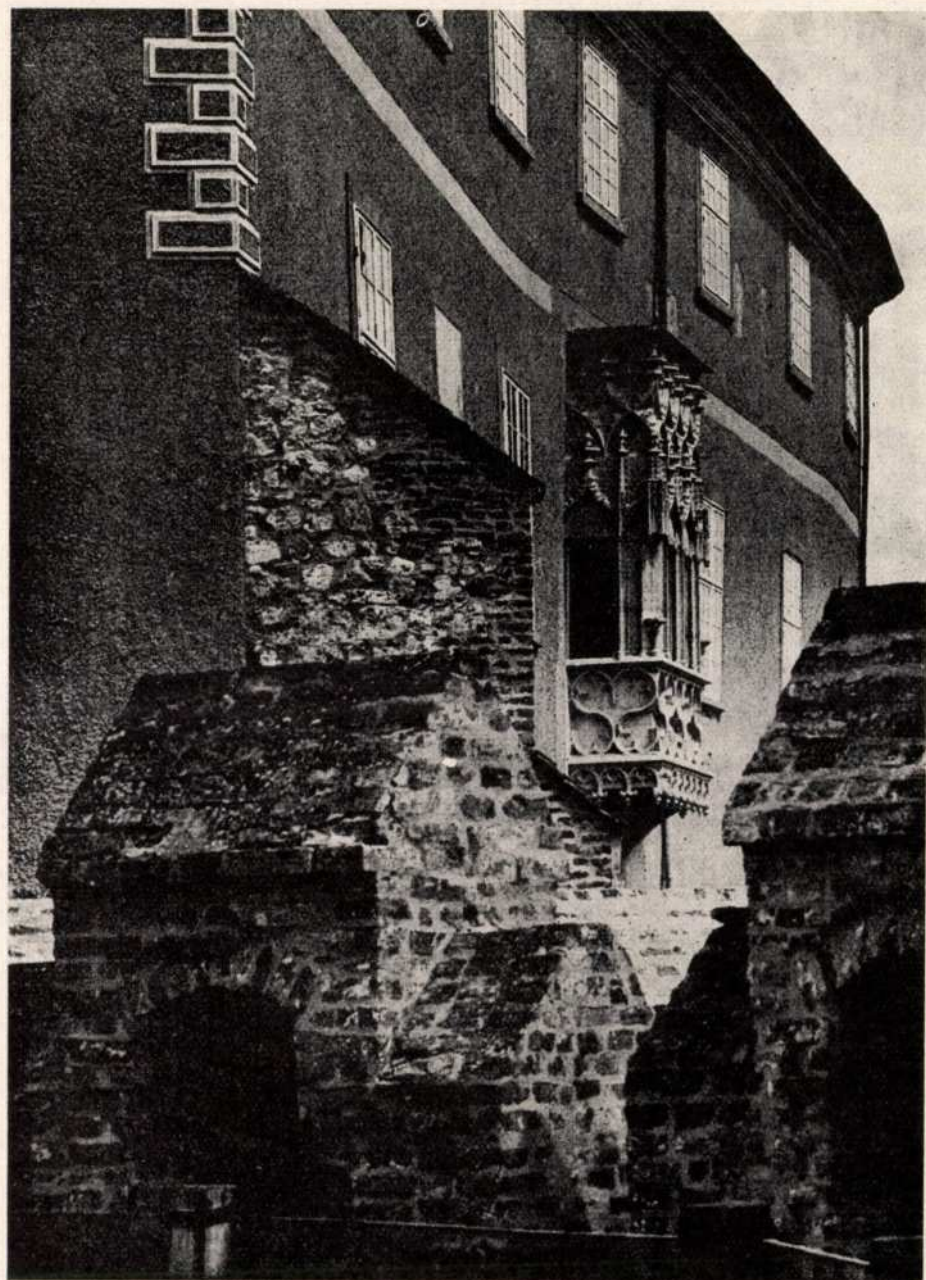
A visegrádi királyi palota Anjou-kori dísz-kütháza

Anjou-kori kútház Visegrádon (Szakál Ernő rekonstrukciója)

Az ún. Oroszlános kút Visegrádon (Szakál Ernő rekonstrukciója)

A siklósi vár gótikus erkélye (Szakál Ernő rekonstrukciója)

A negyvenes években mind a kis-, mind a nagy-plasztikában szép sikereket ért el. Gondoljunk finom ötletességgel megmintázott érmeire vagy soproni emlékműveire. Valamennyit választékos ízlés, kiváló formaérzék, alapos plasztikai tudás és gondosság jellemzi. Olyan tulajdonságok ezek, amelyek pályájának nemcsak művészi, hanem restaurátori vonalán is bőséges termést hoznak. A felszabadulás után, a negyvenes évek végén jutott első ízben műemléki feladathoz. A soproni Szent György templom finoman megmintázott, XVII. századi stukkóinak helyreállítása, majd a volt bencés templom káptalan-termének eredeti állapotában való visszaállítása jelentették a kezdeti sikereket, amelyek meggyőzték a hazai műemlékvédelmi szakembereket és magát a művészt is, hol találhatja meg igazi helyét új kulturális törekvéseink közepette. Tovább bővült munkaterülete akkor, amidőn megbízást kapott Mátyás király visegrádi palotája későgótikus kerengő-boltozatának rekonstrukciójára. E feladata megoldásakor került először gyakorlati kapcsolatba a gótika épületplasztikájának szerkezeti titkaival. 1953 óta műemlékvédelmünk állandó alkalmazottjaként az Országos Műemléki Felügyelőség keretében kiépítette a szobrász-restaurátorok csoportját, amelynek élén egyre összetettebb kérdések művészi és tudományos megoldására vállalkozik. Tevékenységének súlypontja az egyes szoborművekről áttolódott az épületplasztikára. Szabad térben elhelyezett barokk szobraink ugyan állandóan foglalkoztatják (Sopron: Mária-kút; Mosonmagyaróvár: Nep. Szt. János; Gödöllő: Kálvária; Vác: Szentháromság-oszlop stb.), mégis igazi területévé az építészettel kapcsolatos szobrászat, illetve kőfaragó művészet válik. Román kori kapuzatoktól kezdve (Lébény, Sopronhorpács, Csemeszkopács, Litér) gótikus ablakműveken és nyíláskereteken át (Sopron: belvárosi lakóházak; Mátraverebély: rk. templom; Szombathely: ferences templom) a reneszánsz korszak gazdag alakos és díszítő faragványaiig (Sárospatak: várkastély; Visegrád: reneszánsz kút) a hazai régi művészet számtalan fajta alkotása szó szerint a „kezén” ment át. Érdeklődésének és munkásságának két sajátos területét mégis ki kell emelnem. Az egyik az antik szobrászat. Mőgötte Itália örök élménye kísért. Scarbantia capitoliumi triászának bravúros és mély művészi érzékről tanúskodó rekonstrukciója Pannónia jelenleg ismert legmonumentálisabb szoborcsoportját keltette új életre. A nagyszabású táci ásatások által feltárt római kutak (nimfeumok) pedig egy hatalmas szentély pódiumának adtak lenyűgöző hangsúlyt.

Szakál Ernő másik sajátos területe a gótikus plasztikai építményekhez vezet. Kutak, erkélyek, lámpások, szentélyrekesztők, sírépítmények bámulatos gazdag világa ez, amely szinte a semmiből bontakozik ki a művész kutatása és alkotása nyomán. 1955-től kezdve megszakítás nélkül sorakoznak egymás mellett a visegrádi palota kútjai, amelyek töredékeit százával emelte ki a föld alól Héjj Miklós múzeumigazgató ásója. A maga teljes pompájában áll a Garaiak siklósi várának déli szárnyán a káprázatosan gazdag későgótikus erkély, s már kezdenek kirajzolódni Nagy Lajos feltehető székesfehérvári sírépítményének meg a soproni bencés templom valószínű szentélyrekesztőjének halvány körvonalai. Az összefüggéstelennek látszó közhalmazokból tudás és művészi érzék értelmesen és hitelesen hívja életre a régi szétesett, elfeledett műalkotást. A laikus számára talán varázslatnak tűnik mindez, pedig „csak” arról van szó, hogy a restaurátor megtalálta a hajdani művész szerkesztési elvét, azt a mértani és arány-rendet, amelybe minden darab beleillik. A tudományos igazolás és igazolhatóság e rekonstrukciók művészi hitelét adja meg, de még ennél sokkal többet is. A középkori szobrász gondos mérlegelése nem száraz csinálmányt, hanem verbő műalkotást eredményezett. A korszerű restaurálásnak ugyanezt az utat kell járnia: a kutatás és az ezzel szoros kapcsolatban lévő művészi érzék útját.

Régi latin közmondás: „Saxa loquuntur”, a kövek beszélnek. Más népek országában ez valóban így van. A sok, ma is ép, patinásan ragyogó műalkotás talán mindennél hívebben és közvetlenebbül beszél. Szavuk nyomán feltárul a múlt, beszövedik a jelenbe s ezen át a jövőbe. Csak nálunk hallgatnak a kövek. Történelmünk mostoha sora csaknem mindent eltörölt, s ami maradt, többnyire csak szánalmas töredék. Szakál Ernő tevékenysége nyomán a kövek újra beszélni kezdenek, örökre elveszetteknek vélt emlékek újra életre kelnek. Ez az ő legnagyobb, legmaradandóbb érdeme és visegrádi kiállításának biztató, legszebb tanulsága.

Dr. Király Jenő munkásságáról¹

Ha egy kezdő medikusnak fel akarnánk vázolni, milyen egy igazi, elhivatott sebész életpályája, alig találnánk jobb példát, mint Király Jenőét, aki hosszú, küzdelmes, de eredményekben gazdag életét a szó szoros értelmében utolsó leheletéig betegeinek szentelte.

Király Jenő 1885. febr. 11-én született Celldömölkön, ahol atyja, dr. Király János körorvos és tiszti orvos volt. Az egész környezet szerette és becsülte áldozatkész, fáradhatatlan gyógyító munkásságáért. Király Jenő olyan szülői házban nőtt fel, ahol az egész életrend a betegeknek élő, fáradságot nem ismerő családfő hivatásához alkalmazkodott. Kora gyermekkorától magába szívta azt a mélyen humánus, igazi etikai szellemet, ami később egész életén át jellemezte. Gyermekkori élményei alapján tudatosan vállalta az orvosi hivatást. Megismerte annak minden nehézségét, látta a sok fáradságot, szüntelen helytállást, betegekért való aggodalmat, de azt a sok örömet és meglepettséget is, amit akkor érez az orvos, ha sikerül betege életét megmentenie, egészségét visszaadnia.

Középiskolai tanulmányait a pozsonyi liceumban végezte, mely abban az időben kiváló tanárokkal rendelkező, országos hírű intézmény volt. Nagyon sok kiváló tudós, író, társadalmi vezető egyéniség került ki padjaiból. Pozsony a századforduló idején Budapest után az ország legjelentősebb városa volt. Alig múlt el 50 esztendő azóta, hogy visszaadta Budapestnek a fővárosi rangot, amit Buda török megszállásától 1848-ig viselt, még elevenen éltek a régi tradíciók. Bátran mondhatjuk, hogy a szülői ház után itt formálódott tovább Király Jenő személyisége.

Erettségi után tanulmányait a budapesti egyetem orvosi karán folytatta. Itt érte a harmadik döntő hatás. A budapesti egyetem akkor már európai hírű professzorai nemcsak nagy tudásúak, hanem kitűnő nevelők is. Király Jenő elméletileg kiválóan képzett, biztos erkölcsi alapokon álló orvossá lesz. Tudományos érdeklődését bizonyítja, hogy már medikus korában bejárt az egyetemi Gyógyszertani Intézetbe, melynek Manszfeld professzor volt nagy hírű vezetője. 1907. dec. 1-én díjas gyakornoknak nevezték ki. 1908. szept. 6-án kapta meg orvosdoktori diplomáját. Utána még 1909. aug. 31-ig a Gyógyszertani Intézetben dolgozott. Nem maradt azonban elméleti pályán, az atyai házban szerzett élmények a betegágy mellé vonzották, és mivel a sebészet iránt érzett hajlamot, 1908. szept. 1-vel a budapesti egyetem I. sz. Sebészeti Klinikájára lép be műtőnövendékként. Itt a magyar sebészet egyik nagy egyénisége, Dollinger professzor volt a tanítómestere, akire mindig tisztelettel és hálával gondolt. Műtőorvosi képezésének megszerzése után a Rókus-kórház sebészeti osztályára ment, ahol 1908. nov. 1-én segédorvossá nevezik ki. Itt a kor másik nagy sebésze, Herczel Manó lesz a főnöke. Mindnyájan ismerjük Herczel orvosi és emberi nagyságát. Király Jenő élete végéig nagy szeretettel emlékezett meg róla. Fiatal korában sok, később ismertté vált kollégával dolgozott együtt. Sokszor mesélte, hogy ő aszisztált Hedrinek első sérvműtétjénél. 1913 májusáig marad a Rókus kórházban, akkor alorvosnak nevezik ki a Magyar Vöröskereszt Erzsébet Közkórházában. 1914. nov. 12-én a királyi biztos, eredményes kórházi működésének elismeréséül, főorvosi címet adományoz neki. Ekkor már hónapok óta tart az I. világháború, már lehullottak a fákról a levelek és a tömegek kezdenek rádöbbsenni, hogy vezetői tévedtek, amikor a háború gyors befejezését ígérték nekik. Egyre több a harcéri sebesült, szükség van jól képzett sebészekre.

Király Jenőt 1915 októberében a Magyar Vöröskereszt Szófiába küldi, az ottani missziós kórház vezetésével bízzák meg. 1918. márc. 1-ig marad Szófiában, akkor visszahívják Budapestre, a Vöröskereszt Kórházba.

¹ A Nyugatdunántúli Sebészszakcsoport és a Magyar Traumatológus Társaság 1970. okt. 31-i, soproni, Király Jenő emlékülésén és tudományos ülésén elhangzott előadás. Vö. még Réthly Endre: Dr. Király Jenő (1885–1969). SSz. 1969, 187–8.

1918. május 3-án kinevezik a soproni Erzsébet Kórház igazgató sebészfőorvosává. 1949-ig volt a kórház igazgatója, 1960 végéig sebészfőorvosa. 1961. jan. 1-vel nyugdíjazták, de megbízásból még június 1-ig vezeti osztályát. Utána halála napjáig, 1969. febr. 8-ig a soproni Városi Rendelőintézet urológiai szakrendelését vezette. 43 évig állt tehát a soproni kórház sebészeti osztályának élén. 43 év, egy emberöltő, gondoljuk csak meg, hogy 30 évi szolgálat kellett a teljes nyugdíjjogosultsághoz. Ha ehhez hozzáadjuk Sopron előtti 9 éves sebészi működését, 52 évig volt aktív sebész, 8 évi szakrendelői tevékenységével együtt pedig 60 éven át dolgozott. Mivel sebészek előtt beszélek, nem kell külön hangsúlyoznom, mennyi felelősségteljes döntést, idegfeszültséget, betegek sorsáért való aggodalmat, mennyi átvirrasztott és átdolgozott éjszakát, vasár- és ünnepnapot jelent ez!

Nézzük csak meg kissé közelebbről, milyen körülmények közt kezdte meg működését Sopronban!

Király Jenőt új kórház igazgatójává és sebészfőorvosává nevezték ki, melynek tavaly ünnepeltük 50 éves fennállását. A soproni kórházi betegellátás természetesen sokkal régebbi múltra tekint vissza. A mai kórházról az első levéltári adatot 1890-ben találjuk. Az akkori polgármesteri jelentésben szerepel egy új kórház megépítésének terve. Erre nagy szükség volt, mert működött ugyan két kórház a városban — egy városi és egy magánkórház (a későbbi Zita-kórház) — de egyik sem felelt meg a követelményeknek és a tehetősebb betegek Bécsbe vagy Bécsújhelyre mentek, ha komolyabb kezelésre szorultak, sőt a munkáspénztár is küldte oda tagjait. De a tervek abban az időben sem valósultak meg gyorsan, sőt ...! Már 1909-et írtak, amikor a város végleg elhatározta a kórház megépítését, de csak 1910-ben indult meg az építkezés. Közben kitört az I. világháború és a munka lelassult. Mikor 1918 májusában Király Jenőt kinevezik igazgatónak, a kórház még mindig nincs készen. Király Jenő a régi városi kórházban kezdi meg működését. Közben a katonaság veszi át a kórházat s elkészülte és a háború befejezése után is nehezen akarja visszaadni. A sok huzavonának a Tanácsköztársaság megalakulása vet véget. Elrendelik az új kórház megnyitását és a polgári lakosságnak való átadását. Dr. Szilvási Gyula kórházi főorvos, Sopron város egészségügyi népbiztosa 1919. június 23-án nyitja meg hivatalosan a kórházat.² A megnyitásnak tavaly volt 50 éves jubileuma, amint ezt Szilvási Gyulának és Király Jenőnek a kórházban található emléktáblája is hirdeti.

Király Jenő nehéz időben vette át a kórház és a sebészeti osztály vezetését. Az ország a vesztes háború után rossz gazdasági helyzetben volt, és ezt a kórház is megérezte. Induláskor csak 4 osztálya működött: sebészeti, belgyógyászati, nőgyógyászati és bőrosztály. Hosszú évek szívós szervező munkája után fokozatosan alakítják ki a többi osztályt, és a 30-as években a kórház már minden téren kiállja az összehasonlítást az ország többi megyei kórházával. Király Jenőnek mint igazgatónak elévülhetetlen érdemei vannak ebben. Természetesen saját osztályát is fejleszti, és sikerül az akkori kornak megfelelő modern osztályt kialakítania. Mindig lépést tart a sebészet tudományának fejlődésével. A sebészeti osztály műtőtraktusa ma, 50 év múlva is arról tanúskodik.

A sebészeti osztály szakmai színvonala magas fokú. Király Jenő elméletileg igen jól képzett. Alapos, gondos kivizsgálás után állítja fel a műtéti indikációt. Kiváló manualitású operatőr, műtéti eredményei ennek következtében igen jók. Ehhez társul még rokonszenves egyénisége, a betegekkel való gondos törődése, halk, szerény, megnyerő modora. Nem csoda, hogy hamarosan megszereti és becsüli nemcsak Sopron városának és megyéjének, hanem a távoli környéknek lakossága is. Különösen a gyomorsebészet terén tett szert nagy hírnévre. A 20-as években a gyomorresectio nem tartozott az általánosan végzett műtétek közé. Király Jenő már akkor nagy számban és kitűnő eredménnyel végzi a műtétet. Nemcsak Sopron város és megye beteget jönnek hozzá műtetre, hanem egész Észak-Dunántúl, Zala megye, sőt Burgenland betegeinek jó része is felkeresi: Míg a Verebély-klinikáról 9,4%, a Hüttl-klini-

² Vö. Csatka Endre: Sopron egészségügye és népművelése az 1919-es Tanácsköztársaság idején. SSz. 1955, 4. sz.

káról 3%, a Hedri-klinikáról 4,7% mortalitásról számolnak be gyomorresectio után, az ő osztályán 1924 és 1944 között 469 gyomorresectióból és 55 anastomosisból a műtéti halálozás 0,57% volt! 1945 és 1948 között 183 gyomorresectióból és GEA-ból 1 beteg halt meg, ami 0,55%-os mortalitást jelent.

Lúgkőnyelés okozta oesophagus stenosisos betegeknél sikerrel végez antethoracalis börcsöves nyelőcsőplasztikákat. Több szakaszban operált betegek között vannak, akik később megházasodtak, szültek és teljes értékű tagjai lettek a társadalomnak.

A sebészet minden terén jártas volt. Nemcsak sebészeti hanem urológiai (vese, prostata stb.) műtéteket is nagy számban végzett. Az ő idejében még nem volt a kórháznak önálló urológiai osztálya, ezeket a betegeket is ő látta el.

A 20-as évek elején a kórháznak operatív nőgyógyászati osztálya sem volt, évekig a nőgyógyászati műtéteket is ő végezte.

Alapos elméleti képzettsége ellenére sajnos kevés tudományos dolgozat maradt utána, inkább a gyakorlat embere volt. 1951-ben a „Gyógyszereink”-ben jelent meg egy dolgozata a hyperthyreosis sebészi vonatkozásairól. Ebben találunk egy statisztikát, mely szerint 1948–1950 közötti 3 évben 333 strumát operáltak osztályán 0,3% mortalitással, ebből 213-at ő maga operált.

Sajnos a II. világháború alatt nemcsak a kórház szenvedett sok kárt a bombázások következtében, hanem a háborús események folytán az osztály kórlapjai és műtéti naplói is megsemmisültek, és így sok, munkássága idejéből való, igen értékes és feldolgozásra érdemes dokumentációs anyag pusztult el.

A háború után a kórház évekig ismét csak a város különböző épületeiben szükségkórház jelleggel működhetett, s Király Jenőre mint igazgatóra hárultak ismételten az újjáépítés, majd visszaköltözés gondjai. 1949-ben a kórházigazgatás terhe lekerült válláról és teljes egészében osztályának szentelheti minden idejét és energiáját. 76 éves koráig vezeti még osztályát, rendszeresen végzi a legnagyobb műtéteket is. Hivatásától és a betegektől nyugdíjazása után sem tud elszakadni. A Városi Rendelőintézet urológiai szakrendelését vezeti még 8 éven át. Ott is éri a halál, munkahelyén, hirtelen, 84 éves korában. Mintha a sors különös kegyével akarta volna kitüntetni azt, aki egész életét beteg embertársainak szentelte. Ezt fejezik ki Petri professzor sorai is: „Lehet-e méltóbb befejezése egy orvos életének, minthogy 84 éves korában, orvosi munkája közben, a vizsgáló asztal mellett érte a halál?”

Király Jenő nemcsak kiváló sebész volt, hanem páratlan kolléga, tanítómester és főnök is. Példamutató volt együttműködése a többi kórházi osztállyal. Kitűnő tanítványokat nevelt, akik főorvosként és egyéb vezető beosztásban is megállták helyüket. Nemcsak a betegek becsülték és szerették rajongásig, hanem munkatársai és beosztottjai is. A két világháború közti félféudális világban is mindig demokratikus gondolkodású volt. Egykori munkatársai erről számos történetet tudnak elmondani. Mindjárt, mikor Sopronba került, az akkor még működő magánkórház hívta, operálja ott meg magánbetegeit. Visszautasította az anyagilag kedvező ajánlatot, mivel összeegyeztethetetlennek tartotta, hogy saját kórházának konkurrenciát csináljon. Egyszer egyik előkelő betege panaszkodott valamelyik másodorvosára, hogy nem beszélt vele elég udvarias hangon. Mikor kérdőre vonta az orvost, az azzal védekezett, hogy nem tudta, ki a beteg? Erre a következőket mondta neki: „Jegyezze meg magának, hogy az én osztályomon a paraszttal is úgy kell bánni, mintha gróf lenne.” Hogy mit jelentett ez abban az időben, azt hiszem, felesleges hangsúlyoznom.

Nagy fokú szakmai elfoglaltsága mellett is mindig szakított magának időt társadalmi problémákkal való foglalkozásra. Ott találjuk a társadalmi haladó erők sorában. Munkásságáért 1953-ban kiváló orvosi címet kapott, 1961-ben pedig a Népköztársaság Elnöki Tanácsa a „Szocialista Munkáért” érdemrendet adományozta neki.

Magánéletében is szeretetreméltó egyéniség. Családját rajongásig szereti. Egyformán kedves mindenkire, függetlenül annak állásától, rangjától. Szerény, visszahúzó, kissé szőfukar egyéniségének megfelelőek kedvtelése is, melyekkel levezette megfeszítő munkássága fáradalmait. Fiatal korában szeretett sportolni, jó vívó volt. A későbbi években a vadászat jelentett kikapcsolódást számára, ahová azonban leginkább a természet szépségeinek szeretete vonzotta. A legnagyobb felüdülést a ker-

tészkedés nyújtotta neki. Városi lakóháza körül és a Löverekben is volt kertje, szabad idejében kesztyűben – hogy ne szennyezze kezeit – nyesegette a fákat, bokrokat, ápolta virágait.

Joggal mondhatjuk róla, hogy harmonikus életet élt. Hosszú, alkotó évek után hullt ki kezéből a szike. Életműve azonban fennmaradt az utókornak.

Mai tudományos ülésünkön a legnagyobb megbecsüléssel adózunk emlékének. Eletével példát mutatott nekünk. Emlékét, azt hiszem, akkor tiszteljük legjobban, ha ezt a példát követjük és méltóan igyekszünk folytatni életművét.

Hárs József:

Néhány szó az 1971. évi Soproni Ünnepi Hetekről

A prospektusokban tizennegyediként jelzett 1971. évi Soproni Ünnepi Hetek barlangszínházi és zenei műsorának igényessége, egyéb rendezvényeinek az eddigiekhöz képest változatlanul közepes vagy éppen süllyedő színvonala s az általános szervezési és hírvérsi nehézségek nem teszik lehetővé, hogy megmaradjunk egy egyszerű beszámoló keretei közt, hanem mélyebb összefüggéseket kell keresnünk a jelenségek mögött, sőt fel kell villantanunk néhány ötletet a jövőre vonatkozóan is. Tesszük ezt annak ellenére, hogy nagyon jól tudjuk: munkánk nem tartalmazhat végleges megállapításokat. Célunk legfeljebb azoknak a gondolatoknak első megfogalmazása lehet, melyek az Ünnepi Hetek megírandó történetének kiindulásául szolgálhatnak.¹

A rendezvény-sorozat június 25-én – az ünnepélyes nyitás előtt – a soproni zenekar kultúrházbeli sikeres hangversenyével kezdődött, s július 12-én este zárult szabadtéren. A két dátum között kétszer volt Fidelio, négyszer Szophoklész és két különböző balettest Fertőrákoson, voltak hangversenyek a Liszt Ferenc Művelődési Központban, a Szt. Mihály templom kórusán és szentélyében, a dómban és a Haydn-kert széksorai előtt. Voltak külön erre az alkalomra rendezett vagy ekkortájt megnyitott kiállítások múzeumok és iskolák termeiben s a Festőteremben is, egy nemzetközi kosárlabda-torna, a rádió zenei vetélkedője stb.; utolsóként, de nem utolsósorban a Nyári Egyetem.²

A műsor előadóinak megválogatásában Kodálynak az a többször is hangoztatott javaslata vált valóra, hogy zenei téren Sopronnak Győrrel és Szombathellyel kell

1 Tisztázandó, honnan számítsuk az Ünnepi Hetek sorát. Az 1971. évi csak akkor lehetne a tizennegyedik, ha 1958-ban lett volna az első. A „Soproni Ünnepi Hét” elnevezés először 1947-ben fordul elő, az 1958. évi Soproni Ünnepi Hetek viszont még összel voltak, s Kultúrnapoként is emlegetik. Vö. még SSz. XXI, 201; XXII, 5, 9.

2 A műsor részletezése:

Jún. 25-én 18 órakor: a soproni szimfonikus zenekar hangversenye (Liszt: Les Préludes, A-dúr zongoraverseny Schlüterrel; Csajkovszkij: V. szimfónia; vezényelt: Horváth Gyula); 21 órakor: ünnepélyes megnyitó a Beloiannisz téren.

Jún. 26-án 20 órakor: a barlangszínházban Fidelio (Vadas Kis L., Kovács Eszter, László Margit, Palócz L., Antalfy A., Rozsos I., Nagy Sándor; vez.: Kórody András. Rendezte: Huszár Klára; díszlettervező: Forray Gábor.)

Jún. 27-én 11 órakor: a Művelődési Központban a szombathelyi szimfonikus zenekar és kórus hangversenye (Schubert: Befejezetlen szimfónia; Rossini: Stabat Mater; László Margit, Réti József, Erce M., Nagy S. közreműködésével; vez.: Petró J.); 20 órakor: balettest a barlangszínházban.

Jún. 28-án 20 órakor: Fidelio.

Jún. 29-én este: hangverseny a Haydn-kertben.

Jún. 30-án 18 órakor: a MÁV-szimfonikusok és a soproni Pedagógus Kórus hangversenye a Szt. Mihály templomban (Liszt: Via Crucis és Esztergomi mise; fővárosi szólisták közreműködésével; vez.: Forrai Miklós).

Júl. 1-én 20 órakor: Antigóné a barlangszínházban; a Művelődési Központban Lehotka Gábor orgonahangversenye. – Öt napon át „Ki nyer ma?” című rádióadás a pinceklubban.

összefognia.³ Öntevékenyek és hivatásosok felvonulását a MÁV szimfonikusok és budapesti szolísták egészítették ki. A műsorszámok összeválogatásánál bizonyos mértékig érvényesült Liszt Ferenc hatása, születésének 160. évfordulója kapcsán. Ezt a hivatkozást kissé erőltetettnek érezzük, mert Lisztet Sopronban mindenféle évforduló nélkül állandóan játszani kell. Reméljük, nem kell várnunk a következő kerek vagy kereknek látszó évfordulóig ahhoz, hogy pl. a most elhangzott Esztergomi misét újból élvezhessük (az igen sokat vállalt Soproni Pedagógus Kórus ebben is remekelt). Liszt Via Crucis-a azonban általában kevésbé tetszett, s ennek nem az ekkor is kiváló előadás, hanem a rendezés volt az oka. Ilyen sok részből álló, Munkácsy-szerűen epikus jelenetfestést nem lehet nyomtatott műsor nélkül követni. A mű előtt elhangzó szavak emléke inkább zavar, mint segít a zene élvezetében. Kodály Psalmusa, talán a túl erős zenekari hangzás és a szolista némi indiszponáltsága következtében, éle-
sebben vetette fel a kérdést: jó-e a szentélyből muzsikálni. Ilyen esetben az akusztika, Réti József megállapítása szerint, a templom bejáratánál a legkedvezőbb.

Ha már az akusztikánál tartunk: a „Kaszinó” hangversenytermében a máshol megszokott viszonyokkal ellentétben, nem a hátsó sorokból, hanem előlről zeng jobban az orgona. Ez is csak olyan kiváló művésztől, mint Lehotka Gábor. Hangulatilag is jó színhely a dóm (Szt. György) templom, most már lemezeken is megőrkített orgonájával, de az evangélikusok temploma is kiváló adottságokkal rendelkezik. Kár, hogy az utóbbi időben kimarad az Ünnepi Hetek helyszíneinek sorából.

Mielőtt áttérnénk a legragosabb létesítményre: a barlangszínházra, még két kérdéstről kell beszélnünk. Az egyik a taps a templomban, a másik a szombathelyiek hangversenye.

Vas megye székhelyének muzsikusai másodsor szerepeltek Ünnepi Heteinken, mindkétszer különlegesen igényes és igen jól megoldott műsorról, s mindkét szer jóformán visszhangtalanul. Miért? Az időpont annak idején is kedvezőtlen volt, most se mondható szerencsésnek. Vasárnap délelőtt az idegenek várost néznek, a helybeliek pedig készülnek az ebédre. Az ilyen matiné közönségét sokkal előbb és talán valami bérlettel kellene megszervezni.

Fölöslegesnek bizonyult az izgalom a templomi hangversenyek előtt: ezekre az utolsó pillanatokban is lehet jegyet kapni, részben azért, mert nem ismerik a pontos befogadóképességüket, részben azért, mert az a hit járja, hogy ott mindig van hely. (Csak az a fontos, hogy félórával előbb érjen oda az ember.)⁴

Júl. 2-án 20 órakor: a barlangszínházban: Antigóné. (Balogh Emese és a Győri Kislady Színház művészei, díszlet: Baráth András).

Júl. 3-án és 4-én 20 órakor: a barlangszínházban: Oidipusz király (Bánffy György).

Júl. 6-án 20 órakor: a barlangszínházban: Pécsi Balett (Couperin: Etűdök No. 2.; Szőlősy A.: Oly korban éltem...; Kodály: Felszállott a páva).

Júl. 7-én 18 órakor: Szt. Mihály templom, győri filharmonikusok és kórusok (M. Haydn: Vespera; Kodály: Psalmus Hungaricus, Simándyval; vez.: Sándor János).

Júl. 8-án 18 órakor: Dóm, Kovács E. és Szamadó Gabriella orgonahangversenye.

Júl. 11-re hirdették az Építők Közp. Művészeggyüttesének műsorát: *júl. 12-én* volt a Soproni Szimfónia, dr. Friedrich Károly vetített képes műsora (közreműködik a V. Tanács Fúvószenekara). Kiállítások: a Festőteremben Soproni Horváth József képei, halálának 10. évfordulóján; a Múzeum közp. épületében Liszt F. emlékkiállítás; a pedagógus klubkönyvtárban a szövetségi ipar kiállítása; a Művelődési Központban a Soproni Szőnyeggyár kiállítása és a III. Virágkötészeti kiállítás. — A sportot a jún. 26. és 27-i „Nemzetközi kosárlabda mérkőzés” képviselte. — Az Ünnepi Hetekre vonatkozó kritikákat a megyei könyvtár munkatársai külön címszó alatt gyűjtik (Szabó Kálmán városi könyvtárvezető közlése).

3 Vö. Nagy Alpár: Kodály Zoltán és Sopron. SSz XXV, 44.

4 Nemesak a templomok befogadóképességéről, de a hangversenylátogatók pontos számáról sincsenek adataink. A Hazafias Népfőnt értékelésében 16 előadás 16 000 résztvevőjéről beszélt. Sportrendezvényeken 5 000, kiállításokon 10 000, „egyéb rendezvényen” 10 000, összesen 41 000 a résztvevők száma. A városban 65–70 000 vendég járt, 300 belföldi és 22 külföldi különbusz volt, különvonat 2, 1200 fővel. A szállodák forgalma valamelyest nőtt, idén 2020 a belföldi vendégnapok száma és 1241 a külföldieké. A vendéglátás forgalma a Kékfrankos vendéglo átalakítása miatt kissé lemaradt, egyéb téren a tavalyinak 124 százalékát is elérték az Ünnepi Hetek alatt.

A templomot zsúfolásig megtöltő hallgatóság mindkét nagyszerű hangverseny után néma maradt. Még jó, hogy utat engedett a távozó művészeknek. Vajon mi ennek az oka? A magyarázatot a múltban találjuk meg. Jó egy évtizede a Szent Mihály templombeli hangversenyek előtt pap tartotta az ismertetőt, s külön hangsúlyozta, hogy ne tapsoljunk az „isten házában.” Ez a kívánság nem talált süket fülekre az idősebb nemzedék körében, hiszen szerintük ott még a hangos beszédet is kerülni kell. Tetszésnyilvánítás csak akkor van, ha azok a fiatalok alkotják a többséget a nézőtéren, akik az ilyen régi reflexekről mit sem tudnak. De azért mindenki érzi a helyzet fonákságát. A rendezőségnek kell néhány okos szóval bejelentenie, hogy nem szentségtörés a taps. A művészetet, a művészeket becsüljük meg vele.

Zajos tetszésnyilvánításban nem volt hiány a barlangszínház előadásain. A Fideo nagyon szépen hangzott még akkor is, ha az előadás maga nem volt mindig egyenesen magas színvonalú. Mindenképpen hasznos megoldás egy helybeli kórus szerepeltetése, mint ahogy a győri irodalmi színpad segítségével is az a görög tragédiákban. A rabok kórusát erősítette egyrészt a hajdan itt raboskodók emléke, másrészt az, hogy soproniak énekelték. Nemcsak anyagilag előny, hanem példamutató a lelkesedésben is, amit aligha várhatnánk el egy hahnizó hivatásos statisztériától. Ellenben az anyaintézmény elzárkózása miatt szölisták és színészek egyenként való szerződése s az Antigonének és az Oidipusz királynak valami hasonló okból fordított sorrendben történt előadása nem megnyugtató a jövőre nézve. A nagy színvonalbeli különbség a tavalyival szemben az idej Oidipusz javára, vagy a sem hangban, sem fel fogásban nem megfelelő Antigoné nem záloga egy állandó és egyenes fejlődésnek, mely az újdonság varázsának elmúltával egyedül biztosíthatná a barlangszínház tartós sikerét.

A díszletek színvonala is egyenesen. A Fideoé jónak mondható. Oidipusz király mozgástere kiváló, de az áldozati oltár nemcsak kopott, hanem arányaiban sem szerencsés. Telitalálattal viszont az Antigoné díszlete. Az amúgyis lenyűgöző természetes környezetet és okosan alkalmazott fényhatásokat a nyomasztó félelmességig fokozó óriási sziklalap, láncain függve, végzetként nehezedik színpadra és nézőtérre egyaránt.

Nem kétséges, hogy a görög tragédiának és egyes operáknak (elképzelhető itt a szegedi Norma és Nabucco és talán az Aida is) különleges és jó színteret talált az intéző bizottság. Sokkal kérdésesebb a balett helyzete. A hátsó sorokból, ahonnan az egész történés egy pillantással áttekinthető lenne, a nézőtér alacsony lejtése nem biztosít túlságosan jó rálátást a színpadra, ami pedig a táncok élvezéséhez elengedhetetlen. A táncjátékok rendezői nem tudták még birtokba venni a teret, amit a Pécsi Balett egyes szólótáncosainak váratlan elmaradása csak nyilvánvalóbbá tett. Ennek ellenére, mint azt a Hazafias Népfrent értékelése leszögezi: „kitűnőek voltak a balett-előadások. Mindkettő nagy erkölcsi és anyagi sikerrel is zárult. A Pécsi Balettet rendszeres szereplővé kell tenni.” Az utóbbival mi is egyetértünk.⁵

Nem sok jót mondhatunk el a kiállításokról. A különben nagy élményt nyújtó Horváth-emlékkiállítás a terem ridegsége, a még mindig nem elég jó világítás, sőt bizonyos tekintetben a képek válogatása és elrendezése következtében sem nyújthatta idegenek számára azt, amit Horváth József művészete számunkra jelent.

A tavalyi virágkiállítás jobban sikerült, az ideinek volt bizonyos kapkodó jellege, amit a japán résztvevő lemondása is okozhatott. Kár, hogy a szép virágok a hirtelen beköszöntött meleg miatt oly gyorsan elhervadtak.

A Szőnyeggyár bemutatója rendezésből jeles, a jegy ára viszont kissé magas volt. Egyáltalán nem sikerült a szövetkezetek „seregszemléje”. A tárgyak évek óta visszaköszönnek az embernek, s egyre kisebb területről. Csak a belépő ára emelkedik. Vanak akik még emlékeznek az 1949. évi „A soproni ipar 100 éve” című kiállításra, eh-

⁵ Az idézet a Soproni Ünnepi Hetek értékeléséből való, mely a Hazafias Népfrent 1971. szept. 11-i elnökségi ülésén hangzott el. Forrásaim voltak még az ellátásra és idegenforgalomra a Sopron V. T. VB. Kereskedelmi Csoportjának jelentése (18 373/1971. sz.); az egyes rendezvényekre: Zárójelentés az 1971. évi S. Ü. H-ekről (összeáll.: Hasznos L., 1971. aug. 10.); a közlekedésre: Illosvay Zsigmond közlése (VIII. 25.); a nagycenki vasútra: Lovas Gyula írásos közlése; az időjárásra Pödör János közlése (IX. 14.).

hez már hasonlítani sem lehet a mostani kis bemutatót. Megjegyzendő, hogy évekkel ezelőtt még az összes kiállítás jegyeit egy blokkon (akár előre is) lehetett megvásárolni, aztán egyre több színhely önállósította magát, most pedig már mindenütt külön kéri az obulusokat. Azt a régi módszert nem elsovasztani, hanem inkább fejleszteni kellene: bevonni abba a múzeumokat is.

A sportot mindössze egy megvalósult rendezvény, az egyébként közönségikert aratott kosárlabdatorna képviselte. Sokan hiányolják a lóversenyeket. Nem lehetne valami lovastúrát ideirányítani, Nagycenk érintésével, Széchenyre emlékezve? A Szabadság körüti autó- vagy motorversenyek megrendezésének igen sok az ellenzője s joggal, mert a pálya veszélyességén kívül nagy hátrány, hogy nagy kiterjedésű lakott területet zár el félnapokra a külvilágtól, még a mentőautótól is megfosztva az Alsó Lővérek lakóit.⁶

A könnyűzenét az erre vágyó közönségnek az OKISZ Textillabor zenés, műsoros divatbemutatója szállította. A zárójelentés szerint itt „főleg a tánczene dominált, jeles táncdalénekesekkel, mert a divatbemutatót csak néhány ruhadarab jelentette.”⁷

A kimondottan szabadtéri rendezvények közül elsőnek a Haydn-kerti kosztümös hangversenyt említem, mely az értékelés szerint „nagyon kedves volt, azonban felül kell vizsgálni, hogyan lehetne itt valami újat hozni. Talán a helyszín változtatásával?” Véleményünk szerint ennek a műsornak zeneiskolai vizsgahangverseny jellege van, s ebből következik minden nehézsége is. Jutalomszabadságról visszahívott növendékek szerepelnek nyaralni vágyó (vagy didergő) rokonaik, ismerőseik előtt, azt bizonyítva, hogy aki kisebb, az nem tud még olyan jól zeneélni, mint aki már sokat gyakorolt és sikkesen mozog a kosztümben is. Megvan ennek a maga hangulata, kedvessége, sőt varázsa is azon a helyen, ahol történik, de nem akkor, amikor történik. Inkább úgy május vége felé lenne célszerű. Kívülálló számára (legyünk őszinték) zenei élményt keveset nyújt. Ezen összekötő szöveggel és határozott műsor-elképzeléssel lehetne segíteni. Nem ártana úgy összeállítani a számokat, hogy azok egy szerző vagy egy gondolat köré csoportosuljanak Haydn-kortársak zenéje kosztümös növendékek előadásában, a kortársakat magyarázó-ismertető szöveg kíséretében helytörténeti értelmet adna egy ilyen hangversenynek. Századok házi muzsikája, zenelecke, éneklecke Rauchra és Lisztre emlékezve, nem zárja ki a kezdők szerepeltetését, hiszen régen sem játszott mindenki művészi fokon.⁸

Az ünnepélyes nyitás és a záróakkord: a Soproni Szimfónia (ennek lényege az a jól bevált vetítettképes remeklés, mely – újra és újra felrészített anyaggal – hosszú évek óta hirdeti Sopron szépségét) évről évre megisméltendő küzdelem a technikával, az akusztikával és a nyártól szétzilált együttesekkel. Sajnos nem gondoskodtak a Beloiannisz tér újrakövezése előtt megfelelő hangosító és világosító berendezések s egy irányító és kapcsolóhelyiség kiképzéséről. Így beláthatatlan ideig megint csak a zsonglörködni kényszerülő szerelők és szereplők előre ki nem számítható szerencséjén múlik egy-egy ilyen rendezvény sikere. És az időjárás.

Voltak már szerencsés évek, mikor az Ünnepi Hetek idején jóformán szemernyi eső sem esett, és az esti órákban zavartalanul működhettek a zöldvendéglők, de az általános tapasztalat inkább az (s ezt erősíti meg a helybeli meteorológia is), hogy július eleje még beleesik a Medárd-időszakba. Éppen ekkor valószínűbb a változó-kony, hideg idő, mint az igazi nyár.⁹

6 Vö. a „Kisalföld” tudósításait a legutóbb rendezett motor- és autóversenyekről, a tragikus balesetekről és egy olvasói levelet a lakóterület elzártságáról.

7 Ha erre a rendezvényre szükség van, talán a Ruhagárral kellene még kapcsolatba hozni.

8 A hatvanas években „Századok muzsikája” címmel rendezték ezeket a hangversenyeket, de a műsort akkor is a szerepeltethető növendékek éppen kéznél levő repertoárja határozta meg. A jövőben már a tanév elején kellene kialakítani a műsort és évközben többször is kipróbálni.

9 Pödör János meteorológus közlése. Az időjárásra vonatkozó anyag visszamenőleg megvan az egyetemen, de összeszedése kutatómunkát igényel. Szívesen vállalkoznának előrejelzésre, ha ezt kéri tőlük. Meg kellene oldani viszont a fertőrákosi kőfejtő barlangszínházi részében a hőmérséklet és a páratartalom rendszeres mérését.

A közlekedésben mindenesetre erre kell számítani. Ha Fertőd nem vonja el az autóbuszokat, akkor csak egy nehezebb kérdés marad: a barlangszínház megközelítése. Idén ezt már lényegében megoldották. Jó lenne azonban, ha a buszok nemcsak a végállomásig szállítanák a közönséget, hanem színházi egyes, színházi kettesként tovább is.¹⁰

Tulajdonképpen miért is vannak nyáron a Soproni Ünnepi Hetek? Az öntevékeny művészeti csoportok számára ez a legkevésbé kedvező időszak, mert a diákokat nehéz vagy éppen lehetetlen összetartani, a felnőttek pedig erejük végére értek. Művészi szempontból szinte jó a kissé hűvösebb idő. Rossz elgondolni, mi lett volna a színvonallal, ha előbb köszönt be a kánikula. A barlangszínház májustól októberig alkalmas előadások tartására, a színhelyek javarésze ugyancsak. A hivatásos művészek inkább tudnak együttesként megjelenni idény végén, esetleg elején, mint éppen nyáron. Az az idő már elmúlt, mikor még a határsáv-kezdőművészek vonzották ide a látogatókat. A Vendéglátó Vállalat és a kereskedelem nyilván fel tud készülni más időszakokban is a bizonytalan létszámú idegen fogadására, akiket a szállók, a turista tábor, a város és környéke turistaszállói és a fizetővendégszolgálat el tud helyezni iskolaévben is. (Illetve nyáron se tud elhelyezni: az Ünnepi Hetek értékelése foglalkozik azzal, hogy égetően sürgős az idényszállóda létesítése.) Az ilyenfajta akciókban a diákkollégiumok inkább csak az ötvenes években játszottak szerepet.

A legalkalmasabbnak a május vége látszik, de ezt csak évekre visszamenőleg és az összes körülmények gondos mérlegelésével lehetne megállapítani. Addig is azonban változtatni kellene azon a felfogáson, ahogyan a propagandát kezeljük. Az értékelés, bár több helyen is megemlíti a hiányosságokat, végeredményben mégis azt állapítja meg, hogy „a propaganda munka jobb volt minden eddiginél.” S ezt láthatólag a nyomtatványok nagyobb példányszámára s a nagy sikerűnek tartott sajtótájékoztatóra alapozza. Ugyanakkor nem vesszük észre, hogy mennyire lemaradtunk a figyelem felkeltése terén, még akár Kőszeghez képest is. Nem szabad elfordulnia annak, hogy egy szívós természetű budapesti ember hetekig járjon a főváros összes idegenforgalmi illetékese nyakára, hogy megtudja, mi a Soproni Ünnepi Hetek műsora, s végre egyetlenegy helyen tudjanak csak mutatni neki egy szál féltve őrzött tájékoztatót, azt a kis szórólapot, melynek adatai addigra már részben elavultak. Kérdezhetnénk: miért nem írt az illető egyenest Sopronba? — Írt, de nem kapott választ...¹¹

„El kell érünk, hogy a Soproni Ünnepi Hetek megkapja a maga méltó helyét — nem minálunk —, hanem a nyári rendezvények sorában” — állapítja meg a Hazafias Népfront értékelése. A cél helyes, de azért nálunk is van még tennivaló. Ahhoz, hogy a közönség minél szélesebb köre érezze magáénak ezt a rendezvényt jó lenne egy olyan híradót sokszorosítani, mely az Ünnepi Hetek és a Soproni Szüret idején naponta, máskor alkalmyszerűen jelenne meg, s a közönség észrevételeitől kezdve a műsorváltozásokig mindenről tájékoztatná az érdeklődő sopronit és a vendégeket egyaránt.¹²

Helyes, hogy városimertető sétákat indítunk, de indíthatnánk olyan mikrobuszjáratokat is, melyeken a vezető által kezelt magnó szolgáltatná az akár több nyelvű ismertető szöveget.¹³

10 Illosvay Zsigmond közlése szerint 288 retúrjegy fogyott el elővételben a barlangszínház rendezvényeire. Előadásokként 5 mentesítő járat volt, tehát egyelőre még kevesen vásárolták meg elővételben az autóbuszjegyet. A Volán elképzelhetőnek tart olyan megoldást, hogy az előadás jegyéhez perforálással kapcsolnának oda és vissza szóló szelvényeket. Ezeket a jegyeket a vásárló vagy kéri vagy nem. Az el nem adott szelvényekkel a pénztáros elszámol.

11 Kézdy Pál budapesti mérnök esete (saját közlése szerint).

12 A rendszeresen megjelenő, de szinte kizárólag csak adatközlő Soproni műsorból (milyen jó, hogy van!) is ki lehetne fejleszteni. Kérdés, sokszorosítva nem gyorsabb-e?

13 Illosvay szerint erre megvolna a lehetőség. A mikrobusz egyébként — propaganda és újdonságok nélkül is — elég szép forgalmat bonyolított le. Június 28—júli. 15-e közt 86 járatán 4 898 jegyet adtak el.

Javasoljuk, hogy a legközelebbi sajtótájékoztatót a pécsiek példájára Budapesten, a Fészek klubban vagy más alkalmas helyen tartsák, ahová a legilletékesebbek is könnyen eljuthatnak. S ne sajnálják ott a tiszteletjegyeket azoktól, akik — ha esetleg nem is mindjárt —, de később bizonyosan szószólói lennének az Ünnepi Hetek ügyének az egész ország előtt.¹⁴

Sok mindentről lehetne még beszélni, s másoknak bizonyára jobb javaslataik vannak. Ez az írásban és szóban gyakran megnyilatkozó tény is jelzi, hogy közügy nálunk ez a rendezvény. Ki így, ki úgy látja jövőjét, egy azonban, azt hiszem, egészen világos: előrelépés most már aligha lehetséges tudományos alaposságú felmérés, közvéleménykutatás és egy olyan színházi szakember nélkül, aki nemcsak szívvel-lélekkel, hanem megfelelő hatáskörrel is intézhetné rendezvénysorozatunk egyre inkább szerteágazó ügyeit.¹⁵

MEGEMLEKEZÉSEK

Fogarassy László:

Traeger Ernő
(1887 — 1971)

A „Gyorsírók és Gépírók Lapja” közzétette a soproni népszavazás történetéből is ismert dr. Traeger Ernő nekrológiáját (XXI, 1971, 107–108, írta Z. D.), amelyben elsősorban a magyar gyorsírás területén végzett tevékenységét méltatta. Traeger Ernővel Sopron sorsdöntő napjainak egyik szemtanúja, sőt aktív szereplője távozott el az élők sorából, ezért mi is kötelességünknek tartjuk méltó módon búcsúztatni.

Dr. Traeger Ernő 1887. október 27-én Pinkafőn (ma Pinkafeld, Burgenland) született német–magyar nyelvű evangélikus családból. A népiskolát a Vas megyei Koltán, a gimnáziumot Sopronban végezte, majd a budapesti és kolozsvári egyetemen jogot hallgatott. Diplomája megszerzése után 1912-ben Bécsben a császári és királyi közös pénzügyminisztérium szolgálatába lépett, a monarchia felbomlása után pedig Budapesten töltött be különböző minisztériumi, miniszterelnökségi magas beosztású tisztségeket. Villani Frigyesnek a soproni népszavazásról és az osztrák–magyar határmegállapításról szóló könyvéből tudjuk, hogy dr. Traeger Ernő 1922-ben miniszterelnökségi osztálytanácsos és a magyar határmegállapító biztos helyettese volt: „Főleg az adatgyűjtéssel foglalkozott és a propozíciók szakszerű kidolgozását vállalta. Ezzel fölötté értékes munkát végzett, melyet a bizottság entente tagjai is elismertek. Távollétem alatt mint állandó helyettesem céltudatosan vezette a (magyar) delegációt. Fáradhatatlan munkásságával nagy mértékben hozzájárult az elért eredményekhez” — írja róla Villani. Missuray-Krúg Lajos pedig közismert könyvében azzal a kommentárral tette közzé fényképét, hogy nagy érdemei vannak a soproni népszavazás előkészítése körül. A második világháború után feltámadt Ausztriában akadtak történészek, akik csodálkoztak azon, hogy Traeger Ernő önzetlen munkásságát Sopron védelmében élete alkonyán nem méltányolták. Így például Körber egykori osztrák miniszterelnök volt titkára, Ernst Trost (Das blieb vom Doppeladler. Auf den Spuren der versunkenen Donaumonarchie. München 1969, 79). Azoknak viszont, akik renegátnak tekintették, Traeger Ernő azt mondhatta, hogy ha ő az, akkor Aulich Lajos, Vetter Antal, Damjanich János és Petőfi Sándor társaságában van. A német

¹⁴ Ezt Sopron barátai közül többen is javasolták.

¹⁵ A zárójelentésben is: „Az Intéző Bizottság munkáját egy főhivatású színházi szakemberrel kellene megerősíteni...”

tudomány és irodalom kitűnő ismerője, aki ismerte Herdernek a magyarságot eleve elparentáló jóslatát, nem Herderre, hanem Petőfire hallgatott:

„Ha nem születtem volna is magyarnak,
E néphez állanék ezennel én.
Mert elhagyott, mert a legelhagyottabb
Minden népek közt a föld kerekén.”

1944-ben megjelent „Civitas Fidelissima” c. verseskötete a német megszállás évében azoknak is szól, akik szívesen látták volna a Volksbundban, s ahová nem ment. Es mégis, 1945-ben akadt valaki, akinek intézkedésére mondvacsinált politikai vád

ürügyén letartóztatták. Két évig volt vizsgálati fogságban, míg végre a népbíróság bűncselekmény hiányában felmentő ítéletet hozott. Ezután tíz évig munkásként kereste kenyerét és nyilván úgy érezte magát, mint Plátó Madách falanszterében. 1957-ben nyugdíjba ment és a Gyorsíró Szövetségnek lett munkatársa. Irodalmi tevékenységéről megemlékezett az Irodalmi Lexikon harmadik kötete. Azonfelül számos, haláláig meg nem jelent kézírata az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárájában van, ahol a kutatók rendelkezésére állanak. Házassága gyermektelen maradt.

Utolsó éveit Felsőgödön, Táncsics utca (ma Lenkey u.) 12. szám alatti szerény lakásában töltötte megértő és a sors változásait nagy lelki erővel viselő feleségével. Hetenként egyszer-kétszer bejárt Budapestre, hogy a Gyorsíró Szövetség Bátya utcai helyiségeiben ellássa funkcióját, amíg korával járó betegeskedése otthonához nem kötötte. 1971. február 15-én halt meg Vácott, a kórházban. Földi maradványait kívánsága szerint elhamvasztották és a budapesti Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra. Vele majdnem egy idő tájban költözött el az élők sorából Pinkafőn lakó nővére is.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Papp István:

Földes Mihály: A tűztorony új fiai.
Budapest, Kossuth Kiadó, 1970, 286 p.

A szerző modern történelmi regényt írt három 1919-es soproni forradalmárról és mártírjáról, középpontba állítva Entzbruder Dezső szimpatikus, robbanékony egyéniségét és életútját. Tette mindezt úgy, ahogyan mai fiatalok számára írni kell. Könyved stílusa, pergő és fordulatokban gazdag cselekménye, megkapó atmoszférája van a könyvnek, s reméljük mindezt sok fiatal (és nemcsak soproni) „felfedezi”.

„Hetek óta hiába fagattunk valakit, pedig ha megszólalna az illető...” – ez a sokat sejtető mondat báró Lehár Antal ezredes szombathelyi főhadiszállásán hangzott el 1919 augusztusában. S ez a „valaki” Entzbruder Dezső tanító, volt császári és királyi főhadnagy. Szovjet-Oroszországot megjárt forradalmár, a Soproni Direktórium volt tagja és katonai biztosa. A magyar kommünt levették, mindenütt tisztí különítmények garázdálkodtak, hajtóvadászatokat rendeztek a levett forradalom országos és helyi vezetői ellen. Entzbruder és két mártírtársa – Bors László és Salzberger Sándor – vállalták sorsukat, és közben hőökké magasodnak előttünk, de mindvégig egyszerű emberek maradnak.

A történelmi ihletésű regény cselekménye egyetlen párbeszéd keretében pereg. Az egyik partner bizonyos Hella Wildhmahr (aki azért jött Szombathelyre, hogy Lehár ezredest megnyerje Habsburg Károly exuralkodó restaurációs terveinek), a másik a fiatal Entzbruder. Hella és Dezső egész napot betöltő párbeszéde – inkább szópárbaja – tulajdonképpen ez a könyv tartalma. S közben kibomlik előttünk egy nagy ívű, vágató élet Sárvártól Pápán, Szovjet-Oroszországon és Sopronon át Szombathelyig: a kezdettől a végig.

A párbeszéd teljes fegyverzettel és nyílt sisakkal folyik, mindkét fél bevet mindent. Hella a rafináltságot és ködös ígéretést, szinte megcsillantva ezzel Entzbruder előtt a szabadulás, elvtársai megmentése és az élet lehetőségét. Dezső a tudatos forradalmár lobogó meggyőződését, logikai kvalitásait, az ügy és elvtársai iránti feltétlen hűséget. „Reggeltől estig mérköztem egy férfiasan szép fiatalemberrel. Ragyogó harminc évem minden fegyverét bevettem ellene. Izgalmas drámát éltem át: hatása az idegemben marad mindörökre” – így summázza Hella a párbeszéd mérlegét. Entzbruder végkövetkeztetése a következő: „Márciustól augusztusig egyetlen rohanás volt az életünk. Forradalom és ellenforradalom, közben szociális alkotások hosszú sora!” Tegyük hozzá mindehhez: Lehár ezredes megbízottja egyetlen kérdésre sem kapott választ, nem tudott meg semmit a forradalmár állítólagos „titkairól.” Entzbruder méltó ellenfélnek bizonyult.

Entzbruder Dezső gazdag életútjának vázlatát már tisztázta helytörténetírásunk, és joggal állíthatjuk, hogy mindez közismert. Földes könyvének elolvasása után mégis az az érzésünk, hogy jelentősen gazdagodott, teljesebb és színesebb lett bennünk a korábban kialakult Entzbruder-portré. Közelebről megismerkedhetünk a forradalmárrá érés érzelmi és értelmi motívumaival, egy fiatal értelmiségi életútjának fordulópontjaival. Nevezetesen: a sárvári gyermekévek élményeivel, a pápai tanítóképzős első sikereivel, a háború és hadifogság kijózanító és élesebben látató képeivel, majd az egész életutat betetőző forradalommal. Hősünk 1918 elején főhadnagyként érkezik vissza Sopronba, és valósággal beleveti magát a két magyar forradalom sodró áradatába. S a magyar tizenkilenc rohanó eseményei kész forradalmárrá érlelik: tudja miért és mit kell tennie.

Ismeretes, hogy a fiatal forradalmár-tanító – nyelvismerete mellett – tehetséges zongorista volt. Játékának varázsa volt, értett e nemes hangszer nyelvén, érezte minden rezdülését. Lehár ezredes ismerte a fogoly Entzbruder szenvedélyét és fogékony-

ságát a zene iránt. Hella kérésére zongorához parancsolta, hogy rögtönözzön. Kínzások és hetek óta tartó vállalat után most még zongorázzék is! Meggyötört kezei nem akarnak engedelmessé válni, agya tiltakozik a kínzók újabb fogása ellen. Pedig hogy szerette és szereti még mindig a zongorát. Hella biztatására, kérő tekintetére már-már engedelmessé válna — leült a billentyűsor elé. A könyv szerzője remekül oldotta fel ezt az ellentmondásos epizódot: „...leütötte a szubkontra oktávák legmélyebb hangját, s egyetlen füllé alakulva hallgatta a hosszan elnyúló, bűgő hangot. Ilyen a hajók ködkürtje és az óceánjárók búcsúszirénája, amikor a távoli út megkezdődik... Apránként elenyészett a hang... Entzbruder felállt, nyomasztó csend támadt! Nem tehetett mást, a maga módján tiltakozott kínzóinak rafinált fogása ellen.

A könyv lapjai hűen követik egy végső számadásra készülő ember vallomását, aki tudatosan kereste és vállalta helyét a történelemben. Rövid életének, tevékenységének csomópontja Sopron volt: ide vonult be katonának 1914 őszén, ide érkezett vissza 1918 elején, itt lett igazán forradalmárrá. A szerző sorai Sopron és Entzbruder kapcsolatáról ide kíváncskodnak: „... úgy hatott rá a nyugtalan város, mint egy hatalmas képcsarnok, amelynek minden egyes vásznát kiváló művészek festették... megbámulta a Tűztornyot, mint mindenki, aki először kerül az ősi városba... Dezső azonban nem lett volna muzsikus, ha nem érzi ki a város köveiből a zenét, üde levegőjéből a költészetet... Sopron élete végéig az ő városa lett.” Tegyük ehhez hozzá, hogy ez fordítva is így igaz. Egyénisége, munkálkodása és bukása is összeforrt a várossal.

A könyv tisztelgés is 1919 emléke, hősei előtt, akik mertek élni a felgyorsult társadalmi fejlődés kínálta lehetőséggel és nemzeti történetünk egyik dicső korszakának úttörő harcosai voltak. Tettük — tanulságaival együtt — napjainkig ható erő maradt.

Történettudományunk (és a soproni helytörténetírás is) az elmúlt években sokat tett annak érdekében, hogy e nagyszerű korszakot a történelmi valósághoz hűen és jelentőségének megfelelően értékelhessük. S ami különösen jelentős, hogy az igényes monográfiák és forráskiadványok mellett e korszak több jeles alakjáról (Károlyi Mihály, Kun Béla, Szamuely Tibor, Landler Jenő, Stromfeld Aurél, Latinca Sándor) jelent meg szépen megírt és tárgyilagos kiadvány. Földes Mihály regényét méltán sorolhatjuk ezek közé.

Mollay Károly:

**Scheiber Sándor: Magyar-zsidó Oklevéltár XIII. kötet.
1296—1760. Budapest 1970. 525 lap + 2^{hasonmás}**

Tavaly ismertettük a Magyar-zsidó Oklevéltár 1969-ben megjelent XII. kötetét (SSz. 1970, 287–8), az év végén a szokott rendszerességgel máris megjelent Házi Jenő, Kubinyi András és Zsoldos Jenő közreműködésével Scheiber Sándor szerkesztésében a XIII. kötet. Előzőként a szerkesztő Kohn Sámuelnek (1841–1920), az okmánytár elindítójának leveleiből közöl 52 tudománytörténeti szempontból használható darabot, bevezetesként pedig Csillag István „Régi zsidó orvosok és kórházak Magyarországon” címmel értekezik, megemlítve többek között a XV. századi soproni zsidó kórházat, helyesebben ispotályt (*Judenspital*). Maga az oklevéltár javarészt (76–493. lapok) XVIII. századi kiadatlan anyagot tartalmaz, de a középkori anyagban is van eddig közzé nem tett levéltári anyag, különösen az első soproni bírói ítéletkönyvből (*Gerichtsbuch*). A XVIII. századi anyagból (1703–1760) elég sok vonatkozik Sopronra, továbbá még 31 Sopron vármegyei településre, de elég sokat találhat benne a Buda, Pest és Pozsony városok történetével, más magyarországi települések múltjával foglalkozó kutató. Tárgytörténeti szempontból is az előző kötetekhez hasonlóan változatos a közölt anyag. Nyelvi szempontból főleg latin és német nyelvű szövegek váltakoznak a kötetben, éppen ezért tanulságos a szili, kapuvári és csornai vargamestereknek 1757-ben Sopron vármegyéhez benyújtott és erősen rábaközi nyelvjárásos folyamodványa (475. sz.). Országos viszonylatban a zsidókra 1748-ban kivetett fejadót

összesítő táblázat (Sopron vármegyében 1313 fő 2626 forinttal), valamint az 1749-ben megajánlott türelmi adót tartalmazó kimutatás (Sopron vármegyére a vegyes bizottság kivetett 3200, a zsidók megajánlottak 1950 forintot), a magyarországi zsidók összeírása foglalkozás, ill. társadalmi helyzet szerint (Sopron vármegyében 1946 fő; 25 fő földesura külföldi) tanulságosak (160., 261. sz.). Valóságos szociográfiát tartalmaz a 423. sz. irat: a nagymartoni (Mattersburg) és a kismartoni (Eisenstadt) zsidó hitközség vallomása arról, hogy a névvel, foglalkozással megjelölt hitközségi tagok mennyi adó fizetésére képesek. A szövegek közlése és regesztázása általában helyes, néhány megjegyzést mégis kell tennünk. A 247. sz. iratban *Schawink* nyilván téves olvasat a *Schawnik* 'Styávník' (Trencsén vm.) helyett. A 282. sz. irathoz fűzött jegyzetben az irat „sein weib als waisen gehaiset” kitételével kapcsolatban ezt olvassuk: „helyesebb lenne *geheurathet* kifejezés”. A *gehaiset* 'gehäuset' ugyanis ritkábban adott szinonimája a *geheiratet* szónak. A 327. sz. iratban *gekausete* nyilván téves olvasat a *gekauffete* helyett. A 353. sz. iratban a „tonnen hönig” nem 'egy mázsa méz', hanem 'egy hordó méz' (helyesen a 486., 501. sz. iratban). A 424. sz. irat *fabricant* szavát még nem értelmezném 'gyáros'-nak (1754). A többé-kevésbé bajor-osztrák nyelvjárásos szövegekben az asszonyok családneve férjükéből *-in* képzővel képződik: a magyar nyelvű regesztákban a magyar nyelvhasználatnak megfelelően e képzőnek el kell maradnia, különben helytelen névalakok jönnek létre (vö. például az 540. sz. iratban: „frau Theresia *Trillerin*”, a regesztában *Trillerin* Terézia a *Triller* Terézia asszony helyett stb.). A közölt levéltári anyagban számos értékes helynévi adat található. A német nevek közül van ma már ismeretlen is. A helymutató ezekre külön címszavakban utal, kimaradt azonban *Braff* (280. sz.), *Catt* 'Csát', *Deth* 'Tét', *Schatsch* 'Csaca', *Vantschitz* (280. sz.), *Warien* 'Várna' (Trencsén vm.). A tárgymutatóból kimaradt bárány, borjú, birka, csirke, hús (503. sz.); jutalom talált pecsétgyűrű beszolgáltatásáért (530.); kecske (503.); kereskedőjel, monogram (550.); körülmetélés (503.); lúd (503.); mázsa (488., 491., 496., 538.); prém (289.); pulyka (503.); zsidók áttérése (473., 545.); zsidók megadóztatása (99., 101–2., 104., 107., 108., 111., 114., 119., 124., 133–4., 137.).

Kovács József László:

Mollay, Karl: *Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin (1439–1440)* Wien, Österreichischer Bundesverlag 1971, 95 lap.
(Wiener Neudrucke, hg. von Herbert Zeman, Bd. 2).

A Wiener Neudrucke, tekintélyes osztrák forráskiadványsorozat, szerencsés kézzel sorolta kiadványai közé Kottanner Jánosné emlékiratait, olyan sorozat tagjául választva, mely céljaul a legjelentősebb osztrák vonatkozású kéziratok kiadását és fontos nyomtatványok újranomását jelölte meg.

Az első német női emlékirat azért is helyet kaphatott ebben a sorozatban, mivel a soproni születésű Wolfram Ilona (akinek első férje az 1431-ben elhunyt Székeles Péter soproni polgármester volt) 1432-ben atyja, a bécsi városi tanács és a bécsi domprepost hozzájárulásával a nála jelentősen fiatalabb Kottanner Jánoshoz ment feleségül. Így a kézirat bécsi asszony munkája is, osztrák vonatkozású sorozatban is megjelenhet, s mint évszázadokon át sokszor párhuzamos történelmünknek, ebben az esetben is számos közös vonatkozása van. A Wiener Neudrucke kiadványainak ke-retterve a XI. századtól Frau Ava verseitől a XVII. századi Ungarischer oder Daci-anischer Simpliessimuson át a Csokonai költészetében is szerepet játszó Aloys Blumauer műveinek kiadásáig számos más magyar vonatkozást is magában foglal. A közös találkozáspontok a későbbiekben talán azt is lehetővé tehetnék, hogy más – magyar és osztrák szempontból egyaránt fontos – kéziratok helyet kapjanak a sorozatban, pl. a XVII. századi soproni Faut Márk humanista történeti kézírata Sopron és környéke egy évszázadáról.

Mollay Károly előzetes munkálatai alaposan előkészítették a Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottanerin előttünk fekvő szövegkiadását. Elsőként a Soproni Szemle 1957. évfolyamában megjelent Kottanner Jánosné és naplója c. tanulmányt említjük, mely a kérdés addigi részletes, alapos összefoglalása. Ezt követte a következő évfolyamban két kiegészítés, az egyik a Piloty Ferdinánd festményéről készült kórajz közlésével, a másik egy válasz *Az olvasó kérdez, az olvasó közöl* rovat kérdésére, melyben a szerző megcáfolja azt a XVIII. században keletkezett tudálékos helytörténeti mendemondát, amely szerint az országot elhagyó királynő a koronát elrejtette volna Mihályiban. A jelenlegi kiadás előzményei közé tartozik az Arrabona 1965. évi kötetében megjelent újabb német szövegkiadás és az ezzel egy évben, a Soproni Szemlében olvasható fordítás. Ennek előszavában Mollay megállapította: „az emlékirattal kapcsolatos kutatások egy közel 120 évvel ezelőtt megjelent, ma már elavult kiadásra támaszkodtak.” Csupán érdekességet jelent a Gerhard Eis és P. Rainer Rudolf Altdeutsches Schrifttum im Nordkarpatenraum-ban 1960-ban megjelent szemelvény, melyről Mollay több helyen is megjegyzi, hogy semmi köze nincs a címben rögzített területhez.

A Wiener Neudrucke sorozatban 1971-ben megjelent szövegkiadás előszava rögzíti a két elszánt asszony, Erzsébet királynő és a szolgálatában álló Kottanner Jánosné történelmet formáló szerepét. A 31 éves királynő orvosai jóslatára fiút vár, nem akar hozzámenni a 16 éves lengyel Ulászlóhoz, ezért rábírija udvarhölgyét, hogy 1440. február 21-ről 22-re virradóra az erősen őrzött Visegrádról a koronát rabolja el. Már az előszó is rögzíti, hogy az 1450 körül készült történeti emlékirat bajorosztrák jellegű nyelvjárási színezetével a történeti prózai értekező irodalom jeles teljesítménye. A gondos szövegkiadást szövegkritika, glosszárium, név- és tárgymutató, jegyzetek és a kérdés egész történetét, továbbá összefüggéseit érintő utószó követi. Az utószó megemlékezik a bécsi egyetemi tanárról, Johann Ladislaus Endlicherről, aki a szöveget először, részben modernizálva kiadta, felhasználva az addigi szakirodalmat, az első, töredékben maradt oldalakat azonban nem egészítette ki. Ezt belső filológiai érvekre alapozva meggyőző szövegkiegészítéssel Mollay Károly már az 1965. évi győri kiadásban elvégezte. A kiadványt követő irodalomból Mollay Károly Karl Uhlirz 1898-as tanulmányát emeli ki. Ez a tanulmány tisztázta Kottanner János személyét, és itt olvasható az emlékirat diktálására, elkészülésének időpontjára vonatkozó fontos megállapítás. Mollay azonban Uhlirz érvelését továbbfejleszti, amikor rámutat arra, hogy még egy Kottannerné-típusú talpraesett nő sem lehetett képes tudós segítség nélkül az emlékirat diktálására. Eredményes kutatóként emeli ki az utószó Lothar Gross személyét is, aki soproni oklevelek segítségével megállapította, hogy Kottannerné a soproni Wolfram Ilonával azonos. Megnyugtatóan cáfolja Mollay a másik kutatási irányzatot, amely Kottannernét önkényesen Huendler Ilonának, és így erdélyi szásznak tenné meg. Figyelmeztet Mollay utószava Kottannerné szimbolikus látásmódjára, különösen a szerencse kérdésében, ez a felfogás a középkori szimbólumvilág rendszerével való további összevetésre lenne érdemes. Figyelemre méltók Mollay megállapításai az emlékirat helynévtudományi értékéről is (gondolok a *Grintsehdel* 'Gerencsér' típusú nevekre), kívánatos lenne az is, ha a történeti néprajz művelői hasznosítanák Kottannerné pontos megfigyeléseit a betegségek, a szoptatás, de különösen az ördögre vonatkozó hiedelemvilág kérdésében. Meggyőzőnek tartjuk Mollay Károly vizsgálatát a fennmaradt kézirat másolat voltáról, az abban előforduló szöveghiányok, szóismétlések kapcsán. Helyes a kézirat keletkezésének időpontját is 1450 körülre helyezni, hiszen később, Kottannerné birtokkal történt megjutalmazása után a koronarablás résztvevői nevének elhallgatására már valóban nem volt ok.

Mollay Károly az Österreichische Nationalbibliothek 2920 sz. egyetlen példányban fennmaradt kézirat alapján kritikai hűséggel adja az emlékirat szövegét, az értelemzavaró interpunkciókat értelemszerűen kiegészíti. Mollay Károly szövegkiadása a hozzá kapcsolódó gazdag apparátussal hosszú időre megnyugtatóan megoldja Kottanner Jánosné emlékiratait szövegkiadását, kitűnően gondozott szöveget és mindenben eligazító apparátust ad az olvasó kezébe.

Molloy Károly:

Pflagner, Margit (Red.): Begegnung mit dem Burgenland. Das Grenzland in der Literatur. Wien Belvedere Verlag Wilhelm Meissel 1971, 147 lap + 8 tollrajz.

A Burgenland létrejöttének, ill. elcsatolásának 50. évfordulójára kiadott ünnepi kiadványok közül szép kiállításával is kiemelkedik ez a gyűjteményes mű, amely Heimito von Doderer (1896–1966), Theodor Kramer (1897–1958), Nikolaus Lenau (1802–1850), Josef Marschall (1905–1966), Rainer Maria Rilke (1875–1926), Reinhold Schneider (1903–1958), Georg Trakl (1887–1914) és Franz Werfel (1890–1945) osztrák írók, költők műveiből burgenlandi vonatkozású szemelvényeket, verseket közöl. Az írók, költők burgenlandi kapcsolatait Paul Wimmer, Nikolaus Britz, Margit Pflagner, Paul Raubbauer, Wolfgang Paul, Heinrich Kunnert, Lambert Binder és Franz Probst irodalomtörténeti fejtegetései világítják meg. Az osztrák irodalom e jelentős képviselőinek egyike sem született Burgenland területén, csak a bécsi születésű Josef Marschall vált házassága és letelepedése révén burgenlandi költővé, íróvá; a többiek családi kapcsolatok, ismeretségi körük vagy tanulmányaik révén kerültek érintkezésbe Ausztria legfiatalabb tartományának földjével, népével, történelmével. Erre utal a könyv címe is. Erről szól a burgenlandi tartományi kormány tanácsnokának, Fred Sinowatznak előszava, amely kiemeli három nép és három kultúra, az osztrák, a magyar és a horvát találkozásának irodalomtörténeti tanulságát. Nem meggyőző azonban az előszónak az az állítása, hogy Burgenlandnak azért nem támadt még az említettekhez mérhető jelentős írója, költője, mert: „Das Burgenland kannte, bevor es als solches entstanden war, generationenlang seine Muttersprache nur in der Mundart”. A német irodalmi nyelv Burgenland létrejötte előtt, az akkori Nyugat-Magyarországon egyáltalán nem volt ismeretlen: jelentős magyar és német írókat, költőket mégiscsak Sopron adott az irodalomnak. Ennek társadalomtörténeti, közelebbről művelődéstörténeti okai vannak. Fred Sinowatz tanulságos előszava itt tulajdonképpen a helytörténetírás egy elhanyagolt szociológiai vonatkozását, a tehetőségkutatás kérdését veti fel, amelyről e folyóirat 1943. évi kötetében (161–165. lapok) írtam. Miért adott e terület neves művészeket (pl. Liszt Ferenc), tudósokat (pl. Josef Hyrtl, a neves anatómus), de nem adott írókat, költőket?

Ezen a helyen elsősorban a magyarországi vonatkozások, ezek közül is a soproniak érdekelnek bennünket. Doderer „Die Dämonen” című, 1956-ban megjelent történeti regényéből, amely az első világháború utáni Ausztriában a Frontharcosok Szövetsége és a köztársasági Schutzbund közti küzdelmet (az 1927. jan. 30-i véres somfalvi-schattendorfi összeütközés!) történeti hűséggel és nagyrészt történeti személyek szerepeltetésével ábrázolja, három szemelvényt közöl. A somfalvi összeütközést közvetítő bírósági tárgyaláson szerepel Thomas Preschitz, aki saját bevallása szerint a Tanácsköztársaság idején Sopronban törvényszéki elnök volt. Paul Wimmer tanulmánya nem utal rá, de tudjuk, hogy Doderer mai német nyelvre lefordította és a regénybe beledolgozta a soproni származású Kottanner Jánosné Wolfram Ilona 1439–1440. évi emlékiratát, a legrégebb német nyelvű női memoárt. Számos egyéb magyarországi vonatkozásával helytörténetírásunknak, hazai germanisztikánknak még érdemes lesz foglalkoznia.

Olvásóink számára bizonyára meglepetés az egyik legjelentősebb osztrák lírikus, a salzburgi születésű Trakl édesapjának, Trakl Tóbiásnak soproni származása. A kötet közli Georg Trakl „Traumland” című első prózai kísérletét, amely Margit Pflagner szerint a fiatal költő egy soproni nyári tartózkodásának emléke.

A kötet a már említett Marschall több versét hozza. Paul Raubbauer tanulmánya említi Marschall „Die vermählten Junggesellen” című Haydn-regényét, amely többek között az eszterházi (ma Fertőd) kastély Haydn-korabeli életét is leírja.

Kramer és Werfel Fertőd-verse, különösen az utóbbi, a leíró költészetnek egy-egy remeke. Werfel ezenkívül „Cella oder die Überwinder” című regénytörredékében a náci 1938. évi burgenlandi hatalomátvételt s a Fertőmegyes (Mörbisch) és Fertőrákos közti magyar határőrségnek a Burgenlandból kiülődözött zsidókkal szembeni

emberséges magatartását írja le. A kötet a regénytöröredékből 12 lapnyi szemelvényt mutat be.

Lenau eddig is ismert magyarországi kapcsolataihoz újabb adalékot kapunk Margit Pflagner tanulmányában, amely a költő pesti születésű édesanyja családjának burgenlandi származásáról szól.

Wolfgang Paul berlini Rilke-kutató már 1964-ben rámutatott arra, hogy a nagy lírikusnak „Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke” című prózai munkájában tulajdonképpen Montecuccoli 1664. aug. 1-én Szentgotthárd és Nagyfalva (Mogersdorf) között a törökök felett aratott győzelmét dolgozza fel. Paul fejtegetéseihez Heinrich Kunnert és Margit Pflagner értékes kiegészítéseket nyújtanak.

A kötetet Anton Lehmden 8 tollrajza díszíti.

LEVÉLSZEKRÉNY

Szabó Jenő írja: A SSz. 1971/2. számának 130. lapján ez áll: „A fehér zászlót Fábján Lajos polgármester intézkedésére kitűzik a városházára, ez meggátolja, hogy a város még nagyobb pusztítás áldozata legyen”. Ezzel szemben az áll, hogy 1945. márc. 31-én nem Fábján Lajos volt a polgármester, hanem dr. Kamenszky Árpád; nem a városházára tűzték ki a fehér zászlót, hanem a Tűztoronyra. Azonkívül nem bizonyítható, hogy a fehér zászlót a polgármester utasítására tűzték ki, és hogy a fehér zászló kitűzése gátolta meg azt, hogy a város még nagyobb pusztítás áldozata legyen. Az utóbbi két ráfogás létrejött az én lelkiismeretemet is terheli. „Fehér zászló, piros zászló” címmel az Ady-kultúrházban előadták egy színpadi jelenetemet, majd ugyanez novella formájában megjelent a „Kisalföld”-ben és a „Rapszódia két tételben” című antológiában. Mind a jelenetben, mind a novellában Kamenszky polgármester alakját vettem mintául. Írásomat szépirodalmi jellegűnek szántam s nem alapult ellenőrzött tényeken. A fehér zászló kitűzése két világrendszer váltásának történelmi pillanata volt számomra, amikor nem fontosak apró részletkérdések és mivel a polgármester a leváltott rendszert képviselte, az ő szájába adtam a meghódolást jelző fehér zászló kitűzésére szóló parancsot. Erre azonban semmiféle tényleges adatom nem volt, de megtehettem, mert írásom szépirodalom volt s benne sem Sopron, sem a polgármester neve nem szerepelt. Tény az, hogy a fehér zászló a tornyon lengett akkor is, amikor a németek még ellenállást tanúsítottak a városban. A szovjet hadvezetőség azonban semmiféle megtorlást nem alkalmazott, nyilván jobban ismerte a helyzetet, mint a városbeliek.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

- Bogsch, Ladislaus*: Nikolaus Vendel 75jählig
Fogarassy, Ladislaus: Militärgeschichte der westungarischen Frage I. Teil (Dezember 1918–August 1921)
Merényi, Oskar: Die Lehrbücher und die ersten Lektüren des Dichters Daniel Berzsenyi in Ödenburg II. Teil
Rózsa, Georg: Der Kupferstecher Christoph Lackner II. Teil
Tóth, Stefan: Das Mithraeum in Kroisbach II. Teil

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Fogarassy, Ladislaus: Die Volksabstimmung in Ödenburg (14. Dez. 1921)

Kleine Beiträge

- Várkonyi, Agnes*: Patentbrief über die Befreiung der kämpfenden Leibeigenen an das Ödenburger Komitat vom Anfang des Jahres 1704
Csatkai, Andreas: Gabriel Sebestyén, ein Ödenburger Anagramma-Verfasser (1794–1864)
Nyéki, Karl: Ein vergessener Dichter über einen vergessenen Dichter
Hiller, Stefan: Ein Schulmeister des Ödenburger Komitates bei Napoleon

Kulturelles Leben in Ödenburg

- Környei, Attila*: Franz Liszt Gedächtnisausstellung im Ödenburger Museum
Entz, Géza: Die Ausstellung des Bildhauer-Restaurators Ernst Szakál in Visegrád
Metzl, Johann: Das Wirken des Mediziners Dr. Jenő Király
Hárs, Josef: Bemerkungen zu den Ödenburger Festwochen

Nekrolog

Fogarassy, Ladislaus: Ernst Träger (1887–1971)

Bücherschau

- Papp, Stefan*: Földes Mihály: A Tüztorony új fiai
Mollay, Karl: Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó Oklevéltár XIII. kötet
Kovács, Josef Ladislaus: Mollay, Karl: Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottanerin (1439–1440)
Mollay, Karl: Pflagner Margit (Red.): Begegnung mit dem Burgenland. Das Grenzland in der Literatur

Briefkasten

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 iv terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet félevenként szed be a posta a levélkézbesítők útján.

Előfizetési csekk számlaszám: egyéni 61.280, közületi 61.066 (vagy átutalás az MNB 8. sz. fióknál vezetett egyszámlára). Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a szerkesztőségnél rendelhetők.

Levél cím: Soproni Szemle Szerkesztőség, Sopron Városi Tanács.

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Felolvasó kiadó: Ugróczky Mihály, a Lapkiadó Vállalat igazgatója

Terjedelme 6 B 5 iv = 8 3/4 (A 5 iv) – Győr-Sopron megyei Nyomda V. Soproni üzeme 71.384
Terjeszti: a Posta Központi Hírlap Iroda

ARA: 16,— FT

INDEX: 25.915